

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK DİLİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**ESKİ TÜRKÇE BAĞLAMINDA SARI UYGURCA VE YENİ
UYGURCANIN GRAMER VE SÖZ VARLIĞI
KARŞILAŞTIRMASI**

**DİLEK BARTU
20718003**

**TEZ DANIŞMANI
DR.ÖĞR. ÜYESİ FİKRET YILDIRIM**

2024

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK DİLİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESKİ TÜRKÇE BAĞLAMINDA SARI UYGURCA VE YENİ
UYGURCANIN GRAMER VE SÖZ VARLIĞI
KARŞILAŞTIRMASI

DİLEK BARTU
20718003

ORCID NO: 0000-00002-5787-9787

TEZ DANIŞMANI
DR.ÖĞR. ÜYESİ FİKRET YILDIRIM

MART 2024

Dilek BARTU tarafından hazırlanan “Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcanın Gramer ve Söz Varlığı Karşılaştırması” başlıklı çalışma, 06/03/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunmuş ve jürimiz tarafından Fen Edebiyat Ana Bilim Dalı Eski Türk Dili Programında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Fikret YILDIRIM

Jüri Üyeleri

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Büşra ÇELİK VURAL

Prof. Dr. Murat ELMALI

ÖZET

ESKİ TÜRKÇE BAĞLAMINDA SARI UYGURCA VE YENİ UYGURCANIN GRAMER VE SÖZ VARLIĞI KARŞILAŞTIRMASI

Türk dili tarih boyunca çeşitli coğrafyalara dağılmış, farklı sosyo kültürel çevrelerle etkileşim kurmuştur. Türk dilinin yaygın olarak konuşulduğu ülkelerden biri de Çin'dir. Çin'de konuşulan Türk dilleri şunlardır: Yeni Uygurca, Kazakça, Kırgızca, Salarca, Özbekçe, Sarı Uygurca, Tatarca, Tuvaca ve Fuyu Kırgızcası. Bu dillerden bazıları Çin dışında da konuşulmaktadır. Bu çalışma, Çin'de konuşulan Türk dilleri arasında bulunan Sarı Uygurca ve Yeni Uygurca'yı ele almaktadır. Sarı Uygurlar ve Yeni Uygurca konuşan günümüz Uygurları farklı coğrafyalarla etkileşim kurmuşlar, farklı alfabeler kullanmış farklı dinleri benimsemişlerdir. Yeni Uygurcanın aksine Sarı Uygurcanın bugün yazı dili bulunmamaktadır. Ama hem Sarı Uygurcada hem de Yeni Uygurcada Eski Türkçenin izlerine rastlamak mümkündür. Bu çalışmada çeşitli kaynaklardan elde edilen veriler sonucunda tespit edilen Sarı Uygurcadaki bazı sözcüklerin Yeni Uygurca ile Eski Türkçe karşılıkları verilmeye çalışılmıştır. Araştırılan konuların Yeni Uygurca ve Eski Türkçede karşılıkları varsa belirtilmiştir. Farklılıklar ise tespit edildiği miktarda ortaya konulmuştur. Çalışmamız kıyaslanan unsurlardan yola çıkarak Eski Türkçeden bugüne kadar olan süreçte Eski Türkçe bağlamında benzer ve farklı unsurları, sözcük bilgisini tespit ederek bir kıyaslama yapma amacı taşımaktadır. Çalışmanın amacına ulaşabilmek için çeşitli kaynaklara, akademik dergilere ve tezlere başvurulmuştur. Bu çalışmada, elde edilen verilerin karşılaştırılması sonucunda Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurca arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak ve ortak unsurları belirlemek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, Sarı Uygurca, Yeni Uygurca, gramer, sözvarlığı

ABSTRACT

A COMPARISON OF YELLOW UYGHUR AND NEW UYGHUR IN TERMS OF GRAMMAR AND VOCABULARY IN THE CONTEXT OF OLD TURKIC

Throughout history, the Turkish language has been dispersed across various regions and has interacted with different socio-cultural environments. One of the countries where Turkish is widely spoken is China. The Turkish languages spoken in China include Yellow Uyghur, Kazakh, Kyrgyz, Salar, Uzbek, Yellow Uyghur, Tatar, Tuvan, and Fuyu Kyrgyz. Some of these languages are also spoken outside of China. This study focuses on Yellow Uyghur and New Uyghur, which are among the Turkish languages spoken in China. The Yellow Uyghurs and the contemporary Uyghurs speaking New Uyghur have interacted with different geographical areas, used different alphabets, and adopted different religions. Unlike New Uyghur, Yellow Uyghur does not have a written form today. However, traces of Old Turkic can be found in both Yellow Uyghur and New Uyghur. In this study, attempts have been made to provide the equivalents of some words in Yellow Uyghur identified through data obtained from various sources with New Uyghur and Old Turkic. If there are equivalents in New Uyghur and Old Turkic for the topics researched, they have been indicated. Differences have been highlighted to the extent they have been identified. Based on the elements compared, our study aims to compare and contrast similar and different elements in the context of Old Turkic from Old Turkic to the present, by determining the word knowledge. Various sources, academic journals, and theses have been consulted to achieve the aim of the study. This study aims to reveal the relationship between Old Turkic, Yellow Uyghur, and New Uyghur, and to determine common elements by comparing the data obtained.

Keywords: Old Turkic, Yellow Uyghur, Modern Uyghur, grammar, vocabulary

ÖN SÖZ

Bu çalışma ayak/tağlık grubunda yer alan Yeni Uygurca ile azak/tağlık grubunda yer alan Sarı Uygurca üzerinedir. Sarı Uygurca konuşan Uygurlar ve Yeni Uygurca konuşan Uygurların Eski Uygurların soyundan olduğu düşünülmektedir. Yeni Uygurca konuşan Uygurlar Çin'e bağlı Şincan Uygur Özerk bölgesinde yaşamaktadırlar. Çin'in dışında da çeşitli yerlerde yaşayan Uygurlar vardır. Uygurca kimi araştırmacılarca Çağatay Türkçesinin devamı sayılmaktadır. Sarı Uygurca ise Çin sınırları içinde konuşulan bir dildir. Sarı Uygurlar Çin'in Gansu eyaletinde yaşarlar. Dil özellikleri bakımından kuzeydoğu Türk lehçesi olan Hakasça ve Şorca'ya yakındır.

Bu çalışmada Sarı Uygurcanın ses, şekil bilgisi ve söz varlığı Eski Türkçe bağlamında Yeni Uygurcanın ses, şekil bilgisi ve söz varlığı ile karşılaştırılmıştır. Fakat Sarı Uygurca üzerine yapılan çalışmalar oldukça azdır. Ayrıca bazı kaynaklara ulaşmak mümkün olmamıştır. Yeni Uygurca ile ilgili yapılan çeşitli çalışmalar incelenerek veri oluşturulmaya çalışılmıştır. Bazı farklılıklar dipnot aracılığıyla ortaya konulmak istenmiştir. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurca ile ilgili sadece ülkemizde yapılan çalışmalar değil yabancı kaynaklar da çalışmaya dahil edilmiştir.

Bu çalışma “giriş”, “ses bilgisi”, “şekil bilgisi” ve “sözlük” olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında tezimizin konusu, amaç ve yöntemi, kısaltmalar, Eski Türkçe, Sarı Uygurlar ve Sarı Uygurca, Yeni Uygurca ve konuşurları hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde ses bilgisi; ünlüler, ünsüzler ve bazı ses olaylarına yer verilmektedir. İkinci bölümünde ise şekil bilgisi; yapım eklerinin dışında çekim ekleri, sıfatlar, zarflar vs. konular yer almaktadır. Üçüncü bölümünde ise sözlük çalışması bakımından bir karşılaştırma yapılmıştır. Sözlük bölümü Sarı Uygurcanın sözcük varlığı esasında alfabetik sıra ile düzenlenmiştir. Tez çalışmasında daha düzenli veriler sunmak için tablolar kullanılmıştır. Sonuç kısmında tez ile ilgili tespitler değerlendirilmiştir.

Yüksek lisans öğrenimim ve tez çalışmam boyunca her türlü destek ve yardımını gördüğüm, karşılaştığım zorluklarda bana destek veren ve yönlendiren danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Fikret YILDIRIM'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Dilek BARTU

Mart, 2024; İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi
1. GİRİŞ	1
1.1. Uygurlar	2
1.2. Kan-Cou Uygur Devleti (Sarı Uygurlar)	2
1.3. Turfan Uygur Devleti.....	3
1.4. Sarı Uygurlar.....	3
1.4.1. Coğrafya	5
1.4.2. Din	6
1.4.3. Nüfus ve Sosyal Hayat	6
1.4.4. Sarı Uygurların Dili.....	7
1.5. Doğu Türkistan Uygur Türkleri.....	8
1.5.1. Din	8
1.5.2. Nüfus ve Sosyal Hayat	8
1.5.3. Yeni Uygurların Dili.....	9
1.6. Türk Dillerini Tasnifinde Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcanın Yeri	9
1.7. Sarı Uygurcanın ve Yeni Uygurcanın Alfabeti	11
2. SES BİLGİSİ.....	13
2.1. Ünlüler	13
2.2. Ünlü Uyumu	14
2.3. Ünsüzler	15
2.4. Nöbetleşmeler	18
2.5. Ünlü Değişmeleri	25
2.5.1. /a/ ünlüsü	25
2.5.2. /e/ ünlüsü	27
2.5.3. /ı/ ünlüsü	27
2.5.4. /i/ ünlüsü	28

2.5.5. /o/ ünlüsü	29
2.5.6. /ö/ ünlüsü	29
2.5.7. /u/ ünlüsü	30
2.5.8. /ü/ ünlüsü	31
2.6. Ünsüzler	55
2.6.1. /b/ ünsüzü	55
2.6.2. /c/ ünsüzü	56
2.6.3. /ç/ ünsüzü	56
2.6.4. /d/ ünsüzü	57
2.6.5. /f/ ünsüzü	58
2.6.6. /g/ ünsüzü	58
2.6.7. /ğ/ ünsüzü	59
2.6.8. /h/ ünsüzü	60
2.6.9. /j/ ünsüzü	60
2.6.10. /k, ƙ/ ünsüzü	60
2.6.11. /l/ ünsüzü	61
2.6.12. /m/ ünsüzü	62
2.6.13. /n/ ünsüzü	62
2.6.14. /ŋ/ ünsüzü	62
2.6.15. /p/ ünsüzü	63
2.6.16. /r/ ünsüzü	64
2.6.17. /s/ ünsüzü	64
2.6.18. /ş/ ünsüzü	65
2.6.19. /t/ ünsüzü	66
2.6.20. /v/ ünsüzü	67
2.6.21. /x/ ünsüzü	67
2.6.22. /y/ ünsüzü	67
2.6.23. /z/ ünsüzü	69
2.7. Gırtlaksızlaşma	110
2.8. Ünlülerde Ses Olayları	112
2.8.1. Ünlü Düşmesi	112
2.8.2. Ünlü Türemesi	113
2.8.3. Ünlü Kaynaşması	114
2.8.4. Ünlü İkizleşmesi	114
2.9. Ünsüzlerde Ses Olayları	114
2.9.1. Ünsüz Türemesi	114
2.9.2. Ünsüz Düşmesi	116

2.9.3. Ünsüz İkizleşmesi.....	117
2.9.4. Hece Yutumu.....	117
2.9.5. Büzülme.....	117
2.9.6. Metatez (Göçüşme)	118
2.9.7. Benzeşme.....	118
3. ŞEKİL BİLGİSİ	121
3.1. Basit Kelime	121
3.2. Türemiş Kelime	122
3.3. Yapım Ekleri.....	123
3.3.1. Addan Ad Yapan Ekler	123
3.3.2. Addan Eylem Yapan Ekler	133
3.3.3. Eylemden Ad Yapan Ekler	141
3.3.4. Eylemden Eylem Yapan Ekler	149
3.4. Çekim Ekleri	172
3.4.1. Çokluk Ekleri	172
3.4.2. İyelik Ekleri	173
3.4.3. Durum Ekleri	178
3.4.4. Adlarda Bildirme	196
3.5. Sıfatlar.....	198
3.5.1. Sıfatlarda Derecelendirme	198
3.5.2. Sıfatlarda Pekiştirme	200
3.5.3. Niteleme Sıfatları	200
3.5.4. Sayı Sıfatları	201
3.5.5. İşaret Sıfatları	202
3.5.6. Belirsizlik Sıfatları	203
3.5.7. Soru Sıfatları.....	204
3.6. Sayılar	204
3.6.1. Temel Sayılar	204
3.6.2. Sıra Sayılar	209
3.6.3. Üleştirme Sayıları.....	210
3.6.4. Kesir Sayıları	210
3.6.5. Topluluk Sayıları	211
3.7. Zamirler	211
3.7.1. Kişi Zamirleri	211
3.7.2. Dönüşlülük Zamirleri	213
3.7.3. İşaret Zamirleri	216
3.7.4. Soru Zamirleri	219

3.7.5. Belirsizlik Zamirleri	221
3.7.6. Aitlik Zamirleri.....	222
3.8. Zarflar	223
3.8.1. Tarz Zarfları	223
3.8.2. Zaman Zarfları.....	225
3.8.3. Miktar Zarfları	227
3.8.4. Soru Zarfları	228
3.8.5. Yer-Yön Zarfları.....	229
3.9. Edatlar	230
3.10. Ünlemler	239
3.10. Bağlaçlar	242
3.11. İkilemeler.....	245
3.12. Eylemler.....	246
3.12.1. Haber (Bildirme) Kipleri	246
3.13. Tasarlama Kipleri	277
3.13.1. Emir Kipi	277
3.13.2. Şart Kipi	282
3.13.3. İstek kipi	284
3.13.4. Gereklilik kipi.....	286
3.14. Birleşik Eylemler	289
3.14.1. Ad + eylem	290
3.14.2. Deyimleşmiş Eylemler	293
3.14.3. Betimleyici Eylemler.....	293
3.15. Eylemsiler	298
3.15.1. İsim-Fiiller.....	298
3.15.2. Sıfat-Fiiller	299
3.15.3. Zarf-Fiiller	302
4. SÖZ VARLIĞI.....	312
4.1. Eski Türkçe ile Sarı Uyurca ve Yeni Uyurcadaki Biçimsel Olarak Aynı Olan Sözcükler.....	312
4.2. Eski Türkçede Şekil Bakımından Sarı Uyurca ve Yeni Uyurcada Farklı Olan Sözcükler	331
4.3. Eski Türkçede Şekil Bakımından Yeni Uyurcada Farklı Olan Sözcükler...	355
4.4. Sözvarlığı.....	530
4.4.1. Adlar	530
4.4.2. Sayılar.....	580
4.4.3. Zamirler	585
4.4.4. Sıfatlar	585

4.4.5. Zarflar	586
4.4.6. Edat.....	586
4.4.7. Bağlaçlar.....	587
4.4.8. Ünlem	587
4.4.9. İkilemeler.....	588
4.4.10. Eylemler	588
5. SONUÇ	616
KAYNAKÇA.....	620

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Sarı Uygurcada Ünlüler	13
Tablo 2. Yeni Uygurcada Ünlüler	14
Tablo 3. Sarı Uygurca ile Yeni Uygurcanın ünlülerinin karşılaştırılması	14
Tablo 4. Malov'un Çalışmasındaki Ünsüzler Tablosu	15
Tablo 5. Roos'un Doktora Tezindeki Ünsüzler Tablosu	16
Tablo 6. Roos'la birlikte diğer bazı araştırmacıların Sarı Uygurcadaki ünsüzleri sınıflandırması	17
Tablo 7. Yeni Uygurcada Ünsüzler	18
Tablo 8. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcadaki Ünlü Değişimleri	31
Tablo 9. Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcadaki Ünsüz Değişimleri	69
Tablo 10. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcadaki Yapım Eklerinin Karşılaştırılması	156
Tablo 11. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada I. Tekil İyelik Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması	173
Tablo 12. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada II. Tekil İyelik Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması	174
Tablo 13. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada III. Tekil İyelik Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması	174
Tablo 14. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada I. Çoğul İyelik Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması	175
Tablo 15. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada II. Çoğul İyelik Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması	176
Tablo 16. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada III. Çoğul İyelik Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması	176
Tablo 17. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada İyelik Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması	176
Tablo 18. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yalın Durumdaki Sözcüklerin Karşılaştırılması	178
Tablo 19. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada İlgi Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (I)	179
Tablo 20. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada İlgi Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (II)	180
Tablo 21. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada İlgi Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (III)	180
Tablo 22. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Belirtme	

Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (I).....	181
Tablo 23. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Belirtme Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (II)	182
Tablo 24. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Belirtme Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (III).....	182
Tablo 25. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yönelme Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (I).....	184
Tablo 26. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yönelme Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (II)	184
Tablo 27. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Bulunma Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (I).....	186
Tablo 28. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Bulunma Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (II)	186
Tablo 29. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Bulunma Durumu ve Aitlik Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması	187
Tablo 30. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Çıkma Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (I).....	188
Tablo 31. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Çıkma Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (II).....	189
Tablo 32. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Benzerlik Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (I).....	192
Tablo 33. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Benzerlik Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (II)	192
Tablo 34. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Benzerlik Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (III).....	193
Tablo 35. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Hal Eki Almış Örnekler	194
Tablo 36. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Adlarda Bildirme (I).....	197
Tablo 37. Yeni Uygurcada Adlarda Bildirme (I).....	197
Tablo 38. Yeni Uygurcada Adlarda Bildirme (I).....	198
Tablo 39. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada İşaret Sıfatları.....	203
Tablo 40. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Temel Sayılar	205
Tablo 41. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Sayılar (11-29)	206
Tablo 42. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Otuzdan Sonraki Sayılar	207
Tablo 43. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yüz ve Üzeri Sayılar	208
Tablo 44. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Sıra Sayıları.....	209
Tablo 45. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Kişi Zamirleri ve Durum Eki Almış Halleri	211
Tablo 46. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Dönüşlülük Zamiri	214

Tablo 47. Sarı Uygurcada İşaret Zamirleri ve Durum Eki Almış Halleri.....	216
Tablo 48. Yeni Uygurcada İşaret Zamirleri ve Durum Eki Almış Halleri.....	217
Tablo 49. Eski Türkçede İşaret Zamirleri ve Durum Eki Almış Halleri.....	218
Tablo 50. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Soru Zamirleri	220
Tablo 51. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Aitlik Zamirleri	222
Tablo 52. Sarı Uygurcadaki Edatlar.....	230
Tablo 53. Yeni Uygurcadaki Edatlar	232
Tablo 54. Yeni Uygurcada Sona Gelen Edatlar	236
Tablo 55. Eski Türkçedeki Edatlar	238
Tablo 56. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Ortak Kullanılan Edatlar	239
Tablo 57. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Duygu Ünlemleri	239
Tablo 58. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada hayvanlar İçin Kullanılan Ünlemler ..	240
Tablo 59. Sarı Uygurcada Bağlaçlar	243
Tablo 60. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Ortak Kullanılan Bağlaçlar	245
Tablo 61. Sarı Uygurcada I. Grup Şimdiki Zaman (I)	248
Tablo 62. Sarı Uygurcada I. Grup Şimdiki Zaman (II).....	248
Tablo 63. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada II. Grup Şimdiki Zamanın Olumlu Biçimi.....	250
Tablo 64. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada II. Grup Şimdiki Zamanın Olumsuz Biçimi.....	250
Tablo 65. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada III. Grup Şimdiki Zamanın Olumlu Biçimi.....	252
Tablo 66. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada II. Grup Şimdiki Zamanın Olumlu Soru Biçimi.....	253
Tablo 67. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada IV. Grup Şimdiki Zamanın Olumlu Biçimi.....	254
Tablo 68. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Belirli Geçmiş Zamanın Olumlu Biçimi.....	255
Tablo 69. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Belirli Geçmiş Zamanın Olumsuz Biçimi	256
Tablo 70. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Belirli Geçmiş Zamanın Olumlu Soru Biçimi.....	257
Tablo 71. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Belirsiz Geçmiş Zamanın Olumlu Biçimi	258
Tablo 72. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Belirsiz Geçmiş Zamanın Olumsuz Biçimi.....	258
Tablo 73. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada ĞAn'lı Geçmiş Zamanın Olumlu Biçimi	

.....	259
Tablo 74. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada ĞAn'lı Geçmiş Zamanın Olumsuz Biçimi.....	260
Tablo 75. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada ĞAn'lı Geçmiş Zamanın Olumlu Soru Biçimi.....	262
Tablo 76. Sarı Uygurca Belirsiz (Uzak) Geçmiş Zamanın Olumlu Biçimi	262
Tablo 77. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yakın Gelecek Zamanın Olumlu Biçimi (I).....	263
Tablo 78. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yakın Gelecek Zamanın Olumlu Biçimi (II)	264
Tablo 79. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yakın Gelecek Zamanın Olumlu Biçimi (III).....	264
Tablo 80. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yakın Gelecek Zamanın Olumsuz Biçimi (I).....	265
Tablo 81. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yakın Gelecek Zamanın Olumlu Biçimi (II)	265
Tablo 82. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yakın Gelecek Zamanın Olumlu Soru Biçimi.....	266
Tablo 83. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumlu Biçimi.....	267
Tablo 84. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumsuz Biçimi ...	268
Tablo 85. Sarı Uygurcada Gelecek Zamanın Soru Biçimi.....	268
Tablo 86. Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumlu Biçimi (a)	269
Tablo 87. Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumsuz Biçimi (a).....	269
Tablo 88. Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumlu Soru Biçimi (a).....	270
Tablo 89. Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumsuz Soru Biçimi (a)	270
Tablo 90. Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumlu Biçimi (b).....	271
Tablo 91. Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumsuz Biçimi (b).....	271
Tablo 92. Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumlu Soru Biçimi (b)	272
Tablo 93. Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumsuz Soru Biçimi (b)	272
Tablo 94. Sarı Uygurcada Belirsiz Gelecek Zamanın ve Yeni Uygurcada Geniş Zamanın Olumlu Biçimi	273
Tablo 95. Sarı Uygurcada Belirsiz Gelecek Zamanın ve Yeni Uygurcada Geniş Zamanın Olumlu Biçimi	274
Tablo 96. Sarı Uygurcada Belirsiz Gelecek Zamanın ve Yeni Uygurcada Geniş Zamanın Olumsuz Biçimi	275
Tablo 97. Sarı Uygurcada IV. Tip Gelecek Zamanın Olumlu Biçimi	276
Tablo 98. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Emir Kipi.....	278
Tablo 99. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Emir Kipinin Çekimi...	279

Tablo 100. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Emir Kipini Olumlu Çekim Örnekleri	279
Tablo 101. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Emir Kipi (Olumsuz) .	281
Tablo 102. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Emir Kipinin Olumsuz Örnekleri	282
Tablo 103. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Şart Kipi Olumlu Biçimi	283
Tablo 104. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Emir Kipinin Olumsuzuz	284
Tablo 105. Yeni Uygurcada İstek Kipi Olumlu Biçimi (a).....	285
Tablo 106. Yeni Uygurcada Emir Kipinin Olumsuz Biçimi	285
Tablo 107. Yeni Uygurcada İstek Kipi Olumlu Biçimi (b)	286
Tablo 108. Yeni Uygurcada İstek Kipi Olumsuz Biçimi (b)	286
Tablo 109. Yeni Uygurcada Gereklilik Kipi Olumlu Biçimi (a)	287
Tablo 110. Yeni Uygurcada Gereklilik Kipi Olumsuz Biçimi (a)	287
Tablo 111. Yeni Uygurcada Gereklilik Kipi Olumlu Biçimi (b).....	287
Tablo 112. Yeni Uygurcada Gereklilik Kipinin Olumsuz Biçimi (b).....	288
Tablo 113. Yeni Uygurcada Gereklilik Kipinin Olumlu Biçimi (c)	288
Tablo 114. Yeni Uygurcada Gereklilik Kipinin Olumlu Biçimi (d).....	289
Tablo 115. Eski Türkçede, Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada Ortak Birleşik Fiiller	292
Tablo 116. Eski Türkçede, Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada Ortak Betimleyici Fiiller	298
Tablo 117. Eski Türkçede, Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada Fiilimsiler	308
Tablo 118. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurca Söz Varlığını Karşılaştırılması	376

KISALTMALAR LİSTESİ

Genel Kısaltmalar

Ar.: Arapça

age.:adı geçen eser

A.A.Y.E.: Addan ad yapan eylem

A.E.Y.E.: Addan eylem yapan ek

E.A.Y.E.: Eylemden ad yapan ek

E.E.Y.E.: Eylemden eylem yapan ek

bk.: Bakınız

BK: Bilge Kağan Yazıtı

Çin: Çince

D: Doğu

ET: Eski Türkçe

EUyg.: Eski Uygurca

Far.: Farsça

G: Güney

IPA: International Phonetic Alphabet

K: Kuzey

Krş.: Karşılaştırınız

KT: Kültegin Yazıtı

Moğ.: Moğolca

SUyg.: Sarı Uygurca

T: Tunyukuk Yazıtı

vs.: ve saire

YUyg.: Yeni Uygurca

Eser Kısaltmaları

CC: Codex Cumanicus

DS: Nadelyayev, V. M. vd., Drevnetyurkskiy Slovar, 1969, Leningrad: Institut Yazıkoznaniya, Akademiya Nauk SSSR.

ED: Clauson, Sir G., An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-century Turkish,

1972, Oxford.

EDAL:Starostin, Dybo & Mudrak, Etymological Dictionary of the Altaic Languages, 2003.

HİL: Abdurrahman, H., & Nur P. *Hazırkı Zaman Uyğur Tiliniñ İzahlıq Luğiti* I-II. Şıncan Helk Neşriyatı. 2011.

IB: Irk Bitig

İL: Komisyon, Uyğur Tilinin İzahlıq Luğiti (1990,1991, 1992, 1994, 1995, 1998), Şıncan Xelk Neşriyatı.

NECİP: bk. Necip, E. N., Yeni Uyğurca Sözlüğü, 2013 Türk Dil Kurumu Yayınları.

OTWF: Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation (I-II)*, Wiesbaden.

UHÇ: Uyğur Helk Çöçekliri

UW: Röhrborn, K. (1977). *Uigurisches Wörterbuch Sprachmaterial der Vorislamischen vürkischen Texte aus Zentralasien*, (1), Wiesbaden.

VEWT: Räsänen, M. (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*, Helsinki.

1. GİRİŞ

Çalışmanın konusu Çin’de halen konuşulmakta olan Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcanın söz varlığının ve gramerinin Eski Türkçe bağlamında incelenmesi üzerinedir.

Günümüzde Sarı Uygurca ve Yeni Uygurca Kazakça, Özbekçe, Tatarca, Kırgızca, Salarca, Tuvaca, Fuyu Kırgızcası ile beraber Çin’de konuşulan dokuz Türk lehçesi arasında yer alır. Sarı Uygurlar, Çin’in Kansu eyaletinin ortasındaki Çi-lian-shan (Çilienşen) dağının kuzeyindeki Sunan Yugur Özerk Bölgesi’nde yaşamaktadırlar. Yeni Uygurca konuşan Uygurlar bugün Çin Halk Cumhuriyeti’ne bağlı olan Şincan Uygur Özerk Bölgesi başta olmak üzere Kazakistan, Moğolistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Türkiye ve Afganistan’da yaşamaktadırlar.

Türk kökenli toplulukların çoğunda kelime kökleri Eski Türkçeye dayanmaktadır. Bazı Türk toplulukları birbirlerini daha iyi anlarken bazı Türk toplulukları birbirlerini anlamakta zorluk çekerler. Sarı Uygurlar ve Yeni Uygurlar birçok yönden birbirlerinden farklıdırlar. Yeni Uygurca konuşan nüfusu Sarı Uygurca konuşan nüfusundan fazladır. Günümüzde Sarı Uygurların büyük çoğunluğu Budist-Lamaist din mensubuyken Yeni Uygurların büyük çoğunluğu Müslümandır. Yeni Uygurca yazı diliyken Sarı Uygurca yazı dili değildir. Dil özelliklerine bakıldığında her iki dil bir çok dil tasnifinde ayrı gruplarda yer almışlardır.

Bu tez çalışmasında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcanın söz varlığı ve gramer yapısı karşılaştırılarak hangisinde daha çok Eski Türkçeye ait unsur olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Ele alınan gramer çalışmasında cümle (sentaks) konusu hariç tutulmuştur. Bu çalışmadaki Sarı Uygurca ile ilgili örnekler Özlem Ayazlı’nın *Sarı Uygurcanın Grameri ve Eski Türkçe ile Karşılaştırmalı Söz Varlığı* kitabından alınmıştır.

Bu çalışmada Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcaya ile ilgili Türkçe ve yabancı gramer kitaplarına, sözlüklere, dergi, makale, tez gibi akademik yayınlara

bakılmıştır. Bazı karşılaştırmalar tablolar aracılığıyla gösterilmeye çalışılmıştır. Burada yapılan araştırmalara bakıldığında Yeni Uygurca üzerine yapılan çalışmaların Sarı Uygurca üzerine yapılan çalışmalara göre daha fazla olduğu gözlenmiştir.

Çalışma ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı olmak üzere üç ana başlık altında ele alınmıştır.

1.1. Uygurlar

Orhun kitabelerinde, ilk defa 717 yılındaki ayaklanmalar münasebeti ile zikredilen Uygurlar, Çin kaynaklarında çok eski zamanlardan beri adlarının türü şekilleri ile anılmışlardır: Hoei-ho, Vei-ho, Yüen-ho, Hui-hu, Hu-ho, Heui-hu. Uygur adının manası, 974'te tamamlanan Çince Kiu Wu Tai adlı eserde “şahin sürati ile dolaşan ve hücum eden” diye açıklanmakta fakat diğer yandan kelimenin etimolojik olarak u (takip etmek) + gur tarzında meydana geldiği belirtmektedir. (Kafesoğlu, 1992, 145-146).

Orta çağ (VIII-IX.yy) dönemindeki Kırgız-Uygur ilişkileriyle ilgili bilgilere birçok tarihi kaynaktan rastlanmaktadır. Toguz Oğuz boy birliğinden ayrılan Uygurlar (744), günümüz Moğolistan bölgelerinde güçlü bir devlet kurdular. 9.yy'de güçlenmiş olan Kırgızlar tarafından Uygur Kağanlığı yıkılmış, Uygurlar, yurtlarını terk ederek, Kansu, Turfan ve Edzin-Gol'e göç etmişlerdir. Büyük ihtimalle, günümüz Kansu eyaletine göç eden Uygurların bir kısmı Kırgızlar içerisinde asimile olmuşlardır. Dolayısıyla, Kırgızlar ile Sarı Uygurların dil, folklor, gelenek-görenek vs. arasındaki benzerlikler daha derin araştırmalara muhtaçtır. (Karatayev, 2014, 115)

Uygurlar 840'ta yıkıldıktan sonra güneye göç edenler Kansu Uygur Devletini (Sarı Uygurlar) güneybatıya göç eden Hoço Uygur Devleti olmak üzere 2 devlet kurdu.

1.2. Kan-Cou Uygur Devleti (Sarı Uygurlar)

Uygurlar 847'de Kansu'ya yerleşen Uygurlar prenslerinin prenseslerle evlendirilerek akrabalık bağları kurulmuştur.

Değişik bölgelere göç etmek zorunda kalan Uygurlar zamanla küçük şehir devletleri kurarak Orta Asya İpek Yolu ticaretine hâkim oldular. İşte onlardan biri de Kansu Uygur Devleti'dir. (Çandarlıoğlu, 2009, 35)

Kan-cou Uygurları, bağılı oldukları ve merkezi Tun-huang olan Çin askerî bölgesi ile ilgilerini kestiler. Kan-cou Uygurları ilk kuruluşlarından beri T'ang Sülalesine bağılıydılar.

911'de Tun-huang askeri komutanının kurduğı devleti yıkarak Uygurların batı kolunun da bağımsız olmasını sağılamışlardır.

906'da Çin'de Tang hanedanı yıkılmış ve Beş Sülâle Dönemi (906-960) başlamıştı.

Sarı Uygurlar siyasi olarak 940'tan sonra Hıтай'ların 1028'den sonra Tangutların, 1226'dan sonra Cengiz devletinin nüfuz sahası içinde idiler. Bugün hala kuzeybatı Çin'de yaşamaktadırlar. (Çandarlıoğlu, 2019, 37)

1.3. Turfan Uygur Devleti

840'ta yıkılan Uygurların bir kısmı da batıya giderek Beşbalık, Turfan, Hoço, Kaşgar taraflarına yerleştiler.

Bu Uygurların başında Vuhi- Tegin'in kardeşi Ngo-nie Tegin vardı. 856 yılında yerine yeğeni Mengli Kağan gelmiştir. Bu bölgede Tibetlilerin hücumuna karşı Çin bu Uygur Devletini tanıdı. 911 yılında Kan-çou Uygurların Çin'in Tun-huang ordusunun komutanı isyan edip devlet kurunca bu devleti yıktılar. Turfan Uygurları da bu olay sayesinde bağımsız oldular. Uygurlar sanat, edebiyat ve sanat alanında büyük gelişmeler gösterdiler.

Turfan Uygurlarında Budizm çok çok yayılmış bunun yanında Hristiyanlık ve İslamiyet de yayılmaya başlanmıştır.

Turfan Uygur Devleti 1209'da Cengiz Han 'a bağlanıp 1368'e kadar Moğol idaresinde varlıklarını sürdürdüler. Barçuk İdikut adamlarıyla birlikte Cengiz ordusunda görev almış, zaferler de payı olmuştur. 1211'de Cengiz Hanın kızı Al-Hatun ile evlenip damat olmuştur. Doğu Türkistan Özerk Bölgesi olarak da bugün de yaşamaktadırlar. (Çandarlıoğlu, 2019, 40)

1.4. Sarı Uygurlar

Sarı Uygur milletin resmî adı *Yugur* veya Çince'de *Yúgú* (zenginler birliği) 'dur, Yugurun kendine verdiği ad telaffuzunu yansıtan ahenk için değiştirilmiş bir sözcüktür. Nugteren ve Roos (2003, 133-143) “Yugur” sözcüğünün anlamının ve

kökeninin bilinmediğini ve bugünkü Sincan Uygurlarının yogır ve yoğor sözcüğünü kullanmadıklarını belirtirler. Türkçe ve Moğolca konuşan Yugurlar da benzer bir şekilde türetilen sözcük kullanıyor. Türkçe konuşan Yugurlar kendilerini *yoğır* veya *saryg yoğır* “Sarı Uygur” adlandırırken Moğolca konuşanlar Yugurlar da aynı şekilde *yoğor* veya *šéra yoğor* “Sarı Uygur” olarak adlandırılmaktadır. Çinli linguistler *Xībú Yúqú* “Batı Yugur” ve *Dongbú Yúqú* “Doğu Uygurca” olarak ayırmıştır. Nugteren ve Roos (2003, 133) çalışmasında *Yoğır* ve *yoğor* etnonimlerinin, eski Türk belgelerinde de belirtildiği gibi, Türkçe konuşan bir kavmin adı olan Uygurdan geldiğini belirtirler. Birkaç eski kaynağa göre, Moğolca konuşan Yugur, Türkçe konuşan Yugur'a Xara yugur diyordu ve genellikle Kara Uygur olarak tercüme ediliyordu. Nugteren ve Roos (2003, 133-135) çalışmasında "Kara Yugur" sözcüğüyle ilgili detaylı bilgiye yer vermiştir. Nugteren ve Roos'a göre, Moğolca Yugurca "kara" veya "xara" kelimesinin fonetik şekli yalnızca Ortak Moğolca *kara "siyah"ı temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda etimon *kari "tuhaf, tanıdık olmayan, yabancı, ilgisiz kişi"nin (düzensiz) bir refleksidir. "Xare"nin düzenli gelişimi Moğolca konuşan Yugurlar arasında da kanıtlanmıştır. Bu kelime "Gizli Tarih" ve "Huá-Yí Yiyú"da iyi bir şekilde belgelenmiştir ve ayrıca Khalka (Moğolcanın bir lehçesi), Buryat ve Kalmuk'ta da geçmektedir. Eğer bu etnik isim gerçekten de "xara yoğor" etnik isminin ilk unsuru ise, bu sadece "Yabancı Yugur" veya "garip Yugur" anlamına gelecektir ve tam anlamıyla bir etnik isim olmayacaktır. Bu açıdan bakıldığında, Türkçe konuşan Yugur'u ziyaret edenlerin hiçbirinin, kendilerini “*kara yoğır” olarak adlandırmadıklarını kaydetmemeleri şaşırtıcı değildir.

Ekrem (2007, 162-163) Sarı Uygur adındaki “sarı” ya da “sarig” sözcüğü için derlenen farazileri şu şekilde aktarır: 1. Sarı kıyafet giydikleri için; 2. Sarı saçları olduğu için; 3. Sarı Uygur yani Yaglakar soyundan oldukları için; 4. Karasar (Karaşehir) yer adının “Sar” dan kaynaklandığı için; 5. Sarı başlık kullandıkları için; 6. Sarı Türkiş soyundan geldikleri için vb.

Schwarz, (1984, 57) Yugurların tarihi kökleri Orhun vadisindeki Uygurlara kadar uzandığını söyler. Ölmez, (1996, 31) yaygın bir görüşe göre Sarı Uygurların Eski Uygurların başka bir görüşe göre de Eski Kırgızların torunları olduğunu belirtmiş. Jinwen, (2003/2007, 58) bilim çevrelerinin ortak kanısının Sarı Uygurcanın bir çeşit "Eski Uygur dilinden" çıkmış, Eski Kırgızcaya en yakın lehçe olduğu bilgisini verir.

Kendi eski dilini unutmayan Sarı Uygurlar, Buda dinini benimseyen ve Çinlileşen Yugulardan farklı olarak, atalarının da bağlı olduğu şaman dinine daha çok önem vermişlerdir. Ancak, S.Y. Malov'un verdiği bilgilere göre, şaman dininin bazı izlerine, Çinlileşen Yuguların da özel törenlerinde rastlanmaktadır. Budizm dininin geliştiği ve çok sıkı bağlı kalındığı bu bölgede şaman dininin bugüne kadar gelebilmesi dikkat çekicidir. Bu olgu, Merkezi Asya'da VI.-X. yy'da yaşayan Göktürk, Uygur, Kırgız, Türgeş kağanlıklarında sıkı tutulan şaman dini panteonunun günümüze kadar gelebildiğini ispatlamaktadır. 1909'da taşlık (dağlık) yugurlar'ı gezen S.Y. Malov, şamanın; kam, onun ritüel hareketlerinin ise kanma olarak adlandırıldığını belirtmektedir. Tan sülalesi (618-907) Çin yıllıklarında, Kırgızların da şamanları kam diye adlandırdıklarına dair kayıtlar mevcuttur. Kırgızlardan başka şamanı kam diye adlandıran başka bir milletin varlığı yaygın olarak bilinmemektedir. S.Y. Malov, Sarı Uygurların tören günlerinde şamana kam dediklerini, güncel hayatta ise elçi dediklerini belirtmektedir. (Karatayev, 2014, 114)

Bazı dil uzmanları Sarı Uygurları Sincan Uygurlarının bir grubu olarak görmekteler. Fakat bu öyle değildir, Sarı Uygurlar, dilleri, etnik kökeni, kültürel hayatı bakımından Sincan Uygurlarından oldukça farklıdır. Bu etnik grubun içerisinde 14 ay boyunca kalan, onların dillerini araştıran S. Y. Malov'un (1957, 5-7); Sarı Uygurların, Doğu Türkistan'dan giden Uygurların dilini hiç anlamadıklarına dair kayıtları bulunmaktadır.

1.4.1. Coğrafya

Sarı Uygur nüfusunun büyük çoğunluğu Gansu eyaletinin Zhangye vilayetine bağlı Sunan Sarı Uygur Özerk Bölgesi ve aynı eyaletin jiuquan şehrine bağlı Huangnipu Sarı Uygur özerk köyünde yaşarlar.

Sarı Uygurların genellikle Gansu eyaletinin Zhangye şehrinin Sunan Sarı Uygur Otonom İlçesine bağlı dahil olan Hongwansi, Kangle, Dahe, Minghua, Huangcheng ve Mati bölgesinin Youtai kasabasında toplandığını ve diğer kısımların ise Jiuquan ilçesinin Huangnibao bölgesinde yaşadığını söyler. Ayrıca Sarıtaş Qinghai eyaletinin Qilian ilçesinde de az sayıda Sarı Uygurun yaşadığını söyler. (Sarıtaş, 2012, 118)

Sarı Uygurlar Özerk bölgenin batısındaki Daha ve Ming-hua bölgesindekiler Sarı Uygurca; Sunan Özerk bölgesindenin doğusundaki Kang-le bölgesi ile Huang-Çeng bölgesinin Bei-tan Dongtan kasabasındaki Sarı Uygurlar Mongolca; Ming-hua, Çian-

tan ve Jiu-çuan nahiyesi Huang-ni-bao yörelerinde yaşayanlar ise Çinceyi konuşurlar. Ayrıca Huang-Çeng ilçesindeki Sarı Uygurların bir kısmı da Tibetçe bilirler. Çeşitli dilleri konuşan Sarı Uygurlar anlaşmak için ortak dil olarak Çinceyi konuşurlar (Kaymaz, 2005, 451).

1.4.2. Din

Sarı Uygurların büyük çoğunluğu Budist-Lamayistlerdir. Bir kısmı eski dinleri olan şamanlığı devam ettirir. Budizm, Maniheizm gibi dini inançlara sahip olan da vardır.

Malov (1912/2005, 391) bozkırda yaşayan Uygurlar için Uygur şamanizmi, Budizm ve onun temsilcisi Lamaların etkisi altında tamamiyle bozulmuş olduğunu ve sonra unutulmuş olduğunu; dağda yaşayan Uygurlarda, yani Gancou yakınlarında yaşayan Uygurlar arasında şamanizmin daha iyi korunduğunu düşünüyor, fakat onlar arasında fazla bulunmadığını ve gözlemlemediğinden fazla bilgi olmadığını söyler.

1.4.3. Nüfus ve Sosyal Hayat

Sarı Uygurlar, 1949'dan beri Çin'de Yugu adıyla resmi azınlık statüsüne sahiptir. Bozkırda yaşayan Sarı Uygurlara oylog, dağlık bölgelerde yaşayan Sarı Uygurlara taglog adı verilmektedir. Sarı Uygurların ekonomik hayatında hayvancılık çok önemli bir yere sahiptir. Sarı Uygurların yarı yerleşik bir hayat sürmektedir. Yurt adını verdikleri çadırlarda yaşamaktadırlar.

Kadınlar sanatsal ürünlerde hünerlidirler. Bu kadınlar değişik ve çok güzel desenlerde çuvallar, halılar ve koşum takımları dokurlar. Kadınların giysilerinin yakalarına, kol ağzlarına ve eteklerinin ucuna kuşlar, çimenler, böcekler, çiçekler ve evcil hayvanlardan oluşan canlı ve uyumlu renklerde desenler işlerler. Saçlarını, geometrik desenler işlenmiş mercan boncuklar, deniz kabukları ve yeşil mavi taş parçaları ve ipek ipliklerle süslerler. Uygurların kendilerine has bir giyim tarzı var. İyi giyinmiş tipik bir Yugur erkeği keçeden bir kalpak, sol tarafta düğmeleri bulunan yüksek yakalı uzun bir cüppe, kırmızı bir kuşak ve uzun konçlu çizme giyer. Bir Yugur kadını ise genellikle boru tipinde keçeden yapılmış ve cepheden iki siyah şeridin bulunduğu beyaz bir şapka giyer. Şapkanın tepesinde kırmızı püsküller vardır. Genç kızlar saçlarını küçük küçük örlerler. Yalnızca evli kadınlar saçlarını üç büyük örgü hâlinde toplarlar, bunlardan ikisini yanlardan omuzlara bırakırlar, üçüncü örgü ise arkadan sırtta uzanır (Du, 2002, 327).

Sarı Uygur ile Şıra Uygurların giyim tarzları da birbirine benzemektedir. Fakat Sarı Uygur kadınının şapkası sivridir ve geriye kıvrıktır. Şıra Uygur kadınının şapkasının üst kısmı yuvarlaktır. Bu ayrıntı iki toplum kadınının birbirinden ayıran en önemli farktır. Sarı Uygurlarda kişi ölünce ceset yakılırdı. Şıra Uygurlarda ise defin töreni Tibetlilerle aynıdır. Şimdi Şıra Uygurlarındaki bu eski âdet Sarı Uygurlarınkiyle yer değıştirmiştir. Bu iki gurup da sivri ağızlı, çift tırnaklı hayvanların etlerini yemezler. Örneğın at, köpek, eşek eti yemezler. Her iki gurubun da zengin, millî özelliklerini taşıyan sözlü halk edebiyatları vardır (Jinwen, 2007, 61)

Sarı Uygurların yıllara göre nüfusu:

2021: 14.706 (Aydın, 2023, 530)

2010: 14378

2000: 13719 (Karluk, 2017, 134)

1993: 8825

1990: 12279; Bunlar arasında Sarı Uygurca konuşanların sayısı 3693 kişidir. Şıra Uygurca konuşanların sayısı 3193 kişidir (Jinwen, 2007, 61).

1982: 10568; Bunların arasında Sarı Uygurca konuşanlar 4623 kişidir. Şıra Uygurcasını konuşanlar 2808 kişidir (Jinwen, 2007, 61)

1964: 5717

1953: 3861

1.4.4. Sarı Uygurların Dili

Sarı Uygurlar Batı Sarı Uygurca, Doğı Sarı Uygurca (Şıra Yugurca veya İngar dili) ve Çince'dir. Batı Sarı Uygurca Yaohuer adı verilen Altay Dilleri grubundan Türk dillerine mensuptur. Göktürk dilinden kalma pek çok sözcük korunmuştur (Sarıtış, 2012, 183-184). Batı Sarı Uygurca ile Doğı Sarı Uygurca arasında belirli farklılıklar bulunmaktadır. Doğı Sarı Uygurca Moğol dil ailesine ait bir dildir. Günümüzdeki Moğolcadan farklıdır. Eski Moğolcaya daha yakındır (Karluk, 2014, 61). Nugteren ve Roos (1996, 37) Sarı Uygurların Çinceyi ortak iletişim dili olarak kullandığını söyler. Her Batı Sarı Uygurca hem Doğı Uygurca Tibetçe ve Çince'den ödünç sözcükler almıştır. Batı Sarı Uygurcada çok sayıda Moğolcadan ödünç alınmış sözcük mevcuttur. Bunların çoğı Doğı Sarı Uygurcadan alındığı varsayılabilir

1.5. Doğu Türkistan Uygur Türkleri

Uygurlar bugün Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı olan Şincan Özerk Bölgesi başta olmak üzere Kazakistan, Moğolistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Türkiye ve Afganistan 'da Uygurlar bulunmaktadır.

Uygurların Şinciañ'daki yerleşim alanlarına baktığımızda Taklamakan çölünü çevreleyen Hoten, Kaşgar, Aksu ve Korla'da yoğunlaştıklarını görmekteyiz. Daha küçük Uygur grupları ise Kumul (Hami), Turpan (Turfan), Ürümqi ve Şinciañ'ın diğer yerleşim yerlerinde yaşamaktadırlar (Schwarz, 1989, 3).

Uygur adı 15. Yüzyıldan sonra kullanılmamış, Doğu Türkistan Türkleri, yaşadıkları şehre göre Keşkelik "Kaşgarlı", Yerkenlik "Yarkendli", Aksulik "Aksulu", Turpanlik "Turfanlı", gibi adlarla anılmıştır (Özkan, 2007, 256). Doğu Türkistan'ın bir bölümü Moğollar bir bölümü Çinliler tarafından yönetilirken Çinliler yönetimi ele geçirmek ister. 17. yüzyılın sonunda Çinliler tarafından yönetim ele alınır. 1865'te Mehmed Yakup Bey Kaşgar merkezli bağımsız bir devlet kurmayı başarmıştır. 1878 'de Rus destekli Çin tarafından Doğu Türkistan tekrar ele geçirilir. (Özkan, 2007, 254). Özbekistan'ın Taşkent şehrinde 1921 yılında alınan bir kararla bunların tamamını içine alan Uygur ismi kabul edilmiştir. (Doğan, 2016, 23). Çin yönetimi 18 Kasım 1844' te Doğu Türkistan' a yeni kazanılmış toprak anlamında Sinkiang (Şincang) adını vermiştir. 1955'te Sinkiang-Uygur Muhtar bölgesinin kurulmasıyla Uygur ismi resmîyet kazanmıştır. (Öztürk, 2020, 15).

1.5.1. Din

Doğu Türkistan Uygurlarının büyük çoğunluğu Müslümandır. İslamiyet'in Uygurlarda kabul edilmesi 10. yüzyılın başlarında başlamış. 13-15. Yüzyıllarda yayılmaya başlanmıştır.

1.5.2. Nüfus ve Sosyal Hayat

1993'te Uygurların nüfusu 7.589.468'dir. Çin'de yaşamakta olan Uygurların nüfusu 2000 yılı nüfus sayımına göre 8399393 kişidir (Jinwen, 2007, 133). 2010'da Çin'de Uygurca konuşur sayısı 10,069,346'dır.

Doğu Türkistan'ın muazzam genişlikteki topraklarında nüfusun yoğun olarak toplandığı şehirler, dağlık ve çöllük alanlarla birbirinden ayrılan vahalar üzerine

kurulmuş yerleşimlerdir. Bu da şehirler arasında kültürel ve sosyal açıdan büyük farklılıklar oluşmasına yol açmaktadır. Taklamakan Çölü'nün kuzeyi ve güneyi bu anlamda birbirinden oldukça farklılık göstermektedir. Kuzeyde, özellikle İli bölgesi ve Gulca şehrinde, Rus ve Kazak etkileri ağır basmaktadır. Güneyde ise Altışehir ve çevresindeki yerleşimler ve köylerde geleneksel Uygur kültürü oldukça muhafazalı bir şekilde günümüze kadar devam ettirilmiştir. Burası aynı zamanda Çin'e komşu olan ancak ilişki kurduğu diğer halkları asimile etmeye yatkın Çin kültüründen en az etkilenen bölge olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu şehirlerden en önemlisi 20. yüzyıla kadar ticari, ilmî ve dinî açıdan önemini koruyan Kaşgar'dır. Türklerin ilk kültür merkezi olan ve 732-734 yıllarında tarihî Göktürk Anıtları'nın inşa edildiği Orhun'dan sonra Türk halkları açısından en önemli kültür ve ticaret merkezlerinden biri olarak ortaya çıkan Kaşgar, 14. yüzyılda İslam'ın yayılmaya başlamasıyla da Orta Asya'da dinî ve kültürel bir merkez olarak önemini korumuştur (Tuna, 2012, 38-39).

1.5.3. Yeni Uygurların Dili

Nadzhip (1971, 31) Yeni Uygurcada eski zamanlardan beri Çince, Moğolca, Sanskritçeden alıntı sözcüklere sahip olduğunu ve bu dilin kültürel ve ekonomik temaslarının genişlemesi ve İslam'ın kabulüyle Arapça ve Farsçadan alıntı sözcükler aldığını belirtmiştir. Rusya'nın 19. Yüzyılın ortalarından itibaren Doğu Türkistan'a girmeye başlaması Uygurcanın söz varlığına Rusça kelimeler eklenmesiyle sonuçlandı.

1944'te bir Uygur gazetesi incelendiğinde %49 Uygurca sözcük, %33,5 Arapça %7,5 Farsça, Rusça veya diğer Avrupa kökenli sözcük %5,5 Çince alıntı sözcük %2 Uygurca formantlarla türetilen birleşik kelimeler %2,5 (birleşik eylemler dahil edilmemiştir)'tur.

1.6. Türk Dillerini Tasnifinde Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcanın Yeri

Radloff'un (Akar, 2005; 46) Tasnifi

Orta Asya Lehçeleri: Tarançı, Hami, Aksu, Kaşgar; Çağatay Lehçeleri

Ramsted 'in Tasnifi: Doğu Grubu: Doğu Türkistan (Yarkend, Kaşgar, Turfan, Tarançı, Çağatay).

Tekin'e (2014, 5-6) göre sınıflandırma

azak/tağlığ grubu: Sarı Uygurca

ayak/tağlık grubu: Yeni Uygurca

Samoyloviç' e (Tavkul, 2003; 29) göre Sınıflandırma

d- grubu (Uygur, Kuzey Doğu): Samoyloviç /d/ foneminin değişik gelişmesine (d, t, z) göre bu grubu üç alt gruba ayırmıştır:

d- alt grubu: Orhun, Uygur, Soyon, Karagas, Salar

z- alt grubu: Sarı Uygur, Kamasin, Koybal, Sagay, Kaça, Beltir, Şor, Kızıl, Küerik

Tağlık grubu (Çağatay, Güneydoğu): Doğu Türkistan lehçeleri (Sarı Uygur ve Salar hariç).

Baskakov'a (Heyet, 2008;42-43) göre tasnif

Baskakov Türk dillerini Batı Hun ve Doğu Hun gruba olarak 2 ana gruba ayırır.

A. Batı Hun Grubu

Karluk Grubu

Karluk-Harezmi Alt Grubu: Uygur (Salar ve Hoton dahil).

B. Doğu Hun Grubu

Uygur-Oğuz Grubu

Hakas Alt Grubu: Sarı Uygur

Benzing'e (Tekin, 1989, 156) göre sınıflandırma:

D. Doğu Türkçesi (Uygur) Grubu: 1. Özbekçe; 2. Yeni Uygurca (Sarı Uygurca da buraya girer).

Menges'in (1989, 157) tasnifi: A. Orta ve Güney-Batı Asya dilleri veya Türküt dilleri: 1. Orta Asya Grubu: Yeni Uygurca (Tarañçi lehçesi ve öbürleri); Sarı Uygur ve Salar lehçeleri

Rasanen'in (Tekin, 1989, 151) tasnifine göre sınıflandırma:

Kuzey-Doğu Grubu: z- alt grubu: Kaça, Sagay, Koybal, Kızıl, Şor, Küerik, Çolım, Beltir, Kamaş, Sarı Uygur (Çin)

Güney-Doğu Grubu: Türki (Doğu Türkistan), Tarañçi (Yeni Uygur), Özbek B

(Hive Tatarlar), Sart (Buhara ve Hive halkı; aslen İranlı olup Farsça da konuşurlar), Çağatay (bu grupta tağlığ > tağlık).

Johanson'un (1998, 82-83) Türkçenin yayıldığı yerler ile genetik ve tipolojik özelliklerini de göz önünde bulundurarak yaptığı tasnif şu şekildedir:

Güneydoğu/Uygur Türkçesi

Doğu kolu: Yeni Uygurca, Tarançi ve Kaşgar, Yarkend, Hoten, Kerya, Çerçen, Aksu, Kuça, Turfan vb. doğu Türkçesi diyalektleri

Kuzeydoğu/Sibirya Türkçesi

Sarı Uygurca ise Kuzeydoğu/Sibirya Türkçesinin güney koluna yakındır.

Özyetgin, (2006, 15) çalışmasında Modern Türk dili alanı coğrafi ve lingüistik esaslara göre ayrıldığında “Güney-Doğu ~ Uygur ~ Karluk Lehçeleri” başlığı altında Uygurca ve Sarı Uygurca'yı incelemiştir.

1.7. Sarı Uygurcanın ve Yeni Uygurcanın Alfabeti

Sarı Uygur bölgesinde XVII. yüzyılın sonlarına kadar eski Uygur yazısı kullanılmış, daha sonra yazı dili olarak gelişmesini sürdürememiştir (Kaymaz, 2005, 451). Nugteren ve Roos, (1996, 28) Yazılı dili olmayan Sarı Uygurca için değişik alfabeler kullanıldığını belirtir. Batılı kaynaklar bazı ek özel sembollerle birlikte Kiril ve Latin alfabesi kullanırken; Çinli kaynakları bazı basitleştirmelerle birlikte Çincenin resmi Latin alfabesi sisteminden alınan imla kurallarının empoze edildiği IPA karakter setini kullanır.

Eski Uygurlar Göktürk, Brahmi, Tibet, Soğd ve Mani alfabelerini kullanmışlardır. Uygur Türkleri 1930'lu yıllara kadar Çağatay Türkçesini kullanmışlardır (Öztürk, 2020, 16) 1936 yılında alfabeye yeni harfler eklenmiş. 1951'de Arap alfabesinin Türkçede bulunmayan bazı harfleri kaldırılmıştır. 1956'da Til Yézik İlmi Muhakeme Kongresinde Kiril alfabesine geçilmesi kararlaştırılmış fakat Çin ile Sovyetler birliğinin arasının açılmasıyla bu karar gerçekleştirilmemiştir. 1959'da Latin alfabesine geçilme kararı alınmış 1960'ta Latin alfabesi öğretilmesine geçilmiştir. 1966-1973 Kültür devrimi nedeniyle bu alfabe her alanda kullanılamamıştır. 1974'te bu alfabe her alanda kullanılma iznine sahip olmuş 1983'e kadar devam etmiştir. 1983'te Arap esaslı Uygur alfabesine geçilmiştir.

Yeni Uygurca bugün Kazakistan’da Kiril Alfabeli Doğu Türkistan’da Arap alfabeli bir yazı dili olarak varlığını devam ettirmektedir. (Öztürk, 2020, 16)

2. SES BİLGİSİ

2.1. Ünlüler

Sarı Uygurcada 8 temel ünlü bulunmaktadır: *a, ı, o, u, e, i, ö, ü*. Bunlar dilin bulunduğu yere ve dudakların düz yuvarlak ağzın geniş ve dar olması bakımından ayrılmaktadır. (Roos, 2000, 12, Guo, 2017, 143, Chen Zong Chen (çev.), 1994).

Tablo 1. Sarı Uygurcada Ünlüler

Dilin ileri geri dudak durumuna göre	Ön Ünlü		Art Ünlü	
	Yüksek	Alçak	Yüksek	Alçak
Düz	<i>i</i>	<i>e</i>	<i>ı</i>	<i>a</i>
Yuvarlak	<i>ü</i>	<i>ö</i>	<i>u</i>	<i>o</i>

Kaynak: Roos, 2000, 12

Roos (1998, 29) çalışmasında Ortak Türkçede **ı* ve **u* sesleri ayırt edilebildiğini ancak Sarı Uygurcada damak ünsüzünden önce geldiği durumlar haricinde çoğunlukla birleştiğini belirtir. Tenişev ve Todayava (1966, 11) çalışmasında Sarı Uygurcada ön ünlülerin art ünlüler ile yakın telaffuz eğilimi olduğunu belirtir. (*i*→*ı*, *ö*→*o*, *ü*→*u*). Art *ı* ünlüsü ile ön *i* ünlüsü arasındaki zıtlığı gösteren hiçbir örnek bulunmamaktadır. Bu zıtlığın *tis*- 'tartışmak' ile *tıs* 'diş' arasında gözlemlenebildiği iddia edilse de, bu durum, yorumlama yöntemiyle bağlantılı görülmektedir, çünkü bazı araştırmacılar 'diş' için kullanılan sözcüğü *dıs*, bazıları ise *tıs* ya da *tis* olarak göstermektedir. (Yakup (çev.), 2020, Roos, 2000, 15.) Bu temel sekiz ünlü dışında *ah, eh, ih, oh, uh, öh* olmak üzere altı sızıcı ünlüler bulunmaktadır.

Sarı Uygurcada az sayıda ikiz ünlü barındıran sözcükler bulunmaktadır. Tenişev (1976, 10) *iu, üe, ua, uu, ou* beş çeşit ikiz ünlü olduğundan bahsetmiştir. Bazı fonetik

değişmeler sonucunda ortaya çıkan bir durumdur: *tiort* “dört”, *tue-* ~ *tüy-* “batırmak”, *tau-* “bulmak”, *suit* “kova”, *nier* “bir şey” vb.

Bu sözcüklerden ayrı olarak Sarı Uygurcaya Çince alanan kelimelerde görülen bir durumdur: *guan* “devlet memuru”, *gaomin* “makarna, tel şehriyesi”, *lenxua* “çiçek, orkide” vb.

Yeni Uygurcada de sekiz ünlü bulunmaktadır.

Tablo 2. Yeni Uygurcada Ünlüler

	Düz		Yuvarlak	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Art Ünlü	a (ا)	-	o (و)	u (و)
Ön Ünlü	e (ئە), é (ئە)	i (ئى)	ö (ئۆ)	ü (ئۈ)

Tablo 3. Sarı Uygurca ile Yeni Uygurcanın ünlülerinin karşılaştırılması

YUyg.	a	e	é		i	o	u	ö	ü						
SUyg.	a	e		ı	i	o	u	ö	ü	ah	eh	ıh	oh	uh	öh

2.2. Ünlü Uyumu

Ünlü uyumu Türk dillerinin karakteristik bir özelliğidir. Türkçe sözcüklerde uyum artlık-önlük ve düzlük yuvarlaklık olmak üzere iki başlıkta incelenir. Bir sözcükte kalın ünlülerin kalın ince ünlülerin inceyi takip etmesi artlık-önlük uyumu; düz ünlülerin düz ünlüleri yuvarlak ünlülerin dar yuvarlak veya düz geniş ünlüleri takip etmesi ise düzlük yuvarlaklık uyumu olarak adlandırılır.

Yeni Uygurcada tam olarak uygulanmasa da artlık-önlük uyumuna sahip sözcükler bulunmaktadır. Kelimelere kalın sıralı eklerin gelmesi, *ı* ve *i* ünlülerin birleştirilerek tek bir harfle gösterilmesi, tek tipteki ekler, *a* ve *e* seslerinin içinde bulunduğu sözcüğe içinde ünlü bulunan bir ek getirildiğinde *i*’ye dönmesi ve bazı ses olayları bu uyumu bozmaktadır. Yeni Uygurcadaki örnekleri şunlardır: *katıqlıq* “katılık”, *Uygurçe* “Uygurca”, *éçitmaq* (< aç-it-mak), *körüval-* “görmek” vb.

Yeni Uygurcada düzlük yuvarlaklık uyumu bazı tek şekilli bazı eklerden dolayı

uyum bozulmaktadır. Bu ekler şunlardır: yükleme, belirtme bazı zaman ve yapım ekleri vs. Yeni Uygurcadaki örnekler şunlardır: *suçi* “sucu”, *kelduk* “geldik”, *putini* “ayağını” vb.

Sarı Uygurcanın yazı dili olmamasından dolayı ses değişimlerini saptamak güçtür. Genellikle heceler arasında artılık-önlük uyumu vardır fakat bozulduğu örnekler de mevcuttur. Bu durum aynı kelimelerde bile görülmektedir (Yakup çev. 2016, Bozkurt, 1999, 432): *kün* ~ *kun* “gün”, *pil-* ~ *pıl-* “bilmek”, *seninga* “sana”, *daley* “deniz” vb.

Sarı Uygurcada kelime köklerine gelen ekler ses uyumu o kadar sağlam değildir.

Sarı Uygurcada düzlük yuvarlaklık uyumu da bulunmaz: *kumis* “gümüş”, *yolnı* “yolu” *ketür-* “götürmek” vb. (Bozkurt, 1999, 432).

2.3. Ünsüzler

b, c, ç, d, f, g, ğ, j, k, k, l, m, n, η, p, r, s, ş, t, y x, y, z

Malov’un çalışmasında yukarıdaki 23 ünsüz görülür (Malov, 1957, 11).

Tablo 4. Malov’un Çalışmasındaki Ünsüzler Tablosu

Malov			
A a	A a	M m	M m
Ə ə	(ä)	H h	N n
Б б	B b	Ң ң	Ŋ ŋ
В в	V v	O o	O o
Ғ ғ	Ğ ğ	Ө ө	Ö ö
Г г	G g	П п	P p
Д д	D d	Р р	R r
Е е	E e	С с	S s
Д Ж	c (ÖR; ağca Malov, 1957, 11b)	Т т	T t
Ж ж	J j / C c	У у	U u-O o

З з	Z z	Ў ў	Ü ü-Ö ö
Ї	İ i	Ф ф	F f
Й й	Y y	X x	X x
Қ қ	K k	Ч ч	Ç ç
К к	Қ қ	Ш ш	Ş ş
Л л	L l	Ы ы	I ı
Ў ў		Э	E e

Malov, (1957, 163) Sarı Uyğurca ötümsüz seslerin ayırıcı bir aspirasyon (soluma) ile söylendiğini dile getirir. Bu ünsüzler şöyledir: *k, ḳ, p, t, ç* → '*k*', '*ḳ*', '*p* *t*', '*ç*' (Sarı Uyğurca *k, ḳ, p, t, ç*, ünsüzlerinden sonra görülen bu işaret gırtlaksızlaşmayı işaret eder.) *ḳ'an* "hükümdar", *ḳ'aya* "kaya", *ḳ'ise* "kişi", *t'ay* "3 yaşındaki at", *t'ağın* "yarın", *t'avar* "Çin kumaşı", *p'aş* "baş", *p'eg* "başkan", *ç'in* "gerçek", *çağ* "zaman", *teti* "dedi" → *te 'ti ~ tehti*, *parmate* "varmadı" → *parma 'te - parmahte*.

Roos'un (2000, 18) çalışmasında 28 ünsüz vardır. Parantez içindeki ünsüzler ödünç kelimelerde kullanılmıştır.

Tablo 5. Roos'un Doktora Tezindeki Ünsüzler Tablosu

	Dudak ünsüzü	Dil ucu ünsüzü	Üst damak	Ön damak	Art damak	Küçük dil	Gırtlak
Patlayıcı ses							
-Soluklu	p ^h	t ^h			k ^h	ḳ ^h	
-Soluksuz	p	t			k	ḳ	
Patlamalı sızmalı							
		c ^h	ç ^h	çh			
-Soluklu		c	ç	ç			
-Soluksuz							
Sürtünmeli							
-Sessiz	(f)	s	ş	ş	x		
-Sesli		z	ẓ		ɣ		

Nazal	m	n	ŋ
Sürtünmesiz			
-Titreşimli		r	
-Yanal		l	
Yaklaşık	y	w	h

Kaynak: Roos, 2000, 18

Roos dışındaki bazı araştırmacılar da ünsüzleri sınıflandırmaya çalışmıştır. Konuşma dili olduğundan farklı ses birimleri kullanılmıştır.

Tablo 6. Roos’la birlikte diğer bazı araştırmacıların Sarı Uygurcadaki ünsüzleri sınıflandırması

Roos (200, 18)	Yakup (2020, 168)		Gulcalı (2017, 126)		Guo (2017, 147)		Zhong (2019, 99)	
Labial (Dudak ünsüzü)	Çift dudak	Diş dudak	Çift dudak	Diş dudak	Çift dudak	Diş dudak	Çift dudak	Diş dudak
p ^h p (f) m	p p ^h m	f v	b p m	f v	b p m	f v	p p ^h m	f v
Apical (Dil ucu)	Diş	Diş yuvası	Dil-diş eti		Dil ucu		Dil ucu-diş yuvassıl	
t ^h t (c ^h) c s z n r l	t t ^h n l r	s z	d t s z n l r		d t s z n l r		t t ^h n z s r l	
Retroflex (Üst damaksıl)	Üst damak		Dil diş eti ardı		Üst damak		Üst damak	
ç ^h ç ş z _L	dz tş ^h ş z _L		c tş ş j		dz tş ş z _L		tş tş ^h z _L ş	
Palatal (Ön damak)	Palatal		Dil ortası	Dil Üstü	Diş eti damak	Damak	Diş yuvassıl damak	
e ^h e ş y	ç ^h c ş y		C ç Ş	y	dʒ ʃ ʃ	j	tɛ tɛ ^h ɛ j	
Velar (Art damak)	Art damak		Dil ardı		Orta damaksıl		Art damak	
k ^h k x ɣ ŋ w	k k ^h x ɣ ŋ		g k x ǵ ŋ		g k x ɣ ŋ		k k ^h ŋ ɣ x	
Uvular (Küçük dil)	Küçük dil		Gırtlak		Küçük dil		Küçük dil	

q ^h q	q G h	G q	G q	q ^h q
Glottal (Damak)	-	Damak	Gırtlak	Gırtlak
h		h	h	h

Yeni Uygurcadaki 24 ünsüz vardır.

Tablo 7. Yeni Uygurcada Ünsüzler

	Çift Dudak	Diş- Dudak	Diş- Diş Eti	Diş Eti	Ön Damak	Arka Damak	Gırtlak
Sürtünmesiz							
Yumuşak							
Genizsi	m (م)		n (ن)				ŋ (ڭ)
Akıcı					l (ل), y (ي)		
Titrek					r (ر)		
Sürtünmeli							
Süreksiz							
Yumuşak	b (ب)		d (د)	c (ج)	g (گ)		
Sert	p (پ)		t (ت)	ç (چ)	k (ك)	q (ق)	
Sürtünmeli							
Sürekli							
Yumuşak		v (ڤ)	z (ز)	j (ژ)		ğ (غ)	
Sert		f (ف)	s (س)	ş (ش)		x (خ)	h (ه)

Kaynak: Öztürk, 2020, 20

2.4. Nöbetleşmeler

Sarı Uygurcadaki

Sarı Uygurcanın yazılı bir dili olmadığından bazı sözcüklerin değişik şekilleri vardır. Bir kelime veya eylem kökü hem ince sesle hem kalın sesle söylenebilmektedir.

o ~ u

oŋ ~ uŋ “sağ”

coan ~ cuan “tuğla”

kol- ~ kul- “istemek”

kor ~ kur “kuşak, kemer”

or- ~ ur- “vurmak”

tulko ~ tulku ~ tulki “tilki”

sol ~ söl ~ sul “sol”

yindağ ~ yondağ ~ yimdağ ~ yuntağ “at gübresi”

kopar- ~ kopur- “yükseltmek, kurmak, inşa etmek”

o ~ a

konuğ ~ konağ ~ konok “gün”

o ~ ö

çöke- ~ çoğu- “oturmak”

yöt ~ yot ~ yut “at”

u ~ ı

kuzu ~ kuzı ~ kozu “kuzu”

puğa ~ pığa “boğa”

uzu- ~ uzı- “uyumak”

otun ~ otın “odun”

koŋıs ~ konus “müzik aleti”

çokuyt- ~ çokıt- “oturmak”

olır- ~ olur- “oturmak, yaşamak”

e ~ u

yem ~ yum “pantolon”

e ~ a

terten ~ tartin ~ terden “kurt”

şeyli ~ şaylı “dişi”

ü ~ ö

türt ~ tört “dört”

yüz ~ yöz ~ yuz “yüz”

kümüs ~ kümös ~ kümis “gümüş”

köl ~ kül “göl”

kör- ~ kür- “görmek”

köz ~ küz “göz”

ü ~ u

sut ~ süt “süt”

kümüs ~ kümös ~ kümis “gümüş”

söğul- ~ sökül- “yanmak, kızartmak, yakmak”

çuğur- ~ çükür- “yürümek”

u ~ ü

yüz ~ yöz ~ yuz “yüz”

küntüs ~ kuntus “gündüz”

üç ~ uş ~ üş ~ vış ~ vuş “üç”

üs- ~ us- “susamak”

ündür- ~ ündür- ~ undur- “büyütmek, yetiştirmek”

tıt- ~ tüt- ~ tut- “duman çıkmak, tütme”

ugus ~ ügüs “nehir”

ü ~ i

küzegü ~ küzeği “damat”

e ~ i

bel- ~ pel- ~ pıl- ~ pil- “bilmek”

ci- ~ yi ~ ye- “yemek”

pes ~ pis “beş”

kevık ~ kivek “köpük”

tise ~ tese “dişi”

ti- ~ di- ~ de- “demek”

ceti ~ yeti ~ yiti “yedi”

yet ~ yit ~ et “et”

men- ~ min- “binmek”

pison ~ peson “elli”

yiz ~ yez “iz”

şukti-~ şukte- “yüklemek”

testi- ~ teste- “dişlemek, yakalamak, tutmak”

ı ~ e

perük ~ perık ~ pırık “şapka”

murçık ~ mercek “gübre”

elig ~ ılığ “el”

ı ~ ı

peri ~ pırı “beri”

emçi ~ emçi “hekim”

yigirma ~ yigırma “yirmi”

hicir- ~ hıcır “içirmek”

yıg- ~ yik- “yığmak”

tız ~ tiz “diz”

kiçık ~ kiçig “küçük”

kezği ~ kezgi “giyim”

ışke ~ ışkı “iki”

yigit ~ yigut ~ yıgut “yiğit”

a ~ ı

targaḳ ~ tırvaḳ “tarak”

taḳına- ~ taḳana “kaçmak, firar etmek”

yanı ~ yana “yine”

ı ~ o

tırvaḳ ~ torvaḳ “toprak”

e ~ a

ne ~ na “ne”

tele- ~ tela- “dilemek”

b ~ p; b ~ v

baş ~ paş “baş”

per- ~ ver- “vermek”

par- ~ var- “gitmek”

pay ~ bey “zengin”

puḳa ~ bıḳa ~ pıḳa “boğa”

bel- ~ pel- ~ pıl- ~ pil- “bilmek”

p ~ m

pız ~ mıs “biz”

ḳ ~ x

ḳarı- ~ xarı- “bakmak”

g ~ k

yıg- ~ yik- “yığmak”

ḡ ~ ğ

maḡa ~ mağa “bana”

saḡa ~ sağa “sana”

kaŋa ~ kağa “nereye”

t ~ d

sadıĝ ~ satıĝ “ticaret”

tavar ~ davar “mal”

tohGıs ~ dohGıs “dokuz”

aķart- ~ aķard- “aĝartmak”

mından ~ mintan “bundan”

y ~ Ø

yürĝen- ~ ürĝen- “öĝrenmek”

ene ~ yene “yine”

yem- ~ em- “emmek”

yürĝet- ~ ürĝet- “öĝretmek”

y ~ ş

yip ~ şip “ip”

n ~ v

tonıs ~ tovis “domuz”

y ~ c

yarım ~ carım ~ jarım “yarım”

ö ~ e

köm- ~ kem- “gömmek”

c ~ ç

kecin ~ keçin “misafir”

ciŋ ~ çin “ölçek”

can ~ çan “can”

h ~ Ø

hasıra- ~ asıra- “yetiştirmek; besleyip büyütmek”

haltı ~ altı “altı”

Yeni Uygurcadaki

a ~ u

toḡam (NECİP, 2013, 417b) ~ *toḡum* (NECİP, 2013, 417b) “eyerin altındaki keçe”

u ~ o

ḡursaq (NECİP, 2013, 249a) ~ *ḡosaḡ* (NECİP, 2013, 244b) “karın”

ö ~ e

öṣki (NECİP, 2013, 307b) ~ *eḡkü* (NECİP, 2013, 109b) ~ *eḡki* (NECİP, 2013, 109b)
“keçi”

i ~ ü

öṣki (NECİP, 2013, 307b) ~ *eḡkü* (NECİP, 2013, 109b) ~ *eḡki* (NECİP, 2013, 109b)
“keçi”

süleysin (NECİP, 2013, 367b) ~ *süleysün* (NECİP, 2013, 367b) “vaşak”

e ~ é

meḡit (NECİP, 2013, 263b) ~ *méḡit* (NECİP, 2013, 270b) “mescit, küçük cami”

e ~ i

zemin (NECİP, 2013, 476a) ~ *zimin* (NECİP, 2013, 478a) “yer, toprak, kara”

b ~ v

ḡebir (NECİP, 2013, 229b) ~ *ḡevir* (NECİP, 2013, 231b) “kabir”

x ~ ḡ

paxlan (NECİP, 2013, 312b) ~ *paḡlan* (NECİP, 2013, 313a) “kuzu”

v ~ y

tuvaḡ (NECİP, 2013, 429a) ~ *tuyaḡ* (NECİP, 2013, 429a) “toynak”

y ~ j

yulḡun (NECİP, 2013, 472a) ~ *julḡun* (NECİP, 2013, 185b) “ılgın ağacı”

yultuz (NECİP, 2013, 472a) ~ *jultuz* (NECİP, 2013, 185b) “yıldız”

yük (NECİP, 2013, 472b) ~ *jük* (NECİP, 2013, 188b) “yük”

y ~ ñ

köynek (NECİP, 2013, 209a) ~ *köñlek* (NECİP, 2003, 205b) “gömlek”

Eski Türkçede

a ~ ı

alpagu (KT K7) ~ *yılpagu* (BK D31) “yiğit savaşçılar”

e ~ i

erser (KT G7) ~ *irser* (KT G13) “ise”

i ~ ı

biç- ~ *bıç-* “biçmek, kesmek” (Tekin, 2003, 240)

i ~ ü

köpik ~ *köpük* “köpük” (Tekin, 2003, 248)

ı ~ u

tokı- ~ *toku-* “dövmek” (Tekin, 2003, 255)

2.5. Ünlü Değişimleri

2.5.1. /a/ ünlüsü

Eski Türkçedeki *a* ünlüsü Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada genellikle korunmaktadır. ET *az* “az, yetersiz, biraz” (ED 277a) = SUyg. *az* “az” = YUyg. *az* “sayı ve miktar bakımından çok olmayan”, ET *ağak* “ayak” (ED 45a-b) = SUyg. *azağ* “ayak” = YUyg. *ayağ* “insan, hayvan veya başka canlıların gövdesini taşıyan, duran yürüyüş veya emeklemek için kullanılan kısmı”, ET *ala* “renk renk, benekli, lekeli” (ED 126a-b), SUyg. *ala* “alacalı” = YUyg. *ala* “ak-kara esasen ak ile başka renklerin karışmasıyla meydana gelen” (ED 126a- b), ET *kaz-* “kazmak” (ED 680b) = SUyg. *kaaz-* “kazmak” = YUyg. *kaaz-* “yeri açıp çapalamak oyup çukur açmak, kazmak”, ET *toprak* “kuru zemin, toprak, toz” (ED 443a) = SUyg. *tırvağ* ~ *torvağ* “toprak” = YUyg. *tuprağ* “toprak”.

Eski Türkçedeki *a* ünlüsü Sarı Uygurcadaki bazı sözcüklerde *ı*, *i*, *e*, *o*, *ü* ünlüsü Yeni Uygurcada ise *e*, *é*, *i*, *o*, *u* ünlüsü olduğu görülmektedir. ET *tarđak* “tarak” (ED 539b) = SUyg. *darağak* ~ *targağ* ~ *tırvağ* “tarak” = YUyg. *tarđak* “saç taramak için

ağaçtan, kemikten bunun gibi nesnelerden yapılan eşya”, ET *karı* “yaşlı” (ED 644b) = SUyg. *keri* “yaşlı” = YUyg. *kéri* “çok yaşlı olan, yaşlı”, ET *yaṇak* “yanak” (ED 948b) = SUyg. *yınak* “yanak” = YUyg. *yaṇak* “kulakların önünde kıl çıkan yer”, ET *taşğaru* “dışarı” (ED 563a) = SUyg. *tışkar* “dışarı” = YUyg. *taşkiri* “dışarı”, ET *çanak* “içi boş konik bir nesne” (ED 425b) = SUyg. *çınak* “kase, fincan” = YUyg. *çanak* “altın, gümüş, bakır gibi metallerden eritilen çubuklardan yapılan kase”, ET *yana* “tekrar” (ED 943a) = SUyg. *ene* ~ *yene* “yine” = YUyg. *yene* “yeniden, yine tekrar”, ET *antağ* “bunun gibi, böyle, yani” (ED177a) = SUyg. *andağ* “böyle, öyle, şöyle” = YUyg. *andak* ~ *undak* “ona benzer, şöyle”.

Yeni Uygurcada gerileyici benzeşme nedeniyle kimi ekler sözcüğün kökündeki ünlüye etki ettiğinden *a* ünlüsü *é*, *e*, *i* ünlüsüne dönüşür. “*baş*→*béş+i*” (Bozkurt, 1999, 401.)

Yeni Uygurcada iki veya daha fazla heceli kelimelerin ikinci veya daha sonraki heceleri açık orta hece durumuna geçince bu hecelerdeki *a* ünlüsü *i*’ye döner: *başka+si* > *başkisi* “başkası”, *bala+da* > *balida* “çocukta”.

YUyg. Türkçesinde ilk hecedeki /a/ sesi, ikinci hecelerinde /u/ seslerinin etkisiyle /o/ ye döner. (Ercilasun; Ersoy, 2021, 384) ET. *açuk* “açık” (ED 22b.) = SUyg. *açık* “açık” = YUyg. *éçik* ~ *oçuk* “açık”

Öztürk (2020, 25) çalışmasında Yeni Uygurcada dudak ünsüzlerinin yuvarlaştırıcı etkisi sebebiyle ilk hecedeki *a* > *o* değişikliği için ov “av” < av örneğini verir. ET. *av* “av” (ED 3b.) = SUyg. *oş* “av” = YUyg. *ov* “avcı”

Sarı Uygurcada *a*’nın varyantı olan kısa *ă*’nın ilk hecede *h*, *x* ve *f* ünsüzlerinden sonra görülebileceğini söyleyen Tenişev (1976, 8), şu sözcükleri örnek olarak gösterir: *hăt* “at”, *xărka* “arka, geri”, *făla-* “hamur mayalamak”

Sarı Uygurcada *a*’nın bir başka varyantı olan *a* ve *e* arası bir ses olan *æ* ünlüsünün de bazen *e* olarak da görülebileceğini savunan Tenişev (1976, 8), *æ* ünlüsünün genelde ilk hecede *y*, *n*, *m* ünsüzlerinden önce görülebileceğini ifade eder: *æy* ~ *ey* “ay (zaman dilimi)”, *kæyla-* “koşmak”, *kæyka-* “bakmak”, *nænniğ* ~ *nenni* “güç, zahmet”, *şæm* “kürek”.

2.5.2. /e/ ünlüsü

Eski Türkçedeki e ünlüsü Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcanın bazı örneklerinde kendini korumaktadır. ET *teñri* “tanrı” (ED 523b- 524a) = *deñir* “gökyüzü” = YUyg. *teñri* “Allah”, ET *eren* “erkekler” (ED 232b) = SUyg. *eren* “erkek” = YUyg. *eren* “erkek”, ET *em-* “emmek” (ED 155b) = SUyg. *em-* ~ *yem-* “emmek” = YUyg. *em-* “göğüsten veya emzikten süt çekip içmek”, ET *özge* “başka, farklı” (ED 285b) = SUyg. *üzge* “başka” = YUyg. *özge* “kendinden başka olan kişi”.

/e/ ünlüsü Sarı Uygurcada bazı örneklerde *i*, *a*, *ı*, *u*, *ö*, *ü* olarak görülmektedir. Roos; (2000, 12) alçak, ön sıradan bir ses olan e’nin özellikle genç kuşak tarafından *i* olarak telaffuz edildiğini dile getirir. *ke^hp* ~ *ki^hp* “çok”, *e^hrkek* ~ *i^hrkek* “erkek”, *ç^he* ~ *ç^hi* “deve”. Yeni Uygurcada ise bazı örneklerde *é*, *i*, *ö*, *ü* olarak görülmektedir. ET *erkeç* “erkek keçi” (ED 223b) = SUyg. *e^hrkiç* “iğdiş edilmiş koç” = YUyg. *erkeç* “iğdiş edilmiş erkek keçi”, ET *egin* “omuz” (ED 109a) = SUyg. *igen* “omuz” = YUyg. *égin* “giyim, giyilen nesneler”, ET *yenge* “babanın erkek kardeşi veya abisinin karısı” (ED 950a) = SUyg. *inçe* “kız kardeş” = YUyg. *yenge* “küçük erkek ve kız kardeşe nispeten en büyük erkek kardeşin karısı”, ET *bedük* “büyük” (ED 302b- 303a) = SUyg. *pezık* “büyük” = YUyg. *büyük* “büyük”, ET *yelim* “tutkal, yapıştırıcı” (ED 929a) = SUyg. *yılım* “yağ; tutkal” = YUyg. *yélim* “ağaçların dal veya budaklarından çıkan bir çeşit yapıştırıcı madde”, ET *eçkü* “keçi” (ED 24b) = SUyg. *uşku* “keçi” = YUyg. *öçke* “keçi”, ET *sevin-* “sevinmek” (ED 790b) = SUyg. *söyün-* “sevinmek” = YUyg. *söyün-* “sevinmek” ET *küreş-* “güreşmek” (ED 747b- 748a) = SUyg. *ķuras-* “güreşmek” = YUyg. *küreş-* “belirli bir hedefe, isteğe ulaşmak için hareket etmek güreş yapmak”.

Tenişev (1976, 8), Sarı Uygurcada *h* ünsüzü sonrasında ya da ikinci hecesi kapalı olan bir ünsüz öncesinde veya vurgu gereği kapalı bir *é*’nin görülebileceğini öne sürer: *heke* “abla”, *ezér* “eyer”, *hét-* “yetmek, ulaşmak”, *seméy* “manastır”

2.5.3. /ı/ ünlüsü

ET *ı* ünlüsü Sarı Uygurcada genellikle korunur. Yeni Uygurcada *ı* sesini gösteren bir harf yoktur. Bütün *ı*’ların *i* olduğu kabul edilir. Kalın ünlülerin yanında *ı* telaffuzu hakimdir (Ercilasun vd., 1991, 1109). ET *kıl-* “yapmak” (ED 616a-b) = SUyg. *ķıl-* “yapmak, etmek” = YUyg. *ķıl-* “bir iş, faaliyet gibi becerileri gerçekleştirmek, iş yapmak onunla meşgul olmak”, ET *karın* “karın, göbek” (ED 661a) = SUyg. *ķ^harın*

“karın” = YUyg. *karin* “insan ve hayvanların sindirim yapan organı; mide, karın”, ET *bış-* “olgunlaşmak” (ED 376b-377a) = SUyg. *pış-* “pişmek” = YUyg. *piş-* “büyümek, gelişmek olgunlaşmak”.

ET *ı* ünlüsü Sarı Uygurcada bazı kelimelerde *a, i, e, u, ü* olurken Yeni Uygurcada ise bazı kelimelerde *a, u, i, e* olmaktadır. ET *bıçak* “bıçak” (ED 293b-294a) = SUyg. *puçak* “bıçak” = YUyg. *piçak* “çelikten yapılan bir veya iki tarafı keskin sapı olan kesme aleti”, ET *sıkış-* “sıkışmak” ED 817a. = SUyg. *sıkas-* “sıkışmak” = YUyg. *sikiş-* “sıkışmak”, ET *ırak* “uzak” (ED 214a-b) = SUyg. *yürık* “uzak” = YUyg. *yıraķ* “yakın olmayan, uzak”, ET *tış* “diş” (ED 557b) = SUyg. *tes ~ tıs* “diş” = YUyg. *çiş* “insan ve gelişmiş hayvanların yeme, çiğneme ve nesneleri dişlemek için kullanılan organı”, ET *katır* “katır” (ED 604a) = SUyg. *katır* “katır” = YUyg. *xéçir ~ kéçir* “eşek atın meleziyle doğan, bir çeşit süt emen hayvan”, ET *ıt* “köpek” (ED 34a) = SUyg. *eşt ~ işt ~ it* “köpek” = YUyg. *işt* “köpek”, ET *til* “dil” (ED 489b-490a) = SUyg. *tel ~ til* “dil” = YUyg. *til* “tatma, çiğneme, konuşmaya yardımcı olan organ”, ET *altu* “altı” (ED 130b) = SUyg. *altu ~ haltu* “altı” = YUyg. *alte* “beşten sonra yediden önce gelen sayı”, ET *sin-* “kırmak, kırılmak” (ED 833b) = SUyg. *sin-* “kırmak” = YUyg. *sun-* “kırmak, parçalanmak”.

Tenişev (1976, 8) Sarı Uygurcada kısa *ı*’nin bir ötümsüz ünsüz ile diğer bir ötümsüz ünsüz olan *s* arasında görülebileceğini savunur: *a t’ıs-* “karşılıklı ateş etmek”

2.5.4. /i/ ünlüsü

ET *i* ünlüsü Sarı Uygurcada kimi örneklerde korunurken Yeni Uygurcada genellikle korunur. ET *kiçig* “küçük” (ED 696a-b) = SUyg. *kiçig* “küçük, az” = YUyg. *kiçik* “hacmi, ölçüsü çevresi çok olmayan”, ET *içgü* “içki” (ED 24b) = SUyg. *işki* “içki” = YUyg. *içkü* “içilen şeylerin genel adı”, ET *iç* “iç, içeride” (ED 17a-b) = SUyg. *iç ~ iş ~ hic ~ sic* “iç, ara” = YUyg. *iç* “dahili boşluk”.

ET *i* ünlüsü Sarı Uygurcada *ı, e, u, ü, a* ünlüsü olurken Yeni Uygurcada *e, ü* ünlüsü olarak görülmektedir. ET *eldiri* (? *eldri*) “oğlak veya kuzu derisi” (ED 135a) = SUyg. *eltır* “iki haftalık kuzu derisi” = YUyg. *eltére* “bir aylık kuzu derisi”, ET *bitigçi* “katip, sekreter” (ED 304a) = SUyg. *pıtıkçı* “katip” = YUyg. *pütükçü* “yazı işlerinden sorumlu kişi, katip”, ET *sevin-* “sevinmek” = SUyg. *söyün-* “sevinmek” = YUyg. *söyün-* “sevinç hissetmek, sevinmek”, ET *tile-* “aramak, istemek” (ED 492a.) = SUyg. *tele-* ~ *tela-* “aramak” = YUyg. *tile-* “bir işin olmasını ummak istemek”, ET

tilkü “tilki” (ED 498b- 499a) = SUyg. *tulko* ~ *tulku* ~ *tulki* ~ *tolko* “tilki” = YUyg. *tülke* “uzun burunlu kızıl sarı tüyleri olan kurda benzeyen memeli hayvan”, ET *yétti* “yedi” (ED 886a) = SUyg. *yiti* “yedi” = YUyg. *yette* “altıdan büyük sekizden küçük tam sayı”.

2.5.5. /o/ ünlüsü

Eski Türkçe o ünlüsü genellikle Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada korunmaktadır. ET *yol* “yol” (ED 917a-b) = SUyg. *yol* “yol” = YUyg. *yol* “insan veya taşıtların gidilmesi için yapılan uzun yer bölümü”, ET *oy* “delil, oyuk” (ED 265b-266a) = SUyg. *oy* “vadi” = YUyg. *oy* “belli bir düzlüğe kıyasla oluşan çukur, tepenin tersi”, ET *çolpan* “Venüs gezegeni” (ED 418b) = SUyg. *çolvan* “atların alınlarındaki yıldız; sabah yıldızı” = YUyg. *çolpan* “güneş sistemindeki dokuz büyük gezegenden biri”, ET *kop-* “yükselmek, kalkmak” (ED 580a) = SUyg. *kop-* “kalkmak (ayağa)” = YUyg. *kop-* “yattığı veya oturduğu yerden kalkmak, dik durmak”.

ET o ünlüsü Sarı Uygurcada bazı sözcüklerde *ö*, *u*, *ı* olarak Yeni Uygurcada ise *u*, *ü* olarak görülmektedir. ET *toprak* “toprak” (ED 443a) = SUyg. *turvaḵ* ~ *torvaḵ* “toprak” = YUyg. *tupraḵ* “toprak”, ET *sol* “sol” (ED 824a) = SUyg. *sol* ~ *söl* ~ *sul* “sol” = YUyg. *sol* “sağın tersi, sol”, ET *kon-* “yerleşmek” (ED 632a) = SUyg. *kon-* ~ *kun-* “konaklamak, geceleme” = YUyg. *kon-* “geceyi geçirmek, dinlenmek”, ET *oḡ* “sağ” (ED 166b-167a) = SUyg. *uḡ* “sağ, doğru” = YUyg. *oḡ* “vücut alından kasıklara kadar ikiye bölündüğünde akciğerin olduğu taraf”, ET *yori-* “yürümek” (ED 957a) = SUyg. *cor-* ~ *yor-* “yürüyerek gitmek” = YUyg. *yür-* “adım atarak hareket etmek, gitmek”, ET *oḡlak* “oḡlak” ED 84b- 95a. = SUyg. *uḡlak* ~ *ulḡak* “keçi” = YUyg. *oḡlak* “keçinin yeni doğmuş yavrusu”.

İlk hecesi kapalı kelimelerde kısa *ö* ünlüsünün de bulanabileceğini öne süren Tenişev (1976, 9) *tösḵan* “tavşan” sözcüğünü örnek olarak gösterir.

2.5.6. /ö/ ünlüsü

ET *ö* ünlüsü Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada genellikle korunmaktadır. ET *çök-* “çökmek” (ED 413b-414a) = SUyg. *çök-* “çökmek” = YUyg. *çök-* “dizini büküp oturmak”, ET *köp* “bol, çok” (ED 686b-687a) = SUyg. *köp* “çok” = YUyg. *köp* “sayı veya miktar bakımından çok, çok”, ET *örme* “örülmüş bir şey” (ED 231b) = SUyg. *yörme* “örgü (saç)” = YUyg. *örme* “örülen, örülmüş”.

ET *ö* ünlüsü Sarı Uygurcada bazı sözcüklerde *e, o, u, ü* olarak Yeni Uygurcadaki bazı sözcüklerde ise *ü* olarak görülmektedir. ET *köm-* “gömmek” (ED 721b) = SUyg. *köm-* ~ *kem-* “gömmek” = YUyg. *köm-* “açılan yeri hazırlayıp üstünü kapatmak, defnetmek”, ET *öp-* “öpmek” (ED 5a) = SUyg. *op-* “öpmek” = YUyg. *öp-* “öpmek”, ET *ögür* “sürü” (ED 112a) = SUyg. *ugur* “sürü” = YUyg. *üyür* “sürü”, ET *köz* “göz” (ED 756b) = SUyg. *köz* ~ *küz* “göz” = YUyg. *köz* “insan ve hayvanların görme organı”.

Sarı Uygurcada kimi Türkçe sözcüklerde *ö* ünlüsü *io* biçiminde ikiz ünlü eşliğinde görülür: ET *köz* “göz” (ED 756b) = SUyg. *gioz* = YUyg. *köz* “insan ve hayvanların görme organı”, ET *tört* “dört” (ED 534a-b) = SUyg. *diort* = YUyg. *töt* “üçten sonra beşten önce gelen sayı”, ET *köhül* “akıl, düşünce, kalp” (ED 731b) = SUyg. *gionel* = YUyg. *köhül* “kişilerin fikir, düşünce his duygularının kaynağı”.

2.5.7. /u/ ünlüsü

ET *u* ünlüsü Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada genellikle korunmaktadır. ET *kulkak* “kulak” (ED 621a) = SUyg. *kulak* “kulak” = YUyg. *kulak* “işitme organı”, ET *uzun* “uzun” (ED 288b-289a.) = SUyg. *uzun* “uzun” = YUyg. *uzun* “boyu önüne göre uzun, aralığı uzak”, ET *ulus* ~ *uluş* “ülke” (ED 151b.~ ED 152b-153a) = SUyg. *ulus* “halk” = YUyg. *ulus* “millet, halk”, ET *yu-* “yıkamak” (ED 870a-b) = SUyg. *yu-* “yıkamak” = YUyg. *yu-* “yıkamak”.

ET *u* ünlüsü Sarı Uygurcanın bazı sözcüklerinde *a, e, ı, o, ö* olarak görülmektedir. Yeni Uygurcanın bazı sözcüklerinde ise *a, o, i* olarak görülmektedir. ET *buka* “boğa” (ED 312a-b) = SUyg. *bıka* ~ *puka* ~ *pıka* “boğa” = YUyg. *buğa* “ineğin hadım edilmiş hali, erkeği”, ET *boşu-* “serbest bırakmak, özgürleştirmek” (ED 377b.) (ED 377b.) = SUyg. *bosa-* “kurtulmak, serbest kalmak” = YUyg. *boşu-* “kurtulmak, boş olmak”, ET yurt “ülke” (ED958a.) = SUyg. *cört* ~ yurt = YUyg. yurt “ahali, halkın toplanıp yerleşerek yaşadıkları yer”, ET *kuzı* “kuzu” (ED 681a) = SUyg. *kuzı* “kuzu” = YUyg. *koza* “koyunun yeni doğan yavrusu”, ET *yumşak* “yumşak” (ED 938b-939a) = SUyg. *emsağ* ~ *yumsağ* “yumşak” = YUyg. *yumşak* “katı olmayan, katının zıttı, yumuşak”, ET *açuk* “açık” (ED 22b) = SUyg. *açık* “açık” = YUyg. *éçik* ~ *oçuk* “açık”, ET *ur-* “koymak, vurmak” (ED 194b-195a) = SUyg. *ur-* ~ *or-* “koymak, yerleştirmek = YUyg. *ur-* “kol veya bir nesneyle darp etmek” ET *bulit* “bulut” (ED 333a-b) = SUyg. *pilit* “bulut” = YUyg. *bulut* “su damlalarının ve buz kristallerinin

toplanmasıyla şekillenen nemli bir cisim”, ET *yoğun* “kalın” (ED 904b) = SUyg. *yogun* ~ *yogın* “kalın” = YUyg. *yoğan* “yeri geniş, büyük”.

Tenişev (1976, 9).; Sarı Uygurcada ilk hecede *p*, *t*, *k*, *k* ünsüzlerinin komşuluğunda ve sızıcı *s*, *ş*, *z* ünsüzlerin yanında kısa *ı*’nın da görülebileceğini savunur: *tüke-* “bitmek”, *şı* “az, küçük”, *uzın* “uzun”, *uzı-* “uyumak”

2.5.8. /ü/ ünlüsü

ET *ü* ünlüsü Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada genellikle korunmaktadır. ET *kün* “güneş, gün” (ED 725a-b) = SUyg. *kün* “güneş” = YUyg. *kün* “güneş”, ET *tütün* “duman” (ED 457b-458a) = SUyg. *tütün* “tütün” = YUyg. *tütün* “maddeleri yanmasıyla havaya çıkan ufak zerreciklerden oluşan gaz, is”, ET *tüz* “düz” (ED 571b-572a) = SUyg. *tüz* “düz” = YUyg. *tüz* “eğri olmayan”.

ET *ü* ünlüsü Sarı Uygurcanın bazı sözcüklerinde *e*, *ı*, *i*, *o*, *ö*, *u* olarak görülmektedir. Yeni Uygurcada ise *e* ve *ö* olarak görülmektedir. ET *eçkü* “keçi” (ED 24b) = SUyg. *uşku* “keçi” = YUyg. *öçke* “keçi”, ET *sühük* “kemik” (ED 838b-839a) = SUyg. *sımık* “kemik” = YUyg. *söhek* “insan ve hayvanların bedeninin gövdesini dayanıklı bir duruşu sağlayan ve iç organlarını koruyan katı cisim”, ET *üm* “pantolon”(ED 155b) = SUyg. *yem* ~ *yum* “pantolon” = YUyg. *şim* “vücudun alt kısmına giyilen giysi; pantolon”, ET *içgü* “içki” (ED 24b) = SUyg. *işki* “içki” = YUyg. *içkü* “içilen şeylerin genel adı”, ET *üzenü* “üzengi” (ED 289b) = SUyg. *ezenço* “üzengi” = YUyg. *üzenge* “çalıştırılan hayvanlara binildiğinde basıp çıkmak için asma bağ vasıtasıyla eyer bağlanıp koyulan alet”.

Tablo 8. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcadaki Ünlü Değişimleri

ET	SUyg.	YUyg.	ET
/a/ → SUyg. → /a/ (Genellikle)	aç-	aç-	aç- ED 18b.
/a/ → YUyg. → /a/ (Genellikle)			
	açığ	aççık	açığ ED 21b.
	ağır-	ağri-	agri- ~ agru- ED 91a.
	ağırık	ağrik	ağriğ ED 90a.

aķ	aķ	<i>ak</i> ED 75a.
aķ-	aķ-	<i>ak-</i> ED 77b.
aķa	aka ~ aķa	<i>āka</i> WEWT 13a.
aķar-	aķar	<i>akar-</i> OTWF 499.
al-	al-	<i>al-</i> ED 124b.
ala	ala	<i>ala</i> ED 126a.
a ^h ltın	altun	<i>altun</i> ED 131a.
alķıs	alķiŗ	<i>alkıŗ</i> ED 137b.
altı ~ haltı	altı	<i>altı</i> ED 130b.
altıncı	altıncı	<i>altıncı</i> ED 131b.
altınnıķ	altunlık	<i>altunlug</i> ED 134a.
ana	ana	<i>ana</i> ED 169b.
anda	anda	<i>anta</i> ED 176b.
ara	ara	<i>ara</i> ED 196a.
arķa	arķa	<i>arka</i> ED 215b.
a ^h rt-	art-	<i>art-</i> ED 201b.
a ^h rdık	artuk	<i>artuk</i> ED 204b.
as	aŗ	<i>aŗ</i> ED 253b.
astıg	aŗlık	<i>aŗlık</i> ED 261b.
aŗ	aķ	<i>aķ</i> ED 17a.
as-	aŗ-	<i>aŗ-</i> ED 255a-b.
at	at	<i>at</i> (I) ED 32b.
a ^h t II	at	<i>at</i> (II) ED 33a.
at- II	at-	<i>at-</i> ED 36a.
attıķ I	atlık	<i>atlık</i> (<i>adlık</i>) ED 54b.

attıġ II ~ hattıġ	atlık	<i>atlıġ</i> ED 55a.
ava	apa	<i>aba</i> ED 5a.
axīs ~ axs	aġiz	<i>aġız</i> ED 98a.
axsaċ	aċsaċ	<i>axsak</i> ED 95a.
az	az	<i>az</i> (I)ED 277a.
azaċ	ayaġ	<i>aċak</i> ED 45a.
azgır	ayġır	<i>adgır</i> ED 47b.
azırıl-	ayrıl-	<i>adırıl-</i> ED 68b.
azraċ	azraċ	<i>azrak</i> ED 289b.
aydıñ ~ aytıñ	aydıñ	<i>aydıñ</i> ED 268b.
baş ~ paş	baş	<i>baş</i> (I) ED 375a.
başaċ	başaċ	<i>başak</i> ED 378b.
bıka ~ puċa ~ pıċa	buċa	<i>buka</i> ED 312a.
çaġ ~ ċ ^h aġ	çaġ	<i>çaġ</i> ED 403a.
çal-	çal-	<i>çal-</i> ED 417a.
çay	çay	<i>çay</i> WEWT 95a.
çolvan	çolpan	<i>çolpan</i> ED 418b.
çomaċ	çomaċ	<i>çomak</i> ED 422b.
dat	dat	<i>tat</i> II ED 449b.
emsaċ ~ yumsaċ	yumşaċ	<i>yumşak</i> ED 938b.
ķal- I	ķal-	<i>kal-</i> ED 615b.
ķal- II	ķal-	<i>kal-</i> ED 615b.
ķaldır- I	ķaldur-	<i>kaldır-</i> VEWT 226a.
ķan ~ han	xan	<i>kan</i> ED 630a. ~ <i>xan</i> ED 630a.
ķar	ķar	<i>kar</i> ED 641a.

karaktıĝ	karaklık	<i>karaklık</i> ED 657a.
ķ ^h arın	ķarin	<i>ķarin</i> ED 661a.
ķat	ķat	<i>ķat</i> ED 593a.
ķat-	ķat-	<i>ķat-</i> ED 594b.
ķaynat-	ķaynat-	<i>ķaynat-</i> ED 678b.
ķaz-	ķaz-	<i>ķaz-</i> ED 680b.
ķısķa	ķısķa	<i>ķısķa</i> ED 667a.
ķizar-	ķizar-	<i>ķizar-</i> ED 685a.
ķuķaķ	ķuķaķ	<i>ķuķaķ</i> ED 591a.
ķulak	ķulak	<i>ķulak</i> ED 620b. ~ <i>ķulkak</i> ED 621a.
ķulaķ	ĝulaķ	<i>ķulaķ</i> ED 618a.
mal	mal	<i>mal</i> WEWT 323b-324a.
mła	bala	<i>bala</i> ED 332b.
orĝak	orĝaķ	<i>orĝak</i> ED 216a.
otaĝ	otaķ	<i>otaĝ</i> ED 46b.
oynas	oynaķ	<i>oynaķ</i> ED 274b.
pag	baĝ	<i>baĝ</i> ED 310b.
paķa	paķa	<i>baka</i> ED 311b.
par ~ var	bar	<i>bar</i> ED 353a.
par-	bar-	<i>bar-</i> ED 354a.
pas-	bas-	<i>bas-</i> ED 370b
paķtıĝ	baķlık	<i>baķlık</i> ED 381b.
pat-	bat-	<i>bat-</i> ED 298a.
patır-	patur-	<i>batur-</i> ED 308a.
pay I	bay	<i>bay</i> ED 384a.

pırğa	buğra	<i>buğra</i> ED 317b.
puçak	piçak	<i>bıçak</i> ED 293b.
saç-	çaç-	<i>saç-</i> ED 794b.
sağ-	sağ-	<i>sağ-</i> ED 804b.
sağlığ	sağlık	<i>sağlık</i> ED 809a.
sal-	sal-	<i>sal-</i> ED 824b.
sap	sap	<i>sap</i> ED 782b.
sarığar-	sarğay-	<i>sarğar-</i> ED 849a.
sat-	sat-	<i>sat-</i> ED 798b.
sæjdiğ ~ şajdiğ	çaçlık	<i>saçlık</i> ED 797a.
sınar	sınar	<i>sınar</i> ED 840b.
suğar-	suğar-	<i>suyğar-</i> ED 786b.
ta- ~ tap-	tap-	<i>tap-</i> (II) ED 435b.
tağ	tağ	<i>tağ</i> ED 463a.
tağar	tağar	<i>tağar</i> ED 471b.
taŋ II	taŋ	<i>taŋ</i> ED 510b.
t ^h ar	tar	<i>tar</i> ED 528a.
tart- I	tart-	<i>tart-</i> ED 534b.
tartıl-	tartil-	<i>tartil-</i> ED 536b.
tas	taş	<i>taş</i> ED 557a.
tavar	tavar	<i>tavar</i> ED 442b.
tay-	tay-	<i>tay-</i> ED 567a.
tırvağ ~ torvağ	tuprak	<i>toprak</i> ED 443a.
uğlak ~ ulğak	oğlak	<i>oğlak</i> ED 84b-85a.
ulağ	ulağ	<i>ulağ</i> (I) ED 136a.

	ulaķ	ulaĝ	<i>ulaĝ</i> (II) ED 136a.
	ulĝan	oĝlan	<i>oĝlan</i> ED 85a.
	uzak	uzak	<i>uzak</i> ED 283a.
	yaĝ	yaĝ	<i>yaĝ</i> ED 895a.
	yaĝ-	yaĝ-	<i>yaĝ-</i> ED 896a.
	yaĝmır	yamĝur	<i>yaĝmur</i> ED 903b- 904a.
	yamak	yamak	<i>yamaĝ</i> ED 935b.
	yamalıĝ	yamaklık	<i>yamaĝlıĝ</i> ED 936a.
	yaŋGıs ~ yasŋķıs	yalĝuz	<i>yalĝus</i> ED 930b- 931a.
	yar-	yar-	<i>yar-</i> ED 954b.
	yas	yaş	<i>yaş</i> ED 975b.
	yasdıķ	yastuķ	<i>yastuk</i> ED 974b.
	yaş	yaş	<i>yaş</i> ED 975b.
	yaxşı	yaxşı	<i>yaxşı</i> ED 908a.
	yıĝaş	yaĝaç	<i>yıĝaç</i> ED 899a. ~ <i>ıĝaç</i> ED 79b.
	yıĝla- ~ yiĝla-	yiĝlaş	<i>ıĝlaş-</i> ED 86a.
	yılan	yılan	<i>yılan</i> ED 930a.
/a/ → SUyg. → /ı, i, e, o/ /a/ → YUyg. → /e, é, i, o, u/	açı-	éçi-	<i>açı-</i> ED 20b- 21a.
	açıt-	éçit-	<i>açıt-</i> ED 21a.
	açık	éçik ~ oçuk	<i>açuk</i> ED 22b.

ağıl	éğil	<i>agıl</i> ED 83b.
ağır	éğir	<i>ağır</i> ED 88b.
ağıt-	éğit-	<i>ağıt-</i> ED 80b.
alım	élim	<i>alım</i> ED 145b.
alın-	élin-	<i>alın-</i> ED 148a.
andağ	andağ ~ undağ	<i>antag</i> ED 177a.
andan	andin	<i>andan /andin</i> ED 177b.
aşna-	aşli-	<i>aşla-</i> ED 186a.
arığ	ériğ	<i>arığ</i> ED 213b.
arıgla-	ériğdi-	<i>arığla-</i> ED 219b.
asta-	aşli-	<i>aşla-</i> (I) ED 262b.
atıs-	étiş-	<i>atış-</i> ED 72b.
ay	ey	<i>ay</i> ED 265b.
ayt-	éyt-	<i>ayıt-</i> ED 268b.
aytıs-	éytiş-	<i>aytış-</i> ED 268b.
azığ	éziğ	<i>azığ</i> ED 283a.
azıgılığ	éziklik	<i>azıgılığ</i> ED 284a.
carım ~ jarım ~ yarım	yérım	<i>yarım</i> ED 968b.
çınak	çanak	<i>çanak</i> ED 425b.
dahGağı ~ tahGağı	toxu	<i>takığu</i> ED 468b.
danı- ~ tanı-	tonu-	<i>tanu-</i> ED 516a.
değ	değ	<i>tağ (?téğ)</i> ED 511a.
ene I ~ yene	yene	<i>yana</i> ED 943a.

Gamuş ~ Gamiş	ķomuş	kamiş ED 628b-629a.
keri	ķéri	<i>kari</i> ED 644b.
ķağır-	ķoru-	<i>ķağur-</i> ED 612a.
ķara-	ķari-	kara- ED 645b.
ķarı- ~ xarı-	ķéri-	<i>kari-</i> ED 645b.
ķarıs	ğériç	<i>ķariş</i> ED 663b.
ķatıl-	ķétıl-	<i>katıl-</i> ED 601b.
ķatın	xotun	<i>xatun</i> ED 602b.
ķatır	xéçir ~ ķéçir	<i>katır</i> 604a.
ķıtey	xıtay	<i>xıtay</i> DLT 450.
ķuçaқта-	ķuçaқlı-	<i>ķuçaqla-</i> ED 591b.
osux	uslux	<i>usak</i> ED 245a.
oyna-	oyni-	<i>oyna-</i> ED 275a.
palğa-	bağlı-	<i>bağla-</i> ED 314b.
payı-	béyi-	<i>bayu-</i> ED 384b-385a.
puta-	puti-	<i>buta-</i> ED 300a. ~ <i>buti-</i> ED 300a.
sağım	ségim	<i>sağım</i> ED 811a.
saқın-	ségin-	<i>sakın-</i> ED 812b.
salığ	séliқ	<i>salığ</i> ED 826a.
sana-	sani-	<i>sana-</i> ED 835a.
sarıg	sériқ	<i>sarıg</i> ED 848a.
satığ	sétıқ	<i>satığ</i> ED 799b.
taқı	téxi	<i>takı</i> ED 466a.
tanıs-	tonuş-	<i>tanış-</i> ED 526b.

	tarı-	teri-	<i>tarı-</i> ED 532b.
	tariğ	térik	<i>tariğ</i> ED 537a.
	darağak ~ targak ~ tırvak	tarğak	<i>tarğak</i> ED 539b.
	tayğak	téyilğak	<i>tayığ</i> ED 568a.
	tıskar	taşkiri	<i>taşgaru</i> ED 563a.
	toskan	toşkan	<i>tavişgan</i> ED 447a.
	yağla- ~ yalğa-	yali-	<i>yalğa-</i> ED 926b.
	yakta-	yağli-	<i>yağla-</i> ED 902b.
	yalvar-	yalvur-	<i>yalvar-</i> ED 920b.
	yama-	yami-	<i>yama-</i> ED 934b.
	yañı ~ yaña	yéñi	<i>yañı</i> ED 943b.
	yara-	yari-	<i>yara-</i> ED 956a.
	yarık	yérik	<i>yaruk</i> (I) ED 962b.
	yarlı-	yéril	<i>yarıl-</i> ED 967b.
	yas-	yaşı-	<i>yaşa-</i> ED 976b.
	yey	yaz	<i>yay</i> ED 980a.
	yınak	yañak	<i>yañak</i> ED 948b.
/e/ → SUyg. → /e/ /e/ → YUyg. → /e/	peg	beg	<i>beg</i> ED 322b.
	per-	ber-	<i>bér-</i> ED 354b.
	deñir	teñri	<i>teñri</i> ED 523b.
	em-	em-	<i>em-</i> ED 155b.
	emçi ~ emçi	emçi	<i>emçi</i> ED 156b.
	enek	inek	<i>ingek</i> ED 184a.

eŋ	eŋ	<i>eŋ</i> ED 166a.
eren	eren	<i>eren</i> ED 232b.
e ^h rkek ~ i ^h rkek	erkek	<i>érkek</i> ED 223b.
erktiğ	erklik	<i>erklig</i> ED 224a.
erti	erte	<i>erte</i> ED 202b.
e ^h t	et	<i>et</i> ED 33b.
et- ~ it-	et-	<i>ét-</i> ED 36b.
ézer	éger	<i>eyer</i> ED 275b.
gel- ~ kel-	kel-	<i>kel-</i> ED 715b.
göve-	köpey-	<i>köped-</i> ED 688b.
güger-	köker-	<i>köker-</i> ED 713a.
men	men	<i>men</i> ED 766b.
pesinç	beşinçi	<i>bésinç</i> ED 383a.
teğ-	teg-	<i>teg-</i> ED 476a.
teŋ	teŋ	<i>teŋ</i> ED 511a.
tep-	tep-	<i>tep-</i> ED 435b.
örek	yürek	<i>yürek</i> ED 965a.
üzge	özge	<i>özge</i> ED 285b.
yem	em	<i>em</i> ED 155a.
yer	yer	<i>yér</i> ED 954a.
yet-	yet-	<i>yét-</i> ED 884b.
yörme	örme	<i>örme</i> ED 231b.
/e/ → SUyg. → /i, a, ı, u, ö, ü/ /e/ → YUyg. → /é, i, ö, ü/	bīs ~ pes beş	<i>bés</i> ED 376a.
peri ~ pırı	bérü	<i>berü</i> ED 355b.

çerig	çérik	<i>çerig</i> ED 428b.
de-	dé-	<i>té-</i> (<i>dé-</i>) ED 433b.
eltır	eltére	<i>eldiri</i> (? <i>eldri</i>) ED 135a.
emız-	émiz-	<i>emüz-</i> ED 165a.
e ^h tek	étek	<i>etek</i> ED 50a.
egen ~ yegen	ciyen	<i>yegen</i> ED 912b.
e ^h rkiç	erkeç	<i>erkeç</i> ED 223b.
kez-	kiy-	<i>keç-</i> ED 700b.
ılığ	ilik	<i>elig</i> ED 140b.
igen	égin	<i>egin</i> ED 109a.
ilçı	elçi	<i>élçi</i> ED 129a.
it- ~ et	et-	<i>ét-</i> ED 36b.
inçe	yenge	<i>yenge</i> ED 950a.
işkenci	ikkinçi	<i>ékinç</i> ED 110a.
pezık	büyük	<i>beçük</i> ED 302b.
sık	işik	<i>éşik</i> ED 260a.
t ^h egermin	tügmen	<i>tegirmen</i> ED 386b.
t ^h eke	téke	<i>teke</i> ED 477b.
t ^h er	tére	<i>teri</i> ED 531a.
terek	térek	<i>terek</i> ED 543a.
terektığ	téreklik	<i>téreklik</i> ED 546a.
ci- ~ye- ~ yi-	yé-	<i>yé-</i> ED 869b.
yetir-	yédür-	<i>yétür-</i> ED 892b.
yılım	yélim	<i>yelim</i> ED 929a.
yılımle-	yelimle-	<i>yelimle-</i> ED

			929a.
	yin	yeŋ	<i>yéŋ</i> ED 940b.
	yiti	yette	<i>yétti</i> ED 886a.
	yitıncı	yettinçi	<i>yétiñç</i> ED 892a.
	guras-	küreş-	<i>küreş-</i> ED 747b.
	ışk1	ikki	<i>ékki</i> ED 100b.
	kömıs	kömeç	<i>kömeç</i> ED 722a.
	kütür-	-bk. keltür-	<i>ketür-</i> ED 706a.
	saķıs	sekkiz	<i>sekkiz</i> ED 883b.
	saķısıncı	sekkizinçi	<i>sekkizinç</i> ED 823a.
	saķıson	seksen	<i>seksön</i> ED 823a.
	söyün-	söyün-	<i>sevin-</i> ED 790b.
	yıl II	yel	<i>yél</i> ED 916b.
	üy ~ öy	öy	<i>ev</i> ED 3b.
	uşku	öçke	<i>eçkü</i> ED 24b.
	temir	tömür	<i>temir</i> ED 508b.
	yıgırmı	yigirme	<i>yégirmi</i> ED 915b.
/ı/ → SUyg. /ı/ (Genellikle) /ı/ → SUyg. → /i, e, u, ü/ /ı/ → YUyg. → /a, u, i, e/	ķıl-	ķil-	<i>ķıl-</i> ED 616a.
	aç1-	éçi-	<i>aç1-</i> ED 20b- 21a.
	aç1ğ	aççık	<i>aç1ğ</i> ED 21b.
	açıt-	éçit-	<i>açıt-</i> ED 21a.
	ağıl	éğil	<i>agıl</i> ED 83b.
	ağır	éğir	<i>ağır</i> ED 88b.

ağırık	ağriķ	<i>ağrık</i> ED 90a.
ağırlıĝ	éğirlik	<i>ağırlıĝ</i> ED 93a.
aĝıt-	égit-	<i>aĝıt-</i> ED 80b.
alım	élim	<i>alım</i> ED 145b.
alın-	élin-	<i>alın-</i> ED 148a.
alkıs	alkış	<i>alkış</i> ED 137b.
altı	alte	<i>altı</i> ED 130b.
altıncı	altınçı	<i>altınç</i> ED 131b.
arığ	ériĝ	<i>arıĝ</i> ED 213b.
astıĝ	aşlık	<i>aşlık</i> ED 261b.
atıs-	étiş-	<i>atış-</i> ED 72b.
attıĝ I	atlık	<i>atlıĝ/ adlıĝ</i> (ED 54b.)
attıĝ II	atlık	<i>atlıĝ</i> ED 55a.
axīs	éĝiz	<i>aĝız</i> ED 98a.
aytıs-	éytiş-	<i>aytış-</i> ED 268b.
azgır	aygir	<i>ağgır</i> ED 47b.
azıĝ	éziķ	<i>azıĝ</i> ED 283a.
azıĝlıĝ	éziklik	<i>azıĝlıĝ</i> ED 284a.
çig	çiĝ	<i>çıĝ</i> ED 404b.
çiz-	siz-	<i>çız-</i> ED 432a.
eşt ~ it	işt	<i>ıt</i> ED 34a.
jarım	yérım	<i>yarım</i> ED 968b.
keri	ķéri	<i>kari</i> ED 644b.
ķarı- ~ xarı-	ķéri-	<i>kari-</i> ED 645b.
ķ ^h arın	ķarin	<i>karın</i> ED 661a.
ķarıs	ĝériç	<i>kariş</i> ED 663b.

qatır	xéçir ~ kéçir	<i>katur</i> 604a.
qıhır-	qıçkar-	<i>kıkır-</i> ED 612a.
qıl-	qıl-	<i>kıl-</i> ED 616a.
qıs	qış	<i>kış</i> ED 670a.
qısqa	qısqa	<i>kısğa</i> ED 667a.
qısqı	qışkı	<i>kışkı</i> ED 672a.
qız	qız	<i>kız</i> ED 679b.
qorı-	qoru-	<i>kori-</i> ED 645b.
qorqıt-	qorkut-	<i>korkıt-</i> ED 655b.
qurut-	qurut-	<i>kurit-</i> ED 649b.
quzı	qoza	<i>kuzı</i> ED 681a.
mıñ	miñ	<i>muñ</i> ED 766b.
paştıǵ	başlıq	<i>başlık</i> ED 381b.
pılıt	bulut	<i>bulıt</i> ED 333a.
pış-	piş-	<i>bış-</i> ED 376b.
puçak	piçak	<i>bıçak</i> ED 293b.
sağım	ségim	<i>sağım</i> ED 811a.
saǵlıǵ	saǵlıq	<i>saǵlık</i> ED 809a.
sakın-	ségin-	<i>sakın-</i> ED 812b.
satıǵ	sétik	<i>satıǵ</i> ED 799b.
sıqas-	sıqış-	<i>sıkış-</i> ED 817a.
sın-	sun-	<i>sın-</i> ED 833b.
şip	yip	<i>yıp</i> ED 870b.
tarı-	téri-	<i>tarı-</i> ED 532b.
tarıǵ	térık	<i>tarıǵ</i> ED 537a.
tel ~ til	til	<i>til</i> ED 489b.

	tes ~ tıs	çış	<i>tış</i> ED 557b.
	yamalığ	yamaklık	<i>yamağlığ</i> ED 936a.
	yañı	yéñi	<i>yañı</i> ED 943b.
	yasıl	yéşil	<i>yaşıl</i> ED 978a.
	yıg- ~ yık-	yiğ-	<i>yığ-</i> ED 897a.
	yığaş	yağaç	<i>yığaç</i> ED 899a. ~ <i>ığaç</i> ED 79b.
	yılan	yılan	<i>yılan</i> ED 930a.
	yürık	yırak	<i>ırak</i> ED 214a-b.
/i/ → SUyg. → /i/ /i/ → YUyg. → /i/ (Genellikle)	iç- ~ eç- ~ iş-	iç-	<i>iç-</i> ED 19a.
	iç ~ iş ~ hic ~ sic	iç	<i>iç</i> ED 17a.
	issiğ	issik	<i>isig</i> ED 246a.
	iş	iş	<i>iş</i> ED 254a.
	işki	içkü	<i>içgü</i> ED 24b.
	kiçig	kiçik	<i>kiçig</i> ED 696a.
	kim ~ kım	kim	<i>kim</i> ED 720b.
	min-	min-	<i>min-</i> ED 767a.
	tiz	tiz	<i>tiz</i> (I) ED 570b.
	yetis-	yétiş-	<i>yétiş-</i> ED 894a.
/i/ → SUyg. → /ı, e, u/ /i/ → YUyg. → /e, ü/	bırık-	birik-	<i>birik-</i> ED 363a.
	çeriğ	çerik	<i>çerig</i> ED 428b.
	eltır	eltére	<i>eldiri</i> (? <i>eldri</i>) ED 135a.

emci ~ emçi	emçi	<i>emçi</i> ED 156b.
ene ~ ını	ini	<i>ini</i> ED 170a.
enek	inek	<i>ingek</i> ED 184a.
ıs	is	<i>iş (ış)</i> ED 254b.
ışk1 ~ işke	ikki	<i>ékki</i> ED 100b.
igen	égin	<i>egin</i> ED 109a.
ilçı	elçi	<i>élçi</i> ED 129a.
ker I	kir	<i>kir</i> ED 735a.
ker-	kir-	<i>kir-</i> ED 735b.
kise	kişi	<i>kişi</i> ED 752b.
kındık	kindik	<i>kindik</i> ED 729a.
per	bir	<i>bir</i> ED 353b.
pıtıg	pütük	<i>bitig</i> ED 303a.
pıtıkçı ~ pıtıkça	pütükçi	<i>bitigçi</i> ED 304a.
pız ~ mıs	biz	<i>biz</i> ED 388a.
pi ^{ht} -	püt-	<i>bit-</i> ED 298a.
sık	işik	<i>éşik</i> ED 260a.
sıñı	siñil	<i>siñil</i> ED 839a.
söyün-	söyün-	<i>sevin-</i> ED 790b.
suçiğ	çüçük	<i>süçig</i> ED 796b.
tek-	tik-	<i>tik-</i> ED 476b.
tele- ~ tela-	tile-	<i>tile-</i> ED 492a.
temir	tömür	<i>temir</i> ED 508b.
tise ~ tese	çişi	<i>tışı</i> ED 560b.
tulko ~ tulku ~ tulkı ~ tolko	tülke	<i>tilkü</i> ED 498b.
yığırmo	yigirme	<i>yégirmi</i> ED 915b.

	yılım	yélim	<i>yelim</i> ED 929a.
	yiti	yette	<i>yétte</i> ED 886a.
	yigit ~ yigıt ~ yıgıt	yigit	<i>yigit</i> ED 911b.
/o/ → SUyg. → /o/ (Genellikle) /o/ → YUyg. → /o/	poz	boy	bod
	bol-	bol-	<i>bol-</i> ED 331a.
	bolıs	bolus	<i>boluş</i> ED 345a.
	bosa-	boşa-	<i>boşu-</i> ED 377b.
	çok	yok	<i>yok</i> ED 895b.
	çolvan	çolpan	<i>çolpan</i> ED 418b.
	çomak	çomak	<i>çomak</i> ED 422b.
	ķonus	ķovuz	<i>kopuz</i> ED 588b.
	ķop-	ķop-	<i>kop-</i> ED 580a.
	ķorı-	ķoru-	<i>korı-</i> ED 645b.
	ķo ^h rk-	ķork-	<i>kork-</i> ED 651b.
	ķorkıt-	ķorkut-	<i>korkıt-</i> ED 655b.
	ķoy	ķoy	<i>koñ</i> ED 631a.
	ķoyçı	ķoyçi	<i>koñçı</i> ED 634b.
	lom	nom	<i>nom</i> ED 777a-b.
	on II	on	<i>on</i> ED 166b.
	onıncı	onınçı	<i>onunç</i> ED 187b.
	orğak	orğak	<i>orğak</i> ED 216a.
	ot II	ot	<i>ot</i> (II) ED 34b.
	otağ	otak	<i>otağ</i> “çadır” ED 46b.
	otun ~ otın	otun	<i>otuñ</i> ED 60b.

otus	ottuz	ottuz ED 74a.
oy	oy	oy ED 265b.
oyna-	oyna-	oyna- ED 275a.
oynas	oynaş	oynaş ED 274b.
sok-	sok-	sok- ED 805a.
soŋ	soŋ	soŋ ED 832b.
toķıson	toķsan	tokson ED 473b.
toķus	toķkuz	tokkuz ED 474b.
toķusıncı	toķkuzinçi	tokuzunç ED 474b.
t ^h ol-	tol-	tol- ED 491a.
ton	ton	ton ED 512b.
tonlıĝ	tonluk	tonluk ED 520b.
toŋıs	toŋguz	toŋuz ED 527b.
toz-	toy-	toğ- ED 451a.
yol	yol	yol ED 917a.
yok	yok	yok (I) ED 895b.
/o/ → SUyg. → /ö, u, ı/ /o/ → YUyg. → /u, ü/	ķol- ~ ķul-	- kol-
ķujgar	ķoçķar	koçķar ED 592a.
ķun- ~ ķon-	ķon-	kon- ED 632a.
uŋ	oŋ	oŋ ED 166b.
sol ~ söl ~ sul	sol	sol ED 824a.
sura-	sora-	sor- (II) ED 843b.
suras-	soraş-	soriş- ED 855a.
uĝlak ~ ulĝak	oĝlak	oĝlak ED 84b-

			85a.
	ulğan	oğlan	<i>oğlan</i> ED 85a.
	yuğun	yoğan	<i>yoğun</i> ED 904b.
	ot I ~ ut	ot	<i>ot</i> ED 34b.
	torvağ ~ tırvağ	tuprak	<i>toprak</i> ED 443a.
	cor- ~ yor-	yür-	<i>yori-</i> ED 957a.
/ö/ → SUyg. → /ö/ (Çoğunlukla)	çök-	çök-	<i>çök-</i> ED 413b.
/ö/ → YUyg. → /ö/ (Genellikle)			
	gönüllü	könüllük	<i>könüllü</i> ED 732b.
	göve-	köpey-	<i>köped-</i> ED 688b.
	gözde-	közle-	<i>közle-</i> ED 760b.
	kö ^h k	kök	<i>kök</i> ED 708b.
	köp	köp	<i>köp</i> ED 686b.
	kömüş	kömeç	<i>kömeç</i> ED 722a.
	közdığ	közlük	<i>közlük</i> ED 760a.
	ör-	ör-	<i>ör</i> (II)- ED 195b.
	özek	özek	<i>özek</i> ED 285a.
	tökül-	tökül-	<i>tökül-</i> ED 481a.
	tört	töt	<i>tört</i> ED 534a.
	yörme	örme	<i>örme</i> ED 231b.
/ö/ → SUyg. → /e, o, u, ü/	güger-	köker-	<i>köker-</i> ED 713a.
/ö/ → YUyg. → /ü/			
	kuñul ~ gönül	könül	<i>könül</i> ED 731b.
	köl ~ kül	köl	<i>köl</i> ED 715a.
	kör- ~ kür-	kör-	<i>kör-</i> ED 736a.

	küral-	körül-	<i>körül-</i> ED 745a.
	köm- ~ kem-	köm-	<i>köm-</i> ED 721b.
	köz ~ küz	köz	<i>köz</i> ED 756b.
	k ^h ükışkın	köküşgen	<i>kögürçğün</i> ED 713b.
	perık	bök	<i>börk</i> ED 362a.
	ugur	üyür	<i>ögür</i> ED 112a.
	u ^h gus	öküz	<i>öküz</i> ED 120a.
	ürgen- ~ yörgen-	ögen-	<i>öğren-</i> ED 144b.
	ürget- ~ yürget-	öget-	<i>öğret-</i> ED 114a.
	üzge	özge	<i>özge</i> ED 285b.
	yulug	ölük	<i>ölüg</i> ED 142a.
	öl- ~ yul- ~ yül-	öl-	<i>öl-</i> ED 125a.
	op-	öp-	<i>öp-</i> ED 5a.
/u/ → SUyg. → /u/ (Genellikle)	konus	kovuz	<i>kopuz</i> ED 588b.
/u/ → YUyg. → /u/ (Genellikle)			
	kuçak	kuçak	<i>kuçak</i> ED 591a.
	kuçakta-	kuçakla-	<i>kuçakla-</i> ED 591b.
	kuçın	kuduk	<i>kuğuğ</i> ED 598b.
	kulağ	kulağ	<i>kulak</i> ED 620b.
	kulaş	ğulaç	<i>kulaç</i> ED 618a.
	kum	kum	<i>kum</i> ED 625b.
	kuruğ	kuruğ	<i>kuruğ</i> ED 652b.
	kus II	kuş	<i>kuş</i> ED 670b.
	kus-	kus-	<i>kus-</i> ED 666a.

	ķuz-	ķuy-	<i>kuç-</i> ED 596a.
	oğul	oğul	<i>ogul</i> ED 83b.
	otus	ottuz	<i>ottuz</i> ED 74a.
	pu	bu	<i>bu</i> ED 291b.
	su	su	<i>su</i> ED 781a.
	suğar-	suğar-	<i>suvğar-</i> ED 786b.
	tokus	tokkuz	<i>tokkuz</i> ED 474b.
	tut-	tut-	<i>tut-</i> ED 451a.
	tutul-	tutul-	<i>tutul-</i> ED 456b.
	tuz	tuz	<i>tuz</i> ED 571a.
	ulağ	ulaķ	<i>ulağ</i> (I) ED 136a.
	ulaķ	ulağ	<i>ulağ</i> (II) ED 136a.
	ulus	ulus	<i>ulus</i> ED 151b. ~ <i>uluş</i> ED 152b-153a.
	uzun	uzun	<i>uzun</i> ED 288b.
	yu-	yu-	<i>yu-</i> ED 870a-b.
	yum-	yum-	<i>yum-</i> ED 934a.
	yumsaķ	yumşak	<i>yumşak</i> ED 938b.
	yun	yuņ	<i>yuņ</i> ED 941b.
/u/ → SUyg. → /ı, o, a/ /u/ → YUyg. → /a, o, i/	aķık	éķik ~ oķuk (ii.)	<i>aķuk</i> ED 22b.
	a ^h ltın	altun	<i>altun</i> ED 131a.
	altınnığ	altunlık	<i>altunlug</i> ED 134a.
	a ^h rdık	artuķ	<i>artuk</i> ED 204b.

puķa ~ bika ~ pīķa	buķa	<i>buka</i> ED 312a.
bolis	bolus	<i>boluṣ</i> ED 345a.
bosa-	boša-	<i>boṣu-</i> ED 377b.
cōrt ~ yurt	yurt	<i>yurt</i> ED 958a.
dani- ~ tanı-	tonu-	<i>tanu-</i> ED 516a.
emsaķ ~ yumsaķ	yumṣaķ	<i>yumṣaķ</i> ED 938b.
horta	orta	<i>ortu</i> ED 203b.
kaķır-	ķoru-	<i>kaķur-</i> ED 612a.
kaķırģan	ķoruma	<i>kaķurgan</i> ED 613a.
ķor ~ ķur	ķur	<i>kur</i> ED 642a.
ķurut-	ķurut-	<i>kurit-</i> ED 649b.
ķuzı	ķoza	<i>kuzı</i> ED 681a.
otun ~ otın	otun	<i>otuṇ</i> ED 60b.
or- ~ ur-	ur-	ur-
oruģ ~ uruģ	uruķ	<i>uruģ</i> ED 214b.
ozak ~ uzak	uzak	<i>uzak</i> ED 283a.
payı-	béyi- (< bay)	<i>bayu-</i> ED 384b.
pilit	bulut	<i>bulit</i> ED 333a.
pırģa	buģra	<i>buģra</i> ED 317b.
pırın	burun	<i>burun</i> ED 366b.
pıt	put	<i>but</i> (I) ED 297b.
pıttıģ	putluk	<i>butluģ</i> ED 305a.
pız	muz	<i>buz</i> ED 389a.
tımsıķ	tumṣuķ	<i>tumṣuķ</i> ED 509b.
toṇıs	toṇguz	<i>toṇuz</i> ED 527b.

	yağmır	yamğur	<i>yağmur</i> ED 903b- 904a.)
	yıltıs II	yultuz	<i>yultuz</i> ED 922b.
	yogun	yoğan	<i>yoğun</i> ED 904b.
/ü/ → SUyg. → /ü/ (Genellikle)	kötür-	köydür-	<i>küydür-</i> ED 755a.
/ü/ → YUyg. → /ü/ (Genellikle)			
	külüs-	külüş-	<i>külüş-</i> ED 720b.
	kün	kün	<i>kün</i> ED 725a.
	küzeği ~ küzegü	küyö	<i>küdegü</i> ED 703a.
	tökül-	tökül-	<i>tökül-</i> ED 481a.
	tütün	tütün	<i>tütün</i> ED 457b.
	tüz	tüz	<i>tüz</i> ED 571b.
/ü/ → SUyg. → /e, ı, i, o, ö, u/ /ü/ → YUyg. → /e, ö/	cüğır-	yügür-	<i>yügür-</i> ED 914b.
	cüğırık ~ cügrük	yügrük	<i>yügrük</i> ED 914a.
	eçir-	içür-	<i>içür-</i> ED 30a.
	emız-	émiz-	<i>emüz-</i> ED 165a.
	ezeŋgo	üzeŋge	<i>üzeŋü</i> ED 289b.
	göŋıl	köŋül	<i>köŋül</i> ED 731b.
	göŋıllıĝ	köŋüllük	<i>könüllüĝ</i> ED 732b.
	guras- ~ kuras-	küreş-	<i>küreş-</i> ED 747b.
	işki	içkü	<i>içgü</i> ED 24b.
	k ^h emır	kömür	<i>kömür</i> ED 723a.
	kevık ~ kivek	köpük	<i>köpük</i> ED 689a.
	közdıĝ	közlük	<i>közlük</i> ED 760a.

k ^h ükışkın	köküşgen	<i>köğürçğün</i> ED 713b.
kümüs ~ kümös ~ kumis	kümüş	<i>kümüş</i> ED 723b.
küntüs ~ kuntus	kündüz	<i>küntüz</i> ED 729b.
küral-	körül-	<i>körül-</i> ED 745a.
küy-	köy-	<i>küñ-</i> ED 726b.
kul-	kül-	<i>kül-</i> ED 715b.
kuştığ	küçlük	<i>küçlög</i> ED 697a.
moşus	müñgüz	<i>müñüz</i> ED 771a.
okus ~ u ^h gus	öküz	<i>öküz</i> ED 120a.
on I	ün	<i>ün</i> ED 167a.
pezık	büyük	<i>bedük</i> ED 302b.
putir-	pütür-	<i>bütür-</i> ED 388b.
sımıķ	söñek	<i>süñük</i> ED 838b.
sut ~ süt ~ sot	süt	<i>süt</i> ED 798b.
suçiğ	çüçük	<i>süçig</i> ED 796b.
tulko ~ tulku ~ tulkı ~ tolko	tülke	<i>tilkü</i> ED 498b.
t ^h us-	çüş-	<i>tüş-</i> ED 560a.
tusur-	çüşür-	<i>tüşür-</i> ED 566a.
tün ~ ton	tün	<i>tün</i> ED 513a.
ugur	üyür	<i>ögür</i> ED 112a.
un-	ün-	<i>ün-</i> ED 169a.
undur-	üntür-	<i>üntür-</i> ED 181a.
uşku	öçke	<i>eçkü</i> ED 24b.
uz-	üz-	<i>üz-</i> ED 279b.
üç ~ uş	üç	<i>üç</i> ED 18b.

yem ~ yum	şim	üm ED 155b.
ulus	ülüş	ülüş ED 153a.
yörek ~ örek	yürek	yürek ED 965a.
yüz ~ yöz ~ yuz	yüz	yüz (I) ED 983a.
yulug	ölük	ölüg ED 142a.
yüdırık	yötel	yötül ED 889b.

2.6. Ünsüzler

2.6.1. /b/ ünsüzü

ET *b* ünsüzü Sarı Uygurcada genelde değişmektedir. Sarı Uygurcada *b*-'nin /p-'ye dönüştüğünü bazı örnekler vardır. Yeni Uygurcada ise önseste *b* ünsüzü genelde korunur. Ancak Yeni Uygurcanın kimi örneklerinde de *b* ünsüzü *p*' ye dönüşür: ET *bağ* “bağ, ip” (ED 310b) = SUyg. *pag* “ip, urgan”= YUyg. *bağ* “bağlamak için yapılan nesne”, ET *bar* “var” (ED 353a-b) = SUyg. *par* ~ *var* “var”= YUyg. *bar* “söylenilen yerden görüşten uzağa gitmek, uzaklaşmak”, ET *bat*- “batmak, ortadan kaybolmak” (ED 298a) = SUyg. *pat*- “gizlenmek, saklanmak; yitirmek, kaybolmak = YUyg. *pat*- “suyun yumuşak bir nesnenin içine batarak girmek, çökmek”, ET *bedük* “büyük” (ED 302b- 303a) = SUyg. *pezik* “büyük” = YUyg. *büyük* “büyük, yüce”, ET *beş* “beş” (ED 376a) = SUyg. *pes* ~ *pis* “beş” = YUyg. *beş* “dörtten sonra altıdan önce gelen sayı veya 5 olarak ifade edilen rakam”, ET *bu* “bu” (ED 291b-292a) = SUyg. *po* “bu” = YUyg. *bu* “konuşana yakın, onun gözünün önünde, onun yanındaki bir nesneyi göstermek için kullanılan sözcük”, ET *bod* “boy, vücut” (ED 296b-297a) = SUyg. *poz* “beden” = YUyg. *boy* “boy, vücut”, ET *bol*- “olmak” (ED 331a-b) = SUyg. *bol* ~ *pol*- “olmak” = YUyg. *bol*- “meydana gelmek”, ET *but* “but; bacak” (ED 297b) = SUyg. *pit* “ayak” = YUyg. *put* “ayak”, ET *bulut* “bulut” (ED 333a-b) = SUyg. *pilit* “bulut” = YUyg. *bulut* “su damlalarının ve buz kristallerinin toplanmasıyla şekillenen nemli bir cisim”.

Sarı Uygurcada bazı kelimelerde *b* sesi bazı sözcüklerde *m* ve *v* olurken Yeni Uygurcadaki bazı kelimelerde ise *b* sesi *p*, *y*, *m* olmaktadır. ET *bar* “var” (ED 353a-b) = SUyg. *par* ~ *var* “var” = YUyg. *par* “mevcut olan, yokun tersi”, ET *münüz* ~ *bünüz* “boynuz” (ED 771a ~ ED 352a-b) = SUyg. *mongus* “boynuz” = YUyg.

müñgüz “inek, koyun, boğa gibi hayvanlarının başının üstünde büyüyen sert madde”, ET *buz* “buz” (ED 389a) = SUyg. *pız* “buz” = YUyg. *muz* “suyun sıfır veya sıfır derecenin altında soğuyup katılaşmasıyla meydana gelen katı cisim”, ET *bala* “çocuk” (ED 332b) = SUyg. *mła* “çocuk, yavru” = YUyg. *bala* “yeni doğan, daha ana bağrından ayrılmamış, çocuk yavru”.

Arapça ve Farsçadan alınma kelimeler ile bazı Eski Türkçedeki kelimelerde iç seste /b/ Yeni Uygurcada /v/ olmuştur: Ar. i'tibār < YUyg. etivar “itibar” (Ersoy, 2021, 386). ET *çıbun* “sinek” (ED 397b) = SUyg. *Gara civın* “sinek” = YUyg. *çivin* “sinek”.

2.6.2. /c/ ünsüzü

Sarı Uygurca *c* ünsüzü daha çok ikincil olarak varlığını sürdürmektedir. ET’de *y*-ile başlayan bazı sözcüklerin *c*’ye dönüştüğü görülmektedir. Aliyeva (2022, 490) ET’de *y* ünsüzünün kimi zaman *j* harfiyle gösterildiğini belirtir : ET *yarım* “yarım” (ED 968b-969a) = SUyg. *carım* “yarım” = YUyg. *yérım* “bütünün ikisinden biri”, ET *yé-* “yemek” (ED 896b) = SUyg. *ci-* ~ *yi-* = YUyg. *yé-* “yemek yemek”, ET *yok* (ED 895b-896a) = SUyg. *coķ* “yok, mevcut değil” = YUyg. *yoķ* “mevcut değil, varın tersi”. Bunun dışında Çince den ödünçleme bazı sözcüklerin *c-* ile başladığı tespit edilmiştir. *cı* < Çin. *shi* “dakika, an; saat, zaman dilimi”, *cin* < Çin. *cheng* “ağırlık ölçüsü, 560 gram”, *coan* < Çin. *zhuan* “taş, tuğla”, *cou* < Çin. *jiao* “tahtirevan”, *citan* < Çin. *jidān* “yumurta”

2.6.3. /ç/ ünsüzü

ET *ç* ünsüzü Sarı Uygurcada genelde korunmaktadır. Ersoy, (2021, 386.) Yeni Uygurcada kelime içi ve kelime sonundaki /ç/ sesinin korunduğunu söyler. ET *çag* “zaman, zamanın bir bölümü” (ED 403b-404a) = SUyg. *çağ* ~ *ç^hağ* “zaman” = YUyg. *çağ* “devir, zaman, vakit”, ET *aç-* “açmak” (ED 18b-19a) = SUyg. *aç-* “açmak” = YUyg. *aç-* “açmak”, ET *açl-* “kızmak” (ED 20b-21a) = SUyg. *açl-* “kızmak” = YUyg. *éçi-* “organın mikroorganizmalar etkisiyle parçalanıp değişmesi; kokması, bozulması”, ET *içür-* “içirmek” (ED 30a-b) = SUyg. *eçir-* “içirmek” = YUyg. *içür-* “içirmek”, ET *koñçı* “çoban” (ED 634b-605a) = SUyg. *koıçı* “çoban” = YUyg. *koıçı* “belli yayla ve köylerde koyun bakımı ile meşgul olunan kişi, hayvancı”.

Sarı Uygurcada ç ünsüzü bazı örneklerde c ve ş olurken Yeni Uygurcada ç sesi s ve ş olmaktadır. Erdağı (1998, 29) çalışmasında Yeni Uygurcada ET *çiz* sözcüğündeki söz başı ç ünsüzünün büyük bir olasılıkla son sesteki z ünsüzünün gerileyici etkisiyle s'ye değişerek siz- olduğunu; yine ET'nin eçkü “keçi” sözcüğündeki ç ünsüzünü koruyan *eçkü* ~ *eçki* ~ *öçke* biçimlerinin yansırı ç ünsüzünün ş'ye değiştiği *öşke* biçiminin de görüldüğünü belirtir. ET *kulaç* “kulaç” (ED 618a-b) = SUyg. *kulaş* “kulaç” = YUyg. *ğulaç* “iki kolunu iki yana düzgün gerdiğinde bir kolunun ucundan diğer kolunun ucuna kadar olan aralık”, ET *çiz-* “çizmek, kazımak; çizgi çizmek” (ED 432a-b) = SUyg. *çiz-* “yazmak” = YUyg. *siz-* “çizgi çekmek, çizmek”, ET *kögürçgün* “güvercin” (ED 713b) = SUyg. *k^hükışkın* “güvercin” = YUyg. *köküşgen* “güvercin”, ET *kömeç* “külde pişmiş ekmek” (ED 722a) = SUyg. *kömış* “ekmek” = YUyg. *kömeç* “küle gömüp pişirilen ekmek” ET *iç* “iç” (ED 17a-b) = SUyg. *iç* ~ *iş* ~ *hic* ~ *sic* “iç, ara” = YUyg. *iç* “dahili boşluk”.

2.6.4. /d/ ünsüzü

ET d sesi Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada nadir olarak korunur. ET *andan* /*andin* “oradan, bundan sonra” (ED 177b) = SUyg. *andan* “ondan, ondan sonra” = YUyg. *andin* “şart - bağlı cümlelerde bağlayıcılık görevinde olan şu zaman şu vakte değin anlamına gelir”.

ET d sesi Sarı Uygurcada genellikle z sesi olurken Yeni Uygurcada d sesi y sesi olmaktadır. ET *ad^hak* “ayak” (ED 45a-b) = SUyg. *aza^hak* “ayak” = YUyg. *ayağ* “insan, hayvan veya başka canlıların gövdesini taşıyan, duran yürüyüş veya emeklemek için kullanılan kısmı”, ET *ad^hgır* “aygır” (ED 47b) = SUyg. *az^hgır* “aygır” = YUyg. *ayğır* “aygır”, ET *ku^hd-* “dökmek” (ED 596a) = SUyg. *kuz-* “dökmek” = YUyg. *kuy-* “su gibi sıvı, un gibi yumuşak, buğday gibi ufak tane tane nesneleri bir nesne içine, üstüne düşürmek, dökmek”, ET *bo^hd* “boy” (ED 296b- 298a) = SUyg. *poz* “beden” = YUyg. *boy* “boy, vücut”.

Nugteren ve Roos (2006, 103) çalışmasında, Sarı Uygurcada d ünsüzünün Yeni Uygurcada olduğu gibi y ünsüzüne dönüştüğü birkaç sözcüğü örnek verir: ET *çayan* ~ *çad^han* “akrep” (ED 431b. ~ ED 403a.) = SUyg. *ç^hıyan* “akrep” = YUyg. *çayan* “akrep”, ET *buda* “meyankökü” (ED 299a.) = SUyg. *pia* ~ *pıya* “pelin otu” = YUyg. *buya* “baklagiller familyasından 30-80 santimetre olan çok yıllık otsu bitki”.

ET d ünsüzü Sarı Uygurcada t ve g olurken Yeni Uygurcada g ve x sesi olmaktadır.

Nugteren ve Roos (2006, 102) çalışmasında, Eski Türkçede /d/ ile ifade edilen ön ünlülü kelimelerin çoğunlukla Yeni Uygurcada /g/’li şekliyle kullanıldığını belirtir. ET *aydıñ* “ay ışığı” (ED 268b) = SUyg. *aydıñ* ~ *aytıñ* “ay, ay ışığı” = YUyg. *aydıñ* “ay ışığı”, ET *eğerle-* “eyerlemek” (ED 71a) = SUyg. *ezerte-* “eyerlemek” = YUyg. *égerle-* “çalıştırılan hayvanları eyer takmak”, ET *kidiz* “keçe” (ED 707a) = SUyg. *gıgıs* ~ *kıkıs* “keçe” = YUyg. *kigiz* “yer yatağı gibi eşyalara koyulan koyun yününden basılarak yapılan kalın aile eşyası, ET *udı-* “uyumak” (ED 42b-43a) = SUyg. *uzı-* “uyumak” = YUyg. *uxli-* “uyumak”, ET *idiş* “fincan, kap” (ED 72a-b) = SUyg. *tıs* “kazan” = YUyg. *idiş* “türlü nesneler koymak için yapışkan çamurdan ağzı ve beli büyük alt kısmı daha küçük olarak yapılan mutfak eşyası”.

2.6.5. /f/ ünsüzü

Sarı Uygurcada *f* ünsüzü alıntı sözcüklerde görülmektedir: *façın* <Çin. *fajin* “para cezası”, *çin-fu* < Çin. *zhenfu* “başkan, lider”, *çamfutun* < Çin. *qianfodong* “bin buda mağarası”.

Öztürk (2020, 20) *f* ünsüzü için sadece son zamanlarda yabancı dillerden giren kelimelerde görüldüğünü ifade eder: *fil’m* “film” *fonétika* “fonetik”

Öztürk (2020, 31) Yeni Uygurcada Arapça ve Farsçadan girmiş kelimelerdeki *f* ünsüzü *p*’ye dönüşmesine *terep* < *taraf*, *peket* < *fağat* örneklerine yer vermiştir.

2.6.6. /g/ ünsüzü

Ayazlı (2017, 38) çalışmasında ET söz sonu -*g* ünsüzünün Sarı Uygurcada genelde korunduğunu belirtir. Yeni Uygurcada *g* ünsüzü kimi sözcükte korunur: ET *egin* “omuz” (ED 109a) = SUyg. *igen* “omuz” = YUyg. *égin* “giyim, giyilen nesneler”, ET *yenge* “babasının erkek kardeşinin karısı” (ED 950a) = SUyg. *inğe* “kız kardeş” = YUyg. *yeñge* “küçük erkek ve kız kardeşe nispeten ebüyük erkek kardeşin karısı”, ET *özge* “başka” (ED 285b) = SUyg. *üzge* “başka” = YUyg. *özge* “kendinden başka olan kişi”.

Sarı Uygurcada bazı kelimelerde *g* ünsüzünün düştüğü görülür. Yeni Uygurcada *g* ünsüzü korunmakla birlikte çok az örnekte düştüğü görülmektedir (Erdağı, 1998, 29-30): ET *ingek* “inek” (ED 184a) = SUyg. *enek* “inek” = YUyg. *inek* “dişi inek, sığır”, ET *yalga-* “yalamak” (ED 926b-927a) = SUyg. *yalğa-* ~ *yağla-* “yalamak” = YUyg. *yala-* “bir nesneyi dil vasıtasıyla ağza almak.

Sarı Uygurcada *g* ünsüzü *ğ*, *k*, *η* sesi olurken Yeni Uygurcada *k*, *η* ve *y* olmaktadır: ET *çerig* “savaş düzenine göre hazırlanan birlikler, ordu” (ED 428b-429a) = SUyg. *çeriğ* “ordu” = YUyg. *çérik* “asker”, ET *bitigçi* “katip” (ED 304a) = SUyg. *pıtıkçi* “katip” = YUyg. *pütükçi* “yazı işlerinden sorumlu kişi, katip”, ET *kögürçgün* “güvercin” (ED 713b) = SUyg. *k^hükışkın* “güvercin” = YUyg. *köküşgen* “güvercin”, ET *igne* “iğne” (ED 110a) = SUyg. *yigne* “iğne” = YUyg. *yigne* “demir gibi metallerden yapılan bir tarafı sivri diğer tarafı ise kalın ve ip geçirilmek için deliği olan bir dikiş aleti”, ET *yégen* “yeğen” (ED 913a) = SUyg. *egen* ~ *yegen* “yeğen” = YUyg. *ciyen* “büyük ve küçük erkek kardeşler veya büyük ve küçük kız kardeşlerin çocukları”, ET *ögür* “sürü” (ED 112a) = SUyg. *ugur* “sürü” = YUyg. *üyür* “sürü”.

2.6.7. /ğ/ ünsüzü

Ayazlı (2017, 39) çalışmasında ET söz sonu -ğ ünsüzü Sarı Uygurcada korunduğunu belirtir. Yeni Uygurcada *ğ* ünsüzü kimi örneklerde korunmuştur: ET *buğra* “erkek deve” (ED 317b-318a) = SUyg. *pırğa* “erkek deve” = YUyg. *buğra* “erkek deve”, ET *orğak* “orak” (ED 216a) = SUyg. *orğak* “orak” = YUyg. *orğak* “çiftçilik ekincileri yeşillik gibi biçmek için metalde yapılan ay şeklindeki saplı bıçak”, ET *yağ* “yağ” (ED 895a) = SUyg. *yağ* “yağ” = YUyg. *yağ* “hayvanların organizmasında veya bazı bitki tohumundan elde edilen sıvı veya katı olan organik madde”, ET *tağ* “dağ” (ED 463a-b) = SUyg. *tağ* “dağ” = YUyg. *tağ* “yer üstündeki ovaya tepeye göre daha yüksek ağızlı kısım”, ET *yağmur* “yağmur” (ED 903b-904a) = SUyg. *yağmur* “yağmur” = YUyg. *yamğur* “buluttan düşen su damlacıkları”.

Sarı Uygurcada -ğ-’lerin bazen ölümsüzleşip -k-’ye bazen de -v-’ye dönüştüğü de görülmektedir, ET *kısğa* “kısa” (ED 667a) = SUyg. *kıska* = YUyg. *kiska*, ET *tarğak* “tarak” (ED 539b) = SUyg. *targağ* ~ *tırvağ* = YUyg. *tarğak*.

Çelikbay (2010, 122) çalışmasında Yeni Uygurcada *ğ* ünsüzünün *m*, *y* ve *v* ünsüzüne dönüştüğünü belirtir: ET *yuğur*- “yoğurmak” (ED 906a) = YUyg. *yimir*-, ET *sığır* “sığır” (ED 815a) = YUyg. *siyir*, ET *soğı*- “soğumak” = YUyg. *sovu*-.

Sarı Uygurcada söz başı *ğ*- alıntı sözcüklerde görülmektedir: *ğoanza* “küçük lokanta”, *ğanğır* “kalın, kaba”, *ğalap* “usta”.

2.6.8 /h/ ünsüzü

Sarı Uygurcada söz başı *h* ünsüzü, protez bir ses olarak görülmektedir: ET *at* (ED 33b) > SUyg. *hat* “at” = YUyg. *at*, ET *at-* (ED 36a-b) = SUyg. *hat-* “atmak” = YUyg. *at-*, ET *iç* “iç, iç yüz” (ED 17a) = SUyg. *hic* “iç” = YUyg. *iç*, ET *iç-* “içmek” (ED 19a) = SUyg. *hic-* “içmek” = YUyg. *iç-* “içmek”, ET *içür-* “içirmek” (ED 300b) = SUyg. *hicir-* ~ *hicir-* “içirmek” = YUyg. *içür-*, ET *ortu* “orta” (ED 203b-204a) = SUyg. *horta* “orta” = YUyg. *orta* → *ottura* “orta”, ET *altı* (ED 130b) = SUyg. *haltı* “altı” = YUyg. *alte* “altı”.

Yeni Uygurcada de ünsüz türemesine birkaç örnek vardır. Öncelikle *h-* ulaması biçiminde görülen bir ses olayıdır: YUyg. *höküz* < ET *öküz* ‘öküz’ (Bozkurt, 1999, s.406.)

2.6.9. /j/ ünsüzü

Sarı Uygurcada *j-* ile başlayan kelimelerin sayısı oldukça azdır ve bu sözcükler genelde alıntı sözcüklerdir, *jin* < Çin. *ren* “insan” bk. *rin*, *jili* < Çin. *rili* “takvim”, *jip* “akraba, aynı kandan olan”, *jik* “iğ, eğirmen”

Yeni Uygurcada *j* ünsüzü bazen *y* ünsüzü yerine de kullanılmaktadır. Bu ikili şekiller genellikle ilk hecesi dar ünlülü olan kelimelerdir: *yil* ~ *jil* “yıl”, *yigirme* ~ *jigirme* “yirmi”, *yigit* ~ *jigit* “yiğit” vs. (Doğan, 2016, 32).

2.6.10. /k, ƙ/ ünsüzü

ET *k-/ ƙ* ünsüzü Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada söz başında korunur: ET *kel-* “gelmek” (ED 715b) = SUyg. *kel-* “gelmek” = YUyg. *kel-* “yürüyüş, uçuş veya ulaşım vasıtaları aracılığıyla söylenilen, durulan veya gösterilen tarafa doğru yaklaşmak, varmak”, ET *kelin* “gelin” (ED 719a) = SUyg. *kelin* “gelin” = YUyg. *kelin* “bir anne- babanın oğlunun karısı”, ET *kim* “kim” (ED 720b-721a) = SUyg. *k^hem* ~ *kim* ~ *kım* “kim” = YUyg. *kim* “hangi kişi sorusuyla aynı manaya gelen sözcük”, ET *kişi* “kişi, insan” (ED 752b-753a) = SUyg. *kise* ~ *kese* “kişi” = YUyg. *kişi* “düşünebilen, seçebilen, konuşabilen ve anlama kabiliyetine sahip insan”, ET *kör-* “görmek” (ED 736a-b) = SUyg. *kör-* “görmek” = YUyg. *kör-* “görme kabiliyetiyle nesnelerin görünüşlerini ve niteliklerini fark etmek”.

Sarı Uygurcada art ünlülü *ƙ/k* ünsüzü söz içi ve söz sonunda kimi örneklerde *ğ* *h*, *x* olur. Yeni Uygurcada kelime başındaki veya kelime ortasındaki bazı *k* ünsüzleri *ğ* ve

x ünsüzüne döner: ET *takıǵu* “tavuk” (ED 468b) = SUyg. *dahGaǵı* ~ *tahGaǵı* “tavuk”= YUyg. *toxu* “her çeşit türü olan burnu kısa ve eğri başında kırmızı taç olan kanadı kısa yüksek uçamayan eti ve yumurtası için bakılan ev kuşlarından biri”, ET *karı-* “yaşlanmak” (ED 645b) = SUyg. *karı-* ~ *xarı-* “yaşlanmak” = YUyg. *keri-* “yaşı geçmiş, yaşlılığa ulaşmış, yaşlanmak”, ET *ak-* “akmak” (ED 77b) = SUyg. *ax-* “akmak” = YUyg. *aķ-* “alçak tarafa sürülmek, hareket etmek”, ET *karış* “karış, başparmak ile serçe parmak arasındaki mesafe” (ED 663b) = SUyg. *karıs* “karış” = YUyg. *ǵériç* “elini gerdiğinde baş parmağın ucundan serçe parmağın ucuna kadar olan açıklık” . Söz sonunda yer alan -*ķ* ünsüzü ünlü ile başlayan bir ek aldığında ünsüz yumuşaması neticesinde -*ǵ*’ye dönüşür. SUyg. *azaķ* +*ı* > *azaǵı* “ayağı”, *uruķ* +*ı* > *araǵı* “kementi”. Bu sözcüklerde ünsüz yumuşaması vardır.

Doğan (2017, 42) çalışmasında Yeni Uygurcada kelime sonundaki /k/ ve /ķ/ sert ünsüzlerinin kendilerinden sonra ünlü bir ek geldiğinde de yumuşayarak /g/ ve /ǵ/ yumuşak ünsüzlerine dönüştüğünü belirtir. Doğan çalışmasında *tumşuķ* +*um* > *tumşuǵum* “gagam, burnum”, *ötüķ* +*üm* > *ötüǵüm* örneklerine yer verir.

2.6.11. /l/ ünsüzü

Ayazlı (2017, 40) çalışmasında; Sarı Uygurcada *l* ünsüzü ile başlayan kelimelerin genelde Çince’den alıntı olduğunu söyler: *la* < Çin. “mum”, *lan* < Çin. *liang* “uzunluk ölçüsü”, *lota* < Çin. *lao da* “ağabey”.

Ölmez, (1996, 36) çalışmasında ET *l* ünsüzü Sarı Uygurcada kimi örneklerde korunurken çoğu örnekte *k*, *ŋ*, *ş*, *t*, *z* komşu ünsüzüne bağlı olarak değişim gösterdiğini belirtir. Yeni Uygurcada ise *l* ünsüzü genellikle korunmaktadır: ET *yaşıl* “yeşil” (ED 978a) = SUyg. *yasıl* “yeşil” = YUyg. *yéşil* “yeşil”, ET *tilkü* “tilki” (ED 498b) = SUyg. *tolko* “tilki” = YUyg. *tülke* “tilki”, ET *kuçakla-* “kucaklamak” (ED 591b) = SUyg. *kuçaķta-* “kucaklamak” = YUyg. *kuçaķla-*, ET *başlık* “lider” (ED 381b) = SUyg. *paştıǵ* “lider, başkan” = YUyg. *başliķ* “lider”, ET *añla-* “anlamak” (ED 186a) = SUyg. *añna-* “anlamak” = YUyg. *añla-* “anlamak”, ET *tıñla-* “dinlemek” (ED 522a) = SUyg. *tıñna-* “dinlemek” = YUyg. *tiñle-* “dinlemek”.

Sarı Uygurcada söz içi -*l*- ünsüzü bazen düşer. Son sesi -*l* ile biten eylemler geçmiş zaman eki, şart kipi veya zarf-fiil eki aldığında söz içi -*l*- sesi düşme eğilimindedir: *ķal-iptro* > *ķaptro* “kalmış”, *pol-uptro* > *poptro* “olmuş”, *sal-iptro* > *saptro* “koymuş”, *kel-iptro* > *keptro* “gelmiş”, *polsa* > *posa* “olsa”, *kelse* > *kese* “gelse”,

kelgeş > *kigeş* “gelip”. Sarı Uygurcada söz sonunda da *-l* ünsüzünün bir örnekte düştüğü tespit edilmiştir: ET *siñil* “küçük kız kardeş” (ED 839a-b) = SUyg. *siñi* “kız kardeş” = YUyg. *siñil* “kendinden küçük kız kardeş”.

2.6.12. /m/ ünsüzü

ET *m* ünsüzü Sarı Uygurcada söz içinde ve söz sonunda genelde korunmaktadır Eski Türkçenin *-m-*, *-m* ünsüzleri Yeni Uygurcada genellikle korunmaktadır. (Erdağı, 1998, s. 30): ET *temir* “demir” (ED 508b) = SUyg. *temir* “demir” = YUyg. *tömür* “işareti Fe olan kül veya beyazımsı gümüş renkli olan metal cinsi”, ET *semiz* “etli, besili, semiz” (ED 830b) = SUyg. *semis* “semiz” = YUyg. *sémiz* “bedeni çok etli olan etli”, ET *yarım* “yarım” (ED 968b-969a) = SUyg. *yarım* ~ *carım* “yarım” = YUyg. *yérım* “bütünün ikisinden biri”, GT *möşük* = SUyg. *mışık* “kedi” = YUyg. *müşük* “kedi”.

2.6.13. /n/ ünsüzü

ET *n* ünsüzünün Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada genelde korunduğu görülmektedir: ET *kün* “güneş, gün” (ED 725a-b) = SUyg. *kün* “güneş” = YUyg. *kün* “güneş”, ET *ne* “ne” (ED 774a-b) = SUyg. *ne* ~ *na* “ne” = YUyg. *ne* “ne”, ET *yana* “yine, tekrar” (ED 943a-b) = SUyg. *yene* “yine” = YUyg. *yene* “yeniden, yine, tekrar”, ET *sin-* “kırılmak” (ED 833b) = SUyg. *sin-* “kırılmak” = YUyg. *sun-* “kırmak, parçalanmak”, ET *yalın* “alev, yalım” (ED 929b) = SUyg. *yalın* “alev, ateş” = YUyg. *yalğun* “yanıcı ot, ılık yanıcı olan her şey”.

Söz başı *n-* ünsüzü Sarı Uygurcada iki sözcükte *l-* olarak görülmektedir: Eski Türkçe *nom* “kanun, öğretti, doktrin” (ED 777a-b) kelimesi Sarı Uygurcada *lom* “kutsal kitap, kaide” olarak görülmekte ve sözcük genelde *et-* yardımcı eylemi ile *lom et-* “dua etmek” biçiminde kullanılmaktadır. Diğer örnek ise Moğolcadan ödünçleme *nogtu* “kement” (Lessing 588a) kelimesidir. Bu kelime, Sarı Uygurcada *lokta* “kement” biçiminde varlığını sürdürmektedir. Sarı Uygurca *lokta* kelimesi için bk. Ayazlı, 2015, 107.

2.6.14. /ŋ/ ünsüzü

ET *ŋ* ünsüzü Sarı Uygurcada genellikle korunmaktadır Eski Türkçenin *ŋ* ünsüzü Yeni Uygurcada genellikle korunurken çok az örnekte *n* ünsüzüne dönüşür. (Erdağı, 1998, s.31): ET *biñ* “1000” (ED 346b-347a) SUyg. *miñ* “bin” = YUyg. *miñ* “yüzün on katı

olan sayı”, ET *oŋ* “doğru, sağ” (ED 166b-167a) = SUyg. *oŋ* ~ *uŋ* “sağ, doğru” = YUyg. *oŋ* “vücut alından kasıklara kadar ikiye bölündüğünde akciğerin olduğu taraf”, ET *siŋil* “küçük kızkardeş” (ED 839a-b) = SUyg. *siŋi* “kız kardeş” = YUyg. *siŋil* “kendinden küçük kız kardeş”, ET *teŋri* “Tanrı” (ED 523b-524a) = SUyg. *teŋir* “gökyüzü” = YUyg. *teŋri* “Allah”, ET *teŋ* “eşit” (ED 511a-b) = SUyg. *teŋ* “eşit, denk” = YUyg. *teŋ* “büyüklük küçüklük yükseklik alçaklık miktar hacim bakımından denk olması”, ET *yaŋi* “yeni” (ED 943b) = SUyg. *yaŋi* ~ *yaŋa* “yeni” = YUyg. *yene* “tamamı kullanılmamış yakında yapılmış olan”.

Yeni Uygurcada bazen *ŋ*’nin artdamaksıl *ğ* ünsüzüne değiştiği görülür: ET *yalŋus* “yalnız” (ED 930b-931a.) = SUyg. *yaŋGıs* ~ *yaŋkıs* “yalnız” = YUyg. *yalğuz* “ortağı olmayan, yalnız, yegane” (Çelikbay, 2006, 122.)

Sarı Uygurcada söz içi ve söz sonu *ŋ* ünsüzü birkaç örnekte *m*, *n* olarak görülür: ET *otuŋ* “odun” (ED 60b) = SUyg. *otun* ~ *otin* “odun” = YUyg. *otun* “ateş yakmak için hazırlanan ağaçlar”, ET *toŋuz* “domuz” (ED 527b) = SUyg. *tonıs* ~ *tovis* “domuz” = YUyg. *toŋguz* “domuz”, ET *süŋük* “kemik” (ED 838b-839a) = SUyg. *sımık* “kemik” = YUyg. *söŋek* “insan ve hayvanların bedeninin gövdesini dayanıklı bir duruşu sağlayan ve iç organlarını koruyan katı cisim”

-*ŋ*- ünsüzünün bazen -*ğ*- ile nöbetleşe kullanıldığını görmekteyiz. SUyg. *maŋa* ~ *mağa* “bana” = YUyg. *maŋa*, SUyg. *saŋa* ~ *sağa* “sana” = YUyg. *sağa* ~ *saŋa* “sana”, SUyg. *kaŋa* ~ *kağ* “nereye” = YUyg. *kéni*

2.6.15. /p/ ünsüzü

ET *p* ünsüzü Sarı Uygurcada korunmaktadır: ET *tep-* “vurmak, tepmek” (ED 435b) = SUyg. *tep-* “vurmak, tepmek” = YUyg. *tep-* “tepmek”, ET *sap* “sap (kılıcın, bıçağın sapı)” (ED 782b) = SUyg. *sap* “sap (kılıcın, bıçağın)” = YUyg. *sap* “eşyaların elle tutulan kısmı, sap”, ET *yip* “ip” (ED 870b) = SUyg. *yip* “ip” = YUyg. *yip* “ip”.

Sarı Uygurcada *p* ünsüzünün iki ünlü arasında -*v*-’ye dönüştüğünü görülmektedir: ET *apa* “ata” (ED 5a) = SUyg. *ava* “baba” = YUyg. *apa* “çocuklu kadın”, ET *köpük* “köpük” (ED 689a) = SUyg. *kevık~kivek* “köpük” = YUyg. *köpük* “köpük”, ET *kopuz* “telli bir çalgı” (ED 588b-590a) = SUyg. *konus* “müzik aleti” = YUyg. *kovuz* “ağızla çalınan bir çeşit müzik aleti”.

Yeni Uygurcada de *p* ‘nin *v* ‘ye değiştiği görülebilir: ET *köprüg* “köprü” (ED 690b)

= YUyg. *kövrük* “köprü” (Çelikbay, 2016, 124).

2.6.16. /r/ ünsüzü

ET *r* ünsüzü Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada genellikle korunmaktadır: ET *bar* “var” (ED 353a-b) = SUyg. *par* ~ *var* “var” = YUyg. *bar* “mevcut, yokun zıttı”, ET *kör-* “görmek” (ED 736a-b) SUyg. *kör-* “görmek” = YUyg. *kör-* “görme kabiliyetiyle nesnelerin görünüşlerini ve niteliklerini fark etmek” ET *olor-* “oturmak, yaşamak” (ED 150a-b) = SUyg. *olır-* ~ *olur-* “oturmak, yaşamak, bulunmak” = YUyg. *oltur-* “bir yere yerleşmek veya yerleştirmek”, ET *sarig* “sarı” (ED 848a) = SUyg. *sarig* “sarı” = YUyg. *sériq* “saman altın gibi nesnelerin rengi”, ET *temir* “demir” (ED 508b-509a) = SUyg. *temır* “demir” = YUyg. *tömür* “işareti Fe olan kül veya beyazımsı gümüş renkli olan metal cinsi”, ET *tört* “dört” (ED 534a-b.) = SUyg. *tört* “dört” = YUyg. *töt* “üçten sonra beşten önce olan sayı”.

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada *r* sesinin bazı sözcüklerde düştüğü görülmektedir: ET *érte* “sabah erken” (ED 202b-203a) = SUyg. *erti* “erken” = YUyg. *erte* ~ *ete* “*ilk, erken, sabah seheri*”, ET *karğa* “karga” (ED 653a) = SUyg. *Garğa* “karga” = YUyg. *kağa* “gagası büyük ve düz, bütün vücudu kara kanadı parlak orman veya dallarda yaşayan meyve, darı gibi yiyeceklerle beslenen kuş türü”, ET *körgit-* “göstermek” (ED 743b-744a) = SUyg. *köküt-* ~ *küket-* “göstermek” = YUyg. *körset-* “göstermek”.

Sarı Uygurcada *r* sesi bazen de ikincil bir ses olarak söz içinde görülmektedir: ET *erçik* “eşya, ev eşyası; gelin için satın alınan elbise, kürk” = ET *üçük* “kürklu deri, kürklu giysi” (ED 24a), ET *ikiz* (ED 119b) = SUyg. *erkes* “ikiz”, *erçik* ve *erkes* sözcükleri için bk. Ayazlı, 2017, 1327, 1329.

2.6.17. /s/ ünsüzü

Sarı Uygurcada *s* ünsüzü; söz başı, söz içi ve söz sonunda korunmaktadır. Yeni Uygurcada *s* ünsüzü genellikle korunur. ET *kısğa* “kısa” (ED 667a) SUyg. *kıska* “kısa” = YUyg. *kıska* “kısa”, ET *kus-* “kusmak” (ED 666a) = SUyg. *kus-* “kusmak” = YUyg. *kus-* “yiyecek ve içeceklerin karnından geri dönmesi, dönüp dışarı çıkması”, ET *sağ-* “sağmak” (ED 804b) = SUyg. *sağ-* “sağmak” = YUyg. *sağ-* “göğüsten parmaklar ile sarıp çekerek veya makine yardımıyla süt çıkarmak”, ET *sinil* “küçük kız kardeş” (ED 839a-b) = SUyg. *sınl* “kız kardeş” = YUyg. *sinil* “kendinden küçük

kız kardeş”, ET *suv* “su” (ED 783a-b) = SUyg. *su* “su” = YUyg. *su* “su”, ET *semiz* “semiz” (ED 830b) = SUyg. *semis* “semiz” = YUyg. *sémiz* “bedeni çok etli olan, etli”.

Yeni Uygurcada söz başı *s* ünsüzü, söz sonundaki *ç* ünsüzünün etkisiyle gerileyici benzeşme sonucu *ç*’ye değişir. (Erdağı, 1998, s.31): ET *saç* “saç” (ED 794a.) = SUyg. *sæj* “saç” = YUyg. *çaç* “saç”, ET *saç-* “saçmak” (ED 794b.) = SUyg. *saç-* “saçmak” = YUyg. *çaç-* “saçmak”.

Yeni Uygurcada *s* ünsüzü *ş* değişebilir: ET *sülük* “sülük” (ED 827a) = YUyg. *şülük* (Çelikbay, 2006, 123).

2.6.18. /ş/ ünsüzü

Sarı Uygurcada söz sonu *-ş* ünsüzü korunabileceği gibi *-s* olarak da görülebilmektedir. Yeni Uygurcada *ş* ünsüzü genellikle korunmaktadır: ET *aş-* “aşmak, geçmek” (ED 255a-b) = SUyg. *as-* “aşmak” = YUyg. *aş-* “mikdar ve hacim bakımından artmak”, ET *baş* “baş; (bir şeyin) başı; (ordunun) başı” (ED 375a-b) = SUyg. *paş* ~ *pas* “baş” = YUyg. *baş* “insan vücudunun boynundan yukarısı, hayvan vücudunun boynundan önceki göz, kulak, ağız burun organların bulunduğu kısım”, ET *yaş* “yaş, gözyaşı” (ED 975b) = SUyg. *yaş* “yaş, göz yaşı” = YUyg. *yaş* “gözlerden akan renksiz sıvı, yaş”, ET *alkıs* “övgü” (ED 137b) = SUyg. *alkış* “hayır, dua; iyilik” = YUyg. *alkış* “teşekkür, alkış”, ET *aş* “yiyecek” (ED 253b) = SUyg. *as* “ağırlama, ikram, ziyafet” = YUyg. *aş* “kazanda pişirilen yemek”.

Sarı Uygurcada söz sonu *-ş* ünsüzü birkaç örnekte *-z* olarak tespit edilmiştir: ET *şış-* “şişmek” (ED 857a-b) = SUyg. *sız-* “şişmek” = YUyg. *işşi-* “şişmek”.

Yeni Uygurcada *ş* ünsüzünün *ç* ünsüzüne dönüştüğü görülür: ET *karış* “karış” (ED 663b) = SUyg. *karıs* “karış” = YUyg. *ğeriç* “karış”, ET *tüş-* “düşmek” (ED 560a) = SUyg. *t^hus-* “düşmek” = YUyg. *çüş-* “düşmek”.

Sarı Uygurcada *ş* ünsüzü söz içinde de *-ş-*’li ve *-s-*’li olarak görülebilmektedir: ET *kişi* “kişi, insan” (ED 752b-753a) = SUyg. *kise* “kişi” = YUyg. *kişi* “düşünebilen, seçebilen, konuşabilen ve anlama kabiliyetine sahip insan”, ET *möşük* “kedi” = SUyg. *mışık* “kedi” = YUyg. *müşük* “kedi”, ET *tişi* “dişi” (ED 560b) = SUyg. *tise* ~ *tese* “dişi” = YUyg. *çişi* “dişi”.

2.6.19. /t/ ünsüzü

Söz başı *t*- ünsüzü Sarı Uygurcada korunur. Yeni Uygurcada *t*-, *-t*-, *-t* ünsüzleri genellikle korunmaktadır: ET *teŋ* “eşit” (ED 511a-b) = SUyg. *teŋ* “eşit, denk” = YUyg. *teŋ* “büyüklük küçüklük yükseklik alçaklık miktar hacim bakımından denk olması”, ET *teŋri* “Tanrı, gök” (ED 523b-524a) = SUyg. *teŋir* “gökyüzü”= YUyg. *teŋri* “Allah”, ET *tut*- “tutmak, yakalamak” (ED 451a) = SUyg. *tut*-“tutmak” = YUyg. *tut*- “tutmak”, ET *tün* “gece; dün” (ED 513a- b) = SUyg. *tün* ~ *ton* “gece”= YUyg. *tün* “büyüklük küçüklük yükseklik alçaklık miktar hacim bakımından denk olması”, ET *ton* giysi, elbise” (ED 512b) = SUyg. *ton* “dış giyim, kaftan, kürk” = YUyg. *ton* “önü açık düz yakalı arkası uzun giyim”.

Sarı Uygurcada söz sonunda ise *-t* ünsüzünün korunduğu tespit edilmiştir: ET *bat*- “batmak, ortadan kaybolmak” (ED 298a) = SUyg. *pat*- “gizlenmek, saklanmak; yitirmek, kaybolmak” = YUyg. *pat*- “suyun, yumuşak bir nesnenin içine batarak girmek, çökmek”, ET *bulıt* “bulut” = SUyg. *pılıt* “bulut” = YUyg. *bulut* “bulut”, ET *but* “but; bacak” (ED 297b) = SUyg. *pıt* “ayak”= YUyg. *put* “insan, hayvan veya başka canlıların gövdesini taşıyan durma yürüme veya emeklemeye yarayan kısmı; ayak”.

Ancak Yeni Uygurcada söz başındaki *t*- ön ünlülü sözcüklerde kendinden sonra gelen *ş* ünsüzünün etkisiyle genellikle *ç* ünsüzüne değişmektedir. Ayrıca geniz ünsüzlerinden sonra da genellikle ötümlleşmektedir. (Erdağı, 1998, s.29): ET *tışi* “dişi” (ED 560b) = SUyg. *tise* ~ *tese* “dişi”= YUyg. *çışi* “dişi”, ET *tış* “diş” (ED 557b) = SUyg. *tes* ~ *tıs* “diş” = YUyg. *çış* “diş”.

Sarı Uygurcada söz başı *t*- ünsüzünün birkaç örnekte de ötümlüleşerek *d*- olduğu görülmektedir. Yeni Uygurcada bazı sözcüklerde *t* ünsüzü *d* ünsüzü olduğu görülmektedir: ET *te*- “demek, söylemek” (ED 433b) = SUyg. *ti*- ~ *di*- ~ *de*- “demek” = YUyg. *dé*- “sözlü veya yazılı şekilde fikir bildirmek, söylemek”, ET *tat* II “pas” (ED 449b) = SUyg. *dat* “pas” = YUyg. *dat* “pas”, ET *taŋ* (?*téŋ*) “bina” ED 511a) = SUyg. *deŋ* “otel” = YUyg. *deŋ* “yolcular indiğinde ve yolcuların at- binek hayvanlarının durup bağlanma özelliği bulunan konak, yer”, ET *tarıŋ* “buğday, darı” (ED 537b-538a) = SUyg. *darıx* “*buğday*” = YUyg. *térik* “başakgillerden ip gibi bol yaprakları olan sarı taneli bitki”, ET *tavar* “mal, davar” = SUyg. *tavar* ~ *davar* “kumaş”= YUyg. *tavar* “fabrikada yapılan çiçek renkli kumaş”, ET *tört* “dört” (ED

534a) = SUyg. *tört* ~ *dürt* ~ *diort* “dört”= YUyg. *töt* “üçten sonra dörtten önce gelen sayı”.

2.6.20. /v/ ünsüzü

Sarı Uygurcada v- ile başlayan kelimelerden bir kısmı ikincildir, bir diğer deyişle b’den gelen v’lerdir: ET *bar*- “varmak” (ED 354a) = SUyg. *par*- ~ *var*- “gitmek” = YUyg. *bar*- “söylenilen yerden görüşten uzağa gitmek, uzaklaşmak”, ET *ber*- “vermek” (ED 354b) = SUyg. *ver*- ~ *per*- “vermek” = YUyg. *ber*- “vermek”, ET *berü* “bu tarafa” (ED 355b) = SUyg. *ver* ~ *beri* “oraya buraya”= YUyg. *béri* “konuşan kişi konuştuğu vakit veya yere yakın”. v- ile başlayan kelimelerin birçoğunun Çince alıntı olduğu görülmektedir: *vu* < Çin. *wu* “beş”, *vuza* < Çin. “beş”, *vaŋ* < Çin. *wang* “prens” = YUyg. *vaŋ*, *vanza* < Çin. *wang zi* “prens”

Söz sonunda veya söz içinde yer alan birincil -v-, -v’ler Sarı Uygurcada korunabileceği gibi -y- sesine de dönüşebilir. Yeni Uygurcada kimi sözcüklerde v ünsüzü y ünsüzü olarak görülmektedir: ET *ev* “mesken, çadır, ev” (ED 3b) = SUyg. *üy* “ev” = YUyg. *öy* “ev”, ET *sevin*- “sevinmek, mutlu olmak” (ED 790b) = SUyg. *söyün*- “sevinmek” = YUyg. *söyün*- “sevinmek”.

2.6.21. /x/ ünsüzü

Sarı Uygurcadaki x- ünsüzü ile başlayan kelimeler genelde alıntı sözcüklerdir: *xu* < Çin. *hao* iyi “iyi”, *xua* < Çin. *hua* “çiçek”. Türkçe bazı kelimelerin de türevlerinin x ünsüzü ile telaffuz edildiği görülmektedir: ET *kün* “güneş, gün” (EDn725a) = SUyg. *kün* ~ *xun* “gün”= YUyg. *kün* “güneş”, ET *karı*- “yaşlanmak” (ED 645b) = SUyg. *karı*- ~ *xarı*- “yaşlanmak” = YUyg. *kéri*- “yaşı geçmiş, yaşlılığa ulaşmış, yaşlanmak”.

Yeni Uygurcada x ünsüzü k ünsüzü olarak da görülmektedir: ET *axsak* “aksak” (ED 95a) = SUyg. *axsak* “aksak” = YUyg. *aksak* “aksayıp yürüyen, bir ayağı kısa veya sakat”

2.6.22. /y/ ünsüzü

Sarı Uygurcada y ünsüzü söz içi ve sonunda kendini korurken söz başında y olarak görülebileceği gibi c, j ve nadiren ç olarak da görülebilir, y-’nin bazı sözcüklerde söz başında düştüğü de tespit edilmiştir. Yeni Uygurcada y ünsüzü genellikle

korunmuştur.

Öztürk (2020, 33) Yeni Uygurca Türkçesinde *y* ile başlayan kelimelerin *j* ile başlayan şekilleri olduğunu ve bu ikili şekillerin özellikle de ilk hecesi dar ünlü olan kelimeler olduğunu ifade etmektedir.

ET söz başı *y*- ünsüzünün Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada korunduğu sözcüklerden bazıları şöyledir: ET *yalın* “alev, yalım” (ED 929b) = SUyg. *yalın* “alev, ateş” = YUyg. *yalğun* “yanıcı ot, yanıcı olan her şey”, ET *yalğa-* “yalamak” (ED 926b-927a) = SUyg. *yalğa-* ~ *yağla-* “yalamak” = YUyg. *yala-* “yalamak”, ET *yaş* “yaş, gözyaşı” (ED 975b- 976a) = SUyg. *yaş* “yaş, göz yaşı” = YUyg. *yaş* “yaş, göz yaşı”, ET *yaşıl* “yeşil” (ED 978a) = SUyg. *yasıl* “yeşil” = YUyg. *yéşil* “yeşil”, ET *yene* “yine, tekrar” (ED 943a-b) = SUyg. *yene* ~ *ene* “yine” = YUyg. *yene* “yine, tekrar”, ET *yum-* “yummak” (ED 934a) = SUyg. *yum-* “yummak” = YUyg. *yum-* “yummak”, ET *yüz* “100” (ED 983a-b) = SUyg. *yüz* ~ *yöz* ~ *yüz* “yüz” = YUyg. *yüz* “onun on katı, yüz”, ET *yegirmi* “yirmi” (ED 915b) = SUyg. *yigirma* ~ *yigirma* “yirmi” = YUyg. *yigirme* ~ *jigirme* “yirmi”.

Yeni Uygurcada de *y* ünsüzünün *c* ünsüzüne dönüştüğü örnekler vardır. Sarı Uygurcada *y* 'nin *c* ve *ç* olduğu örnekler de bulunmaktadır: ET *ye-* “yemek” (ED 896b) = SUyg. *ye-* ~ *ce-* ~ *ci-* “yemek” = YUyg. *yé-* “yemek yemek”, ET *yeğen* “yeğen” (ED 912b) = SUyg. *cegen* ~ *egen* “yeğen” = YUyg. *ciyen* “yeğen”, ET *yarım* “yarım” (ED 968b-969a) = SUyg. *yarım* ~ *carım.* ~ *jarım* “yarım” = YUyg. *yerim* “bütün iki parçadan biri, yarım”, ET *yetti* “yedi” (ED 886a) = SUyg. *cetü* ~ *yeti* ~ *yiti* “yedi” = YUyg. *yette* “yedi”, ET *yok* “yok” (ED 895b-896a) = SUyg. *çok* “yok” = YUyg. *yok* “mevcut değil, yok”, ET *yügür-* “hızlı koşmak” (ED 914b) = SUyg. *çükür-* “gitmek” = YUyg. *yügür-* “koşmak”.

Bunların dışında Sarı Uygurcada bazı örneklerde *y*- türemesi tespit edilmiştir: ET *em* “ilaç” (ED 155a) = SUyg. *yem* “ilaç” = YUyg. *em* “çiçek hastalığı ve bazı başka hastalıkların önünü almak için deri yoluyla verilen sıvı”, ET *et* “et” (ED 33b) = SUyg. *yet* ~ *yit* ~ *et* “et” = YUyg. *et* “et”, ET *iz* “iz” (277a-b) = SUyg. *yiz* ~ *yez* “iz” = YUyg. *iz* “iz”, ET *öğren-* “öğrenmek” (ED 114b) = SUyg. *yürgen-* ~ *ürgen-* “öğrenmek” = YUyg. *ögen-* “öğrenmek”.

Sarı Uygurcada geniş ünlülerin önündeki *y*- ünsüzü düşebilir: ET *yene* (ED 943a-b) = SUyg. *ene* ~ *yene* “yine” = YUyg. *yene* “yine, tekrar”, ET *yet-* (ED 884b-885a)

“yetişmek” = SUyg. *et-* “ulaşmak”= YUyg. *yet-* “ulaşmak”, *ET yürek* “kalp; yürekli, cesur” (ED 965a-b) = SUyg. *örek* “yürek”= YUyg. *yürek* “yürek”.

Yeni Uygurcada bazı örneklere *y* türemesi görölmektedir: *ET ığaç ~ yığaç* “ağaç” (ED 79b) ~ (ED 899.) = SUyg. *yığaç* “ağaç”= YUyg. *yağaç* “ağaç”, *ET ırak* “uzak” (ED 214a-b) = SUyg. *yürık* “uzak”= YUyg. *yırağ* “uzak”.

2.6.23. /z/ ünsüzü

z ünsüzü Sarı Uygurcada iki ünlü arasında kendisini korurken söz sonunda genelde -s ünsüzüne dönüşür. Yeni Uygurcada genellikle korunur: *ET kızıl* “kızıl” (ED 683b) = SUyg. *kızıl* “kızıl”= YUyg. *kızıl* “kan rengi, kızıl”, *ET ağız* “ağız” (ED 98a) = SUyg. *axis* “ağız”= YUyg. *ağız* “ağız”, *ET ottuz* “30” (ED 74a) = SUyg. *otus* “otuz”= YUyg. *ottuz* “otuz”, *ET yıldıız* “kök” (ED 922b) = SUyg. *yıldıız* “kök” = YUyg. *yıldız* “ağaç ve bitki kökü”, *ET sekkiz* (ED 823b) = SUyg. *sakız* “sekiz” = YUyg. *sekkiz* “sekiz”, *ET tokkuz* “dokuz”(ED 474b) = SUyg. *tohGız ~ doGız* “dokuz” = YUyg. *toğkuz* “dokuz”, *ET küntüz* “gündüz” (ED 729b) = SUyg. *küntüz ~ kıntuz* “gündüz” = YUyg. *kündüz* “gündüz”.

Öztürk (2020, 32) çalışmasında Yeni Uygurcada *mas*, -mes (<-maz,-mez) ekinin kullanıldığı şekillerde *z* ünsüzü *s* ünsüzüne dönüştüğünü belirtir: *emes* “değil” < ermez, *içmes* “içmez” < içmez.

Sarı Uygurcada söz sonu *z* ünsüzü tek heceli sözcüklerde genellikle korunmaktadır: *ET az* “az” (ED 277a) = SUyg. *az* “az”= YUyg. *az* “az”, *ET tiz* “diz” = SUyg. *tiz* “diz” = YUyg. *tiz* “diz”, *ET yüz* “yüz (100)” (ED 983a-b) = SUyg. *yüz ~ yöz ~ yuz* “yüz” = YUyg. *yüz* “yüz”.

Tablo 9. Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcadaki Ünsüz Değişimleri

ÜNSÜZLER			
/b/ →SUyg. →/b/	başak	başak	<i>başak</i> ED 378b.
/b/ → YUyg. → /b/			
	başğar-	başğur-	<i>başğar-</i> ED 380a.
	ber-	ber-	<i>bér-</i> ED 354b.
	bırık-	birik-	<i>birik-</i> ED 363a.

	bolis	bolus	<i>boluş</i> ED 345a.
	bosa-	boşa-	<i>boşu-</i> ED 377b.
/b/ → SUyg. →/p/ (Genellikle) /b/ → SUyg. →/m, v/ /b/ → YUyg. /p, y, m, v/	baş ~ paş	baş	<i>baş</i> ED 375a.
	bel- ~ pel- ~ pıl- ~ pil-	bil	<i>bil</i> ED 330b.
	bīs ~ pes	beş -	<i>béş</i> ED 376a.
	bıka ~ puğa ~ pıka	buğa	<i>buka</i> ED 312a.
	bol- ~ pol-	bol-	<i>bol-</i> ED 331a.
	dıp	tüv	<i>tüb</i> ED 434b.
	pag	bağ	<i>bağ</i> ED 310b.
	palğa-	bağla-	<i>bağla-</i> ED 314b.
	par ~ var	bar	<i>bar</i> ED 353a.
	par-	bar-	<i>bar-</i> ED 354a.
	pas-	bas-	<i>bas-</i> ED 370b.
	paştığ	başlık	<i>başlık</i> ED 381b.
	payı-	béyi- (< bay)	<i>bayu-</i> ED 384b.
	peg	beg	<i>beg</i> ED 322b.
	peğlik	beglik	<i>beglik</i> ED 326a.
	pel	bel	<i>bél</i> ED 330a.
	per ~ pir	bir	<i>bir</i> ED 353b.
	perik	bök	<i>börk</i> ED 362a.
	peri ~ pırı	béri	<i>berü</i> ED 355b.
	peris-	bériş-	<i>bériş-</i> ED 370a.

pesıncı	beşinçi	<i>béşinç</i> ED 383a.
pezık	büyük	<i>bedük</i> ED 302b.
pılıt	bulut	<i>bulıt</i> ED 333a.
poz	boy	<i>boğ</i> ED 296b.
pu	bu	<i>bu</i> ED 291b.
pırğa	buğra	<i>buğra</i> ED 317b.
pırın	burun	<i>burun</i> ED 366b.
pırıncı	birinçi	<i>birinç</i> ED 367a.
ava	apa	<i>aba</i> ED 5a.
mıñ	miñ	<i>bıñ</i> ED 346b. ~ <i>mıñ</i> ED 766b.
mıs ~ pız I	biz	<i>biz</i> ED 388a.
mıla	bala	<i>bala</i> ED 332b.
moñus	müñgüz	<i>büñüz</i> ED 352a. ~ <i>müñüz</i> ED 771a.
pağa	pağa	<i>baka</i> ED 311b.
pat-	pat-	<i>bat-</i> ED 298a.
patır-	patur-	<i>batur-</i> ED 308a.
pay I	bay	<i>bay</i> ED 384a.
pi ^h t-	püt-	<i>bit-</i> ED 298a. ~ <i>büt-</i> ED 298b.
puçak	piçak	<i>bıçak</i> ED 293b.
puta-	puta-	<i>buta-</i> ED 300a. ~ <i>butı-</i> ED 300a.
putir-	pütür-	<i>bütür-</i> ED 388b.
pış-	piş-	<i>bış-</i> ED 376b.
pıt	put	<i>but</i> (I) ED 297b.
pıtıg	pütük	<i>bitig</i> ED 303a.

	pıtıkçı	pütükçi	<i>bitigçi</i> ED 304a.
	pıttıĝ	putluk	<i>butluĝ</i> ED 305a.
	pız II	muz	<i>buz</i> ED 389a.
	men	men	<i>men</i> ED 766b. ~ <i>ben</i> ED 346a.
/ç/ → SUyg. → /ç/ /ç/ → YUyg. → /ç/	aç-	aç-	<i>aç-</i> ED 18b.
	açı-	éçimak	<i>açı-</i> ED 20b- 21a.
	açıĝ	aççık	<i>açıĝ</i> ED 21b.
	açık	éçik ~ oçuk (ii.)	<i>açuk</i> ED 22b.
	açıt-	éçit-	<i>açıt-</i> ED 21a.
	çaĝ	çaĝ	<i>çaĝ</i> ED 403a.
	çaĝlıĝ	çaĝlık	<i>çaĝlık</i> ED 407a.
	çal-	çal-	<i>çal-</i> ED 417a.
	çaŋ	çaŋ	<i>çaŋ</i> ED 424a.
	çay	çay	<i>çay</i> WEWT 95a.
	çeriĝ	çérik	<i>çerig</i> ED 428b.
	çınak	çanak	<i>çanak</i> ED 425b.
	çig	çiĝ	<i>çiĝ</i> ED 404b.
	çolvan	çolpan	<i>çolpan</i> ED 418b.
	çomak	çomak	<i>çomak</i> ED 422b.
	çök-	çök-	<i>çök-</i> ED 413b.
	eçir-	içür-	<i>içür-</i> ED 30a.
	e ^h rkiç	erkeç	<i>erkeç</i> ED 223b.
	iç-	iç-	<i>iç-</i> ED 19a.
	ilçı	elçi	<i>élçi</i> ED 129a.
	kiçig	kiçik	<i>kiçiĝ</i> ED 696a.

	kaçan	kaçan	<i>kaçan</i> ED 592a.
	közçü	közçü	<i>közçü</i> ED 634b.
	kuçak	kuçak	<i>kuçak</i> ED 591a.
	kuçakta-	kuçakla-	<i>kuçakla-</i> ED 591b.
	pıtıkçı	pütükçı	<i>bitigçi</i> ED 304a.
	puçak	piçak	<i>bıçak</i> ED 293b.
	saç-	çaç-	<i>saç-</i> ED 794b.
	ünçi	ünçe	<i>inçü</i> ED 173b. ~ <i>yinçü</i> ED 944b
/ç/ → SUyg. → /c, ş/ /ç/ → YUyg. → /s, ş/	aş	aç	<i>aç</i> ED 17a.
	becin	-	<i>béçin</i> ED 295b.
	çiz-	siz-	<i>çiz-</i> ED 432a.
	emci ~ emçi	emçi	<i>emçi</i> ED 156b.
	iç ~ iş ~ hic ~ sic	iç	<i>iç</i> ED 17a.
	işker	içkeri	<i>içgerü</i> ED 25b.
	işki	içkü	<i>içgü</i> ED 24b.
	kömiş	kömeç	<i>kömeç</i> ED 722a.
	k ^h ükışkın	köküşgen	<i>kögürçgün</i> ED 713b.
	kujgar	koçkar	<i>koçnar</i> ED 592a.
	kulaş	ğulaç	<i>kulaç</i> ED 618a.
	kuştığ	küçlük	<i>küçlüg</i> ED 697a.
	onıncı	oninçi	<i>onunç</i> ED 187b.
	pesıncı	beşinçi	<i>béşinç</i> ED 383a.
	sadığci	satkuçi	<i>satığçı</i> ED 801a.
	sağısıncı	sekkizinçi	<i>sekizinç</i> ED 823a.

	sæj	çaç	<i>saç</i> ED 794a.
	sæjdıġ	çaçlık	<i>saçlıġ</i> ED 797a.
	suçiġ	çüçük	<i>süciġ</i> ED 796b.
	toķusıncı	toķķuzinçi	<i>tokuzunç</i> ED 474b.
	uçuncul	üçinçi	<i>üçünç</i> ED 29a.
	uşķu	öçke	<i>eçķü</i> ED 24b.
	üş	üç	<i>üç</i> ED 18b.
	yıtıncı	yettinçi	<i>yétinç</i> ED 892a.
/d/ → SUyg. → /d/ /d/ → YUyg. → /d/	andan	andin	<i>andan /andin</i> ED 177b.
	ķaldır- I	ķaldur-	kaldır- VEWT 226a.
	ķındık	kindik	<i>kindik</i> ED 729a.
/d/ → SUyg. → /z/ (Genellikle) /d/ → SUyg. → /y/ (Nadir) /d/ → SUyg. → /t, g, y/ /d/ → YUyg. → /y, g, x/	azak	ayaġ	<i>ağak</i> ED 45a.
	azgır	ayġır	<i>adgır</i> ED 47b.
	azırıl-	ayrılmaķ	<i>adrl-</i> ED 68b.
	aydıñ ~ aytıñ	aydıñ	<i>aydıñ</i> ED 268b.
	ç ^h ıyan	çayan	çayan ED 431b. ~ çağan ED 403a.
	ezerte-	égerle-	<i>eğerle-</i> ED 71a.
	gıgıs ~ kıkıs	kıgız	<i>kidiz</i> ED 707a.
	göve-	köpey-	<i>köped-</i> ED 688b.
	kez-	kiy-	<i>keç-</i> ED 700b.

	küzegi ~ küzegü	küyö	<i>küdegü</i> ED 703a.
	ķuz-	ķuy-	<i>kuḍ-</i> ED 596a.
	tıs	idiş	<i>idiş</i> ED 72a-b.
	pezık	büyük	<i>bedük</i> ED 302b.
	pia ~ pıya	buya	<i>buda</i> ED 299a.
	poz	boy	<i>boḍ</i> ED 296b.
	sıdık ~ sıtık	süydük	<i>siḍük</i> ED 801b.
	toz-	toy-	<i>toḍ-</i> ED 451a.
	uzı-	uxli-	<i>uḍı-</i> ED 42b.
	uzıt-	uxlat-	<i>uḍıt-</i> ED 45a.
	yaz-	yay- ~ yaz-	<i>yaḍ-</i> ED 883b.
/g/ → SUyg. → /g/ /g/ → YUyg. → /g/	igen	égin	<i>egin</i> ED 109a.
	ınge	yenge	<i>yenge</i> ED 950a.
	t ^h egermin	tügmen	<i>tegirmen</i> ED 486b.
	üzge	özge	<i>özge</i> ED 285b.
/g/ → SUyg. → /ğ, k, η, Ø/ /g/ → YUyg. → /k, η, Ø, y/	cüğır-	yügür-	<i>yügür-</i> ED 914b.
	cüğırık ~ cügrük	yügrük	<i>yügrük</i> ED 914a.
	teğ-	teg-	<i>teg-</i> ED 476a.
	yığırmo	yigirme ~ jigirme	<i>yégirmi</i> ED 915b.
	peğlık	beglik	<i>beglik</i> ED 326a.
	pıtıkçı	pütükçı	<i>bitigçi</i> ED 304a.
	işker	içkergi	<i>içgerü</i> ED 25b.
	işki	içkü	<i>içgü</i> ED 24b.
	çerığ	çerik	<i>çerig</i> ED 428b.

	erktiğ	erklik	<i>erklig</i> ED 224a.
	issiğ	issik	<i>isig</i> ED 246a.
	kiçig	kiçik	<i>kiçig</i> ED 696a.
	k ^h ükıškın	köküşgen	<i>kögürçgün</i> ED 713b.
	kuştığ	küçlük	<i>küçlüg</i> ED 697a.
	gönıllığ	könüllük	<i>könüllüg</i> ED 732b.
	pıtıg	pütük	<i>bitig</i> ED 303a.
	sarıg	sérık	<i>sarıg</i> ED 848a.
	suçiğ	çüçük	<i>süçig</i> ED 796b.
	yulug	ölük	<i>ölüg</i> ED 142a.
	ugur	üyür	<i>ögür</i> ED 112a.
	enek	inek	<i>ingek</i> ED 184a.
	egen ~ yegen	ciyen	<i>yegen</i> ED 912b.
	yiğit	yigit	<i>yigit</i> ED 911b.
	yiñne	yiñne	<i>igne</i> ED 110a.
/ğ/ → SUyg. → /ğ/ /ğ/ → YUyg. → /ğ/	ağır	eğir	<i>ağır</i> ED 88b.
	ağıt- I	éğit-	<i>ağıt-</i> ED 80b.
	ağır-	ağrimak	<i>ağri- ~ ağru-</i> ED 91a.
	pağ	bağ	<i>bağ</i> ED 310b.
	palğa-	bağla-	<i>bağla-</i> ED 314b.
	pırğa	buğra	<i>buğra</i> ED 317b.
	olğan	oğlan	<i>oğlan</i> ED 85a.
	oğul	oğul	<i>oğul</i> ED 83b.
	orğak	orğak	<i>orğak</i> ED 216a.

	sarığar-	sarğay-	<i>sarğar-</i> ED 849a.
	suğar-	suğar-	<i>suvğar-</i> ED 786b.
	tağ	tağ	<i>tağ</i> ED 463a.
	tağar	tağar	<i>tağar</i> ED 471b.
	uğlak ~ ulğak	oğlak	<i>oğlak</i> ED 84b- 95a.
	yağ	yağ	<i>yağ</i> ED 895a.
	yağ-	yağ-	<i>yağ-</i> ED 896a.
	yağmır	yamğur	<i>yağmur</i> ED 903b-904a.
	yığaş	yağaç	<i>yığaç</i> ED 899a. ~ <i>ığaç</i> ED 79b.
	yığın	yiğın	<i>yığın</i> ED 904a.- b.
	yığla- ~ yiğla-	yiğla-	<i>yığla-</i> ED 942b. ~ <i>ığla-</i> ED 85b.
/ğ/ → SUyg. → /g, k, k, v/ /ğ/ → YUyg. → /g, k, m, y, v/	açığ	aççık	<i>açığ</i> ED 21b.
	ağırlığ	égirlik	<i>ağırlığ</i> ED 93a.
	ağırık	ağriğ	<i>ağriğ</i> ED 90a.
	andağ	andağ → undağ	<i>antağ</i> ED 177a.
	arığ	ériğ	<i>arığ</i> ED 213b.
	attığ	atlık	<i>atlığ (adlığ)</i> ED 54b.
	attığ	atlık	<i>atlığ</i> ED 55a.
	azığ	éziğ	<i>azığ</i> ED 283a.
	azığlığ	éziğlik	<i>azığlığ</i> ED 284a.
	axīs	ağiz	<i>ağiz</i> ED 98a.
	başğar-	başkur-	<i>başğar-</i> ED 380a.

çağlığ	çağlık	<i>çaklığ</i> ED 407a.
çig	çiğ	<i>çığ</i> ED 404b.
kağır-	koru-	<i>kağur-</i> ED 612a.
karaktığ	karaklık	<i>karaklığ</i> ED 657a.
kuruğ	kuruk	<i>kuruğ</i> ED 652b.
kıska	kıska	<i>kısğa</i> ED 667a.
otağ	otak	<i>otağ</i> ED 46b.
sæjdiğ ~ şajdiğ	çaçlık	<i>saçlığ</i> ED 797a.
salığ	sélik	<i>salığ</i> ED 826a.
satığ	sétik	<i>satığ</i> ED 799b.
pıttığ	putluk	<i>butluğ</i> ED 305a.
targak ~ tırvak	tarğak	<i>tarğak</i> ED 539b.
tariğ	térik	<i>tariğ</i> ED 537a.
tıskar	taşkiri	<i>taşğaru</i> ED 563a.
toskan	toşkan	<i>tavişğan</i> ED 447a.
ulağ	ulak	<i>ulağ</i> (I) ED 136a.
ulak	ulağ	<i>ulağ</i> (II) ED 136a.
ürgen-	ögen-	<i>öğren-</i> ED 144b.
ürget- ~ yürget-	öget-	<i>öğret-</i> ED 114a.
yakta-	yağla-	<i>yağla-</i> ED 902b.
yalğa-	yala-	<i>yalğa-</i> ED 926b.
yamak	yamak	<i>yamağ</i> ED 935b.
yamalığ	yamaklık	<i>yamağlığ</i> ED 936a.
yıg- ~ yik-	yiğ-	<i>yığ-</i> ED 897a.
yogun	yoğan	<i>yoğun</i> ED 904b.
/k/ → SUyg. → /k/ k/		

/k/ → YUyg. → /k/ḳ/			
	açık	éçik ~ oçuk	<i>açuk</i> ED 22b.
	aḳ	aḳ	<i>ak</i> ED 75a.
	aḳ-	aḳ-	<i>ak-</i> ED 77b.
	aḳar-	aḳar-	<i>akar-</i> OTWF 499
	alḳas-	alḳiṣla-	<i>alkaş-</i> ED 139a.
	alḳıs	alḳiṣ	<i>alkiṣ</i> ED 137b.
	arḳa	arḳa	<i>arka</i> ED 215b.
	a ^h rdık	artuk	<i>artuk</i> ED 204b.
	axsaḳ	aḳsaḳ	<i>axsak</i> ED 95a.
	azraḳ	azraḳ	<i>azrak</i> ED 289b.
	başaḳ	başaḳ	<i>başak</i> ED 378b.
	bıka ~ puḳa ~ pıḳa	buḳa	<i>buka</i> ED 312a.
	bırık-	birik-	<i>birik-</i> ED 363a.
	coḳ	yok	<i>yok</i> ED 895b.
	cüḡırık ~ cüḡrük	yüḡrük	<i>yüḡrük</i> ED 914a.
	çomaḳ	çomaḳ	<i>çomak</i> ED 422b.
	çök-	çök-	<i>çök-</i> ED 413b.
	daraḡaḳ ~ targak ~ tırvaḳ	tarḡaḳ	<i>tarḡak</i> ED 539b.
	e ^h rkiç	erkeç	<i>erkeç</i> ED 223b.
	e ^h rkek ~ i ^h rkek	erkek	<i>érkek</i> ED 223b.
	emsaḳ	yumşaḳ	<i>yumşak</i> ED 938b.
	enek	inek	<i>ingek</i> ED 184a.
	hedek ~ hetek ~ e ^h tek	étek	<i>etek</i> ED 50a.
	ıṣkı ~ iṣke	ikki	<i>ékki</i> ED 100b.

işkenci	ikkinçi	<i>ékkinç</i> ED 110a.
kelin	kélin	<i>kelin</i> ED 719a.
k ^h em ~ kim ~ kım	kim	<i>kém</i> ED 720b. ~ <i>kim</i> ED 720b.
k ^h emır	kömür	<i>kömür</i> ED 723a.
ker I	kir	<i>kir</i> ED 735a.
ker-	kir-	<i>kir-</i> ED 735b.
keri	ķeri	<i>karı</i> ED 644b.
kevık ~ kivek	köpük	<i>köpük</i> ED 689a.
kez-	kiy-	<i>keḏ-</i> ED 700b.
kiçig	kiçik	<i>kiçig</i> ED 696a.
kise	kişi	<i>kişi</i> ED 752b.
kö ^h k	kök	<i>kök</i> ED 708b.
köl ~ kül	köl	<i>köl</i> ED 715a.
köm ~ kem-	köm-	<i>köm-</i> ED 721b.
kömiş	kömeç	<i>kömeç</i> ED 722a.
kötür-	köydür-	<i>küydür-</i> ED 755a. ~ <i>küñdür-</i> ED 730b.
köp	köp	<i>köp</i> ED 686b.
k ^h ükışkın	köküşgen	<i>kögürçğün</i> ED 713b.
külüs-	külüş-	<i>külüş-</i> ED 720b.
kümüs ~ kümös ~ kumis	kümüş	<i>kümüş</i> ED 723b.
kün	kün	<i>kün</i> ED 725a.
küntüs ~ kuntus	kündüz	<i>küntüz</i> ED 729b.
kür- ~ kör-	kör-	<i>kör-</i> ED 736a.

küral-	körül-	<i>körül-</i> ED 745a.
kütür-	keltür-	<i>ketür-</i> ED 706a. ~ <i>keltür-</i> ED 716b.
küy-	köy-	<i>küñ-</i> ED 726b.
küzegi ~ küzegü	küyö	<i>küdegü</i> ED 703a.
küzel	ķizil	<i>kızıl</i> ED 683b.
kağır-	ķoru-	<i>kağur-</i> ED 612a.
ķal-	ķal-	<i>kal-</i> ED 615b.
ķaldır-	ķaldur-	kaldır- VEWT 226a.
ķar	ķar	<i>kar</i> ED 641a.
ķara-	ķara-	kara- ED 645b.
ķarar-	karay-	<i>karar-</i> ED 663a.
ķaraķtığ	ķaraķliķ	<i>karaklıg</i> ED 657a.
ķarı- ~ xarı-	ķérimak	<i>karı-</i> ED 645b.
ķ ^h arın	ķarin	<i>karın</i> ED 661a.
ķat	ķat	<i>kat</i> ED 593a.
ķat-	ķat-	<i>kat-</i> ED 594b.
ķatıl-	ķétılmaķ	<i>katıl-</i> ED 601b.
ķaynat-	ķaynat-	<i>kaynat-</i> ED 678b.
ķaz-	ķaz-	<i>kaz-</i> ED 680b.
ķıl-	ķil-	<i>kıl-</i> ED 616a.
ķındıķ	kindik	<i>kindik</i> ED 729a.
ķıs	ķış	<i>kış</i> ED 670a.
ķısķa	ķısķa	<i>ķısķa</i> ED 667a.
ķısķı	ķışķı	<i>ķışķı</i> ED 672a.
ķız	ķız	<i>kız</i> ED 679b.

kızar-	kızar-	<i>kızar-</i> ED 685a.
kızıl	kızıl	<i>kızıl</i> ED 683b.
kon- ~ kun-	kon-	<i>kon-</i> ED 632a.
kop-	kop-	<i>kop-</i> ED 580a.
kor ~ kur	kur	<i>kur</i> ED 642a.
korı-	koru-	<i>korı-</i> ED 645b.
ko ^h rk-	korķ-	<i>kork-</i> ED 651b.
korķıt-	korķut-	<i>korkıt-</i> ED 655b.
koy	koy	<i>koñ</i> ED 631a.
koyçı	koyçı	<i>koñçı</i> ED 634b.
kuçak	kuçak	<i>kuçak</i> ED 591a.
kuçakta-	kuçakla-	<i>kuçakla-</i> ED 591b.
kuçın	kuđuķ	<i>kuđuķ</i> ED 598b.
kujgar	koçķar	<i>koçķar</i> ED 592a.
kul-	kül-	<i>kül-</i> ED 715b.
kulak	kulak	<i>kulak</i> ED 620b. ~ <i>kulkak</i> ED 621a.
kum	kum	<i>kum</i> ED 625b.
kuruķ	ķuruk	<i>kuruķ</i> ED 652b.
ķurut-	ķurut-	<i>ķurit-</i> ED 649b.
ķus	ķuş	<i>ķuş</i> ED 670b.
ķus-	ķus-	<i>ķus-</i> ED 666a.
ķuştıķ	küçlük	<i>küçlüg</i> ED 697a.
ķuz-	ķuy-	<i>ķud-</i> ED 596a.
ķuzı	ķoza	<i>ķuzı</i> ED 681a.
orķak	orķak	<i>orķak</i> ED 216a.
özek	özek	<i>özek</i> ED 285a.

paça	paça	<i>baka</i> ED 311b.
peğlik	beglik	<i>beglik</i> ED 326a.
perik	bök	<i>börk</i> ED 362a.
pezik	büyük	<i>bedük</i> ED 302b.
saķıs	sekkiz	<i>sekkiz</i> ED 883b.
saķısıncı	sekkizinçi	<i>sekkizinç</i> ED 823a.
saķıson	seksen	<i>seksön</i> ED 823a.
sık	işik	<i>éşik</i> ED 260a.
sıka-	sık-	<i>sık-</i> ED 804b.
sıkas-	sıkış-	<i>sıkış-</i> ED 817a.
sımık	söñek	<i>sünük</i> ED 838b.
soķ- I	soķ-	<i>sok-</i> ED 805a.
darağak ~ targak ~ tırvaķ	targak	<i>targak</i> ED 539b.
tek-	tik-	<i>tik-</i> ED 476b.
t ^h eke	téke	<i>teke</i> ED 477b.
terek	térek	<i>terek</i> ED 543a.
tımsık	tumşuk	<i>tumşuk</i> ED 509b.
tırvaķ ~ torvaķ	tupraķ	<i>toprak</i> ED 443a.
toķıson	toķsan	<i>tokson</i> ED 473b.
toķus	toķkuz	<i>tokkuz</i> ED 474b.
toķusıncı	toķkuzinçi	<i>tokuzunç</i> ED 474b.
tulko ~ tulku ~ tulkı ~ tolko	tülke	<i>tilkü</i> ED 498b.
uğlak ~ ulğak	oğlak	<i>oğlak</i> ED 84b- 85a.
uşķu	öçke	<i>eçkü</i> ED 24b.
uzak	uzaķ	<i>uzak</i> ED 283a.

	yarıķ	yériķ	<i>yaruk</i> (I) ED 962b.
	yasdık	yastuk	<i>yastuk</i> ED 974b.
	yok	yok	<i>yok</i> (I) ED 895b.
	yörek ~ örek	yürek	<i>yürek</i> ED 965a.
	yumsak	yumşak	<i>yumşak</i> ED 938b.
	yürık	yirak	<i>ırak</i> ED 214a-b.
/k/ķ/ → SUyg. → /g, ğ, x/ /k/ķ/ → YUyg. → /ğ, x/	aķa	aka ~ aģa	<i>āka</i> WEWT 13a.
	astıg	aşlık	<i>aşlık</i> ED 261b.
	azaķ	ayağ	<i>ağak</i> ED 45a.
	çağlığ	çağlık	<i>çaklığ</i> ED 407a.
	gel- ~ kel-	kel-	<i>kel-</i> ED 715b.
	göñıl	köñül	<i>köñül</i> ED 731b.
	göñıllığ	köñüllük	<i>könüllüg</i> ED 732b.
	göve-	köpey-	<i>köped-</i> ED 688b.
	gözde-	közle-	<i>közle-</i> ED 760b.
	guras- ~ kuras-	küreş-	<i>küreş-</i> ED 747b.
	güger-	köker-	<i>köker-</i> ED 713a.
	ķan	xan	kan ED 630a. ~ xan ED 630a.
	ķarı- ~ xarı-	kérimak	<i>karı-</i> ED 645b.
	ķarıs	ğériç	<i>karış</i> ED 663b.
	ķatır	xéçir ~ kéçir	<i>katır</i> 604a.
	ķonus	ķovuz	<i>kopuz</i> ED 588b.
	ķulaş	ğulaç	<i>kulaç</i> ED 618a.
	paştığ	başlık	<i>başlık</i> ED 381b.

	sağlığ	sağlık	<i>sağlık</i> ED 809a.
	sakın-	ségin-	<i>sakin-</i> ED 812b.
	sılığ	silik	<i>silik</i> ED 826b.
	tağı	téxi	<i>takı</i> ED 466a.
	teriktığ	téreklik	<i>téreklik</i> ED 546a.
	tonlığ	tonluk	<i>tonluk</i> ED 520b.
	tüke-	tügi-	<i>tüke-</i> ED 479a.
/l/ → SUyg. → /l/ /l/ → YUyg. → /l/	ağıl	éğil	<i>agıl</i> ED 83b.
	ağırlığ	éğirlik	<i>ağırlığ</i> ED 93a.
	al-	al-	<i>al-</i> ED 124b.
	ala	ala	<i>ala</i> ED 126a.
	a ^h ltın	altun	<i>altun</i> ED 131a.
	alım	élim	<i>alım</i> ED 145b.
	alın-	élin-	<i>alın-</i> ED 148a.
	altıncı	altınçı	<i>altınç</i> ED 131b.
	azığlığ	éziklik	<i>azığlığ</i> ED 284a.
	azırıl-	ayrıl-	<i>adırıl-</i> ED 68b.
	bol- ~ pol-	bol-	<i>bol-</i> ED 331a.
	bolıs	bolus	<i>boluş</i> ED 345a.
	çağlığ	çağlık	<i>çaklığ</i> ED 407a.
	çolvan	çolpan	<i>çolpan</i> ED 418b.
	dadığ	tatlık	<i>tatlığ</i> ED 456a. ~ <i>tatığlığ</i> ED 454a.
	eltır	eltére	<i>eldiri</i> (? <i>eldri</i>) ED 135a.
	gel- ~ kel-	kel-	<i>kel-</i> ED 715b.

gönül	könül	<i>könül</i> ED 731b.
gönüllüğü	könüllük	<i>könüllük</i> ED 732b.
ezerle-	égerle-	<i>ederle-</i> ED 71a.
ılığ	ilik	<i>elig</i> ED 140b.
ilçı	elçi	<i>élçi</i> ED 129a.
kelin	kélin	<i>kelin</i> ED 719a.
külüs-	külüş-	<i>külüş-</i> ED 720b.
küral-	körül	<i>körül-</i> ED 745a.
küzel	kızıl	<i>kızıl</i> ED 683b.
kal- I	kal-	<i>kal-</i> ED 615b.
kaldir- I	kaldur-	kaldır- VEWT 226a.
katıl-	kétıl-	<i>katıl-</i> ED 601b.
kıl-	kıl-	<i>kıl-</i> ED 616a.
kul-	kül-	<i>kül-</i> ED 715b.
kulak	kulak	<i>kulak</i> ED 620b. ~ <i>kulkak</i> ED 621a.
kulaş	ğulaç	<i>kulaç</i> ED 618a.
mal	mal	<i>mal</i> WEWT 323b- 324a.
mıla	bala	<i>bala</i> ED 332b.
oğul	oğul	<i>ogul</i> ED 83b.
olğan	oğlan	<i>oğlan</i> ED 85a.
palğa-	bağla-	<i>bağla-</i> ED 314b.
pel	bel	<i>bél</i> ED 330a.
sağlığ	sağlık	<i>sağlık</i> ED 809a.
sal-	sal-	<i>sal-</i> ED 824b.
salığ	sélik	<i>salığ</i> ED 826a.

teñel-	teñle-	<i>teñle-</i> ED 521b.
tıle-	tile-	<i>tile-</i> ED 492a.
t ^h ol-	tol-	<i>tol-</i> ED 491a.
tulko ~ tulku ~ tulkı ~ tolko	tülke	<i>tilkü</i> ED 498b.
tonlığ	tonluğ	<i>tonluk</i> ED 520b.
tökül-	tökül-	<i>tökül-</i> ED 481a.
tutul-	tutul-	<i>tutul-</i> ED 456b.
uğlak ~ ulğak	oğlağ	<i>oğlak</i> ED 84b- 85a.
ulağ	ulağ	<i>ulağ</i> (I) ED 136a.
ulağ	ulağ	<i>ulağ</i> (II) ED 136a.
ulus	ulus	<i>ulus</i> ED 151b. ~ <i>uluş</i> ED 152b- 153a.
ulus	ülüş	<i>ülüş</i> ED 153a
yalvar-	yalvur-	<i>yalvar-</i> ED 920b.
yamalığ	yamaqlıq	<i>yamaqlıq</i> ED 936a.
yarlı-	yeril-	<i>yarıl-</i> ED 967b.
yasıl	yéşil	<i>yaşıl</i> ED 978a.
yığla- ~ yiğla-	yiğla-	<i>yığla-</i> ED 942b. ~ <i>iğla-</i> ED 85b.
yığlas-	yiğlaş-	<i>iğlaş-</i> ED 86a.
yıl I	yıl	<i>yıl</i> ED 917a.
yıl II	yel	<i>yél</i> ED 916b.
yılan	yılan	<i>yılan</i> ED 930a.
yıltıs I	yiltiz	<i>yıltız</i> ED 922b.
yıltıs II	yultuz	<i>yultuz</i> ED 922b.
yılım	yélim	<i>yelim</i> ED 929a.

	yılımle-	yelimle-	<i>yelimle</i> (I)- ED 929a.
	yol	yol	<i>yol</i> ED 917a.
	yulug	ölük	<i>ölüg</i> ED 142a.
/l/ → SUyg. → /n, t/	altınniğ	altunlık	<i>altunlug</i> ED 134a.
	ağna-	ağla-	<i>ağla-</i> ED 186a.
	tıyna-	tiñle-	<i>tiñla-</i> ED 522a.
	aşta-	aşla-	<i>aşla-</i> (I) ED 262b.
	astıg	aşlık	<i>aşlık</i> ED 261b.
	attıg I	atlık	<i>atlıg</i> (<i>adlıg</i>) ED 54b.
	attıg II	atlık	<i>atlıg</i> ED 55a.
	karaktıg	karaklık	<i>karaklıg</i> ED 657a.
	kuçakta-	kuçakla-	<i>kuçakla-</i> ED 591b.
	kuştıg	küçlük	<i>küçlüg</i> ED 697a.
	paştıg	başlık	<i>başlık</i> ED 381b.
	pıttıg	putluk	<i>butluğ</i> ED 305a.
	teriktıg	téreklik	<i>téreklik</i> ED 546a.
	teste-	çişle-	<i>tişle-</i> ED 564b.
	yaқта-	yağla-	<i>yağla-</i> ED 902b.
	sıñı	siñil	<i>siñil</i> ED 839a.
/l/ → SUyg. → /n/ (Nadir)	lom	nom	<i>nom</i> ED 777a-b.
/m/ → SUyg. → /m/ /m/ → YUyg. → /m/	alım	élim	<i>alım</i> ED 145b.
	carım	yérım	<i>yarım</i> ED 968b.
	çomak	çomak	<i>çomak</i> ED 422b.
	em-	em-	<i>em-</i> ED 155b.

emci ~ emçi	emçi	<i>emçi</i> ED 156b.
emiz-	émiz-	<i>emüz-</i> ED 165a.
emsağ	yumşak	<i>yumşak</i> ED 938b.
carım ~ jarım ~ yarım	yérım	<i>yarım</i> ED 968b.
k ^h em ~ kim ~ kım	kim	<i>kém</i> ED 720b. ~ <i>kim</i> ED 720b.
k ^h emır	kömür	<i>kömür</i> ED 723a.
köm- ~ kem-	köm-	<i>köm-</i> ED 721b.
kömiş	kömeç	<i>kömeç</i> ED 722a.
kümüs ~ kümös ~ kümis	kümüş	<i>kümüş</i> ED 723b.
ğum	ğum	<i>kum</i> ED 625b.
mal	mal	<i>mal</i> WEWT 323b- 324a.
mañ-	mañ-	<i>mañ-</i> ED 767a.
men	men	<i>men</i> ED 766b. ~ <i>ben</i> ED 346a.
mıñ	miñ	<i>mıñ</i> ED 766b. ~ <i>bıñ</i> ED 346b.
min-	min-	<i>min-</i> ED 767a. ~ <i>bin-</i> ED 348a.
moñus	müñgüz	<i>müñüz</i> ED 771a. ~ <i>büñüz</i> ED 352a.
sağım	ségim	<i>sağım</i> ED 811a.
semıs	sémiz	<i>semiz</i> ED 830b.
temir	tömür	<i>temir</i> ED 508b.
tımsık	tumşuk	<i>tumşuk</i> ED 509b.
yağmır	yamğur	<i>yağmur</i> ED 903b- 904a.

yama-	yama-	<i>yama-</i> ED 934b.
yamak	yamak	<i>yamağ</i> ED 935b.
yamalığ	yamaklık	<i>yamağlığ</i> ED 936a.
yem	em	<i>em</i> ED 155a.
yem ~ yum	şim	<i>üm</i> ED 155b.
yığırmo	yigirme	<i>yégirmi</i> ED 915b.
yılım	yélim	<i>yelim</i> ED 929a.
yılımle-	yelimle-	<i>yelimle</i> (I)- ED 929a.
yörme	örme	<i>örme</i> ED 231b.
yum-	yum-	<i>yum-</i> ED 934a.
/n/ → SUyg. → /n/ /n/ → YUyg. → /n/	a ^h ltın	<i>altun</i> ED 131a.
alın-	élin-	<i>alın-</i> ED 148a.
altıncı	altınçı	<i>altınç</i> ED 131b.
altınnığ	altunlık	<i>altunlug</i> ED 134a.
ana	ana	<i>ana</i> ED 169b.
anda	anda	<i>anta</i> ED 176b.
andağ	andak ~ undak	<i>antag</i> ED 177a.
andan	andin	<i>andan /andin</i> ED 177b.
çınak	çanak	<i>çanak</i> ED 425b.
danı- ~ tanı-	tonu-	<i>tanu-</i> ED 516a.
egen ~ yegen	ciyen	<i>yegen</i> ED 912b.
ene I ~ yene	yene	<i>yana</i> ED 943a.
enek	inek	<i>ingek</i> ED 184a.
eren	eren	<i>eren</i> ED 232b.

қан ~ han	xan	kan ED 630a. → xan ED 630a.
ını	ini	<i>ini</i> ED 170a.
igen	égin	<i>egin</i> ED 109a.
işkenci	ikkinçi	<i>ékkinç</i> ED 110a.
kelin	kélin	<i>kelin</i> ED 719a.
k ^h ükışkın	köküşgen	<i>kögürçgün</i> ED 713b.
kün	kün	<i>kün</i> ED 725a.
küntüs ~ kuntus	kündüz	<i>küntüz</i> ED 729b.
қ ^h арın	қарın	<i>karın</i> ED 661a.
қатın	xotun	<i>xatun</i> ED 602b.
қındıқ	kindik	<i>kindik</i> ED 729a.
қon- ~ қun-	қon-	<i>kon-</i> ED 632a.
men	men	<i>men</i> ED 766b. ~ <i>ben</i> ED 346a.
min-	min-	<i>min-</i> ED 767a. ~ <i>bin-</i> ED 348a.
na	ne	<i>ne</i> ED 774a.
olған	oğlan	<i>oğlan</i> ED 85a.
on I	ün	<i>ün</i> ED 167a.
on II	on	<i>on</i> ED 166b.
onıncı	oninçi	<i>onunç</i> ED 187b.
oynas	oynaş	<i>oynaş</i> ED 274b.
pesıncı	beşinçi	<i>béşinç</i> ED 383a.
pırın	burun	<i>burun</i> ED 366b.
pırıncı	birinçi	<i>birinç</i> ED 367a.
saқın-	ségin-	<i>sakın-</i> ED 812b.

	saķıson	seksen	<i>seksön</i> ED 823a.
	sana-	sana-	<i>sana-</i> ED 835a.
	sın-	sun-	<i>sın-</i> ED 833b.
	söyün-	söyün-	<i>sevin-</i> ED 790b.
	danı- ~ tanı-	tonu-	<i>tanu-</i> ED 516a.
	tanıs-	tonuş-	<i>tanış-</i> ED 526b.
	t ^h egermin	tüğmen	<i>tegirmen</i> ED 486b.
	toķusıncı	toķķuzinçi	<i>tokuzunç</i> ED 474b.
	ton	ton	<i>ton</i> ED 512b.
	tonlıķ	tonluk	<i>tonluk</i> ED 520b.
	tosķan	toşķan	<i>tavişķan</i> ED 447a.
	tutun-	tutun-	<i>tutun-</i> ED 458a.
	tütün	tütün	<i>tütün</i> ED 457b.
	ulķan	oķlan	<i>oķlan</i> ED 85a.
	un-	ün-	<i>ün-</i> ED 169a.
	undur-	ündür-	<i>üntür-</i> ED 181a.
	uzun	uzun	<i>uzun</i> ED 288b.
	ünçi	ünçe	<i>inçü</i> ED 173b. ~ <i>yinçü</i> ED 944b.
	ürgen-	ögen-	<i>öğren-</i> ED 144b.
	yalın	yalkun	<i>yalın</i> ED 929b.
	yıķın	yıķın	<i>yıķın</i> ED 904a- b.
	yılan	yılan	<i>yılan</i> ED 930a.
	yiņne	yiņne	<i>iğne</i> ED 110a.
	yogun	yoķan	<i>yoķun</i> ED 904b.
/n/ → SUyg. → /l, ŋ/ /n/ → YUyg. → /ŋ/	lom	nom	<i>nom</i> ED 777a-b.

	inǵe	yenǵe	<i>yenge</i> ED 950a.
/ŋ/ → SUyg. → /ŋ/ /ŋ/ → YUyg. → /ŋ/	aŋna-	aŋla-	<i>aŋla-</i> ED 186a.
	deŋ	deŋ	<i>taŋ</i> (? <i>téŋ</i>) ED 511a.
	deŋir	teŋri	<i>teŋri</i> ED 523b.
	ezeŋgo	üzeŋge	<i>üzeŋü</i> ED 289b.
	göŋıl	köŋül	<i>köŋül</i> ED 731b.
	göŋıllıǵ	köŋüllük	<i>könüllüg</i> ED 732b.
	ķoŋxıraǵı	ķoŋğuraķ	<i>ķoŋraǵu</i> ED 640a.
	maŋ-	maŋ-	<i>maŋ-</i> ED 767a.
	moŋus	müŋgüz	<i>müŋüz</i> ED 771a. ~ <i>büŋüz</i> ED 352a.
	sıŋar	sıŋar	<i>sıŋar</i> ED 840b.
	sıŋı	sıŋıl	<i>sıŋıl</i> ED 839b.
	soŋ	soŋ	<i>soŋ</i> ED 832b.
	teŋ	teŋ	<i>teŋ</i> ED 511a.
	teŋel-	teŋle-	<i>teŋle-</i> ED 521b.
	tıŋna-	tıŋle-	<i>tıŋla-</i> ED 522a.
	uŋ	oŋ	<i>oŋ</i> ED 166b.
	yaŋı	yéŋi	<i>yaŋı</i> ED 943b.
	yuŋ	yuŋ	<i>yuŋ</i> ED 941b.
/ŋ/ → SUyg. → /n, m, v/ /ŋ/ → YUyg. → /ǵ/	ķoy	ķoy	<i>ķoŋ</i> ED 631a.
	ķoyçı	ķoyçı	<i>ķoŋçı</i> ED 634b.
	ķujǵar	ķoçķar	<i>ķoçķar</i> ED 592a.
	küy-	köy-	<i>küŋ-</i> ED 726b.
	otun ~ otın	otun	<i>otuŋ</i> ED 60b.

	tonıs ~ tovis	tonğuz	<i>tonuz</i> ED 527b.
	yınak	yañak	<i>yanak</i> ED 948b.
	sımık	söñek	<i>sünük</i> ED 838b.
	yañGıs ~ yasñkıs	yalğuz	<i>yalhus</i> ED 930b- 931a.
/p/ → SUyg. → /p/ /p/ → YUyg. → /p/	köp	köp	<i>köp</i> ED 686b.
	ķop-	ķop	<i>kop-</i> ED 580a.
	şip	yip	<i>yıp</i> ED 870b.
	ta- ~ tap-	tap-	<i>tap-</i> (II) ED 435b.
	tep-	tep-	<i>tep-</i> ED 435b.
/p/ → SUyg. → /v/ /p/ → YUyg. → /v/	çolvan	çolpan	<i>çolpan</i> ED 418b.
	göve- ~ kiwi-	köpey-	<i>köpeğ-</i> ED 688b.
	kevık ~ kivek	köpük	<i>köpük</i> ED 689a.
	ķonus	ķovuz	<i>kopuz</i> ED 588b.
	tırvaķ ~ torvaķ	tupraķ	<i>toprak</i> ED 443a.
/r/ → SUyg. → /r/ /r/ → YUyg. → /r/	ağır	éğir	<i>ağır</i> ED 88b.
	ağır-	ağri-	<i>agri-</i> ~ <i>agru-</i> ED 91a.
	ağırlık	éğirlik	<i>ağırlığ</i> ED 93a.
	ara	ara	<i>ara</i> ED 196a.
	arig	ériğ	<i>arığ</i> ED 213b.
	arķa	arķa	<i>arka</i> ED 215b.
	a ^h rt-	art-	<i>art-</i> ED 201b.
	a ^h rdık	artuķ	<i>artuk</i> ED 204b.
	azırıl-	ayril-	<i>ağrıl-</i> ED 68b.

azrak	azrak	<i>azrak</i> ED 289b.
başğar-	başkur-	<i>başğar-</i> ED 380a.
ber-	ber-	<i>bér-</i> ED 354b.
carım ~ jarım ~ yarım	yérım	<i>yarım</i> ED 968b.
cor-	yür-	<i>yorı-</i> ED 957a.
cört	yurt	<i>yurt</i> ED 958a.
cüğır-	yügür-	<i>yügür-</i> ED 914b.
cüğırık ~ cügrük	yügrük	<i>yügrük</i> ED 914a.
çerığ	çérık	<i>çerig</i> ED 428b.
çükür-	yügür-	<i>yügür-</i> ED 914b.
deñir	teñri	<i>teñri</i> ED 523b.
dırlı-	tiril-	<i>tiril-</i> ED 547b.
eçir-	içür-	<i>içür-</i> ED 30a.
e ^h rkiç	erkeç	<i>erkeç</i> ED 223b.
e ^h rkek ~ i ^h rkek	erkek	<i>érkek</i> ED 223b.
eltır	eltére	<i>eldiri</i> (? <i>eldri</i>) ED 135a.
eren	eren	<i>eren</i> ED 232b.
erktiğ	erklik	<i>erklig</i> ED 224a.
ézer	éger	<i>eyer</i> ED 275b. ~ <i>eğer</i> ED 63b.
ezerte-	égerle-	<i>eğerle-</i> ED 71a.
guras- ~ kuras-	küreş-	<i>küreş-</i> ED 747b.
güger-	köker-	<i>köker-</i> ED 713a.
orta	orta ~ ottura	<i>ortu</i> ED 203b.
işker	içkergi	<i>içgerü</i> ED 25b.
k ^h emır	kömür	<i>kömür</i> ED 723a.

ker-	kir-	<i>kir-</i> ED 735b.
keri	ķéri	<i>karı</i> ED 644b.
kūral-	körül-	<i>körül-</i> ED 745a.
ķar	ķar	<i>kar</i> ED 641a.
ķara-	ķara-	kara- ED 645b.
ķaraķtıġ	ķaraķliķ	<i>karaklıġ</i> ED 657a.
ķarı- ~ xarı-	ķéri-	<i>karı-</i> ED 645b.
ķ ^h arın	ķarin	<i>karın</i> ED 661a.
ķarıs	ģériç	<i>karış</i> ED 663b.
ķatır	xéçir ~ ķéçir	<i>katır</i> 604a.
ķizar-	ķizar-	<i>kizar-</i> ED 685a.
ķor ~ ķur	ķur	<i>kur</i> ED 642a.
ķori-	ķoru-	<i>korı-</i> ED 645b.
ķo ^h rk-	ķork-	<i>kork-</i> ED 651b.
ķorkıt-	ķorkut-	<i>korkıt-</i> ED 655b.
ķurut-	ķurut-	<i>kurıt-</i> ED 649b.
orġak	orġaķ	<i>orġak</i> ED 216a.
ör-	ör-	<i>ör</i> (II)- ED 195b.
par ~ var	bar	<i>bar</i> ED 353a.
par-	bar-	<i>bar-</i> ED 354a.
patır-	batur-	<i>batur-</i> ED 308a.
per	bir	<i>bir</i> ED 353b.
peri ~ pırı	béri	<i>berü</i> ED 355b.
sıġar	sıġar	<i>sıġar</i> ED 840b.
suġar-	suġar-	<i>suvġar-</i> ED 786b.
suras-	soraş-	<i>soriş-</i> ED 855a.

tağar	tağar	<i>tağar</i> ED 471b.
tar	tar	<i>tar</i> ED 528a.
darağak ~ targak ~ tırvaç	tarğak	<i>tarğak</i> ED 539b.
tarığ	tériç	<i>tarığ</i> ED 537a.
tart-	tart-	<i>tart-</i> ED 534b.
tartıl-	tartil-	<i>tartıl-</i> ED 536b.
tavar	tavar	<i>tavar</i> ED 442b.
temir	tömür	<i>temir</i> ED 508b
t ^h er	tére	<i>teri</i> ED 531a.
terek	térek	<i>terek</i> ED 543a.
terektığ	téreklik	<i>téreklik</i> ED 546a.
undur-	ündür-	<i>üntür-</i> ED 181a.
ur-	ur-	<i>ur-</i> ED 194b.
uruğ	uruç	<i>uruğ</i> ED 214b.
yağmır	yamğur	<i>yağmur</i> ED 903b-904a.
yalvar-	yalvur-	<i>yalvar-</i> ED 920b.
yar-	yar-	<i>yar-</i> ED 954b.
yarık	yériç	<i>yaruk</i> (I) ED 962b.
yarlı-	yeril-	<i>yarıl-</i> ED 967b.
yer	yer	<i>yér</i> ED 954a.
yetir-	yédür-	<i>yétür-</i> (1) ED 892b.
yığırmo	yigirme → jigirme	<i>yégirmi</i> ED 915b.
yır	ir ~ cir	<i>yır</i> ED 954b. → <i>ır</i> (I) ED 192b.
yörek ~ örek	yürek	<i>yürek</i> ED 965a.

	yörme	örme	<i>örme</i> ED 231b.
	karar-	karay-	<i>karar-</i> ED 663a.
	k ^h ükışkın	köküşgen	<i>kögürçgün</i> ED 713b.
	perık	bök → doppa	<i>börk</i> ED 362a.
	sarığar-	sarğay-	<i>sarğar-</i> ED 849a.
	t ^h egermin	tügmen	<i>tegirmen</i> ED 486b.
	tört	töt	<i>tört</i> ED 534a.
	ürgen-	ögen-	<i>öğren-</i> ED 144b.
	ürget- ~ yürget-	öget-	<i>öğret-</i> ED 114a.
/s/ → SUyg. → /s/ /s/ → YUyg. → /s/	axsağ	ağsağ	<i>axsak</i> ED 95a.
	issiğ	issik	<i>isig</i> ED 246a.
	kus-	kus-	<i>kus-</i> ED 666a.
	pas-	bas-	<i>bas-</i> ED 370b.
	sadığci	satkuçi	<i>satığcı</i> ED 801a.
	sağ-	sağ-	<i>sağ-</i> ED 804b.
	sağım	ségim	<i>sağım</i> ED 811a.
	sağlığ	sağlık	<i>sağlık</i> ED 809a.
	sakın-	ségin-	<i>sakın-</i> ED 812b.
	sağıs	sekkiz	<i>sekkiz</i> ED 883b.
	sağısıncı	sekkizinçi	<i>sekizinç</i> ED 823a.
	sağısın	seksen	<i>seksön</i> ED 823a.
	sal-	sal-	<i>sal-</i> ED 824b.
	salığ	sélik	<i>salığ</i> ED 826a.
	sana-	sana-	<i>sana-</i> ED 835a.

	sap	sap	<i>sap</i> ED 782b.
	sarıg	sérık	<i>sarıg</i> ED 848a.
	sarığar-	sarğay-	<i>sarğar-</i> ED 849a.
	sat-	sat-	<i>sat-</i> ED 798b.
	satığ	sétik	<i>satığ</i> ED 799b.
	semıs	sémiz	<i>semiz</i> ED 830b.
	sen	sen	<i>sen</i> ED 831b.
	sıkas-	sıkış-	<i>sıkış-</i> ED 817a.
	sılığ	silik	<i>silik</i> ED 826b.
	sımık	sönek	<i>sühük</i> ED 838b.
	sınar	sınar	<i>sınar</i> ED 840b.
	sıñı	sıñıl	<i>sıñıl</i> ED 839a.
	sın-	sun-	<i>sın-</i> ED 833b.
	soķ- I	soķ-	<i>sok-</i> ED 805a.
	sol ~ söl ~ sul	sol	<i>sol</i> ED 824a.
	soñ	soñ	<i>soñ</i> ED 832b.
	söt ~ süt ~ sut	süt	<i>süt</i> ED 798b.
	söyün-	söyün-	<i>sevin-</i> ED 790b.
	su	su	<i>su</i> ED 781a. ~ <i>suv</i> ED 783a.
	suğar-	suğar-	<i>suvğar-</i> ED 786b.
	suras-	soraş-	<i>sorış-</i> ED 855a.
	toxıson	toxsan	<i>tokson</i> ED 473b.
	yasdık	yastuk	<i>yastuk</i> ED 974b.
/s/ → SUyg. → /z/	saç-	çaç-	<i>saç-</i> ED 794b.
/s/ → YUyg. → /ç, ş/			

	azıǵlıǵ	-	<i>asıǵlıǵ</i> ED 245b.
	sæj	çaç	<i>saç</i> ED 794a.
	sæjdıǵ ~ şajdıǵ	çaçlık	<i>saçlıǵ</i> ED 797a.
	suçıǵ	çüçük	<i>süçig</i> ED 796b.
	-	şülük	<i>sülük</i> ED 827a.
/ş/ → SUyg. → /ş/ /ş/ → YUyg. → /ş/	baş ~ paş	baş	<i>baş</i> (I) ED 375a.
	başak	başak	<i>başak</i> ED 378b.
	başǵar-	başkur-	<i>başǵar-</i> ED 380a.
	iş	iş	<i>iş</i> ED 254a.
	paştıǵ	başlık	<i>başlık</i> ED 381b.
	pış-	pış-	<i>bış-</i> ED 376b.
	yaş	yaş	<i>yaş</i> ED 975b.
	yaxşı	yaxşı	<i>yaxşı</i> ED 908a.
/ş/ → SUyg. → /s, z/ /ş/ → YUyg. → /ç/	alkıs	alkış	<i>alkış</i> ED 137b.
	as	aş	<i>aş</i> ED 253b.
	asta-	aşla-	<i>aşla-</i> (I) ED 262b.
	astıg	aşlık	<i>aşlık</i> ED 261b.
	as-	aş-	<i>aş-</i> ED 255a-b.
	atıs-	étiş-	<i>atış-</i> ED 72b.
	aytış-	éytiş-	<i>aytış-</i> ED 268b.
	bīs ~ pes	beş	<i>béş</i> ED 376a.
	bosa-	boşa-	<i>boşu-</i> ED 377b.
	guras- ~ kuras-	küreş-	<i>küreş-</i> ED 747b.
	ıs	is	<i>iş</i> (ış) ED 254b.

kise	kişi	<i>kişi</i> ED 752b.
kölüs-	kölüş-	<i>kölüş-</i> ED 720b.
kümüs ~ kümös ~ kümis	kümüş	<i>kümüş</i> ED 723b.
karıs	ğeriç	<i>karış</i> ED 663b.
kıs	kiş	<i>kış</i> ED 670a.
kışkı	kişki	<i>kışkı</i> ED 672a.
kus II	küş	<i>kuş</i> ED 670b.
oynas	oynaş	<i>oynaş</i> ED 274b.
pesıncı	beşinçi	<i>béřinç</i> ED 383a.
sık	işik	<i>éřik</i> ED 260a.
sıkas-	sikiş-	<i>sıkış-</i> ED 817a.
sız-	işşi-	<i>şış-</i> ED 857a-b.
suras-	soraş-	<i>soriş-</i> ED 855a.
tanıs-	tonuş-	<i>taniş-</i> ED 526b.
tas	taş	<i>taş</i> ED 557a.
teste-	çişle-	<i>tişle-</i> ED 564b.
tımsık	tumşuk	<i>tumşuk</i> ED 509b.
tışkar	taşkiri	<i>taşğaru</i> ED 563a.
tise ~ tese	çişi	<i>tişi</i> ED 560b.
t ^h us-	çüş-	<i>tüş-</i> ED 560a.
tusur-	çüşür-	<i>tüşür-</i> ED 566a.
ulus	ölüş	<i>ölüş</i> ED 153a.
yasa-	yaşa-	<i>yaşa-</i> ED 976b.
yasıl	yéřil	<i>yaşıl</i> ED 978a.
yetis-	yetiş-	<i>yétiř-</i> ED 894a.
yığlas-	yığlaş-	<i>ığlaş-</i> ED 86a.

/t/ → SUyg. → /t/ /t/ → YUyg. → /t/	açıt-	éçit-	<i>açıt-</i> ED 21a.
	ağıt- I	éğit-	<i>ağıt-</i> ED 80b.
	a ^h ltın	altun	<i>altun</i> ED 131a.
	altı ~ haltı	alte	<i>altı</i> ED 130b.
	altıncı	altınçı	<i>altınç</i> ED 131b.
	altınınğ	altunlık	<i>altunlug</i> ED 134a.
	a ^h rt-	art-	<i>art-</i> ED 201b.
	at I	at	<i>at</i> (I) ED 32b.
	a ^h t II	at	<i>at</i> (II) ED 33a.
	at-	at-	<i>at-</i> ED 36a.
	atıs-	étiş-	<i>atış-</i> ED 72b.
	ayt-	éyt-	<i>ayıt-</i> ED 268b.
	aytı-	éytiş-	<i>aytış-</i> ED 268b.
	deñ	deñ	<i>tañ</i> (?tén) ED 511a.
	e ^h t	et	<i>et</i> ED 33b.
	eşt ~ işt ~ it	işt	<i>ıt</i> ED 34a.
	et- I	yet-	<i>yét-</i> ED 884b.
	et- II	et-	<i>ét-</i> ED 36b.
	horta	orta ~ ottura	<i>ortu</i> ED 203b.
	it-	et-	<i>ét-</i> ED 36b.
	kat-	kat-	<i>kat-</i> ED 594b.
	katıl-	kétil	<i>katıl-</i> ED 601b.
	katın	xotun	<i>xatun</i> ED 602b.
	kaynat-	kaynat-	<i>kaynat-</i> ED 678b.
	kurut-	kurut-	<i>kurıt-</i> ED 649b.

ot I	ot	<i>ot</i> (I) ED 34b.
ot II	ot	<i>ot</i> (II) ED 34b.
pat-	pat-	<i>bat-</i> ED 298a.
patır-	patur-	<i>batur-</i> ED 308a.
pılıt	bulut	<i>bulıt</i> ED 333a.
pıt	put	<i>but</i> (I) ED 297b.
pıtıg	pütük	<i>bitig</i> ED 303a.
pıtıkçı	pütükçi	<i>bitigçi</i> ED 304a.
pıttıg	putluk	<i>butluğ</i> ED 305a.
satıg	sétik	<i>satıg</i> ED 799b.
söt ~ süt ~ sut	süt	<i>süt</i> ED 798b.
ta- ~ tap-	tap-	<i>tap-</i> (II) ED 435b.
tag	tag	<i>tag</i> ED 463a.
tagar	tagar	<i>tagar</i> ED 471b.
taķı	téxi	<i>takı</i> ED 466a.
tanıs-	tonuş-	<i>tanış-</i> ED 526b.
taŋ	taŋ	<i>taŋ</i> ED 510b.
tar	tar	<i>tar</i> ED 528a.
tarıg	tériķ	<i>tariğ</i> ED 537a.
tas	taş	<i>taş</i> ED 557a.
tavar	tavar	<i>tavar</i> ED 442b.
tay-	tay-	<i>tay-</i> ED 567a.
t ^h eke	téke	<i>teke</i> ED 477b.
tel ~ til	til	<i>til</i> ED 489b.
telı	telve	<i>telü</i> ED 491b. ~ <i>télve</i> ED 493a.
temir	tömür	<i>temir</i> ED 508b.

teŋ	teŋ	<i>teŋ</i> ED 511a.
tep-	tep-	<i>tep-</i> ED 435b.
t ^h er	tére	<i>teri</i> ED 531a.
terek	térek	<i>terek</i> ED 543a.
teriktığ	téreklik	<i>téreklik</i> ED 546a.
tımsıķ	tumşuķ	<i>tumşuķ</i> ED 509b.
tırvaķ ~ torvaķ	tupraķ	<i>toprak</i> ED 443a.
tiz	tiz	<i>tiz</i> (I) ED 570b.
toķıson	toķsan	<i>tokson</i> ED 473b.
toķus	toķķuz	<i>tokkuz</i> ED 474b.
toķusıncı	toķķuzinçi	<i>tokuzunç</i> ED 474b.
tol-	tol-	<i>tol-</i> ED 491a.
tulko ~ tulku ~ tulkı ~ tolko	tülke	<i>tilkü</i> ED 498b.
ton	ton	<i>ton</i> ED 512b.
tonlığ	tonluķ	<i>tonluk</i> ED 520b.
toz-	toy-	<i>toğ-</i> ED 451a.
tökül-	tökül-	<i>tökül-</i> ED 481a.
tört	töt	<i>tört</i> ED 534a.
tut-	tut-	<i>tut-</i> ED 451a.
tutul-	tutul-	<i>tutul-</i> ED 456b.
tuz	tuz	<i>tuz</i> ED 571a.
tün	tün	<i>tün</i> ED 513a.
tütün	tütün	<i>tütün</i> ED 457b.
tüz	tüz	<i>tüz</i> ED 571b.
yet-	yet-	<i>yét-</i> (II) ED 884b.
yetis-	yetiş-	<i>yétiş-</i> ED 894a.

	yıltıs II	yultuz	<i>yultuz</i> ED 922b.
	yig̃it	yigit	<i>yigit</i> ED 911b.
	yiti	yette	<i>yétti</i> ED 886a.
	yurt	yurt	<i>yurt</i> ED 958a-b.
/t/ → SUyg. → /d/ /t/ → YUyg. → /d, /	anda	anda	<i>anta</i> ED 176b.
	andağ	andak ~ undak	<i>antag</i> ED 177a.
	a ^h rdık	artuk	<i>artuk</i> ED 204b.
	dadığ	tatlık	<i>tatlığ</i> ED 456a. ~ <i>tatığlığ</i> ED 454a.
	danı- ~ tanı-	tonu-	<i>tanu-</i> ED 516a.
	de-	dé-	<i>té-</i> (<i>dé-</i>) ED 433b.
	deñir	teñri	<i>teñri</i> ED 523b.
	dırlı-	tiril-	<i>tiril-</i> ED 547b.
	küntüs ~ kuntus	kündüz	<i>küntüz</i> ED 729b.
	ķatır	xéçir ~ kéçir	<i>katır</i> ED 604a.
	darağak ~ targak ~ tırvaķ	targak	<i>targak</i> ED 539b.
	dat	dat	<i>tat</i> II ED 449b.
	deñ	deñ	<i>tañ</i> (? <i>téñ</i>) ED 511a.
	tes ~ tıs	çiş	<i>tış</i> ED 557b.
	tise ~ tese	çişi	<i>tişi</i> ED 560b.
	t ^h us-	çüş-	<i>tüş-</i> ED 560a.
	tusur-	çüşür-	<i>tüşür-</i> ED 566a.
	undur-	ündür-	<i>üntür-</i> ED 181a.
	yasdık	yastuk	<i>yastuk</i> ED 974b.
	yetir-	yédür-	<i>yétür-</i> (1) ED 892b.

/v/ → SUyg. → /v/ /v/ → YUyg. → /v/	yalvar-	yalvur-	<i>yalvar-</i> ED 920b.
/v/ → SUyg. → /y/ /v/ → YUyg. → /y/	öy ~ üy	öy	<i>ev</i> ED 3b.
	söyün-	söyün-	<i>sevin-</i> ED 790b.
	su	su	<i>su</i> ED 781a. ~ <i>suv</i> ED 783a.
	suğar-	suğar-	<i>suvğar-</i> ED 786b.
	yüvat-	uyat-	<i>uvutlan-</i> ED 10a.
/x/ → SUyg. → /x/ /x/ → YUyg. → /x/	yaxşı	yaxşı	<i>yaxşı</i> ED 908a.
/x/ → SUyg. → /k/	axsağ	ağsağ	<i>axsak</i> ED 95a.
	ğan ~ han	xan	<i>kan</i> ED 630a. ~ <i>xan</i> ED 630a.
	purğan	burxan	<i>burxan</i> ED 360b.
/y/ → SUyg. → /y/ /y/ → YUyg. → /y/	ay	ey	<i>ay</i> ED 265b.
	ayt-	éyt-	<i>ayıt-</i> ED 268b.
	aytıs	éytiş	<i>aytış-</i> ED 268b.
	aydıñ ~ aytıñ	aydıñ	<i>aydıñ</i> ED 268b.
	oy	oy	<i>oy</i> ED 265b.
	oyna-	oyna-	<i>oyna-</i> ED 275a.
	oynas	oynaş	<i>oynaş</i> ED 274b.
	yağ	yağ	<i>yağ</i> ED 895a.
	yağ-	yağ-	<i>yağ-</i> ED 896a.
	yağmur	yamğur	<i>yağmur</i> ED 903b- 904a.
	yalvar-	yalvur-	<i>yalvar-</i> ED 920b.
	yama-	yama-	<i>yama-</i> ED 934b.

yamak	yamaq	<i>yamağ</i> ED 935b.
yamalığ	yamaqlıq	<i>yamağlığ</i> ED 936a.
yañGıs ~ yasñkıs	yalğuz	<i>yalñus</i> ED 930b- 931a.
yañı ~ yaña	yéñi	<i>yañı</i> ED 943b.
yar-	yar-	<i>yar-</i> ED 954b.
yarıq	yérıq	<i>yaruk</i> (I) ED 962b.
yarlı-	yeril-	<i>yarıl-</i> ED 967b.
yas	yaş	<i>yaş</i> ED 975b.
yasdıq	yastuq	<i>yastuk</i> ED 974b.
yasıl	yéşil	<i>yaşıl</i> ED 978a.
yaş	yaş	<i>yaş</i> ED 975b.
yaxşı	yaxşı	<i>yaxşı</i> ED 908a.
ene I ~ yene	yene	<i>yana</i> ED 943a.
yer	yer	<i>yér</i> ED 954a.
yet-	yet-	<i>yét-</i> (II) ED 884b.
yetir-	yédür-	<i>yétür-</i> (1) ED 892b.
yetis-	yetiş-	<i>yétiş-</i> ED 894a.
yıg- ~ yik-	yiğ-	<i>yiğ-</i> ED 897a.
yığaş	yağaç	<i>yığaç</i> ED 899a. ~ <i>ığaç</i> ED 79b.
yıgın	yiğın	<i>yıgın</i> ED 904a.- b.
yıl I	yıl	<i>yıl</i> ED 917a.
yıl II	yel	<i>yél</i> ED 916b.
yılan	yılan	<i>yılan</i> ED 930a.
yıltıs I	yiltiz	<i>yıltız</i> ED 922b.
yıltıs II	yultuz.	<i>yultuz</i> ED 922b.

yınak	yaṇak	<i>yaṇak</i> ED 948b.
yig̃it	yigit	<i>yigit</i> ED 911b.
yılım	yélim	<i>yelim</i> ED 929a.
yiṇ	yeṇ	<i>yéṇ</i> ED 940b.
yiti	yette	<i>yétti</i> ED 886a.
yitıncı	yettinçi	<i>yétinç</i> ED 892a.
yogun	yoğan	<i>yoğun</i> ED 904b.
yol	yol	<i>yol</i> ED 917a.
yörek ~ örek	yürek	<i>yürek</i> ED 965a.
yöz	yüz	<i>yüz</i> (I) ED 983a.
yu-	yu-	<i>yu-</i> ED 870a-b.
yum-	yum-	<i>yum-</i> ED 934a.
yuṇ	yuṇ	<i>yuṇ</i> ED 941b.
/y/ → SUyg. → /c, ç, j/ /y/ → YUyg. → /c, j, z/	carım ~ jarım ~ yarım	yérim <i>yarım</i> ED 968b.
ci- ~ yi- ~ ye-	yé-	<i>yé-</i> ED 869b.
coḵ	yok	<i>yok</i> ED 895b.
cor- ~ yor-	yür-	<i>yorı-</i> ED 957a.
cört	yurt	<i>yurt</i> ED 958a.
cüğır-	yügür	<i>yügür-</i> ED 914b.
cüğırık ~ cügrük	yügrük	<i>yügrük</i> ED 914a.
egen ~ yegen	ciyen	<i>yegen</i> ED 912b.
inḡe	yenḡe	<i>yenge</i> ED 950a.
yey	yaz	<i>yay</i> ED 980a.
yıḡırmo	yigirme ~ jigirme	<i>yégirmi</i> ED 915b.

	yır	ır ~ cir	<i>yır</i> ED 954b. ~ <i>ır</i> (I) ED 192b.
/z/ → SUyg. → /z/ /z/ → YUyg. → /z/	az	az	az ED 277a.
	azığ	éziķ ~ éziķ çış	<i>azığ</i> ED 283a.
	azıǵlıǵ	éziķlik	<i>azıǵlıǵ</i> ED 284a.
	azrak	azrak	<i>azrak</i> ED 289b.
	çiz-	siz-	<i>çiz-</i> ED 432a.
	emız-	émiz	<i>emüz-</i> ED 165a.
	ezeŋgo	üzeŋge	<i>üzeŋü</i> ED 289b.
	gözde-	közle-	<i>közle-</i> ED 760b.
	köz ~ küz	köz	<i>köz</i> ED 756b.
	közdiǵ	közlük	<i>közlük</i> ED 760a.
	küzel	ķizil	<i>kızıl</i> ED 683b.
	ķaz-	ķaz-	<i>kaz-</i> ED 680b.
	ķız	ķiz	<i>kız</i> ED 679b.
	ķızar-	ķizar-	<i>kızar-</i> ED 685a.
	ķuzı	ķoza	<i>kuzı</i> ED 681a.
	özek	özek	<i>özek</i> ED 285a.
	pız II	muz	<i>buz</i> ED 389a.
	tiz	tiz	<i>tiz</i> (I) ED 570b.
	tuz	tuz	<i>tuz</i> ED 571a.
	tüz	tüz	<i>tüz</i> ED 571b.
	uz	öz	<i>öz</i> (I) ED 278a.
	uz-	üz-	<i>üz-</i> ED 279b.
	uza-	uzar-	<i>uza-</i> ED 281a.
	uzak	uzak	<i>uzak</i> ED 283a.

	uzun	uzun	<i>uzun</i> ED 288b.
	üzge	özge	<i>özge</i> ED 285b.
	yiz I ~ yez	iz	<i>iz</i> ED 277a.
	yüz II ~ yöz	yüz	<i>yüz</i> (I) ED 983a.
	yüz III	yüz	<i>yüz</i> (II) ED 983a.
/z/ → SUyg. → /s/	axīs	ağiz	<i>ağiz</i> ED 98a.
	ķonus	ķovuz	<i>kopuz</i> ED 588b.
	mıs	biz	<i>biz</i> ED 388a.
	okus ~ u ^h gus	öküz	<i>öküz</i> ED 120a.
	otus	ottuz	<i>ottuz</i> ED 74a.
	saķıs	sekkiz	<i>sekkiz</i> ED 883b.
	saķısıncı	sekkizinci	<i>sekkizinci</i> ED 823a.
	semıs	sémiz	<i>semiz</i> ED 830b.
	toķus	toķķuz	<i>tokuz</i> ED 474b.
	toķusıncı	toķķuzinci	<i>tokuzunç</i> ED 474b.

2.7. Gırtlaksıllaşma

Gırtlaksıllaşma, gırtlaksıl özelliği alma anlamına gelmektedir Gırtlaksıl ise gırtlakta oluşan, eklemleme yeri gırtlakta bulunan ünsüz, yani *h*'dir. (Vardar, 1998, 108). Sarı Uygurcada tıpkı Tuvacada olduğu gibi gırtlaksıllaşma söz konusudur. Sarı Uygurcada ünsüzler arasında sert ve yumuşak ayrımı vardır. Patlamalı (*p^h, p, t^h, t, k^h, k, ķ^h ķ*) ve yan kapantılı (*ç^h, ç, c^h, c*) ünsüzler gırtlaksıllaşma aracılığıyla telaffuz edilir. Ötümlü yumuşaklar yalnızca ünlüler arasında ortaya çıkar. Sert ünsüzler ise ön gırtlaksıllaşma eğilimindedir. Sarı Uygurcada soluklu ünlüleri adlandırırken terim karmaşası rastlanmaktadır. Kimi araştırmacılar aspirasyon (*h* sesinin telaffuzu) kimi araştırmacılar faringalizasyon terimini kullanmaktadır. Roos (2000, 32) solukluluk yerine ön solukluluk (preaspiration) terimini kullanmaktadır. Örneğin, *od* [ot] “ateş”, *ot* [*o^ht*] “çimen”. Hahn, (1998, 398) ön gırtlaksıllaşma titreşimli sesler öncesinde de

görüldüğünü belirtir. Örnek, *ultur* [*u^hltur*] “ön” Hahn’a (1998, 399) göre Sarı Uygurcada durumu daha da ilginç kılan şey, ön gırtlaksallaşmanın bir ünlü ve ötümsüz öncesinde de ortaya çıkabileceğidir. Örneğin, *a^ht* > [*hat*] “at, binek hayvanı”, *e^htek* > *hedek* “ceketin ön bölümü”, *a^ht* > *hat* “at”, *a^ht* > *hat* “atmak”. Gırtlaksıl *h*, anlamı etkilemeden sözcüğün başına geçmektedir. Geng Shimin ve Larry Clark (1992-1993, 200) tarafından kimi sözcüklerde görülen ^h sesi *gırtlaksıllaşma* /*pharyngealization* ya da ince bir ötümlüleşme “squeaky voice” olarak adlandırılır.

Malov, (1957, 163) Sarı Uygurcadaki gırtlaksıllaşma ile ilgili olarak şunları aktarır: Sarı Uygurcada ötümsüz sesler ayırıcı bir aspirasyon (soluma) ile söylenir. Malov tarafından kullanılan *k, ḳ, p, t, ç, → ‘k’, ‘ḳ’, ‘p’, ‘t’, ‘ç’*. Bu çalışmada aspirasyon *h* ile gösterilmektedir. *k, ḳ, p, t, ç → k^h, ḳ^h, p^h, t^h, ç^h*. *k^han* “hükümdar”, *k^haya* “kaya”, *k^hise* “kişi”, *t^hay* “3 yaşındaki at”, *t^hağın* “yarın”, *t^havar* “Çin kumaşı”, *p^haş* “baş”, *p^heg* “başkan”, *ç^hın* “gerçek”, *ç^hağ* “zaman”, *teti* “dedi” → *te^hti*, *parmate* “varmadı” → *parma^hde*. Bu seslerdeki *h* oluşumu kelimenin başlangıç konumu ile sınırlıdır. Roos, (2000, 17) *pat^hır* “kahraman”, *yik^hı* “kaburga”, *ma^hke* ~ *ma^hke* vs. kelimelerinin istisna olduğunu belirtir.

Hahn, (1998, 398) çalışmasında Sarı Uygurcada anadili olan kelimelerde bile ünsüzler arasında sert ünsüz (güçlü)-yumuşak ünsüz (zayıf) ayrımı bulunduğunu belirtir. Ancak tüm kapantılı ve yarı kapantılı (patlamalı-sızmalı) ünsüzler olarak gerçekleştirilir ve bunlar aspirasyon adıyla ifade edilir. Soluksuz ötümlüler yalnızca sesli harfler arasında meydana gelir. Sert ünsüzler önceden aspire edilme eğilimindedir.

Sarı Uygurcadaki gırtlaksıl *h* ünsüzünün ünlülere eklenmesiyle ortaya çıkmış seslere, sızıcı ünlüler denmektedir. Hahn’ın sızıcı ünlüler için (1998, 399) adlandırması ise *aspirated* ise *aspirated vowel* / *soluklu ünlü* şeklindedir. Tuvacadaki *glottalised vowel* / *gırtlaksıl ünlü* gibi olduğunu dile getirir. Çen- Zong-Cen, (1996, 249) çalışmasında *ah, eh, oh, uh, öh*, sızıcı seslerine yer verir. Sızıcı ünlüler, sızıcı olmayan ünlülerden anlam ayırıcı özellikleriyle ayrılırlar. *a^ht* “at”, *at* “isim, ad”, *o^ht* “ot”, *ot* “ateş”, *u^hgus* “öküz”, *ugus* “nehir”. Sızıcı ünlüyü oluşturan sızıcı ünsüz *h* bazen düşebilir. *köhp* ~ *köp* “çok”, *ahs* ~ *as* “şölen, ziyafet”, *a^ht* ~ *at* “atmak”

Sızmalı ünlülerin sızmalı kısmı kelimenin anlamına etki etmemek şartıyla ünlülerin

önüne alınılabilir: $\text{hat} < a^h t$, $\text{hetek} < e^h \text{tek}$ vs.

Gırtlaksıllaşma, özellikle ötümsüz ünsüzlerden k , t ve ötümlü l ünsüzünden önce görülür. Sarı Uygurcada tespit edilen bazı gırtlaksıllaşma örnekleri şöyledir: ET *al-* “almak” (ED 124b-125a) = SUyg. $a^h l-$, ET *altı* “6” (ED 130b) = SUyg. $a^h l d i$, SUyg. $a^h t =$ ET *at* “at” (ED 33a) =, ET *ak-* “akmak” (ED 77b) = SUyg. $a^h k -$, ET *altun* “altın” (ED 131a-b) = SUyg. $a^h l d i n$ “altın”, ET *ot* “ot, yeşillik” (ED 34b) = SUyg. $o^h t \sim ot$, ET *tokkuz* “9” (ED 474b) = SUyg. $to^h G i s \sim do G i s$, ET *büt-* “tamamlamak, tamam olmak” (ED 298b) = SUyg. $pi^h t-$ “yetmek, yetişmek” ET *tol-* “dolmak” (ED 491a) = SUyg. $t^h ol-$, ET *tar* “dar” (ED 528a) - SUyg. $t^h ar$, ET *tegirmen* “değirmen” (ED 486b) = SUyg. $t^h egermin$, ET *kork-* “korkmak” (ED 651b) = SUyg. $ko^h r k-$, ET *karın* “karın” (ED 661a) = SUyg. $k^h ar i n$ “karın”, ET *erkek* “erkek” (ED 223b) = SUyg. $e^h r k e k$.

2.8. Ünlülerde Ses Olayları

2.8.1 Ünlü Düşmesi

2.8.1.1. Orta Hece Düşmesi

Birçok Türk dilinde olduğu gibi Sarı Uygurcada kelime köküne dar ünlülerden biri getirildiği zaman bazı kelimelerde orta hece ünlüleri vurgulu olmadıkları için düşmektedir. Yeni Uygurcada de vurgusuz orta hece durumuna düşen hecenin dar ünlüsü düşer.

SUyg.	YUyg.	Anlam
$ax i s + i > ax s i$	$ağ z + i > eğ iz$	“ağzı”
$k' e l i n + i > k' e l n i$	$k e l i n + i > k e l n i$	“gelini”
$oğ u l + i > oğ l i$	$oğ u l + i > oğ l i$	“oğlu”
$göñ i l + i > göñ l i$	$köñ ü l + i > köñ l i$	“gönlü”

Yeni Uygurcada bazı Türkçe kelimeler ile Arapça ve Farsça alınma kelimelerde $/l/$, $/h/$, $/r/$, $/t/$ gibi bazı ünsüzlerin düştüğü görülür: *Alla* “Allah” (Ar. Allah), *kona*

“köhne” (Far. kuhnä), *niqa* “nikah” (Ar. niqáo), *däräx* “ağaç” (Far. dāräót), *ap* “alıp”, bop “olup”. (Ersoy, 2021, 387)

2.8.1.2. Ön Ses Düşmesi

Sarı Uyğurcada bazı ünsüzlerin (ş s, k, k) önüne gelen ünlüler düşer ve ön seste ünlü düşmesi oluşur: ET *eşik* = SUyg. *sık* “kapı”, ET *iç+i* = SUyg. *şı* “(onun) içi”, ET *iç-ti* = SUyg. *şıte* “içti”, ET *öküz* = SUyg. *kus* “inek, sığır”.

2.8.2. Ünlü Türemesi

Ayazlı (2017, 35) çalışmasında Sarı Uyğurcada, söz başında tespit edilen ünlü türemeleri genelde alıntı sözcüklerde görüldüğünü belirtir: Çin. *long* > SUyg. *olu* / *ulu* “ejderha”. Sarı Uyğurcada ünlü türemesi görülen bir başka sözcük ise *arkam* sözcüğüdür, *rk* ünsüz çifti ile başlayan Tibetçe sözcüğün önüne bir ünlü eklenmiştir: Tib. *rkam* > SUyg. *arkam* “sandık”.

Yeni Uyğurcada ünlü türemesi genelde alıntı kelimelerde görülür.

Öztürk (2020, 27) sonu çift ünsüzle biten bazı alınma kelimelerde araya dar ünlüler girmesine *ömür* < ‘ömr “ömür” *şekil* < *şekl* “ömür” örneklerine yer vermiştir.

Öztürk (2020, 28.) kelime başında bulunmayan iki ünsüzün arasında ünlü türemesi görülmesine *pilan* < *plân* “plan” örneğine yer vermiştir.

Çelikbay, (2006, 121) Yeni Uyğurcada ünlü türemesi daha çok iç ve son seste görüldüğünü belirtir.

i türemesi: ET *kırk* “kırk”(ED 651a) = YUyg. *ķiriķ*, ET *sor-* (II) “sormak” (ED 843b) = SUyg. *sura-* = YUyg. *sori-*.

u türemesi: ET *yon-* “yontmak” (ED 942b) = YUyg. *yonu-* “yontmak”.

2.8.2.1.Ön Ses Türemesi

Öztürk (2020, 27-28) çalışmasında Yeni Uyğurcada ilki s veya ş ünsüzü olmak üzere çift ünsüzle başlayan bazı dillerinden alınan kelimelerin başında "ön ses türemesi dediğimiz bir i türemesi görüldüğünü belirtir ve *istil* < *stil* “üslup, arz” örneğini verir.

2.8.3. Ünlü Kaynaşması

Yan yana bulunan iki sözcüğün hecelerindeki seslerin birleşip kaynaşmasına ünlü kaynaşması denir. Özellikle birleşik kelime öbeklerinde görülen bu durum iki ünlünün tek ünlü durumuna gelmesidir. Sarı Uygurcada tespit edilebilen örnekleri şöyledir: *niçə + erür > niçur, niçur, niçür* “ne kadar, kaç”, *ne alsa > nalsa* için ne yapmalı”, *ni er > nir* “ne”, *işke* “iki”+ *üç* “üç” > *uşkuç* “yaklaşık üç, aşağı yukarı üç”, *akınışke < aka ini işki* (iki) “büyük ve küçük kardeş iki (si birlikte)”.

Çağatay (1961, 39) çalışmasında Sarı Uygurcada ünlü kaynaşmasına malnişten < malniş içten “sürü içinden (mal içinden)”, tagnişke < tagniş işke < tagniş içke “dağın içerisine” örneklerini verir.

Doğan (2016, 46.) Yeni Uygurcadaki ünlü kaynaşmasına verdiği örnekler şunlardır: *nerse < ne + erse, seksen < sekiz+on, apar- < él-ip bar-*.

2.8.4. Ünlü İkizleşmesi

Sarı Uygurcaya özgü kelimelerde ünlü ikizleşmesi nadiren görülür. Genelde Çince'den Ödünçleme sözcüklerde ikizleşme görülür. Özellikle *oa, ou, ua, io, oi* ünlü çiftlerinde ikizleşme görülür: *cou < Çin. jiao* “tahtirevan”, *ğoansey < Çin. guancai* “tabut”, *lenxua < Çin. lian hua* “çiçek, orkide”, *cuan < Çin. zhuan* “tuğla”, *cou* “tapınak”. Türkçe kelimelerde görülen ikizleşmenin nedeni Çincenin etkisi olmalıdır: *gioz* “göz”, *gioşel* “gönül”, *diort* “dört”.

Tekin (1995, 127) çalışmasında Yeni Uygurcadaki ünlü ikizleşmesi YUyg. Hami béyl “vadi” (Fund I,540) < *bel. örneğini verir.

Tekin (1995, 125) çalışmasında Eski Türkçede ünlü ikizleşmesinin ilk örnekleri Yenisey Yazıtları ve Brahmi metinlerinde görüldüğünü söyler: *üoz (= üöz)* (Uyug-Turan, arka 2) < *öz

2.9. Ünsüzlerde Ses Olayları

2.9.1. Ünsüz Türemesi

2.9.1.1. Söz Başı y- Türemesi

Sarı Uygurcada bazı kelimelerde söz başında y- türemesi görülür. Öztürk (2020, 33) Yeni Uygurcada ünlü ile başlayan kelimelerin başına bazen y ünsüzünün getirildiğini

söyler. ET *ırak* “uzak” (ED 283a) = SUyg. *yürık* “uzak” = YUyg. *yıraḳ* “uzak”, ET *yılan* ~ *ılan* “yılan” = SUyg. *yılan* “yılan” = YUyg. *yılan* “yılan”, ET *igne* “iğne” (ED 110a) = SUyg. *yiḡne* “iğne” = YUyg. *yiḡne* “iğne”, ET *irin* “irin” (ED 233a) = SUyg. *yirin* “irin” = YUyg. *yirin* “irin”, ET *em* “ilaç” = SUyg. *yem* “ilaç” = YUyg. *em* “ilaç”, ET *em-* “emmek” = SUyg. *yem-* ~ *em-* “emmek” = YUyg. *em-* “emmek”, ET *et* “et” SUyg. *yet* ~ *yit-* *et* “et” = YUyg. *et* “et”, ET *iz* “iz” = SUyg. *yiz* ~ *yez* “iz” = YUyg. *iz* “iz”, ET *öğren-* “öğrenmek” = SUyg. *yürgen-* ~ *ürgen-* “öğrenmek” = YUyg. *ögenmek* “öğrenmek”, ET *öğret-* “öğretmek” (ED 114a) = SUyg. *yürget-* ~ *ürget-* “öğretmek” = YUyg. *öget-* “öğretmek”, ET *üm* “pantolon” (ED 155b) = SUyg. *yem* ~ *yum* “pantolon” = YUyg. *şim* “pantolon”, ET *öl-* “ölmek” (ED 125a) = SUyg. *yül-* “ölmek” = YUyg. *öl-* “ölmek”.

2.9.1.2. Söz içi y Türemesi

Yeni Uygurcada görülen bir ses olayıdır. ET *sıḡük* “idrar” (ED 801b) = SUyg. *sıḡık* ~ *sıtık* “idrar” = YUyg. *süydük* “idrar”

2.9.1.3. Söz Sonu -y Türemesi

Sarı Uygurcada akraba adlarına ait kelimelerin sonunda, *e* ve *i* ünlülerinden sonra bir -y ünsüzünün türediği görülmektedir: *ana* “anne” > *aney* “annecik”, *karı* “yaşlı, yaşlı kadın” > *karıy* “yaşlı, yaşlı kadın”

2.9.1.4. Söz Başı x-, h-, v- Türemesi

Sarı Uygurcada bazı ünlülerin (*a*, *o*, *ü*) önüne de ünsüzlerin (*x*, *h*, *v*) eklendiği görülür. Öztürk (2020, 33) çalışmasında Yeni Uygurcada ünlü ile başlayan kelimelerin başına bazen *h* ünsüzünün getirildiğini söyler. Moğ. *arḡal* = SUyg. *xarḡal* “gübre tabakası”, ET *aya* = SUyg. *xaya* “avuç içi”, ET *orta* “orta” (ED 203b-204a) = SUyg. *harta* “orta” = YUyg. *orta* “orta”, ET *üç* “üç” (ED 18b) = SUyg. *vuş* “üç” = YUyg. *üç* “üç”, ET *öküz* (ED 120a.) = SUyg. *okus* ~ *kus* ~ *u^hgus* “öküz” = YUyg. *öküz* ~ *hököz* “öküz”.

Yeni Uygurcada *v* türemesi: ET *taşak* “testis” = YUyg. *dovsaḳ* “testis” (Çelikbay, 2006, 126).

2.9.1.5. Söz İçi -r- Türemesi

Sarı Uygurcada kimi sözcüklerde söz içinde ikincil bir -r- sesi görülmektedir. ET *ekiz* ~ *erkes* “ikiz”, ET *üçük* “kürklü deri, kürklü giysi” SUYg. *erçik* ~ *ürçik* ~ *ürçük* “ev eşyası; kürk”.

Öztürk (2020, 33) çalışmasında Yeni Uygurcada sonu ünlü ile biten bazı kelimelere iyelik eki getirilirken bir *y* veya *r* türemesi görüldüğünü belirtir: Arzu < arzu-y-um “arzum”, kino < kino-r-i “sineması.”

2.9.1.6. Söz başı ş türemesi

Yeni Uygurcada bir sözcükte karşımıza çıkmıştır: ET *üm* “pantolon” (ED 155b)= SUYg. *yem* ~ *yum* “pantolon”= YUYg. *şim* “pantolon”.

2.9.1.7. Söz içi ş türemesi

Öztürk (2020, 34) çalışmasında ş türemesine *ışt* “it” < *it*, *it-* “itmek” < *ışt-* örneklerine yer vermiştir. Sarı Uygurcada da ş türemesi görülmektedir. ET *it* (ED 34a.) “köpek” = SUYg. *ışt* ~ *it* = YUYg. *ışt* ~ *it*

2.9.1.8. Söz içi g/ğ türemesi

Öztürk (2020, 34) çalışmasında Yeni Uygurcada kelime ortasındaki -*η* ünsüzünüm bazılarının yanında, kelime kalın sıradan ise *ğ*, ince sıradan ise *g* ünsüzü türeyerek ünsüz ikizleşmesine yol açtığını belirtir. ET *müñüz* (ED771a.) = SUYg. *moñus* = YUYg. *müñgüz*, ET *koñrağı* “zil” (ED 640a) = SUYg. *koñxırağı* “zil” = YUYg. *koñğurağ* “zil”.

2.9.2. Ünsüz Düşmesi

Sarı Uygurcada -r- ve -l- ünsüzlerinin bazen düştüğü tespit edilmiştir: ET *altun* = SUYg. *a 'tın~ altın* ~ *a^hldın* “altın” = YUYg. *altun*, SUYg. *kigeş* “gelip” < *kil-geş*, SUYg. *posa* “olsa” < *pol-sa*, SUYg. *kaptro* “kalmış” < *kal-ıptro*, *poptro* “olmuş” < *pol-ıptro*, *saptro* “koymuş” < *sal-ıptro*, *keptro* “gelmiş” < *kel-ıptro*, *kese* “gelse” < *kelse*, ET *körgit-* = SUYg. *köküt-* ~ *kokıt-* “göstermek” SUYg. *urtamak* “orta parmak” (< *urta* “orta” + *tarmak* “parmak”), ET *tört* (ED 534a.) = SUYg. *tört* = YUYg. *töt*.

Yeni Uygurcada Türkçe kelimelerde veya yabancı dillerden giren kelimelerde ünsüz düşmeleri görülebilir

h düşmesi: Alla < Ar. Allah, nika < Ar. nikâh

l düşmesi: “a-e” vokalli fiillerden sonra “l” ile bitenlere “p” gerundiumu gelirse “l” konsanantı düşer (Kaşgarlı, 1992, 18): yokap < yokalip, boptu < boluptu, kep < kelip.

r düşmesi: ET tört (ED 534a.) = SUyg. tört = YUyg. *töt*

t düşmesi: vax < Ar. vakt, derex < Far. *diraxt*

z düşmesi : sili < siz+ler

g/ ğ düşmesi: ET kazğan- (ED 683a) = YUyg. kazan-

2.9.3. Ünsüz İkizleşmesi

Ünsüz ikizleşmesi, sözcük kökündeki herhangi bir sesin iki kez yer almasıdır. Sarı Uyгурcada bir sözcükte tespit edilmiştir: ET *isig* “sıcak” (ED 246a-b) > SUyg. *issig* “sıcak”

Öztürk (2020, 32) çalışmasında Yeni Uyғurcada ünsüz ikizleşmesine *assiğ* “fayda (< asık), *uşşak* “ufak” (< uşak) örneklerine yer verir. ET *ékki* “iki” (ED 100b.) = SUyg. *ışkı* “iki” = YUyg. *ikki* “iki”, ET *katığ* “katı” (ED 597b) = SUyg. *katdığ* ~ *Gahdığ* “katı” = YUyg. *kattık* “katı”, ET *ortu* “orta” (ED 203a) = SUyg. *horta* “orta” = YUyg. *orta* ~ *ottura* “orta”.

2.9.4. Hece Yutumu

Bir sözcükte aynı ya da benzer seslerden oluşan art arda gelen iki heceden birinin zamanla kaybolduğu görülür, *nolte* “ne oldu” < *ne bolte*, *andaqqan* < *andak kılğan* “öyle yaparak”, *andaqqaş* < *andak kılğaş* “Öylece, öyle yaparak”.

Öztürk (2020, 34) çalışmasında Yeni Uyғurcada hece yutumuna *tamğadur* “damgadur” < *tamğa turur*, *mavu* “bu, işte bu” < *mana bu*, *eşu* “o, işte o” < *ene şu* örneklerini verir.

Yeni Uyғurcada alıntı kelimelerde de bu durum görülmektedir. Örneğin: *asta* < Far. *āheste* “yavaş”.

2.9.5. Büzülme

Konuşma veya yazı dilinde bir sözcüğün kısaltılmış biçimidir. Sarı Uyғurcada büzülme neticesinde ortaya çıkmış sözcükler şunlardır: *orta*- “içmek, yudumlamak” (< **aburtla*-), *oş* “avuç” (< *avuç*), *ot*- I “unutmak” (< *unut*-), *örix* “önceki” (<

öñreki).

Yeni Uygurcada *adut* “avuç” (ED 44b) = SUyg. *oş* “avuç”= YUyg. *oç ~ oçum* “avuç” sözcüğünde bir büzülme görülmektedir.

2.9.6. Metatez (Göçüşme)

Bir kelime içerisinde birbirini izleyen iki ünsüzün yer değiştirmesine göçüşme adı verilmektedir. Tenişev (1976, 30) çalışmasında Sarı Uygurcada bazı ses gruplarında göçüşme olduğunu belirtir.

Söz konusu ünsüz çiftleri şunlardır:

a. *lğ ~ ğl*: *olğan ~ oğlan ~ ulğan* (Malov, 1957, 81-82) “genç, delikanlı”, *pağla- ~ palğa-* (Malov, 1957, 85-86) “bağlamak”, *yağla- ~ yalğa-* “yalamak, ipliği tükürüklemek (iğneyi deliğe geçirmek için)”, *ulgak* “oğlak, keçi yavrusu (1 yaşındaki)” (ET *oğlak* “oğlak”).

b. *rğ ~ ğr*: *torğa- ~ toĝra-* “doğramak, kesmek” (Malov, 1957: 122), *ürgen-* “öğrenmek” (ET *öĝren-* “öğrenmek”), *ürget-* “öğretmek” (ET *öĝret-* “öğretmek”)

c. *rt ~ tr*: *orta > otra* “orta”.

Yeni Uygurcada örnekleri:

a. *ğm ~ mğ*: YUyg *yamğur* = ET *yağmur* “yağmur” (ED 903b-904a)

b. *lğ ~ ğl*: YUyg. *çulğa-* = ET *çuĝla-* “sarmak, paketlemek” (ED 407b)

c. *şn ~ nş*: YUyg. *xoşna* = ET *konşi* “komşu” (ED 640b)

2.9.7. Benzeşme

Bir sözcükteki seslerin; oluşum noktası, nitelik, nicelik bakımından birbirine benzemesidir. Sarı Uygurcada tespit edilen ilerleyici ve gerileyici ünsüz benzeşmeleri şu şekildedir:

a. **İlerleyici Benzeşme:** İlerleyici benzeşmede, önce gelen ünsüzün sonrakini kendisine benzettiği görülür.

pm > pp: *kap-mas > kappas* “kapmaz, dişlemez”

tn > tt: *put+nıñ > puttıñ* “ayağın”, *hat+nıñ > hattıñ* “atın”

tl > tt: *put+lar > puttur* “ayaklar”

nl > nn: olğan+lar > olğannar “çocuklar”, eren+ler > erenner “erkekler”, yılan+lığ > yilanniğ “yılanlı”, tegermen+lığ > tegermenniğ “değirmenli”

Bunun dışında *z* ve *j* ile biten kelimelere *d* ile başlayan ekler getirilir: *tız+dıñ “dizin”, şaj+dıñ “saçın”, şaj+dı “saçı”, kız+dar “kızlar”*.

p, k, k̇, s, ş ünsüzlerinden sonra ise *t* ile başlayan ekler getirilir: *paş+tıñ “başın”, kulak+tıñ “kulağın”, tas+tıñ “taşın”, tıs+tı “dişi”, mıs+ter “biz”, terik+tiğ “ağaçlı”, azık+tığ “azıklı, yiyecekli”*.

Geniz ünsüzleri olan *m, n, ɳ* ile biten kelimelere ise *n* ile başlayan ekler getirilir. *lom+nar “yasalar, kutsal kitaplar”, kolum+nar “taylar”, kolum+nığ “taylı”, tıñ+na- “dinlemek”, aɳ+na- “dinlemek”*.

Yeni Uygurcada de ilerleyici benzeşme hadisesine örnek verebileceğimiz kelimeler şunlardır:

ET *saç* “saç” (ED 794a.) = SUyg. *sæj* “saç” = YUyg. *çaç* “saç”, ET *süçig* “tatlı” (ED 796b.) = SUyg. *suçiğ* = YUyg. *çüçük*

b. Gerileyici Benzeşme: Gerileyici benzeşmede, sonra gelen ünsüzün öncekini kendisine benzetmesidir.

pk > kk, ṗk > k̇k̇: tule-p keptro > tulek keptro “bakmaya aramaya gelmiş”, alıp k’egirgeş > ak k’egirgeş “getirip”, untup kalğantır > untuk kalğantır “unuttu”, antak pop kaptro > antak pȯk kaptro “öylece durmuş”,

gk > kk, ġk > k̇k, ġk̇ > k̇k̇: g, ġ ünsüzleri kendisinden sonra k, k̇ ile başlayan bir ünsüz aldığında k, k̇’ya dönüşür, pe ’g+ke > pekke “beye” (< beg “bey”), ılığ+ke > ılıkke “ele” (< ılığ “el”), tağ+ka > takka “dağa” (< tağ “dağ”), kızığ+ka < kızıkka “kıyıya” (< kızığ “kıyı”), tuğ+qandro > tuk̇kondro “doğdu” (< tuğ- “doğmak”)

Yeni Uygurcadaki örnekleri şunlardır:

bȧkka > bağ+ka “bağa, bahçeye”, tuk̇kan > tuğ +kan “kardeş, akraba”, takka > tağ+ka “dağa”.

ls > ss: l ünsüzü kendisinden sonra s ile başlayan bir ünsüz aldığında s’ ya dönüşür. naxıl+sa > naxıssa “ne yapsa” (< xıl- “yapmak, etmek”).

Yeni Uygurcada de gerileyici benzeşme hadisesine örnek verebileceğimiz kelimeler var:

epper- “alıp ver-” < alıp ber- (Öztürk, 2020, 28)

kımmet < Ar. kıymet “kıymet” (Coşkun, 1998, 799).

3. ŞEKİL BİLGİSİ

3.1. Basit Kelime

Yapım eklerinden birini almamış veya birleşik kelime meydana getirmemiş kök halindeki kelimelere basit kelime adı verilir: ET *adək* “ayak” (ED 45a) = SUyg. *azak* “ayak” = YUyg. *ayağ* “ayak”, ET *adgır* “aygır” (ED 47b) = SUyg. *azgır* “aygır” = YUyg. *ayğır* “aygır”, ET baş “baş, kafa” (ED 375a) = SUyg. *baş* “baş” = YUyg. *baş* “baş”, ET *çığ* “kamuş” (ED = SUyg. *çig* “ot, çimen” = YUyg. *çiğ* “genelde bozkırlarda bir kökten dal dal olup çıkan uzun ince bir bitki”, ET *çök-* “çökmek” (ED 413b) = SUyg. *çök-* “çökmek” = YUyg. *çök-* “çökmek”, ET *té-* “demek, söylemek” (ED 433b) = SUyg. *de-* “söylemek” = YUyg. *dé-* “söylemek”, ET *ingek* “inek” (ED 184a) = SUyg. *enek* “inek” = YUyg. *inek* “inek”, ET *elig* “el” (ED 140b) = SUyg. *ılığ* “el” = YUyg. *ilik* “el”, ET *ış* “duman” (ED 254b) = SUyg. *ıs* “duman” = YUyg. *is* “duman”, ET *iç* “iç, içeri” (ED 17a) = SUyg. *iş* “içeri” = YUyg. *iç* “iç”, ET *et* “et” (ED 33b) = SUyg. *it* “et” = YUyg. *et* “et”, ET *kan* ~ *xan* “hükümdar” (ED 630a) = SUyg. *kan* “hükümdar” = YUyg. *xan* “hükümdar”, ET *köl* “göl” (ED 715a) = SUyg. *köl* ~ *kül* “göl” = YUyg. *köl* “göl”, ET *kur* “kuşak, kemer” (ED 642a) = SUyg. *kur* “kuşak, kemer” = YUyg. *kur* “yassı ip”, ET *öküz* “öküz” (ED 120a) = SUyg. *kus* “öküz” = YUyg. *öküz* “öküz”, ET *kün* “güneş” (ED 725a) = SUyg. *kün* “güneş” = YUyg. *kün* “güneş”, ET *kök* “gök” (ED 708b) = SUyg. *kük* “gök” = YUyg. *kök* “gökyüzü”, ET *köz* “göz” (ED 756b) = SUyg. *küz* “göz” = YUyg. *köz* “göz”, ET *mal* “hayvan” (WEWT 323b-324a) = SUyg. *mal* “hayvan” = YUyg. *mal* “hayvan”, ET *müş* (DLT, 399) “dişi kedi” = SUyg. *mışık* “kedi” = YUyg. *müşük* “kedi”, ET *ot* “ateş” (ED 34b) = SUyg. *ot* “ateş” = YUyg. *ot* “ateş”, ET *but* “ayak” (ED 297b) = SUyg. *pıt* “ayak” = YUyg. *put* “ayak”, ET *buka* “boğa” = SUyg. *puğa* ~ *pığa* “boğa” = YUyg. *buğa* “boğa”, ET *éşik* “kapı” (ED 260a) = SUyg. *sık* “ayak” = YUyg. *işik* “ayak”, ET *suv* “su” (ED 783a) = SUyg. *su* “su” = YUyg. *su* “su”, ET *süt* “süt” (798b) = SUyg. *süt* “süt” = YUyg. *süt* “süt”, ET *teke* “erkek keçi, teke” (ED 477b) = SUyg. *teke* “keçi” = YUyg. *téke* “keçi”, ET *idiş* “fincan” (ED 72a) = SUyg. *tıs* “kazan” = YUyg. *idiş* “mutfak eşyası”, ET *tiz* “diz” (ED 570b) = SUyg. *tiz* “diz” = YUyg. *tiz* “diz”, ET

til “dil” = SUyg. *tel* ~ *til* “dil” = YUyg. *til* “dil”, ET *tilkü* “tilki” (ED 498b) = SUyg. *tolko* “tilki” = YUyg. *tülke* “tilki”, ET *ulus* “halk” (ED 151b) = SUyg. *ulus* “halk” = YUyg. *ulus* “millet, halk”, ET *usa-*“susamak” (ED 241a) = SUyg. *us-* “susamak” = YUyg. *ussa-* “susamak”, ET *yağ* “yağ” (ED 895a) = SUyg. *yağ* “yağ” = YUyg. *yağ* “yağ”, ET *yağ-* “yağmak” (ED 896a) = SUyg. *yağ-* “yağmak” = YUyg. *yağ-* “yağmak”, ET *yad-* “yaymak, sermek” (ED 883b) = SUyg. *yaz-* “yaymak” = YUyg. *yay-* “yaymak”, ET *yılan* “yılan” (ED 930a) = SUyg. *yılan* “yılan” = YUyg. *yılan* “yılan”, ET *yır* “şarkı” (ED 954b) = SUyg. *yır* “şarkı” = YUyg. *ir* ~ *cir* “şarkı”, ET *yé-* “yemek” (ED 896b) = SUyg. *yi-* “yemek” = YUyg. *yé-* “yemek”, ET *yol* “yol” (ED 917a) = SUyg. *yol* “yol” = YUyg. *yol* “yol”, ET *yorı-* “gitmek” (ED 967a) = SUyg. *yor-* “gitmek” = YUyg. *yür-* “gitmek”, ET *yürek* “yürek” (ED 965a) = SUyg. *yörek* “yürek” = YUyg. *yürek* “yürek”, ET *yum-* “yummak” (ED 934a) = SUyg. *yum-* “yummak” = YUyg. *yum-* “yummak”, ET *yurt* “ev” (ED 958a) = SUyg. *yurt* “yurt” = YUyg. *yurt* “yurt” ET *yüz* “yüz” (ED 983a) = SUyg. *yüz* “yüz” = YUyg. *yüz* “yüz (100)” vb.

3.2. Türemiş Kelime

Yapım eklerinden birini ya da birkaçını alarak yeni anlamlar kazanmış kelimelere türemiş kelime adı verilir: ET *alın-* “alınmak” (ED 148a) = SUyg. *alın-* “alınmak” = YUyg. *élin-* “alınmak”, ET *alkaş-* “birbirini övmek” (ED 139a) = SUyg. *alkaş-* “karşılıklı hayır duasında bulunmak” = YUyg. *alkışla-* “memnuniyet ile hürmet göstermek, alkış sözleriyle tebrik etmek”, ET *başğar-* “başlamak, önderlik etmek” (ED 380a) = SUyg. *başğar-* “becermek, yapmak” = YUyg. *başğur-* “yönetmek”, ET *yatlan-* “büyülü törenler gerçekleştirmek” (ED 891a) = SUyg. *cadalan-* “yağmur yağması için dua etmek” = YUyg. *krş. yada* “yağmur”, ET *emci* “doktor” (ED 156b) = SUyg. *emçi* ~ *emçi* “hekim” = YUyg. *emçi* “halk hekimi”, ET *közle-* “gözlemek” (ED 760b) = SUyg. *gözde-* “gözlemek” = YUyg. *közle-* “gözlemek”, ET *kaldır-* “kaldırmak” (VEWT 226a) = SUyg. *kıldır-* “kaldırmak” = YUyg. *kıldur-* “kaldırmak”, ET *külüş-* “gülüşmek” (ED720b) = SUyg. *külüş-* “gülüşmek” = YUyg. *külüş-* “gülüşmek”, ET *oğrıla-* ~ *oğurla-* “hırsızlık yapmak”, (ED 94b) ~ (ED 94a) = SUyg. *oğurla-* “hırsızlık yapmak” = YUyg. *oğrıla-* “hırsızlık yapmak”, E T *olor-* “oturmak, yaşamak” (ED 150a) = SUyg. *olur-* “oturmak, yaşamak, bulunmak” = YUyg. *oltur-* “bir yere yerleşmek veya yerleştirilmek”, ET *beglik* “beylik görevi”

(ED 326a) = SUyg. *peğlik* “başkanlık görevi” = YUyg. *beglik* “liderlerin vazifesi”, ET *béřiş-* “karşılıklı vermek” (ED 370a) = SUyg. *peris-* “karşılıklı vermek” = YUyg. *béřiş-* “verişmek”, ET *bitigçi* “katip, sekreter” (ED 304a) = SUyg. *pıtıkçi* “kâtip” = YUyg. *pütükçi* “katip”, ET *sağlık* “süt vern hayvan” (ED 809a) = SUyg. *sağlık* “sağlıklı, sağmal” = YUyg. *sağlık* “yavrulu dişi koyun”, ET *tanış-* “tanışmak” (ED 526b) = SUyg. *tanıs-* “birbirini tanımak, tanışmak” = YUyg. *tonuş-* “tanışmak”, ET *üntür-* “büyütmek” (ED 181a) = SUyg. *ündür-* “büyütmek, yetiştirmek, çıkmak, çıkarmak” = YUyg. *ündür-* “büyümek”, ET *yamağlığ* (ED 936a) = SUyg. *yamalığ* “yamalı” = YUyg. *yamaklık* “yamalı”, ET *közlük* “gözü olan” (ED 760a) = SUyg. *közdiğ* “gözü olan” = YUyg. *közlük* “gözü olan”, ET *tiril-* “dirilmek” (ED 547b) = SUyg. *dırlı-* “dirilmek” = YUyg. *tiril-* “dirilmek”, ET *yügrük* “hızlı koşan, süratli” (ED 914a) = SUyg. *cüğırık ~ cügrük* “hızlı koşan” = YUyg. *yügrük* “koşan”, ET *altınç* “altıncı” (ED 131b) = SUyg. *altıncı* “altıncı” = YUyg. *altınçi* “altıncı”, ET *ağırlığ* “değerli” (ED 93a) = SUyg. *ağırlığ* “değerli” = YUyg. *égirlik* “değerli”, ET *açuk* “açık” (ED 22b) = SUyg. *açık* “açık” = YUyg. *éçik ~ oçuk* “açık”, ET *kulunluğ* “taylı olan” (ED 624a) = SUyg. *kolumniğ* “taylı” = YUyg. *kulunluk* “taylı”, ET *koñçı* “çoban” (ED 634b) = SUyg. *koyçı* “çoban” = YUyg. *koyçı* “çoban”, ET *bıçak* “bıçak” (ED 293b) = SUyg. *puçak* “bıçak” = YUyg. *piçak* “bıçak”, ET *satığçı* “satıcı” (ED 801a) = SUyg. *sadığcı* “satıcı” = YUyg. *satkuçı* “satıcı”.

3.3. Yapım Ekleri

3.3.1. Addan Ad Yapan Ekler

+ak

Türk dillerinin birçoğunda yaşayan bu ek, küçültme işlevi üstlenmektedir. Serebnikov ve Gadjeva (2020, 97) çalışmasında *salkın* “rüzgar” → Altayca *salkınak* “meltem, hafif rüzgar”, *kozan* “tavşan” → *kozanok* “tavşan yavrusu”, *yul* “çay” → EUyg. *yulak* “küçük çay” örneklerine yer verir. Eski Türkçedeki +Gak ekiyle ilişkisi olduğu düşünülür. (Korkmaz, 2009, 35; Banguoğlu, 1974, 173). Kononov, (1969, 83) adlarda çoğu zaman gövde olarak kullanılan küçültme eklerinin işlev benzerliğine veya nesne görevinin benzerliğine yahut da görünüşüne göre yeni bir anlam kazandığını savunur. Gabain (1988, 45) Eski Türkçede küçültme bildiren +*kak*, *kek*, *ğak*, *gek* ekleri için *tozğak* “çiçek tozu”, *erengek* “(erkekçik, adamcık>) parmak”, *eşgek* “eşek” örneklerini vermiştir. Gabain, (1988, 45) küçültme, sevgi bildiren

ünlüyle kullanılan +k, +k ekleri için *ögük* “annecik”, *yulak* “küçük çay, derecik” örneklerini verir. Kaşgarlı, (1992, 96) bu ekin Yeni Uygurcada kullanılan bir addan ad yapan ek olduğunu söyler. Yeni Uygurcada +gak, +kak, +kek işlek olarak kullanılmayan bir ektir. Yeni Uygurcada *toz+gak* “toz” örneği verilebilir. ET *başak* “mısır koçanı” (ED 378b) = SUyg. *başak* “başak” = YUyg. *başak* “başak”, ET *çanak* (ED 425b) “içi boş konik bir obje” = SUyg. *çınak* (Çin. *zhan* “küçük kupa, fincan” +ak) “fincan” = YUyg. *çanak* “altın, gümüş, bakır gibi metallerden eritilen çubuklardan yapılan kase”, ET *özek* “çekirdek veya merkez” (ED 285a) = SUyg. *özek* “merkez, çekirdek” = YUyg. *öz+ek* “öz, mekez”, ET *oğlak* (ED 84b- 85a) “keçi yavrusu” = SUyg. *uğlak* ~ *ulgak* “keçi” (< *uğul+ak*) = YUyg. *oğlak* (*oğul+ak*) “keçinin yeni doğmuş yavrusu”.

Yeni Uygurcada bulunmayan ama Eski Türkçe ile Sarı Uygurcada bulunan sözcükler de bulunmaktadır: ET *yundak* “at gübresi” (ED 47a) = *yindak* ~ *yondak* ~ *yimdak* ~ *yuntak*: (*yunt* “at” +ak), ET *kısrak* (ED 668b-a) = SUyg. *kısrak* “dişi at, kısrak” (*kısır* “döl vermeyen” +ak) = YUyg. *baytal*, SUyg. *yunak* “keçe” (*yun* +a+k).

+aη

Yeni Uygurcada nadir olarak kullanılan isimden isim yapan ektir. Gabain (1988, 47) Eski Türkçede seyrek olarak görülen ünlüyle kullanılan +η eki için *ayançaη* “hürmetkar”, *öleη* “nemli” vb. örnekler verir. Bu ekin +lğ ekinin sahip olduğu fonksiyonla eşdeğer olduğunu söyler: *küvanç* “gurur” *küvançaη* “gururlu”. Yeni Uygurcadaki örnekleri şu şekildedir: *boş+aη* “beceriksiz iradesiz”, *toz+aη* “toz, toz yağmuru”.

+er

Clauson (1959, 27). -ar/ -er eki için sayılara gelen bu ekin üleştirme sayılarını oluşturduğunu belirtir. Erdal (2004, 222) -(r)Ar eki için üleştirme sayılarının bu ekle oluştuğunu ifade eder. Yeni Uygurcada seyrek kullanılan isimden isim yapan ektir: *birer* “birer, bir”.

+ev

Yeni Uygurcada seyrek kullanılan isimden isim yapan ektir: *birev* “her biri, birisi”.

+cl, +çl

Eski Türkçeden beri işlek olarak kullanılan +çl eki iş ve meslek adları yapan ya da

bir işi sürekli yapan anlamında adlar türeten bir ektir (Ayazlı, 2017, 3). Yeni Uygurcada +çi eki aynı işlevde kullanılır. Öztürk (2020, 37) çalışmasında milletçi “milliyetçi”, Marksçi “Marksist” gibi örnekler vererek Yeni Uygurcada bu ekin bir düşüncenin taraftarlığını gösteren isimler de yaptığını belirtir. Yeni Uygurcada ekin bazen ünsüz uyumuna uymadığı görülmektedir.

Meslek adı yapar: SUyg. *mal+ci* “çoban” = YUyg. *malçi* “çoban”, SUyg. *at+çı* = YUyg. *atçı* “seyis”, ET *koñçı* “çoban” (ED 634b.) SUyg. *koy+çı* (< *koy* “koyun”) “çoban” = YUyg. *koyçi* “çoban (koyun çobanı), ET *bitigçi* “yazıcı” (ED 304a.), SUyg. *pıtık+çi* (< *pıtık* “kitap; mektup”) “katip” = YUyg. *pütükçi* “kâtip”, SUyg. *yır+ci* (< *yır* “şarkı”) “şarkıcı” = YUyg. *irçi* “şarkıcı”, ET *emçi* “doktor” (ED 156b.) SUyg. *emçi* ~ *emçi* “hekim” = YUyg. *emci* “hekim, doktor” SUyg. *yığaş+çı* (< *yığaş* “ağaç”) “marangoz” = YUyg. *yağaççi*. “marangoz”, ET *élçi* “elçi” (ED 129a.) SUyg. *ilçi* “şaman” = YUyg. *elçi* “bir yerden bir yere belli bir ihtiyaç, görev ile giden kişi, iki arada vasıta rolü oynayan adam”

Bazen de uğraşılan bir işi veya alışkanlığı bildiren kişiye ait bir özelliği gösteren, bir şeye düşkün olmayı anlatan isimler türetir: SUyg. *baş+çı* ~ *paş+çı* “başkan, lider” (< *baş* ~ *paş* “baş, kafa”) = YUyg. *başçi*, SUyg. *ara+çı* “dünür” = YUyg. *ariçi* (< *ara+çı*) “kişiler arasında oluşan kavga gürültüyü ayıran kişi”.

+çe

Gabain (1988, 43) Eski Türkçede küçültme ve kuvvetlendirme bildiren + *ça*, + *çe* eki için *ança* “biraz, o kadar”, *azrakça* “çok az”, *antaça* “tam o esnada, tam orada”, *barça* “bütün hep” örneklerini vermiştir. Sarı Uygurcada +*ça* nadiren kullanılan bir ektir. Benzerlik, gibi anlamı katar: *çınak+ça* “kâse gibi (hayvan toynağı için)”, *meniñ oğul po atın+ça galap tır na* “Oğlum tüfekle ateş etmekte ustadır”.

Yeni Uygurcada sık kullanılan isimden isim yapan ektir. Millet isimlerine gelerek dil ismi, sayılara gelerek miktar, renklere gelerek benzerlik, isimlere geldiğinde ise küçültme bildiren bir ektir: Uyğurçe “Uygurca”, *onçe* “on kadar”, *ağçe* “beyazımsı”, *sizik+çe* “küçük çigi”.

+çar

Çengel (2017, 108) çalışmasında bu ekin bazı araştırmacılar tarafından Moğolca şar “öküz” sözcüğünden eklenerek geldiğini ileri sürmektedirler. Bu ek, Sarı Uygurcada hayvan adlarına gelerek onları küçültmek için kullanılır: *puka+çar* “erkek buzağı” (<

puka “boğa”), *tuki+çer* “üç yaşında küçük dana” (< *tuki* “üç yaşında dana”). Ekin ayrıca *oşka+çar* “yaşlı adam” (Roos, 2000, 78) sözcüğünde de yaşadığı görülür.

+çik, cAk

Sarı Uygurca *+çık* ve *cAk* eki, Eski Türkçe *+(X)çUk* küçültme ekinin denkliğidir. Gabain (1988, 43) Eski Türkçede küçültme bildiren *+çaq*, *+çek* ekleri için *bıçak* “bıçak”, *koliçak* “kolcuk” örneklerini vermiştir. Korkmaz (2009, 39) çalışmasında *ça* ekinin *ok* pekiştirme edatıyla kaynaşmasından *+çak* ekinin oluştuğunu belirtir. Yeni Uygurcada *+çaq*, *+çek* eki isimlerde küçülme ve sevgi bildiren yeni isimler türetir: *kuşçaq* “küçük kuş”, *oyunçaq* “neşelilik, neşe”, *kızçaq* “küçük kız” vb. Hayvan adlarına gelerek küçültme anlamı katan *+çik* ekiyle türetilmiş *e^hrkiçik* “iğdiş edilmiş küçük koç veya erkek keçi” (< *e^hrkiç* “iğdiş edilmiş koç”) kelimesi için bk. Roos, 2000, 78. Eklerin nesne adı yaptığı da görülür: *kava-çık* “küçük çanta (içine bütün konulup kemere bağlanan)” (**kava+çık*), *oyin+cık* (< *oyin* “oyun, şaka”) = YUyg. *oyunçuq* “oyuncak”, *karın+cak* “koyunun karın zarından (süt için) yapılmış küçük kesecik” (< *karın* “karın”).

Tömür (2003, 98) Yeni Uygurcada genellikle küçültme bildiren isimler türeten *+çuq*, *+çük* ve *+çaq*, *+çek* eki olduğunu belirtir. *balıçuq* (< *bala+çuq*) “yavrucaq”, *qariçuq* (< *qara+çuq*) “göz bebeği”, *kuşçaq* “küçük kuş”, *kölçek* “küçük göl”, *oyunçaq* “şen, neşe, eğlence”.

+çan

Korkmaz (1959, 337) çalışmasında *+çan* ekinin *+n* vasıta eki ile genişletilmiş *+ça* ekinden meydana geldiğini belirtir. Öztürk (2020, 38) bir işe yatkınlığını uygunluğunu gösteren sıfatlar türeten bu ek için *söz+çan* “konuşkan”, *uyki+çan* “uykucu”, *bilim+çan* “bilgili” örneklerine yer vermiştir. Ersoy, (2021, 387) aynı zamanda zarf fonksiyonunda isimler de türeten *+çan* eki için *cuvi+çan* “kürklü olarak”, *mayki+çan* “yelekli olarak” örneklerini verir.

+çil

Bu ek Yeni Uygurcada isimlere geldiğinde ismin ifade ettiği bir şeyi sevmeye onun taraftarı olma anlamı katar. *oñ+çil* “sağcı”, *xelk+çil* “halkçı”, *ep+çil* “kolaylaştırıcı, becerikli”. Dankoff ve Kelly (1985) çalışmasında bir şeyin sürekli olarak takip ettiği durumlarda bu ekin eklendiğini ve ismin sıfat haline geldiğini yazar: *yağmurçıl yer* “çok yağmurun yağdığı yer”.

+çilik / +çilik

Yeni Uygurcada kullanılan bu ek *+çi* ve *+lik* yapım eklerinin birleşmesiyle oluşan addan ad yapan ektir. Meslek veya uğraşılacak iş ile ilgili ilişkisini gösterir: *kömür+çilik* “kömürcülük”, *yağaç+çilik* “marangozluk”, *sin+çilik* “casusluk”, *memar+çilik* “mimarlık”.

+darçilik

Bu ek geldiği ismin ifade ettiği kavramla ilişkide olan kişilerin durumunu belirten isimler yapar: *cahan+darçilik* “yaşama sevinci”, *koşni+darçilik* “komşu severlik” (Ersoy, 2021, 388)

+daş

Gabain (1988, 46) Eski Türkçede ortaklık, benzerlik, yakınlık ve eşitlik bildiren *+taş* *+teş* *+daş* *+deş* şekilleri olan ek için *kadaş* “akraba”, *karındaş* “kardeş” örneklerini verir. Yeni Uygurcada *+daş* eki sık kullanılan bir ektir. *kerındaş* “kardeş”, *söhbetdaş* “sohbet arkadaşı”, *mundaş* “sırdaş”.

+dın/+tın

Erdal (1991, 155) çalışmasında Eski Türkçede *+dXn* biçiminde görülen addan ad yapan işlek olmayan bu eke yer verir. Gabain (1988, 48) Eski Türkçede bu ekin sözcüğe üleştirme, yer ve vasıflık anlamları kattığını belirtir. Sarı Uygurcada birkaç örnekte görülmektedir: ET *aydın* “ay ışığı” (ED 268b.) SUyg. *aydın* ~ *aytın* “ay, ay ışığı” (< *ay* “ay”) = YUyg. *aydın* “ay ışığı”, SUyg. *hangır+tın* (yansıma) “şangırtı, çınlama” (< Moğ. *hangır* “yansıma, tıkırtı” Lessing, 1960, 929a), ET *uldañ* “ayak tabanı” (ED 131b), SUyg. *u^{hl}+dın* “taban”= YUyg. *ultañ* “ayakkabının yere değdiği kısım, bastığın yer”, ET *otun* “odun” (ED 60b), SUyg. *odin* ~ *odın* “odun” (**ot+dun*) = YUyg. *otun* “odun”.

+dın, +tin

Gabain (1988, 46) Eski Türkçede çoğunlukla sıfat yapan *+dın* /*+tın* eki için *oñtun+tında* (< *oñ* “sağ, doğru”) “düzgün, nizama uygun” örneğini vermiştir.

Yeni Uygurcada *-dın*, *-tin* topluluk gösteren sayı sıfatları üretir: *birbir+dın* “tek tek”, *üç+tın* “üçer”, *ikki+dın* “ikişer”.

+dırık

İnsan ve hayvan vücutlarının belirli bölümleriyle ilgili nesne adları yapan bir ektir. Erdal (1991, 104-105) çalışmasında Eski Türkçede +dUrXk olarak görülen bu eke yer vermiştir. Türk dillerinde işlek olarak kullanılmayan bu ekin daha çok küçültme işlevinde kullanıldığı görülmektedir. +dUrUk ekinin küçültme işlevi için ayrıca bk. Kononov, 1968, 83-84. Sarı Uygurcada ekin birkaç örnekte nesne adı yaptığı tespit edilmiştir: *moen+dırık* “yaka” (< *moen* ~ *moin* “boyun”), *mın+dırık* “kapı mandalı” (< *mın* Çin. mén “kapı”).

Yeni Uygurcada *duruğ* /*turuğ* eki genellikle getirildiği isimle ilgili alet ismi yapar: *boyun+turuğ* “boyunduruk”, *eğiz+duruğ* “ağızlık, gem”.

+eylen, +ylen

Yeni Uygurcada sayılara gelerek birliktelik ifade eden isimden isim yapan ektir. Sözcüğün sonu ünsüzle bitiyorsa +ylen, sonu ünlü ile bitiyorsa +eylen eki getirilir: *üç+eylen* “üçümüz”, *beş+eylen* “beşimiz”, *ikki+ylen* “ikimiz”.

+ge

Türk dillerinde olduğu gibi Sarı Uygurcada da işlek olmayan bu ek, yalnızca bir örnekte tespit edilmiştir. Yeni Uygurcada +ge, +ka ekleri sadece birkaç kelimedede görülen addan ad yapan ektir: ET *özge* “başka” (ED 285b) = SUyg. *üz+ge* “başka” (< *üz* “kendi”) = YUyg. *özge* “başka”.

+gı/+ğı, +kı+, +go/+ğo

Bulunma, bağlılık ve belirli bir zamanı bildiren bu ek, daha çok yer ve zaman sıfatları türetir, krş. Eski Türkçe *ki* eki (Tekin, 2003, 140-141). Yeni Uygurcada +*kı*, +*ki*, +*ğı*, *gi* ekleri aynı işlevde kullanılan bir ektir. Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada bu ekle türetilmiş sözcükler şunlardır: ET *kışkı* “kış gibi” (ED 672a) = SUyg. *kıs+kı* “kışın” = YUyg. *kışkı*~ *kışlık* “kışa uygun, kış için hazırlanan veya belirlenen kışta işlenilen veya işletilen şeyler”, SUyg. *buğın+Gı* ~ *pığın+ğı* “bugünkü”= YUyg. *büğünci* “bugünkü”, SUyg. *pırın+gı* “önceki, evvelki” = YUyg. *burunğı* “önceki”, ET *küzki* “güz gibi, güzle ilgili” (ED 759b.) = SUyg. *guz+gı* = YUyg. *küzlügi* “güzün”, SUyg. *ertı+kı* ~ *erte+gi* ~ *erti+go* “eski, önceki” = YUyg. *etigi* “yarın”.

+gey, +key

Yeni Uygurcada yön bildiren isimden isim yapan ektir: *kün+gey* “güney”, *teris+key* ~ *tes+key* “kuzey”.

+ğina, +kine

Yeni Uygurcada işlek olarak kullanılmayan küçültme ifade eden isimden isim yapan ektir: *az+ğina* “azıcık”, *kiçik+kine* “küçücük”.

Gabain (1988, 105) Eski Türkçede kuvvetlendirme sevgi ve küçültme ifade eden *+kinya* (kitabeler) *+kina* (n ağzı) *+kiya* ve *kia* (y ağzı) ve ön ünlülü *+kinye*, *+kine* *+kiye*, *+kie* ekleri için *azkina* “çok az, azıcık”, *birkinye mun* “bir tek günah”, *yağukkia* “çok yakın, yakıncacık”, *birkie amrak oğlum* “sevgili biricik oğlum” örneklerini vermiştir.

+kAr

Eski Türkçede *+gArU* biçiminde görülen bu yön gösterme ekinin Sarı Uygurcadaki denkliği *+kAr* ekidir. Az sayıda sözcükte tespit edilen bu ekin Sarı Uygurcada yer-yön zarfı oluşturduğu görülmektedir: ET *içgerü* “içeri” (ED 25b) = SUyg. *iş+ker* “içeri” (< *iş* “iç”) = YUyg. *içkergi* “iç, iç tarafa doğru”, ET *taşğaru* “dışarı” (ED 563a) = SUyg. *tas+kar* “dışarı” (< *tas* “dış”) = YUyg. *taşkiri* “dışarı”.

Ekin bazen zaman zarfı da oluşturduğu tespit edilmiştir: *sonkar* “sonra” (<**songaru*) *tanğkar* “sabah, tan vakti” (**tanğaru*). Ayrıca bk. Nugteren & Roos, 2006, 118.

+lağ

Yeni Uygurcada bu ek isimlere gelerek yer isimleri yapar: *yay+lağ* “yayla”, *kış+lağ* “kışla”, *taş+lağ* “taşlı yer”. Gabain (1988, 44) Eski Türkçede *+lağ*, *läg* (+*la-ğ*) eki için *başlağ* “başlangıç”, *kışlağ* “kışla”, *yaylağ* “yaz geçirilen yer, yayla” örneklerini vermiştir.

+lap, +lep

Yeni Uygurcada bu ek sözcüklere geldiğinde topluluk bildiren sayı sıfatları oluşturur: *miñ+lap* “binlerce”, *yüz+lep* “yüzlerce”.

+lığ, +dığ, +nığ, +tığ

Bir yere aitlik, sahiplik ifade eden niteleme adları yapar. Gabain (1988, 44) Eski Türkçede bir şeyle donatılmayı ifade eden ve sıfat yapan *+lXg* eki için *tınlıg* “canlı

(< *tin* “nefes, hayat, can”), *kullıg* “esirli, esir sahibi, hükmettiği kimselere sahip olan, kullu” (< *kul* “esir”) örneklerine yer vermiştir. Yeni Uygurcada +*lık*, +*lik*, +*luk*, +*lük* ekleri bu özelliği karşılamaktadır. Sarı Uygurcada işlek kullanılan sıfat yapım eklerinden biridir. Ünlüyle ve *ğ*, *r*, *l* ünsüzleriyle biten sözcüklere +*lıg* / +*lığ* eki getirilir: ET *könüllüğ* “iyi niyetli istekli, nazik, neşeli” (ED 732b) = SUyg. *göñıl+lığ* “gönüllü” = YUyg. *könüllük* “gönüllü”, SUyg. *oy+lığ* “bozkırlı, bozkırda yaşayan” (< *oy* “vadi, bozkır”) = YUyg. *oyluk* “ova çukur düz olmayan yer”, SUyg. *altıncı+lığ* “altıncı” (< *altıncı* “altıncı”) = YUyg. *altınçı+lık* “altıncı”, ET *yamağlığ* “yamalı” (ED 936a) = SUyg. *yama+lığ* “yamalı” = YUyg. *yamağ+lık* “yamalı”, SUyg. *kezğı+lığ* “giysili, kıyafetli” = YUyg. *kiyim+lik* “giyimli”, ET *azığlığ* “dişli, köpek dişleri olan” (ED 284a.) SUyg. *azıg+lıg* “sivri azı dişine sahip; köpek dişli (fil için)” = YUyg. *éziğ+lık* “dişli”, SUyg. *sağal+lığ* “aksakallı” (< *sakal* “sakal”) = YUyg. *sağal+lık* “sakallı”, ET *sağlık* “sütlü bir hayvan” (ED 809a) = SUyg. *sağ+lığ* “sağlıklı, sağmal” (< *sağ* “sağlıklı”) = YUyg. *sağ+lık* “yavrulu, dişi koyun”, ET *küçlüğ* “güç, zor” (ED 697a) SUyg. *kuştığ* “güçlü” = YUyg. *küç+lük* “güçlü”, ET *ağırlığ* “değerli” (ED 93a) = SUyg. *ağır+lığ* “değerli”, = YUyg. *éğir+lık* “güç, zor”, ET *tonluk* “giysi ile ilgili bir şey; giysi için ödenek” (ED 520b) = SUyg. *ton+lığ* “kürklü” (< *ton* “kürk”) = YUyg. *ton+luk* “giyimli”, SUyg. *tağar+lığ* “kaplı” = YUyg. *tağar+lık* “çuvalı olan”, SUyg. *ulağ+lığ* “at arabalı” = YUyg. *ulağ+lık* “binek hayvanı olan, binek hayvana binen”, ET *çaklığ* “uygun zaman” (ED 407a) = SUyg. *çağ+lığ* “uygun zaman” (< *çağ* “zaman”) = YUyg. *çağ+lık* “sade, küçük önemli olmayan”.

Sarı Uygurcada söz sonu *j*, *z* ünsüzleri ile biten kelimelere +*dıg* / +*dığ* eki getirilir: ET *saçlığ* “saçlı” (ED 797a) = SUyg. *şæj+dığ* “bayan” (< *sæc* ~ *şæç* “saç”) = YUyg. *çaç+lık* “saçlı”, SUyg. *yüz+dığ* “yüzlü” = YUyg. *yüz+lük* “yüzlü”, ET közlük “gözlük” (ED 760a) = SUyg. *köz+dıg* “gözlü” = YUyg. *köz+lük* “gözlü”.

Sarı Uygurcada söz sonu *t*, *k*, *k*, *s*, *ş* ünsüzleriyle biten kelimelere +*tıg* / +*tığ* eki getirilir: ET *atlığ* “atlı” (ED 55a) = SUyg. *at+tıg* “atlı; süvari” = YUyg. *at+lık* “atlı”, SUyg. *azağ+tıg* “ayaklı” = YUyg. *ayağ+lık* “ayaklı”, SUyg. *as+tığ* “erzağı olan, erzaklı” (< *as* “ağırlama, ikram, şölen”) = YUyg. *aş+lık* “yemeği bulunan yemeği yeten”, SUyg. *erk+tığ* “güçlü” (< *erk* “güç”) = YUyg. *erk+lik* “özgürlük, serbestlik”, SUyg. *pıt+tığ* “ayaklı” (< *pıt* “ayak”) = YUyg. *put+luk* “ayaklı”, SUyg. *terik+tığ* “ağaçlı” = YUyg. *terek+lik* “kavak ağaçlı” SUyg. *moñus+tığ* “boyuzlu” = YUyg.

müngüz+lük “boynuzlu”, SUyg. *tıs+tığ* “dişli” (< *tıs* “diş”) = YUyg. *çış+lık* “dişli”, SUyg. *karak+tığ* “gözlü” (< *karak* “göz”) = YUyg. *karak+lık* “gözlü”, SUyg. *kulaştığ* “kulaçlı” (< *kulaç* “kulaç”) = YUyg. *ğulaç+lık* “kulaç gelen”, SUyg. *soyiş+tığ* “sevinçli, kutlu” = YUyg. *söyünç+lük* “sevinçli”.

Sarı Uygurcada söz sonu *m*, *n*, *y* ünsüzleriyle biten kelimelere ise *+nıg/+nığ* eki getirilir. Yeni Uygurcada değişmez: SUyg. *çan+nıg* “canlı” (< *çan* “can”) = YUyg. *can+lık* “canlı”, SUyg. *yılan+nıg* “yılanlı” (< *yılan* “yılan”) = YUyg. *yılan+lık* “yılanlı”, SUyg. *tegermen+nıg* “değirmenli” (< *tegermen* “değirmen”) = YUyg. *tüğmen+lık* “değirmenli”, SUyg. *kolum+nıg* “taylı” (< *kolum* “tay”) = YUyg. *kulunluk* “atın yavrusu olan”, SUyg. *al’tın +nıg* “altınlı” = YUyg. *altunlık* “altın çıkarılan yer”.

+liğan, +ligen

Yeni Uygurcada nadir kullanılan bir ektir. Çokluk bildiren tahmini sayı isimleri üretir: *yüz+ligen* “yüzlerce”, *on+liğan* “onlarca”.

+lık, +dık, +tık

Soyut ve somut adlar türeten bu ek, Sarı Uygurcada yaygın kullanılan eklerden biri değildir. Gabain (1988, 44) Eski Türkçede somut ve soyut isimler türeten *+lXk* eki için *ağılık* “ambar, hazine” (< *ağı* “mal, hazine”), *kınlık* “hapishane” (< *kın* “ızdırap, cefa”) örneklerine yer vermiştir. Sarı Uygurcada ünlüyle ve *ğ*, *r* ünsüzleriyle biten sözcüklere *+lık* eki, *s* ünsüzü ile biten sözcüklere ise *-tık* eki getirilir. Yeni Uygurcada *+lık*, *+lik*, *+luk*, *+lük* ekleri aynı işlevde kullanılan bir eklerdir. Bu durum Eski Türkçede farklı kaynaklardan gelen iki ekin eş sesli olması söz konusudur. Ayrıntılı bilgi için bk. Doğan, 2017, 50: SUyg. *kara+lık* “yas, matem” (< *kara* “kara, siyah”) = YUyg. *karilik* “yas”, SUyg. *sağ+lık* “sağlıklı, sağmal hayvan” (< *sağ* “sağlıklı”) = YUyg. *sağlık* “yavrulu, dişi koyun”, SUyg. *peğlik* “başkanlık görevi” = YUyg. *beg+lik* “liderlerin vazifesi, işi”, SUyg. *kın+dık* “göbek” (< *kın* “döl, insan nesli”) = YUyg. *kindik* “göbek”.

+mtul

Yeni Uygurcada işlek olarak kullanılmayan eklerdendir. Renk isimlerine gelerek renklerin azlığını ifade eden isimden isi yapan ektir: *kara+mtul* “karamsi”, *kök+ümtül* “mavimsi”, *kız+amtul* “kırmızımsı”.

+ncı / +nci

Sarı Uygurcada +ncı /+nci ekli asıl sayı adlarına gelerek sıra ve derece bildiren adlar türetir. Yeni Uygurcada +nçi şekli aynı işlevde kullanılmaktadır. Eski Türkçede nç eki kullanılmaktadır. (Ayrıntılı bilgi için sayılar kısmına bakınız): SUyg. *pir+ıncı* “birinci” = YUyg. *bir+inçi* “birinci”, SUyg. *işke+nci* “ikinci”= YUyg. *ikki+nçi* “ikinci”, SUyg. *üç+üncü* “üçüncü” =YUyg. *üç+inçi* “üçüncü”, SUyg. *türt+inci* “dördüncü” = YUyg. *töt+inçi* “dördüncü”, SUyg. *pes+ıncı* “beşinci” = YUyg. *beş+inçi* “beşinci” =, SUyg. *altı+ncı* “altıncı” = YUyg. *alti+nçi* “altıncı”, SUyg. *yiti+ncı* “yedinci” = YUyg. *yetti+nçi* “yedinci”, SUyg. *sakıs+ıncı* “sekizinci” = YUyg. *sekkiz+inçi* “sekizinci”, SUyg. *tokus+ıncı* “dokuzuncu” = YUyg. *tokkuz+inçi* “dokuzuncu”, SUyg. *on+ıncı* “onuncu” = YUyg. *on+inçi* “onuncu”.

+rak, rek

Yeni Uygurcada bu ek isimlere geldiğinde karşılaştırma ifade eder. İlkül (2008, 66) *çapsanrak* “biraz hızlı, biraz çabuk”, *bekrek* “daha sıkı, daha çok”, *etigenrek* “biraz erken” örneklerini verir. Bu ekin *sıl* hali Eski Türkçede yoktur. Gabain, (1988, 105) , *Edat ve Edat Benzeri Ekler* başlığı altında yer verdiği kuvvetlendirme anlamı taşıyan +rak, rek eki için *köp+rek* “daha çok”, *burun+rak* “daha önce” örneklerini vermiştir.

+sil, +sul

Yeni Uygurcada sık kullanılmayan benzerlik, gibilik anlamı katan isimden isim yapan ektir. Gabain, (1998, 48) Eski Türkçede benzerlik gibilik anlamı katan +sığ, *sığ* ikincil olarak da +çığ, +çığ ekleri için *kul+sığ* “köle gibi”, *adı+sığ*, *adın+çığ* “başka türlü, seçkin” örneklerine yer vermiştir.

Yeni Uygurcadaki örnekleri şunlardır: *ağ+sil* “beyazımsı”, *yok+sul* “fakir, yoksul”.

+siman (+simal)

Yeni Uygurcada isimlere gelerek benzerlik gibilik anlamı katan sıfatlar türeten ektir. Eski Türkçede bulunmayan bir ektir. Yeni Uygurcadaki örnekler şunlardır: *böri+simal* “kurda benzer”, *kişi+siman* “insansı”, *adem+siman* “adam gibi”.

+siz

Yeni Uygurcada yaygın olarak kullanılan bu ek isimlerde yokluğu ifade isimden isim yapan ektir. Gabain (1988, 45) Eski Türkçede yokluğu bildiren +sXz eki için *körk+süz* “çirkinlik”, *ög+süz* “annesiz” örneklerini vermiştir.

Yeni Uygurcadaki örnekleri şunlardır: *su+siz* “susuz”, *ruh+siz* “ruhsuz”, *kum+siz* “kumsuz”, *orun+siz* “yersiz”, *paydisiz* (< *payda+siz*) “faydasız”.

Kuzeydoğu Türk Dillerinden olan Sarı Uygurcada -*siz* ekinin olmaması Moğolcadan kaynaklanmış bir özellik olabilir. Sarı Uygurcada bu ekin özelliklerine rastlamak mümkündür. SUyg. *ennis* “dar” < *ensiz. (Nugteren & Roos, 2006, 119).

+ş, +ç

Yeni Uygurcada yakınlık benzerlik anlamları katan isimden isim yapan ektir. Renk isimlerine gelerek sıfatlar türetir. Gabain (1988, 43) Eski Türkçede küçültme sevgi ve okşama bildiren +ç eki için *ög+üçüm* “anneciğim”, *ata+cım* “babacığım” örneklerine yer vermiştir.

Yeni Uygurcadaki örnekleri şunlardır: *kök+üş* “açık mavimsi, göğümsü”, *sa(r)ğu+ç* “sarışın sarımsı”, *ékiş* (< *ak+iş*) “akımsı”.

+tus / +tüs

İşlek bir ek olmayan +*tus* +*tüs* eki Sarı Uygurcada yalnızca bir kelimedede tespit edilmiştir. Yeni Uygurcada +*düz* işlek olarak kullanılmayan isimden isim yapan ektir: ET *küntüz* “gündüz” (ED 729b) = SUyg. *küntüs* ~ *kuntus* ~ *k^huntis* (< *kün* “gün, güneş”) “gündüz” = YUyg. *kündüz* “gündüz”.

3.3.2. Addan Eylem Yapan Ekler

+a-/ +e-

Adlara gelerek yapma ve olma ifade eden eylemler yapar. Gabain (1998, 48) Eski Türkçede +*a-*, +*e-* şekillerinin yanında +*ı*, +*i*, +*u*, +*ü* şekillerine de yer vermiştir. Sarı Uygurcada da işlek eklerden biridir. Yeni Uygurcada de kullanılan bu ek genelde tek heceli isimlerden fiiller türetir: SUyg. *yas+a-* “filanca yaşta olmak” = YUyg. *yaş+a-*, “yaşamak” SUyg. *köp+e* > *göve-* “çoğalmak” = YUyg. *köp+ey-*, “çoğalmak, artmak” SUyg. *cüde-* “zayıflamak” (< *cüt* “zayıf”) = YUyg. *cüde-* “zayıflamak” =, SUyg. *bosa-* (< *bos* “boş”) “kurtulmak, serbest kalmak”, = YUyg. *boş+a-* “kurtulmak, boş olmak”, SUyg. *san+a-* (< *san* “sayı”) “saymak” = YUyg. *sani-* (*san+a-*) “saymak”, SUyg. *tüs+e-* “rüya görmek” = YUyg. *çüş+e-* “rüya görmek, SUyg. *til+e-* (< *til* “dil”) “dilemek; aramak” = YUyg. *til+e-* “bir işin olmasını ummak istemek”.

Sarı Uygurcada ekin yansıma sözcüklere geldiği de görülmektedir: *şabıra-* “şırıldamak” (< *şabır-şabır* “şırıl şırıl”), SUyg. *şivur+a-* “fısıldamak” (< *şivur-şavur* “fısır fısır”) *dıngır+e-* “çangır çungur diye ses çıkarmak” (< *dıngır-dangır* “çangır çungur (yansıma)”).

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada birden fazla heceye sahip olan ve ikinci hecesinde dar ünlü bulunan bazı sözcüklere *+a-/ +e-* eki geldiğinde orta hece ünlüsü düşebilir: SUyg. *oyun+a-* > *oyna-* “ oynamak” = YUyg. *oyna* “ oynamak”.

+ar- / +er-

Genelde renk adlarına gelerek onlardan geçişsiz eylemler türetir. Yeni Uygurcada bu ekler genellikle sıfatlara gelir. Ünlü ile biten kelimelere *-r* eki getirilir: SUyg. *sarığ+ar-* “sararmak” = YUyg. *sarğay-* “sararmak” (< *sarig* “sarı”) , SUyg. *güg+er-* (< *kük ~ gük* “yeşil; mavi”) “yeşermek” = YUyg. *kök+er-* “yeşermek”, SUyg. *aķ+ar* “ağarmak” = YUyg. *aķ+ar-* “ağarmak” (< “ak, beyaz”).

Gabain (1988, 50) Eski Türkçede addan eylem yapan *+(X)r* eki için *belgü+r-* “belirmek” (< *belgü* “işaret, fal”) örneğine yer vermiştir.

+ay-, +ey-, +y-

Eski Türkçede *+d, +ad, +ed* olan bu ek “bir şey olmak veya yapmak bildirmek” için kullanılır: *kut+ad-* “mutlu olmak, mesut olmak” (< *kut* “saadet”), *ulğad-* “büyümek, yetişmek” (< *uluğ+ad* “ulu, büyük”).

Yeni Uygurcada sıfatlara gelen bu ek yer yer dönüşlü fiiller türetir. Yeni Uygurcada örnekleri şunlardır: *ķara+y-* “kararmak”, *aķ+ay-* “gözlerini ağartmak”, *köp+ey-* “çoğalmak”, *ulğay-* (< *uluğ+ay*) “büyümek”, *ķiskey-* (< *ķışķa+y*) “kısalmak”.

+el-

Sarı Uygurcada bir iki örnekte karşımıza çıkan bu ekin sıfatlardan eylemler türettiği görülmektedir: *tüz+el-* (< *tüz* “düz”), “düzelmek” SUyg. *teη+el-* “denkleştirmek”

Yeni Uygurcada *+l- +al-* ekleri işlek olarak kullanılmayan addan eylem yapan ektir: *tüz+el-* “düzelmek”, *az+al-* “azalmak”.

Gabain (1988, 49) Eski Türkçede de işlek olarak kullanılmayan addan eylem yapan ek için *tusu+l-* “fayda vermek” (< *tusu* “fayda”), *yoklun-* “tahrip etmek, yok etmek” (< *yok* “yok”; dönüşlülük ve yokluk manasıyla) örneklerine yer vermiştir.

+ca-, +ça-, +çe-

Yeni Uygurcada nadir kullanılan addan eylem yapan ektir: *köñül+ce-* “takdir etmek”, *yelin+ca-* “tutuşmak”, *kem+çe-* “ölçmek”.

+cira-, +cura-, +çire-

Yeni Uygurcada nadir görülen addan eylem yapan ektir: *kaçcira-* “kurumak, solmak” (< *kağ* “kav”), *cul+cura-* “yıpratmak eskitmek”, *tep+çire-* “damlamak, sızmak” (tep “küçük parça, zerre”).

+ğa-, +ka-, +ke-

Yeni Uygurcada genellikle tek heceli sonu ünsüzle biten sözcüklere gelerek eylemler türeten ektir. Gabain, (1998, 49) Eski Türkçede addan eylem yapan *+ka-*, *+ke-*; *+ğa-*, *+ge* ekleri için *ırınçka-* “acımak, merhamet etmek” (< *ırınç* “sefil”), *yarlığka-yarlıka-* “buyurmak, vaaz etmek” (< *yarlığ* “emir, karar”), *kiñgäş-* “danışmak” (*kiñ* “geniş” -ş- kuvvetlendirme”) örneklerini vermiştir.

Yeni Uygurcadaki örnekleri şunlardır: *is+ke-* “koklamak”, *kar+ğa-* “beddua etmek”, *tumu+ka-* “üşütmek”, *çiñ+ka-* “sıkılaştırmak, zorlamak”.

+ğar-

Tek heceli adlara gelerek onlardan geçişli eylemler türeten bir ektir. Yeni Uygurcada bu görevi *+ğar-*, *+kar-*, *+ker* ekleri sağlar: SUyg. *su+ğar-* “sulamak, su vermek” = YUyg. *su+ğar-* “su yolu açmak, sulamak”, SUyg. *baş+ğar-* = YUyg. *baş+kur-* “becermek, yapmak”.

Gabain (1998, 49) Eski Türkçede sık kullanılmayan *+ğar- ger-*; *+kar-*, *+ker-* eki için *köñülker-* “düşünmek” (< *köñül* “gönül, kalp”), *tüpker-* “tahkik etmek, aslını araştırmak” (< *tüp* “dip”) örneklerine yer vermiştir.

+ği-, +ki-

Yeni Uygurcada tek heceli sonu ünsüzle biten isimlerden fiiller türeten ektir: *çañ+ği-* “toslanmak” (< *çañ* “toz”), *sel+gi-* “kurumak”, *çüñ+kü-* “kapanmak”.

+Gıra-

Erdal (1991, 465) çalışmasında Eski Türkçede genellikle yansıma adlara geldiğini belirtir. Muhtemelen Moğolcadan alıntı olan yansıma sözcüklere gelen bu ek için bk. Tekin, 1982, 503-513. Addan eylem yapan yansıma sözcüklere gelen bu ek, Sarı

Uygurcada yalnızca birkaç örnekte tespit edilmiştir. *sır+Gıra-* “vızıldamak” (< *sır-sır* “vız vız”), *Gohr+Gıra-* “şıkırdamak, hışırdamak”. Gabain (1998, 49) Eski Türkçede “ses çıkarmak” anlamında olan *+kır-*, *+kir-*; *ğır* ekleri için *aykır-* “haykırmak (< *ay* ünlemdir), *yañkır-* “yankılanmak, yansıtmak” örneklerine yer vermiştir.

Yeni Uygurcada *+kır-*, *+kir-*, *kur-*, *+kür-* ekleri taklidi kelimelere gelerek geçişsiz fiiller türetir: *çüç+kür-* “aksırmak”, *öñ+kür-* “hüngürdemek, ağlamak”.

Yeni Uygurcada genellikle sonu *-r* ile biten tek heceli taklidi kelimelere *+kira-*, *+kura-*, *+küre-*, *+gıra-* ekleri kullanılarak geçişsiz fiiller türetilir.: Yeni Uygurcada görülen örnekler şunlardır: *gür+küre-* “gürüldemek”, *gañ+gıra-* “şaşırmak” (< *gañ* “yalnız, saf”), *ğar+kira* ~ *ğakira* “gargara yapmak, gürüldemek”, *hö+küre-* “höykürmek, hıçkırarak ağlamak”.

+ı-

Gabain (1988, 48) *+a-*, *+e-*, *+ı-*, *+i-*, *+u-*, *+ü-* şeklinde tek bir madde içinde yer vermiştir. Tekin (2003, 88-89) *+A* ve *+I* olmak üzere iki başlık altında incelemiştir. Eski Türkçeden beri görülen genel olarak Türk dillerinde işlek olmayan bu ek, Sarı Uygurcada iki örnekte tespit edilmişti.: SUyg. *bey+i-* ~ *pay+i-* (< *pay* ~ *bey* “zengin”), *kiwi-* (< *k^hip* ~ *k^höp* ~ *k^hep* “çok”). Söz konusu örnekler için bk. Ayazlı, 2017, 252.

Yeni Uygurcada *+i-*, *+u-*, *+ü-* ekleri genellikle tek heceli sıfat ve taklidi kelimelere gelerek, geçişsiz fiil türetir: *béy+i-* “zenginleşmek” (< *bay* “zengin”), *purķ+u-* “burundan gürlütülü solumak, fokurdamak”, *renc+i-* “incinmek, darılmak”.

+ık-

Addan eylem yapan oluş bildiren geçişsiz eylemler türeten *+ık-* ekine Sarı Uygurcada yalnızca birkaç örnekte rastlanmıştır: *kal+ık-* “kudurmak” (< *kal* “kudurmuşçasına, çılgın, kuduruk”), *pır+ık-* “birbiriyle anlaşmak” (< *pır* “bir”).

Yeni Uygurcada *+k-*, *+k-* ekleri sonu ünsüzle biten tek heceli kelimelerden fiiller türetir: *bir+ık-* “birikmek”, *iç+ık-* “dahil olmak”, *yol+uķ-* “rastlamak görüşmek”.

Gabain (1998, 49) Eski Türkçede addan eylem yapan *+k-*, *+k-* ekleri için *içik-* “içeri girmek, emri altına girmek”, *tağık-* “çıkmaq, dağa çıkmak” örneklerine yer vermiştir.

+ilda-, +ilde-, +ulda-, +ülde

Öztürk (2020, 43) Yeni Uygurcada tek heceli taklidi kelimelere gelen ve geçişsiz fiiller türeten bu ek için *ciz+ilda-* “cızırdamak”, *xur+ulda-* “horuldamak” örneklerine yer vermektedir. Bu ekin +illa- +ille varyantlarına da rastlanır. *tağ+ilda-* ~ *tağilla-* “takıldamak”.

+ira-, +ire-

Yeni Uygurcada genellikle taklidi seslere gelen bu ek geçişsiz fiiller türetir: *yalt+ira-* “ışıldamak”, *kalt+ira-* “titremek, heyecanlanmak”.

+irka-, +ika-

Yeni Uygurcada kullanılan bu ekler geçişsiz fiiller türetir. Daha çok +ika- şekli kullanılmaktadır: *aç+ika-* “acıkmak”, *néz+ika-* “nazlanmak”, *téñ+irka-* ~ *téñ+ika-* “hayret etmek, şaşırmak”.

+IA-, +dA-, +nA-

Sarı Uygurcaya ait işlek eklerden biri olan bu ek, adın taşıdığı anlama göre bir iş, oluş, hareket bildirir. +IA- eki ve türevleri hem geçişli hem de geçişsiz eylemler türetebilir, Ünlüyle ve ğ, r; l ünsüzleriyle biten sözcüklere +IA- eki getirilir: SUyg. *arığla-* (< *arığ* “temiz”), = YUyg. *ériğdimak* “temizlemek” SUyg. *yığ+la-* “ağlamak” = YUyg. *yiğlimak* “ağlamak”, SUyg. *yır+la-* (< *yır* “şarkı”) “şarkı söylemek” = YUyg. *irlimak* (< *ir+le-*) “şarkı söylemek”, *oğur+la-* (< *oğur* “hırsız”) = YUyg. *oğrila-* “hırsızlık yapmak, çalmak” (< *oğur+la-*), SUyg. *so +la-* (< Çin, suo + Tü. *la-*) “kilitlemek” = YUyg. *solimak* “kilitlemek”, SUyg. *GıcıGıla-* (< *GıcıGı* “kaşıntı”) “gıdıklamak” = YUyg. *қиçикла-* ~ *ғидикла-* “gıdıklamak”, SUyg. *bo+la-* (< *bo* “paket”) “paketlemek” = YUyg. *bola-* “paketlemek”

Yeni Uygurcada +la-, +le- sık kullanılan addan fiil yapan ektir. Getirildiği ismin ifade ettiği kavramla ilgili hareket le ilişkili fiiller türetir: *bağ+la-* “bağlamak”, *baş+la-* “başlamak”, *o+la-* “avlanmak”, *kuğur+la-* “kur kur etmek”.

Gabain (1998, 49) Eski Türkçede sık kullanılan +la-, +le- eki için yilwile- “büyülemek” (< *yilwi* “büyü”), *buzagula-* “buzagılamak” (< *buzagı* “buzagı”) örneklerine yer vermiştir.

Sarı Uygurcada söz sonu t, k, k, s, ş ünsüzleriyle ile biten sözcüklere +tA- eki getirilir: SUyg. *yak+ta-* “tereyağı sürmek” = YUyg. *yağla-* (< *yağ* “yağ”) “yağ

sürmek”, SUyg. *tes+te-* (< *tes* “diş”), dişlemek, yakalamak, tutmak = YUyg. *çişlimek* “çiğnemek” SUyg. *ıs+ta-* “tutmek” (< *ıs* “duman”), = YUyg. *islimak* “is tutmak, is tutulup kararmak”, SUyg. *as+ta-* “şölen vermek” = YUyg. *aşlamak* “özellikle deriyi tabaklamak için hazırlanan yemeği koyup pişirmek” SUyg. *ezer+te-* (< *ezer* “eyer”) “eyelemek” = YUyg. *égerle-* “eyerlemek”, SUyg. *kuçak+ta-* “kucaklamak” (< *kucak* “koyun, bağır, kucak”) = YUyg. *kuçakla-* “kucaklamak”. Ayazlı (2017, 58) çalışmasında *ezer* “eyer” sözcüğü *r* ile bittiği için ekin *+le* olması beklenirken ek *+te-* (*ezer+te-*) olarak görüldüğünü belirtir. Ek, bazen *+ti-* biçiminde de görülmektedir, *tıs+ti-* “ısırmak” (< *tıs* “diş”) bk. Roos, 2000, 80,

Sarı Uygurcada söz sonu *j*, *z* ile biten kelimelere *+da-* eki getirilir: SUyg. *göz+de-* “gözlemek” = YUyg. *közle-* “SUyg. *comağ+da-* = YUyg. *çomağla-* “tokaçlamak” (< *comağ* “tokaç, tokmak”). Ayazlı (2017, 58) çalışmasında *comak* “tokaç” sözcüğü *ç* ile bittiği için ekin *+ta-* olması beklenirken ek *+da-* olarak görüldüğünü belirtir. Ekin ünsüz uyumuna girmediği durumlar da söz konusudur: SUyg. *karıs+da-* “karışlamak” (< *karış* “karış”), *o^ht+da-* “otlamak” (< *o^ht* “ot”).

Yeni Uygurcada *+da-*, *+de-* sık kullanılan addan eylem yapan ektir. Genellikle ünsüzle biten kelimelere gelmektedir. ek daha çok geçişsiz fiiller türetir. Gabain, (1998, 50) Eski Türkçede *+ta-*, *+te-* şeklinde olan bu ek için *ün-te-* “çağırarak, seslenmek” (*ün* “ses”), *iste-* “aramak, istemek” (< *iz* “iz”), *alta-* “aldatmak” (al “hile”) örneklerine yer vermiştir.

Yeni Uygurcadaki örnekleri şunlardır: *al+da-* “aldatmak”, *ün+de-* “çağırarak”, *izde-* “aramak”, *koğ+da-* “korumak”, *gürül+de-* “gürültü yapmak”, *kövük+de-* “köpüklemek”.

Öztürk (2020, 42) çalışmasında Yeni Uygurcada ünlü ile biten kelimelere getirilişi yaygın olmayan bu ek için *çörü+de-* “çevrelemek”, *hi+de-* “kikirdemek” vb. örneklerini verir. *+da-* *+de-* eki *+la*, *+le* eki ile eş olduğu görülür: *izde-* ~ *izle* istemek, aramak”, *hölde-* ~ *hölle-* “ıslatmak, nemlendirmek”

Sarı Uygurcada söz sonu *m*, *n*, *y* ünsüzleriyle biten kelimelere ise *+na-* eki getirilir: *kam+ na-* “tören düzenlemek”, SUyg. *yilem+na-* (< *yilem* “yapışkan”) “yapıştırmak” = YUyg. *yélimli-* “yapıştırmak”, SUyg. *tıñ+na-* “dinlemek” = YUyg. *tiñle-* “dinlemek”, SUyg. *añ+na-* “dinlemek” = YUyg. *añla-* “dinlemek”.

+lan-

Sarı Uygurcada +*la-* ekinin genişletilmiş biçimi olan +*lan-* eki çok sık kullanılmayan addan eylem yapan bir ektir, az sayıda örnekte tespit edilmiştir: SUyg. *ağır+lan-* “hastalanmak”, *cada+lan-* “yağmur için dua etmek”.

Öztürk (2020, 45) Yeni Uygurcada fillerde isim tabanında belirtilen şeyi üzerinde bulundurma, o halde olma veya kendi kendine yapma ifade eden +*lan-*, +*len-* eki için *lağ+lan-* “cılalanmak”, *üy+len-* “evlenmek”, *kayğu+lan-* “kaygılanmak”, *zoh+lan-* “ezilmek” örneklerine yer vermiştir.

+las-, +-tas-

+*las-* ve türevi +*tas-* eki +*la-* ekinin genişletilmiş biçimidir. Sarı Uygurcada ünlüyle ve *ğ*, *r*, *l* ünsüzleriyle biten sözcüklere +*lAs-* eki getirilir: *yır+las-* “şarkı söylemek” (< *yır* “şarkı söylemek”), *yığ+las-* “ağlaşmak”, *lar+tas-* “konuşmak, sohbet etmek” (< *lar* “konuşma”), *karo+lAs-* “haberleşmek” (< *karo* “haber”)

Yeni Uygurcada +*laş-*, +*leş-* eki genellikle müşareket bazen de dönüşlülük ifade eder: *yığlaş-* “ağlaşmak”, *keskinleşmek* “keskinleşmek”, *çağçağlaş-* “şakalaşmak”.

Sarı Uygurcada söz sonu *t*, *k*, *k*, *s*, *ş* ünsüzleriyle ile biten kelimelere +*tAs-* eki getirilir: *kuçak+tas-* “kucaklaşmak” (< *kucak* “kucak”).

+lat-, +let-

Yeni Uygurcada sık kullanılmayan addan eylem yapan ektir. +*la-*, +*le* ekinin genişletilmiş hali olan bu ek geçişli fiille türetir: *can+lat-* “canlandırmak”, *keñ+let-* “genişletmek”, *kök+let-* “filizlendirmek”, *carañ+lat-* “çingırdamak”.

+ra, +re

Yeni Uygurcada sık kullanılmayan addan eylem yapan ektir. Tek heceli taklidi bazı kelimelere ve sıfatlara gelerek geçişsiz fiiller türetir Gabain, (1998, 50) Eski Türkçede de seyrek olarak kullanılan +*ra*, +*re* eki için *kakraş-* “tahkir etmek, kızdırmak” (*kak* “kin” ve *ş* kuvvetlendirme eki) örneğine yer vermiştir.

Yeni Uygurcadaki örnekler şunlardır: *hañ+ra-* “anırmak”, *añ+ra-* “şaşkın şaşkın bakmak”, *iñ+re-* “inlemek”, *me+re-* “melemek”.

+sa-, +se-

Yeni Uygurcada işlek olarak kullanılmayan bir ektir. Gabain (1998, 50) Eski

Türkçede arzulama, istek bildiren bu ek *kaksak* “kindar, kinli” (< *kak* “kin” ve *-k* fiilden isim yapma eki) örneğine yer vermiştir.

Yeni Uygurcadaki örnekleri şunlardır: *deŋ+se-* “tartmak”, *vay+sa-* “çok konuşmak, gevezelik etmek”.

+si-, +su-

Yeni Uygurcada sık kullanılmayan bir ektir. Oluş ve niyet bildiren bu ek genellikle ünsüzle biten isimlere gelmektedir: *adem+si-* “büyüklenmek”, *bıŋ+si-* “kirlenmek, acıyıp sasımak” (< *bılıŋ-sı-*, *bılıŋ* “bozuk, çirkin”).

Gabain (1998, 50) Eski Türkçe de sık kullanılmayan bu ek için *ärksin-* “hakimiyeti ele almak” (< *ärk* “güç”) örneğine yer vermiştir.

+sin-, +sun-

Yeni Uygurcada görülen bu ek duygu, niyet ve tavır bildiren sıfatlar türetir: *ağriŋ+sin-* “kendini hasta hissetmek”, *balisin-* (< *bala+sin*) “çocuk saymak”, *bay+sin-* “zengin olmak”, *öz+sin-* “benimsemek, kendine yakın saymak”.

+sit-

Yeni Uygurcada *+si-* isimden fiil yapan ekin genişletilmiş biçimidir: *kem+sit-* “değerini düşürmek, alçaltmak”, *men+sit-* (*me-*) “itibar ettir(me)mek, hesaba al(ma)mak”, *teŋ+sit-* “denkleştirmek”.

+sira-, +sire-

Yeni Uygurcada işlek olarak kullanılmayan bir ektir. Ek genellikle bir şeyi kaybetme bir şeyin yokluğunu veya azlığını ifade eder: *hal+sira-t-* “yormak, kuvvetsizlendirmek”, *su+sira-* “susamak”, *yer+sire-* “vatan hasreti çekmek”, *uyŋu+sira-* “uyuklamak”.

Gabain (1988, 50) Eski Türkçede *+sıra-*, *+sire-* “sız /siz vs. kalmak” (< *sır+a-* veya *sız+ra-*) anlamı veren sık görülmeyen bu ek için *ilsira-* “ilsiz kalmak” (< *il* “ülke, il”), *inçsiret-* “rahatsız etmek” (< *inç* “rahat, huzur” ve *-t* yaptırma eki), *tatıŋsıra-* “tatsızlanmak” (< *tatıŋ*) örneklerine yer vermiştir.

+şa-, +şe-

Öztürk (2020, 47) çalışmasında Yeni Uygurcada işlek olarak kullanılmayan addan eylem yapan bu ek için *kap+şa-* gevezelik etmek, çok konuşmak”, *oŋ+şa-*

“düzenlemek”, *teŋ+şe-* “düzenlemek” örneklerini verir. *kapşa-* fiili hariç bu ekle türetilen fiiller geçişli anlam üretir.

+şi-, +şu-

Yeni Uygurcada sık kullanılmayan genellikle taklidi kelimelere sıfatlara gelen ve onları geçişsiz fiiller yapan ektir: *hav+şu-* “havlamak”, *delden+şi-* “sallanmak, sendelemek” (< *delden* “kararsız, sallantıda”), *gaŋ+şi-* “köpeğin acıyla ses çıkarması”.

3.3.3. Eylemden Ad Yapan Ekler

-ar, -er, -r

Yeni Uygurcada bu ek sıfat, nesne ve vasıf isimleri üretir. Aslında sıfat fiil eki olan bu genellikle *-lik, -lik* ekleriyle kullanılmaktadır: *uçar* (kuş) “uçan “kuş”, *yet-erlik* “yeterli”, *vetensüy-er* “vatansever”.

Gabain (1988, 58) Eski Türkçede görülen genellikle sıfat yapan bu ek için *sever* “sevimli” (< *sev-* “sevmek”), *uçar* “uçucu” (uç- “uçmak”) örneklerine yer vermiştir.

-ç

Gabain, (1988, 54) Eski Türkçede dönüşlülük eki olan *-n* eki ile *-ç* ekinin birleşmesiyle oluşan *-nç, nçu, -nçü* eki için *ögrünç, ögrünçü* “sevinç” (< *ögir-* “sevinmek”), *tagzınç* “tomar, bölüm”, (< *tagzin-* “dönmek, dolanmak”, *kirtgünç* “inanç, iman” (< *kirtgün-* “inanmak”) örneklerine yer vermiştir.

Yeni Uygurcada dönüşlü fiil kök ve gövdelerine gelen seyrek görülen eylemden ad yapan ektir: *tayan-ç* “dayanak”, *korğun-ç* “korkunç”, *kızğan-ç* “kıskanç”, *süyün-ç* “sevinç”, *işen-ç* “inanç”.

-ça, -çe

Yeni Uygurcada kullanılan bu ek genellikle eşya isimleri türetir. İşlek olarak kullanılmayan bir ektir: *selin-ca* “döşek”, *pürken-çe* “çarşaf”, *çüşen-çe* “düşünce, fikir”.

-cık

-cık ekinin Eski Türkçedeki denkliği *çUk* (Erdal, 1991, 357) ekidir: *bürünçük* “bir kadının duvağı” ED 367b. Bu ek, genelde Sarı Uygurcada dönüşlü çatı eki *-n*’den sonra görülür ve nesne adları yapar: SUyg. *dam-cık* (< *dam-* “damlamak”), *tüsen-cık*

“döşek” (< *tüsen*- “yatar durumda olmak”), *yakın-cık* “battaniye, kapak” (< *yakın*- “örtünmek”), *yastan-cık* “yastık”.

Yeni Uygurcada *-çaķ*, *-çek* eki fiilden sıfatlar türetir. Çok yaygın olarak kullanılan bir ek değildir. *-çuk* eki ise *-çaķ* ekinin bir varyantı olarak kullanılır: *uyal-çaķ* “utangaç”, *erin-cek* “tembel”, *ķorkun-çaķ* “her şeyden korkan”, *ķizgançuk* “kıskanç, gıpta, haset, cimri”.

-di (-da)

Yeni Uygurcada işlek olarak kullanılmayan bir ektir. n’li fiil gövdelerine gelerek isimler türetir: *yiğın-di* “yığıntı”, *ķirin-di* “kırıntı”, *taşlan-di* “döküntü”, *kesindi* “kesinti”.

-dık

Eylemin anlamıyla ilgili adlar türeten çok yaygın olmayan bir ektir: SUyg. *ķaz-dık* “ağacın, yumurtanın kabuğu (< *ķaz*- “topraktan sökmek, koparmak”) = YUyg. *ķovzak* “bitkilerin dal ve köklerini kaplayan kısmı, kabuk”.

Yeni Uygurcada aslında sıfat fiil eki olan *-duk* eki ile türetilmiş isimler azdır: *har-duk* “yorgunluk”, *ķal-duk* “miras, yadigar”.

Gabain, (1988, 56) Eski Türkçede geçmiş zaman manası veren *-duk*, *-dük*; *-tuk*, *tük* eki için *kalmaduk öd* “istikbal, gelecek” (< *kal*- “gelmek” *-ma* olumsuzluk eki ile birlikte) örneğine yer vermiştir.

-ecek

Yeni Uygurcada nadir görülen bir ektir. Sadece *ķél-ecek* “gelecek” kelimesinde görülür.

-ğ/-ığ

Eski Türkçeden beri işlek olarak kullanılan bu ek, sıfat ve adlar türetir. Gabain (1988, 51) Eski Türkçede çeşitli anlamlar türeten *-(X)g* eki için *ög* “akıl” (*ö*- “düşünmek”), *tapıg* “hürmet, hizmet, huzur (< *tap*- “tapmak”) örneklerine yer vermiştir. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada bazı ortak kelimelerde; *-ğ* / *-ığ* eki Yeni Uygurcada *-k/-ķ* eki kullanılmaktadır: SUyg. *açı-ğ* (< *açı*- “ekşimek”) = YUyg. *aççıķ* “ekşi, acı”, SUyg. *ķıçı-ğ* (< *ķıçı*- “küçülmek”) = YUyg. *ķiçi-k* “küçük”. Sarı Uygurcada bu ekle türetilmiş adlar şunlardır: SUyg. *tarı-g* “darı”= YUyg. *tériķ* “darı” (< *tarı*- “toprağı

işlemek”), SUyg. *ula-ğ* “bağ”= YUyg. *ula-k* “bağ”.

Yeni Uygurcada -ğ işlek olarak kullanılmayan bir ektir: *oz-uğ* “evvelki”.

-ğa, -ge, -ka, -ke

Yeni Uygurcada sonradan işlekliği kaybolmuş nesneler üreten ektir: *sal-ğa* “kement”, süpürge “süpürge”, *kül-ke* “gülüş”, *emgüz-ge* “emzik”, *töñ-ge* “halka”, *tep-ke* “tepki”.

Gabain (1988, 51) Eski Türkçede seyrek olarak kullanılan isimler türeten -ğa/-ge eki için *bilge* “bilge, hâkim” (*bil-* “bilmek”), *kısğa* “kısa” (*kıs-* “kısmak”) örneklerine yer vermiştir.

-ğak /-gek

Yeni Uygurcada -ğak, -gek, -kak, -kek ekleri bazı fiillere gelerek fiillerin bildirdiği harekete uygun özellik taşıyan çeşitleri nesneleri karşılar -ğak/ -gek ekinin Sarı Uygurcadaki işlevleri şöyledir: Nesne, araç-gereç adları türetir: SUyg. *dara-ğak* (< *tara-* ~ *dara-* “taramak”) “tarak” = YUyg. *tar-ğak* “tarak”, SUyg. *or-ğak* (< *or-* “biçmek”) “orak” = YUyg. *or-ğak* “orak”. Sıfatlar türetir: SUyg. *tay-ğak* (< *tay-* “kaymak”) = YUyg. *téyilğak* “kaygan”, SUyg. *sola-ğak* (< Çin. *su o* + Tü. *la-* *sola-* “kilitlemek”) = YUyg. *solağ* “kapalı”, *suda-ğak* “benzer” (< *suda-* “benzemek”).

Gabain (1988, 52) Eski Türkçede daima yapan anlamında kullanılan seyrek kullanılan -ğak, -gak; -guk, -gük eki için “kazğuk “kazık (< *kaz-* “kazmak”), *tirgük* “direk” (**tire-gük* *tire-* “diremek, desteklemek”) örneklerine yer vermiştir.

-gAn

Gabain (1988, 52) Eski Türkçede seyrek olarak kullanılan -gAn eki için *bazğan* “çekiç” (*bas-* “basmak”) örneğine yer vermiştir.

-gAn eki Sarı Uygurcada eylemlere gelerek sıfatlar türetir: *belet-gen* “hazır” (< *belet-* “hazırlamak”), *bırık-gen* (< *birik-* “birleşmek”), *ılda-ğan* (< *ılda-* “buğulamak, ateşte kurutmak”), *kula-ğan* “çalışan” (< *kula-* “çalıştırmak, iş vermek”), *sañkıla-ğan* “sarkık” (< *sañkıla-* “sarkmak”), *sız-gen* (< *sız-* “şişmek”), *uz-ğan* (< *uz-* “kesmek”). Ekin, eylemlere gelerek adlar türettiği de görülür: *kağır-ğan* “makarna kavurması” (< *kağır-* “kavurmak”).

Yeni Uygurcada -ğan, -gen, -kan, ken eki sıfat ve nesne isimleri türetir: *birikken*

“birleşik” *çekil-ğan* “yıldırım”, *tuk-kan* “akraba”, *kap-kan* “kapan”.

-ğın, -gin, -kın, -kin, ğun, -gün, -kun, -kün

Yeni Uygurcada işlek olarak kullanılan bir ektir. Genellikle tek heceli fiillere gelir: *taş-kın* “taşkın”, *çüş--kün* “düşkün”, *öt-kün* “sağnak”, *uç-kun* “kıvılcım”, *toş-kın* “engel”, *sol-ğun* “solgun”, *az-gin* “azgın”.

Gabain (1988, 52) Eski Türkçede seyrek olarak kullanılan *-ğın, -kın, -kın, -kin; -ğan* eki için *täzkin* “mülteci” (< *täz-* “kaçmak”), *tirgin* “kalabalık, dernek” (< *tir-* “dermek, toplamak”), *bazğan* “çekiç” (*bas-* “basmak”) örneklerine yer vermiştir.

-ğl /-gi / -ki /-kı

Sarı Uygurcada *-ğl /-gi / -ki /-kı* eylemin gösterdiği hareketle ilgili adları türetir: *işki* “içki”, *uzuğı* “uyku”, *kezi ~ kezgi ~ kızgi* (< *kez-* - *kiz-* “giymek”), SUyg. *şor-ğı* (< *şor-* “süpürmek”) “süpürge”, *sana-ğı* “tesbih” (< *sana-* “saymak”), *suzğı* “tarak”.

Yeni Uygurcada *-ğu, -gü, -ku, -kü* eki aynı işlevde kullanılır. Fakat türetilen kelimeler fazla değildir: *içkü* “içki”, *uyku* “uyku”, *tuyğu* “duygu”, *süzgü* “tarak, süzgeç”

Gabain (1988, 52) Eski Türkçede soyut isimleri alet isimleri ve sık sık da sıfat yapan *-ğu, -gü* nadiren *-ku, -kü* eki için *urunğu* “savaşçı” (< *urun-* “kendi kendine vurmak, vurmak”), *belgü* “alamet, işaret”, *bıçğu* “bıçak” (< *biç-* “biçmek”) örneklerine yer vermiştir.

-ğış /-giş

Eski Türkçede *-gUç* olarak görülen bu eki, Erdal (1991, 359) eylemden ad yapan *-gU* ve küçültme eki ile çözümler. Sarı Uygurcada ek, eylemin gösterdiği hareketle ilgili nesne adları türetir: *dahrt-kış ~ tart-kış* “terazi”, *yi-ğış* “yenecek şey”, *te-ğış* “konuşma” (< *te-* “demek, söylemek”), *oynaş-kış* “oyun, eğlendirici olay, serüven” (< *oynaş-* “beraber, birlikte oynamak”), *yüivat-kış* “utanç” (< *yüivat-* “utanmak, çekinmek”), *yüğış* “bulaşık süngeri”.

Yeni Uygurcada *-ğuç, -güç, -kuç, -küç* ekleri de nesne isimleri türetir. Hareketin yapılmasına araç olan isimler türetir: *aç-kuç* “anahtar”, *süz-güç* “süzgeç”, *körset-küç* “karne”, *tut-kuç* “kapı kolu”, *sovut-kuç* “soğutucu”, *siz-ğuç* “çizgi, cetvel”, *yuğuç* “bulaşık süngeri”.

-ğur, -gür, -kur, -kür

Yeni Uygurcada işlek olarak kullanılmayan fiilin ifade ettiği hareketle ilgili sıfatlar türeten bir ektir: *tap-kur* “uyanık zeki”, *öt-kür* “keskin”, *cim-ğur* “gizli”, *çap-kur* “hızlı koşan”, *bolmi-ğur* “yaramaz”.

-ığçı

Marcel Erdal (1991, 371)., Eski Türkçeden beri görülen *(X)gçl* ekinin Ana Moğolcadan ödünçleme olduğunu ve pek çok Moğol dilinde aynı işlevde kullanıldığını savunur. Sarı Uygurcada çok işlek olmayan bu ek, eyleme bağlı adlar yapar: *ay-ığçı* “konuşan söyleyen kişi; kehanette bulunan, kâhin (< *ay-* “söylemek”).

-k/-ık

Eylemlere gelerek onların gösterdiği hareketle, oluşla ilgili ad ve sıfat türeten bir ektir. Gabain (1988, 54) *-k*, *-k*; *-uk*, *-ük* biçimlerinin *-oğ* ile yapılanlardan farkını kesin olarak ayırt etmenin mümkün olmadığını söyler. Bu ek daha çok sıfat olarak kullanılsa da bu ekle yapılan isimler bazen edilgenlik bazen de işin sonucunu bildirir. Gabain *-k*, *-k*; *-uk*, *-ük* ekleri için *anuk* “hazır, hazırlık” (< *anun-* “hazırlamak”), *közünük* “pencere” (*közün-* “görünmek”), *bark* “mal, mülk” (*ba* “mevcut olmak, var olmak”) örneklerine yer vermiştir. Sarı Uygurcada ek, ünlüyle biten sözcüklere *-k* olarak gelir. Yeni Uygurcada *-k*, *-k* ekleri ise aynı işlevde kullanılmaktadır. SUyg. *ahsa-k* (< *ahsa-* “aksamak, topallamak”) = YUyg. *aksa-k* “aksak, topal”, SUyg. *bezi-k* ~ *pezi-k* (< *bezi-* “büyümek”) = YUyg. *büyü-k* “büyük”, SUyg. *uza-k* = YUyg. *uza-k* “uzak” (< *uza-* “uzamak”), SUyg. *yama-k* = YUyg. *yama-k* “yamalık” {< *yama-* “yamamak”), SUyg. *yas-dı-k* = YUyg. *yas-tu-k* “yastık”.

Sarı Uygurcada bu ek, ünsüzle biten sözcüklere *-ık* olarak gelir: SUyg. *aç-ık* = YUyg. *éçik* ~ *oçuk* “açık” (< *aç-* “açmak”), SUyg. *ağır-ık* > *ağrık* (< *ağır-* “ağrımak, hastalanmak”) = YUyg. *ağrık* “ağrı”, SUyg. *a^hrdık* (< *a^hrt-* “artmak”) = YUyg. *art-uk* “artık, kalan”, SUyg. *cüğır-ık* ~ *cügrük* (< *cüğır-* “koşmak”) = YUyg. *yüğrük* “rahvan”, SUyg. *emis-ık* (< *emiz-* “emzirmek”) = YUyg. *emiz-ek* “emzik (çocuklar için)”, SUyg. *tel-ık* = YUyg. *töş-ük* “delik, çukur”, SUyg. *yar-ık* = YUyg. *yériğ* “yarık, açık, aralık” (< *yar-* “yarmak”).

-ım

Eski Türkçeden beri görülen *-(X)m* eki bazen basit bazen de türemiş gövdelerden

yeni adlar türetmiştir. Eski Türkçede genellikle iki heceli sözcükler (ye-m “yem, yiyecek” hariç) oluşturmuştur. Gabain (1988, 53) Eski Türkçede eylemden ad yapan -m eki için *talım* “yağma” (*talı-* “yağmalamak”), *kādim* “giyim” (*kād-* “gimek”), *tuğum* “(yeniden) doğuş” (*tuğ-* “doğmak”), *istām* “arzu, istek” (*istā-* “aramak, istemek”) örneklerine yer vermiştir. Sarı Uygurcada da ekin eylemin anlamıyla ilgili iki heceli soyut ve somut adlar türettiği görülmektedir: *al-ım* “borç alma”, (< *al-* “almak”), *sağım* (< *sağ-ım*) “sağma süt” *duğ-ım* (< *tuğ-* - *duğ-* “doğmak”), *yağ-ım* (< *yağ-* “yağmak”), SUyg. *yar-ım* (< *yar-* “koparmak, parçalamak”).

Yeni Uygurcada -m işlek olarak kullanılan eylemden ad yapan ektir. Ek fiilin anlamıyla ilgili olarak yapıları olanı bildirir: *élim* “alım”, *ségim* “sağım”, *böl-üm* “bölüm”, *til-im* “dilim”, *atla-m* “adım”, *kiy-im* “giyim, kıyafet”, *çüş-üm* “gelir”, *yérim* “yarım”.

-ın / -in, -un / -ün, -n

Erdal (1991, 300) Eski Türkçeden beri görülen -(X)n ekinin geçişli kökler için nesne, geçişsiz kökler için özne adı oluşturduğunu ifade eder. Gabain (1988, 54) Eski Türkçede seyrek olarak görülen ve yer yer sıfat yapan -n eki için *tütün* “duman” (*tüt-* “tütme”), *tirin* “kalabalık, cemaat” (*tir-* “dermek, toplamak”), *tügün* “dügüm” (*tüg-* “dügümlemek”) örneklerine yer vermiştir.

Sarı Uygurcada ek harekete bağlı, eylemin sonucunu gösteren adlar türetir. Yeni Uygurcada de -n eki aynı işlevde kullanılır: SUyg. *kel-in* ~ *k^heln* “gelin, eş” = YUyg. *kelin* “gelin”, SUyg. *tut-un* ~ *tüt-ün* “tütün” (< *tut-* ~ *tüt-* “duman çıkmak, tütme”) = YUyg. *tütün* “duman”, SUyg. *yığ-in* “yığın; yumak (yılan için)” (< *yığ-* “yığmak, biriktirmek”) = YUyg. *yığın* “meclis”.

-kıçı / -ğıcı

Eylemlere gelerek o işi yapanı, o işle uğraşanı gösteren, eylemin anlamıyla ilgili adlar türeten yaygın olmayan bir ektir. *kol-kıçı* “dilenci” (< *kol-* “istemek”), *ay-ğıcı* “konuşan, söyleyen kişi” (< *ay-* “söylemek”), *gör-gıcı* “tanık, şahit” (< *gör-* “görmek”).

Yeni Uygurcada -ğuçi / -güçi / -kuçi / -küçi ekleri sık kullanılan eylemden ad türetir. Fiildeki hareketi yapan kişiyi gösterir: *kör-güçi* “gören, şahit”, *uç-kuçi* “pilot”, *okut-ğuçi* “öğretmen”, *küt-küçi* “garson”, *küzet-güçi* “gözetleyici, bekçi”.

Gabain (1988, 52) Eski Türkçede işi yapanı bildiren ve *-taçı* ile eşdeğer olarak kullanılan *-ğuçı*, *-güçi*, nadiren *-kuçı*, *-küçi* eki için *kolğuçı* “dilenci”(< *kol-* “istemek”), *ölürgüçi* “cani, zalim” (< *ölür-* “öldürmek”), *kınağuçı* “eziyet eden eziyet edici” (< *kına-* “eziyet etmek”) örneklerine yer vermiştir.

-mA, -bA

Gabain (1988, 53) Eski Türkçede seyrek olarak kullanılan eylemden ad yapan *-mA* eki için *yel-me* “binici, süvari, er” (< *yel-* “binmek”) örneğine yer vermiştir.

Sarı Uygurcada eylemin anlamı ile ilgili soyut ve somut adlar türetir. Kalıcı adlar yapar. *çoke-ma* “sandalye” (< *çoke-* “oturmak”), *yör-me* “örgü (saç)” (< *ör-* “örmek”), *kol-ma* “dilenci” (< *kol-* “istemek”), *gezgi dı^hk-be* “yama”, *tız-ma* “yazı, yazma” (< *tız-* “yazmak”), *al-ma* “alma, ele geçirme”, *kuras-ma* “güreş” (< *kuras-* “güreşmek”), *ezeri-be* “rehber” (< *ezert-* “rehberlik etmek”), *bañnas-ma* “yardımcı” (< *bañnas-* “yardımlaşmak”).

Yeni Uygurcada *-ma*, *-me* ekleri fiillere gelerek kalıcı nesne isimleri türetir: *örme* “örülen, örülmüş”, *siz-ma* “çizgi”, *bas-ma* “matbaa”, *yaz-ma* “yazma”.

Sarı Uygurcada ekin ayrıca meslek adı yapma işlevi de vardır: *ezer t-be* “rehber” (< *ezert-* “rehberlik etmek”), *ıs tu^htpa* “işçi” (< *ıs* “iş” *tu^ht-* “tutmak”), *kısı yulır-me* “cellât” (< *yulır-* “öldürmek”), *kim kara-ma* “doktor” (< *kim* “hastalık” *kara-* “bakmak”), *koy ko^hkar-ma* “çoban”, *kus o^hkar-ma* “sığır çobanı” (< *kus* “sığır” *o^hkar-* “otlatmak”), *mal kara-ma* “çoban” (< *mal* “hayvan” *kara-* “bakmak”), *mal o^hkar-ma* “çoban”, *menek oyna-ma* “kumarbaz” (< *menek* “para”), *temir sok-pa* “demirci” (< *sok-* “dövmek”), *yer tar-ma* “çiftçi”, *yiz sok-pa* “dokumacı” (< *yiz* “kumaş” *sok-* “vurmak”). Ayrıca bk. Roos, 2000, 136.

Yeni Uygurcada hareket ifade etmeyen isimler türetir: *birleş-me* “birleşme”, *tız-ma* “dizme”, *añlaş-ma* “anlaşma”.

Öztürk (2020, 48) Yeni Uygurcada kalıcı niteliklerinden dolayı sıfat işlevinde kullanılabilen *-mA* eki için *as-ma* (*saet*) “asma saat”, *yasi-ma* (*külke*) “yapmacık gülüş” örneklerine yer vermiştir.

-mAk

Sarı Uygurcada eylemin anlamı ile ilgili kalıcı adlar yapan bir ektir: *yaz-mak* “az yağda kızartılmış börek, yumurtalı börek”, *ıl-mek* “ilme, ilmek”, *kağırmaq*

“kavrulmuş tahıl” (< *kagir*- “kavurmak”).

Yeni Uygurcada *-mak*, *-mek* ekleri fiillere gelerek fiillerin isimlerini yapan bir mastar ekidir: *il-mak* ~ *il-mek* “ilme, ilmik”, *ör-mek* “örmek”, *yağ-mak* “yağmak”.

Gabain (1988, 53) Eski Türkçede eylemden isim yapan *-mak*, *-mek* eki için *uḡmak* “akıl, fikir, görüş” (*uḡ*- “anlamak”), *tüzülmäk* “sükunet”, (*tüzül*- “düzelmek, bir sıraya gelmek”), *tutmak* “sap” (*tut*- “tutmak”), *ölmek* “ölme” (*öl*- “ölmek”) örneklerine yer vermiştir.

-mas, -mes

Yeni Uygurcada aslında sıfat fiil olan bu ek sıfat fonksiyonunda sözcükler türetir: *ber-mes* “cimri”, *har-mas* “yorulmaz”, *baykımas* “dikkatsiz”, *öl-mes* “ölmez, ölümsüz”, *çıkin-mes* “çekinmez, caymaz”.

Gabain (1988, 53) Eski Türkçede olumsuz isim yapan ve daha çok sıfat olarak kullanılan *-maz*, *-mez* eki için *kişi ärmez* “insan olmayan, insandan gayrisi” (*är*- “olmak”), *hoşşärmäz +ıg erür tip* “olmaza olur deyip” örneklerine yer vermiştir.

-mır

-mXr eki, Genel Türkçede çok sık rastlanan bir ek değildir. Gabain (1988, 53) Eski Türkçede seyrek olarak kullanılan *-mır*, *-mur* ekleri için yağmır “yağmur” (*yağ*- “yağmak”), *almır* “hırs, tamah” (*al*- “almak”), *kömür* “kömür” (*köy-mür*, *köy*- “yanmak”) örneklerine yer vermiştir.

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada az sayıda örnekte tespit edilmiştir: SUyg. *kömır* ~ *k^hemır* = YUyg. *kömür* “kömür” (< *küy*- “yanmak”), SUyg. *yağ-mır* “yağmur” (< *yağ*- “yağmak”) = YUyg. *yamğur* “yağmur”.

-mış, -muş, -müş

Gabain (1988, 53) Eski Türkçede etken ve edilgen karakterli zaman bakımından belirsiz isim-fiil; sık sık yüklem ismi yapan *-mış*, *-miş* eki için *ögmış* “övgü methiye” (*ög*- “övmek”), *atı kötrülmış* “adı yüksek, ulu yüce” (*kötrül*- “yükselmek, yücelmek”) örneklerine yer vermiştir.

Yeni Uygurcada işlek olmayan aslında sıfat fiil olarak kullanılan bu ek zaman zaman kalıcı isimler türetir: *tur-muş* “hayat”, *keç-miş* “geçmiş”, *öt-müş* “geçmiş”, *kıl-miş* “davranış suç”.

-s

Eski Türkçe -(X)ş ekinin (Erdal, 1991, 262) denkliği olan bu ek, eylemin anlamıyla ilgili kalıcı adlar türetir: SUyg. *tanı-s* “tanıdık, arkadaş” (< *tanı-* “tanımak”) = YUyg. *tonuş* “tanış, tanıdık”, SUyg. *oyna-s* “oyun, eğlendirici olay” (< *oyna-* “oynamak”) = YUyg. *oyna-ş* “oynama, neşelenme”.

Yeni Uygurcada -ş eki fiillere gelerek onları hareket ismi yaptığı gibi kalıcı isimler de yapar: *öt-üş* “ötme”, *sına-ş* “deneme”, *art-iş* “atma”, *ur-uş* “savaş”, *tala-ş* “kavga”, *boya-ş* “boya”.

3.3.4. Eylemden Eylem Yapan Ekler

-a-, -e-

Yeni Uygurcada sık kullanılmayan eklerdendir. Anlamı pekiştirir: *tık-a-* “tıkamak”, *or-a-* “biçmek”, *küt-e-* “iyileşmesini sağlamak”.

-ar-

Gabain (1988, 60) Eski Türkçede çok kere basitinin manasını veren yaptırma eki olan -(x)r- eki için *ölür-* “öldürmek” (*öl-* “ölmek”), *basur-* “ezilmiş olmak, birinin emri altına girmek”, (*bas-* “basmak”), *bütür-* “bitirmek”, (*büt-* “bitmek”), *kitär-* “gidermek, uzaklaştırmak”, (*kit-* “gitmek”), *ärtür-* “yapmak, geçirmek” (*ärt-* “geçmek, geçici olmak”) örneklerine yer vermiştir.

Geçişsiz eylemleri geçişli hâle getiren -ar- eki Sarı Uygurcada kalıplaşmış olarak birkaç örnekte yaşamaktadır. Yeni Uygurcada -ar, -er, ile -ur, -ür şekli aynı görevde kullanılmaktadır: SUyg. *kız-ar-* “kızarmak, kırmızı olmak”= YUyg. *kız-ar-* “kızıl renge dönme”, SUyg. *kuvar-* “yükseltmek, kurmak, inşa etmek” (< *kop-* “ayağa kalkmak”) = YUyg. *kopar-* ~ *kopur-* “kalkmak”. Ayrıca Sarı Uygurcada SUyg. *i^hç-er-* ~ *i^hç-ir-* “içirmek” (< *i^hç-* “içmek”) = YUyg. *iç-ür-* “içirmek”, SUyg. *put-er-* ~ *put-ir-* “bitirmek” (< *put-* “bitmek”) = YUyg. *püt-ür-* “bitirmek” gibi ikili biçimler de mevcuttur.

-dır- / -dir-, -tır- / -tir-

Eski Türkçeden beri kullanılan bu ek, eylemlere gelerek yaptırma işlevi bulunan ettirgen eylemler türeten bir ektir. Eski Türkçenin (ET -tUr- eki için bk. Erdal, 1991,829) aksine Sarı Uygurcada ekin genelde düz ünlülü biçimi (-Dir-) vardır.

Yuvarlak ünlülü biçimi daha azdır. Yeni Uygurcada yuvarlak ünlülü biçimi *-dur, -dür, -tur, -tür* ekleri kullanılmaktadır. Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada tespit edilen bu ekle türetilmiş sözcükler şunlardır: SUyg. *ün-dir- ~ un-dur-* “büyütmek, yetiştirmek, çıkarmak, çıkarmak” (< *un-* “çıkarmak, büyütmek”), = YUyg. *ün-dür-* “filizlendirmek, yetiştirmek”, SUyg. *kal-dir-* “kaldırmak” (< *kal-* kalmak), = YUyg. *kal-dur-* “kaldurmak”, SUyg. *yetis-tir-* “yetiştirmek” (< *yetis-* yetişmek). = YUyg. *yetiş-tür-* “yetiştirmek, ulaştırmak”, SUyg. *tut-tur-* “tutturmak” = YUyg. *tut-tur-* “tutturmak”, SUyg. *mañ-dir-* “göndermek, yollamak” (< *mañ-* “gitmek”) = YUyg. *mañ-dur-* “yürütmek, ilerletmek”, SUyg. *yağdır-* “şamanlarca dua edilerek yağmur yağdırmak” (< *yağ-* “yağmak”) = YUyg. *yağ-dur-* “yağmur yağdırmak”, SUyg. *ye-tir-* “yedirmek” = YUyg. *yé-dür-* “yedirmek” .

-ğ-a-, -ge-, -ka-, -ke-

Yeni Uygurcada seyrek kullanılan bir ektir. Pekiştirme anlamı katar: *çay-ka-* “yıkamak”, *sür-ke-* “sürtmek”, *ıl-ğ-a-* “seçmek”, *koz-ğ-a-* harekete getirmek”.

-i-, -u-, -ü-

Yeni Uygurcada işlek olarak kullanılmayan pekiştirme anlamı olan ektir: *tem-i-* “damlamak”, *kız-i-* “kızmak”.

Sarı Uygurcada bir örneği saptanmıştır: SUyg. *sanci-* “saplamak” = YUyg. *sançı* “sivri, keskin nesneleri kuvvetle batırmak”.

-ıl- / -il-, -ul- / -ül-

Gabain (1988, 59) Eski Türkçede dönüşlülük veya edilgenlik ve meçhullük bildiren *-l-* eki için *katıl-* “katılmak” (*kat-* “katmak”), *örtül-* “örtülmek, örtünmek” (*ört-* “örtmek”), *saçal-* “saçılmak” (*saç-* “saçmak”), *tiril-* “yaşamak” (*der-* dermek, toplamak”) örneklerine yer vermiştir.

Sarı Uygurcada ekin genellikle edilgenlik ifade eden yeni eylemler türettiği görülmektedir. Yeni Uygurcada fiillere gelen *-l-* eki aynı işlevde kullanılmaktadır: SUyg. *azır-ıl-* (< *azır-* “ayırarak”) “ayrılmak” = YUyg. *ayril-* “ayrılmak” (< *ayir-* “ayırarak”), SUyg. *tök-ül-* “dökülmek” (< *tök-* “dökmek”) = YUyg. *tök-ül-* “dökülmek”, SUyg. *tut-ul-* (< *tut-* “tutmak”) = YUyg. *tut-ul-* “tutulmak”, SUyg. *kat-ıl-* (< *kat-* “katmak, eklemek”) “katılmak eklemek” = YUyg. *kétil-* “katılmak” SUyg. *tart-ıl-* “çekilmek” (< *tart-* “çekmek, sürmek”) = YUyg. *tart-ıl-* “çekilmek”.

-in- / -in-, -un- / -ün-

Gabain (1988, 59) Eski Türkçede *-n-* ekinin eyleme meçhullük anlamı kattığını ve *l* son sesli fiil tabanlarının dönüşlülüğü *-n-* ile yapıldığını belirtir. Gabain Eski Türkçede *-n-* eki için *alın-* “alınmak”(al- “almak”), *bilin-* “bilmek, pişman olmak, kendini bilmek” (*bil-* “bilmek”), *ötün-* “rica etmek, hürmet etmek, dua etmek” (*öt-* “dilemek, dua etmek, rica etmek” , *kılın-* “hazırlanmak, gayret etmek, kılınmak” (*kıl-* “kılmak”) örneklerine yer vermiştir.

Sarı Uygurcada *-(X)n-* dönüşlülük ekinin genellikle yalın eylem kökleri ile kullanıldığı görülmektedir. Ek, eylemlere gelerek dönüşlülük ifade eden yeni eylemler türetmektedir. Yeni Uygurcada dönüşlülük eki olan *-n-* eki sonu ünlü ile biten fiillere gelirken sonu ünsüz olan fiillere yardımcı sesle gelmektedir: SUyg. *kez-in-* “giyinmek” = YUyg. *kiy-in-* “giyinmek”, SUyg. *yügre-n-* = YUyg. *ögen-* “öğrenmek”, SUyg. *al-in-* “alınmak” = YUyg. *élin-* “alınmak” (< *al-* “almak”), SUyg. *tut-un-* “tutunmak” = YUyg. *tut-un-* “tutunmak” (< *tut-* tutmak). Ayrıca ekin edilgen eylemler de türettiği görülmektedir: SUyg. *sı-n-* “kırılmak” = YUyg. *su-n-* “kırılmak” (< *sı-* “kırmak”)

-ır- /-ir-, -ur- / -ür-

Eski Türkçeden beri kullanılan bu ek yaptırma ifade eden eylemden eylem yapım ekidir. Gabain (1988, 60) çalışmasında yaptırma eki olan bu ek için öldr- “öldürmek”, kiter “gidermek, uzaklaştırmak”, basur- “ezilmiş olmak, yani birinin emrine girmek” örneklerini verir. Eylemlere gelerek geçişli eylemler türetir. Öztürk (2020, 53) çalışmasında Yeni Uygurcada genellikle tek heceli kelimelere gelen ve geçişli eylemler türeten *-ar-*, *-er-*, *-ur-*, *-ür-*, (*-r-*) eklerinin bazen *-ar-*, *-er-*, şekli ile *-ur-*, *-ür-* şekli birbirinin yerine kullanıldığını belirtir. SUyg. *iç-ir-* ~ *iç-er-* “içirmek” = YUyg. *iç-ür-* “içirmek” (< *iç-* “içmek”), SUyg. *put-ir-* ~ *put-er-* “bitirmek” = YUyg. *pütür-* “bitirmek”, SUyg. *pat-ır-* “yitirmek, kaybetmek” = YUyg. *pat-ur-* “batırmak” (< *pat-* “yitirmek, kaybolmak”), SUyg. *tus-ur-* “düşürmek” (< *tus-* “inmek, alçalmak”) = YUyg. *çüşür-* “düşürmek”.

-ıs- / -is-, -us- / -üs-

Sarı Uygurcada eylemlere eklenerek bir işin karşılıklı veya birlikte yapıldığını gösteren işteş eylemler türetmeye yarar Ünlülerden sonra *-s-* biçiminde görülür. Gabain (1988, 59) Eski Türkçede karşılıklılık ve tekerrür bildiren *-ş-* eki için *amraş-*

“sevişmek” (*amra-* “sevmek”) *tapış-* “bulmak, yeniden bulmak” (*tap-* “bulmak”), *körüş-* “görüşmek, selamlaşmak” (*kör-* “görmek”) örneklerine yer vermiştir. Yeni Uygurcada -ş- eki aynı işlevde kullanılmaktadır: SUyg. *oyna-s-* “birlikte oynamak” (< *oyna-* “oynamak”) = YUyg. *oyna-ş-* “oynamak”, SUyg. *sıkış-s-* “sıkışmak” (< *sıkış-* “sıkıkmak, sıkışmak”) = YUyg. *sıkış-ş-* “sıkışmak”, SUyg. *sura-s-* “soru sormak, öğrenmek ağzından kapmak” (< Moğ. *sura-* “soru sormak”) = YUyg. *sora-ş-* “karşılıklı soru sormak”, SUyg. *tanı-s-* “birbirini tanımak, tanışmak” (< *tanı-* “tanımak”) = YUyg. *tonu-ş-* “tanışmak”, SUyg. *yara-s-* “uymak, yakışmak” (< *yara-* “yaramak”), = YUyg. *yara-ş-* “uygun, uyumlu olmak, uyuşmak” SUyg. *yarda-s-* “karşılıklı yardım etmek” (< *yarda-* “yardım etmek”).= YUyg. *yardemle-ş-* “yardımlaşmak”.

Ek, ünsüzlerden sonra bir bağlantı ünlüsü eşliğinde görülür: SUyg. *ayt-ıs-* “sohbet etmek” = YUyg. *éyt-iş-* “söyleşmek”, SUyg. *çök-is-* “birlikte oturmak” (< *çök-* “oturmak”) = YUyg. *çök-üş-* “birlikte oturmak”, SUyg. *kül-üs-* ~ *k^hul-ıs-* “gülüşmek, eğlenmek, alay etmek” (< *kül-* ~ *k^hul-* “gülmek”), = YUyg. *kül-üş-* “gülüşmek”, SUyg. *y^het-is-* - *e^ht-is-* “yetişip geçmek, aşmak, yetişmek” = YUyg. *yét-iş-* “yetişmek, erişmek”.

-(ı)t- / (ü)t-

Gabain (1988, 60) Eski Türkçede nadiren bağlama ünlüsü alan yaptırma ve edilgenlik bildiren -t- eki için *okı-t-* “okutmak” (*okı-* “okumak”), *olur-t-* “tayin etmek” (*olor-* “oturmak”), *sāw-i-t-* “sevilmek” (*sāw-* sevmek”) örneklerine yer vermiştir.

Sarı Uygurcada eylemlere gelerek ettirgen, eylemler türeten işlek bir ektir. Yeni Uygurcada -t- eki işlek olarak kullanılan bir ektir. Ek ünsüzle biten fiillere gelirse yardımcı ünlüyle kullanılır: SUyg. *yürge-t-* “öğretmek” = YUyg. *öge-t-* “öğretmek”, SUyg. *pezi-t-* (< *pezi-* “büyümek”) = YUyg. *çoñay-t-* “büyütmek”, SUyg. *açı-t-* “ekşitmek” = YUyg. *éçi-t-* “mayalamak, ekşitmek”, SUyg. *kayna-t-* “kaynatmak” = YUyg. *kayna-t-* “kaynatmak”, SUyg. *uzu-t-* “uyutmak” (< *uzu-* “uyumak”) = YUyg. *uxla-t-* “uyutmak” = SUyg. *añna-t-* “bilgilendirmek haberdar etmek” (< *añna-* “dinlemek”) = YUyg. *añla-t-* “anlatmak”, SUyg. *tokta-t-* “durdurmak, engel olmak, mani olmak” (< *toқта-* “durmak”) = YUyg. *toxta-t-* “durdurmak”, SUyg. *aқard-* ~ *aқart-* “ağartmak” (< *akar-* “ağarmak”) = YUyg. *aқar-t-* “ağartmak”, SUyg. *şaғıra-t-*

“patırdamak, gürüldemek” (< *şağıra-* gürüldemek), = YUyg. *şarkıra-t-* “şarıldamak”, SUyg. *yasa-t-* “büyütmek” (< *yasa-* “filanca yaşta olmak”) = YUyg. *yaşa-* “belli bir zamanı, hayatı sürdürmek”, SUyg. *ķuru-t-* “fırınlamak, kurutmak” = YUyg. *ķuru-t* “kurutmak”.

Sarı Uygurcada ünsüzle biten sözcüklere bir bağlantı ünlüsü eşliğinde geldiği görülmektedir: *iz-it-* “göndermek, yollamak”, SUyg. *kork-it-* (< *kork-* “korkmak”), SUyg. **ķōrk-ūt ~ ķō^hķit-* “göstermek”, *ķval-ut* “kesmek, dilimlemek”, *ķōrn-ūt-* “göstermek” (< *ķōr-ün-ūt*).

-iz-

Çok işlek olmayan bu ek, geçişli ettirgen eylemler türetir. Gabain (1988, 61) Eski Türkçede çok sık görülmeyen ve bir nevi yaptırma eki olarak kullanılan *-z-* eki için *tutuz-* “tutturmak, teslim olmak” (*tut-* “tutmak”), *utuz-* “yenilmek, üttürmek” (*ut-* “yenmek”), *tütüz-* “tüttürmek” (*tüt-* “tütmek”) örneklerine yer vermiştir. Öztürk (2020, 54) Yeni Uygurcada *-z-* ekinin tek bir örnekte görüldüğünü belirtir. SUyg. *em-iz-* “emzirmek, meme vermek” = YUyg. *émiz-* “emzirmek”.

-k-, -ķ-

Gabain (1988, 59) Eski Türkçede kuvvetlendirme anlamı taşıyan *-k-*, *-ķ-* eki için *alķ-* “bitirmek” (< *al-* “almak”), *ōk-* “düşünmek” (< *ō-* “düşünmek”), *ķōnūk-* “tamamıyla yanmak” (< *ķōn-* “yanmak”) örneklerine yer vermiştir.

Yeni Uygurcada pek sık kullanılmayan bu ek anlamı pekiştirdiği gibi bazen de dönüşlülük anlamı verir: *bés-i-ķ-* “susmak, susturmak”, *ķōn-ū-k-* “kanaat etmek, razı olmak”, *tin-i-ķ-* “sakinleşmek, dinlenmiş hale gelmek”.

-kıla-, -kele-, -gele-

Sarı Uygurcada eylemlere gelerek süreklilik ifade eden yeni kelimeler türeten işlek olmayan bir ektir: *azağın tart-ķıla-* “ayağını yere vurmak”, *ter-kele-* ~ *ter-gele-* “yola çıkmak, yola çıkmak için hazırlanmak; hayvanlara eşya yüklemek”.

-kır- / -kir-

Erdal, Eski Türkçede *-gir-* biçiminde olan bu eki hareket bildiren ekler arasına alır ve ekin *-gl + (A)r* biçiminde çözümlenebileceğini savunur (Erdal, 1991, 539-540). Sarı Uygurcada bu ekle türetilmiş az sayıda örnek tespit edilmiştir. Öztürk, (2020, 53) Yeni Uygurcada bu çok şekilli ekin fonetik varyantlarını *-gür-*, *-ķar-* ve *-ķaz-*

şeklinde bazı örneklerde görüldüğünü ifade eder. Yeni Uygurcada -ğuz-, -güz-, -kuz-, -küz- eki sık kullanılan ettirgenlik ekidir: SUyg. *toz-ğır-* “doldurmak” = YUyg. *toyğuz-* “doymak”, SUyg. *ye^{ht}-kir-* ~ *yed-kır-* ~ *ed-kir-* “yetiştirmek” (< *ye^{ht}-* “ulaşmak”) = YUyg. *yetküz-* “iletmek, ulaştırmak, yetiştirmek”.

-lı- / -tı-

Kalıplaşmış bir ek olarak Sarı Uygurcada karşımıza çıkan *-lı-* eki, tarihî dönem Türk dillerinde görülmemektedir. Roos, *-lı-* ekinin edilgen *-(ı)l-* ekinden gelişmiş bir biçim olduğunu dile getirir (Roos, 2000, 134).

Zhong’un (2019: 261) verdiği bilgiler doğrultusunda edilgen çatılı cümleler şu eklerle kurulur:

Sarı Uygurcada fiil;

Sesli harfle bitiyorsa *-l*

Sessiz harfle bitiyorsa *-ıl /-ul*

r harfi ile bitiyorsa *-lı*

Zhong’a (2019, 262) göre orta çatı hem etken hem de edilgen çatı ses unsurlarını içerir. Edilgen çatı ile eşdeğer bir anlama sahiptir ve geçişsizleştirme işlevine sahiptir. Dönüşlü çatı, fiil köküne *-n/-in*, *-lı* ve *-tı* ekleri getirilerek yapılır. Sarı Uygurcada orta çatı eki fiil kökü ünlü ile bitiyorsa *-n*, fiil kökü ünsüz ile bitiyorsa *-in*, fiil kökü *r* sesi ile bitiyorsa *-lı*, fiil kökü *z* sesi ile bitiyorsa *-tı* olur.

Örnek: *Gükdogul yarlıhardı* “Karpuz yarıldı”

Ek, Sarı Uygurcada şu sözcüklerde tespit edilmiştir, *mala-lı-* “uyuşmak, hissizleşmek” (< *mala-* “uyuşmak, hissizleşmek”), *uhkalı-* “kokmak, koku çıkmak” (< *uhka-* “koklamak”), SUyg. *yar-lı-* “yarmak” (< *yar-* “yarmak”), *vulalı-* “nefesi kesilmek, boğulur gibi olmak” (< *vula-* “boğulur gibi olmak”). Ekin edilgen ve dönüşlü eylemler türettiği de görülmektedir: SUyg. *azır-lı-* “ayrılmak”, SUyg. *yor-lı-* (< *yor-* “yürümek”), SUyg. *dır-lı-* “dirilmek” (< **dır-*) Sarı Uygurcada ekin *-tı-* biçiminde türevini de görmek mümkündür: *aştı-* “açmak, açılmak” (*aştıgan kün* “açılış günü”).

Ayazlı kitabında (2023; 35) *-IA-* ekiyle kurulmuş bir örneğe yer vermiştir: *ciğırle-* “çöreklenmek (yılan için)” **ciğır-* “kıvırmak, bir araya getirmek, toparlamak, toplamak”. Ayazlı bu sözcükteki *-le-* ekinin *-lı-* ekinin bir türevi olduğunu

düşünmektedir.

Yeni Uygurcada işlek olarak kullanılmayan *-la-*, *-le-* eki pekiştirici, tekerrür ettirici bir işlevi bulunmaktadır: *keslimes* (< *kes-le-*) “kesmek”, *püklimes* (< *pük-le-*) “bükmek”, *çokilamaq* (< *çoku-la-*) “gagalamak”.

Tekin, (2003, 94) Eski Türkçede *-la-* eki sıklık çatısı eki için *kunla-* “sürekli çalmak, yağmalamak” (< **kun-* “çalmak”) örneğini verir.

Kırgız Türkçesi Gramerinde *-AlA*; *-la-*, *-lo-*; *-tA-* eki iş veya hareketin tekrarlandığını bildirir: *kara-la* “bakmak, iki de bir bakmak, meşgul olmak”, *karma-la* “yakalamak” (*karma-*: kapmak KRS I, 352), *kıs-ta-* “zorlamak”. (Çengel, 2017, 148)

Kıpçak Türkçesi Gramerinde ise *-la*, *-le-* eki örnekleri şunlardır: *ayır-la-* “ayırarak, ayrılmak”, (< *ayır-* “ayırarak”), *buyur-la-* “kabul etmek” (< *buyur-* “emretmek, buyurmak”, *otala-* “iyi etmek, iyileştirmek” (*ota-* “ilaç yapmak”) (Karamanlioğlu, 1994, 51).

-ma-/ -me-, -pa-/ -pe-

Gabain (1988, 59) Eski Türkçede eylemden eylem yapan olumsuzluk eki olan *-mA* eki için *turğurma* “kaldırmamak, durdurmamak” (< *turğur-* “kaldırmak, durdurmak”) örneğine yer vermiştir. Yeni Uygurcada *ma-*, *me-* ekleri aynı işlevde kullanılmaktadır. SUyg. *al-ma-* “almamak” = YUyg. *al-ma-* “almamak”, SUyg. *ızıt-pa-* “göndermemek” = YUyg. *evet-me-* “göndermemek”, SUyg. *kara-ma-* “bakmamak” = YUyg. *kara-ma-* “bakmamak”, SUyg. *pašta-ma-* “başlamamak” = YUyg. *başla-ma-* “başlamamak”, SUyg. *kel-me-* “gelmemek” = YUyg. *kél-me-* “gelmemek”.

-msıra-, -msire-

Yeni Uygurcada sık kullanılmayan fiillere geldiğinde bir işin tam yapılmadığını anlatmak için kullanılır: *kül-ü-msire-* “gülümsemek”, *yiğla-msıra-* “ağlama derecesine varmak”.

-nķra-

Yeni Uygurcada sadece birkaç örnekte gördüğümüz eylemden eylem yapan ektir: *pét-i-nķira-* “birazcık batmak, dalmak”.

-set-

Yeni Uygurcada sadece bir örnekte görülen bir ektir: *kör-set-* “göstermek”.

-ter- / -der-

Eylemlere gelen +*Dİr-* ekinin varyantı olan bu ek de eylemden eylem yapım ekidir. Gabain (1988, 60) *-tur-*, *-tür-* nadiren de *-dur-*, *-dür-* olan ekin *-(X)t-* ekine göre daha belirgin bir yaptırma manası taşıdığını, ancak bazen bir yaptırma manası tespit etmenin imkansız olduğunu belirtir. Buna “akıtmak” manasındaki *aktur-* örneğini verir ve bu örnekte yaptırma anlamının mevcut olmadığını savunur. Sarı Uygurcada genellikle ünsüzle biten sözcüklerden sonra kullanılır. Tek heceli sözcüklere gelebileceği gibi iki heceli sözcüklere de gelebilir, özellikle işteş çatı ekinden sonra kullanıldığı görülmektedir: *alus-ter-* “kapmak” (< *alus-*), *ayus-ter-* “konuşmak” (< *ayus-* “konuşmak”), *açus-ter-* “açmak” (< *açus-*), *kerek-ter-* “kirletmek”, *kiz-der-* “giydirmek”, *tartus-ter-* “fırlatmak” (< *tartus-* “çekmek, uzatmak; bir tarafa atmak, fırlatmak”), *yu-ter-* “yıkamak” (< *yu-* “yıkamak”). Hazar (2009, 213) çalışmasında *-Dar* ekinin *tUr-* ekinin düzleşmesiyle ortaya çıktığını düşünenler olduğu gibi *-Dar-* < *-dØAr-* < **-d-gAr-* şeklinde olduğunu düşünenlerin de olduğunu belirtir.

Yeni Uygurcada *-tar-*, *-dar-* eki birkaç fiilde kullanılan eylemden eylem yapan yapım ekidir. Sonu ünsüzle biten fiillere gelmektedir: *toltar-* ~ *toltur-* “doldurmak”, *ağdar-* ~ *ağtar-* ~ *axtar-* “aktarmak, çevirmek”, *toğtar-* “doldurmak, taşımak”.

Tablo 10. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcadaki Yapım Eklerinin Karşılaştırılması

Yapım Ekleri	SUyg.	YUyg.	ET
A.A.Y.E.			
	+Ak	+Ak	+GAk
	<i>çınak</i> “fincan”	<i>çanak</i> “altın, gümüş, bakır gibi metallerden eritilen çubuklardan yapılan kase”	<i>çanak</i> “içi boş konik bir obje” ED 425b
	-	Aη	(x)η (ünlü +η)

			<i>öleḡ</i> “nemli”
		<i>tozaḡ</i> “toz, toz yağmuru”	
-	er		+(r)Ar
		<i>birer</i> “birer”	<i>birer</i> “birer” ED 368a.
	ev		
		<i>birev</i> “her biri, birisi”	
+cl, +çI	+çi		+çI
<i>pıtıkçi ~ pıtıkça</i> “katip”	<i>pütükçi</i> “katip”		<i>bitigçi</i> “katip” ED 304a.
<i>emci ~ emçi</i> “hekim”	<i>emci</i> “hekim”		<i>emçi</i> “hekim” ED 156b
+ça	+çe		+ça
<i>çınakça</i> “kâse gibi (hayvan toynağı için)”	<i>aķçe</i> “beyazımsı”		
		<i>onçe</i> “on kadar”	
	+çAr		
	<i>pukaçar</i> “erkek buzağı” (< <i>puka</i> “boğa”)		
+çik, cAk	+çak, +çek, +çuķ, +çük		+(X)çUk, +çAk
<i>puçak</i> “bıçak”	<i>piçak</i> “bıçak”		<i>bıçak</i> “bıçak” ED

		293b.
<i>oyuncık</i> “oyuncak”	<i>oyunçuk</i> “oyuncak”	
	+çan	çan, çân, çaŋ, çân
		<i>ayançaŋ</i> (< ayanç+çaŋ) “saygılı” ED 275a.
	<i>sözçan</i> “konuşkan”	
-	+çil	çil
		<i>igçil</i> “hastalıklı, hastalığa yatkın” ED 102a.
	<i>oŋçil</i> “sağcı”	
	+çilik /+çilik	
	<i>yağaççilik</i> “marangozluk”	
	+darçilik	
	<i>koşnidarçilik</i> “komşu severlik”	
	+daş	+taş +teş +daş +deş
		<i>karındaş</i> “kardeş” ED 662a.
	<i>mundaş</i> “sırdaş”	
+dın/tın		d(X)ŋ
<i>aydın</i> ~ <i>aytın</i> “ay, ay ışığı”	<i>aydin</i> “ay ışığı”	<i>aydın</i> “ay ışığı” ED 268b.

<i>u^hldan</i> “taban”	<i>ultan</i> “ayak tabanı”	<i>uldan</i> “ayak tabanı” ED 131b.
	din/ tin	+t^on, d^on
		<i>birtin körüm</i> “bir tarafli bakış (görüş)”
	<i>üçtin</i> “üçer”	
+dırık	duruk /turuk	+dUrXk
<i>moendırık</i> “yaka”		
	<i>boyunturuk</i> “boyunduruk”	<i>boyunduruk</i> “boyunduruk” ED 387a
	+eylen/ylen	
	<i>üçeylen</i> “üçümüz”	
+ge	+ge, +ka	+ka/ke
<i>üzge</i> “başka”	<i>özge</i> “başka”	<i>özge</i> ED 285b.
+gı/ğı, kı/ kı, go/ğo	+kı, +ki, +ği, gi	+ki
		<i>söki</i> “eskiden” ED 819a.
<i>kıskı</i> “kışın”	<i>kışkı</i> ~ <i>kışlık</i> “kışa uygun, kış için hazırlanan veya belirlenen kışta işlenilen veya işletilen şeyler”	
	+gey, +key	
	<i>küingey</i> “güney”	
	+ğına, +kine	+kına (n ağzı)

		+kıya ve kıa (y ağzı) ve ön ünlülü +kinye, +kine +kiye, +kie
	<i>kiçik+kine</i> “küçücük”	
+kAr	+gArU ?	+gArU
<i>tıskar</i> “dışarı”	<i>taşkiri</i> “dışarı”	<i>taşgaru</i> ED 563a.
<i>işker</i> “içeri”	<i>içkergi</i> “iç, içeri”	<i>içgerü</i> ED 25b-26a
	+lağ	+lağ, läğ
	<i>kışlak</i> “kışla”	<i>kışlag</i> “kışlak” ED 672b.
	+lAp	
	<i>yüzlep</i> “yüzlerce”	
+lığ, +dığ, +nığ, +tığ	+lık, +lik, +luğ, +lük	+lXg
<i>yamalığ</i> “yamalı”	<i>yamaklık</i> “yamalı”	<i>yamağlığ</i> “yamalı”ED 936a.
<i>sæjdıg ~ şajdıg</i> “saçlı”	<i>çaçlık</i> “saçlı”	<i>saçlığ</i> “saçlı” ED 797a.
<i>ķolumnıg</i> “taylı”	<i>ķulunluğ</i> “taylı”	<i>kulunluğ</i> “taylı olan” ED 624a.
<i>pıttıg</i> “ayaklı” (< <i>pıt</i> “ayak”)	<i>putluğ</i> “ayaklı”	<i>butluğ</i> ED 305a.
	+liğan/ligen	
	<i>onliğan</i> “onlarca”.	
+lık, +dık, +tık	+lık, +lik, +luğ, +lük	+lXk
<i>peğlık</i> “başkanlık görevi”	<i>beglik</i> “liderlerin vazifesi, işi”,	<i>beglik</i> ED 326a.
<i>ķındık</i> “göbek”	<i>kindik</i> “göbek”	<i>kindik</i> “göbek” ED 729a.
	+mtul	

<i>ķaramtul</i> “karamsı”		
+ncı, nci	+nçi	+nç
<i>pırıncı</i> “birinci”	<i>birinci</i> “birinci”	<i>birinç</i> “birinci” ED 367a.
+rak, +rek		+rak, +rek
		<i>yigrek</i> “çok iyi, çok daha iyi”
<i>köprek</i> “daha çok”		
+sil, +sul		- Bk. +sığ, sıg
		<i>begsig</i> “bey gibi beye yakışır”
<i>aķsil</i> “beyazımsı”		
+siman (+simal)		
<i>bōrisimal</i> “kurda benzer”,		
+siz		+siz
<i>susiz</i> “susuz”		<i>sıvsız</i> “susuz” ED 792b.
+ş, +ç		+ç
<i>ögüçüm</i> “anneciğim”		
<i>köküş</i> “açık mavimsi, göğümsü”,		
+tus +tüs	+düz	+tüz
<i>küntüs ~ kuntus</i> “gündüz”	<i>kündüz</i> “gündüz”	<i>küntüz</i> “gündüz” ED 729b.
A.E.Y.E.		
+A-	+A-	+a-, +e-

<i>tüse-</i> “rüya görmek”	<i>çüşe-</i> “rüya görmek”	
<i>san+a-</i> (< <i>san</i> “sayı”) “saymak”	<i>sani-</i> (<i>san+a-</i>) “saymak”,	<i>sana-</i> “saymak” ED 835a.
+Ar-	+ar/+r	+(X)r
<i>aķar-</i> “aķarmak”	<i>aķar-</i> “aķarmak”	<i>akar-</i> OTWF 499.
	+(A)y-	+d, +ad, +ed
	<i>ulķay-</i> (< <i>uluķ+ay</i>) “büyülemek”	<i>ulķad-</i> “büyülemek” ED 138b.
+el	+l/al	+l
<i>tüzel-</i> “düzelmek”	<i>tüzel-</i> “düzelmek”	<i>tüzül-</i> “düzene koymak” ED 575b- 576a
	+ca-, çA-	
	<i>köñülce-</i> “takdir etmek”	
	+cira-, cura-, çire-	
	<i>tepçire</i> “damlamak, sızmak (tep “küçük parça, zerre)	
	+ķa-, +ķa, +ke	+ka-, +ke-; +ķa-, +ge
	<i>karķa-</i> “beddua etmek”	<i>karķa-</i> “lanetlemek” ED 655a.
+ķar	+ķar-, +ķar-, +ker	+ķar- ger-; +kar-, +ker-
<i>suķar-</i> “sulamak, su vermek”	<i>suķar-</i> “su yolu aķmak, sulamak”	<i>suvķar-</i> “sulamak” ED 786b.
	+ķi-, +ki-	
	<i>sel+gi-</i> “kurumak”	
+Gira-	+kira-, +kura-, +küre-, +gira-	Türkçe +kır- = Moğolca +kira-

/+ <i>kire-</i>		
<i>sırGıra-</i> “vızıldamak” (< <i>sır-sır</i> “vız vız”),	<i>ğarkira ~ ğakira</i> “gargara yapmak, gürüldemek”	
+ı-	+i-, +u-, +ü-	+i-, +u-, +ü-
payı- “zenginleşmek”	<i>béyi-</i> “zenginleşmek”	<i>bayu-</i> “zenginleşmek” ED 384b- 385a.
+ık-	+k-, +k-	+k-, +k-
<i>bırık-</i> “birikmek”	<i>birik-</i> “birikmek”	<i>birik-</i> “birikmek” ED 363a.
+ilda, ilde-, +ılda, +ülde-		
<i>xurulda-</i> “horuldamak”		
+ira-, +ire-		
<i>yaltira-</i> “ışıldamak”		
+ırka-, +ıka-		
<i>téη+ırka- ~ téη+ıka-</i> “hayret etmek, şaşırmak”.		
+la-, +da-, +na-	+la-, +le- +da-, +de-	+la-, +le- +ta-, +te-
<i>yırla-</i> (< <i>yır</i> “şarkı”) “şarkı söylemek”=	<i>irlimağ</i> (< <i>ir+le-</i> “şarkı söylemek”,	<i>ırla-</i> “şarkı söylemek” ED 230a.
<i>yakta-</i> “tereyağı sürmek”	<i>yağla-</i> “yağ sürmek”	<i>yağla-</i> “yağlamak” ED 902b.
teste- ~ testi- “dişlemek, yakalamak, tutmak”	<i>çişli-</i> (<i>çiş+le-</i>) “çiğnemek”	<i>tişle-</i> “ısırmak” ED 564b.
	<i>izde- ~ izle</i> “istemek, aramak”	<i>izde-</i> ED 282a ~ <i>iste-</i> ED 243a-b. “aramak”

<i>yilemna-</i> (< <i>yilem</i> “yapışkan”) “yapıştırmak”	<i>yélimli-</i> (<i>yelim+le-</i>) “yapıştırmak”,	<i>yelimle</i> (I)- ED 929a.
+lan	+lan	
<i>cadalan-</i> “yağmur için dua etmek”		<i>yatlan-</i> “büyülü törenler gerçekleştirmek” ED 891a
	<i>üylen-</i> “evlenmek”	<i>evlen-</i> “evlenmek” ED 11a.
+las-, +tas-	+laş-, +leş-	
<i>yığ+las-</i> “ağlaşmak”,	<i>yığlaş-</i> “ağlaşmak”	<i>ığlaş-</i> ED 86a.
	+lat-	
	<i>can+lat-</i> “canlandırmak”,	
	+rA-	+rA-
		<i>kakraş-</i> “tahkir etmek, kızdırmak”
	<i>hañra-</i> “anırmak”,	
	+sA-	+sA-
		<i>kaksa-k</i> “kindar, kinli”
	<i>deñse-</i> “tartmak”,	
	+si-, +su-	+sı, +si
		<i>ärksin-</i> “hakimiyeti ele almak”
	<i>ademsı-</i> büyüklenmek”,	
	+sin- +sun-	
	<i>baysin-</i> “zengin olmak”,	

+sit-		
teşsit- “denkleştirmek”.		
+sirA-		+sıra-, +sire-
		ilsira- “ilsiz kalmak” (< il “ülke, il)
susira- “susamak”		
+şA-		
teşşe- “düzenlemek”.		
+şi-, +şu		
havşu- “havlamak”		
E.A.Y.E.		
-(A)r		(X)r
uçar (kuş)		uçar “kanatlanan kuş” ED 29b-29a.
-ç		-ç
söyünç “sevinç”		sevinç “sevinç” ED 790a.
-çA		
çüşen-çe “düşünce, fikir”.		
-cık	-çaķ, -çek; -çuk - çük	-çUk
		bürünçük “bir kadının duvağı” ED 367b.
damcık “damla” (dam- “damlamak”)		
kızgançuk “kıskanç, gıpta, haset, cimri”.		

	<i>korğun-çak</i> “her şeyden korkan”,	
	- di (-da)	
	<i>kirindi</i> “kırıntı”	<i>kırındı</i> “kırıntı” ED 662a.
-dık	-dUk	-duk, -dük; -tuk, tük
<i>kazdık</i> “ağacın, yumurtanın kabuğu (< kaz- “topraktan sökmek, koparmak”)		
	<i>harduk</i> “yorgunluk”	
	<i>kalmaduk öd</i>	
	-ecek	
	<i>kél-ecek</i> “gelecek”	
-ğ, -lğ	?	
<i>kıçığ</i> “küçük”	<i>kiçik</i> “küçük”	<i>kiçig</i> “küçük” ED 696a.
	<i>ozuğ</i> “evvelki”	
	-ğa, -ge, қа, ke	-ğa/-ge
	<i>süpürge</i> “süpürge”	<i>süpürgü</i> “süpürge” ED 792b.
<i>kısқа</i> “kısa”	<i>kısқа</i> “kısa”	<i>kısğa</i> “kısa” ED 667a.
-ğak, -gek	-ğak, -gek, -қақ,	-ğak, -gak; -guk, -gük
<i>dara-ğak</i> “tarak”	<i>tarğak</i> “tarak”	<i>tarğak</i> “tarak” ED 539b.
-gAn	-ğan, -gen, -қан, ken	-ğın, -kın, -қın, -kin; -ğan
<i>birikken</i> (bırık- “birleşmek”	<i>birikken</i> “birleşik”	

<i>şığan</i> “fare”	<i>çaşkan</i> “fare” (çaç- “saçmak, serpmek”)	<i>sıçgan</i> “fare” ED 796a-b.
	-ğın, -gin, -kın, - kin, ğun, -gün, - kun, -kün	-ğın, -kın, -kın, - kin; -ğan
	<i>azğın</i> “azgın”	<i>azğun</i> “kaybolmuş, başıboş, ahlaksız”
-ğı /-gi / -ki /-kı	-ğu, -gü, -ku, -kü	-ğu, -gü nadiren - ku, -kü
<i>uzuğı</i> “uyku”	<i>uyku</i> “uyku”	<i>uyku</i> ED 271a. → <i>udık</i> (büzülme: udığu) ED 46b.
-ğış /-giş	-ğuç, -güç, -kuç, - küç	-gUç
		<i>bıçguç</i> “makas” ED 294b.
<i>yüğış</i> “bulaşık süngeri”	<i>yuğuç</i> “bulaşık süngeri”	
	-ğur, -gür, -kur, - kür	
	<i>çapkur-</i> “hızlı koşan”	
-ığçı		-(X)gçl
<i>ayığçı</i> “konuşan söyleyen kişi; kehanette bulunan, kâhin”		
-k, -ık	-k, -k	-k, -k; -uk, -ük
<i>ahsak</i> “aksak”	<i>aksak</i> “aksak, topal”	<i>axsak</i> ED 95a.
-ım	-m	-(X)m
<i>yarım</i> “yarım”	<i>yérım</i> “yarım”	<i>yarım</i> “yarım” ED 968b.

<i>alım</i> “borç alma”,	<i>élim</i> “alım”	
<i>sağım</i> “sağma süt”	<i>séğim</i> “sağım”	<i>sağım</i> “sağım” ED 811a.
-ın / -in, -un / -ün, -n	-n	-(X)n
<i>kelin</i> ~ <i>k^heln</i> “gelin, eş”	<i>kelin</i> “gelin”	<i>kelin</i> “gelin” ED 719a.
<i>tutun</i> ~ <i>tütün</i> “tütün”	<i>tütün</i> “duman”	<i>tütün</i> “duman” ED 457b.
<i>yığın</i> “yığın; yumak (yılan için)”	<i>yığın</i> “meclis”	<i>yığın</i> “yığın” ED 904a.- b.
-kıcı, -ğıcı	ğuçı / -güçi / -kuçı / -küçi	-ğuçı, -güçi, nadiren -kuçı, -küçi
<i>görgüçi</i> “tanık, şahit”	<i>körgüçi</i> “gören, şahit”,	
<i>kol-kıçı</i> “dilenci”		<i>kolğuçı</i> “dilenci” ED 621b.
-mA, -bA	-mA	-mA
<i>yörme</i> “örgü (saç)”	<i>örme</i> “örülmüş”	<i>örme</i> “örülmüş veya bükülmüş şey” ED 231b.
-mAk	-mAk	-mAk
<i>ılmek</i> “ilme, ilmek”	<i>ilmek</i> “ilmek”	
	-mas, -mes	-mAz
-m(X)r	kömür	-m(X)r
<i>kömür</i> ~ <i>k^hemür</i> (küy- “yanmak”) “kömür”	<i>kömür</i> “kömür”	<i>kömür</i> “kömür” ED 723a.
<i>yağmır</i> “yağmur”	<i>yamğur</i> “yağmur”	<i>yağmur</i> “yağmur” ED 903b- 904a.
	-mış, -müş, -muş	-mış, -miş

ötmüş “geçmiş”		
		ögmüş “övgü methiye”
-s	-ş	-(X)ş
<i>tanıs</i> “tanıdık, arkadaş”	<i>tonuş</i> “tanış, tanıdık”	
<i>oynas</i> “oyun, eğlendirici olay”	<i>oynaş</i> “oynama, neşelenme”	<i>oynaş</i> ED 274b.
E.E.Y.E.		
	-A-	
	<i>küte</i> “iyileşmesini sağlamak”.	
-ar-	-ar/-er, -ur, -ür	-r-
<i>kızar</i> - “kızarmak, kırmızı olmak”	<i>kızar</i> - “kızıl renge dönme”	<i>kızar</i> - “kızarmak” ED 685a.
<i>kuvar</i> -“yükseltmek, kurmak, inşa etmek”	<i>kopar</i> - ~ <i>kopur</i> - “kalkmak”.	
-Dir	-dur, -dür, -tur, -tür	-t(U)r
<i>ündür</i> - ~ <i>undur</i> - “büyütmek, yetiştirmek, çıkmak, çıkarmak”	<i>ündür</i> - “filizlendirmek, yetiştirmek”	<i>üntür</i> - “yükselmesine sebep olmak” ED 181a.
<i>yetistir</i> “yetiştirmek”	<i>yetiştür</i> - “yetiştirmek, ulaştırmak”,	
<i>maıdır</i> - “göndermek, yollamak”	<i>maıdur</i> - “yürütmek, ilerletmek”	
	-ğ-a-, -ge-, -ka-, -ke-	
	<i>sür-ke</i> - “sürtmek”	
	-ğuz-, -güz-, kuz-, -	

küz-		
-i-, -u-, -ü-		
<i>sancı-</i> “saplamak”	<i>sançi-</i> “sivri, keskin nesneleri kuvvetle batırmak”	krş <i>sanç-</i> ED 835b.
-ıl-, -il-, -ul-, -ül-	-l-	-(X)l-
<i>azırıl-</i> “ayrılmak”	<i>ayril-</i> “ayrılmak”	<i>ağrıl-</i> “ayrılmak” ED 68b.
<i>tökül-</i> “dökülmek”	<i>tökül-</i> “dökülmek”	<i>tökül-</i> “dökülmek” ED 481a.
-ın-, in-, -un-, -ün-	-n-	-(X)n-
<i>kezin</i> “giyinmek”	<i>kiyin-</i> “giyinmek”	
<i>tutun-</i> “tutunmak”	<i>tutun-</i> “ <i>tutunmak</i> ”	<i>tutun-</i> “tutunmak” ED 458a.
<i>ürgen-</i> ~ <i>yörgen-</i> ~ <i>yürgen-</i> “öğrenmek”	<i>ögen-</i> “öğrenmek”	<i>öğren-</i> “öğrenmek” ED 144b.
-ır-, -ir-, -ur-, -ür-	-ar-, -er-, -ur-, -ür-, (-r-)	-r-
<i>içir-</i> ~ <i>iç-er-</i> “içirmek”	<i>içür-</i> “içirmek”	
<i>putir-</i> ~ <i>put-er-</i> “bitirmek”	<i>pütür-</i> “bitirmek”	<i>bütür-</i> “bitirmek” ED 388b.
-ıs-, is-, -us-, -üs-	-ş-	-ş-
<i>sıkas-</i> “sıkışmak”	<i>sikiş-</i> “sıkışmak”	<i>sıkış-</i> “sıkışmak” ED 817a.
<i>külüs-</i> ~ <i>k^hulıs-</i> “gülüşmek, eğlenmek, alay etmek”	<i>külüş-</i> “gülüşmek”	<i>külüş-</i> ED 720b.
-(i)t-, -(ü)t-	-t-	-t-
<i> kaynat-</i> “kaynatmak”	<i>kaynat-</i> “kaynatmak”	<i>kaynat-</i> “kaynatmak” ED 678b.

<i>ķuru-t-</i> “fırınlamak, kurutmak”	<i>ķurut-</i> “kurutmak”	<i>ķurit-</i> “kurutmak” ED 649b.
-iz	-iz	
<i>emiz-</i> “emzirmek, meme vermek	<i>émiz-</i> “emzirmek”	<i>emüz-</i> “emzirmek” ED 165a.
	-k-, -ķ-	-k-
	<i>bésik-</i> “susmak, susturmak”	
-kıla-, -kele-, -gele-		
<i>ter-kele-</i> ~ <i>ter-gele-</i> “yola çıkmak, yola çıkmak için hazırlanmak; hayvanlara eşya yüklemek”.		
-ķır-, -kir-		-gir-
<i>ye^htkir-</i> ~ <i>yedkir-</i> ~ <i>edkir-</i> “yetiştirmek”	<i>yetküz-</i> “iletmek, ulaştırmak, yetiştirmek”	
-lı-, -tı-	-la-	-la-
<i>azır-lı-</i> “ayrılmak”		
	<i>çoku-la-</i> “gagalamak”	
-mA-, -pA-	-mA-	-mA-
<i>alma-</i> “almamak”	<i>alma-</i> “almamak”	
<i>ızıtpa-</i> “göndermemek”	<i>evetme-</i> “göndermemek”	
	-msıra-, -imsire	
	<i>yiğlamsıra-</i> “ağlama derecesine varmak”.	
	-nķra-	

		<i>pétinķira-</i> “birazcık batmak, dalmak”.
		-set-
		<i>körset-</i> “göstermek”.
-ter-, -der-	-tar-, -dar-	-tUr-
<i>kizder-</i> “giydirmek”		
<i>yuter-</i> “yıkamak”		
		<i>toştar-</i> “doldurmak, taşımak”
		<i>toltar-</i> ~ <i>toltur-</i> “doldurmak”,

3.4. Çekim Ekleri

3.4.1. Çokluk Ekleri

Eski Türkçede çokluk ekleri *+lar*, *+kün*, *+z*, *+an*, *+t*.

Gabain, (1988, 62) Eski Türkçede isimlere, zamirlere, belirsiz sayılara ve çekimli fiillere en çok gelen ve yaygın olan çokluk ekinin *+lar*, *+ler*’ olduğunu ifade eder. Saygı gören ve hürmet edilen bir isimlere *+lar* eki de getirilse teklik ifade edebilir. Kitabelerde bunun yanı sıra şahıs eklerine gelen *+kün*, *+kun*, *+ğun*, *+gün* eki de vardır. *+z* ikililik bildirir ama artık yaşamayan bir ektir: biz (< ben, men), siz (< sen), köz, münüz gibi. Ayrıca *eren* “erkek, erkekler” deki *+en*’ın küçültme değil, çokluk eki olarak kabul edilmesi gerektiğini söyler. Moğolca *+t* rastgele kullanılır anlamı anlaşılmaz bundan dolayı tekliği tigin “prens” olan tigit sözcüğüne bazen *+lar* eki de eklenir.

Sarı Uyğurcada çokluk ekleri *+LAr*, *+nAr*, *+tAr*, *+dAr*, *+lir*

Sarı Uyğurcada ünlülerden ve ğ, r, l ünsüzlerinden sonra *+lAr* çoğul eki gelir.

Yeni Uyğurcada genellikle *+lar*, *+ler* ekleri çoğul eki olarak kullanılan eklerdir: *şavu+lar* “müritler”, *panda+lar* “müritler”, *otağ+lar* “memur”, *kise+ler* “insanlar”, *küzegi+ ler* “damatlar”, *aka+lar* ~ *aka+ler* “ihtiyarlar”, *ker+ler* ~ *ker+lar* “fincanlar”, *mal+lar* “hayvanlar”, *tağ+lar* “dağlar”.

Roos, +*lir* biçiminin daha çok gençler tarafından ünlü uyumu gözetilmeksizin kullanıldığını dile getirir ve aktardığı örneklerden bazıları şunlardır: *yir+- lir* “yerler”, *mal+lir* “mallar, çiftlik hayvanları”, *k^hir+lir* “kirler, çöpler” (Ross, 2000, 66).

Doğan, (2016, 66) Yeni Uygurcada çokluk eki olan +*lar*, +*ler*, eklerinin kendisinden sonra ünlü ile başlayan bir ek aldığında +*lir* şekline döndüğünü ifade eder: *söz+lir+i* “sözleri”

Sarı Uygurcada *t*, *k*, *s*, *ş* ünsüzlerinden sonra +*tAr* çoğul eki gelir: *azak+tar* “ayaklar”, *at+tar* “atlar”, *yiğit+ter* “gençler”, *it+ter* “etler”, *terek+ter* ~ *terek+tar* “ağaçlar”, *paş+ter* “başlar”, *tas+tar* “taşlar”, *sağ+tar* “koyunlar”, *ulağ+tar* “yük hayvanları”.

Sarı Uygurcada *m* ve *n* ünsüzlerinden sonra ise +*nAr* çoğul eki gelir: *eren+ner* ~ *eren+nar* “erkekler”, *lom+nar* “yasalar, kitaplar”, *kolum+nar* “taylar”, *ulğan+nar* “genç-ler”.

Sarı Uygurcada *z* ünsüzünden sonra ise +*dAr* çoğul eki gelir: *kız+dar* “kızlar”, *göz+der* “gözler”, *söz+der* “sözcükler”.

3.4.2. İyelik Ekleri

I. tekil kişi: Sarı Uygurcada I. tekil kişi iyelik eki için ünlülerden sonra +*η*, +*m*, ünsüzlerden sonra +*Iη*, +*Im* eki getirilir. Ayazlı (2017, 67) çalışmasında +(I)m iyelik ekinin metinlerden taranarak bulunduğunu belirtir. Tenişev ve Todayeva (1966, 18) çalışmasında I. tekil kişi iyelik eki için ünlülerden sonra -*η* verilmiştir. Ünsüzlerden sonra herhangi bir ekin gelmediği dile getirilmiştir. ancak Malov’un yapmış olduğu çalışmada ünsüzle biten kelimelere bağlayıcı ünlüden sonra -*m* ekinin geldiği de görülmektedir. Ör; *atey+ım* “küçücüğüm”. Yeni Uygurcada I. tekil iyelik eki için sözcüklere +(i,u,ü)m, ekleri getirilir. Eski Türkçede I. tekil kişi eki +*m* ‘dir.

Tablo 11. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada I. Tekil İyelik Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması

SUyg.	Anlam	YUyg.	ET	Anlam
<i>ata+η</i> (Malov, 1957, 19a)	“(benim) babam”	<i>ata+m</i>	<i>ata+m</i>	“(benim) babam”

<i>atey+ım</i>	“(benim) küçüğüm”		<i>atay+(ı)m</i>	“(benim) küçüğüm”
<i>teñri+m</i> ³⁴	“(benim) Tanrım”	<i>teñri+m</i>	<i>teñri+m</i>	“(benim) Tanrım”
<i>(meniñ) mla+η</i>	“(benim) çocuğum”	<i>bala+m</i>	<i>bala+m</i>	“(benim) çocuğum”
<i>(meniñ) göñıl</i>	“(benim) gönlüm”	<i>köñül+üm</i>	<i>köñül+üm</i>	“(benim) gönlüm”

II. tekil kişi: Sarı Uygurcada II. tekil kişi iyelik eki için ünlülerden sonra +η getirilirken ünsüzlerden sonra herhangi bir ek kullanılmadığı görülür. Yeni Uygurcada II. Tekil iyelik ekleri için sözcüklere +(i, u, ü)η ekleri getirilir.+ηiz nezaket şekli olan ek de kullanılır. Saygı ifade etmek için +liri eki bazı kaynaklarda 2. Tekil kişi eki olarak görülür. (Engesæth, Yakup & Dywer, 2009, 112). Eski Türkçede II. Şahıs teklik eki +η, (kitabelerde aynı zamanda) +ğ, +g olarak kullanıldığı görülür.

Tablo 12. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada II. Tekil İyelik Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>(seniñ) mla+η</i>	<i>(seniñ) bala+η</i>	<i>(seniñ) bala+η /bala+ğ</i>	“(senin) çocuğun”
<i>(seniñ) göñıl</i>	<i>(seniñ) köñlün (köñül+ (ü)η)</i>	<i>(seniñ) köñlün (köñül+ (ü)η /köñlü+g</i>	“(senin) gönlün”

III. tekil kişi: Sarı Uygurcada III. tekil kişi iyelik eki için ünlülerden sonra +sl, ünsüzlerden sonra +I, + U eki getirilir. Yeni Uygurcada +i ve +si ekleri III. tekil kişi ekleridir. Eski Türkçede III. Tekil kişi iyelik eki +ı/+i ve +sı/+si’dir.

Tablo 13. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada III. Tekil İyelik Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması

SUyg.	Anlam	YUyg.	ET	Anlam
<i>sıñar+ı</i>	“(onun) yarısı”	<i>sıñar+i</i>	<i>sıñar+ı</i>	“(onun) yarısı”

<i>(uzunıñ) alt+ı</i>	“(onun kendi) altı”	<i>öziniñ astı</i>	<i>özünüñ altı</i>	“(onun kendi) altı”
<i>(çiciniñ) başçı+sı</i>	“(devenin) sahibi, başı” (Malov, 1957, 19a. ata maddesi altında)	<i>töge igi+si</i>	<i>töge idi+si</i>	“(devenin) sahibi”
<i>(kunıñ) mla+sı</i>	“(onun) çocuğu”	<i>uniñ bala+si</i>	<i>anıñ bala+sı</i>	“(onun) çocuğu”
<i>ananıñ köñül+ü</i>	“annenin gönlü”	<i>aniniñ köñül+i</i>	<i>ananıñ köñül+ü</i>	“annenin gönlü”
<i>go+nıñ göñl+i</i>	“onun gönlü”	<i>uniñ köñül+i</i>	<i>anıñ köñül+ü</i>	“onun gönlü”

I. çoğul kişi: I. çoğul kişi iyelik eki için ünlülerden sonra -η, ünsüzlerden sonra +ImIz, +UmUz getirilir. Bazen ünsüzlerden sonra hiçbir ekin kullanılmadığı da görülür. (I)mIz, (U)mUz biçimleri Malov’un çalışmasından tespit edilirken Tenişev ve Todeyava (1966, 19) tarafından yapılan çalışmada birinci çoğul kişi iyelik ekinin ünsüzle biten kelimeler de eksiz de olabileceği görülmektedir: *(musternıñ) göñül* “bizim kalbimiz” Yeni Uygurcada +(i,u, ü)miz ekleri I. Çoğul kişi ekleridir. Eski Türkçede I. çoğul kişi iyelik eki +bız/+biz ve +ıbız/ibiz’dir.

Tablo 14. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada I. Çoğul İyelik Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>köñül ’+ümüz</i> (Malov, 1957, 12a (ağıt- maddesi altında)	<i>köñül+ümüz</i>	<i>köñül+ibiz</i>	“gönlümüz”
<i>bil ’ig+imiz</i>	<i>bilim+imiz</i>	<i>bilig+ibiz</i>	“bilgimiz”
<i>(musternıñ) mla+η</i>	<i>(bizniñ) bala+miz</i>	<i>(bizniñ) bala+bız</i>	“bizim çocuğumuz”
<i>(musternıñ) göñül</i>	<i>(bizniñ) köñül+ümüz</i>	<i>(biz+nıñ)köñül+ibiz</i>	“bizim gönlümüz”

II. çoğul kişi: II. çoğul kişi iyelik eki için ünlülerden sonra +*η*, getirilirken ünsüzlerden sonra hiçbir ekin kullanılmadığı görülür. Yeni Uygurcada +(i,u, ü)*ηlar* II. çoğul kişi ekleridir. Öztürk (2020, 57) çalışmasında saygıyla ifade etmek için kullanılan ikinci çokluk şahsı olan +*liri* şeklinin kullanıldığını belirtir. +*liri* hem 2.tekil hem de 2. Çoğul iyelik eki ile saygıyı ifade etmek için kullanılır. (Tömür, 2003, 52). Eski Türkçede II. Çoğul kişi iyelik eki +*ηız* /*ηiz*, +*ıηız*/ +*iηiz* ve +*ğız*/ +*giz*, +*ığız*/ +*iğiz* ekleri kullanılmaktadır.

Tablo 15. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada II. Çoğul İyelik Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
(<i>silerniη</i>) <i>m̄la</i> + <i>η</i>	(<i>sizniη</i>) <i>bala</i> + <i>ηlar</i>	(<i>sizniη</i>) <i>bala</i> + <i>ηız</i> / <i>bala</i> + <i>ğız</i>	“sizin çocuğunuz”
(<i>silerniη</i>) <i>göηl</i>	(<i>sizniη</i>) <i>köηül</i> + <i>üηlar</i>	(<i>sizniη</i>) <i>köηül</i> + <i>üηüz</i> / <i>köηül</i> + <i>giz</i>	“sizin gönlünüz”

III. çoğul kişi: III. çoğul kişi iyelik eki için +(s)*I* kullanılır. Yeni Uygurcada +*i* ve +*si* eki III. çokluk iyelik eklidir. +*liri* eki Yeni Uygurcada III. Çoğul kişi olarak da kullanılmaktadır (Doğan, 2016, 69; Kaşgarlı, 1992, 78). Eski Türkçede +*ı*/+*i* ve +*sı*/+*si* ekleri kullanılır.

Tablo 16. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada III. Çoğul İyelik Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
(<i>kularniη</i>) <i>m̄la</i> + <i>sı</i>	(<i>ularniη</i>) <i>bala</i> + <i>sı</i>	<i>bala</i> + <i>sı</i>	“onların çocuğu”
(<i>golarniη</i>) <i>göη(ü)</i> <i>l</i> + <i>ı</i> ~ <i>göηli</i>	(<i>ularniη</i>) <i>köηül</i> + <i>i</i>	<i>köηül</i> + <i>i</i>	“onların gönlü”

Tablo 17. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada İyelik Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması

TEKİL	SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
I.t.k	(<i>meniη</i>) <i>azağ</i>	(<i>méniη</i>) <i>ayağ</i> + <i>ım</i>	(<i>meniη</i>) <i>ağak</i> + <i>ım</i>	“benim ayağım”

	<i>(meniñ) ata+ŋ</i>	<i>(méniñ) ata+m</i>	<i>(meniñ) ata+m</i>	“benim babam”
	<i>(meniñ) mla+ŋ</i>	<i>(méniñ) bala+m</i>	<i>(meniñ) bala+m</i>	“benim çocuğum”
II. t.k	<i>(seniñ) azak</i>	<i>(séniñ) ayağ+ıñ</i>	<i>(seniñ) ağak+ıñ / ağak+ığ</i>	“senin ayağın”
	<i>(seniñ) ata+ŋ</i>	<i>(séniñ) ata+ŋ</i>	<i>(seniñ) ata+ŋ / ata+ğ</i>	“senin baban”
	<i>(seniñ) mla+ŋ</i>	<i>(séniñ) bala+ŋ</i>	<i>(seniñ) bala+ŋ /bala+ğ</i>	“senin çocuğun”
III. t.k	<i>(kuniñ ~ guniñ) azak+ ı</i>	<i>(uniñ) ayağ+i</i>	<i>ağak+ı</i>	“onun ayağı”
	<i>(kuniñ) ata+sı</i>	<i>(uniñ) ata+si</i>	<i>ata+sı</i>	“onun babası”
	<i>(kuniñ ~ guniñ) mla+sı</i>	<i>(uniñ) bala+si</i>	<i>anıñ bala+sı</i>	“onun çocuğu”
ÇOĞUL				
I. ç.k	<i>(misteniñ) azak</i>	<i>(bizniñ) ayağ+ımız</i>	<i>(bizniñ) ağak+ıbız</i>	“bizim ayağımız”
	<i>(misterniñ) ata+ŋ</i>	<i>(bizniñ) ata+miz</i>	<i>(bizniñ) ata+bız</i>	“bizim babamız”
	<i>(misterniñ) mla+ŋ</i>	<i>(bizniñ) bala+miz</i>	<i>(bizniñ) bala+bız</i>	“bizim çocuğumuz”
II. ç.k	<i>(silerniñ) azak+ı</i>	<i>(silerniñ) ayağ+ıñlar</i>	<i>(sizniñ) ağak+ıñız / ağak+ığız</i>	“sizin ayağınız”
	<i>(silerniñ) ata+ŋ</i>	<i>(silerniñ) atañlar</i>	<i>(sizniñ) atañız/ atağız</i>	“sizin babanız”
	<i>(silerniñ) mla+ŋ</i>	<i>(silerniñ) bala+ñlar</i>	<i>(sizniñ) bala+ñız /bala+ğız</i>	“sizin çocuğunuz”
III. ç.k	<i>(kularniñ ~ golarnıñ) azak+ı</i>	<i>(ularniñ) ayağ+i</i>	<i>ağak+ı</i>	“onların ayakları”

<i>(kularniŋ) ata+sı</i>	<i>(ularniŋ) ata+si</i>	<i>ata+sı</i>	“onların babası”
<i>(kularniŋ ~ golarniŋ) mla+sı</i>	<i>(ularniŋ) bala+si</i>	<i>bala+sı</i>	“onların çocukları”

Kaynak: Tablodaki Sarı Uygurca örnekleri için bk. Tenişev, 1976, 52

Görüldüğü üzere Sarı Uygurcada ünlüyle biten sözcüklerden sonra I. ve II. tekil ve çoğul kişilerde iyelik eki olarak +ŋ kullanılmaktadır. Bu iyelik eklerinin kaçınıcı kişiye ait olduğu ancak kişi zamirleri ile ayırt edilebilmektedir.

3.4.3. Durum Ekleri

Sarı Uygurcada; yalın, ilgi, belirtme, yönelme, bulunma, çıkma, araç, benzerlik durumu olmak sekiz durum eki vardır. Yeni Uygurcada Sarı Uygurcadan farklı olarak yön gösterme, sebep ve sınırlama durum ekleri de yer almaktadır.

Yalın Durum: Adların herhangi bir ek almamış biçimidir. Diğer bir deyişle cümlede nesne görevini üstlenmeyen özne olarak kullanılan kategoridir. Yeni Uygurcada ismin ek almamış hali yalın durumdur. Ergin, adların başka bir unsura bağlı olmayan normal teklik, çokluk, iyelik şekillerinin yalın halleri olduğunu dile getirir (Ergin, 1998, 227). Öztürk (2020, 58). de Yeni Uygurcadaki yalın durumu Ergin gibi tanımlar. Sarı Uygurcada yalın durum eksizdir:

Tablo 18. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yalın Durumdaki Sözcüklerin Karşılaştırılması

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>kız</i>	<i>kız</i>	<i>kız</i>	“kız”
<i>mla</i>	<i>bala</i>	<i>bala</i>	“çocuk”
<i>üy</i>	<i>öy</i>	<i>ev</i>	“ev”
<i>tağ</i>	<i>tağ</i>	<i>tağ</i>	“dağ”
<i>peg</i>	<i>beğ</i>	<i>beg</i>	“bey”

İlgi Durumu

SUyg.: *+nıŋ, +niŋ, +dıŋ, +diŋ +tıŋ, +tiŋ*

YUyg.: *+niŋ*

İlgi durumu, bir adın başka bir adla ilgili olduğunu ifade eden hâlidir. Adı bir başka ada bağlar onunla ilgisi olduğunu gösterir ve tamlama oluşturur. Eski Türkçede ilgi durumunun iki biçimi vardı. Orhon Türkçesinde ünsüzlerden sonra */-Xŋ/*, ünlülerden sonra ise */-(n)Xŋl* biçimi görülürken Uygur Türkçesinde ünlülerden ve ünsüzlerden sonra yalnızca *l-nXŋl* biçimi görülmekteydi (Erdal, 2004, 168-169).

Yeni Uygurcada ilgi hali sadece *+niŋ*'dir. Doğan (2016, 67) bazı kişi zamirlerinde *+iŋ* ekinin geldiğini belirtmiştir. Men ve sen zamirlerine *+iŋ* olarak getirilir. (*mén+iŋ, sén+iŋ*)

Sarı Uygurcada ünlü ile biten ve */g/, /h/, /n/, /m/, /l/, /r/* ünsüzleriyle biten sözcüklerin sonuna */+nIŋ/* eki getirilir:

Tablo 19. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada İlgi Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (I)

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>kise+nıŋ</i>	<i>kiŋi+nıŋ</i>	<i>kiŋi+nıŋ</i>	“kişinin”
<i>su+nıŋ</i>	<i>su+nıŋ</i>	<i>suv+iŋ</i>	“suyun”
<i>mıla+nıŋ</i>	<i>bala+nıŋ</i>	<i>bala+nıŋ</i>	“çocuğun, bebeğin”
<i>tağ+nıŋ</i>	<i>tağ+ niŋ</i>	<i>tağ+ ıŋ</i>	“dağın”
<i>peg+nıŋ</i>	<i>beğ+nıŋ</i>	<i>beğ+iŋ</i>	“başkanın, beyin”
<i>lom+nıŋ</i>	<i>nom+nıŋ</i>	<i>nom+nıŋ</i>	“(kutsal) kitabın”
<i>yuğur+nıŋ</i>	<i>uyğur+nıŋ</i>	<i>uyğur+uŋ</i>	“Uygur’un”
<i>purkan+nıŋ</i>	<i>budda+nıŋ</i>	<i>burxan+iŋ</i>	“Burhanın”

Sarı Uygurcada süreksiz ünsüzlerden sonra */+tlŋ/* eki getirilir:

Tablo 20. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada İlgi Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (II)

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>yip+tiŋ</i>	<i>yip+niŋ</i>	<i>yip+ıŋ</i>	“ıplığın”
<i>at+tiŋ</i>	<i>at+niŋ</i>	<i>at+ıŋ</i>	“atın”
<i>tas+tiŋ</i>	<i>taş+niŋ</i>	<i>taş+ıŋ</i>	“taşın”
<i>paş+tiŋ</i>	<i>baş+niŋ</i>	<i>baş+ıŋ</i>	“başın”
<i>terek+tiŋ</i>	<i>térek+niŋ</i>	<i>terek+ıŋ</i>	“ağacın”
<i>ķus+tiŋ</i>	<i>öküz+niŋ</i>	<i>öküz+üŋ</i>	“sığırın”

Sarı Uygurcada z ünsüzünden sonra ise *+dlŋ* eki gelir:

Tablo 21. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada İlgi Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (III)

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>ķız+dıŋ</i>	<i>ķız+niŋ</i>	<i>ķız+ıŋ</i>	“kızın”
<i>göz+dıŋ</i>	<i>köz+niŋ</i>	<i>köz+üŋ</i>	“gözün”

Tamlayan durum ekinin kısaltılmış biçimini de Sarı Uygurca da görmek mümkündür: *malnıšte-*, “malın içinde, malda, sürüde” < *maln(ı)n +ište* < *malnıŋ ište*, *malnıšten* “maldan, sürüden” < *maln(ı)n+išten* < *malnıŋ išten*.

Sarı Uygurcada ilgi durumunun cümle içinde kullanılışı:

sen meniŋ ħozını yiva-adı-ptro “Sen, benim kuzumu yedin”

tıstıŋ altırından taup-tro “Kazanın altında bulmuş”

mında Tutuķaştıŋ baş azak par erne. “Burada Tutuķaş’ın başı ve ayağı var.”

Uzunıŋ oğul emes bop-tro “Kendisinin oğlu yokmuş”

Ķozınıŋ men sınarıŋ yeti! “Kuzunun yarısını ben yedim!”

İlgi durumunun Sarı Uygurcadaki işlevleri için bk. Ayazlı, 2016, 27.

Yeni Uygurcada ilgi durumunun cümle içinde kullanılışı:

Tursun kitapni kızniñ qolidin hörmät bilen élip “Tursun kitabı kızın elinden hürmetle alırken” (Ardoğan, 2009, 15).

Andin men sizniñ yéniñizğa baralaymen,deptu “Ondan sonra ben sizin yanınıza geleceğim, demiş.” (Ardoğan, 2009, 15).

U inisiniñ höcrisiğa tuyuqsuz kirip kelgenliktin, kitapni körüp qaptu. “O kardeşinin odasına aniden girince kitabı görmüş” (Ardoğan, 2009, 16).

Belirtme Durumu

SUyg.: +*ni*, +*ni*, +*ti*, +*ti*, +*di*, +*di*, +*n*

YUyg.: +*ni* / +*n*

Eylemin doğrudan etkilediği adlar belirtme durumunda bulunurlar. Korkmaz (2009, 24), belirtme durumunu cümlede geçişli fiilin etkisi altında kalan adın içinde bulunduğu durum olarak tanımlar. Eski Türkçede belirtme durumu sözcük yalın durumda bir ad ise +(X)g biçiminde iyelik eki almış bir ad ise +(I)n biçiminde görülürdü. Zamirlerle ve bazı özel adlarla da *ni* eki kullanılırdı. Son dönem Uygur metinlerinde ise çoğunlukla ünle biten sözcük sonlarında *ni* eki görülmektedir (Erdal, 2004, 170).

Yeni Uygurcada belirtme durumu eki +*ni* ekidir. Öztürk, (2020, 58) Yeni Uygurcada az da olsa iyelik eklerinden sonra bilhassa şiir dilinde +*n* ekine rastlandığını ifade eder.

Doğan (2016, 67) I. tekil ve II. tekil kişide +*ni* ve +*n* ‘den farklı bir belirtme durumu ekinin görüldüğünü ifade etmektedir. *Men* ve *sen* zamirlerine belirtme durumu eki +*i* olarak getirilmektedir. (*mén+i*, *sén+i* gibi)

Sarı Uygurcada ünlüyle biten ve *g*, *ğ*, *l*, *r*, *m*, *n*, *ñ*, *ş*, *oy*, *ey* ile biten sözcüklerin sonuna +*ni* eki getirilir:

Tablo 22. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Belirtme Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (I)

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>yü+ni</i>	<i>öy+ni</i>	<i>ev+ig</i>	“evi”
<i>su+ni</i>	<i>su+ni</i>	<i>suv+ug</i>	“suyu”

<i>m̡la+ni</i>	<i>bala+ni</i>	<i>bala+g</i>	“çocuğu”
<i>ilçı+ni</i>	<i>elçi+ni</i>	<i>élçi+g</i>	“şamanı”
<i>koy+ni</i>	<i>ķoy+ni</i>	<i>koñ+ug</i>	“koyunu”
<i>yun+ni</i>	<i>yun+ni</i>	<i>yun+ug</i>	“yünü”
<i>ķızıl+ni</i>	<i>ķizil+ni</i>	<i>ķızıl+ıg</i>	“kırmızıyı, kızılı”
<i>yer+ni</i>	<i>yer+ni</i>	<i>yer+ıg</i>	“yeri”
<i>yem+ni</i>	<i>em+ni</i>	<i>em+ıg</i>	“ilacı”
<i>tağ+ni</i>	<i>tağ+ni</i>	<i>tağ+ıg</i>	“dağı”
<i>lom+ni</i>	<i>nom+ni</i>	<i>nom+ug</i>	“yasayı, kitabı”
<i>yol+ni</i>	<i>yol+ni</i>	<i>yol+ug</i>	“yolu”
<i>eren+ni</i>	<i>eren+ni</i>	<i>eren+ıg</i>	“erkeği”

Tablo 23. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Belirtme Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (II)

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>at+ti</i>	<i>at+ni</i>	<i>at+ıg</i>	“atı”
<i>azaķ+ti</i>	<i>ayağ+ni</i>	<i>ayağ+ıg</i>	“ayağı”
<i>yığaş+ti</i>	<i>yağaç+ni</i>	<i>yığaç+ıg</i>	“ağacı”
<i>ķulaķ+ti</i>	<i>ķulaķ+ni</i>	<i>ķulaķ+ıg</i>	“kulağı”
<i>tis+ti</i>	<i>çiş+ni</i>	<i>tiş+ıg</i>	“dişi”

Sarı Uygurcada z ünsüzünden sonra ise +*dı* eki gelir:

Tablo 24. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Belirtme Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (III)

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>ķız+dı</i>	<i>kız+ni</i>	<i>ķız+ıg</i>	“kızı”
<i>göz+dı</i>	<i>köz+ni</i>	<i>köz+üg</i>	“gözü”,

Sarı Uygurcada iyelik eki almış kelimelerde belirtme durum eki -*n* olarak görülür:

yer+ı+n “toprağını”, *mla+sı+n* “çocuğunu”, *tel+ı+n* “dilini”, *paç+ı+n* “başım”, *teri+si+n* “derisini (koyun)”, *marmi+sı+n* “lambasını”.

Sarı Uygurcada belirtme durumunun cümle içinde kullanılışı:

Tutukaştı *yiv adıp-tro*. “Tutukaş’ı yemiş”

minikti *şuktigeş üge parıp-tro* “Parayı yüklenip eve dönmüş”

Andağ la vosa manğıs pozınnı otka kötürup-tro “Sonra Mangıs’ın bedenini ateşe vermiş”

Terdenni *kağırgıla varıp-tro* “Kurdu çağırmaya gitmiş”

Qozını *ivadıp-tro*. “Kuzuyu yemiş”

Kızıl attı kan deñirke yuzuğ salgağ -tro. “Kızıl atı, göğün hükümdarına adıyor.”

Paş azaktı sen yegele kel, dep-tro “Sen, başını ayağını yemeye gel demiş.”

Qozınıñ men sıñar+ı+n yeti! “Kuzunun yarısını ben yedim.”

sanağ+ı+sı+n sanō yozdı “Tespini hızla çekti (saydı).”

Antaqqante anıka pağaç+ı+sı+n kot ’ısıke salğaş “Yaşlı kadın kovaşını ocağın üzerine koyup”

Belirtme durumunun Sarı Uygurcadaki işlevleri için bk. Ayazlı, 2016, 27.

Yeni Uygurcada belirtme durumunun cümle içinde kullanılışı:

Balilerim dep vesiyitini başlattı bovay “İhtiyar çocuklarım diyerek vasiyetini açıkladı” (UHÇ, 18, 84).

Balilerin her biri birdin tayaknı sunduruptu. “Çocukların her biri sopayı kırdı”. (UHÇ, 18, 84).

Bunı *anliğan baliler ketmen* “bunu anlaya çocuklar gitmez” (UHÇ, 18, 86).

Alkış vezir andek bir döve kumni körsitip “Alkış Vezir dağ gibi bir kum yığını gösterip” (Ardoğan, 2009, 24).

Yönelme Durumu

SUyg.: +ğa, +ge, +ka, ke

YUyg.: +ğa, +ge, +ka, +ke

Yönelme durumu, sözcük öbeklerinde ve cümlelerde fiilin kendisine doğru

yaklaştığım, yöneldiğini ifade eden adın içinde bulunduğu durumdur. Fiilin istikametini gösteren ve yaklaşma ifade eden yönelme hâli daima ekle yapılıdır (Ergin, 1998, 233). Eski Türkçede yönelme durumu için *+kA* (yalın durumdaki sözcüklere), *+ηA* (üçüncü kişi iyeliklerden sonra) ve *+A* (birinci ve ikinci kişi iyelikten sonra) ekleri kullanılmıştır (Tekin, 2003, 110).

Yeni Uygurcada uyuma göre yönelme durum ekleri olan *+ğa*, *+ge*, *+ka*, *+ke* ‘dir.

Cheng (1996, 255) çalışmasında Sarı Uygurcada *g*, *ğ* ile biten kelimeler hariç, ünlüyle biten ve *oy*, *ay* gibi tek heceli kelimelerin sonuna *+ğa*, *ge* yönelme durumu eki getirilir. Kelimenin kökünde *é*, *ö*, *ü* gibi ince sıradan ünlü varsa devamında *é* olan ek eklenir; *a*, *o*, *u* gibi kalın ünlü varsa devamında *a* olan ek gelir. Eğer kelimenin kökünde hem kalın hem ince sıradan ünlü varsa en son hecedeki ünlüye göre ek eklenir:

Tablo 25. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yönelme Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (I)

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>ara+ğa</i>	<i>ara+ğa</i>	<i>ara+ka</i>	“araya”
<i>yü+ge</i>	<i>öy+ge</i>	<i>eb+ke</i>	“eve”
<i>Kıtey+ğa</i>	<i>Xıtay+ğa</i>	<i>Xıtay+ka</i>	“Çin’e”
<i>koy+ğa</i>	<i>ķoy+ğa</i>	<i>koñ+ka</i>	“koyuna”
<i>ağıl+ğa</i>	<i>éğil+ke</i>	<i>ağıl+ka</i>	“ağıla”
<i>su+ğa</i>	<i>su+ğa</i>	<i>suv+ka</i>	“suya”
<i>ay+ğa</i>	<i>ay+ğa</i>	<i>ay+ka</i>	“aya”
<i>yağan+ğa</i>	<i>pil +ğa</i>	<i>yağan+ka</i>	“file”

Sarı Uygurcada süreksiz ünsüzlerden sonra *+ka* eki gelir:

Tablo 26. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yönelme Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (II)

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>ağıs+ ka</i>	<i>ağiz+ğa</i>	<i>ağiz+ka</i>	“ağza”

<i>iş+ke</i>	<i>iç+ke</i>	<i>iç+ke</i>	“içeriye”
<i>pek+ke</i> (< <i>peğ+ke</i>)	<i>beğ+ ke</i>	<i>beg+ke</i>	“beye”
<i>sık + ka</i>	<i>işik+ke</i>	<i>éşik+ke</i>	“kapıya”.

Sarı Uygurcada yönelme durumunun cümle içinde kullanılışı:

minikti şuktigeş üge parıp-tro “Parayı yüklenip eve dönmüş”

üş yolğa yitip-tro “Üç yol ağzına ulaşmışlar”

Andağ la vosa mañğıs pozınnı otka kötürup-tro “Sonra Mangıs’ın bedenim ateşe vermiş.”

Men sağa paçın berin, dep-tro. “Ben sana başını vereyim demiş.”

Koyçı mağa kozi berti “Çoban bana kuzu verdi.”

Arkasınga ker yunağ urmas mi-dro. “Sırtına kirli keçe koymaz.”

Yönelme durumunun Sarı Uygurcadaki işlevleri için bk. Ayazlı, 2016, 28.

Yeni Uygurcada yönelme durumunun cümle içinde kullanılışı:

Bir küni padişah ovğa çıkiptu. “Bir gün padişah ava çıkmıştı.” (UHÇ, 18, 88).

Bağ igisiniñ işikige kélip attin çüşmey “bahçe sahibinin kapısına geldiğinde attan inmeden” (UHÇ, 18, 88).

Bovay Zirekni başlap yolğa ravan boptu. “Dede, Zeyrek’i alıp yoluna devam etmiş” (Ardoğan, 2009, 42).

Bulunma Durumu

SUyg.: +*ta*, +*te*, +*da* +*de*

YUyg.: +*ta*, +*te*, +*da* +*de*

Bulunma durumu, eylemdeki oluş ve kılışın yerini bildiren ad durumudur. Ekin asıl görevi yer bildirmektir. Eski Türkçede bulunma durum eki +*dA* idi ve bu ek, Orhon Türkçesinde çıkma durumu işlevinde de kullanılıyordu. Tekin, ünlü ile biten gövdelerle *r*, *l*, *n* dışındaki ünsüzlerden biriyle biten kök ve gövdelerde +*dA* ekinin getirildiğini *r*, *l*, *n* ünsüzlerinden sonra ise +*tA* ekinin getirildiğini ifade eder (Tekin, 2003, 113). Erdal, son dönem Uygur metinlerinde bu kuralın görülmediğini dile getirir (Erdal, 2004, 174).

Yeni Uygurcada sözcüklere uyuma bağlı olarak buluma ekleri *+ta*, *+te*, *+da* *+de*’ dir.

Sarı Uygurcada ünlüyle biten veya süresiz ünsüzle biten kelimelerin yahut *da* *oy*, *ay* gibi tek heceli kelimelerin sonuna *+te*, *+ta* eki gelir:

Tablo 27. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Bulunma Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (I)

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>ay+ta</i>	<i>ay+da</i>	<i>ay+da</i>	“ayda”
<i>oy+ ta</i>	<i>oy+da</i>	<i>oy+da</i>	“vadide”
<i>kise+te</i>	<i>kişi+de</i>	<i>kişi+de</i>	“kişide”
<i>iş +te</i>	<i>iç+te</i>	<i>iç+de</i>	“(onun) içinde”
<i>koy+ta</i>	<i>koy+da</i>	<i>koñ+da</i>	“koyunda”
<i>yıl+ta</i>	<i>yıl+da</i>	<i>yıl+ta</i>	“yılda”

Sarı Uygurcada *g*, *ğ*, *z*, *n* ünsüzleri ile biten kelimelere *+da*, *+de* bulunma durum eki getirilir:

Tablo 28. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Bulunma Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (II)

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>tağ+da</i>	<i>tağ+da</i>	<i>tağ+da</i>	“dağda”
<i>pırın+da</i>	<i>burun+da</i>	<i>burun+ta</i>	“öncesinde, başında”
<i>anda</i>	<i>anda</i>	<i>anta</i>	“orada”
<i>eren+da</i>	<i>eren+de</i>	<i>eren+te</i>	“erkekke”
<i>peg+de</i>	<i>beğ+de</i>	<i>beg+de</i>	“beyde”
<i>kız+da</i>	<i>kız+ da</i>	<i>kız+da</i>	“kızda”.

Sarı Uygurcada bulunma durum ekinin aitlik bildiren *+ki/+kı*, *+gı/+ğı* eki ile kullanımı Türkiye Türkçesindeki gibidir. Doğan (2016, 67) Yeni Uygurcada bulunma hal ekinin üstüne aitlik bildiren *+ki* eki getirilince bulunma ekinin *+di*, *+ti* şeklinde kullanıldığını belirtmiştir.

**Tablo 29. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Bulunma Durumu ve Aitlik Eki
Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması**

SUyg.	YUyg.	Anlam
<i>iş+te+ki</i>	<i>iç+ti+ki</i>	“içerideki, içindeki”
<i>üy+te+ki</i>	<i>öy+di+ki</i>	“evdeki”
<i>munda+ki</i>	<i>mun+di+ki</i>	“buradaki”
<i>bas+ta+ki</i>	<i>baş+ti+ki</i>	“baştaki”
<i>pıt+ta+ki</i>	<i>put+ti+ki</i>	“ayaktaki”
<i>kol+ta+ğı</i>	<i>kol+di+ki</i>	“koldaki”
<i>su+da+ki</i>	<i>su+di+ki</i>	“sudaki”
<i>peğ+de+ğı</i>	<i>beg+di+ki</i>	“beydeki”

Sarı Uygurcada bulunma durumunun cümle içinde kullanılışı:

munda Tutukaştıñ baş azak par erne. “Burada Tutukaş’ın başı ve ayağı var.”

Kseniñ işte küzel seni kürte “İnsanlar arasında (içinde) güzel seni gördüm.”

Pir pıtıkçıge malnişte kıysı pıktıñ der, dep-tro. “Kâtibe, mallardan, hayvanlardan hangisi güçlüdür diye sormuş”

Telik işte ot sap-tro “Çukurun içinde ateş yakmış”

Bulunma durumunun Sarı Uygurcadaki işlevleri için bk. Ayazlı, 2016, 28- 29.

Yeni Uygurcada bulunma durumunun cümle içinde kullanılışı:

İliğa heydelgen sürgünler içide kelişken, yoksul ailidin bolğan danışmen Uyğur kızi Nozugummu bar idi. (Emet, 1992, 1). “İli’ye sürgün edilenlerin içinde yoksul güzel Uygur kıızı Naziğim vardı”.

Burunķi zamanda İlida bir oğri, Keşker’de bir oğri bar iken. (UHÇ, 18, 125) “Evvel zamanda İli’de bir hırsız, Kaşgar’da bir hırsız varmış”.

Bu oğriler birbiriniñ namini anlap İlidiki oğri *Keşker’diki* oğrini izdep bériptu. (UHÇ, 18, 125). “Bu hırsızlar birbirlerinin namını işittiğinde İli’deki hırsız Kaşgar’daki hırsızı aramış”

Pani alemde ceni, barliki, nersiniñ cüpti bolidu. (UHÇ, 2, 89) “Fani alemde canı,

varlığı, nesnenin çifti vardı.”

Çıkma Durumu

SUyg.: *+tan, +ten, +dan, +den, +dın, +din, +tın, +tin*

YUyg.: *+din, tin*

Korkmaz (2009, 301) çıkma durumunu, eylemin gösterdiği oluş ve kılışın kendisinden uzaklaştığını göstermek için kullanılan ad durumu olarak tanımlar. Orhon Türkçesinde bulunma durum eki olan *+dA* aynı zamanda çıkma işlevinde de kullanılıyordu.

Eski Uygur Türkçesinde de *+dA* eki çıkma işlevinde kullanılırken genelde dönemin karakteristik eki olan *+dln* eki ile çıkma işlevi sağlanıyordu.

Yeni Uygurcada çıkma durumu eki sadece *+din, +tin* şeklinde yazılır.

Sarı Uygurcada ğ, art damaksıl *k z, n, r, y* ünsüzlerinden sonra genelde *+dan, +den* eki gelir:

Tablo 30. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Çıkma Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (I)

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>tağ+dan</i>	<i>tağ+dın</i>	<i>tağ+da</i> <i>tağ+dın</i> (EUyg.)	“dağdan”
<i>kız+dan</i>	<i>kız+dın</i>	<i>kız+da</i> <i>kız+dın</i> (EUyg.)	“kızdan”
<i>peğ+den</i>	<i>beğ+dın</i>	<i>beg+de</i> <i>beg+dın</i> (EUyg.)	“beyden”
<i>eren+ den</i>	<i>eren+dın</i>	<i>eren+te</i> <i>eren+dın</i> (EUyg.)	“erkekden”
<i>Kitay+den</i>	<i>Xitay+dın</i>	<i>xıtay+da</i> <i>xıtay+dın</i> (EUyg.)	“Çin’den”
<i>an+dan</i>	<i>an+dan</i>	<i>an+ta</i> <i>antın</i> (EUyg.)	“ondan”

Sarı Uygurcada ünlülerden ve süreksiz ünsüzlerden sonra da genelde +*tan* gelir:

Tablo 31. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Çıkma Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (II)

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>su+tan</i>	<i>su+din</i>	<i>suv+da</i> <i>suv+dın (EUyg.)</i>	“sudan”
<i>axis+tan</i>	<i>éğiz+din</i>	<i>ağız+da</i> <i>ağız+dın (EUyg.)</i>	“ağızdan”
<i>paş+tan</i>	<i>baş+tin</i>	<i>baş+da</i> <i>baş+tın (EUyg.)</i>	“baştan”
<i>sık+ten</i>	<i>işik+tin</i>	<i>éşik+de</i> <i>éşik+din (EUyg.)</i>	“kapıdan”
<i>terek+ten</i>	<i>térek+tin</i>	<i>terek+de</i> <i>terek+din (EUyg.)</i>	“ağaçtan”
<i>ağıl+tan</i>	<i>éğil+din</i>	<i>ağıl+ta</i> <i>ağıl+dın (EUyg.)</i>	“avludan”

Sarı Uygurcada +*DIn* eki +*DAn* ekine göre daha seyrek kullanılmaktadır. +*ki* aitlik ekinden sonra +*dın*, +*din*, +*tın*, +*tin* eki görülebilir: *ınısınıñki+din* “küçük kardeşinden”, *peğniñki+tin* “prensinden”, *akanıñki+tın* “büyük kardeşinden”, *Molfuniñki+din* “Malov’dan”. Bu sözcükler dışında tespit edilen /+*DIn*/ ekini almış diğer sözcükler ise şöyledir: *için+din* “içinden”, *meñin+din* “benden”, *ķonaķ+tın* “günden”.

Sarı Uygurcada çıkma durumunun cümle içinde kullanılışı:

Per ozaķtan kise *gep-tro* “Bir gün uzaktan birisi gelmiş”

Anası ķoydan *ķep-tro* “Annesi koyundan (koyun otlatmaktan) gelmiş”

Men ınısınıñkidin kelti “Ben, küçük kardeşimden geldim”

ķızıtı mula sunuñ ķızığtan *mañıptı* “Kızı ve oğlu nehrin kenarından göndermişti”.

Çıkma durumunun Sarı Uygurcadaki işlevleri için bk. Ayazlı, 2016, 29.

Yeni Uygurcada çıkma durumunun cümle içinde kullanılışı:

Mançu Hani Duvañ Kozgilay katnaşçiliridin miñliğan kişilerni darğa astı, zindanğa taşlıdı. “Mançu Hakanı Duvañ ayaklanmaya katılanlardan darağacına astı ve zindana attı.”

Qızniñ baturlıǵidin razi bolğan Qasım Bovay: (Ardoğan, 2009, 22) “Kızının kahramanlığından pek memnun olan Kâsım dede:”

Öydin üç ademniñ ğaran ğurun avazi anlıniptu. (UHÇ, 18, 140). “Evden üç kişinin hırıltılı sesi duyuluyordu.”

Şuniñdin keyin kişiler uni ‘mis baş’ dep ataydigan boptu (UHÇ, 2, 105). “Şundan sonra kişiler ona mis baş olarak adlandırdı”

Araç (Vasıta) Durumu

SUyg.: *-ın /-in, pılen “ile”, vulin “ile, aracılığıyla”, vucin / bucin / pucin / veçin “ile, aracılığıyla”*

YUyg.: *bilen “ile”, bille “birlikte”, arķilik “ile, aracılığıyla”, teripidin “tarafından”*

Adın belirttiği varlık veya nesnenin fiildeki oluş ve kılışta “vasıta” olarak kullanıldığını veya “birliktelik” ifade ettiğini gösterme durumudur. (Korkmaz, 2009, 317). Eski Türkçede vasıta durumu için eklendiği sözcüğe “ile” anlamı katan +(X)n eki kullanılırdı (Erdal, 2004, 175).

Sarı Uygurcada arkaik olarak +In vasıta durumu ekinin yaşadığı görülmektedir. Bunun dışında vasıta durumu için Eski Türkçe *birle* (ED 364b-365b) sözcüğünün Sarı Uygurcadaki denkliği olan *pılen* “ile” edatının kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca *vulin* ve *vucin* ~ *bucin* ~ *veçin* “ile, yardımıyla” edatları da vasıta durumunu karşılamaktadır.

-ın/-in: *kıs+ın* “kışın”, *yey+in* “yazın”, *sızı+n* “keçeyle”

Tetiktir; işke qorğaktan tüstetkeş, yüzusinge sızı+n yazğaş sav adıp-tro “Çukurun içindeki küçük çalıları ateşe verip üzerini keçeyle örtmüş”.

pılen: *mis anı o ‘k’pılen hatıvilhiştro* (< *hatıp alhiştro*) “Biz onu okla deldik (ok attık)”

vulin “ile, aracılığıyla”

Eşt kīçīg bosa ma, temір vulīn palğap-tro .“Köpek küçük bile olsa demirle

bağlarmış.”

*Pıktığ vosa, yotağ (yovatağ **vulin**) palğavadıp-tro.* “Güçlüyse ip yardımıyla bağlarmış.”

vucin / bucin / pucin / veçin “ile, aracılığıyla”

Temir vucin “demirle”, *lom vucin* “kitapla”, *kise vucin* “insanla”, *ot veçin* “ateşle, ateş aracılığıyla”.

Uygur Türkçesinde *bilen, bille, arkılık, teripidin* gibi edatlar işlek vasıta hali görevi görmektedir (Kaşgarlı, 1992, 86).

bilen “ile” : Araç ve birliktelik anlamı katar:

*Adil velisipit **bilen** mektepke bardı.* “Adil bisikletle okula gitti”

*Adil **bilen** Tursun keçlik tamağ yédi.* “Adil ile Tursun akşam yemeği yedi”

Bilen edatı soyut isimlerle birleştirildiğinde eylemin gerçekleştiği zihinsel durumu bildir.

*U ğezeb **bilen** kirip keldi* “O kızgınlıkla geldi” (Tömür, 2003, 75).

bille “birlikte”: Belirli fiiller ve sıfatlar niteleyici zarf görevi görecekt bir “bilen” zarfı gerekmektedir: *Men Ehmet **bilen bille** barimen.* (Tömür, 2003, 76).

arkılık: Bu yapı, bir zarf değıştirici olarak işlev görür. Cümlede ve bir eylemin aracını veya yolunu gösterir.

*Poçta **arkılık** evetken kitaplarni tapşurup aldim* “Ben posta ile gönderilen kitapları aldım (Kaşgarlı, 1992, 86).

teripidin: Edilgen yapılı cümlelerde kullanılır.

*Biz başkılar **teripidin** işlengen cinayetke mesul etmesmiz* “biz başkaları tarafından işlenmiş suça cevap verecek değiliz” (Kaşgarlı, 1992, 86).

Eşitlik, Benzerlik Durumu: +dağ, +deg, +tağ, +teg, +çA

Eşitlik durumu, eklendiği adla eylem veya cümleinin başka bir ögesi arasında karşılaştırmaya dayanan bir ilişki kuran ad durum ekidir. Eski Türkçede eşitlik durumu için +çA eki (Erdal, 2004, 177) kullanılıyordu. Erdal, +çA ekinin Eski Türkçede bazen kişi ve işaret zamirlerinde +ç/, +çU şeklinde olduğunu *bulıt- çulayu* kelimesinde olduğu gibi +çl, +çU biçiminde görüldüğünü dile getirir. +çulayu

biçiminin de +*çA+lAyU* biçiminden geldiğini savunur.

Eski Türkçe *teg* “gibi” edatının Sarı Uygurcadaki denkliği, ekleşmiş olarak görülen +*dağ*, +*deg*, +*tağ*, +*teg* sözcükleridir. Sarı Uygurcada eklendiği sözcüğe bitişik yazılan “gibi ve benzerlik” anlamı katan bu ek, *g*, *ğ*, *z*, *n* ile biten kelimelerin sonuna +*dağ*, +*deg* olarak getirilir. Yeni Uygurcada benzerlik eki +*dek* +*tek* eki ile karşılanır:

Tablo 32. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Benzerlik Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (I)

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>tağ+dağ</i>	<i>tağ+dek</i>	<i>tağ teg</i>	“dağ gibi”
<i>kün+deg</i>	<i>kün+dek</i>	<i>kün teg</i>	“güneş gibi”,
<i>kız+dağ</i>	<i>kız+dek</i>	<i>kız teg</i>	“kız gibi”
<i>yağ+dağ</i>	<i>yağ+dek</i>	<i>yağ teg</i>	“yağ gibi”

Sarı Uygurcada ünlülerden ve ötümsüz ünsüzlerden sonra +*tağ*, +*teg* eki getirilir:

Tablo 33. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Benzerlik Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (II)

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>tış+teg</i>	<i>çış+tek</i>	<i>tış teg</i>	“dış gibi”
<i>terek+teg</i>	<i>térek+tek</i>	<i>terek teg</i>	“ağaç kadar, ağaç gibi”
<i>yü+teg</i>	<i>öy+dek</i>	<i>eb teg</i>	“ev gibi”
<i>yağmur+tağ</i>	<i>yamğur+dek</i>	<i>yağmur teg</i>	“yağmur gibi”
<i>bılt+dığ</i>	<i>bulut+tek</i>	<i>bulut teg</i>	“bulut gibi”
<i>kısı+ teg</i>	<i>kişi+tek</i>	<i>kişi+teg</i>	“insan gibi”

Ekin, zamirlerle de kullanıldığı görülmektedir:

Tablo 34. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Benzerlik Durumu Eki Almış Sözcüklerin Karşılaştırılması (III)

SUyg.	YUyg.	Anlam
<i>men+değ</i>	<i>men+dek</i>	“benim gibi”
<i>sen+değ</i>	<i>sen+dek</i>	“senin gibi”
<i>gun+dağ</i>	<i>uniñ+dek</i>	“onun gibi”
<i>mis+teğ</i>	<i>bizniñ+dek</i>	“bizim gibi”
<i>gular+değ</i>	<i>ular+dek</i>	“onlar gibi”
<i>an+dağ</i>	<i>an+dağ</i>	“böyle”.

Sarı Uygurcada bu ekler dışında nadiren de olsa *-ça* eki de gibi ve benzerlik eki olarak kullanılır: *çın+ça* “gerçek gibi”, SUyg. *mıs+ça* “bize göre, bizce”, *çınağ+ça* “kâse gibi (hayvan toynağı için)”.

Doğan (2017, 68) çalışmasında Yeni Uygurcada *+ça*, *+çe* ve *çilik* eşitlik hali ekleri için *bizniñ+çe* “bize göre”, *günler+çe* “günlerce”, *méniñ+çe* “bence, bana göre”, *boyun+çilik* “boyun kadar” örneklerini verir.

Sarı Uygurcada *+dağ*, *+deg*, *+tağ*, *+teg* eki, Tenişev (1976, 58) tarafından karşılaştırma eki olarak verilmiştir. Eşitlik ekinin bilindiği gibi karşılaştırma görevi de söz konusudur, O yüzden bu ek, eşitlik ve benzerlik durum eki içerisinde değerlendirilmiştir.

Sarı Uygurcada benzerlik ve karşılaştırma durumunun cümle içinde kullanılışı:

Yeyinda yamurtağ sergindi “Yaz yağmuru gibi (kadar) seriniz”

Sumırtağdağ yörleğ mızdı “Sümer dağı kadar yükseğiz”

Sundaleytağ şınnıñ mısde “Sun denizi kadar deriniz”

Mis kısnıñkayci kündeg issiğdı “Sıcaklığımız kışınki güneş gibi”.

Yeni Uygurcada benzerlik ve karşılaştırma durumunun cümle içinde kullanılışı:

Hava ot-dek kızip ketti. “Hava ateş gibi sıcaklaştı.” (Tömür, 2003, 70; Kaşgarlı, 1992, 88).

Polat-dek irade bolğanda, tağ-dek kiyinçilikni yeñili bulidu. “Çelik gibi irade olursa,

dağ gibi zorlukların üstünden gelinebilir. (Tömür, 2003, 70; Kaşgarlı, 1992, 88).

*Men mu séniñ **kelimiñdek** kelemdin birni alimen. “Ben de senin kalemin gibi kalemlerden birini satın alacağım”* (Tömür, 2003, 70; Kaşgarlı, 1992, 88).

Sınırlama Hali

Sınırlama hali eki isme getirilen +*ğiče*, +*giçe*, +*kīçe*, +*kiçe* ekleriyle sağlanır. İsimlere “e kadar” anlamı katar: *yaz*+*ğiče* “yaza kadar”, *bet*+*kīçe* “sayfaya kadar”. vb.

Sebep Hali

İsimlere için “için” edatı getirilerek oluşturulur: *mey için* “içki için”, *sen için* “senin için” vb.

Yön Gösterme Hali

Eski Türkçede +*gArU*, +*ηArU*, +*ArU* ve +*rA* yön gösterme ekleridir: *tabgaç*+*garu* “Çin’e doğru”, *kün ortosiñaru* “gün ortasına”, *ebim*+*erü* “yurduma doğru”, *tarduş* *şad*+*ra* “Tarduş Şadına doğru”. Yeni Uygurcada yön gösterme ise +*karı*/ +*keri* eki ile sağlanır: *il*+*giri* “ileri”, *iç*+*kiri* “içeri”, *taş*+*kiri* “dışarı”, *yuk*+*kuri* “yukarı”.

Tablo 35. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Hal Eki Almış Örnekler

	Yalın Durum	İlgi d.	Belirtme d.	Yönelme d.	Bulunma d.	Çıkma d.	Benzerlik d.
SUyg.	<i>tağ</i>	<i>tağ+nıñ</i>	<i>tağ+ni</i>	<i>tak+ka</i> (<i>tağ+ka</i>)	<i>tağ+da</i>	<i>tağ+dan</i>	<i>tağ+dağ</i>
YUyg.	<i>tağ</i>	<i>tağ+nıñ</i>	<i>tağ+ni</i>	<i>tağ+ka</i>	<i>tağ+da</i>	<i>tağ+din</i>	<i>tağ+dek</i>
ET	<i>tağ</i>	<i>tağ+ıñ</i>	<i>tağ+ıg</i>	<i>tağ+ka</i>	<i>tağ+da</i>	<i>tağ+da</i> <i>tağ+din</i> (EUyg.)	<i>tağ dek</i>
Anlam	“dağ”	“dağın”	“dağı”	“dağa”	“dağda”	“dağdan”	“dağ gibi”

SUyg.	<i>su</i>	<i>su+niñ</i>	<i>su+ni</i>	<i>su+ğa</i>	<i>su+ta</i>	<i>su+tan</i>	<i>su+tağ</i>
YUyg.	<i>su</i>	<i>su+niñ</i>	<i>su+ni</i>	<i>su+ğa</i>	<i>su+da</i>	<i>su+din</i>	<i>su+dek</i>
ET	<i>su</i>	<i>su+niñ</i>	<i>su+g</i>	<i>su+ka</i>	<i>su+da</i>	<i>su+da</i> <i>su+din</i> (EUyg.)	<i>su +teg</i>
Anlam	“su”	“suyun”	“suyu”	“suya”	“suda”	“sudan”	“su gibi”

SUyg.	<i>kus</i>	<i>kus+tıñ</i>	<i>kus+tı</i>	<i>kus+ka</i>	<i>kus+ta</i>	<i>kus+tan</i>	<i>kus+tağ</i>
YUyg.	<i>öküz</i>	<i>öküz+niñ</i>	<i>öküz+ni</i>	<i>öküz+ge</i>	<i>öküz+de</i>	<i>öküz+din</i>	<i>öküz+dek</i>
ET	<i>öküz</i>	<i>öküz+iñ</i>	<i>öküz+üg</i>	<i>öküz+ke</i>	<i>öküz+de</i>	<i>öküz+de</i> <i>öküz+din</i> (EUyg.)	<i>öküz teg</i>
Anlam	“inek”	“ineğin”	“ineği”	“ineğe”	“inekte”	“inekten”	“inek gibi”

SUyg.	<i>terek</i>	<i>terek+tıñ</i>	<i>terek+tı</i>	<i>terek+ke</i>	<i>terek+te</i>	<i>terek+ten</i>	<i>terek+teg</i>
YUyg.	<i>térek</i>	<i>térek+niñ</i>	<i>térek+ni</i>	<i>térek+ ke</i>	<i>térek+te</i>	<i>térek+tin</i>	<i>térek+dek</i>
ET	<i>terek</i>	<i>terek+iñ</i>	<i>terek+ig</i>	<i>terek+ke</i>	<i>terek+te</i>	<i>terek+te</i> <i>terek+tin</i>	<i>terek +teg</i>
Anlam	“ağaç”	“ağacın”	“ağacı”	“ağaca”	“ağaçta”	“ağaçtan”	“ağaç gibi”

SUyg.	<i>kise</i>	<i>kise+niñ</i>	<i>kise+ni</i>	<i>kise+ge</i>	<i>kise+te ~ ksete</i>	<i>kise+ten</i>	<i>kise+teg</i>
YUyg.	<i>kişi</i>	<i>kişi+niñ</i>	<i>kişi+ni</i>	<i>kişi+ge</i>	<i>kişi+de</i>	<i>kişi+din</i>	<i>kişi+dek</i>
ET	<i>kişi</i>	<i>kişi+niñ</i>	<i>kişi+g</i>	<i>kişi+ke</i>	<i>kişi+de</i>	<i>kişi+de</i> <i>kişi+din</i> (EUyg.)	<i>kişi teg</i>
Anlam	“kişi”	“insanın”	“insanı”	“insana”	“insanda”	“insandan”	“insan gibi”

3.4.4. Adlarda Bildirme

Ad ve ad soylu sözcüklere gelerek cümlede yüklem olarak kullanılan “imek” eylemidir. Sarı Uygurcada ekeylemin genelde *tro ~ dro* ile yapıldığı görülmektedir. Çağatay (1961, 42) çalışmasında ekin *< dır ol* biçiminden gelmiş olabileceğinden bahseder. Tenişev’in (1966, 18) çalışmasında belirttiği gibi *tro ~ dro* eki *turur* gelmesinden dönüşmüş bir biçimdir. *tro ~ dro < * turu < turur*. Ekin, genişletilmiş biçimi olan- *mi-dro*, *nımidro* yapılarını da Sarı Uygurcada görmek mümkündür.

Sarı Uygurcada *tro ~ dro* ekeylemi ile oluşturulmuş bazı cümle örnekleri şöyledir: *kise bar mi-dro* “insan vardır”, *kız bar mi-dro* “kız vardır”, *yok-tro* “yoktur”, *sen oğul-dro* “oğlun vardır”, *paçımğa pu mındağ Zona! Sığmastır-na Zona!* “Başıma böyle tanı olmuyor Zona!”, *Pěr şäza içinde bīs mla-dro* “Bir sandıkta beş çocuktur”, *Akınışke var nīmī-dro* “İki kardeş vardır”,

men malçı (dro) “çobanım”

sen malçı (dro) “çobansın”

kol malçı (dro) “çobandır”

mis malçı (dro) “çobanız”

siler malçı (dro) “çobansınız”

golar malçı (dro) “çobandırırlar”

tro ~ dro dışında *-er (< erür)*, *-ere*, *er-ne* eklerinin de ad ve ad soylu sözcüklere gelerek bildirme işlevini üstlendiği görülmektedir: *yok er* “yok, yoktur”

par er “var, vardır”

şalvu ere “öğrenciyimdir”

Zona er-ne Zona “Zonadır, Zona!”

Yeni Uygurcada isimlerde bildirme eki şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart şekli olmak üzere dört tanedir.

Şimdiki Zaman: 1. Tip şahıs ekleri getirilmesiyle oluşur. *i-* fiili bu kipte tamamen düşer. Bu zamandaki olumsuz şekli ise *emes* “değil” sözcüğüyle yapılır.

Tablo 36. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Adlarda Bildirme (I)

TEKİL	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men malçı (dro)</i>	<i>malçı-men</i>	“çobanım”
II. t.k	<i>sen malçı (dro)</i>	<i>malçı-sen</i> <i>malçı-siz</i>	“çobansın”
III. t.k	<i>kol malcı (dro)</i>	<i>malçı (-dur)</i>	“çobandır”
ÇOĞUL			
I. ç.k	<i>mıs malçı (dro)</i>	<i>malçı-miz</i>	“çobanız”
II. çk.	<i>siler malçı (dro)</i>	<i>malçı-siler</i>	“çobansınız”
III.çk	<i>golar malçı (dro)</i>	<i>malçı (-dur)</i>	“çobandırlar”

Görülen Geçmiş Zaman: *i-* fiiline geçmiş zaman çekimi getirilerek oluşur. Bu zamandaki olumsuz şekli ise *emes* “değil” sözcüğünden sonra *i-* fiili üzerine görülen geçmiş zaman kullanılarak oluşur.

Tablo 37. Yeni Uygurcada Adlarda Bildirme (I)

TEKİL	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>malçı idim</i>	“çobandım”
II. t.k	<i>malçı idiñ</i> <i>malçı idiñiz</i>	“çobandın”
III. t.k	<i>malçı idi</i>	“çobandı”
ÇOĞUL		
I. ç.k	<i>malçı iduk</i>	“çobandık”
II. çk.	<i>malçı idiñlar</i>	“çobandınız”
III.çk	<i>malçı idi</i>	“çobandırlar”

Duyulan Geçmiş Zaman: Öztürk (2020, 63) çalışmasında bildirme eki *i-* fiiline geçmiş zaman çekimi getirilerek oluşur. Bu çekimde *iken* şekli yaygındır, *imiş* şekli ise az kullanılır. Bazen bu iki şekilde üst üste getirildiği örnekler de görülür. Bu zamandaki olumsuz şekli ise *emes* “değil” sözcüğünden sonra duyulan geçmiş zaman veya *-ken* ekleri getirilerek oluşur.

Tablo 38. Yeni Uygurcada Adlarda Bildirme (I)

TEKİL	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>malçi iken-men</i>	“çobanmışım”
II. t.k	<i>malçi iken-sen</i> <i>malçi iken-siz</i>	“çobanmışsın”
III. t.k	<i>malçi iken</i>	“çobanmış”
ÇOĞUL		
I. ç.k	<i>malçi iken-miz</i>	“çobanmışız”
II. çk.	<i>malçi iken-siler</i>	“çobanmışsınız”
III. çk	<i>malçi iken</i>	“çobanmışlar”

Şart Kipi: *i-* fiiline şart çekimi getirilerek yapılır. Bu çekim yok denecek kadar azdır. Özellikle kalıplaşmış ifadelerde veya üçüncü şahıs çekimlerinde kullanılır: *héçnerse* “hiçbir şey”, *némerse* “her ne, ne”, *malçi ése* “çoban ise”.

3.5. Sıfatlar

Adlardan önce gelerek onları niteleyen kelimelerdir. Niteleme, sayı, işaret, belirsizlik, soru sıfatları gibi gruplara ayrılırlar.

3.5.1. Sıfatlarda Derecelendirme

a. Karşılaştırma Derecesi

Sarı Uygurcada karşılaştırma derecesi *-raq/-rek* eki ile sağlanır, Eklendiği kelimeye “daha, pek, fazla” anlamı katan bu ek, kelimelerin derecesini arttırır. Yeni Uygurcada de *+raq*, *+rek* eki aynı işlevde kullanılmaktadır:

SUyg. *aķ+raq* = YUyg. *aķ+raq* “daha beyaz”

SUyg. *kızıl+raq* = YUyg. *kızıl+raq* “daha kırmızı”

SUyg. *pezgi+rek* (< *pezik+rek*) = YUyg. *çoŋraq* “daha büyük”

SUyg. *yasıl+raq* = YUyg. *yéşil+rek* “daha yeşil”

SUyg. *yaxşı+raq* = YUyg. *yaxşı+raq* “daha iyi”

SUyg. *kiçig+rek* = YUyg. *kiçik+rek* “daha küçük”

SUyg. *uzun+rak* = YUyg. *uzun+raķ* “daha uzun”

SUyg. *az+raķ* = YUyg. *az+raķ* “daha az”

Sarı Uygurcada karşılaştırma yapmak için çıkma durumu eki +*DAn* da kullanılmaktadır: *Sumertağ+tan örliğ* “Sümer dağından yüksek”, *Simdaley+tan t’elon* “Sun denizinden daha düz”.

b. Üstünlük derecesi:

Sarı Uygurcada üstünlük derecesi sağlamak için “en” anlamındaki *yiñ* ~ *yeñ* ~ *eñ* sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir: *yiñ ırliğ* “en yükseği”, *yeñ kiçige* “en küçüğü”, *yeñ azak* “en son”, *yiñ pırınta* “en başında”, *yiñ soyında* “en sonunda”, *yiñ uzun* “en uzun”, *yiñ yaxşı* “en iyi”, *yiñ pezik* “en büyük”, *eñ cemurten* “en sessiz, çok sessiz”, *iñ pırın* “en birinci, her şeyden önce”.

Yeni Uygurcada üstünlük derecesini göstermek için birinci isim unsurunun üzerine +*din* ayrılma hal eki, ikini isim unsurunun üzerine ise +*raķ*, +*rek* mukayese ekinin getirilmesiyle de ifade edilmektedir. (Doğan, 2016, 75) Örnek: *uniñdin eğizrek* (ondan daha yüksek).

Öztürk’de (2020, 66) Yeni Uygurcada zarf yardımıyla sıfatlarda derecelendirme yapılmaktadır. Bu zarflar *eñ* ‘en’, *téxi*, *téximu* ‘daha, daha da’, *nahayiti* ‘son derece’ *gayet* ‘gayet’, *zep* ‘acayip bir şekilde’ *intayin* ‘özellikle’, *hoyma* ‘pek çok, gayet’, *bek* ‘pek, çok’ gibi zarflar sıfatların önüne getirilir.

Eñ çoñ (kalem) ‘en büyük kalem’

Nahayiti güzel kız ‘çok güzel kız’

Bek yaman adem ‘pek kötü adam’

téxi tatlık alma ‘daha tatlı elma’

c. Azaltma, Küçültme Derecesi

Sıfatların derecesi Sarı Uygurcada bazı eklerle azaltılır. Bu ekler, -*imisrek*, -*imisrek*, -*mesrek*’tir. Özellikle renk adlarda görülür: *ağimisrek* < *ak+imisrek* “beyazımsı”, *yasilimisrek* < *yasil+imisrek* “yeşilimsi”.

Yeni Uygurcada -*ğina*, -*gine*, -*ķina*, -*kine* ve -*çaķ*, -*çek*; *çuķ*, *çük* ekleri sıfatlarda azlık, küçültme derecelendirme işlevi görür. Öztürk (2020, 65)-*simal*, -*daş*, -*mtul*, -*ş* eklerini sıfatlarda derecelendirmenin; ek yardımıyla derecelendirmenin benzetme,

yakınlık derecesi alt maddesi altında yer almaktadır.

kiçik-kine ‘küçük’

baliçuk ‘yavrucak’

kökkine ‘mavimsi’

ķaramtul ‘karamsı’

börisimal ‘kurda benzer’

éķiş ‘beyazımsı’

pikirdaş ‘fikirdaş’

3.5.2. Sıfatlarda Pekiştirme

Sıfatlarda pekiştirme, anlatımı güçlendirmek kuvvetlendirmek için yapılır. Sarı Uygurcada şu şekildedir: *ķavķara* “kapkara”, yap /*yav yasil* “yemyeşil”, *sap / sav sarıģ* “sapsarı”, *ķip kızil* “kıpkızıl”, *ķip kiçik* “küçük”, *up uzun* “upuzun”, *pep pezik* “büsbüyük”, *ķop ķoķır* “kapkahve”.

Yeni Uygurcada sıfatları pekiştirirken asıl sıfatın ilk hecesinin sonuna p ünsüzü getirilir: *ķapķara* “kapkara”, *yapyéşil* “yemyeşil”, *sapsériķ* “sapsarı”, *ķipķizil* “kıpkırmızı”.

3.5.3. Niteleme Sıfatları

Varlıkları şekil, renk, yapı, hacim, ağırlık vb. bakımından niteleyen sıfatlardır:

SUyg. *aķ at* = YUyg. *aķ at* “beyaz at”

SUyg. *arıģ at* = YUyg. *ériģ at* “temiz at”

SUyg. *ati mla* = YUyg. *kiçik bala* “küçük çocuk”

SUyg. *ķizil arķam* = YUyg. *ķizil sanduk* “kızıl sandık”

SUyg. *ķarı il’çi* = YUyg. *ķeri elçi* “yaşlı şaman”

SUyg. *yigit kise* = YUyg. *yigit ķişi* “genç kimse”

SUyg. *yalin mla* = YUyg. *yaliņaç bala* “çıplak bebek, çocuk”

SUyg. *yasil çüvek* = YUyg. *yéşil balbaģ* “yeşil kuşak”

SUyg. *yasil yıģaş* = YUyg. *yéşil yaģaç* “yeşil ağaç”

SUyg. *sarığ yer* = YUyg. *sérik yer* “sarı yer”

SUyg. *arığ ton* = YUyg. *érik ton* “temiz giysi”

SUyg. *ağ toşkan* = YUyg. *ağ toşkan* “beyaz tavşan”

SUyg. *sarığ çığ* = YUyg. *sérik çay* “sarı çay”

SUyg. *kük tavar* = YUyg. *kök tavar* “mavi ipek”

SUyg. *pezik oğul* = YUyg. *büyük oğul* “büyük oğul”

SUyg. *ala inek* = YUyg. *ala inek* “alacalı inek”

SUyg. *ak üy* = YUyg. *ağ öy* “beyaz ev”

SUyg. *sınar tag* = YUyg. *sınar tağ* “diğer dağ”

Sarı Uygurcada niteleme sıfatlarının cümle içinde kullanılışı:

pezik oğul, sen mindaço ne yürügende, dep-tro “Büyük oğul, sen öyle ne öğrendin?” diye sormuş”

pezik xeyzağa kalğaş yülün saşınıp-tro. “Büyük göle dalıp “öleyim” diye düşünmüş.”

Antakante ağ paş avağa tigentro: “Ondan sonra ak saçlı adam (dede) şöyle söylemiş:”

sınar kanatm tösönup-tro sınar kanatın yakınıp-tro “bir kanadını serdi, diğer kanadını toplamış”

Yeni Uygurcada niteleme sıfatlarının cümle içinde kullanılışı:

Yéni toğulğan oğul çon hotuniniñ qolida qaptu (UHÇ, 2, 557). “Yeni doğan oğul büyük karısının elerindeydi.

Sen keyerde kızıl gülüm, kızıl gül? (UHÇ, 2, 197). “Sen neredesiz kızıl gülüm, kızıl gül”.

Solmas ésil gül kördüm (UHÇ, 2, 197). “Solmayan değerli (bir) gül gördüm.”

3.5.4. Sayı Sıfatları

Nesnelerden önce gelerek onların sayısını gösteren sıfatlardır:

SUyg. *uş konok* = YUyg. *üç kün* “üç gün”

SUyg. *uş tergen* = YUyg. *üç harva* “üç araba”

SUyg. *üŧ kızı* = YUyg. *üç kız* “üç kız”

SUyg. *pıs pırkan* = YUyg. *beş budda* “beş buda”

SUyg. *türton tokus konak* = YUyg. *ķiriķ tokķuz kūn* “kırk dokuz gün”

SUyg. *üç yüz koņ* = YUyg. *üç yüz koy* “üç yüz koyun”

SUyg. *pison lan* (ağırlık ölçüsü) *kumus* = YUyg. *ellik leņ kümüş* “50 lan gümüş”

SUyg. *on tağ* = YUyg. *on tağ* “on dağ”

Sarı Uygurcada sayı sıfatlarının cümle içinde kullanılışı:

uçuncul kızın *kimege (kimge) ma permindro*. “Üçüncü kızım kimseye vermedi”

uŧ oğul tukķandro “üç oğlu varmış (doğmuş)”

pu oyda yeton işke at alīn, dep-tro “bu ovadan yetmiş iki at alayım, demiş”

Maņō, üŧ yolğa yitip-tro. “Yürüyüp üç yol ağzına ulaşmış.”

Pēr mla, per kız var nimi-dro. “Bir kız, bir oğlu var.”

Yeni Uygurcada sayı sıfatlarının cümle içinde kullanılışı:

Uniņ bir yalğuz oğli *bar iken* (UHÇ, 18, 18). “Onun sadece bir oğlu varmış”

Atam bergen miņ tilla bilen sodigerçilik ķiliŧ üçün başķa yurtķa barimen (UHÇ, 18, 18). “Babamın verdiği bin altınla ticaret yapmak için başka yurda gidiyorum”.

Men on sekkiz yildin *buyan nurğun cebir capalarni tartsam...* (UHÇ, 18, 23) “Ben onsekiz yıldan bu yana çok zulüm cefa çeksem...”

3.5.5. İşaret Sıfatları

İşaret etmek yoluyla varlıkların yerini gösteren sıfatlardır. Sarı Uygurcada *bu* “bu”, *pu* “bu”, *gu* “işte o”, *go* “öteki”, *ŧu* “o, ŧu” *gol* “o” sözcükleri işaret sıfatı olarak kullanılmaktadır; *bu kise* “bu kişi”, *bu bey kise* “bu zengin insan”, *pu yiğit* “bu genç”, *pu ķavaçık* “bu kese”, *pu öy* “bu ev”, *pu mla* “bu genç, çocuk”, *go tağ* “öteki dağ”, *ol* “o”, *ŧu ķan* “o hükümdar”, *gol yağani* “o fili”.

Pu öyde kışi yoktro “Bu evde kimse yok.”

ŧu kannıņ kisige ŧu koy veren! “O hükümdarın adamlarına o koyunu vereyim”

Mlağa po miniktı per! “Çocuğa bu parayı ver”

Gol yağanı minkeş par! “O file binip git”

pu oydayeton işke at alın, dep-tro “bu ovoidan yetmiş iki at alayım, demiş.”

Tertin **pu** mlağa axs nenı ustey-dro. dep-tro. Kurt, bu çocuğa sormuş. “Benim ağzım neye benziyor?”

Arçın (2016, 79-80) çalışmasında gu sözcüğü ile ilgili olarak yapılan bazı görüşlerden bahseder. Ramsted Moğolcadaki kü “dosdoğru bak” biçimleriyle Türkçedeki kör- fiili ile ilişkilendirir. Starostin Türkçedeki körmek fiili ile ilişkiyi süpheli bulmaktadır. EDAL’da ise Proto-Altayca için *ko (~ *k’-) “bu” kökü düşünülmüştür. Bu kök için Proto-Moğolca *kü (işaret parçası) örneğini vermiş.

Yeni Uygurcada bu “bu”, şu “şu”, u “o” olmak üzere üç tane asıl işaret sıfatı vardır. Bu sıfatlar kullanılarak oluşturulan birleşik sıfatlar da kullanılmaktadır. Bu sıfatlar; avu (< ene+bu) “işte o, o”, eşu ~ aşu (< ene+şu) “işte şu, şu”, mavu (< mana+bu) “işte bu, bu”, munu (< mana+bu) “işte bu, bu”, muşu (< mana+şu) “işte şu, şu”, uşbu “işbu, bu”.

U yakka bu yakka bériptu. (UHÇ, 2, 226) “O tarafa bu tarafa gitti.”

Balam avu derehni kördün mü ? (UHÇ, 2, 227). “Çocuğum şu ağacı gördün mü?”

Şu ornida kanlar aktı (Emet, 1992, 1) “Şu yerde kanlar aktı”.

Tablo 39. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada İşaret Sıfatları

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
bu/ pu	bu	bo	“bu”
şu	şu	şo	“şu”
gol	o	ol	“o”

3.5.6. Belirsizlik Sıfatları

Nesnelerin özelliklerini, sayılarını, miktarlarını belirsiz şekilde ifade eden sıfatlardır. Sarı Uygurcada kas /kaç/kaş “kaç, birkaç”, kep “çok”, pir /pır “bir”, neçe / niçe “nice, ne kadar” sözcükleri belirsizlik sıfatı olarak kullanılmaktadır: kas yıl “birkaç yıl”, kep kise “pek çok kişi, halk”, kas yuço “birkaç anahtar”, kaç çan “birkaç bin”, kaç ıırma “yirmi civarında”, pır kışi “bir kişi”, kaç ay “birkaç ay”, niçe konok “birkaç gün”.

Yeni Uygurcada ise belirsizlik sıfatları ise şunlardır: *az* “az”, *allıkandağ (bir)* “herhangi bir, bir”, *allıkaysi (bir)* “herhangi bir, bilinmeyen”, *allıkançe*, “birkaç”, *barçe* “bütün, hep, tamamı”, *barlık* “bütün, hep, tamam”, *başka* “başka”, *bezi* “bazı”, *bir* “bir”, *hemme* “bütün, her”, *her* “her”, *herkandağ* “her, her türlü alelade”, *herkaysi* “her, her bir”, *heçkaysi* “her, her bir”, *her xil* “her tür”, *héç* “hiç”, *héçkandağ* “hiçbir”, *kandağtu (bir)* “bir, herhangi bir”, *kaysidu (bir)* “bir, herhangi bir” *köp* “çok”, *özge* “başka”, *palan* “falan”, *pütün ~ pütkül* “bütün”, *talay* “çok, hayli”, *tola* “dolu, tam, çok”.

Pütün mele “bütün mahalle

Her yıl “her yıl”

başka bala “başka çocuk”

3.5.7. Soru Sıfatları

Nesneleri soru halinde ifade eden sıfatlardır: *nir* “ne”, *niçür ~ nicor* “kaç, ne kadar”, *ni* “ne”, *kaç* “kaç”, *kaysı* “nasıl, hangi”, *kaysıdır* “nasıl, hangi”

nicor a'ın perte? “Kaç altın verdi?”.

kaç ey? Kaç ay?

kaysı ağıl? “Hangi avlu?”

ni kise “Hangi kişi ?”

Yeni Uygurcada kullanılan soru sıfatları da şunlardır: *kandağ* “nasıl”, *kaysi* “hangi”, *kançe* “kaç, ne kadar”, *kançilik* “kaç, ne kadar”, *kançinci* “kaçıncı”, *néme* “ne, hangi”, *neççe* “kaç”, *neççilik* “kaç”, *neççinci* “kaçıncı, hangi” *nédiki* “neredeki”.

kançilik alma “kaç elma”

kandağ öy “nasıl ev”

néme iş “ne iş”.

3.6. Sayılar

3.6.1. Temel Sayılar

Sırayı belirtmeden yalnızca sayıyı, niceliği kesin olarak gösterirler. Sarı Uygurcada aynı sözcüğün bölgeden bölgeye hatta kişiden kişiye farklı telaffuzunun olduğu

görülmektedir. Aynı durum sayılar için de geçerlidir, sayıların ikili üçlü varyantlarını görmek mümkündür:

Tablo 40. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Temel Sayılar

ET	SUyg.	YUyg.	Anlam
<i>bir</i>	<i>per ~ pır</i>	<i>bir</i>	“bir”
<i>eki</i>	<i>iške ~ şike ~ ike ~ ışkı ~ şıkı</i>	<i>ikki</i>	“iki”
<i>üç</i>	<i>üş - vış ~ uş</i>	<i>üç</i>	“üç”
<i>tört</i>	<i>tört ~ türt ~ tiort</i>	<i>töt</i>	“dört”
<i>beş ~ biş</i>	<i>pes ~ pis</i>	<i>beş</i>	“beş”
<i>altı</i>	<i>altı</i>	<i>alte</i>	“altı”
<i>yeti ~ yiti</i>	<i>yiti ~ yıtı - yehti</i>	<i>yette</i>	“yedi”
<i>sékiz</i>	<i>saķıs</i>	<i>sekkiz</i>	“sekiz”
<i>tokuz</i>	<i>toķus ~ toķıs</i>	<i>toķķuz</i>	“dokuz”
<i>on</i>	<i>on</i>	<i>on</i>	“on”
<i>yegirmi ~ yigirmi</i>	<i>yıǵırmo ~ cıǵırma ~ yigirmi ~ yıǵırma ~ yigırma</i>	<i>yigirme</i>	“yirmi”
<i>otuz</i>	<i>uçon ~ üçon ~ otus</i>	<i>ottuz</i>	“otuz”
<i>kırk</i>	<i>türton ~ törton</i>	<i>ķırķ</i>	“kırk”
<i>élig ~ ilig ~ elig</i>	<i>pison ~ peson</i>	<i>ellik</i>	“elli”
<i>altmış</i>	<i>alton</i>	<i>atmış</i>	“altmış”
<i>yitmiş</i>	<i>yeton</i>	<i>yetmiş</i>	“yetmiş”
<i>sékiz on</i>	<i>sakıson</i>	<i>seksen</i>	“seksen”
<i>tokuz on</i>	<i>toķıson</i>	<i>toķsan</i>	“doksan”
<i>yüz</i>	<i>yüz ~ per yüz</i>	<i>yüz</i>	“yüz”
<i>biñ ~ biñ ~ miñ</i>	<i>meñ ~ per mıñ</i>	<i>miñ</i>	“bin”

Sarı Uygurcanın sayı sistemi Eski Türkçe ile benzerlik göstermektedir. ET *bir*

y(e)girmi “on bir” = SUyg. *pir yığırma* “on bir”, ET *beş y(e)girmi* “on beş” = SUyg. *peşığırma* “on beş”, ET *bir otuz* “yirmi bir” = SUyg. *pir otus* “yirmi bir”.

Yeni Uygurcada sayılar Eski Türkçe ve Sarı Uygurcadan farklı olarak sıralanır.

Alt basamaklı sayılar üst basamaklı sayılardan sonra gelmektedir ve rakamlar ve değerleri toplanır (Tömür, 2003, 129).

10 +1 = 11 on bir

30+5 = 35 ottuz beş

11 'den 29'a kadar sayılar şöyledir:

Tablo 41. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Sayılar (11-29)

ET	SUyg.	YUyg.	Anlam
<i>bir yegirmi</i>	<i>pir yığırma ~ pırığırmo</i>	<i>on bir</i>	“on bir”
<i>eki yegirmi</i>	<i>işkiyiğırmo</i>	<i>on ikki</i>	“on iki”
<i>üç yegirmi</i>	<i>üçığırmo</i>	<i>on üç</i>	“on üç”
<i>tört yegirmi</i>	<i>tiort yığırmo</i>	<i>on töt</i>	“on dört”
<i>biş yegirmi</i>	<i>peşığırmo</i>	<i>on beş</i>	“on beş”
<i>altı yegirmi</i>	<i>altığırmo</i>	<i>on alte</i>	“on altı”
<i>yeti yegirmi</i>	<i>yitıyığırmo</i>	<i>on yette</i>	“on yedi”
<i>sékiz yegirmi</i>	<i>sakısyığırmo</i>	<i>on sekkiz</i>	“on sekiz”
<i>tokuz yegirmi</i>	<i>toķusyığırmo</i>	<i>on dokuz</i>	“on dokuz”
<i>yegirmi ~ yigirmi</i>	<i>yığırmo ~ işkon</i>	<i>yigirme</i>	“yirmi”
<i>bir otuz</i>	<i>periotus</i>	<i>yegirme bir</i>	“yirmi bir”
<i>eki otuz</i>	<i>işkıotus</i>	<i>yegirme ikki</i>	“yirmi iki”
<i>üç otuz</i>	<i>üşotus</i>	<i>yegirme üç</i>	“yirmi üç”
<i>tört otuz</i>	<i>tiortotus</i>	<i>yegirme töt</i>	“yirmi dört”
<i>biş otuz</i>	<i>pesotus ~ pis otis</i>	<i>yegirme beş</i>	“yirmi beş”
<i>altı otuz</i>	<i>altiotus ~ haltiotus</i>	<i>yegirme alte</i>	“yirmi altı”

<i>yeti otuz</i>	<i>yitiotus</i>	<i>yegirme yette</i>	“yirmi yedi”
<i>sékiz otuz</i>	<i>sakısotus</i>	<i>yegirme sekkiz</i>	“yirmi sekiz”
<i>tokuz otuz</i>	<i>toqusotus</i>	<i>yegirme tokkuz</i>	“yirmi dokuz”

Bacanlı (2012, 77) çalışmasında Eski Türkçe olarak da bilinen Göktürkçe ve Uygurca dönemlerinde 10-100 arası sayılarda iki farklı sayı sistemi kullanıldığını söyler. Bunlardan ilki tek haneli rakamla başlar ve 10’un bir sonraki katıyla biter. Diğerinde ise 10’un katı olan büyük rakamdan sonra artukı “artısı, fazlası” sözcüğü eklenerek tek haneli olan küçük sayı kullanılır. İlk Türkçe devrinde de geçerli olduğu düşünülen birinci sistemde geriden başlayan değil, tek haneli rakamla başlayan ve ileriye yönelen bir söz dizimi geçerlidir; eki yegirmi (> iki yirmi) “12”. Eski Türkçe ve Sarı Uygurcada otuzdan sonra sayı sisteminin değiştiği görülmektedir:

Tablo 42. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Otuzdan Sonraki Sayılar

ET	SUyg.	YUyg.	Anlam
<i>otuz artukı bir</i>	<i>uçon per</i>	<i>ottuz bir</i>	“otuz bir”
<i>otuz artukı eki</i>	<i>uçon şike ~ uçon şike</i>	<i>ottuz ikki</i>	“otuz iki”
<i>otuz artukı üç</i>	<i>üçon vış</i>	<i>ottuz üç</i>	“otuz üç”
<i>otuz artukı dört</i>	<i>üçon dört</i>	<i>ottuz töt</i>	“otuz dört”
<i>otuz artukı beş</i>	<i>üçon beş</i>	<i>ottuz beş</i>	“otuz beş”
<i>kırk artukı bir</i>	<i>törton per</i>	<i>kırk bir</i>	“ <u>kırk</u> bir”
<i>kırk artukı eki</i>	<i>törton şiki</i>	<i>kırk ikki</i>	“kırk iki”
<i>üç elig</i>	<i>türtönöş</i>	<i>kırk üç</i>	“kırk üç”
<i>elig artukı bir</i>	<i>peson pir ~ pison pir</i>	<i>ellik bir</i>	“elli bir”
<i>élig artukı eki</i>	<i>peson şku</i>	<i>ellik ikki</i>	“elli iki”
<i>altmış artukı bir</i>	<i>alton pir</i>	<i>atmış bir</i>	“altmış bir”
<i>altmış artukı üç</i>	<i>alton vış</i>	<i>atmış üç</i>	“altmış üç”

<i>yetmiş artukı tört</i>	<i>yiton dört</i>	<i>yetmiş töt</i>	“yetmiş dört”
<i>séksen artukı sékiz</i>	<i>sakıson sakıs</i>	<i>seksen sekkiz</i>	“seksen sekiz”

Tömür, (2003, 129) çalışmasında sayı sistemini şöyle açıklar: Yeni Uygurcada alt basamaklı rakamlar ile üst basamaklı rakamlar çarpıldığında alt basamaklı rakamlar üst basamaklı rakamlardan önce gelir: $5 \times 100 = 500$ “beş yüz”. Bu alt-üst basamak ilişkisine göre karmaşık sayılar en az iki en çok on veya daha fazla sayının kombinasyonu ile üretilir: *ikki yüz atmış* “260”, *töt yüz tokısan alte* “496”

Yüz ve üzeri sayılar şöyle söylenir:

Tablo 43. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yüz ve Üzeri Sayılar

ET	SUyg.	YUyg.	Anlam
<i>yüz artukı bir</i>	<i>per yüz liŋ pır (liŋ < Çin. ling “diğer”)</i>	<i>yüz bir</i>	“yüz bir”
<i>yüz artukı sékiz</i>	<i>per yüz liŋ sakıs</i>	<i>yüz sekkiz</i>	“yüz sekiz”
<i>yüz artukı tokuz</i>	<i>per yüz liŋ tokus</i>	<i>yüz tokkuz</i>	“yüz dokuz”
<i>yüz artukı on</i>	<i>per yüz per on</i>	<i>yüz on</i>	“yüz on”
<i>yüz artukı yegirmi bir</i>	<i>per yüz per onbir</i>	<i>yüz on bir</i>	“yüz on bir”
<i>yüz artukı yegirmi tört</i>	<i>per yüz per on dört</i>	<i>yüz on töt</i>	“yüz on dört”
<i>yüz artukı tört otuz</i>	<i>per yüz škiondört</i>	<i>yüz yegirme töt</i>	“yüz yirmi dört”
<i>yüz artukı sékiz otuz</i>	<i>per yüz škion sakıs</i>	<i>yüz yegirme sekkiz</i>	“yüz yirmi sekiz”
<i>yüz artukı eki kırk</i>	<i>per yüz üçon škı</i>	<i>yüz ottuz ikki</i>	“yüz otuz iki”
<i>yüz artukı altı altmış</i>	<i>per yüz beson altı</i>	<i>yüz ellik alte</i>	“yüz elli altı”
<i>eki yüz</i>	<i>ški yöz</i>	<i>ikki yüz</i>	“iki yüz”
<i>miŋ tokuz yüz</i>	<i>per miŋ tokus yüz</i>	<i>miŋ tokkuz yüz ellik</i>	“bin dokuz yüz elli

<i>artukı altı altmış</i>	<i>beson altı</i>	<i>alte</i>	altı”
---------------------------	-------------------	-------------	-------

3.6.2. Sıra Sayılar

Nesnelerin sırasını ve sayısını belirten sıra sayı ekleri, Sarı Uygurcada *-nç*, *-IncI* ve *-IncIIIk'tır*. Yeni Uygurcada sıra sayı eki *(i)nçi* ekidir. Clauson (1959, 26) çalışmasında Eski Türkçede sıra bildirmek için sayıların sonu ünlü ile bitiyorsa *-nç* sonu ünsüzle biten kelimelerde ise; yuvarlak ünlü içeriyorsa *-u/-ü-* yuvarlak ünlü içermiyorsa *-ı/-i-* ile kullanıldığını belirtir. Clauson *birinç* sıra sayısının nadir olarak kullanıldığını söyler. Onun yerine Uygurlardan beri kullanılan *baştınkı* sözcüğü kullanılır. Tekin (2003, 131) çalışmasında birinci için “ilki” sözcüğüne yer vermiştir.

Eski Türkçede ikinci sıra sayısı olan *ékinç* ~ *ikinç* dışında başka bir biçim de kullanılmaktadır. Kural dışı olarak en eski biçim *ékinti* biçimi Türki, Mani dillerinde ve Uygurcada karşımıza çıkar. “*ekinç*” veya “*ikinç*” biçimi ilk karşımıza Kaşgarlı’da çıkar. *ékinti* birkaç modern dilde hala varlığını sürdürüyor fakat “öğleden sonra namazı veya daha belirsiz olarak sadece öğleden sonra anlamı taşımaktadır (Clauson, 1959, 26).

Tablo 44. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Sıra Sayıları

ET	SUyg.	YUyg.	Anlam
<i>birinç</i>	<i>pirinci</i> ~ <i>pııncılık</i> ~ <i>perinç</i>	<i>birinçi</i>	“birinci”
<i>ékinç</i> ~ <i>ikinç</i>	<i>işkenci</i> ~ <i>işkenci</i> ~ <i>işkencilik</i> ~ <i>işkenç</i>	<i>ikkinçi</i>	“ikinci”
<i>üçünç</i>	<i>üçüncü</i> ~ <i>üçünçö</i> ~ <i>üçüncilik</i> ~ <i>üçünç</i>	<i>üçinçi</i>	“üçüncü”
<i>törtünç</i>	<i>türtinci</i> ~ <i>törtüncülük</i> ~ <i>türtünç</i>	<i>tötinçi</i>	“dördüncü”
<i>bişinç</i>	<i>peşinci</i> ~ <i>pesincilik</i> ~ <i>pisincilik</i> ~ <i>pesinç</i>	<i>beşinci</i>	“beşinci”
<i>altınç</i>	<i>altıncı</i> ~ <i>altınç</i> ~ <i>altıncılığ</i>	<i>altınçi</i>	“altıncı”
<i>yitinç</i>	<i>yetinç</i> ~ <i>yitinci</i> ~ <i>yitincilik</i>	<i>yetinçi</i>	“yedinci”,

sekizinç	<i>sakısıncı ~ sakısıncılık ~ saksınç</i>	<i>sekkizinçi</i>	“sekizinci”
<i>tokuzunç</i>	<i>tokusıncı ~ tokısıncılık ~ toksınç</i>	<i>toķķuzinçi</i>	“dokuzuncu”
<i>onunç</i>	<i>onuncı ~ onuncılık ~ onunç</i>	<i>oninçi</i>	“onuncu”

3.6.3. Üleştirme Sayıları

Üleştirme sayıları nesnelerin bölümlere ayrıldığını bölüştürüldüğünü ifade eder.

Gabain, (1988, 75) **Eski Türkçede** üleştirme, sayılara getirilen *-ar /-er* eki için *birer* “birer”, *ikirer* “ikişer”, *üçer* “üçer”, *törtter* “dörder”, *bişer* “beşer”, *yitirer* “yedişer” örneklerini vermiştir.

Sarı Uygurcada ikinci kelimeye çıkma durum ekinin getirilmesiyle yapılır: *şkı-şkıden* “ikişer ikişer”, *üş-üşten* “üçer üçer”, *tört-törtten* “dörder dörder”, *pes-pesten* “beşer beşer”.

Yeni Uygurcada üleştirme temel sayılara *+din, +tin* ekleri getirilerek yapılır: *iki+din* ‘ikişer’, *üç+tin* ‘üçer’, *tört+tin* ‘dörder’, *beş+tin* ‘beşer’.

Yeni Uygurcada *+er* eki sadece *birer* kelimesinde üleştirme sayısı olarak görülür.

3.6.4. Kesir Sayıları

Bütünün parçalarına işaret eden kesir sayıları, Sarı Uygurcada ilgi (tamlayan) durum eki ile yapılır: *şkıınıñ bir* “ikide biri, 1/2”, *törttüñ vış* “dörtte üç, 3/4”, *onnuñ tokus* “onda dokuz, 9/10”.

Yeni Uygurcada kesir sayıları, sayıya *+din, +tin* ve *+de, +te* eklerinin getirilmesiyle yapılır: *ikkidin bir* ‘ikide bir’, *törtte üç* ‘dörtte üç’, *ondin tokķuz* ‘onda dokuz’.

Runik metinlerde geçen tek kesir sayısı yarım, yarı, bir çiftin teki anlamındaki sınar sözcüğüdür: *[sıñ]ar süsi ebig barkıg yulgalı bardı, sıñar süsi sünüşgeli kelti* “Ordularının yarısı bizim evlerimizi barklarımızı yağmalamak için gitti, öbür yarısı da savaşmak için üzerimize geldi” (BK D 32) (Tekin, 2003, 131).

3.6.5. Topluluk Sayıları

Nicelik sayılarına *kise ~ kişi* “kişi” kelimesinin getirilmesiyle topluluk sayıları yapılır: *üşkosı* (< *üş kıştı*) “üçü, üç kişi”, *törtkısı* “dördü, dört kişi”, *sakıs kıştı* “sekizi”. Sarı Uygurcada topluluk sayıları için kullanılan diğer bir biçim ise kelimeye *-go* ekinin getirilmesidir: *ışkogo* “ikisi”, *törtogo* “dördü”, *pesogo* “beşi”, *altogo* “altısı”, *citogo ~ yitogo* “yedisi”, *sakısogo* “sekizi”, *tokısogo* “dokuzu”, *onogo* “onu”.

Yeni Uygurcada topluluk sayıları sayılara *+çe*, *ve +dek*, *+tek* ekleri getirilmesiyle yapılır: *Üç miñ+dek* “üç bin kadar”, *beş+çe* “beş kadar”.

Yeni Uygurcada topluluk sayıları oluşturmak için kullanılan başka bir biçim daha vardır. *+liğan*, *+ligen* ve *+lap*, *+lep* ekleri iki haneli sayılardan yüksek olan sayılara getirilerek topluluk sayıları oluşturulabilir: *on+lap* “onlarca”, *yüzligen* “yüzlerce”.

Gabain (1988, 75) ve Tekin (2003, 132) Eski Türkçede sayılara getirilen *+AgU(n)* eki ile topluluk sayılarının oluştuğunu ifade eder. *biregü* “her biri”, *ikegü* “her ikisi”, *üçegü* “üçü birlikte”. Bunun dışında Brockelmann *Osttürkische Grammatik* adlı eserinde birle, ikile örneklerini vererek *-la/-le* ekinin topluluk oluşturmak için kullanıldığını iddia eder. Clauson (1959, 26) çalışmasında bu düşüncenin yanlış olduğunu *-la/-le-* ekinin Eski Türkçede kullanılan bir edat olduğunu belirtir.

3.7. Zamirler

Kişi, işaret, soru, gösterme, dönüşlülük, aittik kavramlarını taşıyarak adların yerini tutan bu kelimeleri altı grupta toplayabiliriz: Kişi zamirleri, dönüşlülük zamirleri, işaret zamirleri, belirsizlik zamirleri, soru zamirleri ve aittik zamirleri.

3.7.1. Kişi Zamirleri

Kişilerin yerine kullanılarak onları temsil eden zamirlerdir:

Tablo 45. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Kişi Zamirleri ve Durum Eki Almış Halleri

TE Kİ L	Zamir	İlgi d.	Belirtme d.	Yönelme d.	Bulunma d.	Çıkma d.
SUyg.	<i>men</i>	<i>mineñ, meniñ</i>	<i>meni</i>	<i>mağa, maña,</i>	<i>mendı, mende</i>	<i>menind in</i>

<i>meniŋge</i>							
I. t.k	YUyg.	<i>men</i>	<i>méniŋ</i>	<i>meni</i>	<i>maŋa</i>	<i>mende</i>	<i>mendin</i> ~ <i>méniŋd</i> <i>in</i>
	ET	<i>ben ~ men</i>	<i>beniŋ ~ meniŋ</i>	<i>bini ~ mini ~ meni</i>	<i>baŋa ~ maŋa</i>	<i>minte, minde, minide</i>	<i>mintin, minidi n</i>
	SUyg.	<i>sen</i>	<i>seniŋ</i>	<i>seni</i>	<i>saĝa, saŋa, seniŋĝa, seniŋĝa</i>	<i>sende</i>	<i>senindi n</i>
II. t.k	YUyg.	<i>sen, siz (kibar), sili (saygıd eĝer)</i>	<i>séniŋ sizniŋ</i>	<i>séni sizni</i>	<i>saŋa sizge silige</i>	<i>sende sizde silide</i>	<i>sendin</i> ~ <i>séniŋdi n, sizdin</i>
	ET	<i>sen</i>	<i>seniŋ</i>	<i>sini</i>	<i>saŋa</i>	<i>sinte, sinde, sinide</i>	<i>sinidin</i>
	SUyg.	<i>ol ~ul, gol~ kol</i>	<i>anıŋ, gonıŋ</i>	<i>anı, anısın, anıŋnı, gonı</i>	<i>ana, aĝa, goĝa</i>	<i>anta, gonda</i>	<i>andan, gonda n, gonıŋd an</i>
III. t.k	YUyg.	<i>u</i>	<i>uniŋ</i>	<i>uni</i>	<i>uniŋga</i>	<i>uniŋda</i>	<i>uniŋdi n</i>
	ET	<i>ol</i>		<i>anı</i>	<i>aŋar, aŋaru, ıngaru</i>	<i>anta</i>	
ÇO Ğ UL							
	SUyg.	<i>mıs ~ mister</i>	<i>mıstıŋ ~ mısternıŋ</i>	<i>mıstı ~ mısternı</i>	<i>mizgi, mizge, mısge, mısterge</i>	<i>mısta, mıste, ~ mısterte</i>	<i>mıstın, mısten, mıstert en, mıster nıŋten</i>

I. t.k	YUyg.	<i>biz</i>	<i>bizniñ</i>	<i>bizni</i>	<i>bizge</i>	<i>bizde</i>	<i>bizdin</i>
	ET	<i>biz</i>	<i>biziñ, bizniñ</i>	<i>bizni</i>	<i>biziñe ~ bizke</i>	<i>bizinte ~ biznite ~ biznide</i>	<i>biznidi n</i>
	SUyg.	<i>siler ~ seler</i>	<i>silerniñ</i>	<i>silernı</i>	<i>selerge, silerge</i>	<i>silerde</i>	<i>silerde n</i>
II. t.k	YUyg.	<i>senler (çok gayri resmi), siler (kibar), sizler (çok kibar)</i>	<i>sizniñ sizleriñ silerniñ</i>	<i>sizlerni</i>	<i>sizlerge silige</i>	<i>silerde sizlerde</i>	<i>sizlerdi n</i>
	ET	<i>siz; sizler</i>	<i>siziñ, sizniñ, sizlerniñ</i>	<i>sizni, sizlerni</i>	<i>siziñe ~ sizlerke</i>	<i>sizinte ~ siznide, sizlerde</i>	<i>siznidi n</i>
	SUyg.	<i>olar, golar ~ kolar</i>	<i>olarıñ, golarnıñ</i>	<i>oları, golarnı</i>	<i>olarğa, golarğa</i>	<i>olarda, olarıñda, golarda, golarnıñda</i>	<i>olarda n, olarıñ dan, golarta n, golarnı ñtan</i>
III. t.k	YUyg.	<i>ular</i>	<i>ularniñ</i>	<i>ularni</i>	<i>ularğa</i>	<i>ularda</i>	<i>ulardin</i>

ET

Yazıtlarda üçüncü kişi zamiri yoktur. Bu görevi işaret zamiri *ol* “o, onlar” görür (Tekin, 2003, 119).

3.7.2. Dönüşlülük Zamirleri

Korkmaz (2009, 414-415) dönüşlülük zamirlerini, şahıs zamirlerinden daha güçlü bir anlam taşıyan onları anlamca katmerli kılan pekiştirilmiş bir tür şahıs zamirleri olarak tanımlar. Sarı Uygurcada dönüşlülük zamiri olarak *uzu* “kendi, kendisi” (< uz+u) sözcüğü kullanılır, *uzu* “öz, kendi” sözcüğü, *uz* sözcüğünün üçüncü tekil kişi

iyelik eki almış ve kalıplaşmış biçimidir. *Uzu* sözcüğü dışında *esi* (krş. ET *ige ~ idi*) “kendi, kendisi” sözcüğü de kullanılmaktadır. Tenişev ve Todayava (1966, 24) çalışmasında *esi* sözcüğünün (* *eye+sı > eysı > esi*) detaylı olarak incelenmiştir. Tenişev ve Todayava *uzu+m* ve *esı+m* biçimlerinin de yaşlılar tarafından kullanıldığını dile getirmiştir. Sözcüğün kaçınıcı kişiye ait olduğunu kişi zamirlerinden anlaşılmaktadır.

Yeni Uygurcada dönüşlülük zamiri öz “kendi” sözcüğüdür. Bu kelimenin iyelik eki almış şekilleri de dönüşlülük zamiri olarak kullanılabilir. Öztürk, (2020, 74) *özem*, *özeñ* şekillerinin yanı sıra *özüm*, *özün* şekillerinin de görüldüğünü belirtmektedir.

Gabain (1988, 73) ve Tekin (2003, 123) Eski Türkçede dönüşlülük zamirleri olarak bizzat anlamına gelen *kentü* ve *öz* sözcüklerinin kullanıldığını belirtmişlerdir. Ayrıca Gabain (1988, 73) Eski Türkçede öz dönüşlülük zahirinin sık sık iyelik ekleri aldığını belirtmiştir.

Tablo 46. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Dönüşlülük Zamiri

TEKİL	SUyg.	YUyg.	ET
I. t.k	<i>men uzum</i>	“kendim” <i>özüm</i>	“kendim” <i>özüm</i>
II. t.k	<i>sen uzum</i>	“kendin” <i>özün</i> (normal)	“kendin” <i>özün</i>
		<i>öziñiz</i> (kibar)	“kendiniz” <i>öziñiz</i>
		<i>özliri</i> (saygı)	“kendileri”
III. t.k	<i>kol uzum</i>	“kendisi” <i>özi</i>	“kendisi” <i>özi</i>
			“kendimiz” <i>özimiz</i>
ÇOĞUL			
I. ç.k	<i>mis ~ mister uzum</i>	“kendimiz” <i>özimiz</i>	“kendimiz” <i>özimiz</i>
II. ç.k	<i>siler uzum</i>	“kendiniz” <i>öziñler</i> (normal)	“kendiniz” <i>öziñiz</i>
		<i>özliri</i> (saygı)	

III. ç.k	<i>ķolar uzum</i>	“kendileri”	<i>özliri</i>	“kendileri”	<i>özliri</i>	“kendileri”
TEKİL						
I. t.k	<i>men uzu</i>	“kendim”	<i>men özem</i>	“ben kendim”		
II. t.k	<i>sen uzu</i>	“kendin”	<i>sen özeñ</i>	“sen kendin”		
			<i>sili özliri</i>	“zat-ı aliniz”		
III. t.k	<i>ķol uzu</i>	“kendisi”	<i>u özi</i>	“o kendi”		
ÇOĞUL						
I. ç.k	<i>mis ~ mister uzu</i>	“kendimiz”	<i>biz özimiz</i>	“biz kendimiz”		
II. ç.k	<i>siler uzu</i>	“kendiniz”	<i>siz öziñiz</i>	“siz kendiniz”		
			<i>siler özeñlar</i>	“siz kendiniz”		
III. ç.k	<i>ķolar uzu</i>	“kendileri”	<i>ular özliri</i>	“onlar kendileri”		
TEKİL						
I. t. k	<i>men esim</i>	“kendim”				
II. t.k	<i>sen esim</i>	“kendin”				
III. t.k	<i>kol esim</i>	“kendisi”				
ÇOĞUL						
I. t. k	<i>mis ~ mister esim</i>	“kendimiz”				
II. t.k	<i>siler esim</i>	“kendiniz”				
III. t.k	<i>ķolar esim</i>	“kendileri”				

TEKİL

I. t. k *men esi* “kendim”

II. t.k *sen esi* “kendin”

III. t.k *kol esi* “kendisi”

ÇOĞUL

I. t.k *mis ~
mister
esi* “kendimiz”

II. t.k *siler esi* “kendiniz”

III. t.k *kolar esi* “kendileri”

SUyg.: Dönüşlülük Zamirinin Ad Durum Ekleriyle Çekimlenmesi

Yalın durum: *men esi / uzu*

Tamlayan durumu: *men esini / uzunun* “kendimin”

Yönelme durumu: *men esige / uzuge ~ uzunge* “kendine”

Belirtme durumu: *men esini / uzunı* “kendini”

Bulunma durumu: *men esite / uzunde ~ uzunun de* “kendinde”

Çıkma durumu: *men esiten / uzunden ~ uzunun den* “kendinden”.

YUyg.: Dönüşlülük Zamirinin Ad Durum Ekleriyle Çekimlenmesi

Yalın durum: *(men) özem*

Tamlayan durumu: *(men) özümni* “kendimin”

Yönelme durumu: *(men) özemge* “kendine”

Belirtme durumu: *(men) özemni* “kendini”

Bulunma durumu: *(men) özemde* “kendinde”

Çıkma durumu: *(men) özemdin* “kendinden”

3.7.3. İşaret Zamirleri

Adların yerini işaret yoluyla tutan zamirlerdir:

Tablo 47. Sarı Uygurcada İşaret Zamirleri ve Durum Eki Almış Halleri

TEKİL	İlgi d.	Belirtme d.	Yönelme d.	Bulunma d.	Çıkma d.
po ~ pu “bu”	<i>miniñ ~ piniñ</i>	<i>muni, mini ~ pini</i>	<i>muğa, moğa ~ puğa</i>	<i>mınta, mında ~ mınıda, mınıñda</i>	<i>mıntan, mından, mınıñdan</i>
gu “şu, oradaki”	<i>guniñ</i>	<i>guni</i>	<i>gunuñga, guğa</i>	<i>gunda</i>	-
ÇOĞUL					
pular “bunlar”	<i>pularniñ</i>	<i>pularni, pıların</i>	<i>pularğa, pılarınğa</i>	<i>pularta, pılarta, pılarnıñta</i>	<i>pulartan, pılartan, pılarnıñtan</i>

Kaynak: Tenişev, 1976, 77-78

Sarı Uygurcada *po ~ pu* “bu” ve *gu* “o, öteki” işaret zamirleri dışında *-dağ* eki ile kullanılan *mındağ* “böyle” ve *andağ* “öyle” işaret zamirleri de mevcuttur. Malov (1957, 176) *gu* kelimesinin soru işareti ile Çince olabileceğini dile getirmiştir.

Yeni Uygurcada işaret zamirleri şunlardır: *bu* (yakın mesafe için) “bu”, *şu* “şu, o”, *u* (uzak mesafe için) “o”, *uşbu* “iş bu, bu”, *mavu* (< mana+bu) “işte bu, bu”, *munu* (< mana+bu) “işte bu, bu”, *eşu ~ aşu* (ene+şu) “işte şu, bu”, *muşu* (< manu+şu) “işte şu, bu”, *avu* (ene+bu) (uzak mesafe için) “işte o, o”.

İşaret zamirlerinin çokluk hali *+lar* eki ile yapılır.

Tablo 48. Yeni Uygurcada İşaret Zamirleri ve Durum Eki Almış Halleri

TEKİL	İlgi d.	Belirtme d.	Yönelme d.	Bulunma d.	Çıkma d.
<i>bu</i> “bu”	<i>buniñ</i>	<i>buni</i>	<i>buniñğa (buña)</i>	<i>buniñda (munda)</i>	<i>buniñdin (mundin)</i>
<i>şu</i> “şu”	<i>şuniñ</i>	<i>şuni</i>	<i>şuniñğa (şuña)</i>	<i>şuniñda (şunda)</i>	<i>şuniñdin</i>
<i>u</i> “o”	<i>uniñ</i>	<i>uni</i>	<i>uniñğa (aña)</i>	<i>uniñda (anda ~ unda)</i>	<i>uniñdin (andin ~ undin)</i>
<i>mavu</i> “işte bu,”	<i>mavuniñ</i>	<i>mavuni</i>	<i>mavuniñğa</i>	<i>mavuniñda</i>	<i>mavuniñdin</i>

bu”					
munu “ištebu, bu”	<i>mununiñ</i>	<i>mununi</i>	<i>mununiñğa</i>	<i>mununiñda</i>	<i>mununiñdin</i>
eşu ~ aşu “ište şu, bu”	<i>eşuniñ ~ aşuniñ</i>	<i>eşuni ~ aşuni</i>	<i>eşuniñğa ~ aşuniñğa</i>	<i>eşuniñda ~ aşuniñda</i>	<i>eşuniñdin ~ aşuniñdin</i>
muşu	<i>muşuniñ</i>	<i>muşuni</i>	<i>muşuniñğa</i>	<i>muşuniñda</i>	<i>muşuniñdin</i>
avu “ište o, o”	<i>avuniñ</i>	<i>avuni</i>	<i>avuniñğa</i>	<i>avuniñda</i>	<i>avuniñdin</i>

ÇOĞUL

bular “bunlar”	<i>bularniñ</i>	<i>bularni</i>	<i>bularniñğa</i>	<i>bularniñda</i>	<i>bularniñdin</i>
şular “şunlar”	<i>şularniñ</i>	<i>şularni</i>	<i>şularniñğa</i>	<i>şularniñda</i>	<i>şularniñdin</i>
ular “onlar”	<i>ularniñ</i>	<i>ularni</i>	<i>ularniñğa</i>	<i>ularniñda</i>	<i>ularniñdin</i>

Gabain, (1988, 67-68) Eski Türkçede işaret zamirleri olarak *bo* “bu”, *şo* “şu” ve *ol* “o” zamirlerine yer vermiştir. Erdal, (2004, 199) Eski Türkçede işaret zamirlerinin çoğul şekli olarak *bolar* “bunlar” ve *olar* “onlar” biçimlerinin kullanıldığını belirtmektedir.

İşaret zamirlerinden türemiş sözcükler de vardır: *bunca* ~ *munça* “bunca, bu kadar”, *muniteg* “böyle, bunun gibi”, *munılayu* “böyle, böylece”, *mundırtım* “bundan dolayı”, *muna* ~ *mına* “İşte! Böyle”, *antag* “onun gibi öyle”, *ança* “biraz, o kadar”, *ançulayu* “böyle, bunun gibi”, *ançağınca* “bu esnada, esnasında”.

Tablo 49. Eski Türkçede İşaret Zamirleri ve Durum Eki Almış Halleri

TEKİL	İlgi d.	Belirtme d.	Yönelme d.	Bulunma d.	Çıkma d.
<i>bo</i>	<i>bunuñ ~ monuñ</i>	<i>bunı ~ muni</i>	<i>bunar, muñar ~ muña</i>	<i>bunta, munta</i>	<i>muntin</i>
<i>şo</i>				<i>şunta</i>	
<i>ol</i>	<i>anıñ</i>	<i>anı</i>	<i>añar ~ aña</i>	<i>anta</i>	<i>antin</i>

ÇOĞUL

<i>bolar</i>	<i>bolarnıñ</i>	<i>bolarnı</i>	<i>bolarka</i>	<i>bolarda</i>	<i>bolardin</i>
<i>olar</i>	<i>olarnıñ</i>	<i>olarnı</i>	<i>olarka</i>	<i>olarda</i>	<i>olardin</i>

3.7.4. Soru Zamirleri

Ayazlı, (2017, 88) Sarı Uygurcada Yerine tuttuğu adı soru yoluyla belirten soru zamirlere *kim ~ kım* “kim”, *ni ~ ne* “ne”, *nima* “ne, niye”, *qaysı* “hangi”, *nine ~ nene* “ne”, *kaydan* “nereden?”, *kantan* “nereden” örneklerini verir.

Soru Zamirlerinin cümle içinde kullanılışı:

qol kimer? “O kim?”

K'em kezgeker, Zōna-y? “Onu kim giyiyor Zona?”

K'im satqaq ir, Zōna-y? “Kim satıyor Zona?”

K'im mañğaqer, Zōna-y? “Kim takıyor Zona?”

Sen qaydan kelgen er dep-tro “Sen nereden geldin? demiş”

qağa parxişer? “Nereye gideceğiz”

qantan qıñşı kepti? “Eşya nereden (geldi)”

meniñ ını qan? “Kardeşim nerede?”

Yeni Uygurcada soru zamirleri şunlardır: *kim* “kim”, *néme* “ne”, *ne* “ne”, *nege* “nereye”, *qañçe* “kaç, ne kadar”, *qaysı* “hangi”, *qayaq* “nereye”, *neççe* “kaç, ne kadar”, *qayaqqa* “nereye”, *qandaq* “nasıl”, *qaçan* “ne zaman”, *qeyer* “hangi yer, nerede”, *kéni (kanı)* “nerede”, *nemişqa ~ nemişke* “neden”, *qandaqlarçe* “hangi sebepler ile, hangi usuller ile”, *némendaq - nemañçe* “hangi sebepten”, *nevaqıt (nevak)* “ne zaman”, *nécük* “niçin”.

Bu meclisge bizdin kim qatnişdu? “Bu toplantıya bizden kim katıldı”

Néme yazivatisen? “Ne yazıyorsun?”

Bügün qaysı muellim ders ötti? “Bugün hangi öğretmen ders verdi ?”

Bu qandaq kitap? “Bu hangi kitap?”

qaçan keldiñ? “Ne zaman geldin?”

kañçe yıllar ötti? “Kaç yıl geçti?”

u *kañakka* ketti? “o nereye gitti?”

aliye *kéni*? “Aliye nerede?”

Némişka derske barmadiñ? “Neden derse girmedin?”

Sen *keyerde* okudiñ? “sen nerede okudun?”

Eski Türkçede soru zamirleri *ka, ne ve kim ‘dir. Bu zamirlerin çekimli biçimleri ve türevleri kullanılmaktadır. Gabain (1988, 72-73), Tekin (2003, 125-26-27) ve Erdal’ın (2004, 211) çalışmalarına bakıldığında *kani* “hani, nerede”, *kanta* “nerede”, *kantan* “nereden”, *kaçan* “kaç defa, o kadar”, *kañça* “ne kadar”, *kaçan* “ne zaman”, *kaltı* “nasıl”, *kayısı* “hangisi”, *kanyuda* “nerede” *neke* “niçin”, *neteg* “nasıl”, *negü* “ne”, *neçök* “nasıl”, *nelök* “niçin” soru zamirlerine yer verdikleri görülmektedir.

üze teñri basmasar, asra yer telinmeser türük bodun ilinjin törögin kem artatı udaçı [ert]i “Üstte(ki) gök çökmedikçe, altta(ki) yer delinmedikçe, (ey) Türk halkı, senin devletini ve törelerini kim yıkıp bozabilir idi?” (BK D 18-19)

kemke ilig kazganur men “Kimin için ülkeler fethediyorum?” (KT D 9)

ben saña ne ayayın “Ben sana (daha başka) ne diyeyim?” (T 32).

Tablo 50. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Soru Zamirleri

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>Kim ~ kım</i>	kim	<i>kim</i>	“kim”
<i>ni ~ ne</i>	ne	<i>ne</i>	“ne”
<i>nima</i>	<i>neme</i>		“ne, niye”
<i>nine ~ nene</i>			“ne”
<i>kañsı</i>	<i>kañsi</i>	<i>kayu ~ kañu</i>	“hangi”
<i>kağa</i>	<i>kayan</i>	<i>kañça</i>	“nereye”
<i>kaydan</i>	<i>keyerdin</i>		“nereden”
<i>kantan</i>	<i>kañaktin</i>	<i>kantan</i>	“nereden”

3.7.5. Belirsizlik Zamirleri

Ardında belirsiz bir kimse veya nesne kavramı olan zamirlerdir. Sarı Uygurcada belirsizlik zamiri olarak kullanılan sözcükler şunlardır: *kimge* ~ *kimege* “herhangi birisi, kimse”, *pırısı* “birisi”, *ko* “bütün, hep”, *barı* “hepsi”, *kimer* “birisi”, *nier* “bir şey”, *kımma* “hiç kimse”, *nima* “ne, bir şey, biri”.

Belirsizlik Zamirlerinin cümle içinde kullanılışı:

nimeniŋ canı “birisinin ruhu”

Barı kısıla xosu kept.ro “Bütün herkes gelmiş”

Men barı yettila xosun cevattu “Hepsini yedim”

Kimer keptir “Birisi geldi”

Kimer a ’t alıptır ditır “Birisi at satın aldı der”

Pır kı ’si nier miçarme alıptır “Birisi biraz bir şey satın aldı”

Kımma gelmendir “Hiç kimse gelmedi”

Seniŋde nima yoktur “Senin bir şeyin yok”

Meniŋ yüte nima kıstı yok! Benim evimde kimse yok.

Yeni Uygurcada belirsizlik zamirleri şunlardır: *allinéme* “bir şey, bir nesne”, *allikim* “biri, bir kişi”, *barlık* “hep, bütün, her şey”, *barı* “hepsi, tamamı”, *bezi* “bazı”, *hemme* “hep, tamam, her şey”, *herbir* “her bir”, *herkaysı* “her bir, herkes” *herkim* “her bir kişi”, *hernéme* “her şey”, *héçbir* “hiç bir”, *héçkim* “hiç kimse”, *héçnéme* “hiçbir şey”, *héçnerse* “hiçbir şey”, *hérkandaŋ* “hep, her bir”, *kimdu* (biri) “biri, bir kişi”, *hiç* ~ *héç* kim “hiç kimse”, *bir nerse* “bir şey”, *birsi* “birisi”, *kaysı birsi* “bazısı, bazı, birisi”, *némidu* “bir şey”, *keyerdur* “herhangi bir yer” vb.

Gözümge kapkara némidu bir nerse körüngendek boldi. “Gözüme simsiyah bir şey görünür oldu.”

Kimdu nériki bulıŋdin lokma taşlıdi. “Herhangi biri köşesinden laf attı.”

Birsi yenimdin ötüp ketti. “Birisi yanımdan geçti.”

Eski Türkçedeki belirsiz zamirleri ya da belirsiz zamiri gibi kullanılan sözcükler şunlardır: *büntegi* “böylesi, bunun gibisi”, *kamag* “her şey”, *kamagı* “hepsi, barı” ve *neŋ* “hiç, herhangi bir” (Tekin, 2003, 127).

ney yerdeki kaganlıg bodunka büntegi bar erser ne buñi bar erteçi ermiş "Herhangi bir ülkedeki hakanlı bir halkın böylesi bir (yöneticisi) olursa (onun) ne sıkıntısı olacaktı (ki) "(T56-57).

türük kara kamag bodun "Bütün Türk avam tabakası" (KT D 8, BK D 8)

kamagi yeti yüz er bolmis "Hepsi yedi yüz kişi olmuş" (KT D 1Z-13, BK D 11).

3.7.6. Aitlik Zamirleri

Korkmaz (2009, 430) aitlik zamirlerini şahıs ve işaret zamirleriyle kurulan ad tamlamalarında tamlanan ögesinin kaldırılarak yerine +*ki* aitlik ekinin getirilmesiyle oluşan zamirler olarak tanımlamaktadır. Sarı Uygurcada da aitlik zamirleri, genelde ilgi durum eki almış kişi zamirlerine aitlik eki olan- +ğı/ gı'nın (krş. Türkiye Türkçesi aitlik eki -*ki*) getirilmesiyle yapılmaktadır:

Yeni Uygurcadaki aitlik eki +*ki* ekidir.

Gabain (1988, 44), Tekin (2003, 82) ve Erdal (2004, 186) çalışmalarında Eski Türkçede aitlik içinde bulunma bildiren +*ki*, +*ki* eklerine yer vermiştir.

tabgaçgı "Çin'deki" (KT D 7)

çölgi "bozkırdaki" (T 23)

Tablo 51. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Aitlik Zamirleri

TEKİL	SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
I. t.k	<i>menıñgı</i>	<i>ménıñki</i>	<i>benıñki ~ menıñki</i>	"benim, benimki"
II. tk	<i>senıñki ~ senıñgı</i>	<i>senıñki sizniñki</i>	<i>senıñki</i>	"senin, seninki"
III. t.k	<i>anıñki ~ anıñka, konıñgı</i>	<i>unıñki</i>		"onunki"
ÇOĞUL				
I. ç.k	<i>mısternıñgı</i>	<i>bizniñki</i>	<i>bizniñki ~ biziñki</i>	"bizim, bizimki"
II. ç.k	<i>silernıñgı</i>	<i>silernıñki</i>	<i>sizniñki ~ siziñki</i>	"sizin, sizinki"

3.8. Zarflar

Zarflar; eylemlerin, eylemsilerin, sıfatların ya da kendisi gibi zarf olan *sözcüklerin* önüne gelerek onların anlamlarını yer, miktar, durum, zaman ve soru kavramlarıyla açıklayan sözcüklerdir.

Zarfları beş grup altında toplayabiliriz:

3.8.1. Tarz Zarfları

Tarz zarfları; bir oluş ve kılışın niteliğini, nasıl yapıldığını, ne durumda olduğunu bildiren zarflardır. Korkmaz (2009, 499) tarz zarflarını kendi içlerinde nitelik ve durum zarfları olmak üzere ikiye ayırır. Ayazlı (2017, 90) çalışmasında tarz zarflarını durum ve niteleme olarak ayırır.

Öztürk (2020, 76). Yeni Uygurcada tarz zarflarını fiilin önünde hal ve tavır ifade eden isimler olarak açıklar. Vasıf isimleri ile bazı isimlerin *-çe*, *-lap* ve *-lay* eklerini almış şekilleri tarz zarfı olarak kullanılır: *bütünley* “bütünü, tamamen”, *eskerçisige* “askercesine”, *ikki kollap tutmak* “iki elle tutmak”. Ayrıca bazı zarflara *+rak*, *+rek* ekleri getirilerek yeni zarflar oluşturulabilir: çapransak “çok hızlı, daha hızlı” Yeni Uygurcada kullanılan tarz zarfları şunlardır: *énik* “belli, açık”, *undak ~ andak* “öyle”, *könüllük* “gönüllü”, *piyade* “yayan, piyade”, *çokum* “muhakkak”, *xoyma* “gayet, son derece”, *zorğa* “güçlülük, zor”, *téz* “tez, acele”, *asta* “aheste, yavaş”, *üzlüksüz* “kesintisiz, devamlı”, *yaxşı* “iyi, yâşî”, *mundak* “böyle, şöyle”, *xoşal*, “memnun”, *etey* “isteyerek”, *kesten* “kasten”, *aran* “zor, güçlülük”, *çapsan* “hızlı, çabuk”, *ildam* “tez, acele”, *tuyuksız* “aniden”, *békar* “boşuna”, *üzül-késil* “tamamen, katiyen”, *estayıdıl* “gönül vererek”, *toğridin-toğra* “doğrudan doğruya”, *baturlarçe* “kahramanlarca”, *puhta* “müstahkem”, *teste* “zorla”, *alman- talman* “hemen hemen”, *oçuktin-oçuk* “açıktan açığa”, *mecburen* “zorla”, *bekar* “boşuna”, *derhal* “derhal”, *sözsiz* “kuşkusuz”, *ümümen* “genellikle”, *aran* “güçlülük”, *katık* “katı, sert”, *çiñ* “sağlam, sıkı, doğru”, *éğir* “ağır, güç, zor”, *ilgiri-kéyin* “asla”, *hedep* “durmadan, aralıksız”, *yaman* “kötü”, *bikardinla* “boşuna”, *muşundak* “şöyle, işte şöyle” vb.

U yaxşı söz kildi. “o güzel konuştu”

Şundağ kildin “öylece yaptın.

Eski Türkçede Tarz Zarfları +çA, +DI, +(x)n ekleriyle türetilen zarflar olarak ayrılmıştır (Tekin: 2003, 143): *ança* “öylece, şöyle”, *yiçe* “bir kez daha, yeniden tekrar”, *edgüti* “iyice”, *katıgdı ~ katıgtı* “sıkıca, iyice, çok”, *yegdi* “daha iyi (biçimde)”, *yaraklıgdı* “silahlı olarak”, *okun* “ok ile” vb.

A. Niteleme Zarfları

Eylem ya da eylemsilerin durum ve tavrını belirtirler: *yaxşı, yaxşıp* “güzellikle, iyilikle; güzelce, iyice”, *gancin* “yalnız, sadece”, *alağ polak* “ağır ağır, yavaş yavaş”, *aldam* “hızlı, çabuk”, *mındağ* böyle, bu şekilde, *mındağı* “öyle”, *amırşı* “sakin, rahat”, *birge* “birlikte”, *antaço* “böylece, o kadar”, *öney ~ uney* “hızlı”, *keñ* “geniş”, *yaxşıgo* “iyice, güzelce”, *şotin* “ağır, yavaşça”, *salığ* “ağır, güç”, *poşus* “ince ince”, *amır-şımır* “rahat”, *emcen-şamcen* “yavaşça”, *pır* “birdenbire, aniden”.

Sarı Uygurcada Niteleme Zarflarının cümle içinde kullanılışı:

sen amırşı uzun! “Sen rahat uyu!”

k’ar k’ısını purge kılırıptro “Yaşlı insanlarla birlikte çağırmış”

katın mındağ teptro “Kadın şöyle cevaplamış”

antaço hiciptro “öylece içmiş”

öney mañ! “hızlı gidin”

sen kum yaxşıgo kola! “Gününü güzelce geçir”

körgeşla pır kulıptro “görünce birdenbire gülümsemiş”

mındağı vosa “öyle olsa”

B. Durum Zarfları

Korkmaz (2009, 502), Durum zarflarını, fiildeki oluş ve kılışın durumunu belirten zarflar olarak tanımlar. Durumda kesinlik, yineleme, dilek, umut, olasılık, sınırlama bildirme gibi çeşitli işlevler üstlenmişlerdir. Sarı Uygurcada yineleme bildiren durum zarfı tespit edilmiştir.

Korkmaz, (2009, 513) çalışmasında yineleme bildiren durum zarflarını fiildeki oluş ve kılışın tekrarlanarak gerçekleştiğini bildiren, gerektiğinde oluş ve kılışa pekiştirme ve süreklilik işlevi katan zarflar olarak tanımlar. Sarı Uygurcada yineleme zarfı *ene*

~yene “yine, hâlâ” ile yapılır.

Sarı Uygurcada Yineleme Bildiren Durum Zarflarının cümle içinde kullanılışı:

Ene ne dexşı? “Yine ne söylüyor?”

Açası ene çılap-tro “Babası yine sinirlenmiş”.

3.8.2. Zaman Zarfları

Eylem ve eylemsileri zaman bakımından belirten zarflardır: *pıgın* “bugün”, *yarın* “gelecek yıl”, *tağın* “yarın”, *heğın* “ertesi, öbür gün”, *keş* “geç”, *artıralş* “az önce”, *asıru*: *kılın asını* “gün aşırı”, *yiğer ~ ciğer* “akşam”, *er* “önceden”, *soğgar* “sonra”, *pırınla* “önce, eskiden”, *yazında* “baharda”, *eyinde* “yazın”, *kuzında* “güzün”, *kısında* “kışın”, *toğın* “akşam”, *s’oskın* “başka bir gün”, *tayğar* “sabah”, *yiğır* “akşam”, *koğorto* “öğle”, *tün* “gece”, *pıltır* “geçen yıl”, *yün* “daha, henüz”, *basala* “hâlâ”.

Zaman Zarflarının cümle içinde kullanılışı:

pırınla mız lomka pa’ktovtro “Budist öğretiyi eskiden kabul ettik”

eyinde su keptro “yazın su çoktur”

kısında tın kezgektro “kışın kürk giyerler”

s’oskın tağarte kelti “başka bir gün, sabah geldi”

yinerga keş kelgek-tro “gece geç geliyor”

K’un senla çalo’tkakmetro “Her gün otlatmaya götürürmüş”

S’oskın tağkar’ta anıka çomakın alınkaş sut p’ıraşın k’ısmaktağış enekın tilegile manğantro. “Yaşlı kadın ertesi gün sabah eline sopa alıp süt kabını kucaklayıp ineğini aramaya koyulmuş.”

Pugin viğırta men seny ma yigile kelgo! “Bugün akşam da seni yemek için geleceğim”.

T’oğın meğ enek kelme’t “Dün ineğim geri dönmedi.”

Per yün semige yekten-dro “Henüz tapmağa ulaşmadı”

Pu axka basa-la çoku boptro “Bu yaşlı hâlâ oturuyor”.

Yeni Uygur Türkçesindeki zaman zarfları şunlardır: *abaya* “hemen şimdi”, *axır* “sonra”, *axırğiče* “sonuna kadar”, *akşam* “akşam”, *avval* “evvel, önce”, *baya* “az

önce", *bu yıl* "bu yıl", *burun* "önce", *bultur* "önceki yıl", *burnakün* "geçmişte bir gün", *biraz aval* "demin", *bügün* "bugün", *çüşte* "öğleyin", *çüşkiçe* "öğleye kadar", *daim* "her zaman", *derro* "derhal", *deslep* "ilk, önce", *ebediy* "ebedi", *emdi* "şimdi", *endinlikka* "üç gün içinde", *etilikke* "ertesi gün", *ete* "erte, yarın", *etige* "yarına kadar", *etigiçe* "yarına kadar", *erte* "erken, sabah", *ettigen* "erken", *haman* "hemen", *hazir* "şimdi", *héçkaçan* "hiçbir zaman", *her daim* "her zaman", *hergiz* "hiçbir zaman", *héli* "henüz", *herkaçan* "her zaman", *hemişe* "her zaman, daima", *ilgiri* "ileri, önce", *keçkurun* "akşam üstü", *kündüz* "gündüz", *kileryil* "gelecek yıl", *kéyin* "sonra", *kéçe* "gece", *kün sanap* "her gün", *kün buyı* "bütün gün", *kaçandur* "bazen", *kışiçe* "kışın", *meñgü* "bengü ebedi", *ögün* "o gün", *ögünlükke* "öbür gün", *ötken yıl* "geçen yıl", *seher* "seher, sabah", *tañ seherde* "tan vakti", *téxi* "daha, halen, şimdi", *téxiçe* "şimdiye kadar", *téxiğiçe* "şimdiye kadar", *tünügün* "dün", *ülüşkün* "geçen gün", *yéziçe* "yaz boyu" vb.

U бүгүн кетиду "O bugün gitti"

Ali hazir keldi "Ali şimdi geldi"

Ular Ali'yi күндүз көрmedi. "Onlar Ali'yi gündüz görmedi."

Ular чүштin кэyin тамак yedi. "Onlar öğleden sonra yemek yedi."

Eski Türkçede Zaman zarfları şu eklerle türetilir: +*A*, +*tüz*, +(X)*n* ve +*ti*. Aslında ad olan *kün* "gün" ve *tün* "gece" sözcükleri tek başlarına zarf olarak da kullanılır (Tekin: 2003, 141). Eski Türkçede kullanılan zaman zarfları şunlardır: *kiçe* "akşamleyin", *küntüz* "gündüz, gündüzleyin", *kışın* "kışın", *yazın* "ilkbaharda", *yayın* "yazda", *küzün* "güzün" *amti* "şimdi".

türük bodun üçün tün udımadım күнтүз olormadım "Türk halkı için geceleri uyumadım gündüzleri oturmadım" (BKD 22)

ilig bodun ertim ilim amti kanı "Devleti olan bir halk idim; devletim şimdi hani?" (KT D 9)

Zaman zarfı gibi kullanılabilen öbür iki sözcük de şunlardır: *beñgü* "ebedi, sonsuz", *takı* "daha, henüz" (< tak- "eklemek, ilave etmek")

Ötüken yış olorsar beñgü il tuta olortaçı sen "Ötüken dağlarında oturursan sonsuza kadar devlet sahibi olarak yaşayacaksın" (KT G 8)

tanım tösü takı tükemezken "Vücudumun tüyleri henüz tümüyle bitmemişken" (IB 3).

3.8.3. Miktar Zarfları

Eylem, eylemsi ve sıfatlan miktar bakımından belirten zarflardır. Sarı Uygurcada kullanılan zarlar şunlardır: *en* “en, çok”, *asıg* “fazla”, *dotı* “çok”, *kulap* “çok”, *miçe* “az, biraz, küçük”, *tamar* “çok”, *az ~ azur* “az”, *kevirek* “daha büyük”.

Miktar Zarflarının cümle içinde kullanılışı:

kevirek pereni “Daha çok verelim”

per ey asık asık (< asık) kap-tro “Bir aydan fazla olmuş”

sen dotı perk-tro “Sen çok güçlüsün”

kulap paygan-dro “Çok zenginleşti”

koñ ma talamate, miçe paey ma oynate “Sepet örmedi, biraz kâğıt oynadı”

tamar pezik emes “Çok büyük değil”

kılış sakınıp-tro “Çok endişelenmiş.”

Yeni Uygurcadaki miktar zarfları şunlardır: *ançe-munçe* “az çok, öyle böyle”, *artuk* “daha fazla, fazla, çok”, *artukçe* “daha fazla”, *az* “az”, *azğina* “azıcık”, *bek* “pek”, *bir* “bir, bir daha”, *biraz* “biraz”, *bir munçe* “birçok”, *bir talay* “birçok”, *ciğ* “çok”, *en* “en”, *ğeyet* “gayet”, *heddi-hisapsız* “hesapsız”, *xoyma* “gayet, pek çok”, *xéli* “hayli, çok”, *kem* “az”, *intayin* “tamamen”, *kiskiçe* “kısaca”, *köp* “çok”, *nahayiti* “son derece”, *nurğun* “çok, fazla”, *sel* “çok”, *sellimaza* “tamamen”, *sel-pel* “biraz”, *taza* “çok”, *téxi* “daha”, *tola* “çok, fazla”, *zep* “gayet, pek çok” vb.

Diler köp sözlidi. “Dilber çok konuştu.”

Ular kisgiçi sözlidi “Onlar kısaca anlattı”

Eski Türkçede, miktar zarfları şunlardır: *kop* “hep, tümüyle”, *kopın* “hep birlikte, tümüyle, toptan”, *tüketi* “tümüyle”, *bunça* “bunca, bu kadar”, *ança* “onca, o kadar”, *nençe* “nice, ne çok”, *buñsız* “bol bol, fazla fazla”, *kalısız* “eksiksiz, pek çok”, *kergeksiz* “gereğinden çok, fazlasıyla”, *sansız* “sayısız, pek çok”, *üküş* “çok”, *antag* “onca, o kadar”, *ertijü* “pek, pek çok”, *takı* “daha, daha çok”, *idi/edi* “hiç”, *kiçig* “pek az”, *neñ* “hiç” (Tekin: 2003, 144).

tört buluj kop yagı ermiş “Dört taraf hep (bize) düşman imiş” (KT D 2)

begler kopın yanalım tedi “Beyler hep birlikte “Dönelim” dediler” (T 36)

sabımın tüketi esidgil "sözlerimi tümüyle işit!" (KT G 1) .

on ok süsi kalısız taşıkdı "On Ok ordusu geride hiç kimse kalmamasıya sefere çıktı" (T 33)

edgü özlük atin kara kişin kök teyenin sansız kelürüp kop kot(t)ı "(Onlar) iyi binek atlarını, kara samurları ve mavi sincapları pek çok sayıda getirip bıraktılar" (BK G 12).

3.8.4. Soru Zarfları

Eylem ve eylemsileri soru bakımından belirtirler. Sarı Uygurcadaki örnekleri şunlardır: *kaçan* ~ *kçan* "ne zaman", *kay* ~ *ka* "nasıl", *nağu* ~ *nağı* "niçin, neden", *na* "ne", *nigo* "niye".

Soru Zarflarının cümle içinde kullanılışı:

Sen nak (nagu) kelte "Sen niçin geldin?"

Kembesnağu tanar (veya: manar)! "Kembes'i nasıl takıyor?" (Kembes "kadınların ziyneti süsü (göğüslerine ve sırtlarına taktıkları kemikten düğme)" Malov, 1957, 66)

Sen çuantunı na kılte "Tuğlayla ne yaptın?"

sler mayüte çokığaş nağılşire (*na* "ne" + *kılğış+ere*)? "Siz evde oturarak ne yapıyorsunuz?"

Yeni Uygurcadaki soru zamirleri şunlardır: *kaçan* "ne zaman", *kançılık* (*neççilik*) "ne kadar", *kandağ* "nasıl", *kandağlarçe* "nasıl, ne şekilde", *kaydan* "nerden", *keyerge* "nereye", *neçağ* "ne zaman", *neçağta* "ne zaman", *neçağlık* "ne kadar", *nekem* "ne zaman", *niçün* "niçin", *niçük* "niçin", *néme* "ne", *némişka* ~ *némişke* "niçin, niye", *némançe* "nasıl, ne kadar, ne biçim", *némandak* "nasıl, ne kadar, ne biçim", *ne vak(ta)* "ne zaman" vb.

Sen niçün keldiñ? "Niçin geldin?"

U keyerge ketti? "O nereye gitti?"

Ali öyge kaçan keldi? "Ali eve ne zaman geldi?"

Eski Türkçede çok eski *ka soru zamirinden türemiş olan kaçan "ne zaman" soru zarfı yalnız kaçan neñ erser "ne zaman olsa, er ya da geç" söz öbeğinde geçer (Tekin: 2003, 149).

kaçan (n)ej erser ölüртеçik-ök "Er ya da geç, o (bizi) öldürecektir (T 21).

3.8.5. Yer-Yön Zarfları

Eylem ve eylemsileri yer ve yön bakımından belirtirler: *nar ver* "öteye beriye, oraya buraya", *ahırı* "ak, aşağı, altta", *altı* "alt, aşağı, altına", *kitinde* "uzak", *aran kıran* "şurada burada, ötede beride", *nerakta* "orada, o tarafta", *nerak* "o tarafta" *beru* "buraya", *berincik* "buraya", *nara* "oraya".

Yer-Yön Zarflarının cümle içinde kullanılışı:

aña pagan "Oraya gittim"

yalın nari beri yalķau dro "Alev, sağa sola yayılıyor"

sen neraķırak çokı var-er, - dep-tro "Orada biraz otur demiş"

anıñ narası parte "Oradan uzaklaştım".

Yeni Uyгурcadaki yer-yön zarfları şunlardır: *aldi* "önü", *alģa* "ileri", *anda* "orda", *arķa* "arka", *asti* "altı", *béri* "beri", *iķkiri* "iķeri", *her tereptin* "her taraftan", *ilgiri* "ileri", *néri* "öte", *teşķiri* "dışarı", *töven* "aşağı", *uzaķ* "uzak", *yan* "yan", *yanmu yan* "yanyana", *yéķin* "yakın", *yiraķ* "uzak", *yukuri* "yukarı" vb.

U töven karap ketti "O aşağıya gitti"

Sular her tereptin aķtı. "Sular her taraftan aķtı."

Orhon Türkçesinde yer zarfları şu eklerle türetilir: +A, +DXn, +gArU, +rA, +rU ve +DA (Tekin: 2003, 135). Kullanılan yer zarfları şunlardır: *üze* "yukarıda, üstte", *birye* "güneyde", *yırya ~ yırye* "kuzeyde", *kurya* "batıda", *öñdün* "doğuda, doğruya", *kur(i)dın* "batıda, batıdan", *kedin ~ kidin* "batıda, batıdan", *birdin* "güneyde, güneyden", *yırdın* "kuzeyde, kuzeyden", *ilgerü* "ileri, öne doğru, doğruya doğru", *kurıgaru ~ kurgaru* "geriye doğru, batıya doğru", *birgerü* "güneye doğru, güneyde", *yırgaru* "kuzeye doğru, kuzeyde", *yok(k)aru* "yukarı doğru", *yüg(g)erü* "yukarı doğru", *asra* "aşağıda altta", *iķre* "iķte, iķerde, iķinde", *taşra* "dışarı, dışarıya, dışarda", *öñre* "ön tarafta, ileride, doğuda", *kisre ~ kesre* "geride, arkada, batıda", *kirü ~ kerü* "geri, geriye doğru, batıya doğru", *berü* "beri, bu yana", *bunta* "burada", *anta* "orada", *tegre* "dört bir yanda, çevrede".

üze kök teñri asra yagız yer kılıntokda... "Yukarıda mavi gök, aşağıda kara toprak yaratıldığında..." (KT D 1)

öñre kıtañda birye tabgaçda kurya kurdınta... "Doğuda Kıtaydan, güneyde Çin'den, batıda (da) batıdan..." (T 14)

öñdün kagangaru sü yorılım "(Biz) doğuya, Hakan'a doğru orduyla yürüyelim" (T 29)

ilgerü şantuñ yazıka tegi süledim "Doğuda Şantuñ ovasına kadar sefer ettim" (KT G 3)

içre aşsız taşra tonsuz "karnı aç, sırtı çıplak" (KT D 26).

3.9. Edatlar

Tek başına bir anlamı olmayıp kendinden önce gelen sözcüğe göre anlam kazanan sözcüklere edat denir. Sarı Uygurcada tespit edilebilen edatlar şu şekildedir:

Tablo 52. Sarı Uygurcadaki Edatlar

SUyg.	Anlam	İşlev	Örnek
<i>pülen ~ pulen</i>	"ile"	Eski Türkçe birle (ED 364b-365b) sözcüğünün Sarı Uygurcadaki denkliğidir. Bu edat, yalın durumu yöneten bir edattır:	<i>mıs anı o'k pülen</i> <i>hatıvılxiştro</i> (< <i>hatıp alhiştro</i>) "Biz onu okla deldik (ok attık)" <i>kolın puçak pülen</i> <i>ķannapstro</i> "elini bıçakla yaralamış" <i>pu ak kenak pulan su,</i> <i>torvaķ şukteptro</i> "Bu beyaz yak öküzü suyu, çamuru geçmiş" <i>ķız tımsıģın yiñ pulen</i> <i>ķālaptro</i> "Kız, gagasını koluyla kapamış"
<i>pocin ~ pucin ~ ocin ~ ucın</i>	"ile", "boyunca, -e göre" (Li, 2022, 356)	Yalın durumu yöneten edatlardır	<i>Yañķssak ķarahan ocin keptro</i> "Yankıssak, Karahan ile gelmiş" <i>anikanıñ sıķ pucin ķan yozuptro</i> "Yaşlı kadının kapısından hükümdar geçmiş" <i>pir çañ yorım pucin mēñ</i> <i>çannı ķorgan</i> "Bir kaftanla

benim canımı kurtardı”			
<i>ucin pili</i>	“ile”	Yalın durumu yöneten edatlardır	<i>men meniŋ inucin pili sıçaŋğa parğış</i> “Ben kardeşimle pazara gideceğim” <i>men senücin pili parın</i> “Ben seninle geleyim”
<i>buçin ~ bucin ~ pucın ~ picin ~ vocin ~ vucın ~ veçin</i>	“ile, aracılığıyla”		<i>lom buçin ~ bucin</i> “kitapla” <i>ot veçin</i> “ateşle” <i>temir vucın</i> “demirle” <i>lom. vucın</i> “kitapla” <i>kise vucın</i> “kişiyle”
<i>vulin</i>	“ile, yardımıyla”		<i>yotağ vulin yalğap-tro</i> “iple bağlamış”
<i>soŋ ~ soŋkar</i>	“sonra”	Çıkma durumunu yönetir	
<i>teg</i>	“gibi”	Benzerlik ilişkisi kuran bir edattır, (krş. ET <i>teg</i> “gibi” edatı) Adlarla ve zamirlerle eksiz olarak birleşir. Genelde eklendiği sözcüğe bitişik yazılır, (bk. Sarı Uygurcada Eşitlik, Benzerlik durumu). Çoklukla karşılaştırmaya dayanan bir benzerlik ilişkisi kurar	<i>seni teg</i> “senin gibi” <i>kısı+teg</i> “insan gibi” <i>yü+teg</i> “ev gibi” <i>yağmur+tağ</i> “yağmur gibi” <i>men+değ</i> “benim gibi” <i>sen+değ</i> “senin gibi”.

Tablo 53. Yeni Uygurcadaki Edatlar

YUyg.	Anlam	İşlev	Örnek
<i>bilen</i>	“ile”	Birliktelik ve vasıta anlamı katar. Zamirlerin bazen ilgi haline bazen yalın haline getirilir.	<i>Adil bilen Ali sinipka barmadi.</i> “Adil ile Ali sınıfa gitmedi.” <i>Men bilen şahmat oynamsız?</i> “Ben ile satran oynar mısınız?”
<i>bille</i>	“ile, birlikte, beraber”	Birliktelik ve vasıta anlamı katar. Zamirlerin bazen ilgi haline bazen yalın haline getirilir.	<i>Men Ehmet bilen bille barimen</i> “Ben Ehmet ile (birlikte) gideceğim (Tömür, 2003, 76). <i>Bir az bille yürüngenmen.</i> “Biraz bile yürüyemem”
<i>kebi</i>	“gibi”	Benzerlik bakımından ilgi kurarlar. Zamirlerin bazen ilgi haline bazen yalın haline getirilir.	<i>U bu cennet kebi öyge qaridu</i> “O bu cennet gibi eve baktı.”
<i>üçün</i>	“için”	Sebepten bakımından ilgi kurar. Zamirlerin bazen ilgi haline bazen yalın haline getirilir.	<i>Biz helk üçün hizmet kilimiz</i> “Biz halk için çalışıyoruz” (Tömür, 2003, 76).
<i>arķilik</i>	“ile, vasıtasıyla”	Birliktelik ve vasıta anlamı katar. Zamirlerin bazen ilgi haline bazen yalın haline getirilir.	<i>Ular tercimen arķilik sözleşti.</i> “Onlar tercüman aracılığıyla konuştu” (Tömür, 2003, 77).
<i>boyıçe</i>	“boyunca”	Cihet ve sınırlama bakımından ilgi kurarlar.	<i>bütün dünya boyıçe (Necip, 2013, 49b.)</i> “bütün

			<i>boyunca”</i>
<i>ara</i>	“-da, arasında”	Cihet ve sınırlama bakımından ilgi kurarlar. Zamirlerin bazen ilgi haline bazen yalın haline getirilir.	<i>Köñül ara ğam yok. “Gönölde gam yok.”</i>
<i>seveplik</i>	“dolayı, ötürü”	Sebepl bakımından ilgi kurar. Zamirlerin bazen ilgi haline bazen yalın haline getirilir.	<i>Şu seveplik Ali mektepke dönmedi. “Bundan dolayı Ali okula dönmedi”</i>
<i>dek ~ tek</i>	“gibi”	Benzerlik bakımından ilgi kurarlar. Zamirlerin bazen ilgi haline bazen yalın haline getirilir.	<i>Aydek kız meşivatidu. “Ay gibi kız yürüdü”.</i>
<i>ait/dair</i>		Aitlik ve ilgi bakımından ilgi kurarlar.	<i>Bügünki yiğinde öginike ait (dair) mesliler müzakiri kılindi. “Bugünkü toplantıda özel çalışmalara ilişkin konular görüşüldü.”</i>
<i>toğruluk</i>	“hakkında, üzerine, ait”	Aitlik ve ilgi bakımından ilgi kurarlar. Zamirlerin bazen ilgi haline bazen yalın haline getirilir.	<i>Bügün hizmet pilani toğruluk (toğrisida, hekkide) müzakirileştük “Bugün çalışma planı doğrultusunda tartıştık” (Tömür, 2003, 76).</i>
<i>arilap</i>	“içinden, arasında, arasında”	Cihet ve sınırlama bakımından ilgi kurarlar.	<i>Çeçek arilap haşarat varidu. “Çiçeklerin arasında böcek vardı”</i>

<i>ķatarliķ</i>	“gibi, benzeri”	Benzerlik bakımından ilgi kurarlar. Zamirlerin bazen ilgi haline bazen yalın haline getirilir.	<i>Bu dukanda depter, ķelem, siyah ķatarliķ medeniyet buyumliri s��tildu.</i> “Bu d��kk��nda defter kalem ve mürekkep gibi kırtasiye malzemeleri satılıyor”.
<i>k��re</i>	“göre, karŗı”	Cihet ve sınırlama bakımından ilgi kurarlar. İsimlerin yönelme hali ile kullanılan edatlarındandır.	<i>��linĝan xeberlerge k��re “alınan haberlere göre”</i>
<i>ķarap</i>	“doĝru”	Cihet ve sınırlama bakımından ilgi kurarlar.İ simlerin yönelme hali ile kullanılan edatlarındandır.	<i>Ķizĝa ķarap meĝivatidu.</i> “Kıza doĝru yürüdü.”
<i>ķeder</i>	“kadar”	Cihet ve sınırlama bakımından ilgi kurarlar. İsimlerin yönelme hali ile kullanılan edatlarındandır. Bazen ismin yalın hali ile de birleŗir.	<i>“Ķeŗķer’din Hotenge ķeder meĝivatidu”.</i> “Kaŗgar’dan Hoten’e kadar seyahat etti”.
<i>ķarŗi</i>	“karŗı”	Cihet ve sınırlama bakımından ilgi kurarlar.İ simlerin yönelme hali ile kullanılan edatlarındandır.	<i>Birbirdige ķarŗi terepler yigin aŗtı</i> “Birbirine karŗı taraflar toplandı”
<i>toĝra</i>	“doĝru”	Cihet ve sınırlama bakımından ilgi kurarlar. İsimlerin yönelme hali ile kullanılan edatlarındandır.	<i>Sinipķa toĝra kelidu.</i> “Sınıfa doĝru geliyor”
<i>oxŗaŗ</i>	“benzer, gibi”	Benzerlik bakımından ilgi	<i>U baliĝa ohŗaŗ hoŗal idi.</i> “O

		kurarlar. İsimlerin yönelme hali ile kullanılan edatlarındandır.	çocuk gibi mutluydu”
<i>burun</i>	“önce”	Zaman bakımından ilgi kurarlar. İsimlerin çıkma hali ile kullanılan edatlardandır.	<i>Çüştin burun öyge baridu.</i> “Öğleden önce eve gitti”.
<i>sonra</i>	“sonra”	Zaman bakımından ilgi kurarlar. İsimlerin çıkma hali ile kullanılan edatlardandır.	<i>Mendin sonra işka ketti.</i> “Benden sonra işe gitti”
<i>béri</i>	“beri”	Zaman bakımından ilgi kurarlar. İsimlerin çıkma hali ile kullanılan edatlardandır.	<i>Abliz üç yıldan béri putbol oynamaydu.</i> “Abliz üç yıldan beri futbol oynamıyor”.
<i>kéyin</i>	“sonra”	Zaman bakımından ilgi kurarlar. İsimlerin çıkma hali ile birlikte kullanılan edatlardandır.	<i>Tamağtın kéyin işka kétidu.</i> “Yemekten sonra işe gitti”.
<i>başlap</i>	“itibaren”	Zaman bakımından ilgi kurarlar. İsimlerin çıkma hali ile kullanılan edatlardandır.	<i>Şu vakittin başlap kızniñ öyge navayhanidin nan kelip turuptu.</i> “Şu vakitten itibaren kızın evine fırından ekmek gelmeye başlamış”
<i>néri</i>	“öte”	Zaman bakımından ilgi kurarlar. İsimlerin çıkma hali ile kullanılan edatlardandır.	<i>Ölümdin néri.</i> “Ölümden öte”
<i>başqa</i>	“başka”	Farklılık bakımından ilgi kurarlar. İsimlerin çıkma hali ile kullanılan	<i>Mendin başqa yardım kılinđığan adem yok</i> “Ben başka yardım eden

		edatlardandır.	yok”
<i>özge</i>	“başka”	Farklılık bakımından ilgi kurarlar. İsimlerin çıkma hali ile kullanılan edatlardandır.	<i>Kızımdin özge héçkimim yok.</i> “Kızımdan başka kimsem yok”
<i>aval</i>	“önce”	Zaman bakımından ilgi kurarlar. İsimlerin çıkma hali ile kullanılan edatlardandır.	<i>sen²din aval kitap okumaymen</i> “senden önce kitap okumazdım”
<i>ilgiri</i>	“önce”	Zaman bakımından ilgi kurarlar. İsimlerin çıkma hali ile kullanılan edatlardandır.	<i>Buni²ndin bir kançe yıllar ilgiri Aşsuğa bardim.</i> “Bundan birkaç yıl önce Aksu!ya vardım.
<i>tartip</i>	“itibaren”	Zaman bakımından ilgi kurarlar. İsimlerin çıkma hali ile kullanılan edatlardandır.	<i>Şundin tartip ular aşhanede yémidu.</i> “Bundan itibaren onlar restaurantda yemek yemediler.
<i>terepdin</i>	“tarafından”	Edilgen çatılı biçimlerde kullanılır. Yalın durumlu isimlere gelir.	<i>Uni² cinayi işliri amma terepidin baş kılin²di.</i> “Onun suç teşkil eden işleri halk tarafından ihbar edildi”.

Yeni Uygurcada bu edatlar dışında kelime, kelime gruplarına veya cümle sonlarına gelerek onları önceki unsurlara bağlayan edatlar da vardır. Sona gelen edatlar belirtmek, pekiştirmek, kuvvetlendirmek ve dikkat çekmek amacıyla kelime, kelime gruplarının sonuna gelmektedir. Sona gelen edatlar

Tablo 54. Yeni Uygurcada Sona Gelen Edatlar

YUyg.	İşlev	Örnek
-mu	“de/da” anlamı katar. Pekiştirme bildirir.	<i>Erkinmu okutğuçi.</i> “Erkin de öğretmen”
-ğu ~ -ku	Soru anlamı katar. Soru da tereddüt ve şüphe anlamı katar.	Eciba bu yerde tamak yok idi ğu ? “Acaba bu

	Ayrıca vurgu kuvvetlendirme ve pekiştirme görevlerinde de kullanılır.	yerde yemek yok muydu?”
-çu	Şüphe tereddüt anlamı katar. Bazen pekiştirme anlamı verir.	<i>Ali keldi. Abliz<u>çu</u>?</i> “Ali geldi. Ya abliz?” <i>Şu depterni ma<u>ña</u> bersen<u>çu</u>?</i> “Bu kitabı bana verir misin?”
-de/te	“ <i>Bundan sonra, ve</i> ” anlamı katar. Hayret ve hayranlık anlamı katar.	U derstin çıktide öyge ketti. “O evden çıktı ve eve gitti”
-ze	Özellikle şahız zamirlerine gelir. Bu edat memnuniyetsizlik, kızgınlık ve sitem anlamları katar.	<i>Menze okuymen, senze seyahet kılisen.</i> “Ben okuyorum, sen geziyorsun” (Sitem)
-la	İsim görevinde veya cümlede vurgulanan bir ögeye getirildiğinde konunun sadece bu ögeyle sınırlandırılır. Cümlede bütün unsurlardan sonra kullanılan bir edattır. Pekiştirme anlamı katar.	<i>Menla öyge baray</i> “(Sadece) Ben eve giderim”
hem	“de, dahi” anlamı katar. Bağlaç olarak da kullanılır. Kuvvetlendirme anlamı katar.	<i>Yalğuz kiçik hem birle balim bar.</i> “Yalnız küçük bir de çocuğum var”
téxi	Zarf olarak da kullanılır. Bağlama ve kuvvetlendirme edatı olarak kullanılır.	<i>Méniş okuğan kızim téxi kiçik.</i> “Benim okuyan kızım da küçük.”
ki	Bağlam ve kuvvetlendirme edatıdır. İzah ve netice için bir diğer unsura bağlar.	<i>Deydiler ki Barda polduruş-polduruş, yokıda qarap olturuş.</i> “Dediler ki var iken bol bol al yok iken baka kal.”
bolsa	“ise” anlamında kullanılır. Karşılaştırma ifadesi bulunur.	<i>Baş keyerde bolsa, put şu yerde.</i> “Baş nereye giderse ayak da oraya gider.”
emes	Olumsuzluk ifade eden bağlama edatıdır.	<i>Baturluğ bilekte emes, yürekte.</i> “Kahramanlık

		bilekte değil yürektedir.”
-a	İkinci şahıs emir eklerinden sonra kullanılan rica, destek bildiren bir edattır.	<i>Yultuzlara ariğina aka. “Yıldızlara baksana abi”</i>

Eski Türkçede kullanılan bazı edatlar şunlardır:

Tablo 55. Eski Türkçedeki Edatlar

ET	Anlam	Örnek
ara	arasında	<i>üze kök teñri asra yagız yer kılındokta ekin ara kişi oğlı kilinmiş.</i> “Yukarıda mavi gök aşağıda kara toprak yaratıldığında ikisinin arasında insanoğlu yaratılmış” (KT D 1)
<i>birle</i>	ile, ile birlikte	<i>inim kül tigin birle sözleştimiz</i> “Erkek kardeşim Prens Kül ile (durumu) konuştuk” (KT D 6)
<i>teg</i>	gibi	<i>körür közüm körmez teg, bilir biligim bilmez teg boltı.</i> “Gören gözlerim görmez gibi eren aklım ermez gibi oldu (KT K 10)
<i>üçün</i>	için, nedeniyle, olduğundan, uğruna	<i>anı üçün ilig ança tutmuş erinç</i> “Onun için devleti öylece ellerinde tutmuşlar hiç şüphesiz”
<i>berü</i>	“beri”	<i>ilkisizde berü “ezelden beri”</i> (TTIV A23)
<i>gu</i>	Sadece kitabelerde (ve bazı modern ağızlarda) tevsik edilmiş soru edatı da <i>đu, gü’dür</i> . Belagatla ilgili sorular yapar. Cevap olarak bir “hayır” bekler.	<i>bu sabımda ıgıd bar đu?</i> “Bu sözümde yanlış (hata) var mı?”
<i>mu</i>	Çok yaygın olan soru edatı, sorulan şeyin arkasına gelen <i>mu</i> ’dur	<i>açığ bolur mu?</i> “Acı olur mu?”

Tablo 56. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Ortak Kullanılan Edatlar

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>pülen ~ pulen</i>	<i>bilen</i>	<i>birle</i>	“ile”
<i>teg</i>	<i>dek ~ tek</i>	<i>teg</i>	“gibi”
<i>soŋ ~ soŋkar</i>	<i>soŋra</i>	<i>soŋ</i>	“sonra”
	<i>ara</i>	<i>ara</i>	“arasında”
	<i>béri</i>	<i>berü</i>	“beri”
	<i>üçün</i>	<i>üçün</i>	“için”
	<i>mu (de/da)</i>	<i>mu</i>	
	<i>gu</i>	<i>gu</i>	

3.10. Ünlemler

Sevinç, kıvanç, acı, korku, şaşkınlık, heyecan gibi duygulan anlatan sözcüklerdir.

Tablo 57. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Duygu Ünlemleri

Duygu Ünlemleri	
SUyg.	YUyg.
ay “üzüntülü durumlarda, endişe, korku ve tehlike anında kullanılan bir ünlem”	isitey “ne yazık ki, çaresizlik acıma”, <i>xep</i> “yazık, ne çare, acıma”
aya “oh!, aman! (türkülerde kullanılan bir ünlem)”	pa “samimiyet”
ayay “türkülerde kullanılan bir ünlem”	isit “yazık acıma
ayo “oy, oy! yaşlılar tarafından sıkça kullanılan keyifsizlik ve yorgunluk ifade eden ünlem”	uf “yorgunluk, bıkkınlık, uh “yorgunluk”
vay ~ vey “türkülerde kullanılan bir ünlem”	vay “acıma ve kızgınlık”
ğay “öfke ve kızgınlık bildiren ünlem”	hay “nefret, kızgınlık”
e “ay!, aman!”	ix “sevinç”

ey “vah!, ah!”	vah “acıma”
i “şaşıрма ünlemi”	pah “memnunluk, hayret”
o! “ooo! (Ümitsizlik, çaresizlik; hayranlık bildiren ünlem)”	ohu ohuy “hoşlanma, hayranlık”
oy “ooo! (haykırma ünlemi)”	ayhay “hoşlanma, heyecan”
ya / y “ah, eh!”	ah “saygı, hasret”

Yeni Uygurcadaki diğer ünlemler şunlardır:

Seslenme ünlemleri: *i* “ey”, *ey* “ey”, *hey* “hey”, *hay* “hay”, *hoy* “hey ey”, *hov* “hov, hu”, *hoyt* “hey” vb.

Gösterme ünlemleri: *mana* “işte, aha”, *ene* “işte daha”, *ta* “ta”

Sorma ünlemleri: *kéni* “hani”, *he* “ha”

Cevap ünlemleri: *hee* “he, evet”, *yak ~ yok* “yok, hayır”, *yoksu* “saygı belirten olumsuz cevap”, *meyli* “peki, kabul”, *elvette* “elbette”, *beli* “evet”, *lebbey* “evet, buyrun” vb.

Sarı Uygurcada ünlemlerle ilgili örnekler:

ay! *sıkinge yetkeş, ay tep* “Kapıya gidip ay! deyip”

e! *konok yırlap-tro* “Aman! Üç gün şarkı söylemiş”

ey *sen xorve na kılger?!* “Ah! Sen taş sapan ile ne yapacaksın?”

Yeni Uygurcada ünlemlerle ilgili örnekler:

Ah *kızım epu kıl* “Ah kızım affet”

Koşniniñ baliliri Vay ana diyip yığlışıdu. “Komşunun çocuklar vay ana diyerek ağladı.”

Bunlar dışında hayvanlar için kullanılan ünlemler de vardır.

Tablo 58. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada hayvanlar için kullanılan Ünlemler

SUyg.	YUyg.	İşlev
<i>suk-suk-suk</i> ya da <i>çok-çok-çok</i>	<i>çok-çok</i>	deveyi oturtmak için kullanılır

<i>toş-toş-toş-toş</i>		deveyi çağırmak için kullanılır
<i>pr-pr-prrr</i>	<i>tir-tir</i>	eşegi çağırmak için kullanılır
<i>oş-oş-oş-oş</i>		ineği çağırmak için kullanılır
<i>mi-mi-mi-mi</i>	<i>piş-piş</i>	kediyi çağırmak için kullanılır
<i>tū-tū-tū</i>		atı çağırmak için kullanılır.
<i>kuş-kuş</i>	<i>küç</i> (kuşu kovmak için)	tavuğu ve kuşu kovmak için kullanılır
<i>to-çuh</i>		eşegi uzaklaştırmak için kullanılır
<i>Taît oş çuh</i>		ineği uzaklaştırmak için kullanılır
	<i>bas</i>	atı yürütmek için
<i>mañ, çæit</i>	<i>çaķ</i>	köpeği kovmak için kullanılır
	<i>çuh</i>	at ve eşegi yürütmek için kullanılır
<i>daj-daj-daj</i>	<i>gah-gah</i>	köpeği çağırmak için kullanılır
	<i>hit-hit</i>	eşegi yürütmek için kullanılır
	<i>ķix</i>	eşegi yürütmek için kullanılır
	<i>mah-mah</i>	köpeği çağırmak için kullanılır
	<i>me-me</i>	koyunu çağırmak için kullanılır
<i>jufu çuh</i>		deveyi kovmak için kullanılır.
<i>tamaķ</i>	<i>peş</i>	kediyi kovmak için

		kullanılır
	<i>taḵ ~ tax</i>	tavuğu kovmak için kullanılır
<i>Taĩ çuh</i>		atı kovmak için kullanılır
	<i>ti-r</i>	atı durdurmak için kullanılır
<i>Vaĩ tce-tce-tce</i>		deveyi durdurmak için
<i>gu-gu</i>	<i>tü-tü-tü</i>	tavuğu çağırmak için kullanılır
	<i>voy</i>	at veya eşegi durdurmak için kullanılır
<i>üş-üş-üş-üş</i>		ata su içirmek için kullanılır

Eski Türkçede ünlemler seslenme ünlemi *a/e* ‘dir.

anta sakıntım a “O zaman düşündüm işte!” (T 22)

acıma ünlemleri *esiz* “yazık”, *esizim a*, *esizim e*, *yata ~ yıta* “eyvah, ne yazık”.

alp kolum erdem yürekim esiz e yıta “Cesur kolum, mert yüreğim, Ne yazık! Heyhat!” (Kızıl Çıra II 1)

Yazıtlarda seyrek olarak kullanılan acıma ünlemleri *ıg*, *ıyu* “heyhat”, *kı* “hey”, *ytu* “heyhar”.

yabız ıg kömülümün bedük kıltım esizim bökmedim “Ne kötü! Ah! Kömül’ümü yücelttim. Ne yazık, doymadım!” (K. Hovu 10).

Yenisey Yazıtlarında ünlem görevinde kullanılmış sözcükler şunlardır: *açıg*, *acıg a* “ne acı!”, *bagır* “Ne acı!, ne yazık!”, *buñ a* “Ne dert!, Ne acı!”, *köñig* “ne acı!”, *okuz* “kötü talih, kaza, kader”, *yabız* “Ne kötü!” (Tekin, 2003, 164).

3.10. Bağlaçlar

Eş görevli sözcükleri, sözcük gruplarını ve önermeleri birbirine bağlayan sözcük türleridir: *lu* “de/da, ve”, *na* “da/de” *kana ~ kına* “fakat, ama, ancak”, *ma* “de, dahi, bile”.

Tablo 59. Sarı Uygurcada Bağlaçlar

SUyg.	Anlam	Örnek
takı	“daha, de, hem de”	<i>sen takı kan polen sakınıptı</i> “Sen de hükümdar olayım (diye) düşündün”
na	“da/de”	<i>pu kolkıçtır na!</i> “Bu da dilencidir”
nı ~ tı	“ve” Ötümlü ünsüzle biten kelimelerden sonra <i>nı</i> , ötümsüz ünsüzlerden sonra ise <i>tı</i> bağlacı gelir.	<i>yür nı pağa</i> “balık ve kaplumbağa” <i>mal nı cen</i> “mal ve para” <i>yiltıs nı aytro</i> “yıldız ve ay” <i>ağ tı kük yağan</i> “beyaz ve güçlü fil”
nı....tı	“ne ne”	<i>çın nı uzuqtı</i> “ne gerçek ne yalan”
ma	“de/da”	<i>üiy ma kalapdro</i> “Ev de inşa etti” <i>işke ogul ma manıp-tro</i> “İki oğlu da gelmiş”
ma ma, me....me	“de de”	<i>menektı ma alğimes katınnı ma perğimes!</i> “parayı da almayacağım kadını da vermeyeceğim” <i>perse ma alhış, permese me alhış!</i> “verse de alacağım vermese de alacağım”

Yeni Uygurcada başlıca bağlaçlar şunlardır:

Sıralama bağlaçları: Arka arkaya gelen kelime, kelime gruplarını ve cümleleri birbirine bağlar: *bilen* “ile”, *hem* “ve ile”, *yana (yene)* “ile, ve”

Denkleştirme bağlaçları: Birbirine denk olan veya birbirinin yerini tutan iki unsuru birbirine bağlayan ve birbiriyle karşılaştıran bağlaçlardır. Öztürk (2020, 117) çalışmasında yaki “veya”, *veyaki* “veya”, veya “veya” örneklerine yer verir.

Karşılaştırma bağlaçları: İki veya daha fazla kelime veya cümleyi birbiriyle karşılaştırmak için kullanılan bağlaçlardır: *ne...ne* “ne...ne”, *ye/ya...ye/ya* “ya...ya”, *hem...hem* “hem...hem”, *...mu...mu* (karşılaştırılan unsurların sonuna gelir) “...da...da”, *meyli...meyli* “ister... ister”, *xayi...xayi* “ister...ister”, *birde...birde* “bazen...bazen”, *birdem...birdem* “bazen...bazen”, *bezide...bezide* “bazen...bazen”, *bezi...bezi* “bazen...bazen”, *xa...xa* “ister...ister”, *ga...ga* “gah...gah”.

Cümle başı bağlaçları: *amma* ~ *emma* “ama”, *peket* “fakat”, *biraq* “fakat”, *yalğuz* “yalnız, sadece”, *lékin* “lakin, fakat”, *eger* “eğer”, *egerde* “eğer”, *navada* “eğer tesadüfen”, *mubada* ~ *mabada* “eğer, madem, mademki”, *ger* (*şiiir dilinde*) “eğer”, *sevivi* “sebebi, çünkü”, *çünkü* “çünkü”, *eksiçe* “üstelik”, *belki* “belki”, *belkim* “belki”, *zadi* “zaten”, *hetta* “hatta”, *yani* “yani”, *heligu* “hatta, helede”, *vahalenki* “halbuki, oysa”, *halbuki* “halbuki”, *bolupmu* “özellikle”, *xususen* “özellikle”, *démek* “demek”, *démekki* “demek ki”, *kaşki* “keşke”, *becayiki* “sanki”, *beyni* “sanki”, *xuddi* “sanki”, *goya* “güya”, *goyaki* “sanki” vb.

Orhon Türkçesinde sıradış bağlaçlar veya bağlaç görevinde kullanılan sözcükler: *azu* “veya, yoksa, yahut”, *artukı* “fazlası, artı”, *takı* “ve, dahi”, *udu* “ve”, *ulayu* “ve” *yeme* “ve dahi, ...da”. (Tekin: 2003, 156).

azu *bu sabımda igid bar gu* “(Yoksul halkı zengin ettim, az halkı çoğalttım); yoksa, bu sözlerimde yalan var mı?” (KT G 10)

otuz artukı bir “otuz bir” (BK G 9),

yilagluk el erser; anç(a) takı erig yerte irser; ança erig yerte beñgü taş tokıtdım “(Burası) yakın bir mevki olduğundan ve de (kolay) erişilir yer olduğundan, böyle (kolay) erişilir yerde ebedi taş hakkettirdim” (KT G 13)

kazgantokin için udu *özüm kazgantokum için...* (İlteriş Hakan) kazandığı için ve (ben) kendim kazandığım için...(T 55)

ögüm katun ulayu *öglerim ekelerim keliñünüm kuncuylarım* “Annem Hatun ve (üvey) annelerim ablalarım, gelinlerim, prenseslerim (KT K9)

bilge kagan ermiş, alp kagan ermiş; buyrukı yeme bilge ermiş erinç, alp ermiş erinç “Akıllı hakanlar imiş, yiğit hakanlar imiş; kumandanları da akıllı imişler şüphesiz, yiğit imişler şüphesiz” (KT D 3)

Orhon Türkçesinde yan cümle bağlaçları ya da bu görevle kullanılan sözcükler şunlardır: *üçün* “için”, *tiyin* “diye, için, amacıyla), *tip* “diye, için amacıyla”.

kutum bar üçün, ülügüm bar için ölteçi bodunug tırgürü igi(t)tim “İlahi lutfum oldu[u için, talihim olduğu için, ölecek halkı diriltip doyurdum” (KT D29)

arkış idmaz tiyin süledim “Kervan göndermiyor diye sefer ettim” (BK D 25).

anı ayıtayın tip süledim “(Kervanları gelmedi); onu sorayım diye sefer ettim” (BK D

41).

Tablo 60. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Ortak Kullanılan Bağlaçlar

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>takı</i>		<i>takı</i>	“ve, dahi”
<i>nı.....tı</i>	<i>ne.....ne</i>	<i>ne.....ne</i>	“ne.....ne”
<i>ma ma, me.....me</i>	<i>mu.....mu</i>		“de.....de, da.....da”
<i>ene ~ yene</i>	<i>yene</i>	<i>yana</i>	“yine, tekrar”

Zhong’a (2019, 262) göre orta çatı hem etken hem de edilgen çatı ses unsurlarını içerir. Edilgen çatı ile eşdeğer bir anlama sahiptir ve geçişsizleştirme işlevine sahiptir. Dönüştürücü çatı, fiil köküne *-n/-in*, *-lı* ve *-tı* ekleri getirilerek yapılır. Sarı Uygurcada orta çatı eki fiil kökü ünlü ile bitiyorsa *-n*, fiil kökü ünsüz ile bitiyorsa *-in*, fiil kökü *r* sesi ile bitiyorsa *-lı*, fiil kökü *z* sesi ile bitiyorsa *-tı* olur.

3.11. İkilemeler

Sözün anlamını pekiştirmek, zenginleştirmek ya da değişik anlamlar yüklemek için iki sözcüğün bir araya getirilmesiyle oluşan söz öbekleridir. Sarı Uygurcada ikilemelerin genelde biri anlamlı diğeri anlamsız olan sözcüklerle yapıldığını görmekteyiz. Bu ikilemelerden bazıları şöyledir:

eşt-mışt “köpek möpek”

yığaş-moğaş “ağaç mağaç”

kus-mıs “sığır mığır”

Yukarıdaki örnekler dışında yakın anlamlı sözcüklerin tekrarıyla da ikileme yapıldığını görebiliriz.

oy-ulus “insanlar halk”

yas-kiçig “tecrübesiz, genç insan”

Tuyıko ertegi ksiler: önceki, eski insanlar (tuyıko “önceki eski geçmiş”, ertegi “evvelki, önceki”)

Eylemlerle kurulan ikilemelerde de yakın anlamlı sözcüklerin kullanıldığı görülmektedir: *sıkta-yığla*- “ağlamak, yas tutmak”, *kork-yoat*- “korkmak, çekinmek”

Yeni Uygurcada eş anlamlı veya aynı kelimelerden kurulan ikilemeler;

Bu yolda *cup-cup* (çift çift) ecep iz..

Asta asta (yavaş yavaş) keç kırıışke başlıdi...

Yéni yéni (yeni yeni) *hés tuyğu* (his duygu) ve tesiratlar içige başlap mañma.... ta

Yeni Uygurcada birbirine yakına manalarda olan kelimelerden kurulan ikilemeler;

Tağ-téši (dağ taş) ölümge meşhur *unçe-marcan* (inci mercan) körünur

Ğunçilirim töker *dert-piğan* (dert figan)

Pütmes *ğeyret-casaret* (gayret cesaret) orap alğan cismini

Yeni Uygurcada birbirine tamamlayan veya zıt olan kelimelerden kurulan ikilemeler;

Tu...uymen *kéçe-küntüz* (gece gündüz) etles, gélem

Yer-asman (yer gök) tolğandur ahu-zarimğa

Sibiriyiniñ *çoñ-kıçık* (büyük küçük) béketliride körüp.

3.12. Eylemler

Eylem kiplerini haber ve tasarlama olmak üzere iki grupta toplayabiliriz. Eylem çekimleri ise eylem kök ve gövdelerine şekil ve zaman eklerinin getirilmesi ile yapılır. Sarı Uygurcaya özgü durumlardan birisi de kişi eklerinin kullanamamasıdır. Eylemin kaçınıcı kişiye ait olduğunu sadece eylem öncesinde getirilen *men, sen, gol, mis(ter), siler, golar* gibi kişi zamirlerinden anlayabiliyoruz.

3.12.1. Haber (Bildirme) Kipleri

Korkmaz (2009, 583) Haber kiplerini yapılmış, yapılmakta veya yapılacak olan işleri haber verme, yargı halinde bildirme niteliği taşıyan kipler olarak tanımlamıştır. Sarı Uygurcada haber kiplerini ifade eden üç temel zaman vardır: Şimdiki Zaman, Geçmiş Zaman ve Gelecek Zaman. Yeni Uygurcada da üç temel zaman bulunmaktadır.

3.12.1.1. Şimdiki Zaman

Sarı Uygurcada şimdiki zaman dört grup altında incelenmiştir.

Yeni Uygurcada ise şimdiki zaman genellikle iki grup altında incelenmiştir. Tömür (2003, 319) çalışmasında şimdiki zamanı beş meyil kategorisi altında incelemiştir. 1. Vasitisiz bayan meylidiki xever şekilliri (tamamlanmış görülen şimdiki zaman hikâyesi); 2. Vastilik bayan meylidiki xever şekilliri (tamamlanmış öğrenilen şimdiki zaman hikâyesi); 3. Añlatma bayan meylidiki xever şekilliri (Tamamlanmış şimdiki zaman rivayeti); 4. Subyéktip mölçer meylidiki xever şekilliri (Öznel tahminli tamamlanmış şimdiki zaman yüklem şekli); 5. Obyéktip mölçer meylidiki xever şekilliri (Nesnel tahminli tamamlanmış şimdiki zaman yüklem şekli).

I. Grup Şimdiki Zaman

Sarı Uygurcada eylemin üzerine *-ğak/-gek*, *-kaq/-kek* şimdiki zaman ekiyle *dro ~ tro* ya da *er*'in getirilmesiyle şimdiki zaman yapılır. Malov, *dro - tro* ekinin ET *turur* eyleminin kısaltılmış biçimi olduğunu (Malov, 1957, 189) *-er* ekinin de ET *erür* (Malov, 1957, 184) eyleminin kısaltılmış biçimi olduğunu savunur. Guo (2009, 53), *-ğak/-gek*, *-kaq/-kek* ekinin çoğunlukla alışkanlık durumundaki davranışları belirtmek için kullanıldığını ve Türkiye Türkçesinde *-ar /er* ekleri ile uygunluk gösterdiğini ifade eder.

Olumlu biçimi: *Eylem + -ğak/-gek, -kaq/-kek (Şimdiki z. eki) + dro / er*

yumsa-gaq-tro “kullanıyor, kullanır.”

manca sal-gaq-tro “anma töreni yapıyor.”

Kezgik ir ni, Zōna-y “(onu) giyiyor Zona-y”

K'em kezgeker, Zōna-y “(Onu) kim giyiyor Zona-y?”

K'im mañgaqer, Zōna-y? Kim takıyor? Zona-y?

Mañgaqer ni, Zōna-y “Takıyor Zona-y”

ulus salğak-tro; peglerge ucasın salğaktro “(et) dağıtır beylere (şölende) (hayvanın) kuyruk sokumu kemiğini dağıtıyor /dağıtır.”

pıt xumnıñ baştan gul xumnıñ başka ürk(k)eş xanığak-tro “bu kumlu tepeden diğer kumlu tepeye götürür.”

meniŋ mla seniŋ kızğa ustağak-tro “oğlum senin kızına benziyor (güzelliği bakımından)”

iške kattap tamdırğaktro “iki kez tutuşturur / yakar.”

marmi atınga yola tigecktro “(Şaman törenlerinde) meşale *yola* olarak adlandırılır.”

çoanzanın aratan kergektro “pencerenin arasından sızıyor.”

Tablo 61. Sarı Uygurcada I. Grup Şimdiki Zaman (I)

TEKİL	SUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men keğıgek tro</i>	“getiriyorum, getiririm”
	<i>men tızğak tro</i>	“yazıyorum, yazarım”
II. t.k	<i>sen keğıgek tro</i>	“getiriyorsun, getirirsin”
	<i>sen tızğak tro</i>	“yazıyorsun, yazarsın”
III. t.k	<i>gol keğıgek tro</i>	“getiriyor, getirir”
	<i>gol tızğak tro</i>	“yazıyor, yazar”
ÇOĞUL		
I. ç.k	<i>mıs keğıgek tro</i>	“getiriyoruz, getiririz”
	<i>mıs tızğak tro</i>	“yazıyoruz, yazarız”
II. ç.k	<i>siler keğıgek tro</i>	“getiriyorsunuz, getirirsiniz”
	<i>siler tızğak tro</i>	“yazıyorsunuz, yazarsınız”
III. ç.k	<i>golar keğıgek tro</i>	“getiriyorlar, getirirler”
	<i>golar tızğak tro</i>	“yazıyorlar, yazarlar”

SUyg. Olumlu Biçim: *Eylem+ Şimdiki z. eki (ortaç)+er*

Tablo 62. Sarı Uygurcada I. Grup Şimdiki Zaman (II)

TEKİL	SUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men keğıgek (er)</i>	“getiriyorum, getiririm”

	<i>men tızğak (er)</i>	“yazıyorum, yazarım”
II. t.k	<i>sen keğırek (er)</i>	“getiriyorsun, getirirsin”
	<i>sen tızğak (er)</i>	“yazıyorsun, yazarsın”
III. t.k	<i>gol keğırek (er)</i>	“getiriyor, getirir”
	<i>gol tızğak (er)</i>	“yazıyor, yazar”
ÇOĞUL		
I. ç.k	<i>mıs keğırek (er)</i>	“getiriyoruz, getiririz”
	<i>mıs tızğak (er)</i>	“yazıyoruz, yazarız”
II. ç.k	<i>siler keğırek (er)</i>	“getiriyorsunuz, getirirsiniz”
	<i>siler tızğak (er)</i>	“yazıyorsunuz, yazarsınız”
III. ç.k	<i>golar keğırek (er)</i>	“getiriyorlar”, getirirler”
	<i>golar tızğak (er)</i>	“yazıyorlar, yazarlar”

Olumsuz, olumsuz soru, olumlu soru biçimleri için bk. Guo, 2009, 48.

Olumsuz Biçimi: Eylem + *-mas /-mes, -bas /-bes*

Olumlu Soru Biçimi: Eylem + *-ğak/-gek, -kağ/-kek + me/mer < m(u) erür*

Olumsuz Soru Biçimi: Eylem + *-mas /-mes, -bas/-bes+me < m(u) erür*

II. Grup Şimdiki Zaman

SUyg.: Olumlu Biçimi: Eylem+Zarf-fiil eki+*dro ~ dır*

Yeni Uygurcada şimdiki zamanın bu tipi *-p* zarf fiili ve *-tur, -yürü* ve *oltur* yardımcı eylemleri kullanılarak oluşturulur.

YUyg.: Olumlu Biçimi: Eylem + *-(i)p / -(U)p+turi+ şahıs eki*

Eylem +-(i)p / -(U)p +turup(ti, tu) /+ yürü (du)/+olturi(du,di) + şahıs eki

Tenişev (1976, 83) Sarı Uygurcada eylem üzerine gelen *-u* zarf-fiili ve *dro ~ dır* eki ile başka bir şimdiki zaman biçimi yapıldığını söyler. Özellikle ikinci ve üçüncü kişilerle kullanılmıştır: *kez-u dır* “giyiyor / giyer”, *mañ-u dır* “gidiyor / gider”, *iç-u dır* “içiyor / içer”.

Yeni Uygurcada *-p* zarf fiil eki ve *tur- yürü-* ve *oltur-* yardımcı fiilleri oluşan

yardımcı fiillerde -A/-y veya -p zar fiili ekini almalarına göre iki gruba ayırmak mümkündür. Bunun dışındaki diğer grup ise-(i,u,ü)p turup(tu); -(i, u, ü)p yürüp(tu); -(i, u, ü)p olturp(tu, ti) şeklindedir. Bu iki grup arasında tek fark yardımcı fiillerin çekimlenmesidir (Ersoy, 2021, 410).

Tablo 63. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada II. Grup Şimdiki Zamanın Olumlu Biçimi

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	-	<i>méñipturimen</i>	“gidiyorum”
II. t.k	<i>sen mañudro</i>	<i>méñipturisen ~ méñipturisiz (saygı) ménituriidila</i>	“gidiyorsun”
III. t.k	<i>gol mañudro</i>	<i>méñivaturidu</i>	“gidiyor”
Çoğul			
I. ç.k	-	<i>méñipturimiz</i>	“gidiyoruz”
II. ç.k	<i>siler mañudro</i>	<i>méñipturisiler</i>	“gidiyorsunuz”
III. ç.k	<i>golar mañudro</i>	<i>méñipturidu</i>	“gidiyorlar”

SUyg.: Olumsuz Biçimi: *yoktır ~ yoktro* ile yapılır: *Eylem + u zarf-fiili + yoktır ~ yoktro*

Yeni Uygurcada olumsuz biçimi asıl eyleme gelen -mAy eki ile yapılır.

YUyg.: Olumsuz Biçimi: *Eylem + -mAy + turi (ti, tu) + şahıs eki*

Eylem + -mAy + turup(ti, tu) + şahıs eki

Tablo 64. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada II. Grup Şimdiki Zamanın Olumsuz Biçimi

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men mañu yoktır /yoktro</i>	<i>mañmay turimen</i>	“(Şimdi) gitmiyorum”
II. t.k	<i>sen mañu yoktır /yoktro</i>	<i>mañmayturisen ~ manmayturisiz (saygı)</i>	“(Şimdi) gitmiyorsun”

<i>maḥmaytudila</i>			
III. t.k	<i>gol maḥu yoḡtır /yoḡtro</i>	<i>maḥmayturidu</i>	“(Şimdi) gitmiyor”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs maḥu yoḡtır /yoḡtro</i>	<i>maḥmayturimiz</i>	“(Şimdi) gitmiyoruz”
II. ç.k	<i>siler maḥu yoḡtır /yoḡtro</i>	<i>maḥmayturisiler</i>	“(Şimdi) gitmiyorsunuz”
III.ç.k	<i>golar maḥu yoḡtır /yoḡtro</i>	<i>maḥmayturidu</i>	“(Şimdi) gitmiyorlar”
Tekil			
I. t.k	<i>men keli yoḡtır /yoḡtro</i>	<i>kelmeyturimen</i>	“(Şimdi) gelmiyorum”
II. t.k	<i>sen keli yoḡtır /yoḡtro</i>	<i>kelmeyturisen ~ kelmeyturisiz kelmeytudila</i>	“(Şimdi) gelmiyorsun”
III. t.k	<i>gol keli yoḡtır /yoḡtro</i>	<i>kelmeyturidu</i>	“(Şimdi) gelmiyor”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs keli yoḡtır /yoḡtro</i>	<i>kelmeyturimiz</i>	“(Şimdi) gelmiyoruz”
II. ç.k	<i>siler keli yoḡtır /yoḡtro</i>	<i>kelmeyturisiler</i>	“(Şimdi) gelmiyorsunuz”
III. ç.k	<i>golar keli yoḡtır /yoḡtro</i>	<i>kelmeyturidu</i>	“(Şimdi) gelmiyorlar

Yeni Uygurcada bu tipin soru biçimi de şahıs eklerinden sonra gelen -mu soru ekiyle yapılır.

III. Grup Şimdiki Zaman

SUyg.: Olumlu Biçimi: *Eylem+ p Zarf fiil eki +par-* “gitmek” eylemi (Tenişev 1976, 83)

Yıñırta kelgente pır pağaçı sut c 'aḡıppar “Akşam da bir kova süt sağırım.”

Men puğın nağılşe tip yilğappar “Ben bugün ne yapacağım diye ağlıyorum.”

Yeni Uygurcada fiil tabanlarına *-(X)vati(du)* eki getirilerek yapılır. Ek *-p* zarf fiil eki ile *yat-* fiilinden oluşmuştur. Zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Fiillerin III. şahıslarındaki *-du* eki *tur-* ‘dan ekleşmiştir. III. çoğul şahısta *-ş* eki de kullanılabilir.

YUyg.: Olumlu biçimi: *Eylem +-(X)vati+ zamir kökenli şahıs eki*

Tablo 65. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada III. Grup Şimdiki Zamanın Olumlu Biçimi

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men mañıp par</i>	<i>méñivatimen</i>	“gidiyorum”
II. t.k	<i>sen mañıp par</i>	<i>ménivatisen ~ méñivatisiz (saygı) ménivatamla</i>	“gidiyorsun”
III. t.k	<i>gol mañıp par</i>	<i>méñivatidu</i>	“gidiyor”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs mañıp par</i>	<i>méñivatimiz</i>	“gidiyoruz”
II. ç.k	<i>siler mañıp par</i>	<i>ménivatisiler</i>	“gidiyorsunuz”
III.ç.k	<i>golar mañıp par</i>	<i>ménivatidu ~ méñivativatidu</i>	“gidiyorlar”
Tekil			
I. t.k	<i>men gelıppar</i>	<i>kélivatimen</i>	“geliyorum”
II. t.k	<i>sen gelıppar</i>	<i>kélivatisen ~ kélivatisiz kélivatamla</i>	“geliyorsun”
III. t.k	<i>gol gelıppar</i>	<i>kélivatidu</i>	“geliyor”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs gelıppar</i>	<i>kélivatimiz</i>	“geliyoruz”
II. ç.k	<i>siler gelıppar</i>	<i>kélivatisiler</i>	“geliyorsunuz”
III. ç.k	<i>golar gelıppar</i>	<i>kélivatidu ~ kélişivatidu</i>	“geliyorlar”

SUyg. Olumsuz Biçimi: *Eylem + -v/iv ~ o+ yok (Eylem + -(X)p yok)*

YUyg.: Olumsuz Biçimi: *Eylem + mAy +vati +zamir kökenli şahıs eki*

SUyg.: Olumlu Soru Biçimi: *mi / ım* soru eki ile yapılır, *Eylem+p zarf-fiili +par-* “gitmek” *eylemi +mi/ım* soru eki

Yeni Uygurcada şimdiki zamanın soru biçimi iki şekilde kullanılabilir.

YUyg.: Olumlu Soru biçimi: *Eylem +vati +zamir kökenli şahıs eki +mu* veya

Eylem +(X)vat+(a)m (< -mu) soru eki+ (-di)+zamir kökenli şahıs eki

Eylem +vati+m +şahıs eki

Soru eki birinci şahısta şahıs ekinden sonra, ikinci ve üçüncü şahısta ise önce getirilir. İkinci ve üçüncü şahısta ise önce getirilir. İkinci ve üçüncü şahıs çekiminde soru eki fonetik değişikliğe (-mu >-m) uğrar. (Nadzhip, 1971, 122).

Tablo 66. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada II. Grup Şimdiki Zamanın Olumlu Soru Biçimi

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men mañıp par mi ~ parım?</i>	<i>méñivatimenmu ~ méñivatamdimen</i>	“(Şimdi) gidiyor muyum?”
II. t.k	<i>sen mañıp par mi?</i>	<i>ménivatamsen ~ méñivatamsiz (saygı) ménivatamla</i>	“(Şimdi) gidiyor musun?”
III. t.k	<i>gol mañıp par mi?</i>	<i>méñivatamdu</i>	“(Şimdi) gidiyor mu?”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs mañıp par mi ~ parım?</i>	<i>méñivatimizmu ~ ménivatamdımız</i>	“(Şimdi) gidiyor muyuz?”
II. ç.k	<i>siler mañıp par mi?</i>	<i>méñivatamsiler</i>	“(Şimdi) gidiyor musunuz?”
III.ç.k	<i>golar mañıp par mi?</i>	<i>ménivatamdu</i>	“(Şimdi) gidiyorlar mı?”

SUyg. Olumsuz Soru Biçimi: *Eylem -v /-ıv+yok be/ ber (< Eylem+ (X)p yok mU ~ mU erür)* (Guo, 2009, 16)

YUyg. Olumsuz Soru Biçimi: *Eylem + -mAy olumsuzluk eki + -vati-+ zamir*

kökenli şahıs eki veya Eylem + -mAy olumsuzluk eki+ -vat+(a)m (< -mu) soru eki+ (-di)+ şahıs eki

IV. Grup Şimdiki Zaman

SUyg. Olumlu Biçim: *Eylem + -ōğan/ūğan +-tır /-tro* (Tenişev, 1976, 86-87)

Guo, ekin Türkiye Türkçesinde -makta eki ile uygunluk gösterdiğini ifade eder.

YUyg. Olumlu Biçim: *Eylem + maқта/ mekte +şahıs eki*

Tablo 67. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada IV. Grup Şimdiki Zamanın Olumlu Biçimi

Tekil	SUyg.	Anlam	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men kelōğantır</i>	“geliyorum”	<i>kelmektimen</i>	“gelmekteyim”
II. t.k	<i>sen kelōğantır</i>	“geliyorsun”	<i>kelmektisən ~ kelmektisiz (saygı) kélmektile</i>	“gelmektesin”
III. t.k	<i>gol kelōğantır</i>	“geliyor”	<i>kelmekte</i>	“gelmekte”
Çoğul				
I. ç.k	<i>mıs kelōğantır</i>	“geliyoruz”	<i>kelmektimiz</i>	“gelmekteyiz”
II. ç.k	<i>siler kelōğantır</i>	“geliyorsunuz”	<i>kelmektesiler</i>	“gelmekteyiz”
III.ç.k	<i>golar kelōğantır</i>	“geliyorlar”	<i>kelmekte ~ kelışmekte</i>	“gelmekteler”
Tekil				
I. t.k	<i>men alōğantır</i>	“alıyorum”	<i>almaqtimen</i>	“almaktayım”
II. t.k	<i>sen alōğantır</i>	“alıyorsun”	<i>almaqtisən ~ almaktisiz almaktıla</i>	“almaktasın”
III. t.k	<i>gol alōğantır</i>	“alıyor”	<i>almaқта</i>	“almakta”
Çoğul				
I. ç.k	<i>mıs alōğantır</i>	“alıyoruz”	<i>almaqtimiz</i>	“almaktayız”

II. ç.k	<i>siler alōğantır</i>	“alıyorsunuz”	<i>almaqtisiler</i>	“almaktasınız”
III. ç.k	<i>golar alōğantır</i>	alıyorlar	<i>almakta ~ élişmekte</i>	“almaktalar”

SUyg. Olumsuz Biçimi: Eylem köküne *omağan / vırmağan / ıvırmağan* (Chen Zongzhen, 2004,190) eki getirilerek yapılır: *karomağan* “bakmıyor / bakmamakta”, *baromağan* “gitmiyor / gitmemekte”, *ıvırmağan* “uyumuyor / uyumamakta”.

YUyg. Olumsuz Biçimi: *Eylem +- mAKtA+ emes + zamir kökenli şahıs eki*

3.12.1.2. Geçmiş Zaman

I. Belirli Geçmiş Zaman

SUyg. Olumlu Biçimi: Eylem köküne *-tı/-ti, -dı/-di, -te/-de* eklerinin getirilmesi ile yapılır (Tenişev, 1976, 92). Bu ekler hem ünlüyle hem de ünsüzle biten kelimelerden sonra kullanılabilir. Nadiren *n, η* ve *z* ünsüzlerinden sonra *-dı / -di* kullanılır.

YUyg. Olumlu Biçimi: Eylem köküne {-DX} fiil çekim eki ile geçmiş zaman yapılır. Bu zamanın çekimine iyelik kökenli şahıs ekleri getirilir.

Eski Türkçede kesin geçmiş zaman eki iyelik ekleri alan -D ekidir. (Tekin: 2003, 181).

Tablo 68. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Belirli Geçmiş Zamanın Olumlu Biçimi

Tekil	SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
I. t.k	<i>men karate</i>	<i>karidim</i>	<i>karadım</i>	“baktım”
II. t.k	<i>sen karate</i>	<i>karidiñ ~ karidiñiz (saygı) karidila (nadir-saygı)</i>	<i>karadıñ~karadık</i>	“baktın”
III. t.k	<i>gol karate</i>	<i>karidi</i>	<i>karadı</i>	“baktı”
Çoğul				
I. ç.k	<i>mis karate</i>	<i>kariduk</i>	<i>karadımız</i>	“baktık”
II. ç.k	<i>siler karate</i>	<i>karidiñlar</i>	<i>karadıñız~karadıgız</i>	“baktınız”

III.ç.k	<i>golar qarate</i>	<i>qaridi ~qaridilar ~ kérişti</i>	<i>karadılar</i>	“baktılar”
Tekil				
I. t.k	<i>men keltı</i>	<i>keldim</i>	<i>keldim</i>	“geldim”
II. t.k	<i>sen keltı</i>	<i>keldiñ ~ keldiñiz keldile</i>	<i>keldiñ~keldik</i>	“geldin”
III. t.k	<i>gol keltı</i>	<i>keldi</i>	<i>keldi</i>	“geldi”
Çoğul				
I. ç.k	<i>mis keltı</i>	<i>kelduk</i>	<i>keldimiz</i>	“geldik”
II. ç.k	<i>siler keltı</i>	<i>keldiñler</i>	<i>keldiñiz~keldiğiz</i>	“geldiniz”
III. ç.k	<i>golar keltı</i>	<i>keldi ~ keldiler ~ kélişti</i>	<i>keldiler</i>	“geldiler”

Yazı dili olmayan Sarı Uyğurcada ikili kullanımlar da çokça görülür: *par- ma-tı* *parma-te* “gitmedi”, *yırla-tı* *yırla-te* “şarkı söyledi”, *ti-te ~ te-ti* “dedi, söyledi”, *mañtı ~ mañte ~ mañdı* “gitti”.

SUyg. Olumsuz Biçimi: Eylem köküne getirilen *-ma/-me* olumsuzluk eki ve *-tı/-ti, -dı/-di, -te/-de* belirli geçmiş zaman eki ile yapılır. (Tenişev, 1976, 93)

YUyg. Olumsuz Biçimi: Eylem köküne {-DX} zaman ekinden önce getirilen *-mA* olumsuzluk eki getirilerek oluşturulur.

Tablo 69. Sarı Uyğurca ve Yeni Uyğurcada Belirli Geçmiş Zamanın Olumsuz Biçimi

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men qaramate</i>	<i>qarimidim</i>	“bakmadım”
II. t.k	<i>sen qaramate</i>	<i>qarimidiñ ~ qarimidiñiz ~ qarimidila</i>	“bakmadın”
III. t.k	<i>gol qaramate</i>	<i>qarimidi</i>	“bakmadı”
Çoğul			

I. ç.k	<i>mıs qaramate</i>	<i>qarimiduq</i>	“bakmadık”
II. ç.k	<i>siler qaramate</i>	<i>qarimidiqlar</i>	“bakmadınız”
III.ç.k	<i>golar qaramate</i>	<i>qarimidi ~qérişmidi</i>	“bakmadılar”

SUyg. Olumlu Soru Biçimi: Eylem köküne getirilen *-tı/-ti, -dı/-di, -te/-de* belirli geçmiş zaman eki ve *m* soru eki ile yapılır (Tenişev & Todayava 1976, 28).

YUyg. Olumlu Soru Biçimi: Eylem + {-DX} +İyelik kökenli şahıs eki +mu (soru eki)

Tablo 70. Sarı Uyğurca ve Yeni Uyğurcada Belirli Geçmiş Zamanın Olumlu Soru Biçimi

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men qaratım?</i>	<i>qaridimmu</i>	“baktım mı?”
II. t.k	<i>sen qaratım?</i>	<i>qaridiñmu ~ qaridiñizmu ~ qaridilimu</i>	“baktın mı?”
III. t.k	<i>gol qaratım?</i>	<i>qaridimu</i>	“baktı mı?”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs qaratım?</i>	<i>qariduqmu</i>	“baktık mı?”
II. ç.k	<i>siler qaratım?</i>	<i>qaridiñlarmu</i>	“baktınız mı?”
III.ç.k	<i>golar qaratım?</i>	<i>qaridimu ~qérişdimu</i>	“baktılar mı?”

SUyg. Olumsuz Soru Biçimi: Eylem köküne getirilen *-ma/-me/-ba/be* olumsuzluk eki + *-tı/-ti, -dı/-di, -te/-de* belirli geçmiş zaman eki ve *m* soru eki ile yapılır. *Eylem + -ma/-me, -ba/-be+dım* (Guo, 2009, 81).

YUyg. Olumsuz Soru Biçimi: Eylem + *-mA* (olumsuzluk eki) + {-DX} +iyelik kökenli şahıs eki + *mu*

II. Belirsiz Geçmiş Zaman

SUyg. Olumlu Biçimi: Eylemin üzerine *-p* zarf-fiilinin ve *dro ~ tro* ekinin getirilmesiyle yapılır (Tenişev & Todayava, 1976, 94). Örneğin; *qarap-tro* “bakmış”, *yığlap-tro* “ağlamış”, *kep-tro* “gitmiş”, *aytıp-tro* “demiş”, *yulurvatıp-tro* “ölmüş”,

togvadi-p tro “doğmuş”.

YUyg. Olumlu Biçimi: *Eylem + {-(X)pti /-(X)ptu}+ zamir kökenli şahıs eki*

İkinci şahıslarda sadece *-p* şeklindedir. I. şahıslarda genelde *-ti* ile III. şahıslarda ise daima kalın ve yuvarlak *-tu* şeklindedir (Ersoy, 2021, 407-408).

ET: *Eylem +mİş (n ağzında mAş)+ zamir kökenli şahıs eki*

Tablo 71. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Belirsiz Geçmiş Zamanın Olumlu Biçimi

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men tutup tro</i>	<i>tutuptimen</i>	“tutmuşum”
II. t.k	<i>sen tutup tro</i>	<i>tutupsiz ~ tutupsen ~tuptila</i>	“tutmuşsun”
III. t.k	<i>gol tutup tro</i>	<i>tuptu</i>	“tutmuş”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mis tutup tro</i>	<i>tuptimiz</i>	“tutmuşuz”
II. ç.k	<i>siler tutup tro</i>	<i>tupsiler</i>	“tutmuşsunuz”
III.ç.k	<i>golar tutup tro</i>	<i>tuptu ~ tuştu</i>	“tutmuşlar”

SUyg. Olumsuz Biçimi: Eyleme getirilen *-mēn/mīn*, *-pēn/-pīn-* olumsuz (zarf-fiil) eki ve *-tro/-dro* eki ile yapılır (Tenişev, 1976, 94).

YUyg. Olumsuz Biçimi: *Eylem + -mA (olumsuzluk eki) + {-(X)pti /-(X)ptu}+ zamir kökenli şahıs eki*

Tablo 72. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Belirsiz Geçmiş Zamanın Olumsuz Biçimi

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men tuptīn dro</i>	<i>tutmapptimen</i>	“tutmamışım”
II. t.k	<i>sen tuptīn dro</i>	<i>tutmapsiz ~ tutmapsen ~tuptila</i>	“tutmamışsın”

III. t.k	<i>gol tutpīn dro</i>	<i>tutmaptu</i>	“tutmamış”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs tutpīn dro</i>	<i>tutmaptimiz</i>	“tutmamışsınız”
II. ç.k	<i>siler tutpīn dro</i>	<i>tutmapsiler</i>	“tutmamışsınız”
III.ç.k	<i>golar tutpīn dro</i>	<i>tutmaptu ~ tutuşmaptu</i>	“tutmamışlar”

SUyg. Olumlu Soru Biçimi: Eyleme getirilen *-ip/-p* zarf-fiil eki. *dr* ve soru eki *ım* ile yapılır. Eylem *-ip/-p-+drım*

YUyg. Olumlu Soru Biçimi: Eylem + {-(X)pti /-(X)ptu}+ zamir kökenli şahıs eki *+mu* (soru eki)

-ĞAn’lı Geçmiş Zaman

SUyg. Olumlu Biçimi: Eylem köküne *-gan / -ğan /-gen, -kan / -ken, -xan /-xen* geçmiş zaman eki ve *-tır, -dro/~tro* veya *-er, -ır/-ir* ekinin getirilmesiyle yapılır (Tenişev, 1976, 93). Guo, ekin Türkiye Türkçesindeki *-mıştır /-miştir* eki ile benzerlik gösterdiğini ifade eder (Guo, 2009, 114).

-gan / -ğan / -kan / -gen / -ken + (dro)

YUyg. Olumlu Biçimi: Eylem+*-GAn* + zamir kökenli şahıs eki

Öztürk (2020, 81) Yeni Uygurcada yaygın olarak kullanılmayan *gan*’lı bir biçim daha olduğunu söyler. Bu biçim olumlu cümlede Eylem + *-gan (-gen, -kan, ken) + iyelik eki +bar şeklindedir*. Olumsuz şekli ise Eylem + *-gan (-gen, -kan, ken) iyelik eki + yok şeklindedir*.

Tablo 73. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada ĞAn’lı Geçmiş Zamanın Olumlu Biçimi

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men alğan</i>	<i>alğan(di)men</i>	“almışım”
II. t.k	<i>sen alğan</i>	<i>alğansen ~ alğansiz alğanla</i>	“almışsın”
III. t.k	<i>gol alğan</i>	<i>alğandu</i>	“almış”

Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs alğan</i>	<i>alğandimiz</i>	“almışsınız”
II. ç.k	<i>siler alğan</i>	<i>alğansiler</i>	“almışsınız”
III.ç.k	<i>golar alğan</i>	<i>alğan(du) ~ élišğan</i>	“almışlar”
Tekil			
I. t.k	<i>men oñşeğantro</i>	<i>oğuğan(di)men</i>	“okumuşum”
II. t.k	<i>sen oñşeğantro</i>	<i>oğuğansen ~ oğuğansiz</i> <i>oğuğanla</i>	“okumuşsun”
III. t.k	<i>gol oñşeğantro</i>	<i>oğuğan(du)</i>	“okumuş”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs oñşeğantro</i>	<i>oğuğandimiz</i>	“okumuşuz”
II. ç.k	<i>siler oñşeğantro</i>	<i>oğuğansiler</i>	“okumuşsunuz”
III. ç.k	<i>golar oñşeğantro</i>	<i>oğuğan(du) ~ oğuğğan</i>	“okumuşlar”

SUyg. Olumsuz Biçimi: Eylem köküne *-ma/-me, -mı/-mi* olumsuzluk eki, *gan / -gan / -gen, -ğan / -ken, -xan / -xen* geçmiş zaman eki ve *(nime)tır / (nime)dır, (nime)tro / (nime)dro* veya *-er/-ir/ır* eklerinin getirilmesiyle yapılır (Tenişev, 1976, 93). Örneğin; *tukқан-dro* “doğmuş”, *digen-dro* “söylemiş”, *uzuğan-dro* “uyumuş”.

YUyg. Olumsuz Biçimi: Eylem *+mA* (olumsuzluk eki)+*-GAn+* zamir kökenli şahıs eki

Zaman ekinden önce gelen *-mA* olumsuzluk eki ile (*-mA* ekinden sonra, ilk hecesinde ünlü bulunan bir ek geldiği için *-mi* şeklinde kullanılır) yapılır.

Tablo 74. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada ĞAn’lı Geçmiş Zamanın Olumsuz Biçimi

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men almağan</i>	<i>almiğanmen</i>	“almamışım”
II. t.k	<i>sen almağan</i>	<i>almiğansen ~</i>	“almamışsın”

		<i>almiğansiz</i> <i>almağanla</i>	
III. t.k	<i>gol almağan</i>	<i>almiğandu</i>	“almamış”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs almağan</i>	<i>almiğandimiz</i>	“almamışsınız”
II. ç.k	<i>siler almağan</i>	<i>almiğansiler</i>	“almamışsınız”
III.ç.k	<i>golar almağan</i>	<i>almiğan(du) ~</i> <i>élišmiğan</i>	“almamışlar”
Tekil			
I. t.k	<i>men</i> <i>oñsemağantro</i>	<i>oğumiğanmen</i>	“okumamışım”
II. t.k	<i>sen</i> <i>oñsemağantro</i>	<i>oğumiğansen ~</i> <i>oğumiğansiz</i> <i>oğumağanla</i>	“okumamışın”
III. t.k	<i>gol</i> <i>oñsemağantro</i>	<i>oğumiğandu</i>	“okumamış”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs</i> <i>oñsemağantro</i>	<i>oğumiğandimiz</i>	“okumamışsınız”
II. ç.k	<i>siler</i> <i>oñsemağantro</i>	<i>oğumiğansiler</i>	“okumamışsınız”
III. ç.k	<i>golar</i> <i>oñsemağantro</i>	<i>oğumiğan(du) ~</i> <i>oğuşmiğan</i>	“okumamışlar”

SUyg. Olumlu Soru Biçimi: Eylem köküne *gan* / *-ğan* / *-gen*, *-kan* / *-ken*, *-xan* / *-xen* geçmiş zaman eki ve *mi* soru ekinin getirilmesi ile yapılır (Tenişev & Todayava, 1966, 28).

YUyg. Olumlu Soru Biçimi: *Eylem* + *-GAn* + *mu* + *zamir kökenli şahıs eki*

Tablo 75. Sarı Uyğurca ve Yeni Uyğurcada ĞAn'lı Geçmiş Zamanın Olumlu Soru Biçimi

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men algam (< algan) mi?</i>	<i>alğanmumen?</i>	“almışım”
II. t.k	<i>sen algam (< algan) mi?</i>	<i>alğanmusen ?~ alğanmusiz?</i>	“almışsın”
III. t.k	<i>gol algam (< algan) mi?</i>	<i>alğanmu(du)?</i>	“almış”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs algam (< algan) mi?</i>	<i>alğanmumiz?</i>	“almışsınız”
II. ç.k	<i>siler algam (< algan) mi?</i>	<i>alğanmusiler?</i>	“almışsınız”
III.ç.k	<i>golar algam (< algan) mi?</i>	<i>alğanmu(du)? ~ élišmuğan?</i>	“almışlar”

V. Grup Belirsiz (Uzak) Geçmiş Zaman

SUyg. Olumlu Biçimi: Daha eski, uzak bir geçmiş zamanı anlatır. Eki o 'te'dir.

Tablo 76. Sarı Uyğurca Belirsiz (Uzak) Geçmiş Zamanın Olumlu Biçimi

Tekil	SUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men kelo 'te</i>	“(Uzun zaman önce) gelmiştim”
II. t.k	<i>sen kelo 'te</i>	“(Uzun zaman önce) gelmiştin”
III. t.k	<i>gol kelo 'te</i>	“(Uzun zaman önce) gelmişti”
Çoğul		
I. ç.k	<i>mıs kelo 'te</i>	“(Uzun zaman önce) gelmiştik”
II. ç.k	<i>siler kelo 'te</i>	“(Uzun zaman önce) gelmiştiniz”

III.ç.k	<i>golar kelo 'te</i>	“(Uzun zaman önce) gelmiştiler”
---------	-----------------------	---------------------------------

Kaynak: Ayazlı, 2017, 108

3.12.1.3. Gelecek Zaman

I. Yakın Gelecek Zaman

SUyg. Olumlu Biçimi: Eyleme *-ğış ~ -gış / -geş, -kış / -keş* gelecek zaman eki *-tır /tro* yahut *-metto* veya *-er(e)/-ir(e)* getirilerek yapılır (Tenişev, 1976, 87). Guo (2009, 117) *-ğış ~-gış/-geş, -kış/-keş* gelecek zaman ekinin henüz gerçekleştirilmemiş, fakat genelde belirli bir tarihte gerçekleşeceği kesin olan hareketler için kullanıldığını ifade eder.

Eski Türkçede gelecek zaman eki *-sIk, -DAçI, -çI, -GAy,-GU* ekleriyle yapılır. Planlanmış eylemleri ifade eden gelecek zaman eki *-sIk* ‘tır. *-DAçI* yazıtlarda görülen geçmiş zaman ekidir. *-çI* runik metinlerde seyrek olarak geçen gelecek zaman ekidir. *-GAy* eki Eski Uygur Türkçesinde gelecek zaman eki olarak kullanılmaktadır. Gelecek zaman için oluşturulan plan, istek veya taleplerini ifade etmek için kullanılan bir ektir. *-GU* eki gelecek zaman eki olarak kullanılmıştır.

YUyg. Olumlu Biçimi: *Eylem+ -i (<-a,-e)/y+ zamir kökenli şahıs eki*

Yeni Uygurcada *-i (<-a,-e)/y* eki gelecek zamanda yapılması planlanan, istenen, iş, oluş ve hareketleri ifade etmek için kullanılır. Ersoy (2021, 413) çalışmasında bu ekin zaman zaman geniş zamanı da ifade ettiğini söyler.

Tablo 77. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yakın Gelecek Zamanın Olumlu Biçimi (I)

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men mañğış</i>	<i>mañimen</i>	“(şimdi) gideceğim”
II. t.k	<i>sen mañğış</i>	<i>mañisen ~ mañisiz</i>	“(şimdi) gideceksin”
III. t.k	<i>gol mañğış</i>	<i>mañidu</i>	“(şimdi) gidecek”
Çoğul			

I. ç.k	<i>mıs mañğış</i>	<i>mañimiz</i>	“(şimdi) gideceğiz”
II. ç.k	<i>siler mañğış</i>	<i>mañisiler</i>	“(şimdi) gideceksiniz”
III.ç.k	<i>golar mañğış</i>	<i>mañidu ~ ménişidu</i>	“(şimdi) gidecekler”

**Tablo 78. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yakın Gelecek Zamanın Olumlu
Biçimi (II)**

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men tutkıştro / tutkışere</i>	<i>tutimen</i>	“tutacağım”
II. t.k	<i>sen tutkıştro / tutkışere</i>	<i>tutisen ~ tutisiz</i>	“tutacaksın”
III. t.k	<i>gol tutkıştro / tutkışere</i>	<i>tutidu</i>	“tutacak”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs tutkıştro / tutkışere</i>	<i>tutimiz</i>	“tutacağız”
II. ç.k	<i>siler tutkıştro / tutkışere</i>	<i>tutisiler</i>	“tutacaksınız”
III. ç.k	<i>golar tutkıştro / tutkışere</i>	<i>tutidu ~ tutişidu</i>	“tutacaklar”

**Tablo 79. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yakın Gelecek Zamanın Olumlu
Biçimi (III)**

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men körğıştro /körğışere</i>	<i>körimen</i>	“göreceğim”
II. t.k	<i>sen körğıştro /körğışere</i>	<i>körisen ~ körisiz</i>	“göreceksin”
III. t.k	<i>gol körğıştro /körğışere</i>	<i>köridu</i>	“görecek”

Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs körğıştro</i> <i>/körğışere</i>	<i>körimiz</i>	“göreceğiz”
II. ç.k	<i>siler körğıştro</i> <i>/körğışere</i>	<i>körisiler</i>	“göreceksiniz”
III.ç.k	<i>golar körğıştro</i> <i>/körğışere</i>	<i>köridu ~</i> <i>körişidu</i>	“görecekler”

SUyg. Olumsuz Biçimi: Tenişev (1976, 88) çalışmasında bu biçimin yapısını şöyle açıklar: eyleme *-ğ/-ge*, *-kı/-ke* gelecek zaman eki, olumsuzluk eki *-mes* eki getirilerek yapılır, *-mes* olumsuzluk eki üzerine *-tır /-tro* ya da *-er(e) / -ir(e)* getirildiği de görülür.

YUyg. Olumsuzluk Biçimi: *Eylem + -mA+ -y+ zamir kökenli şahıs eki*

Tablo 80. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yakın Gelecek Zamanın Olumsuz Biçimi (I)

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men mañğimes</i>	<i>mañmaymen</i>	“gitmeyeceğim”
II. t.k	<i>sen mañğimes</i>	<i>mañmaysen ~</i> <i>mañmaysız</i>	“gitmeyeceksin”
III. t.k	<i>gol mañğimes</i>	<i>mañmaydu</i>	“gitmeyecek”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs mañğimes</i>	<i>mañmaymiz</i>	“gitmeyeceğiz”
II. ç.k	<i>siler mañğimes</i>	<i>mañmaysiler</i>	“gitmeyeceksiniz”
III.ç.k	<i>golar mañğimes</i>	<i>mañmaydu ~</i> <i>ménişmeydu</i>	“gitmeyecekler”

Tablo 81. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yakın Gelecek Zamanın Olumlu Biçimi (II)

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men tutqımestro /</i> <i>tutqımeser</i>	<i>tutmaymen</i>	“tutmayacağım”

II. t.k	<i>sen tutkımetro / tutkımeser</i>	<i>tutmaysen ~t utmaysiz</i>	“tutmayacaksın”
III. t.k	<i>gol tutkımetro / tutkımeser</i>	<i>tutmaydu</i>	“tutmayacak”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs tutkımetro / tutkımeser</i>	<i>tutmaymiz</i>	“tutmayacağız”
II. ç.k	<i>siler tutkımetro / tutkımeser</i>	<i>tutmaysiler</i>	“tutmayacaksınız”
III. ç.k	<i>golar tutkımetro / tutkımeser</i>	<i>tutmaydu ~ tutişidu</i>	“tutmayacaklar”

SUyg. Olumlu Soru Biçimi: Tenişev ve Todeyava (199, 30) çalışmasında bu biçimin eyleme -ğış - -gış /-geş, -kış/-keş ekleri ve soru eki -mi getirilerek oluştuğunu söyler.

YUyg. Olumlu Soru Biçimi: Eylem+ -i (<-a,-e)/y+ zamir kökenli şahıs eki + mu

Tablo 82. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Yakın Gelecek Zamanın Olumlu Soru Biçimi

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men mañğış mi?</i>	<i>mañimenmu?</i>	“gidecek miyim?”
	<i>men kezgışmi?</i>	<i>kezimenmu?</i>	“gezecek miyim?”
II. t.k	<i>sen mañğış mi?</i>	<i>mañisenmu? ~ mañisizmu?</i>	“gidecek misin?”
	<i>sen kezgışmi?</i>	<i>kezişenmu? ~ kezişizmu?</i>	“gezecek misin?”
III. t.k	<i>gol mañğış mi?</i>	<i>mañidumu?</i>	“gidecek mi?”
	<i>gol kezgışmi?</i>	<i>kezişidumu?</i>	“gezecek mi?”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs mañğış mi?</i>	<i>manimizmu?</i>	“gidecek miyiz?”
	<i>mıs kezgışmi?</i>	<i>kezişimizmu?</i>	“gezecek miyiz?”
II. ç.k	<i>siler mañğış mi?</i>	<i>mañisilermu?</i>	“gidecek misiniz?”
	<i>siler kezgışmi?</i>	<i>kezişilermu?</i>	“gezecek misiniz?”

III.ç.k	<i>golar maŋğış mi?</i>	<i>maŋidumu? ~ méŋişidumu?</i>	“gidecekler mi?”
	<i>golar kezğışmi?</i>	<i>kezidumu? ~ kezişidumu?</i>	“gezecekler mi?”

II. Tip Gelecek Zaman

SUyg. Olumlu Biçimi: Tenişev (1976, 90) çalışmasında eyleme *-ğı/kı, -ğö/-gu* gelecek zaman ekinin getirilmesi ile yapıldığını söyler. Gelecek zamana ait örnekler: *maŋğö* “gidecek”, *yiğö* “yiyecek”, *minik oynağö* “parayla oynayacak”, *kel-go* “gelecek”, *par-ğö* “gidecek”, *ça itko* “çay yapacak”, *aytıkıla var-ğu* “söylemeye gideceğim”

YUyg. Olumlu Biçim: *Eylem + ğu, gü zaman eki + iyelik eki + -(dir)*

Tablo 83. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumlu Biçimi

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men maŋğö</i>	<i>maŋğum(dir)</i>	“gideceğim”
	<i>men yetko</i>	<i>etgüm(dir)</i>	“yapacağım”
II. t.k	<i>sen maŋğö</i>	<i>maŋğun(dir)</i>	“gideceksin”
	<i>sen yetko</i>	<i>etgün(dir)</i>	“yapacaksın”
III. t.k	<i>gol maŋğö</i>	<i>maŋğusi(dir)</i>	“gidecek”
	<i>gol yetko</i>	<i>etgüsi(dir)</i>	“yapacak”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs maŋğö</i>	<i>maŋğumiz(dir)</i>	“gideceğiz”
	<i>mıs yetko</i>	<i>etgümüz(dir)</i>	“yapacağız”
II. ç.k	<i>siler maŋğö</i>	<i>maŋğuniz</i>	“gideceksiniz”
	<i>siler yetko</i>	<i>etgünüziz</i>	“yapacaksınız”
III.ç.k	<i>golar maŋğö</i>	<i>maŋğusi(dir)</i>	“gidecekler”
	<i>golar yetko</i>	<i>etgüsi(dir)</i>	“yapacaklar”

SUyg. Olumsuz Biçimi: Eyleme *ğı/+gı, +kı* gelecek zaman eki ile *mes* (< *ermes) olumsuzluk ekinin getirilmesiyle yapılır.

YUyg. Olumsuz Biçimi: Eylem +mA + -GU/-KU + İyelik eki + -dUr (durur/turur)

Tablo 84. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumsuz Biçimi

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men mañğimes</i>	<i>mañmağum(dur)</i>	“gitmeyeceğim”
II. t.k	<i>sen mañğimes</i>	<i>mañmağun(dur)</i>	“gitmeyeceksin”
III. t.k	<i>gol mañğimes</i>	<i>mañmağusi(dur)</i>	“gitmeyecek”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs mañğimes</i>	<i>mañmağumuz(dur)</i>	“gitmeyeceğiz”
II. ç.k	<i>siler mañğimes</i>	<i>mañmağunuz(dur)</i>	“gitmeyeceksiniz”
III.ç.k	<i>golar mañğimes</i>	<i>mañmağuları(dur)</i>	“gitmeyecekler”
Tekil			
I. t.k	<i>men yetkimes</i>	<i>etmegüm(dür)</i>	“yapmayacağım”
II. t.k	<i>sen yetkimes</i>	<i>etmegün(dür)</i>	“yapmayacaksın”
III. t.k	<i>gol yetkimes</i>	<i>etmegüsi(dür)</i>	“yapmayacak”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs yetkimes</i>	<i>etmegümüz(dür)</i>	“yapmayacağız”
II. ç.k	<i>siler yetkimes</i>	<i>etmegünüz(dür)</i>	“yapmayacaksınız”
III.ç.k	<i>golar yetkimes</i>	<i>etmegüleri(dür)</i>	“yapmayacaklar”

SUyg. Olumlu Soru Biçimi: Eyleme getirilen + -ğı ve +m soru eki ile yapılır.

Tablo 85. Sarı Uygurcada Gelecek Zamanın Soru Biçimi

Tekil	SUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men mañğım?</i>	“gidecek miyim?”
II. t.k	<i>sen mañğım?</i>	“gidecek misin?”
III. t.k	<i>gol mañğım?</i>	“gidecek mi?”
Çoğul		

I. ç.k	<i>mıs mañğım?</i>	“gidecek miyiz?”
II. ç.k	<i>siler mañğım?</i>	“gidecek misiniz?”
III.ç.k	<i>golar mañğım?</i>	“gidecekler mi”

Kaynak: Ayazlı, 2017, 111.

Yeni Uygurcada gelecek zaman; yaygın olarak kullanılmayan gelecek zaman ifade eden birkaç tip daha vardır.

Olumlu Biçim: *Eylem + -(ä/y)digän zaman eki + zamir kökenli şahıs eki*

Tablo 86. Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumlu Biçimi (a)

Tekil	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>köridiğän(di)men</i>	“göreceğim”
II. t.k	<i>köridiğänsen ~ köridiğänsiz köridiğänla</i>	“göreceksin”
III. t.k	<i>köridiğän(du)</i>	“görecek”
Çoğul		
I. ç.k	<i>köridiğän(di)miz</i>	“göreceğiz”
II. ç.k	<i>köridiğänsiler</i>	“göreceksiniz”
III.ç.k	<i>köridiğän ~ körişidiğän</i>	“görecekler”

Olumsuz Biçim: *Eylem+ mä olumsuzluk eki+ -ydiğän zaman eki + zamir kökenli şahıs eki*

Tablo 87. Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumsuz Biçimi (a)

Tekil	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>körmeydiğän(di)men</i>	“görmeyeceğim”
II. t.k	<i>körmeydiğänsen ~ körmeydiğänsiz körmeydiğänla</i>	“görmeyeceksin”
III. t.k	<i>körmeydiğän(du)</i>	“görmeyecek”

Çoğul		
I. ç.k	<i>körmeydiğan(di)miz</i>	“görmeyeceğiz”
II. ç.k	<i>körmeydiğansiler</i>	“görmeyeceksiniz”
III. ç.k	<i>körmeydiğan</i>	“görmeyecekler”

Olumlu Soru Biçimi: Eylem + -(ä/y)digän zaman eki + zamir kökenli şahıs eki + -mi soru eki

Tablo 88. Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumlu Soru Biçimi (a)

Tekil	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>köridiğanmenmu</i>	“görecek miyim?”
II. t.k	<i>köridiğansenmu ~ köridiğansizmu köridiğanlimu</i>	“görecek misin?”
III. t.k	<i>köridiğanmu</i>	“görecek mi?”
Çoğul		
I. ç.k	<i>köridiğanmizmu</i>	“görecek miyiz?”
II. ç.k	<i>köridiğansilermu</i>	“görecek misiniz?”
III.ç.k	<i>köridiğanmu</i>	“görecekler mi?”

Olumsuz Soru Biçimi: Eylem + -mä olumsuzluk eki+ -ydiğän zaman eki + zamir kökenli şahıs eki + -mi soru eki

Tablo 89. Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumsuz Soru Biçimi (a)

Tekil	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>körmeydiğanmenmu</i>	“görmeyecek miyim”
II. t.k	<i>körmeydiğansenmu ~ körmeydiğansizmu körmeydiğanlimu</i>	“görmeyecek misin”
III. t.k	<i>körmeydiğanmu</i>	“görmeyecek mi”
Çoğul		

I. ç.k	<i>körmeydiğanmizmu</i>	“görmeyecek miyiz”
II. ç.k	<i>körmeydiğansilermu</i>	“görmeyecek misiniz”
III.ç.k	<i>körmeydiğanmu</i>	“görmeyecekler mi”

Olumlu Biçim: Eylem + -mağçi/mekçi zaman eki + zamir kökenli şahıs eki

Tablo 90. Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumlu Biçimi (b)

Tekil	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>körmekçimen</i>	“görmek istiyorum, göreceğim
II. t.k	<i>körmekçisen ~ körimekçisiz körmekçila</i>	“görmek istiyorsun, göreceksin”
III. t.k	<i>körmekçi</i>	“görmek istiyor, görecek ”
Çoğul		
I. ç.k	<i>körmekçimiz</i>	“görmek istiyoruz, göreceğiz”
II. ç.k	<i>körmekçisiler</i>	“görmek istiyorsunuz, göreceksiniz”
III. ç.k	<i>körmekçi ~körüşmekçi</i>	“görmek istiyorlar, görecekler”

Olumsuz Biçim: Eylem + -mağçi/mekçi zaman eki + *emes* + zamir kökenli şahıs eki

Tablo 91. Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumsuz Biçimi (b)

Tekil	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>körmekçi emes men</i>	“görmek istemiyorum, görmeyeceğim
II. t.k	<i>körmekçi emes sen ~ körimekçi emes siz</i>	“görmek istemiyorsun, görmeyeceksin”
III. t.k	<i>körmekçi emes</i>	“görmek istemiyor, görmeyecek”
Çoğul		
I. ç.k	<i>körmekçi emes miz</i>	“görmek istemiyoruz,

		görmeyeceğiz”
II. ç.k	<i>körmekçi emes siler</i>	“görmek istemiyorsunuz, görmeyeceksiniz”
III. ç.k	<i>körmekçi emes</i>	“görmek istemiyorlar, görmeyecekler”

Olumlu Soru Biçimi: Eylem + - *mağçi/mekçi zaman eki* + zamir kökenli şahıs eki + -*mi soru eki*

Tablo 92. Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumlu Soru Biçimi (b)

Tekil	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>körmekçimenmi</i>	“görmek istiyor muyum, göreceğim miyim”
II. t.k	<i>körmekçisenmi ~ körimekçisizmi</i>	“görmek istiyor musun, görecek misin”
III. t.k	<i>körmekçimi</i>	“görmek istiyor mu, görecek mi”
Çoğul		
I. ç.k	<i>körmekçimizmi</i>	“görmek istiyor muyuz, görecek miyiz”
II. ç.k	<i>körmekçisilermi</i>	“görmek istiyor musunuz, görecek misiniz”
III. ç.k	<i>körmekçimi</i>	“görmek istiyorlar mı, görecekler mi”

Olumsuz Soru Biçimi: Eylem + - *mağçi/mekçi zaman eki* + *emäs* + zamir kökenli şahıs eki + -*mi soru eki*

Tablo 93. Yeni Uygurcada Gelecek Zamanın Olumsuz Soru Biçimi (b)

Tekil	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>körmekçi emesmenmi</i>	“görmek istemiyor muyum, görmeyecek miyim”
II. t.k	<i>körmekçi emessenmi ~ körimekçi emessiz mi</i>	“görmek istemiyor musun, görmeyecek misin”

III. t.k	<i>körmekçi emesmi</i>	“görmek istemiyor mu, görmeyecek mi”
Çoğul		
I. ç.k	<i>körmekçi emesimizmi</i>	“görmek istemiyor muyuz, görmeyecek miyiz”
II. ç.k	<i>körmekçi emessilermi</i>	“görmek istemiyor musunuz, görmeyecek misiniz”
III.ç.k	<i>körmekçi emesmi</i>	“görmek istemiyorlar mı, görmeyecekler mi”

I. Tahmini (Belirsiz) Zaman Gelecek Zaman

SUyg. Olumlu Biçim: Tahmini gelecek zaman için *-ar/-er, -ır/-ir* eki kullanılır.

Yeni Uygurcada *-r, -ar, -er* ekleri geniş zaman için kullanılmaktadır. Tömür (2003, 343) çalışmasında bu *eki pütmigen hazırki zaman* “tamamlanmamış şimdiki zaman” başlığı altında incelemiştir. Yeni Uygurcada geniş zaman için *-ur, -ür* ekleri de yaygın olmasa da kullanılmaktadır.

Öztürk, (2020, 85) Yeni Uygurcada bu ekin kesin belli bir zamanı değil, ‘her zaman’ diyebileceğimiz bir zamanı ifade ettiğini belirtmiştir.

Öztürk (2020, 86) bu zaman için geçmişten, içinde bulunulan ana kadar olan bir zamanı ifade ettiğini ve geniş zamanının bu fonksiyonunda bir devamlılık olduğunu belirtmektedir.

YUyg. Olumlu Biçim: *Eylem + -(A)r + zamir kökenli şahıs eki*

Tablo 94. Sarı Uygurcada Belirsiz Gelecek Zamanın ve Yeni Uygurcada Geniş Zamanın Olumlu Biçimi

Tekil	SUyg.	Anlam	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men tızar</i>	“yazacağım / yazarım (olasılık/ ihtimal)”	yazarmen	“yazarım”
II. t.k	<i>sen tızar</i>	“yazacaksın / yazarsın”	yazarsen ~ yazarsız	“yazarsın”

III. t.k	<i>gol tizar</i>	“yazacak / yazar”	yazar	“yazar”
Çoğul				
I. ç.k	<i>mis tizar</i>	“yazacağınız / yazarınız”	yazarmiz	“yazarınız”
II. ç.k	<i>siler tizar</i>	“yazacaksınız / yazarsınız”	yazarsiler	“yazarsınız”
III.ç.k	<i>golar tizar</i>	“yazacaklar / yazarlar”	yazar ~ yézişir	“yazarlar”
Tekil				
I. t.k	<i>men parar</i>	“gideceğim / giderim”	<i>bararmen</i>	“giderim”
II. t.k	<i>sen parar</i>	“gideceksin / gidersin”	<i>barasen</i>	“gidersin”
III. t.k	<i>gol parar</i>	“gidecek / gider”	<i>barar</i>	“gider”
Çoğul				
I. ç.k	<i>mis parar</i>	“gideceğiz / gideriz”	<i>bararmiz</i>	“gideriz”
II. ç.k	<i>siler parar</i>	“gideceksiniz / gidersiniz”	<i>bararsiler</i>	“gidersiniz”
III.ç.k	<i>golar parar</i>	“gidecekler/ giderler”	<i>barar</i>	“giderler”

Tablo 95. Sarı Uygurcada Belirsiz Gelecek Zamanın ve Yeni Uygurcada Geniş Zamanın Olumlu Biçimi

Tekil	SUyg	Anlam	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men yörgener</i>	“öğreneceğim”	<i>öginermen</i>	“öğrenirim”
II. t.k	<i>sen yörgener</i>	“öğreneceksin”	<i>öginersen</i>	“öğrenirsin”
III. t.k	<i>gol</i>	“öğrenecek”	<i>öginer</i>	“öğrenir”

<i>yörgener</i>				
Çoğul				
I. ç.k	<i>mis yörgener</i>	“öğreneceğiz”	<i>öginermiz</i>	“öğreniriz”
II. ç.k	<i>siler yörgener</i>	“öğreneceksiniz”	<i>öginersiler</i>	“öğrenirsiniz”
III. ç.k	<i>golar yörgener</i>	“öğrenecekler”	<i>öginer</i>	“öğrenirler”

SUyg. Olumsuz Biçimi: Eyleme getirilen *-mas/-mes* olumsuzluk eki ile yapılır.

YUyg. Olumsuz Biçimi: *Eylem + -mAs* olumsuzluk eki + *-(A)r* + *zamir kökenli şahıs eki*

Tablo 96. Sarı Uygurcada Belirsiz Gelecek Zamanın ve Yeni Uygurcada Geniş Zamanın Olumsuz Biçimi

Tekil	SUyg.	Anlam	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men tızmas</i>	“yazmayacağım / yazmam (olasılık)”	<i>yazmasmen</i>	“yazmam”
II. t.k	<i>sen tızmas</i>	“yazmayacaksın / yazmazsın”	<i>yazmassen</i>	“yazmazsın”
III. t.k	<i>gol tızmas</i>	“yazmayacak / yazmaz”	<i>yazmas</i>	“yazmaz”
Çoğul				
I. ç.k	<i>mis tızmas</i>	“yazmayacağız / yazmayız”	<i>yazasmiz</i>	“yazmayız”
II. ç.k	<i>siler tızmas</i>	“yazmayacaksınız / yazmazsınız”	<i>yazmassiler</i>	“yazmazsınız”
III. ç.k	<i>golar tızmas</i>	“yazmayacaklar / yazmazlar”	<i>yazmas ~ yézişmas</i>	“yazmazlar”
Tekil				
I. t.k	<i>men parmas</i>	“gitmeyeceğim”	<i>barmasmen</i>	“gitmem”
II. t.k	<i>sen parmas</i>	“gitmeyeceksin”	<i>barmassen</i>	“gitmezsin”

III. t.k	<i>gol parmas</i>	“gitmeyecek”	<i>barmas</i>	“gitmez”
Çoğul				
I. ç.k	<i>mis parmas</i>	“gitmeyeceğiz”	<i>barmasmiz</i>	“gitmeyiz”
II. ç.k	<i>siler parmas</i>	“gitmeyeceksiniz”	<i>barmassiler</i>	“gitmezsiniz”
III.ç.k	<i>golar parmas</i>	“gitmeyecekler”	<i>barmas</i>	“gitmezler”
Tekil				
I. t.k	<i>men yörgener</i>	“öğreneceğim”	<i>ögenmesmen</i>	“öğrenmem”
II. t.k	<i>sen yörgener</i>	“öğreneceksin”	<i>ögenmessen</i>	“öğrenmezsin”
III. t.k	<i>gol yörgener</i>	“öğrenecek”	<i>ögenmes</i>	“öğrenmez”
Çoğul				
I. ç.k	<i>mis yörgener</i>	“öğreneceğiz”	<i>ögenmesmiz</i>	“öğrenmeyiz”
II. ç.k	<i>siler yörgener</i>	“öğreneceksiniz”	<i>ögenmessiler</i>	“öğrenmezsiniz”
III. ç.k	<i>golar yörgener</i>	“öğrenecekler”	<i>ögenmes</i>	“öğrenmezler”

IV. Tip Gelecek Zaman

Bir başka gelecek zaman biçimi de eyleme getirilen *-ğır/-gır, -kır* eki ile yapılır. Tenişev (1976, 92)., ekin *-gu + erür* yapısından gelişmiş olduğunu savunur.

Tablo 97. Sarı Uygurcada IV. Tip Gelecek Zamanın Olumlu Biçimi

Tekil	SUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men tapkır</i>	“bulacağım”
II. t.k	<i>sen tapkır</i>	“bulacaksın”
III. t.k	<i>gol tapkır</i>	“bulacak”
Çoğul		
I. ç.k	<i>mis tapkır</i>	“bulacağız”
II. ç.k	<i>siler tapkır</i>	“bulacaksınız”

III. ç.k	<i>golar tapkır</i>	“bulacaklar”
Tekil		
I. t.k	<i>men tiğır</i>	“söyleyeceğim”
II. t.k	<i>sen tiğır</i>	“söyleyeceksin”
III. t.k	<i>gol tiğır</i>	“söyleyecek”
Çoğul		
I. ç.k	<i>mis tiğır</i>	“söyleyeceğiz”
II. ç.k	<i>siler tiğır</i>	“söyleyeceksiniz”
III. ç.k	<i>golar tiğır</i>	“söyleyecekler”

Kaynak: Ayazlı, 2017, 113

3.13. Tasarlama Kipleri

Fiilin olumlu veya olumsuz yöndeki gerçekleşmesini; tasarlanan istek, emir, şart ve gereklilik kavramları veren kiplerdir. Korkmaz (2009, 647) tasarlama kiplerini, daha gerçekleşmemiş olan, ancak gerçekleşmesi istek, emir, şart gereklilik şekillerinde tasarlanan kipler olarak tanımlamaktadır. Sarı Uygurcaya ait tasarlama kipleri Tenişev ve Malov tarafından Emir, İstek/Dilek ve Şart kipi olmak üzere üç kategoride incelenmiş (Tenişev, 1976, 97-100; Malov, 1957, 187-189). Chen Zongzhen ve Mei Guo tarafından ise Emir ve Şart olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır (Chen Zongzhen, 2004, 181-182; Mei Guo, 2009, 204-215). Bu çalışmada da tasarlama kipleri Emir ve Şart olmak üzere iki kategoride değerlendirilmiştir.

Yeni Uygurcadaki Tasarlama Kiplerini şart, istek, gereklilik ve emir olarak dörde ayrılmıştır. Kaşgarlı (1992, 179) çalışmasında diğerlerinden farklı olarak tasarlama kiplerini emir, şart, istek, şüphe ve gereklilik olarak beşe ayırmıştır: Yeni Uygurcada geniş zaman eki olarak kullanılan *-r -Ar* ekleri şüphe manasında da kullanılabilir: *kara-r* “bakabilir”

3.13.1. Emir Kipi

Emir kipleri, yapılması istenen işi kesinliğe bağlayarak emir biçiminde ifade eden kiplerdir. Emir kipi, emir işlevi dışında istek, dilek gibi işlevler de üstlenebilir. Emir

kipinde her şahıs için ayrı bir ek vardır. Yeni Uygurcada de her şahıs için ayrı bir emir eki kullanılır. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada kişilere göre emir çekimi ekleri şöyledir:

Tablo 98. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Emir Kipi

Tekil	SUyg.	YUyg.	ET
I. t.k	-en /-ın /-in /-n	-y;-ay/-ey	-Ayın, -yın (<i>n ağzında nadiren - AyAn</i>)
II. t.k	-Ø	-Ø -ğın, -gın, -kın, -kin, -ğil, -gil, -kıl, -kil (i)η, -(u)η, -(ü)η, -sila, -sile	-ğıl (<i>bazen eksiz</i>)
III. t.k	-kay/-key, -ğay, -ğey	-sun	-zUn
Çoğul			
I. ç.k	-en, -em, -ene/ -ine, -ını/-ini	-yli;-ayli,eyli	-AlIm, -lIm
II. ç.k	-Ø	-(i)ηlar,-(u)ηlar, - (ü)ηlar,	-(X)η
III. ç.k	-kay/-key, -ğay, -ğey	-sun	-zUnlAr

II. t.k. emir için özel bir ek yoktur. Eksiz kullanım söz konusudur. Tekin (2003, 180-181) çalışmasında emir kipinin III. tekil -zUn ekinin nadiren -çun eki olarak geçtiğini belirtir: *türük bodun yok bolmaz-zun bodun bol-çun tiyip* “Türk halkı yok olmasın, (yeniden) hak olsun diye...” (KT D 11, BK D 10).

II. ç.k emir için özel bir ek yoktur. Eksiz kullanım söz konusudur. Emir kipinin çoğul ikincisi -(X)η Irk Bitig’de daha çok-(X)ηlAr eki olarak kurulur.

Tenişev, (1976, 98) Sarı Uygurcada emir eklerini İstek/Dilek kipi olarak adlandırmıştır Sarı Uygurcaya ait çekim ekleri için bk.

Tablo 99. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Emir Kipinin Çekimi

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men ızden (<ızıt-en)</i>	<i>evetey</i>	“göndereyim”
II. t.k	<i>sen ızıt</i>	<i>evet ~ evetgin ~ evetgil ~ evetiñ ~ evetsile</i>	“gönder!”
III. t.k	<i>gol ızıtkey</i>	<i>evetsun</i>	“göndersin!”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mis ızden</i>	<i>eveteyli</i>	“gönderelim”
II. ç.k	<i>siler ızıt!</i>	<i>evetiñlar</i>	“gönderin!”
III.ç.k	<i>golar ızıtkey</i>	<i>evetsun</i>	“göndersinler!”
Tekil			
I. t.k	<i>men paştēn (pašte+en)</i>	<i>başlay</i>	“başlayayım!”
II. t.k	<i>sen pašta!</i>	<i>başla ~ başliğin ~ başliğil ~ başlañ ~ başlasila</i>	“başla!”
III. t.k	<i>gol paštağıy</i>	<i>başlasun</i>	“başlasın!”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mis paştēn</i>	<i>başlayli</i>	“başlayalım!”
II. ç.k	<i>siler pašta!</i>	<i>başliñlar</i>	“başlayın!”
III. ç.k	<i>golar paštağıy</i>	<i>başlasun</i>	“başlasınlar!”

Emir kipi örnekleri:

Tablo 100. Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Emir Kipini Olumlu Çekim Örnekleri

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>per-in</i>	<i>ber-ey</i>	“vereyim”

	<i>kal-in</i>	<i>kal-ay</i>	“kalayım, durayım”
	<i>men per yırlain</i>	<i>men bir irley</i>	“şarkı söyleyeyim”
	<i>kare-in</i>	<i>karay</i>	“bakayım”
	<i>seni kaçırvin</i>	<i>séni kıçkaray</i>	“seni davet edeyim”
II. t.k	<i>ot peri</i>	<i>ot ber ~ bergil ~ bergin ~ beriñ ~ bersile</i>	“ateş ver!”
	<i>kız ay kel!</i>	<i>hey kız kel ~ kelgil ~ kelgin ~ keliñ ~ kelsile</i>	“Hey kız gel!”
	<i>uş konuktan soñ sen kel!</i>	<i>üç kün soñra kel ~ kelgil ~ kelgin ~ keliñ ~ kelsile</i>	“üç gün sonra gel!”
	<i>minoğan hattı kökl</i>	<i>maña mingen atni körset ~ körestgil ~ körsetgin ~ körsetiñ ~ körsetsile</i>	“bindiğin atı (binek atını) göster”
III. t.k	<i>(gol) pol-ğay ~ polğıy</i>	<i>(u) bolsun</i>	“olsun!”
	<i>(gol) kel-gey</i>	<i>(u) kelsin</i>	“gelsin”
	<i>(gol) bol-ğey</i>	<i>(u) bolsun</i>	“olsun!”
Çoğul			
I. ç.k	<i>kel-ina</i>	<i>keleyli</i>	“gelelim”
	<i>suras-ina</i>	<i>sorayli</i>	“soralım”
	<i>eç-ine</i>	<i>içeyli</i>	“içelim”
	<i>parina ~parını</i>	<i>béreyli</i>	“gidelim”
	<i>karini</i>	<i>karayli</i>	“bakalım”
	<i>izdını</i>	<i>eveteyli</i>	“gönderelim”
II. ç.k	<i>(siler) par!</i>	<i>(siler)bariñlar</i>	“gidin!”
	<i>(siler) kır!</i>	<i>(siler) kiriñlar</i>	“girin!”

III. ç.k	(golar) par!	(ular) barsun	“gitsinler!”
	(golar) kır!	(ular) kirsun	“girsinler!”

Olumsuz Biçimi: Emir kipinin olumsuz biçiminin kişilere göre çekimi şöyledir:

Tablo 101. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Emir Kipi (Olumsuz)

Tekil	SUyg.	YUyg.	ET
I. t.k	-mas/-mes, -pas/-pes	-may/-mey	-mAyın
II. t.k	-ma/-me, -pa/-pe	-m(A) - m(A)ğın, - m(A)gın, - m(A)kın, - m(A)kin, - m(A)ğil, - m(A)gil, - m(A)kıl, - m(A)kil - m(A)η (nezaket için) - m(A)sila, - m(A)sile (hürmet için)	-mA
III. t.k	-ma/-me, -pa/-pe	- m(A)sun	-mAzUn
Çoğul			
I. ç.k	-mas/-mes, -pas/-pes	- m(A)yli	-mAlIm
II. ç.k	-ma/-me, -pa/-pe	- m(A)ηlar	-mAsIη
III.ç.k	-ma/-me, -pa/-pe	- m(A)sun	-mAzUnlAr

Tablo 102. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Emir Kipinin Olumsuz Örnekleri

Tekil	SUyg.	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>men ızıtıpas!</i>	<i>evetmey</i>	“göndermeyeyim”
II. t.k	<i>sen ızıtıpa!</i>	<i>evetme ~ evetmigın ~ evetmigil ~ evetmeŋ ~ evetmisile</i>	“gönderme!”
III. t.k	<i>gol ızıtıpağıy!</i>	<i>evetmisun</i>	“göndermesin!”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs ızıtıpas!</i>	<i>evetmeyli</i>	“göndermeyelim”
II. ç.k	<i>siler ızıtıpa!</i>	<i>evetmeŋlar</i>	“göndermeyin!”
III. ç.k	<i>golar ızıtıpağıy!</i>	<i>evetmisun</i>	“göndermesinler!”
Tekil			
I. t.k	<i>men kırmes!</i>	<i>kirmey</i>	“girmeyeyim”
II. t.k	<i>sen kırme!</i>	<i>kirme ~ kirmigın ~ kirmigil ~ kirmeŋ ~ kirmisile</i>	“girme!”
III. t.k	<i>gol kırmegiy!</i>	<i>kirmisun</i>	“girmesin!”
Çoğul			
I. ç.k	<i>mıs kırmes!</i>	<i>kirmeyli</i>	“girmeyelim!”
II. ç.k	<i>siler kırme!</i>	<i>kirmeŋlar</i>	“girmeyin!”
III. ç.k	<i>golar kırmegiy!</i>	<i>kirmisun</i>	“girmesinler!”

3.13.2. Şart Kipi

Bir oluş ve kılışı şarta, dileğe, isteğe bağlayan tasarlama kipleridir. Şart anlamı pek çok Türk dilinde olduğu gibi Sarı Uygurcada da -sA eki ile sağlanır. Malov, (1957, 189) birleşik biçim başlığı altında -nser ekine de yer verir ve eki çoğunlukla eski türkülerde duyduğunu ifade eder: *ton kezın-şer!*. “elbise giyinseniz!”, *as içinser*

“yemek yeseniz”, *at tutunsar* “atı hazırlasalar” Yeni Uygurcada şart kipi -sA ekinin üstüne iyelik kökenli şahıs eki getirilerek yapılır. Gabain, (1988, 91) Eski Türkçede şart en çok -sAr fiil şekline şahıs ekleri getirilerek yapıldığını belirtir.

Tablo 103. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Şart Kipi Olumlu Biçimi

Tekil	SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
I. t.k	<i>men kelse</i>	<i>kelsem</i>	<i>kel-ser men</i>	“gelsem”
II. t.k	<i>sen kelse</i>	<i>kelseñ</i>	<i>kel-ser sen</i>	“gelsen”
III. t.k	<i>gol kelse</i>	<i>kelse</i>	<i>kelser ol</i>	“gelse”
Çoğul				
I. ç.k	<i>mıs kelse</i>	<i>kelsek</i>	<i>kel-ser-miz</i>	“gelsek”
II. ç.k	<i>siler kelse</i>	<i>kelseñiz</i>	<i>kelser siz</i>	“gelseniz”
III.ç.k	<i>golar kelse</i>	<i>kelse ~ kelsiler</i>	<i>kel-ser olar</i>	“gelseler”
Tekil				
I. t.k	<i>men bolsa</i>	<i>bolsam</i>	<i>bol-sar men</i>	“olsam”
II. t.k	<i>sen bolsa</i>	<i>bolsañ</i>	<i>bol-sar sen</i>	“olsan”
III. t.k	<i>gol bolsa</i>	<i>bolsa</i>	<i>bol-sar ol</i>	“olsa”
Çoğul				
I. ç.k	<i>mıs bolsa</i>	<i>bolsağ</i>	<i>bol-sar miz</i>	“olsak”
II. ç.k	<i>siler bolsa</i>	<i>bolsañız</i>	<i>bol-sar siz</i>	“olsanız”
III. ç.k	<i>golar bolsa</i>	<i>bolsa ~ bolsalar</i>	<i>bolsa olar</i>	“olsalar”

Olumsuz Biçimi: Eyleme -ma/-me, -ba/-be, -pa/-pe olumsuzluk eki ve şart kipi -sA ‘nın getirilmesi ile yapılır. Yeni Uygurcada şart kipinin olumsuzu -m(A) (> mi) eki ile yapılır.

Tablo 104. Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Emir Kipinin Olumsuzu

Tekil	SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
I. t.k	<i>men kelmese</i>	<i>kelmisem</i>	<i>kelmeser men</i>	“gelmesem”
II. t.k	<i>sen kelmese</i>	<i>kelmiseñ</i>	<i>kelmeser sen</i>	“gelmesen”
III. t.k	<i>gol kelmese</i>	<i>kelmise</i>	<i>kelmeser ol</i>	“gelmese”
Çoğul				
I. ç.k	<i>mıs kelmese</i>	<i>kelmisek</i>	<i>kelmeser miz</i>	“gelmesek”
II. ç.k	<i>siler kelmese</i>	<i>kelmiseñiz</i>	<i>kelmeser siz</i>	“gelmeseniz”
III. ç.k	<i>golar kelmese</i>	<i>kelmise ~ kelmisiler</i>	<i>kelmeser olar</i>	“gelmeseler”
Tekil				
I. t.k	<i>men bolmasa</i>	<i>bolmisam</i>	<i>bolmasar men</i>	“olmasam”
II. t.k	<i>sen bolmasa</i>	<i>bolmisañ</i>	<i>bolmasar sen</i>	“olmasan”
III. t.k	<i>gol bolmasa</i>	<i>bolmisa</i>	<i>bolmasar ol</i>	“olmasa”
Çoğul				
I. ç.k	<i>mıs bolmasa</i>	<i>bolmisaş</i>	<i>bolmasar miz</i>	“olmasak”
II. ç.k	<i>siler bolmasa</i>	<i>bolmisañız</i>	<i>bolmasar siz</i>	“olmasanız”
III. ç.k	<i>golar bolmasa</i>	<i>bolmisa ~ bolmisalar</i>	<i>bolmasar olar</i>	“olmasalar”

3.13.3. İstek kipi

Yeni Uygurcada birden fazla tip istek kipi bulunmaktadır. Sadece -GAy fiil çekimi ve -GU+iyelik eki+ bar veya kel fiiliyle yapılan istek kipi olarak ele alan kaynaklar olduğu gibi (Öztürk; 2020, 91, Doğan; 2016, 133); bunlara ek olarak -mAkçi ekiyle yapılan istek kipini ele alan kaynaklar (Ersoy, 2021, 415). Kaşgarlı -GU+iyelik eki+ bar veya kel fiiliyle yapılan istek kipi ile 1.şahıs teklik için -(A)y 1. Şahıs çokluk için -AylI eki istek bildirdiğini ifade eder (Kaşgarlı, 1992, 178).

Eski Türkçede istek kipi için özel bir ek yoktur. Emir kipinin 1. Tekil şahıs ve 1. Çoğul şahıs ekleri istek anlamında kullanılır. -GAy gelecek zaman eki istek

anlamında kullanılmaktadır.

Olumlu Biçim: *Eylem+ -GAy+ zamir kökenli şahıs eki*

Tablo 105. Yeni Uygurcada İstek Kipi Olumlu Biçimi (a)

Tekil	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>kel-gey-men</i>	“geleyim”
II. t.k	<i>kel-gey-sen</i> <i>kel-gey-siz</i> <i>kel-gey-le</i>	“gelesin”
III.t.k	<i>kel-gey</i>	“gele”
Çoğul		
I. ç.k	<i>kelgeymiz</i>	“gelelim”
II.ç.k	<i>kelgeysiler</i>	“gelesiniz
III.ç.k	<i>kel-gey ~ kel-gey-ler</i>	“geleler”

Olumsuz Biçim: *Eylem + -mA (>-mi-)+ -GAy+ zamir kökenli şahıs eki*

Tablo 106. Yeni Uygurcada Emir Kipinin Olumsuz Biçimi

Tekil	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>kel-mi-gey-men</i>	“gelmeyim”
II. t.k	<i>kel-mi-gey-sen</i> <i>kel-mi-gey-siz</i>	“gelmesin”
III. t.k	<i>kel-mi-gey</i>	“gelme”
Çoğul		
I. ç.k	<i>kel-mi-geymiz</i>	“gelmeyelim”
II.ç.k	<i>kel-mi-geysiler</i>	“gelmesiniz
III. ç.k	<i>kel-mi-gey ~ kel-mi-gey-ler</i>	“gelmeyeler”

Olumlu Biçim: *Eylem + -GU+ iyelik eki+ bar veya kel*

Tablo 107. Yeni Uygurcada İstek Kipi Olumlu Biçimi (b)

Tekil	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>kel-kü-m bar/kel</i>	“geleyim”
II. t.k	<i>kel-kün bar/kel</i>	“gelesin”
III. t.k	<i>kel-kü-si-bar/kel</i>	“gele”
Çoğul		
I. ç.k	<i>kel-kü-miz bar/kel</i>	“gelelim”
II. ç.k	<i>kel-kü-ñlar bar/kel</i>	“gelesiniz
III. ç.k	<i>kel-kü-si bar/kel</i>	“geleler”

Olumsuz Biçim: *Eylem + -GU+ iyelik eki+ yok*

Tablo 108. Yeni Uygurcada İstek Kipi Olumsuz Biçimi (b)

Tekil	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>kel-kü-m yok</i>	“gelmeyeyim”
II. t.k	<i>kel-kün yok</i>	“gelmesin”
III. t.k	<i>kel-kü-si- yok</i>	“gelme”
Çoğul		
I. ç.k	<i>kel-kü-miz yok</i>	“gelmeyelim”
II. ç.k	<i>kel-kü-ñlar yok</i>	“gemlesiniz
III. ç.k	<i>kel-kü-si yok</i>	“gelmeyeler”

3.13.4. Gereklilik kipi

Eski Türkçede de Yeni Uygurcada olduğu gibi gereklilik kipini karşılayan bir ek yoktur. Eski Türkçede gereklilik anlamı *kergek* “gerek” sözcüğü ile karşılanmaktadır. Eski Türkçede -GU eki de gereklilik anlamında kullanılmaktadır.

Yeni Uygurcada gereklilik kipi birleşik yapıda değişik ekler kullanılarak çekimlenir.

Şart ekiyle çekimlendikten sonra getirilen *kerek* “gerek” bazen de *lazım* “lazım” kelimeleri getirilerek yapılır. *Şart* “şart”, *zörür* “zaruri” gibi kelimeler *kerek* ve *lazım* kelimelerinin anlamına yakın olduğu için kullanılabilir.

Olumlu Biçim: *Eylem + -sA + şahıs eki + kérek*

Tablo 109. Yeni Uygurcada Gereklilik Kipi Olumlu Biçimi (a)

Tekil	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>kel-se-m kérek</i>	“gelmeliyim”
II. t.k	<i>kel-se-η ~ kel-se-ηiz / kelsile kérek</i>	“gelmelisin”
III.t.k	<i>kel-se kérek</i>	“gelmeli”
Çoğul		
I. ç.k	<i>kel-se-k kérek</i>	“gelmeliyiz”
II. ç.k	<i>kel-se-ηlar kérek</i>	“gelmelisiniz
III. ç.k	<i>kel-se kérek</i>	“gelmeliler”

Olumsuz Biçim: *Eylem + -mi (<-mA) olumsuzluk eki + -sA şart eki + iyelik kökenli şahıs eki + kérek*

Tablo 110. Yeni Uygurcada Gereklilik Kipi Olumsuz Biçimi (a)

Tekil	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>kel-mi-se-m kérek</i>	“gelmemeliyim”
II. t.k	<i>kel- mi-se-η ~ kel- mi-se-ηiz / kel-mi-sile kérek</i>	“gelmemelisin”
III.t.k	<i>kel-mi-se kérek</i>	“gelmemeli”
Çoğul		
I. ç.k	<i>kel-mi-se-k kérek</i>	“gelmemeliyiz”
II. ç.k	<i>kel-mi-se-ηlar kérek</i>	“gelmemelisiniz
III. ç.k	<i>kel-mi-se kérek</i>	“gelmemeliler”

Olumlu Biçim: *Eylem + -ş +iyelik eki+ kérek*

Tablo 111. Yeni Uygurcada Gereklilik Kipi Olumlu Biçimi (b)

Tekil	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>kél-iş-i-m kérek</i>	“gelmeliyim”

II. t.k	<i>kél-iş-i-η ~ kél-iş-i-ηiz / kél-iş-sile kérek</i>	“gelmelisin”
III.t.k	<i>kél-iş-i kérek</i>	“gelmeli”
Çoğul		
I. ç.k	<i>kél-iş-i-miz kérek</i>	“gelmeliyiz”
II. ç.k	<i>kél-iş-i-ηlar kérek</i>	“gelmelisiniz
III. ç.k	<i>kél-iş-i kérek</i>	“gelmeliler”

Olumsuz Biçim: *Eylem + -ş +iyelik eki+ kérek+ emes*

Tablo 112. Yeni Uygurcada Gereklilik Kipinin Olumsuz Biçimi (b)

Tekil	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>kél-iş-i-m kérek emes</i>	“gelmemeliyim”
II. t.k	<i>kél-iş-i-η ~ kél-iş-i-ηiz / kél-iş-sile kérek emes</i>	“gelmemelisin”
III. t.k	<i>kél-iş-i kérek emes</i>	“gelmemeli”
Çoğul		
I. ç.k	<i>kél-iş-i-miz kérek emes</i>	“gelmemeliyiz”
II. ç.k	<i>kél-iş-i-ηlar kérek emes</i>	“gelmemelisiniz”
III. ç.k	<i>kél-iş-i kérek emes</i>	“gelmemeliler”

Olumlu Biçim: *Eylem+ -mAk+ kérek*

Tablo 113. Yeni Uygurcada Gereklilik Kipinin Olumlu Biçimi (c)

Tekil	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>kel-mek-i-m kérek</i>	“gelmeliyim, gelmem gerek”
II. t.k	<i>kel-mek-i-η ~ kel-mek-i-ηiz / kel-mek-sile kérek</i>	“gelmelisin, gelmen gerek”
III. t.k	<i>kel-mek-i kérek</i>	“gelmeli, gelmek gerek”
Çoğul		

I. ç.k	<i>kel-mek-i-miz kérek</i>	“gelmeliyiz, gelmemiz gerek”
II. ç.k	<i>kel-mek-i-ñlar kérek</i>	“gelmelisiniz, gelmeniz gerek”
III. ç.k	<i>kel-mek-i kérek</i>	“gelmeliler, gelmeleri gerek”

Olumsuz biçimi *emes* “değil” ile yapılır.

Olumlu Biçim: *Eylem + -mAslik +iyelik eki+ kérek*

Bu kip olumsuzluk bildirir. Bu yüzden ayrı bir olumsuzluk kipi yoktur. Yeni Uygurcada yaygın olarak kullanılmamaktadır.

Tablo 114. Yeni Uygurcada Gereklilik Kipinin Olumlu Biçimi (d)

Tekil	YUyg.	Anlam
I. t.k	<i>kel-mesligim kérek</i>	“gelmemem gerek”
II. t.k	<i>kel-mesligiñ ~ kelmesligiñiz / kelmesligili kérek</i>	“gelmemen gerek”
III. t. k	<i>kelmesligi kérek</i>	“gelmemek gerek”
Çoğul		
I. ç.k	<i>kelmesligimiz kérek</i>	“gelmemiz gerek”
II. ç.k	<i>kelmesligiñlar kérek</i>	“gelmemeniz gerek”
III. ç.k	<i>kelmesligi kérek</i>	“gelmemeleri gerek”

3.14. Birleşik Eylemler

Çekime giren bir eylemin yardımıyla en az bir ad ve eylemin oluşturduğu söz öbekleridir. Eski Türkçede birleşik eylemler ad ya da sıfat + yardımcı eylem ve eylem zarfı + tasvir eylem olmak üzere iki başlık altında incelemiştir (Tekin; 2003, 98). Gabain (1988, 89-90) birleşik eylemleri modal yardımcı eylemler ve tasviri eylemler başlıkları altında incelemiştir. Doğan (2016, 172) ve Yiğitbaşı (1999, 369) birleşik eylemleri Yeni Uygurcada ad+ eylem, eylem +eylem ve kaynaşmış birleşik eylemler olarak üçe ayırmıştır. Öztürk (2020, 139). ad + eylem ve eylem + eylem

olarak incelemiştir. Sarı Uygurcada ad + eylem ve eylem + eylem olmak üzere iki tür birleşik eylem vardır:

3.14.1. Ad + eylem

Ad ve eylem öbeği yardımıyla kurulmuş eylemlerdir. Sarı Uygurcada *et-* “etmek”, *bol ~ pol-* “olmak” eylemleri yaygın olarak kullanılan yardımcı eylemlerdir.

bol-* ~ *pol- “olmak”: *teñ bol-* “denkleştirmek”, *yoq bol-* “yok olmak, ölmek”, *tuqqa pol-* “karşılaşmak”, *dat bol-* “pas tutmak”, *gucir bol-* “zorlaşmak”.

et- “etmek” *lom et-* “dua etmek” (*lom*:. kanun, yasa), *a’s et-* “ziyafet vermek”.

yaz- “açmak” *yazmak yaz-* “pide, çörek yapmak” (< *yazmak* “pide, çörek” *yaz-* “açmak, yaymak”)

Yeni Uygurca yardımcı fiil açısından zengindir. *Bol-* ve *et-* yardımcı fiilleri de Sarı Uygurcada kullanıldığı gibi Yeni Uygurcada de kullanılmaktadır. Yeni Uygurcada *bol-* ve *et-* yardımcı fiilleri dışında kullanılan yardımcı fiiller şunlardır: *ber-*, *al-*, *kil-*, *koy-*, *kör-*, *sal-*, *sür-*, *tart-*, *ur-*, *kel-*, *kal-*, *çek-* vb.

Yeni Uygurca örnekleri:

bol-: *teñ bol-* “denkleştirmek”, *yoq bol-* “yok olmak, ölmek”, *xoşal bol-* “hoşlanmak”, *aşık bol-* “aşık olmak”, *kul bol-* “kul olmak”, *bay bol-* “zengin olmak”, *pakiz bol-* “temiz olmak”, *razı bol-* “razı olmak”, *qayıl bol-* “boyun eğmek, kabul etmek, hayran kalmak”, *ige bol-* “sahip olmak”, *razi bol-* “razı olmak”, *payda bol-* “fayda olmak, kar olmak”, *heyran bol-* “hayran olmak”, *peyda bol-* “meydana gelmek”, *öç bol-* “düşman olmak, nefret etmek”, *mohtaç bol-* “muhtaç olmak”, *halak bol-* “mahvolmak”, *ğayip bol-* “kaybolmak”, *mecbur bol-* “mecbur olmak”.

et-: *aş et-* “ziyafet vermek”, *qasemyad et-* “yemin etmek”, *yoq et-* “kaybetmek”, *davam et-* “devam etmek”, *ruhset et-* “izin vermek”, *hörmet et-* “hürmet etmek”, *teklip et-* “teklif etmek”.

ber-: *cavap ber-* “cevap ver-”, *razilik ber-* “rıza göstermek”, *yol ber-* “yol vermek”, *mukapat ber-* “mükafat vermek”, *azar ber-* “eziyet etmek”, *vede ber-* “söz vermek”, *meslihet ber-* “fikir vermek”, *ékl ber-* “akıl vermek”, *payda ber-* “fayda vermek”, *téléfon ber-* “teleofan açmak”, *zerbe ber-* “darbe vermek”.

eyle-: *bayan eyle-* “beyan etmek”, *hezir eyle-* “hazırlamak”, *şat eyle-* “şad eylemek,

mutlu etmek”, *yad eyle-* “yad eylemek”, *zar eyle-* “ağlatmak”.

al-: *payda al-* “kar al-”, *dem al-* “nefes almak”, *til al-* “emre uymak”, *kerz al-* “borç almak”, *cerimane al-* “ceza almak”, *yadığa al-* “hatırlamak”, *ot al-* “ateş almak, yanmak”

ķil-: *hizmet ķil-* “hizmet et”, *ov ķil-* “avlamak”, *yardem ķil-* “yardım etmek”, *devet ķil-* “davet etmek”, *gep ķil-* “konuşmak”, *kurban ķil-* “kurban etmek”, *küreş ķil-* “mücadele etmek, savaşmak”, *erz ķil-* “şikayet etmek”, *halak ķil-* “yok etmek”, *tova ķil-* “tövbe temek”, *hés ķil-* “hissetmek”, *tapavet ķil-* “kar etmek”, *serp ķil-* “sarf etmek”, *şeret ķil-* “işaret etmek”, *bizar ķil-* “bıktırmak, bezdirmek”, *mecbur ķil-* “mecbur etmek”, *yok ķil-* “yok etmek”.

ķoy-: *yol ķoy-* “izin ver-“, *ad ķoy-* “ad vermek, adlandırmak”, *telep ķoy-* “istemek”, *ķol ķoy-* “imza atmak”, *solak ķoy-* “hapsetmek”, *amanet ķoy-* “emanet etmek”, *burut ķoy-* “bıyık bırakmak”, *köñül ķoy-* “gönül koymak, küsmek”, *yol ķoy-* “imkan vermek”.

kör-: *ticaret ķilip kör-* “ticaret yap- (ticareti denemek)”, *kün kör-* “gün görmek”, *yaxşı kör-* “sevmek”, *öç kör-* “nefret etmek”, *bala kör-* “çocuk sahibi olmak”, *dölet kör-* “devletli varlıklı olmak”, *erzen kör-* “ucuz görmek”, *yat kör-* “yabancı görmek”, *makul kör-* “uygun görmek”.

sal-: *ķulaķ sal-* “kulak ver-, dinle-”, *köz sal-* “göz atmak”, *işķa sal-* “işe koymak (çalıştırmak)”, *tomumaskā sal-* “tanımamazlıktan gelmek”, *yolģa sal-* “yolcu etmek, yollamak, göndermek”, *ķol sal-* “mühür basmak”, *ķarmaķ sal-* “söz almak, söz söylemek”.

sür-: *yem sür-* “geçimini sağla-”, *alģa sür-* “öne çekmek, göndermek”, *iç sür-* “şereflendirmek, methetmek”, *dören sür-* “hükümranlılık sürmek”, *xiyal sür-* “hayal etmek, düşünmek”.

tart-: *dikķat tart-* “dikkat çek-”, *dert tart-* “dert çekmek”, *köñül tart-* “arzulamak, arzu etmek, istemek”, *baş tart-* “baş çekmek”, *azap tart-* “azap çekmek”, *kesel tart-* “hastalık çekmek”.

ur-: *dolisiģa ur-* “sırtına vur-”, *ķavaķ ur-* “alkışlamak”, *ah ur-* “ah çekmek”, *lap ur-* “mübalağa etmek, övünmek”, *pend ur-* “öğüt vermek”.

kel-: *hulasige kel-* “sonuca var-”, *barliķķa kel-* “meydana gelmek”, *karariģa kel-*

“karar vermek”.

kal-: *aç kal-* “aç kal-”, *heyran kal-* “hayran kalmak”, *çidiğuçlık kalma-* “tahammül kalma-”, *takiti kalma-* “takati kalma”.

çek-: *azap çek-* “azap çekmek”, *ahu-zar çek-* “ah çekmek”, *çapa çek-* “cefa çekmek”, *müşekket çek-* “sıkıntı çekmek”.

tur-: *sözde tur-* “sözünde dur-”.

Eski Türkçede

bol-: *yagı bol-* “düşman olmak”, *yok bol-* “yok olmak”, *karı bol-* “ihtiyar olmak, yaşlanmak”, *kul bol-* “köle olmak”, *kagan bol-* “hakan olmak”, *kergek bol-* “ölmek, vefat etmek”.

kıl-: *uruş kıl-* “savaşmak”, *bay kıl-* “zengin kılmak, zengin etmek”, *kün kıl-* “cariye yapmak”, *kul kıl-* “köle yapmak”, *bulun kıl-* “esir etmek”, *baz kıl-* “bağımlı kılmak”, *üküş kıl-* “çok eylemek”, *yég kıl-* “daha iyi kılmak”, *kişi kıl-* “büyütmek, adam etmek”.

kış-: *yok kış-* “birlikte yok etmek”, *kagan kış-* “hakan olmak”.

tur-: *ün tur-* “ses olmak, gürültü yapmak”, *kadguta tur-* “kaygılı olmak”.

Tablo 115. Eski Türkçede, Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada Ortak Birleşik Fiiller

SUyg.	Örnek	YUyg.	Örnek	ET	Örnek
<i>bol- ~ pol-</i>	<i>yok bol-</i> “yok olmak, ölmek”	<i>bol-</i>	<i>yok bol-</i> “yok omak, ölmek”	<i>bol-</i>	<i>yok bol-</i> “yok olmak”
<i>et-</i>	<i>a's et-</i> “ziyafet vermek”	<i>et-</i>	<i>aş et-</i> “ziyafet vermek”		
		<i>kıl-</i>	<i>küreş kıl-</i> “mücadele etmek, savaşmak”	<i>kıl-</i>	<i>uruş kıl-</i> “savaşmak”
		<i>tur-</i>	<i>sözde tur-</i> “sözünde	<i>tur-</i>	<i>ün tur-</i> “ses olmak, gürültü

3.14.2. Deyimleşmiş Eylemler

Yardımcı eylem görevi üstlenerek deyimleşmiş eylemlerdir. Sarı Uygurcada *sal-* “koymak”, *tut-* “tutmak”, *at-* “atmak”, *al-* “almak”, *bar-* “gitmek”, *kal-* “kalmak” yardımcı eylemleri deyimleşmiş eylemler yaparlar.

tañ at- “ağarmak, şafak sökmek” (< *tañ* “şafak”, *at-* “atmak, vurmak”), *ot ten-* “ateş yakmak” (< *ot* “ateş”, *ten-* “yakmak”), *oskıñğa bar-* “susuzluktan ölmek” (< *osux* “susuzluk” *bar-* “gitmek”), *koyga par-* “koyun otlatmak” (< *koy* “koyun” *par-* “gitmek”), *torğa bar-* “açlıktan ölmek” (< *tor* “açlık”), *yolğa may-* “yola çıkmak”, *yok kal-* “fakirleşmek” (< *yok* “yok”, *kal-* “kalmak”), *çutpa tut-* “serpmek” (< *çutpa* “serpme” *tut-* “tutmak”), *ıs tut-* “çalışmak”, *şajlığ al-* “evlenmek” (< *şajlığ* “kadın” *al-* “almak”), *kelinal-* “evlenmek” (< *kelin* “gelin” *al-* “almak”), *kış kal-* “solmak, rengi atmak” (< *kış* “renk” *sal-* “koymak, yerleştirmek”), *pelek.sal-* “önemli bir meselenin başında dikkat çekmek için beyaz bir örtü sunmak (örneğin, dünürlük sırasında)”, *köñül sal-* “endişelenmek, endişe duymak”, *yüzük sal-* “adamak (at, koyun)”, *aygat sal-* “saygı göstermek” (< *ayğat* “saygı, hürmet”, *sal-* “koymak”), *orsai sal-* “tütsü yakmak” (< *orsar* “tütsü”), *pezik lom sal-* “uzun dualar okumak” (< *pezik* “büyük” *lom* “kutsal, dini kitap”), *tamahı sal-* “sigara içmesi için tütün ikram etmek” (< *tamakı* “tütün”), *şancu sal-* “bir şeyin zaman çizelgesini tayin etmek, belirlemek” (< *şancu* “zaman, süre, müddet”).

Yeni Uygurcada deyimleşmiş eylemlere örnekler şunlardır: *rol oyna-* “rol ayna-”, *köñül aç-* “gönül eğlendir-”, *türmige kir-* “hapse gir-”, *éğiz aç-* “ağız aç-; iste-”, *kol soz-* “el uzat-”, *aram tap-* “dinlen-, huzur bul-”, *kesem iç-* “yemin et-”, *tayak ye-* “dayak ye-”, *közini çekip tur-* “gözünü al- (ışığın gözü rahatsız etmesi)”, *tamğa bas-* “damga bas-”, *közini bağla-* “gözünü bağla; kandır-”, *yoldin az-* “yoldan çık-”, *ömri yet-* “ömrü yet-”, *tañ at-* “şafak sök-”, *baş қatur-* “zihnini karıştır-, zihnini yor-”, *imkan tap-* “imkan bul-”, *kol üz-* “el çek-” vb. (Yiğitbaşı, 1999, 377).

3.14.3. Betimleyici Eylemler

Asıl anlamlarını kaybedip zarf-fiil ekleri almış eylemlere eklenerek anlamlarında değişikliğe yol açan yardımcı eylemlerdir. Sarı Uygurcada bu tarz eylemlerin oldukça sık kullanıldığı görülmektedir. Bu eylemlerin asıl işlevi eylemi kılmış

bakımından tasvir etmektir. Sarı Uygurcada betimleyici eylem olarak genelde *kel-* “gelmek”, *par-* “gitmek”, *per-* “vermek”, *al-* “almak”, *yat-* “yatmak”, *yor-* “yürümek, hareket etmek”, *kal-* “kalmak”, *yaz-* “günah işlemek, yanılmak, hata etmek”, *yo-* “geçmek, geride bırakmak” eylemleri kullanılmaktadır.

par- “gitmek”

Asıl eyleme *-(ı)p* zarf-fiili ile bağlanır. Hareketin belirli bir yönde uzaklaştığını ya da devam ettiğini gösterir.

ereni şüsinke apparıptı (< *alıp parıptı*) “Adamı evine götürmüştü.”

k'an yüy şige k'ırıpparıptı “Hükümdar, evin içine girmişti.”

Ayazlı (2017, 119) çalışmasında *-ipti* ekinin *-ıp* zarf-fiilinden ve *-tı* belirli geçmiş zaman ekinden oluştuğunu ve bu ekin belirsiz geçmiş zamanın hikâyesi (*-mİştı için*) olarak kullanıldığını belirtir.

per- “vermek”

Asıl eyleme *-(ı)p* zarf-fiili ile bağlanır. Daha çok asıl eylemin yaptığına işaret eder. Hareketin başkasına yönelik olduğunu gösterir.

seler mağa kıztı mulanı yülürp per! “Siz benim için kızı, delikanlıyı öldürün!”

şıttı yülürgeş çökperekın apperıptı (< *alıp perıptı*) “Köpeği öldürüp böbreklerini almıştı.”

al- “almak”

Asıl eyleme *-(ı)p* zarf-fiili ile bağlanır. Öznenin lehine sonuçlanmayı bildirir.

mıs anı o'k pılen hatıvilhıstro (< *hatip alhıstro*) “Biz onu okla deldik (ok altık).”

yülürgeyyörekin alıvaptro “Öldürüp kalbini çıkarmış.”

kel- “gelmek”

Asıl eyleme *-(ı)p* zarf-fiili ile bağlanır. Asıl eylemin anlamını pekiştirir.

pezık kıztı t'usık keptro (< *t'usıp keptro*) “Büyük kızı düşmüş.”

kal- “kalmak”

Asıl eyleme *-(ı)p* zarf-fiili ile bağlanır. Hareketin yinelendiğini, tekrarlandığını gösterir.

K'anka tigu t'ise kunsen untik k'ağakmetro (< untip k'ağakmetro) “Hükümdara söylemeyi düşündüler; fakat her zaman unuttular.”

Ḳusı pargaş talata yūlp k'alğantro “Yak öküzü gidip bozkırda ölmüş.”

yaz- “günah işlemek, yanılmak, hata etmek”

Asıl eyleme -a/-e zarf-fiili ile bağlanır. Tek başına kullanılmaz. Tamamlanmamışlık bildirir. Eylemin sonlanmadığını gösterir. Eklendiği cümleye “zar zor, güçlülük, hemen hemen, nerdeyse, az kalsın” gibi anlamlar katar.

ḳareyazde “Zar zor baktı.”

men pu kemzanı alayezde “Neredeyse bu ekmeği satın alıyordum.”

seṇ kecinuṇ keleyazdı “Misafirin neredeyse geldi.”

yat- “yatmak”

Asıl eyleme -p zarf-fiili ile bağlanır. Hareketi pekiştirir.

sēṇ enektı, men yivatti (< yip yatti) “Senin ineği ben yedim”

ḳ'an per teptir: men pervatti (< perip yatti) “Hükümdar ‘ver’ demiş ben de verdim”

makıs anika Yankıssaktı torğvatıptro (< torğap yatıptro) “cadı Jankıssak’ı parçalara ayırdı.”

yor- “yürümek, hareket etmek”

Asıl eyleme -p zarf-fiili ile bağlanır. Hareketin uzun sürdüğünü gösterir.

Uzıler ma as hiciv yortı (< hicip yortı) “Kendimiz uzun süre yedik içtik.”

yoz- “geçmek, geride bırakmak”

Asıl eyleme -ō zarf-fiili ile bağlanır. Hareketin hızlı yapıldığını gösterir.

men putıḡtı oṇşō yozdı “Notu hızlıca okudum”

sanaḡısın sanō yozdı “Tespini hızla çekti (saydı)”

Yeni Uygurcada

Asıl Eylem Kökü + Zarf Fiil (-a,-e,-y,-p) +Yardımcı Fiil şeklinde birleşik fiiller kurulur.

Doğan (2017, 174) çalışmasında Yeni Uygurcada yardımcı eylem olarak yeterlilik, yapabilirlik bildiren *al-* (-ala-, -ele-, -yal-, -l-), tezlik bildiren *ber-*, süreklilik bildiren

tur-, *oltur-*, *-yat-*, *-yür-*, *-koy-*, uzaklaşma, ayrılma bildiren *ket-*, *çık-*, yaklaşma bildiren *kel-*, *bar-* gibi pek çok eylem kullanıldığını belirtir.

al-: (-ala-, -ele-, -yal-, -l-): *okuyala-* “okuyabilmek”, *bolala-* “olabilmek”, *işlitle-* “çalışabilmek”, *kılala-* “yapabilmek”, *tökele-* “dökebilmek”, *salala-* “koyabilmek”, *kirele-* “girebilmek”, *soriyala-* “sorabilmek”, *tapala-* “bulabilmek, kazanabilmek”, *uzitala-* “uğurlayabilmek”.

Olumsuz biçimi *al-* yardımcı eyleminde sonra *-mA* olumsuzluk ekinin getirilmesiyle oluşur: *kılalma-* “yapamamak”, *yaşiyalma-* “yaşayamamak”, *sakliyalma-* “saklayamamak”.

ber-: bu yardımcı eyleme *-A* zarf-eyleminin getirilmesiyle oluşur. Fiil çekim sırasında fonetik değişikliğe uğrayarak; ünlüyle biten eylemlere *-ver* ünsüzle biten eylemlere de *-iver* şekli getirilir: *ötküzüver-* “geçirivermek”, *lişitiver-* “sallayıvermek”, *davamlılaştırıver-* “devamlılaştırıvermek”, *kıliver-* “yapıvermek”, *dever-* “diyiivermek”, *taşlıver-* “atıvermek”.

-p zarf-eyleminin kullanımıyla tezlik anlamını vermektedir: *sanap bér-* “sayıvermek”, *sélip ber-* “çıkarıvermek”, *yiğip bér-* “toplayıvermek”, *kılıp ber-* “yapıvermek”, *taşlap ber-* “bırakıvermek”.

yat-: bu eylemin yanına *-p* zarf fiilinin gelmesiyle ortaya çıkan *-vat-*, *-ivat-*, *-uvat-*, *-üvat-* eki kullanılır: *elivatidu* (< elip yatidu) “ala duruyor”, *okuvatқан* “okuya duran”, *kılivat-* “yapadurmak”.

tur-: *kütüp tur-* “bekleyedurmak”, *körüp tur-* “görü� durmak”, *karap tur-* “bakadurmak”, *çikip tur-* “çıkadurmak”, *meñip tur-* “gidedurmak”, *kirip-çikip tur-* “girip çıkadur (girip çıkmak)”.

oltur-: *bérip oltur-* “gidip oturmak”, *çiplişip oltur-* “yapışıp oturmak”, *sürgilip oltur-* “yanaşıp oturmak”

yür-: *yalvarup yür-* “yalvaradurmak”, *toşup yür-* “taşıyadurmak”, *kılıp yür-* “yapadurmak”.

kal-: *könüp kal-* “alışıp kalmak, alışagelmek”, *saklap kal-* “saklayadurmak”, *anlap kal-* “duyup kalmak”, *körüp kal-* “görü� kalmak, bakakalmak”.

koy-: *ötküzüp koy-* “geçirip koymak”, *üzüp koy-* “kesip koymak, kesmek”, *bérip koy-* verip koymak, vermek”.

kel-: *élip kel-* “alıp gelmek”, *konup kél-* “kalmak”, *kirip kel-* “girmek”, *bolup kel-* “olmak”.

ket-: *kurup ket-* “kuruyup gitmek”, *kéçip két-* “geçip gitmek”, *çikip ket-* “çıkıp gitmek”, *azlap két-* “azalıp gitmek”, *köyüp ket-* “yanıp gitmek”.

kir-: *başlap kir-* “getirmek”.

çik-: *işlep çıkar-* “üretmek”

bar-: *élip bar-* “götürmek”, *köçüp bar-* “taşınmak”

Birleşik fiil teşkil sırasında Uygur Türkçesinde bazı ses değişme ve benzeşmelerin (okup yat- > okuvat-, saylap al- > saylaval-) görüldüğü şekillerinin yanı sıra -l- düşmesi sonucu meydana gelen ses değişmeleriyle tek bir fiil intibainı uyandıran şu şekillerde bulunmaktadır: *apçık* ~ *epçık* “dışarı çıkmak, götürmek” (< alıp çık-), *apkaç-* ~ *epkeç-* ~ *éçik-* “kaçmak, gözden kaybolmak” (< alıp kaç-), *ékel-* ~ *ekkel-* “getirmek, doğurmak” (< alıp kel-), *ekket-* “götürmek” (< alıp ket-), *ekkir-* “getirmek, dahil etmek” (< alıp kar-), *epper-* “vermek, takdim etmek” (alıp ber-), *képkal-* “kalmak” (kalıp kal-) (Yiğitbaşı, 1999, 380)

Eski Türkçede

bar-: *adrıl-u bar-* “ayrılıp gitmek”, *ebir-ü bar-* “dolanıp gitmek”, *uç-a bar-* “vefat etmek, ölmek”, *yel-ü bar-* “dörtlale gitmek”, *yok bol-u bar-* “yok olup gitmek”.

ber- ~ bir-: *al-ı bir-* “alıvermek”, *bas-a ber-* “yardımcı oluvermek, destekleyivermek”, *it-i ber* “düzenleyivermek”, *kazgan-u ber-* “kazanıvermek”, *kıl-u ber-* “yapıvermek”, *süle-yü bir-* “sefer edivermek”, *tik-e bir-* “dikivermek”, *tut-a bir-* “tutuvermek”.

id-: *ıçgın-u id-* “elden çıkarıvermek”, *yitür-ü id-* “kaybedivermek, yitürüvermek”, *irtür-ü id-* “ulaştırıvermek, eriştirivermek”, *sanç-a id-* “mızraklayıvermek”

elt-~ilt-: *yañ-a elt-* “dağıtıvermek, bozguna uğratıvermek”, *sür-e elt-* “sürüvermek”

kal-: *yat-u kal-* “yata kalmak, uzun süre yatmak”

kel-: *ud-u kel-* “ardı sıra gelmek, takip edip durmak”, *yür-e kel-* “yürüyüp gelmek”

kör-: *yel-ü kör-* “çabuk (atları) dörtlale sürün”

u-: *artat-ı u-* “bozabilmek, yıkabilmek”, *itin-ü uma-* “kendine çekidüzen verememek, örgütlenememek”

yorı-: *ud-u yorı-* “uzun süre izlemek”.

**Tablo 116. Eski Türkçede, Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada Ortak
Betimleyici Fiiller**

SUyg.	YUyg.	ET	Anlam
<i>par-</i>	<i>bar-</i>	<i>bar-</i>	“gitmek”
<i>per-</i>	<i>ber-</i>	<i>ber- ~ bir-</i>	“vermek”
<i>al-</i>	<i>al-</i>		“almak”
<i>kel-</i>	<i>kel-</i>	<i>kel-</i>	“gelmek”
<i>kal-</i>	<i>kal-</i>	<i>kal-</i>	“kalmak”
<i>yat-</i>	<i>yat-</i>		“yatmak”
<i>yor-</i>	<i>yür-</i>	<i>yorı-</i>	“yürümek, hareket etmek”

3.15. Eylemsiler

Eylemsiler, eylemden türemiş ad soylu sözcükler gibi kullanılan sözcüklerdir. Eylemsiler; isim-fiiller, sıfat-fiiller ve zarf-fiiller olmak üzere üç gruba ayrılır.

3.15.1. İsim-Fiiller

Eylemlerin adlaştırmış biçimidir. Sarı Uygurcada eylem köküne *-ma* eki getirilerek isim-fiiller yapılır. Yeni Uygurcada *-mA* isim fiil eki dışında *-mağ/-mek* ve *– (i, u, ü)ş* ekleri kullanılarak isim fiiller yapılmaktadır.

SUYg. -mA: *taru-ma yer* “ekilir toprak”, *yır-la-ma şaza* “fonograf”, *ti-me* “deme, adlandırma”, *kuzma pete kuzma* “kurşun dökme” (< *kuz-* “dökmek”)

YUyg. -mA: Yeni Uygurcada nadiren kullanılmaktadır: *körme* “görme”, *kurulma* “kurulma” vb.

ET -mA: Gabain (1945/1988, 53) çalışmasında çok seyrek olarak kullanılan ve daha çok sıfat olarak kullanılan bu ek için *yalme* “binici süvari” örneğine yer verir.

SUYg. -mağ: *yaz-mağ* “yugur gözleme”, *taz-mağ* “bilmece”

YUyg. mağ/mek: açmak “açmak”, körmek “görmek”, bilmek “bilmek” vb.

ET mAk: Gabain (1945/1988, 53) çalışmasında soyut ve diğer isimler yapan bu ek için *ukmak* “akıl, fikir, görüş”, *ölmek* “ölme” vb. örneklerine yer vermiştir. Göktürk Türkçesinde sadece *armakçısın için* (KT G 6) “aldatıcı- kandırıcı olduğu için” kullanılmıştır.

SUyg. -ş: Zhong (2019, 166) çalışmasında *yış* “yemek”, *yüş* “bulaşık bezi”, *pudeş* “flüt” örneklerine yer vermiştir.

YUyg. -(i, u, ü)ş: *kéçiş* “kaçış”, *körüş* “görüş, görme”, *uruş* “vurma” vb.

ET -ş: Gabain (1945/1988, 55) çalışmasında bu ek için *uruş* “savaş”, *küsüş* “arzu, istek”, *sığış* “sıkıntı” örneklerine yer verir.

3.15.2. Sıfat-Fiiller

Eylemlerin sıfatlaşmış biçimi olan sıfat-fiiller geçmiş, şimdiki ve gelecek olmak üzere üç grupta toplanabilir:

Gelecek zaman ortacı

SUYg. -GIş: *sura-gış* “soran, soracak”, *pol-gış* “olan, bulunan, olacak”, *tart-kış* “sigara içen, içecek”, *ayt-kış* “söyleyen, söyleyecek”, *di-gış* “söyleyen, söyleyecek”

YUyg. -ğusi, -güsi, -kusi, -küsi: *körgüsi yüz* “görülecek yüz”, *atkusi ok* “atılacak ok”, *kelgüsi kün* “gelecek gün”, *yetküsi menzil* “ulaşılacak menzil”.

SUYg. -geş/-keş: *tez-geş* “yazacak”, *iş-keş* “içecek”

ET. -ğaç, geç, kaç, keç: Gabain (1945/1988, 52) çalışmasında çoğunlukla alet isimleri yapan bu ek için *açkaç* “anahtar”, *kıskaç* “kıskaç, kerpeten, küçük boyunduruk” örneklerini verir.

SUYg. -ğacı, -ğıcı/-kıcı: *semin kairdir-ğacı* “yem hazırlayan, hazırlayacak”, *par-ğıcı* “yolculuğa çıkan, çıkacak”, *uza-ğıcı* “uzayan”, *tozma-ğıcı* “doymayan”, *pışma-gıcı* “pişirmeyen, pişirmeyecek”, *pış-ğıcı* “pişiren, pişirecek”, *tolma-gıcı* “yemek hazırlamayan”

YUyg. -ğuçi, -güçi, -kuçi, -küçi: *okuğuçi kız* “okuyan kız”, *köydürgüçi ot* “yakıcı ateş”, *bergüçi söz* “verilecek söz”, *azdurğuçi adem* “yoldan çıkaran adam”, *koğlığuçi it* “kovalayan, kovalayacak köpek”.

ET -gUçI: Bu ekle türetilen eylem o eylemi gerçekleştiren kişiyi ifade eder: *kaganı alp ermiş ayguçisi bilge ermiş* (T 29) “Hakanları yiğit imiş, onun sözcüsü ve danışmanı da akıllı imiş”, *bark itgüçi* (KT K 13) “bina yapımcısı, mimar”.

SUYg. -gaç/-ğak, -gek/-ğek, -kaç: *tart-kaç* “içen, içecek”, *yügret-kek* “bilgin, bilgili”, *olur-gaç* “yaşayan, yaşayacak”

yiti ğat kük mananın küzürgek yertine “yedi kat gök bulutunun yerini değiştirecek hazine”

yiti ğat kañ katırğak yertine “yedi kat çeliği yaracak mücevher”

kontağ arkamnı şağıratkaç nimemiñ canıñ korvatkaş meni amıraptı “Sandıktan ses çıkaran şeyi kurtarıp beni sakinleştirdi”

YUyg. -ğak / -gek / -kaç / -kek: Sık kullanılan bir ektir: *öñ-gek* “rengini değiştiren”, *suvaş-kaç* “yapışkan, takılğan” vs.

ET -ğak/-gek, -ğuk / -gük: Gabain (1945/1988, 52) çalışmasında seyrek olarak kullanılan ve “daima yapan” anlamı katan bu ek için *içkek* “vampir”, *kazğuk* “kazık”, *yulğak* “aydınlık, ışık”, *tirgük* “direk”, *arkağ* “mekik ipeği atkı” örneklerini verir.

SUYg. +gi/ğı+di~de+oğan: Zhong (2019, 307) çalışmasında fiilden isim yapan -gi/-ğı ile di- (~de-) “demek” fili ve -oğan sıfat fiilinin birleşimiyle oluşan gelecek zaman ortacı için *gel-gidioğan kise* “gelecek kişi” (‘geleceği söylenen kişi’ anlamına gelebilir ama kesin değildir) örneğini yer verir.

YUyg. -idiğan, -ydiğan: Ünsüzle biten eylemlere -idiğan ünlüyle biten eylemlere ise -ydiğan eki getirilir: *kelidiğan yıl* “gelecek yıl”, *deydiğan söz* “diyecek söz”, *pütidiğan iş* “bitecek iş”.

YUyg. -ğu, gü, ku, kü: Kullanım sahası daralmış bir sıfat fiil ekidir: *bérilğu yurt* “gidilecek yurt” *térilğu yer* “ekilecek yer”, *bésilğu kadem* “basılacak adam”. Genellikle bu ek kendisinden sonra iyelik ekleriyle kullanılır. İyelik ekinden sonra da bar “var yok “yok” veya kel- “gelmek” kelimeleriyle istek çekimini tamamlar: *körgüm bar* “göresim var”, *körgüm yok* “göresim yok”, *görgü kel-* “göresi gelmek”.

ET -GU: Gelecek zaman ve gereklilik ifade eder: *erkmiş ög kañlarım ozğu*

kurtulğu için bitiyi tegintim.

Geçmiş Zaman Ortacı

SUyg. -GAn: Geçmiş zamanı gösterir, *yırla-ğan* “şarkı söylemiş”, *pol-ğan* “olmuş”, *ağır-ğan* “hastalanmış”, *ayt-kan* “söylemiş”, *te-gen* “söylemiş”, *kel-gen* “gelmiş”, *al-ğan pıtığ* “satın alınmış kitap”, *kelgen kase* “gelmiş kişi”, *ayt-kan söz* “söylenmiş söz”, *tikken ton* “dikilmiş kürk”. Ayrıca bk. Malov, 1957, 183-184.

katır mingen kiseni kuçinga ıstustıp-tro “Katıra binen biriyle karşılaşmış.”

ağa ustağan ene at alğaş yene mındaço kışka salğak-tro “ona benzeyen bir at alınıp (göğün hükümdarına) adanıyor.”

YUyg.-ğan (-gen, -kan, -ken): Bu ek geniş zaman, şimdiki zaman ve geçmiş zaman sıfat fiili olarak kullanılmaktadır. Öztürk (2020, 107) geniş zaman sıfat fiilleri altında bu eke yer vermiştir. Doğan (2017, 106) geçmiş zaman ifadeli sıfat fiil eki olduğunu belirtmiştir: *okuğan bala* “okuyan çocuk”, *sözligen til* “söyleyen dil”, *kelgen adem* “gelen adam”, *külgen yüz* “gülen yüz”, *uxliğan kız* “uyuyan kız” vb.

ET -GAn: Tekin (2003, 171) bu ekin Eski Türkçede hem şimdiki zaman hem geçmiş zaman anlamlı olduğunu söyler. *Esnege bars men* “esneyen parsım (ben)”.

YUyg. -miş: *ötmiş kün* “geçmiş gün”, *okumış bala* “okumuş çocuk”, *ösmiş çéçek* “büyümüş çiçek”, *yézilmiş kegez* “yazılmış kağıt”.

ET -mİş: *élsiremiş kagansıramış bodun* “ülkesiz ve hakansız kalmış halk”.

YUyg. -ğlik, -klik: kelimeye -mış, -miş anlamı katar: *atağlık kişi* “tanınmış kişi”, *turuqluk vetendeş* “sürekli vatandaş”.

Geniş-Şimdiki Zaman Ortacı

SUyg. -Ar: Geniş zaman ortacıdır: *tov-ar kaman* “imkân bulan”, *ayt-ar söz bar ere* “söyleyecek sözüm var”, *pır-er* “veren, verecek”, *sat-ar tavar* “satılık ipek”, *kaynar su* “kaynar su”

YUyg. - (A)r: Bu ek geniş zaman sıfat fiil eki olarak kullanılmaktadır: *ayter söz* “söylenecek söz”, *körer köz* “gören göz”, *kéler ay* “gelecek ay” vb.

ET -(X)r, -(A)r: körür közüüm körmez teg **bilir** biligim bilmez teg boltı “Gören gözlerim görmez gibi eren aklım (da) ermez gibi”.

SUyg. -oğan/-uğan: Şimdiki zaman ortacıdır: *satoğan keğde* “satılık kâğıt”, *aķu-ğan su* “akan su”, *kaynoğan su* “kaynayan su”, *kul-oğan kıse* “gülen kişi”, *par-o-ğan at* “giden at”, *kel-oğan kısı* “gelen kişi”, *mın-oğan at* “binilen at, binek atı”, *mustıy yımsoğan kenak* “bizim kullandığımız yak”.

SUyg.-mas: Geniş zamanın olumsuzluk bildiren biçimidir: *danı-mas kısı* “yabancı”, *kustı tusmes kaya* “kuşun tünemediği (oturmadığı) kaya”, *pasalmas yağı* “yenilmez düşman”, *harvamas tekemes pik* “bitmez tükenmez güç”.

YUyg. -mas/ -mes: *tonumas kişi* “tanınmayan kişi”, *yéñilmes adem* “yenilmez adam”, *körmes köz* “görmeyen göz”, *öçmes iz* “kaybolmayan iz”, *yarımas iş* “faydasız iş” vb.

ET -mAz: *bilig bilmez kişi* “cahil kişiler” (KT G7), *bilmez biligin* “cehalet ile” (KÇ G 3).

ET -(I)gMA: Geniş zaman anlamı vermektedir. Hem niteleyici hem ad olarak kullanılır: *il berigme teñri* “(onlara) devlet verecek Tanrı” (KT D25), *bediz yaratıgma* “süsleme sanatçıları” (KT K 13).

3.15.3. Zarf-Fiiller

Eylem kök ve gövdelerine gelerek geçici zarflar türetir ve eylemleri nitelerler.

SUyg. -a/-e, -o/-ō, -u/-ü, -(ı)y/-(i)y: Genelde tekrarlanan kelimelerin sonuna gelen bu zarf-fiiller, yalnızca bir kere söylenen kelimelerle de kullanılabilir.

parō “giderek”, *tıkō* “dikerek”, *kelu* “gelerek”, *ķaru ķaraķaş* “dikkatlice baktıktan sonra”

Yunın alo pozģa kezgek-tro “Yünü (koyun yünü) alıp (bedenine) giyiyor.”

anı soko yil “Onu boğazlayıp yel”

poro, üş yıl bop- tro “Gideli üç yıl olmuş”

senıy pu tonnu tıkō tiört ay boltı “Senin bu kürkünü dikeli dört ay oldu,”

menıy aķıy Sükçiģe parō uş yıl boltı “Ağabeyim Sükçi’yc gideli üç yıl oldu”

yüs saķıs hat pero şınnalģantro “Yüz sekiz at verip sunmuş.”

Çi okaro kaç ayğa kelmete “Deve otlatıp birkaç ay gelmedi”

YUyg. -a, -e, -y: Yeni Uygurcada ünlü ile biten eylemlere -a, -e ünsüz ile biten eylemlere -y getirilir. Genellikle tekrar eden eylemlerde kullanılır. Öztürk (2020, 110) çalışmasında bu ekin müstakil kullanımına, bazı kalıplaşmış şekiller dışında rastlanmadığını söyler ve *köre* “göre”, *yarişa* “yaraşır, uygun” örneklerini verir. Öztürk bunun dışında *kül-e kül-e* “güle güle”, *oku-y oku-y* “okuya okuya”, *tam-a tam-a* “damlaya damlaya”, *yaz-a yaz-a* “yaza yaza” vs. örneklerini verir.

İkili kullanılan zarf-fiiller:

-a -a: *aķ yağtan kuza-kuza* “yağ çok akarak”, *maņa-maņa* “giderek”

-a -u: *sura suru tutalmin-dro* “(Sürdü ancak) sürerek yetişemedi”.

-i.....-i: *tınni-tırmi* “dinleyerek, işiterek”, *ol ma mlağa kari-kari yozğaş xanıptro* “O, çocuğa sürekli bakıp takip etti”

-e.... -e: *içe-içe mal okarte* “yeyip içerek sürüyü otlattılar”

-y.... -y: *unşıy-unşıy* “okuyarak” *unşıy-unşıy keli* “okuyarak gel”

-o -o: *yığlo-yığlo* “(her zaman) ağlayarak”, *yamo-yamo p’utkeriptro* “yamayarak tamamlamış”

ET -A, -I, -U: Art ünlülü eylemlere -a ön ünlülü fiillere -e getirilerek oluşturulan zarf eylemdir: *keçe temir kapıgka tegi süledim* “geçerek Demir Kapıya kadar ordu sevk ettim” (KT G 4)

Sünjügliğ kanta kelipen süre eltdi? “Mızraklı (düşman) nereden gelip de (seni yerinden yurdundan) sürüp kaçtı” (KT D 23)

Kelmez erser tiliğ sabıg alı olur “gelmez ise haberlerini alarak oturun” (T K 8)

Añar körü bilij “Ona bakarak (bu sözleri) öğrenin” (KT G 11)

SUyg. -(ı)p: Geçmiş zamanı gösterir: *çağtap* “sürerek, izleyerek”, *pağlav* “bağlayarak”, *alıp partı* “gitti”, *karap keltı* “baktı”

antan semen kılıp kel! “(Ondan) sonra yemek isteyip gel”

menij hattı mınıp par! “Benim ata binip git!”

YUyg. -p, -ip, -up, -üp: Ünlü ile biten eylemlere -p ünsüz ile biten eylemlere -

ip, -up, -üp eki getirilmektedir. Yeni Uygurcada sık kullanılan bir zarf fiil ekidir; *bilip* “bilip”, *keltürüp* “getirip”, *egip* “eğip” vb.

Bu ek birleşik eylem yapımında kullanılan bir ektir. (Bk. Betimleyici Eylemler)

Öztürk (2020, 111) *-p* ekinin genişlemiş hali *olan -ban* şeklinin, klasik şiirde veya bu tarzda yazılan şiirlerde görüldüğünü belirtir.

ET -(X)p : Şahıs ve teklik çokluk bakımından bağlı olduğu fiilin fonksiyonlarına sahiptir; iş ve hareketin, kendisinden sonra gelen fiilden önce olup bittiğini gösterir (Gabain, 1988, 84).

Tokuz oguz bodun yerin subin idip tabgaçgaru bardı “Dokuz Oğuz halkı yerini yurdunu bırakıp Çin’e doğru gitti” (BK D 35).

Bilig bilmez kişi ol sabıg alıp yagru barıp üküş kişi öltüg “Cahil kişiler (Çinlilerin) bu sözlerine kapılıp (Çin’e) yakın gidip çoğunuz telef oldunuz” (KT G 7).

SUyg. -ğAş/-geş, -kaş/-keş, -kış: Sözcüğe *-ınca/-ince, -ıp/-ip* anlamı katar: *yırla-ğaş* “şarkı söyleyince”, *kıl-ğaş* “yapınca”, *ker-geş* “girince”, *pır yıl yörgengeş* “bir yıl öğrenince”, *yağmur yakkaş* “yağmur yağınca”, *mlanı astro pezitkeş* “çocuğu yetiştirip”.

mıztı telağaş mañaptro “Bizi arayıp gitmiş.”

k’ükışkın pargaş kara peke teptro “Güvercin gidip Kara başkana söylemiş.”

pes ayak kist ezertkış mañaptro “Beş bin kişiyi takip edip gitmiş.”

Pezik xeyzağa kalğaş yülın sakınıp-tro “Büyük göle dalıp ‘öleyim’ diye düşünmüş.”

sler ma yüte çokığaş nağılşire? “Siz evde oturarak ne yapıyorsunuz?”

uskaş mañō, pēr suğa yetkendro “Su içmek istemiş (isteyerek) ve suya gitmiş

tağnı aşkaş manıp-tro “Dağı aşır gitmiş.”

yıl as kaş kırkış-tro “Bir yıl geçtikten sonra tıraş olabilir (çocuk saçı için).”

çığnı satkaş, azıkka as te “Otu satıp erzakla takas etti.”

YUyg. -ğaç, -geç, -kaç, -keç: Bu ekler eylemlere *-ınca/-ince, -dığında/-diğinde, -p, -ken* anlamları katan zarf eylem ekidir: *alğaç* “alırken, yazğaç

“yazdığından”, *kelkeç* “gelirken geldiği için”, *kütkeç* “bekleyince, beklerken”, *yatkaç* “yatınca” vb.

ET -GAç: Bayraktar, (2000, 124) çalışmasında ilk olarak Harezmi Türkçesinde kullanılan “-Inca” anlamına gelen bu ek için “*Ağar miñ yıl tirilse Hatim-i tay/ Senin atıñ işitgeç yirler öpgeç*” örneğini vermiştir.

YUyg. -ğaçka, geçke: Sık kullanılmayan bu ek “-dığı için, -inca, -ince” anlamları katar: *bolğaçka* “olduğu için, olunca”, *bilgeçke* “bildiği için, bilince”, *körgeçke* “gördüğü için, görünce” vb.

YUyg. -ğiče, giçe, -kīçe, -kiçe: eklendiği eyleme “-inca, -ince, - arken, -erken, - incaya kadar, inceye kadar anlamları katan sık kullanılan bir ektir: *bolğiče* “olunca, olurken, oluncaya kadar”, *kelgiçe* “gelince, gelirken, gelinceye kadar”, *çüşkiçe* “düşünce, düşerken, düşünceye kadar” vb.

SUyg. -ğançe/-ginçe, -kançe/-kinçe, -gince, -kence/-kinçe: Sözcüğe - *inca/ince, -ar...-maz* anlamı katar.

tiginçe xanı 'te “Söyleyince uzaklaştı.”

çokkince uzuk kap-tro “Oturur oturmaz uyumuş.”

yatkançe uzuk kaptro “Yatar yatmaz uykuya dalmış,”

işkence yigençe zarte “İçer İçmez yer yemez yoruldu.”

gol mağa Sükçiden pırıktı alğance keptro “O, bana Sükçi’den şapka alır almaz gelmiş.”

YUyg. -ğançe, -gençe, -kançe, -kençe: -dikça/ -dikçe, -inca/-ince, -dığı zaman, -dığınca anlamı katan yaygın olarak kullanılan zarf fiil ekleridir: *körgeñçe* “görünce, gördüğü zaman”, *kelgençe* “gelince”, *işligençi* “çalışınca, çalıştıkça”, *bilgence* “bilince, bildiği zaman”, *tapkançe* “bulunca”, *barğançe* “gidince, gittikçe” vb.

ET -GANçA: -Gan sıfat eylem eki ile -ça eşitlik ekinin bir araya gelmesiyle oluşan eylemsidir. Bayraktar (2000, 161) çalışmasında yalnızca Kıpçak dönemi eserlerinde görüldüğünü söyler:

Arı tından aylı boldı profet aytğança (CC 76r-12)

ET -gInçA: asıl eylemin yapacağı işi yapması gereken için geçecek zamanı

ifade eder. Kelimeye “-dıǵı zaman” anlamı katar:

tokuz kat üçürğün topulğınça teritzün “Dokuz kat geçen delininceye kadar terlesin” (IB 50).

SUyg. -gente: Eklendiği sözcüğe -dıǵında anlamı katar.

Yınırta kelgente pır paǵaça sut c ’akıppar. “Akşam olduğunda bir kova süt saǵarım.”

Ƙot’ ısıǵten kelgente sen olm soñƘap uçinoçinper. “Geri döndüğünde çekiçle vur.”

Terten k’irk kegente (< k’ır ’ıp kelgente) sen ƙ’ot’ ısıǵke parxşe(r) “Kurt (eve) girdiğinde ateşe yürü.”

YUyg. -ǵanda, -gende, -ƙanda, -kende: Kelimeye “-dıǵında, -diǵinde, -ınca, -ince” anlamı katar: *kelgende* “gelince, geldiğinde”, *ƙalǵanda* “kalınca, kaldığında”, *körgende* “görünce, gördüğünde”, *aǵrıǵanda* “hastalanınca, hastalandığında” vb.

ET GAndA: Bayraktar (2000, 162) çalışmasında “dıǵı zaman, dıǵında” anlamı veren -GAndA ekinin Harezmi Türkçesinden itibaren kullanıldığını belirtir.

SUyg. -genden: Sözcüğe -den sonra anlamı katar.

mingenden soñ zaçan mi-dro. “Kadınlar binerse (bindikten sonra) kötü olacaktır.”

pu yiti ƙonoƣta at ma pıletpıgenden soñ uzu mindaƣo vosa yülurğşer, dep-tro. “Yedi gün sonra atlan hazırlamazsa ölür, demiş.”

ET GAndAn: Bayraktar (2000, 165) çalışmasında -GAndIn/-GAndAn ekinin Harezmi ve Kıpçak Türkçelerinde kullanıldığını söyler.

YUyg. -ǵansiri, -ƙansiri: Yüklendiği sözcüğe “-dıkça, -dikçe” anlamı katar: *barǵansiri* “vardıkça”, *bilgensiri* “bildikçe”, *patƙansiri* “battıkça”, *körgensiri* “gördükçe” vb.

YUyg. -ǵanliǵtin, -genliktin: Yüklendiği sözcüğe “-diǵinden dolayı, -dıǵında, -diǵinde” anlamı katar. Olumsuzu -miǵanliǵtin (-ma + ǵan+ liǵ+ tin), -migenliktin (-me +gen+lik+tin) sözcüğe “mayınca, meyince, -dıǵından dolayı, -diǵinden dolayı” anlamı katar:

SUyg. -gıla/-gile, -kıla/-kile, -gele, -gele: Amaç anlamı vardır.

Karagıla par'te “Bakmaya (bakmak için) gitti”

satıg emkele kelte “Satmak için geldi”

Keser katını tilegele mañiptro “Keser, kadını aramaya gitmiş”

men seni ma yigile kelgo “Seni yemek için geleceğim”

Antaqqante terten k'añka anıkanı yigile mañiptro. “Kurt, yaşlı kadını yemek için ocağa gitmiş”

Andanar telegile parıp-tro “Onlar, aramaya gitmiş.”

YUyg. -ğili, -gili,-kili,-kili: eylemin ortaya çıkış sebebini anlatmak için kullanılan zarf fiil ekidir:

kelkili “gelmek için”, *körgili* “görmek için”, *alğili* “almak için” , *satkili* “satmak için” vb.

ET gAll: Eski Türkçede bu ekin iki görevi vardı biri amaç belirtmek diğeri ise asıl eylemin başlangıcını belirtmek:

yadag yabız boltı tip algalı kelti "(Oğuzlar) Türklerin piyadesi bozuldu deyip (bizi tutsak) almak için geldiler" (BK D 32)

türk bodun kılungalı türk kagan olor-galı Şantun balık(k)a taloy ügüzke tegmiş yok ermiş “Türk halkı yaratılalı, Türk hakani tahta oturalı Şantun (ovası) şehirlerine ve büyük denizlerine gittiği hiç olmamış” (T 18).

SUyg.-men/-mîn, -men/-min: Olumsuzluk bildiren bu zarf-fiil, Türkçedeki -mAdAn zarf-fiili gibidir.

ısmîn mañdi “içmeden gitti”

ğol pıgın tañgar kezgını kezmēn kıoup keptro “O, bugün sabah giyinmeden gelmiş”

YUyg. -may, -mey, (-mayin, -meyin): Bu ek -a, -e, -y ve -p zarf fiil eklerinin olumsuzluğu şeklindedir. “-madan” anlamında da kullanılabilir: *körmeyin* “görmeyip, görmeden”, *bilmeyin* “bilmeyip, bilmeden”, *karımay* “bakmadan”, *kutulmay* “kurtulmadan”, *yeymey* “yenmeden” vb.

YUyg. -mastin, -mestin: Sözcüğe -madan anlamı veren sık kullanılan bir ektir:

ölmestin “ölmeden”, *turmastin* “durmadan”, *démestin* “demededen” vb.

Tablo 117. Eski Türkçede, Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada Fiilimsiler

Ekler	SUyg.	YUyg.	ET
İsim Fiiller			
-mA	-mA	-mA	-mA
	<i>time</i> “deme, adlandırma”	<i>körme</i> “görme”	<i>yalme</i> “binici, süvari”
-mAk	-maḵ	-maḵ /mek	-mAk
	<i>yazmaḵ</i> “yugur gözleme”, <i>tazmaḵ</i> “bilmece”	<i>bilmek</i> “bilmek”, <i>tapmaḵ</i> “bulmak”	<i>ukmak</i> “akıl fikir”, <i>ölmek</i> “ölme”
-ṣ	-ṣ	-ṣ	-ṣ
	<i>yış</i> “yemek”, <i>pudeṣ</i> “flüt”	<i>keçiṣ</i> “kaçış”, <i>uruṣ</i> “vurma”, <i>püdeṣ</i> “üfleme, ısıklık”	<i>uruṣ</i> “savaş”, <i>sıḡış</i> “sıkıntı”
Sıfat Fiiller			
	-Gİṣ	-ḡusi, -güsi, -ḵusi, küsi	
	<i>sura-giṣ</i> “soran, soracak”	<i>körgüsi</i> yüz “görülecek yüz”	
	-geṣ /keṣ		-ḡaç/geç, -kaç/keç
	<i>iṣ-keṣ</i> “içecek”		<i>açkaç</i> “anahtar”
	-ḡacı, -ḡıçı/-ḵıçı	-ḡuçı, -güçi, -ḵuçı, -küçi	-gUçI
	<i>uza-ḡıçı</i> “uzayan”, <i>tozma-ḡıçı</i> “doymayan”	<i>oḵuḡuçı</i> kız “okuyan kız”, <i>köydürgüçi</i> ot “yakıcı ateş”	<i>bark itḡüçi</i> (KT K 13) “bina yapımcısı, mimar”.
	-gaḵ/-ḡak, -gek/-ḡek, -ḵaḵ	-ḡaḵ / -gek / -ḵaḵ / -kek	-ḡak/-gek, -ḡuk / -gük
	<i>yüḡret-kek</i> “bilgin, bilgili”, <i>olur-gaḵ</i> “yaşayan,	<i>öḡ-gek</i> “rengini değiştiren”, <i>suvaṣ-ḵaḵ</i> “yapışkan,	<i>yulḡak</i> “aydınlık, ışık”, <i>tirḡük</i> “direk”

yaşayacak”	takılğan”	
+gi/ğı+di~de+oğan	-idiğan, -ydiğan	
<i>gel-gidioğan kise</i> “gelecek kişi”	<i>kelidiğan yıl</i> “gelecek yıl”	
-ğı	-ğu, gü, qu, kü	-GU
<i>pılegı</i> “bileme taşı” <i>tigi</i> “söyleme” (Nugteren 2010)		<i>bilegü</i> “bileme taşı”
	<i>bérilğu yurt</i> “gidilecek yurt”	
-GAn	-ğan (-gen, -қан, -ken)	-GAn
<i>pol-ğan</i> “olmuş”, <i>te-gen</i> “söylemiş”,	<i>oğuğan bala</i> “okuyan çocuk”	<i>Esnegen bars</i>
	-miş	-mİş
	<i>ötmiş kün</i> “geçmiş gün”	<i>élsiremiş kagansıramış bodun</i> “ülkesiz ve hakansız kalmış halk”.
	-ğlik, -kık	
-Ar	-(A)r	-(X)r, -(A)r
<i>sat-ar tavar</i> “satılık ipek”, <i>kay-nar su</i> “kaynar su”	<i>körér köz</i> “gören göz”	<i>körür közüm</i> “gören gözlerim”.
-oğan/-uğan		
<i>kaynoğan su</i> “kaynayan su”		
-mas	-mas/mes	-mAz
<i>danı-mas kısı</i> “yabancı”	<i>tonumas kişi</i> “tanınmayan kişi”	<i>bilig bilmez kişi</i> “cahil kişiler”
		-(I)gMA
Zarf Fiiller		

-a/-e, -o/-ō, -u/-ü, - (i)y/-(i)y	-a, -e, -y	-A, -I, -U
<i>tıkō</i> “dikerek”, <i>kelu</i> “gelerek”	<i>kül-e kül-e</i> “güle güle”, <i>oku-y oku-y</i> “okuya okuya”	<i>Añar körü biliy</i> “Ona bakarak (bu sözleri) öğrenin” (KT G 11)
-(i)p	-p, -ip, -up, -üp	-(X)p
<i>çağtap</i> “sürerek, izleyerek”, <i>pağlav</i> “bağlayarak”	<i>bilip</i> “bilip”, <i>keltürüp</i> “getirip”	<i>Tokuz oguz bodun yerin subin ıdıp tabgaçgaru bardı</i> “Dokuz Oğuz halkı yerini yurdunu bırakıp Çin’e doğru gitti” (BK D 35).
-ğAş/-geş, -kaş/-keş, -kış	-ğaç, -geç, -kaç, -keç	-GAç (Harezmi)
<i>kıl-ğaş</i> “yapınca”, <i>ker-geş</i> “girince”	<i>kütkeç</i> “bekleyince, beklerken”, <i>yatkaç</i> “yatınca”	
	-ğaçka, geçke	
	-ğiče, giçe, -kiche, -kiche	
-ğançe/-ginçe, -kançe/-kinçe, -gince, -kence/-kince	-ğançe, -gençe, -kançe, -kençe	-gInça
		-GANça (Kıpçak)
<i>tiginçe</i> “söyleyince”	<i>körgeñçe</i> “görünce, gördüğü zaman”	<i>tokuz kat üçürgün topulgınça teritzün</i> “Dokuz kat geçen delininceye kadar terlesin” (IB 50).

-gente	-ğanda, -gende, -kanda, -kende	GAndA (Harezmi)
<i>Yiñırta kelgente pır pağaçı sut c 'aşıppar.</i> “Akşam olduğunda bir kova süt sağarım.”	<i>kelgende</i> “gelince, geldiğinde”, <i>kalğanda</i> “kalınca, kaldığında”	
-genden		GAndAn (Harezmi ve Kıpçak)
<i>mingenden soñ zaçan mi-dro.</i> “Kadınlar binerse (bindikten sonra) kötü olacaktır.”		
	-ğansiri, -kansıri	
	-ğanlıktın, -genliktin	
-gıla/-gile, -kıla/-kile, -gele, -gele	. -ğili, -gili, -kili, -kili	gAll
<i>Karagıla par'te</i> “Bakmaya (bakmak için) gitti”	<i>kelkili</i> “gelmek için”, <i>körgili</i> “görmek için”	<i>yadag yabız boltı tip algalı kelti</i> “(Oğuzlar) Türklerin piyadesi bozuldu deyip (bizi tutsak) almak için geldiler” (BK D 32)
-men/-mīn, -men/-min	-may, -mey, (-mayın, -meyin)	
<i>ısmīn mañdi</i> “içmeden gitti”	<i>körmeyin</i> “görmeyip, görmeden”	
		-mastin , -mestın
		<i>ölmestın</i> “ölmeden”

4. SÖZ VARLIĞI

4.1. Eski Türkçe ile Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcadaki Biçimsel Olarak Aynı Olan Sözcükler

Sarı Uygurcanın bir yazı dili olmadığından bir kelimenin birden fazla şekli olabiliyor. Burada Eski Türkçedeki şekli Sarı Uygurcada bir sözcüğün şekilleri arasında bulunuyorsa da bu kategori altında topladım. Örneğin ET **baş** ‘baş’ (ED 375a.) = SUyg. **baş** ~ paş: ‘baş, kafa’

aç-:

ET **aç-:** açmak (ED 18b-19a.)

SUyg. **aç-:** açmak

YUyg. **aç-:** açmak (İL, I, 36b.)

Eski Türkçede **aç-** fiili Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam açısından değişmemiştir. Öztürk (2020, 23) çalışmasında Yeni Uygurcada kapalı tek hecelerin ek aldığı açık hece durumuna geçtiğini hecenin *é*’ye döndüğünü söyler. Örneğin *éçip ber-* (< aç-ıp ber-) “açıvermek”.

ağu

ET **ağu:** zehir (ED 78b.)

SUyg. **ağu:** zehir

YUyg. **ağu:** ağı, zehir (NECİP, 2013, 5a.)

Anlam değişmemiştir. Yeni Uygurcaya ait İL’de **ağu** için ilk önce **oğu** bakmamız gerektiğini ifade eder. **oğu** için ağaçtan oyularak yapılan harç olarak geçer. (**ağu**, İL, I, 114b.) → (**oğu**, İL, V, 654b.)

ak

ET **ak:** beyaz (ED 75a.)

SUyg. **ak:** beyaz

YUyg. aq: beyaz

Eski Türkçede daha çok hayvanların rengi için kullanılırken daha sonra her durum için de bu sözcük kullanılmaktadır. Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam olarak değişmeden kullanılmaktadır.

ak-

ET aq-: akmak (ED 77b.)

SUyg. ak-: akmak

YUyg. aq-: akmak (İL, I, 141b.)

Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada anlam bakımından bir değişiklik göstermemiştir.

ET aka: abi (WEWT 13a.)

SUyg. aka: abi

YUyg. aka ~ aqa: abi (İL, I, 143b.) ~ (İL, I, 111b.)

Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada anlam ve şekil bakımından bir değişiklik göstermemiştir.

akar-

ET akar-: beyaz olmak OTWF 499.

SUyg. aqar-: ağarmak

YUyg. aqar-: “beyaz olmak” (İL, I, 137a.)

Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada anlam bakımından bir değişiklik göstermemiştir.

al-

ET al-: almak (ED 124b.)

SUyg. al-: almak

YUyg. al-: almak (İL, I, 172b.)

Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada anlam bakımından bir değişiklik göstermemiştir.

ala

ET ala: kısmi renkli, benekli (ED 126a.)

SUyg. ala: alacalı

YUyg. ala: ak-kara esasen ak ile başka renklerin karışmasıyla meydana gelen (İL, I, 151a.)

Eski Türkçede ala sözcüğünün gerçek anlamı dışında ‘iki yüzlü, hain’ mecaz anlamı bulunmaktadır.

ana

ET ana: ana (ED 169b.)

SUyg. ana: ana

YUyg. ana: çocuklu kadın (İL, I, 189b.)

Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada anlam bakımından bir değişiklik göstermemiştir.

at I

ET at (I): isim (ED 32b.)

SUyg. at: ad, isim

YUyg. at: insanlara, nesnelere has konulan isim” (İL, I, 13b.)

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam açısından bakıldığında farklılık görülmemektedir.

ara

ET ara: ara (ED 196a.)

SUyg. ara: ara, orta

YUyg. ara: iki nokta arasında mesafe, orta (İL, I, 53b.)

Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada anlam bakımından bir değişiklik göstermemiştir.

arka

ET arka: arka (ED 215b.)

SUyg. arka: sırt, arka

YUyg. arka: gövdenin karna nispeten arka tarafı (İL, I, 67b.)

Eski Türkçede başlangıçta bir nesnenin, kişinin veya hayvanın sırtı, arkası anlamında kullanılmıştır. Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada anlam bakımından bir değişiklik göstermemiştir.

az

ET az: az (ED 277a.)

SUyg. az: az

YUyg. az: sayı ve miktar bakımından çok olmayan (İL, I, 79a.)

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam açısından bakıldığında farklılık görülmemektedir.

azrak

ET azrak: daha az, daha küçük (ED 289b.)

SUyg. azrak: daha az

YUyg. azrak: biraz (NECİP, 2013, 26a.)

baş

ET baş (I): baş (ED 375a.)

SUyg. baş ~ paş: baş, kafa

YUyg. baş: baş

başak

ET başak: mısır koçanı (ED 378b.)

SUyg. başak: başak

YUyg. başak: başak (İL, I, 370b.)

çay

ET çay: çay WEWT 95a.

SUyg. çay: ocak, ateş

YUyg. çay: çay (İL, II, 666a.)

çomak

ET çomak: sopa (ED 422b.)

SUyg. çomak ~ comak: sopa, tokaç

YUyg. çomak: ağaç dalının budaklı kısmı (İL, II, 699a.)

Clauson başlangıçta sopa ve benzerleri anlamında kullanıldığını belirtmiştir. Özellikle savaş alanında topuzu ifade etmek için de kullanıldığını belirtir. Güneydoğu Tarançi lehçesinde bu anlamı sürdürmeye devam etmektedir. (ED 422b.) çomak kelimesinin kökeni hakkında bazı araştırmalar mevcuttur. Şen, (2011, 480-481) çalışmasında bu konuya ayrıntılı olarak yer vermiştir. Bazı araştırmacılar Eski Uygurca *ço-* ‘vurmak, zarar vermek’ bazıları ise Moğolca *çoki-* ‘vurmak, dövmek’ anlamına dayandırmıştır.

çök-

ET çök-: çökmek (ED 413b.)

SUyg. çök-: çökmek

YUyg. çök-: dizini büküp oturmak (İL, II, 712b.)

eñ

ET eñ: en (ED 166a.)

SUyg. eñ: en

YUyg. eñ: vasıfların aşırı biçimi, kullanılan derece zarfı (İL, I, 290a.)

eren

ET eren: erkekler (ED 232b.)

SUyg. eren: erkek

YUyg. eren: erkek (İL, I, 248b.)

iç

ET iç: iç (ED 17a.)

SUyg. iç ~ iş ~ hic ~ sic: iç

YUyg. iç: dahili boşluk (İL, VI, 172b.)

iş

ET iş: iş (ED 254a.)

SUyg. iş: iş

YUyg. iş: insanlar hayatlarındaki maddi ve manevi zenginliği yaratmak için alıp verdiği varlık, faaliyet, yaratılan emek, iş veya meşguliyet, hizmet (İL, VI, 264a.)

Clauson *iş* maddesinde *iş* şeklinde de görüldüğünü belirtir. DLT'te hem daha önce hem de daha sonra *iş* şeklinde de yazıldığını belirtir. (ED 254a.)

köl

ET köl: göl (ED 715a.)

SUyg. köl ~ kül: göl

YUyg. köl: yağmur sularının toplandığı veya nehir akıntıların toplandığı büyük tipte tabii çukur (İL, IV, 685a.)

köm-

ET köm-: gömmek (ED 721b.)

SUyg. köm- ~ kem- ~ k'om-: gömmek

YUyg. köm-: açılan yeri hazırlayıp üstünü kapatmak, defnetmek (İL, IV, 687a.)

köp

ET köp: bol, bereketli, çok (ED 686b.)

SUyg. köp ~ kö^hp ~ kep: çok

YUyg. köp: sayı veya miktar bakımından çok, çok (İL, IV, 610b.)

köz

ET köz: göz (ED 756b.)

SUyg. köz ~ küz: göz

YUyg. köz: insan ve hayvanların görme organı" (İL, IV, 638b.)

kün

ET kün: güneş (ED 725a.)

SUyg. kün: güneş

YUyg. kün: güneş (İL, IV, 710a.)

kör-

ET kör-: görmek (ED 736a.)

SUyg. kür- ~ kör-: görmek

YUyg. kör-: görme kabiliyetiyle nesnelerin görüşlerini ve niteliklerini fark etmek

(İL, IV, 634a.)

kaçan

ET kaçan: ne zaman (ED 592a.)

SUyg. kaçan: ne zaman

YUyg. kaçan: ne zaman (İL, IV, 34a.)

kal-

ET kal-: kalmak (ED 615b.)

SUyg. kal-: kalmak

YUyg. kal-: gitmemek, bir yerde durmak, kalmak (İL, IV, 130a.)

kar

ET kar: kar (ED 641a.)

SUyg. kar: kar

YUyg. kar: hava sıcaklığı sıfırın altında, hava katmanındaki su parçacıklarının donmasıyla şekillenip hava boşluğundan düşen beyaz renkli kristal” (İL, IV, 39a.)

kara-

ET kara-: bakmak (ED 645b.)

SUyg. kara-: bakmak

YUyg. kara-: görmek için gözünü bir tarafa, bir nesneye ya da birine baktırmak (İL, IV, 87a.)

kat-

ET kat-: iki şeyi karıştırmak, bir şeyi başka bir şeye eklemek (ED 594b.)

SUyg. kat-: katmak

YUyg. kat-: birleştirmek veya karıştırmak (İL, IV, 28b.)

kaynat-

ET kaynat-: kaynatmak (ED 678b.)

SUyg. kaynat-: kaynatmak

YUyg. kaynat-: kaynatmak (İL, IV, 187a.)

kaz-

ET kaz-: kazmak (ED 680b.)

SUyg. kaz-: kazmak

YUyg. kaz-: yeri açıp çapalamak oyup çukur açmak, kazmak (İL, IV, 98a.)

kon-

ET kon-: geceleme (ED 632a.)

SUyg. kon- ~ kun-: konaklamak, geceleme

YUyg. kon-: geceyi geçirmek, dinlenmek (İL, IV, 294a.)

kop-

ET kop-: kalkmak (ED 580a.)

SUyg. kop-: kalkmak (ayağa)

YUyg. kop-: yattığı veya oturduğu yerden kalkmak, dik durmak (İL, IV, 227a.)

kur

ET kur: kemer, kuşak (ED 642a.)

SUyg. kor ~ kur: kuşak, kemer

YUyg. kur: yassı olarak yapılan düz ip (İL, IV, 316a.)

kuçak

ET kucak: kucak (ED 591a.)

SUyg. kuçak: kucak

YUyg. kuçak: insan vücudunun iki kolunu kendi içine alan bağır kısmı; iki kolunu açtığında bir kolunun ucundan diğer kolunun ucuna kadar olan aralık (İL, IV, 312b.)

kulak

ET kulak ~ kulkak (ED 620b. ~ ED 621a.)

SUyg. kulak: kulak

YUyg. kulak: işitme organı (İL, IV, 339b.)

kum

ET kum: kum (ED 625b.)

SUyg. kum: kum

YUyg. kum: tanelerin çapı 0.1 mm – 2 mm olan çimentolaşmayan mineral ve dağ türünün ufak hali (İL, IV, 351b.)

kus-

ET kus-: kusmak (ED 666a.)

SUyg. kus-: kusmak

YUyg. kus-: yiyecek ve içeceklerin karnından geri dönmesi, dönüp dışarı çıkması (İL, IV, 335b.)

mal

ET mal: mal, mülk (WEWT 323b-324a.)

SUyg. mal: hayvan

YUyg. mal: inek, koyun gibi bakılıp büyütülen hayvan, mal (İL, V, 51b.)

mañ-

ET mañ-: yürümek (ED 767a.)

SUyg. mañ-: gitmek, hareket etmek, göndermek

YUyg. mañ-: adım atıp öne doğru ilerlemek, yürümek (İL, V, 51a.)

men

ET men ~ ben: ben (ED 766b. ~ ED 346a.)

SUyg. men: ben

YUyg. men: birinci şahıs kişilik zamiri (kişinin kendisi) (İL, V, 145a.)

min-

ET min- ~ bin-: binmek (ED 767a. ~ ED 348a.)

SUyg. min-: binmek

YUyg. min-: bir nesnenin üstüne (çoğunlukla binek hayvanlara, bisiklete, motosiklete) iki ayağını iki yakasını tutarak oturmak (İL, V, 322a.)

ne

ET ne: ne (ED 774a.)

SUyg. ne: ne

YUyg. ne: ne (İL, V, 359a.)

oğul

ET oğul: erkek çocuk (ED 83b.)

SUyg. oğul: oğul

YUyg. oğul: erkek cinsi olan çocuk (İL, V, 655b.)

on

ET on: on (ED 166b.)

SUyg. on: on

YUyg. on: dokuzdan sonra on birden önce gelen, 10 rakamıyla ifade edilen sayı (İL, V, 681a.)

orğak

ET orğak: orak (ED 216a.)

SUyg. orğak: orak

YUyg. orğak: çiftçilik ekincileri yeşillik gibi biçmek için metalde yapılan ay şeklindeki saplı bıçak (İL, V, 630b.)

ot I

ET ot (I): ateş ED 34b.

SUyg. ot: ateş

YUyg. ot: ağaç, gaz, yağ gibi yanan nesnelerin belli ısı ve sıcaklığı çıkıp yanmayla oluşan yangın, ateş” (İL, V, 602a.)

ot II

ET ot (II): ot ED 34b.

SUyg. ot: ot

YUyg. ot: genellikle gövdesi yeşillenmeyen, otobur hayvanların yediği bitkiler; ot” (İL, V, 601b.)

oy

ET oy: vadi ED 265b.

SUyg. oy: vadi

YUyg. oy: belli bir düzlüğe kıyasla oluşan çukur, tepenin tersi (İL, V, 685a.)

oyna-

ET oyna-: oynamak (ED 275a.)

SUyg. oyna-: oynamak, kadınlarla veya genç kızlarla cilve yapmak

YUyg. oyna-: dinlenme nitelikli faaliyetlerle meşgul olunan vakitte oyun ve gülme ile geçirmek (İL, V, 691a.)

Eski Türkçede oynamak dışında (biriyle) oynamak; oynaşmak anlamı da kullanılmaktadır. (ED 275a.)

ör-

ET ör (II)-: örmek (ED 195b.)

SUyg. ör-: örmek

YUyg. ör-: tane tane nesneleri kendi aralarında değiştirme yoluyla birbirine örmek (İL, V, 806a.)

özek

ET özek: bir şeyin çekirdeği veya merkezi (ED 285a.)

SUyg. özek: merkez, çekirdek

YUyg. özek: bitki gövdesinin merkezindeki kısım, hücrelerin çekirdek kısmı (İL, V, 821a.)

Yeni Uygurcada İL’de ‘bir bitkinin özü’ anlamında kullanılsa da Yeni Uygurca Sözlüğü’nde özek ‘öz, merkez, ortam (Necip, 2013, 310) bir sınırlama bulunmamaktadır.

sağ-

ET sağ-: sağmak (ED 804b.)

SUyg. sağ-: sağmak

YUyg. sağ-: göğüsten parmaklar ile sarıp çekerek veya makine yardımıyla süt

çıkarmak (İL, III, 388a.)

sap

ET sap: sap ED 782b.

SUyg. sap: sap (kılıcın, bıçağın sapı)

YUyg. sap: eşyaların el ile tutulan kısmı sap” (İL, III, 362a.)

sat-

ET sat-: satmak (ED 798b.)

SUyg. sat-: satmak; yitirmek, kaybetmek

YUyg. sat-: parayla değiştirmek, belli bir fiyata vermek” (İL, III, 369b.)

sen

ET sen: sen ED 831b.

SUyg. sen: sen

YUyg. sen: II. şahıs kişi zamiri” (İL, II, 492a.)

sok-

ET sok-: dövmek, kırmak (ED 805a.)

SUyg. sok-: kırmak

YUyg. sok-: bir nesneyi ikinci bir nesneye vurmak” (İL, III, 551b.)

sol

ET sol: sol (ED 824a.)

SUyg. sol: sol

YUyg. sol: sağın ters, sol (İL, III, 556b.)

soñ

ET soñ: bir şeyin sonu, arkası (ED 832b.)

SUyg. soñ: sonra

YUyg. soñ: arka, sonrası (İL, III, 555a.)

süt

ET süt: süt (ED 798b.)

SUyg. söt ~ süt ~ sut: süt

YUyg. süt: insan ve hayvanların süt bezinden çıkan beyaz sıvı (İL, III, 628a.)

su

ET su ~ suv: su (ED 781a. ~ ED 783a.)

SUyg. su: su

YUyg. su: iki hidrojen bir oksijenin birleşmesiyle oluşan basit bulunan renksiz tatsız kokusuz sıvı” (İL, III, 566a.)

tap-

ET tap- (II): bulmak ED 435b.

SUyg. ta- ~ tap-: bulmak

YUyg. tap-: arzu edilen aranan bir şeyi bulmak” (İL, II, 8b.)

tağ

ET tağ: dağ ED 463a.

SUyg. tağ: dağ

YUyg. tağ: yer üstündeki ovaya tepeye göre daha yüksek ağızlı kısım (İL, II, 54a.)

tağar

ET tağar: büyük kap (ED 471b.)

SUyg. tağar: kap

YUyg. tağar: erzak veya başka nesneleri doldurmak için yapılan pamuk, yün, kenevir ipliklerinden veya suni yapılardan yapılan nesne; büyük torba (İL, II, 57b.)

Clauson çuval anlamında da kullanıldığını belirtir. (ED 471b.)

tañ

ET tañ: şafak (ED 510b.)

SUyg. tañ: şafak

YUyg. tañ: güneşin doğmasından önceki vakit, şafak vakti (İL, II, 69b.)

tart-

ET tart-: çekmek (ED 534b.)

SUyg. tart-: çekmek, sürüklemek, uzatmak

YUyg. tart-: bir nesneyi kendi tarafına çekmek, hareket ettirmek” (İL, II, 24a.)

tavar

ET tavar: ipek ve ticari mallar (ED 442b.)

SUyg. tavar: ipek; kumaş

YUyg. tavar: fabrikada yapılan çiçek renkli kumaş (İL, II, 92a.)

tay-

ET tay-: kaymak (ED 567a.)

SUyg. tay-: kaymak

YUyg. tay-: kaymak (İL, II, 100b.)

teñ

ET teñ: eşit, denk ED 511a.

SUyg. teñ: eşit, denk

YUyg. teñ: büyüklük küçüklük yükseklik alçaklık miktar hacim bakımından denk olması” (İL, II, 166a.)

tep-

ET tep-: tepmek (ED 435b.)

SUyg. tep-: vurmak, tepmek

YUyg. tep-: tepmek, atın çifte atması” (İL, II, 113b.)

tile-

ET tile-: aramak (ED 492a.)

SUyg. tile-: aramak

YUyg. tile-: bir işin olmasını ummak istemek (İL, II, 492b.)

Eski Türkçede başlangıçta aramak anlamında kullanılırken bundan dolayı bir şeyi arzulamak anlamında kullanılmaktadır. (ED 492a.)

tüt-

ET tüt- ~ tüte-: duman veya buhar çıkarmak (ED 451b. ~ ED 452a.)

SUyg. tıt- ~ tüt- ~ tut-: tütme

YUyg. tüte-: yanmak, duman çıkarmak (İL, II, 380b.)

tiz

ET tiz (I): diz (ED 570b.)

SUyg. tiz: diz

YUyg. tiz: bacağın büküldüğü bacakla baldırın tutuştuğu kısım (İL, II, 458b.)

ton

ET ton: giysi (ED 512b.)

SUyg. ton: dış giyim, kaftan, kürk

YUyg. ton: önü açık düz yakalı arkası uzun giyim (İL, II, 287b.)

Çoğu Modern dilde ‘dış giyim, palto’ anlamında kullanılmaktadır. (ED 512b.)

tut-

ET tut-: tutmak (ED 451a.)

SUyg. tut-: tutmak

YUyg. tut-: tutmak (İL, II, 306a.)

tutul

ET tutul-: tutulmak (ED 456b.)

SUyg. tutul-: tutulmak

YUyg. tutul-: tutulmak (İL, II, 312a.)

tutun-

ET tutun-: tutunmak (ED 458a.)

SUyg. tutun-: tutunmak

YUyg. tutun-: tutunmak (İL, II, 312b.)

tuz

ET tuz: tuz (ED 571a.)

SUyg. tuz: tuz

YUyg. tuz: yemek tuzunun genel adı” (İL, II, 330b.)

tün

ET tün: gece (ED 513a.)

SUyg. tün: gece

YUyg. tün: akşamdan tan vaktine kadar olan vakit, gece” (İL, II, 408a.)

Bazı modern dillerinde ek anlam veya alternatif olarak dün anlamı da kullanılmaktadır.

tütün

ET tütün: duman (ED 457b.)

SUyg. tütün ~ tutun: tütün

YUyg. tütün: maddeleri yanmasıyla havaya çıkan ufak zerreciklerden oluşan gaz, is (İL, II, 380a.)

tüz

ET tüz: düz (ED 571b.)

SUyg. tüz: düz

YUyg. tüz: eğri olmayan, düz (İL, II, 388a.)

ulus

ET ulus ~ uluş: ülke (ED 151b. ~ ED 152b-153a.)

SUyg. ulus: halk

YUyg. ulus: millet, halk (İL, V, 759a.)

Eski Türkçeden beri kullanılan ulus kelimesi Moğol akınlarından başlayarak Türk diyalektlerinde ulus biçimi yaygınlık kazanmıştır. (Eren, 1999, 422b.)

ur-

ET ur-: vurmak (ED 194b.)

SUYg. ur- ~ or-: koymak, yerleştirmek

YUyg. ur-: kol veya bir nesneyle darp etmek (İL, V, 723b.)

En erken dönemden beri, her ikisinin de silah kullanımını içermesi gerçeğiyle birbirine bağlanan iki farklı anlamı vardı; bir şeyi koymak ve birine veya bir şeye vurmak (ED 194b.)

uzak

ET uzak: uzak (ED 283a.)

SUyg. uzak: uzak

YUyg. uzak: arası uzun, uzak (İL, V, 733a.)

uzun

ET uzun: uzun (ED 288b.)

SUyg. uzun: uzun

YUyg. uzun: boyu önüne göre uzun, aralığı uzak (İL, V, 735a.)

ün-

ET ün-: yükselmek (ED 169a-b.)

SUyg. ün-: kırmak, parçalamak

YUyg. ün-: filizlenmek, kök çıkmak, (tohum ve bazı bitkilerin) yeryüzüne çıkması (İL, IV, 902b.)

Eski Türkçede *ün-* eylemi ‘bir bitkinin filizlenmesi, bir adamın ayağa kalkması’ anlamında kullanılmaktadır. (ED 169a-b.)

üz-

ET üz-: bir şeyi yırtmak veya çekmek (ED 279b.)

SUyg. üz-: yırtmak, kopartmak

YUyg. üz-: güç kullanarak bir nesneyi tamamıyla ayırmak, bölmek (İL, V, 878a.)

ya

ET ya (II): ya (ED 869a.)

SUyg. ya: işte, iyi

YUyg. ya: benzer veya ayrı cümlelerden birini tercih etmek için kullanılan bağlaç

(İL, VI, 395a.)

yağ

ET yağ: yağ ED 895a.

SUyg. yağ: yağ

YUyg. yağ: hayvanların organizmasında veya bazı bitki tohumundan elde edilen sıvı veya katı olan organik madde (İL, VI, 459b.)

yağ-

ET yağ-: dökülmek, yağmak ED 896a.

SUyg. yağ-: yağmak

YUyg. yağ-: üstüne düşmek, dökülmek” (İL, VI, 467b.)

yama-

ET yama-: yama yapmak (ED 934b.)

SUyg. yama-: yamamak

YUyg. yama-: bir nesnenin yırtılan delinen kısımlarını onarma, bütünleştirme (İL, VI, 505a.)

yara-

ET yara-: yararlı olmak, bir şeye uygun olmak (ED 956a.)

SUyg. yara-: uymak, yakışmak

YUyg. yara-: uygun, uyumlu olmak, uyuşmak (İL, VI, 442b.)

yaş

ET yaş: taze, yaş (ED 975b-976a.)

SUyg. yaş: yaş, göz yaşı

YUyg. yaş: gözlerden akan renksiz sıvı, yaş (İL, VI, 454b.)

Eski Türkçede yaş kelimesinin üç anlamı da kullanılmaktadır: taze sebzeler, göz yaşları ve yaş (bir insanın yaşı)

yok

ET yok (I): yok (ED 895b.)

SUyg. yok: yok

YUyg. yok: mevcut değil varın tersi (İL, VI, 597b.)

yol

ET yol: yol (ED 917a.)

SUyg. yol: yol

YUyg. yol: insan veya taşıtların gidilmesi için yapılan uzun yer bölümü (İL, VI, 601a.)

yum-

ET yum-: yummak (ED 934a.)

SUyg. yum-: yummak

YUyg. yum-: yummak

yurt

ET yurt: ikamet yeri, mesken (ED 958a-b.)

SUyg. yurt ~ cört: ev

YUyg. yurt: halkın toplanıp yaşam sürdüğü yer (İL, VI, 613a.)

yüz I

ET yüz (I): yüz (sayı) (ED 983a.)

SUyg. yüz ~ yöz: yüz

YUyg. yüz: onun on katında oluşan sayı (İL, VI, 664a.)

yüz II

ET yüz (II): yüz ED 983a.

SUyg. yüz: yüz, beniz

YUyg. yüz: insanların göz burun gibi organlarının olduğu yer (İL, VI, 664a.)

4.2. Eski Türkçede Şekil Bakımından Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada Farklı Olan Sözcükler

o

ET o ~ ol: o (ED 1b. ~ ED 123a.-124b.)

SUyg. a: o (işaret zamiri)

YUyg. a ~ avu: uzaktaki bir kişiyi işaret etmek için kullanılan sözcük (İL, I, 1a.) ~ (İL, I, 203a.)

aça

ET eçe: bir annenin küçük kız kardeşi veya kişinin kendi ablası (ED 20a.)

SUyg. aça: baba

YUyg. aça: doğan kardeşler arasından büyük olan kız (İL, I, 31a.)

Eski Türkçede *eçe* ~ *aça* kelimesi Türkçede genellikle yaşça büyük kardeş, ağabey abla anlamında kullanılmıştır. Bu kelime bugünkü Türk dil ve lehçelerinde *aça*, *eçe*, *aca*, *ece* gibi söylenişlerde daha çok “abla, anne, yaşlı kadın” manalarında kullanılmaktadır. Bununla beraber bazı lehçelerde “ağabey, büyük erkek kardeş” manası ile yaşamaktadır. Tekin (1960, 289-290) çalışmasında *aça*, *eçe*, *aca*, *ece* sözcüklerini detaylı olarak incelemiştir. DS’da *aça* için *akraba* anlamı verilmiştir (DS, 1969, 4a). Eçe ise “büyük kardeş, amca” anlamına gelmektedir. (DS, 1969 162a).

Sarı Uygurcada *aça* anlam olarak Eski Türkçeden farklıdır.

açuk

ET açuk: açık (ED 22b.)

SUyg. açık: açık

YUyg. éçik ~ oçuk: açık (*éçik*, İL, VI, 72b ~ *oçuk*, İL, V, 619a.)

Anlam açısından Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada hiçbir değişiklik olmamıştır. YUyg. Türkçesinde ilk hecedeki /a/ sesi, ikinci hecelerinde /u/ seslerinin etkisiyle /o/ ye döner. (Ercilasun; Ersoy, 2021, 384) ET. *açuk* “açık” (ED 22b.) = SUyg. *açık* “açık” = YUyg. *éçik* ~ *oçuk* “açık”.

adult

ET adut: avuç içi (ED 44b.)

SUyg. oş: avuç

YUyg. oç ~ oçum: İki avucun birleştirilmesi ve parmakların biraz yukarı doğru kıvrılmasıyla oluşan boşluk (*oç*, İL, V, 619a.) → (*oçum*, İL, V, 622a.)

ağrı-

ET ağrı- ~ agru-: ağır olmak ama genellikle acı içinde olmak (ED 91a.)

SUyg. ağır-: hastalanmak

YUyg. ağrı-: hasta olmak (İL, I, 113b.)

Clauson ağrı- ve agru- eylemlerini aynı madde altında incelemiştir. DLT ağrı- ve agru- eylemleri ayrı madde başı altında incelenmiştir: *ağrı-* “ağrımak” iken *agru-* “(nesne) ağırlaşmak, (hasta) ağırlaşmak” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, 544)

Anlam açısından bir değişiklik görülmemektedir. Sarı Uygurcada ünlü düşmesi görülmektedir. ***ağrığ***

ET ağrığ: acı acı verici dolayısıyla acı verici hastalık (ED 90a.)

SUyg. ağrığ: ağrı

YUyg. ağrığ: hastalanış, yorgunluk, çaresizlik neticesinde hissedilen cismi azap (İL, I, 113a.)

Anlam açısından Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada bir değişiklik görülmemektedir. Eski Türkçe ve Yeni Uygurcada orta hece ünlüsü düşerken Sarı Uygurcada bu görülmemektedir.

ağrış-

ET ağrış-: birlikte acı çekmek (ED 92a.)

SUyg. ağrış-: (karşılıklı) hastalanmak

YUyg. ağrış-: birlikte hastalanmak

Anlam açısından aynı anlamlarda kullanılmışlardır. Fakat şekil bakımından değişiklik göstermektedir. Eski Türkçedeki *ş*’ler Sarı Uygurcada genellikle *s*’ ye dönmektedir. Yeni Uygurcada ise *ağrış* “*ağrı-* eyleminin isim hali” (İL, I, 113a.)

isim olarak kullanılmaktadır. Doğrudan *ağrı-* eylemine *ş* işteş çatı hali getirilmemektedir. Eylem olarak *ağrı-* eylemine ilk önce *-t* ettirgenlik eki kullanıldıktan *ş* işteş fiili getirildiğinde birliktelik anlamı katılmıştır.

alkaş-

ET alkaş-: birbirini övmek

SUyg. alkaş-: karşılıklı hayır duasında bulunmak

YUyg. alkaşla-: memnuniyet ile hürmet göstermek, alkış sözleriyle tebrik etmek (İL, I, 170a.)

Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada bu sözcük anlam bakımından bir değişiklik göstermemiştir.

altmış

ET altmış: altmış (ED 130b.)

SUyg. alton: altmış

YUyg. atmış: onun altı katı olan sayı (İL, I, 23b.)

Eski yazıtlardan beri altmış sözcüğü kullanılmaktadır. Sibiryaya diyalektlerinde *altı on* diye geçer. (Eren, 1999, 11a.)

altunluğ

ET altunluğ: altın sahibi, altınla süslenmiş

SUyg. altınnığ: altın sırmalı

YUyg. altunlık: altını var, altına sahip, altın çıkarılan yer” (İL, I, 161a.)

Anlam açısından Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada pek bir değişiklik görülmemektedir. Şekil açısından bakıldığında;

Sarı Uygurcada sözcük sonunda *m*, *n*, *ŋ* ünsüzleriyle bitiyorsa *+nıg/nığ* eki getirilmektedir.

amtı

ET amtı: şimdi (ED 156b.)

SUyg. am: şimdi

YUyg. emdi: şimdi (İL, I, 302b.)

Anlam açısından Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada pek bir değişiklik görülmemektedir. Runik metinlerde *amtı* biçiminde geçmektedir. DS'da emdi ve emti şekillerine de yer verilmektedir. (DS, 1969, 42b.)

anta

ET anta: orada ED 176b.

SUyg. anda: orada

YUyg. anda: o yerde (İL, I, 194a.)

Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada anlam bakımından bir değişiklik göstermemiştir. Eski Türkçedeki t'ler Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada d'ye dönmüştür.

antağ

ET antağ: böyle, böylece, yani (ED 177a.)

SUyg. andağ: böyle, öyle, şöyle

YUyg. andağ ~ undağ: ona benzer, şöyle (İL, I, 194a. ~ İL, V, 764b.)

Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada anlam bakımından bir değişiklik göstermemiştir. Eski Türkçedeki ğ'ler Yeni Uygurcada k'ya dönmüştür.

arığ

ET arığ: temiz, saf ED 213b.

SUyg. arıg: temiz

YUyg. ériğ: temiz (İL, VI, 79a.)

Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada anlam bir değişiklik göstermemiştir. Fakat Yeni Uygurcada şekil bakımından değişiklik göstermektedir.

arığla-

ET arığla-: bir şeyi temizlemek (ED 219b.)

SUyg. arıgla-: temizlemek

YUyg. éridimağ: temizlemek (İL, VI, 79b.)

Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada anlam bir değişiklik göstermemiştir. Yeni Uygurcada Sarı Uygurca ve Eski Türkçeden farklı olarak -de isimden eylem yapan ek kullanılarak oluşturulan bir sözcüktür.

aşlık

ET aşlık: yiyecek, erzak (ED 261b.)

SUyg. astıg: erzağı olan, erzaklı

YUyg. aşlık: yemeği bulunan, yemeği yeten” (İL, I, 109a.)

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam açısından bakıldığında farklılık görülmemektedir. Eski Türkçede ı sesi Yeni Uygurcada i olarak yazılır. Sarı Uygurcada addan eylem yapan +lıg eki eğer sözcüğün sonunda t, k, k, s, ş ünsüzleriyle bitiyorsa +tıg ekine dönüşür.

atış

ET atış: atış (ED 72a.)

SUyg. atıs: atış

YUyg. étiş: atış (İL, VI, 66b.)

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam açısından bakıldığında farklılık görülmemektedir. Yeni Uygurcada a sesi é’ye dönmektedir. Sarı Uygurcada ise ş sesi s’ye dönmektedir.

atış-

ET atış-: atmak, ateş etmek (ED 72b.)

SUyg. atıs-: ateş etmek

YUyg. étiş-: atışmak

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam açısından bakıldığında farklılık görülmemektedir. Yeni Uygurcada a sesi é’ye dönmektedir. Sarı Uygurcada ise ş sesi s’ye dönmektedir.

atlıg

ET atlıg: isimli ED 54b.

SUyg. attıg: adlı, isimli

YUyg. atlık: isimli, adlı isim veya ad sahibi olan (İL, I, 21b.)

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam açısından bakıldığında farklılık görülmemektedir. Sarı Uygurcada addan eylem yapan +lıg eki eğer sözcüğün

sonunda *t, k, ƙ, s, ř* ünsüzleriyle bitiyorsa *+tuğ* ekine dönüşür.

aba

ET *aba*: ata, dede, baba, anne, abla ED 5a.

SUyg. *ava*: baba

YUyg. *apa*: çocuklu veya çocuğu olan kadın (İL, I, 5a.)

Eski Türkçede birden fazla anlamı bulunmaktadır. Sarı Uygurcada baba anlamını alırken Yeni Uygurcada ise anne anlamına gelmektedir. ET *b* Sarı Uygurcada *v*’ ye dönüşürken Yeni Uygurcada *p* olmuştur.

ağız

ET *ağız*: *ağız* (ED 98a.)

SUyg. *axīs ~ axs*: *ağız*

YUyg. *ağiz*: *ağız*

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam açısından bakıldığında farklılık görülmemektedir. ET *ğ* Sarı Uygurcada *x*’ ye dönüşmektedir. Yeni Uygurcada *ı* ‘lar *i* olmaktadır.

axsak

ET *axsak*: aksak ED 95a.

SUyg. *axsağ*: aksak

YUyg. *ağsağ*: aksayıp yürüyen, bir ayağı kısa veya sakat (İL, I, 138a.)

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam açısından bakıldığında farklılık görülmemektedir. Eski Türkçedeki *x* bazen Yeni Uygurcada *ğ* olmaktadır.

ayıt-

ET *ayıt-*: konuşmak, sormak (ED 268b.)

SUyg. *ayt-*: söylemek, sormak

YUyg. *eyt-*: fikrini maksadını sözlü olarak bildirmek, demek (İL, VI, 138a.)

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam açısından bakıldığında farklılık görülmemektedir. Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada ünlü düşmesi görülmektedir. Ayrıca Yeni Uygurcadaki *a* sesi *e* sesine dönmüştür.

adak

ET adak: ayak ED 45a.

SUyg. azak: ayak

YUyg. ayağ: ayak (İL, I, 206b.)

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam açısından bakıldığında farklılık görülmemektedir. Eski Türkçedeki *ḍ* ünsüzü Sarı Uygurcada *z* ünsüzüne değişirken Yeni Uygurcada *y* ünsüzüne değişir. Eski Türkçedeki *k* ünsüzü de Yeni Uygurcada *ğ* ünsüzüne değişir.

adğır

ET adğır: aygır (ED 47b.)

SUyg. azgır: aygır

YUyg. ayğır: aygır (NECİP, 2013, 24b.)

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam açısından bakıldığında farklılık görülmemektedir. Eski Türkçedeki *ḍ* ünsüzü Sarı Uygurcada *z* ünsüzüne değişirken Yeni Uygurcada *y* ünsüzüne değişir.

azığ

ET azığ: azı dişi (ED 283a.)

SUyg. azıg: azı dişi

YUyg. ézik: köpek dişi, azı dişi

Eski Türkçede başlarda köpek dişi anlamında kullanılırken sonraları azı dişi anlamında kullanılmıştır. Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam açısından bakıldığında farklılık görülmemektedir. Eski Türkçede *ğ* ünsüzü Yeni Uygurcada *k* olmuştur. Aynı zamanda *a* ünlüsü *é* ünlüsüne dönmektedir. ***asığlığ***

ET asığlığ: faydalı, karlı (ED 245b.)

SUyg. azığlığ: faydalı

YUyg. krş. assiğ: fayda

Eski Türkçedeki temel anlamını Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada korumaktadır. Eski Türkçede *s* ünsüzü Sarı Uygurcada *z* ünsüzüne dönmüştür.

adrıl-

ET adrıl-: ayrılmak ED 68b.

SUyg. azırıl-: ayrılmak

YUyg. ayrıl-: ayrılmak

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam açısından bakıldığında farklılık görülmemektedir. Eski Türkçedeki *ḍ* ünsüzü Sarı Uygurcada *z* ünsüzüne değişirken Yeni Uygurcada *y* ünsüzüne değişir.

bağırlak

ET bağırlak: kum tavuğu (ED 319a-b.)

SUyg. pagartak^h: kum tavuğu

YUyg. béğirtak: kır tavuğu (NECİP, 2013, 37b.)

bağatur

ET bağatur: savaşçı (ED 313b.)

SUyg. batır: kahraman, bahadır, pehlivan

YUyg. batur: tehlike ve zorluklardan kaçmayan yürekli ve cesur (İL, I, 330b.)

bat-

ET bat-: batmak, kaybolmak ED 298a.

SUyg. pat-: gizlenmek, saklanmak; yitirmek, kaybolmak

YUyg. pat-: suyun, yumuşak bir nesnenin içine batarak girmek, çökmek (İL, I, 605a.)

beñi

ET beñi: beyin (ED 348b.)

SUyg. muñe ~ muñey: beyin

YUyg. miñe: beyin (NECİP, 2013, 273b.)

berü

ET berü ~?bérü: beri (ED 355b- 356a.)

SUyg. barı: hepsi

YUyg. béri: hepsi (NECİP, 2016, 41b.)

Eski Türkçede zarf olarak kullanılan bu sözcüğün fonetiği belli değildir. İlk sesli harfin e'den çok é'yi ifade etmesine rağmen kesin bir kanıt yoktur. (ED 355b). Yeni Uygurcada é'li biçimi kullanılmaktadır.

bıçak

ET bıçak: bıçak (ED 293b.)

SUyg. puçak: bıçak

YUyg. piçak: çelikten yapılan bir veya iki tarafı keskin sapı olan kesme aleti (İL, I, 782a.)

bit

ET bit: bit (ED 296b.)

SUyg. bışt: bit

YUyg. pit: insan veya ineklerde parazit olarak yaşayan başı küçük kuyruğu büyük kanadı olmayan bir çeşit böcek (İL, I, 779b.)

Eski Türkçede *bit* anlamında kullanılırken aynı zamanda 'böcek ve parazit' anlamlarında da kullanılmaktadır (ED 296b.)

bedük

ET bedük: büyük (ED 302b.)

SUyg. pezik: büyük

YUyg. büyük: büyük, yüce (İL, I, 523a.)

bış-

ET bış-: pişmek (ED 376b.)

SUyg. pış-: pişmek

YUyg. piş-: büyümek, gelişmek olgunlaşmak (İL, I, 795b.)

bilegü

ET bilegü: bileme taşı (ED 341b.)

SUyg. pılegı: bileme taşı

YUyg. biley: bıçak gibi eşyaları bileyerek itmesi parçalaması için yapılan bir çeşit kum taşı (İL, I, 583b.)

borğu

ET borğu ~ borğuy: trompet (ED 360b. ~ ED 361a.)

SUyg. pıra: trompet

YUyg. burğa: inek dağ keçisi gibi hayvanların boynuzlarından yapılan üflenerek çalınan bir çeşit eski çalgı” (İL, I, 494b.)

boşa-

ET boşu-: özgürleştirmek (ED 377b.)

SUyg. bosa-: kurtulmak, serbest kalmak

YUyg. boşa-: kurtulmak, boş olmak (İL, I, 465a.)

börk

ET börk: şapka (ED 362a.)

SUyg. perik ~ perük ~ pırık: şapka

YUyg. bök: kadın ve erkeklerin kumaştan desenli veya desensiz olarak dikilen yazlık baş giyimi; şapka (*bök*, İL, I, 515b.) → (*doppa*, İL, III, 91b.)

bulut

ET bulut: bulut (ED 333a.)

SUyg. pılt: bulut

YUyg. bulut: su damlalarının ve buz kristallerinin toplanmasıyla şekillenen nemli bir cisim (İL, I, 508a.)

burxan

ET burxan: Buda (ED 360b.)

SUyg. purқан: buda

YUyg. burxan: buda dini ilahi (HİL, I, 150b.)

budda: buda; eski uygur dilinde burhan denilirdi (İL, I, 491a.)

but

ET but (I): ayak (ED 297b.)

SUyg. pıt: ayak

YUyg. put: insan, hayvan veya başka canlıların gövdesini taşıyan durma yürüme veya emeklemeye yarayan kısmı; ayak (İL, 739b.)

çaş

ET çaş: turkuaz (ED 430b.)

SUyg. ces: yeşil, küçük taş

YUyg. çeş: bir çeşit mineral (İL, II, 674b.)

çakanak

ET çakanak: dirsek VEW 96a.

SUyg. çigenek: dirsek

YUyg. ceynek: kol kemiği ile omuz kemiğinin birleşip eğildiği kısım (İL, II, 564a.)

çız

ET çiz-: çizmek (ED 432a.)

SUyg. çiz-: çizmek

YUyg. siz-: çizgi çekmek, çizmek (İL, III, 689b.)

çömçe

ET çömçe: kepçe (ED 422a.)

SUyg. comuş: kepçe

YUyg. çömüç: sıvı nesneleri koymak için yapılan alet (İL, II, 716b.)

Clauson Farsça çamça ‘dan geldiğini düşünmektedir. (ED 422a.)

elgek

ET élgek: elek (ED 143a.)

SUyg. -bk. mnik: elek

YUyg. eglek ~ elgek: yuvarlak kazan, altında ağ olan un eleyen alet(*eglek*, İL, I, 288a.) ~ (*elgek*, İL, I, 296a.)

érkek

ET érkek: erkek (ED 223b.)

SUyg. e^hrkek ~ i^hrkek: erkek

YUyg. erkek: erkek (İL, I, 252b.)

éşik

ET éşik: eşik, kapı (ED 260a.)

SUyg. sış: kapı

YUyg. ışık: ev, hane, bina avluların girip çıktığı yere yerleştirilen açılıp kapanan kurulum (İL, VI, 292b.)

eldiri

ET eldiri (? eldri): oğlak veya kuzu derisi (ED 135a.)

SUyg. eltır: iki haftalık kuzu derisi

YUyg. eltére: bir aylık kuzu derisi (İL, I, 295a.)

elig

ET elig: el (ED 140b.)

SUyg. ılığ: el

YUyg. ilik: el (İL, VI, 346a.)

emüz-

ET emüz-: emzirmek (ED 165a.)

SUyg. emız-: emzirmek, meme vermek

YUyg. émiz-: emzirmek (İL, VI, 126b.)

erklig

ET erklig: güç veya otoriteye sahip olmak ve özgür irade ve bağımsızlığa sahip olmak (ED 224a.)

SUyg. erktiğ: güçlü

YUyg. erklik: özgürlük, serbestlik (NECİP, 2013, 115b.)

ékki

ET ékki: iki (ED 100b.)

SUyg. ışkı ~ ışke: iki

YUyg. ikki: bir sayısından sonra gelen rakam, iki. (İL, VI, 304a.)

ékkinç

ET ékkinç: ikinci ED 110a.

SUyg. ışkenci: ikinci

YUyg. ikkinçi: sıra yeri iki rakamı ile belirlenen, nesnelerin sırası 2 rakamı olan (İL, VI, 320b.)

érte

ET érte: sabah erken (ED 202b.)

SUyg. erti: erken

YUyg. ete ~ erte: belli bir vakitten geçen günden sonraki gün yani bugünden sonraki bir gün” (ete, İL, I, 227b.) ~ “ilk erken, sabah seheri” (NECİP, 2013, 115b.)

Eski Türkçede iki zıt anlam mevcuttur. İlki ‘erken’ anlamında kullanılırken, ikincisi ise ‘yarın sabah’ anlamında kullanılmaktadır.

ev

ET ev: ev (ED 3b.)

SUyg. öy ~ üy: ev

YUyg. öy: yaşamak veya çeşitli kurum kuruluş ve ona benzer yerleşmeler içi hazırlanan imaret, bina” (İL, V, 859a.)

eyer

ET eyer ~ eğer: eyer (ED 275b. ~ ED 63b.)

SUyg. ézer: eyer

YUyg. éger: insanların esasen ata oturmak içi kullanılan önü ve arkası yüksek yanı ve ortası alçak alet” (İL, VI, 103a.)

eğerle-

ET eğerle-: eyerlemek (ED 71a.)

SUyg. ezerte: eyerlemek

YUyg. egerle-: çalıştırılan hayvanları eyer takmak (İL, VI, 103b.)

it

ET it: köpek (ED 34a.)

SUyg. eşt ~ işt ~ it: it, köpek

YUyg. işt: köpek (NECİP, 2013, 180b.)

Yeni Uygurcada *işt* sözcüğü yansira *it* sözcüğü de kullanılmaktadır. (İL, VI, 153b.)

içegü

ET içegü: bağırsak (ED 25b.)

SUyg. hicigı ~ i^hçıkı: bağırsak

YUyg. üçey: sindirim organının bir kısmı (İL, V, 869a.)

içgerü

ET içgerü: iç, içeri (ED 25b.)

SUyg. işker: içi

YUyg. içkergi: iç taraftaki, iç tarafa doğru” (İL, VI, 182a.)

içgü

ET içgü: içki (ED 24b.)

SUyg. işki: içki

YUyg. içgü: içilen şeylerin genel adı (İL, VI, 182a.)

ingek

ET ingek: inek (ED 184a.)

SUyg. enek: inek

YUyg. inek: dişi inek, sığır (İL, VI, 364b.)

isig

ET isig: sıcak, ısı (ED 246a.)

SUyg. issiğ: sıcak

YUyg. issik: bir kaynağın sıcaklığının etkisiyle sıcaklayan veya ısınan (İL, VI,

243b.)

iş

ET iş (ış): is, kirli duman (ED 254b.)

SUyg. ıs: duman

YUyg. is: yakıtlar yandığında meydana gelen, tam yanmayan, rengi esasen kara, gri ve bunlara yakın gelecek gayet küçük tanelere karışan gaz (İL, VI, 230b.)

kamış

ET kamış: kamış (ED 628b- 629a.)

SUyg. Gamuş ~ Gamiş: kamış

YUyg. komuş: başak ailesindeki çok yıllık samanı bol bitki (İL, IV, 291b.)

karğa

ET karğa: karga (ED 653a.)

SUyg. Garğa: karga

YUyg. kağa: gagası büyük ve düz, bütün vücudu kara kanadı parlak orman veya dallarda yaşayan meyve, darı gibi yiyeceklerle beslenen kuş türü (İL, IV, 110a.)

Eski Türkçedeki bu sözcüğe en uygun anlam karga olsa da siyah renkli kuşlara da verilen bir sözcüktür (ED 653a.)

kapğak

ET kapğak: kapak (ED 584a.)

SUyg. kabağ ~ k^hapak: kapak

YUyg. kapkak: geniş ağızlı nesnelerin kapatmak için yapılan kapak” (İL, IV, 10b.)

karı

ET karı: yaşlı (ED 644b.)

SUyg. keri: yaşlı

YUyg. kéri: çok yaşlı olan, yaşlı (İL, IV, 374a.)

karı-

ET karı-: yaşlanmak (ED 645b.)

SUyg. arı- ~ xarı-: yaşılanmak

YUyg. eri-: yaşı geçmiş, yaşıllığa ulaşmış, yaşılanmak (İL, IV, 376.)

karın

ET karın: karın (ED 661a.)

SUyg. ^harın: karın

YUyg. arin: insan ve hayvanların sindirim yapan organı; mide, karın (İL, IV, 91a.)

karış

ET karış: baş parmağın ucuyla küçük parmağın ucu arasındaki mesafe (ED 663b.)

SUyg. arıs: karış

YUyg. eri: elini gerdiğinde baş parmağın ucundan serçe parmağın ucuna kadar olan açıklık (İL, III, 915b.)

katığ

ET katığ: katı (ED 597b.)

SUyg. atdığ ~ Gahdığ: katı, sert

YUyg. attı: genel olarak şekli ve hacmini koruyandışı gücü tesiriyle kolayca ezilmeyen, kırılmayan, parçalanmayan (İL IV, 18a.)

kaz

ET kaz: kaz (ED 679a-b.)

SUyg. Gaz: kaz

YUyg. az: ak veya gri tüyleri, alnında koyu sarı veya kara kahverengi tüyü olan boynu uzun gagası yuvarlak perde ayakları olan bir kuş eşidi (İL, III, 866b.)

ke-

ET ke-: giymek (ED 700b.)

SUyg. kez-: giymek

YUyg. kiy-: giysi ile bedeni veya belli uzuvları kapamak, sarmak (İL, IV, 777b.)

kızıl

ET kızıl: kızıl (ED 683b.)

SUyg. küzel: kızıl

YUyg. kızıl: kan renginde kan renkli (İL, IV, 408b.)

kıkır-

ET kıkır-: seslenmek (ED 612a.)

SUyg. kaçır-: çağırarak

YUyg. kaçır-: seslenmek, haber vermek, çağırarak (İL, IV, 388b)

kısğa

ET kısğa: kısa (ED 667a.)

SUyg. kıska: kısa

YUyg. kıska: uzunun zıttı, kısa (İL, IV, 425a.)

kış

ET kış: kış (ED 670a.)

SUyg. kış: kış

YUyg. kış: dört mevsimin dördüncüsü, sonbahardan sonra ilkbahardan önceki mevsim yani soğuk olan zaman, miladi takvime göre tahminen 7 Kasımdan 21 Ocak'a kadar olan zaman" (İL, IV, 434a.)

kidiz

ET kidiz: keçe (ED 707a.)

SUyg. gıgıs ~ kıkıs: keçe

YUyg. kigiz: yer yatağı gibi eşyalara koyulan koyun yününden basılarak yapılan kalın aile eşyası (İL, IV, 770b.)

koçnar

ET koçnar: erkek koç (ED 592a.)

SUyg. kujgar: erkek koç

YUyg. koçkar: hadım edilen erkek koyun (İL, IV, 229b.)

koņrağū

ET koņrağū: zil (ED 640a.)

SUyg. ҡoҗıraғı: zil

YUyg. ҡoҗғурақ: salladığında içindeki tel yan taraflara değdiğinde ses çıkaran koni biçimindeki eşya” (İL, IV, 268b.)

kögürçgün

ET kögürçgün: güvercin (ED 713b.)

SUyg. k^hükışkın: güvercin

YUyg. köküşgen: güvercin (İL, IV, 669a.)

kölige

ET kölige: gölge (ED 718a.)

SUyg. kölehğı ~ könehğı: gölge

YUyg. köleҗke: güneş ışığının engellendiği taraf, gölge (İL, IV, 685a.)

könüllüğ

ET könüllüğ: iyi niyetli istekli, nazik, neşeli (ED 732b.)

SUyg. gönıllıғ: gönüllü

YUyg. көңüllүк: cana yakın, hoş (İL, IV, 685a.)

köpeğ-

ET köpeğ-: çoğalmak (ED 688b.)

SUyg. göve- ~ kiwi-: çoğalmak

YUyg. köpey-: sayı veya miktar bakımından aşmak (İL, IV, 616a.)

kuđuғ

ET kuđuғ: kuyu (ED 598b.)

SUyg. ҡuçın: kuyu

YUyg. ҡудуқ: su almak için kazılan derin çukur (İL, IV, 315b.)

kuç-

ET kuç-: dökmek (ED 596a.)

SUyg. ҡuz-: dökmek

YUyg. kıuy-: su gibi sıvı, un gibi yumuşak, buğday gibi ufak tane tane nesneleri bir nesne içine, üstüne düşürmek, dökmek (İL, IV, 368b.)

kulaç

ET kulaç: kulaç (ED 618a.)

SUyg. kıulaş: kulaç

YUyg. ğulaç: iki kolunu iki yana düzgün gerdiğinde bir kolunun ucundan diğer kolunun ucuna kadar olan aralık (İL, III, 909b.)

kulunluğ

ET kulunluğ: taylı (ED 624a.)

SUyg. kıolumnığ: taylı

YUyg. kıulunluğ: atın yavrusu olan, yavrulayan (İL, IV, 351b.)

küçlüğ

ET küçlüğ: güçlü (ED 697a.)

SUyg. kıuştığ: güçlü

YUyg. küçlük: fiziksel gücü kuvveti başkalarına göre fazla olan (İL, IV, 699b.)

küdegü

ET küdegü: damat (ED 703a.)

SUyg. küzeği ~ küzegü: damat

YUyg. küyö: damat (İL, IV, 718a.)

küntüz

ET күntüz: gündüz (ED 729b.)

SUyg. күntüs ~ kuntus: gündüz

YUyg. күndüz: gündüz (NECİP, 2013, 212b.)

küñ-

ET күñ-: yanmak (ED 726b.)

SUyg. küy-: yanmak

YUyg. köy-: ateş almak, yanmak (İL, IV, 692b.)

küreş-:

ET küreş-: birlikte kürek çekmek, güreşmek (ED 747b.)

SUyg. guras- ~ kuras-: güreşmek

YUyg. küreş-: belirli bir hedefe, isteğe ulaşmak için hareket etmek güreş yapmak (İL, IV, 702b.)

müñüz

ET müñüz ~ büñüz: boynuz (ED 771a. ~ ED 352a.)

SUyg. moñus: boynuz

YUyg. müñüz: inek, koyun, boğa gibi hayvanlarının başının üstünde büyüyen sert madde (İL, V, 266b.)

oğlan

ET oğlan → oğul: oğul (ED 85a. → ED 83b.)

SUyg. olğan ~ ulğan: çocuk, genç

YUyg. oğlan: erkek, erkek çocuk (İL, V, 654b.)

oğrı

ET oğrı: hırsız (ED 90a.)

SUyg. oğur: hırsız

YUyg. oğrı: başkalarının eşyalarını çalan adam (İL, V, 653a.)

ortu

ET ortu: orta (ED 203b.)

SUyg. horta: orta

YUyg. orta~ ottura: belirli bir dairenin merkezi noktası, merkez (İL, V, 626b.) → (İL, V, 607a.)

öküz

ET öküz: öküz (ED 120a.)

SUyg. okus ~ u^hgus: iri, büyük boynuzlu mal

YUyg. öküz: hadım edilmiş erkek inek (İL, IV, 837b.)

öñüç

ET öñüç: gırtlak, nefes borusu (ED 172a-b.)

SUyg. on(k)uş: soluk borusu

YUyg. öñgeç: yemek borusu, gırtlak (NECİP, 2013, 306a.)

sağısğan

ET sağısğan: saksığan (ED 818a.)

SUyg. saGısğan ~ saKısğan: saksığan

YUyg. seğizğan: gagası sivri kuyruğu uzun derinin çoğu siyah boynu ve karın kısmı beyaz olan ve şakıyan bir kuş türü (İL, III, 662a.)

sarumsak

ET sarumsak: sarımsak (ED 853b.)

SUyg. sarımsak ~ samsak: sarımsak

YUyg. samsak: zambakgiller ailesindeki çiçeği beyaza dönük erken vakitte sebze veren gövdesi acı ve yayılan bir kokuya sahip tamamında o damak tadı olan ve ilaç yerine kullanılan bakterileri hızlandırma rolüne sahip olan çok yıllık bol mahsullü bitki (İL, III, 424b.)

sidük

ET sidük: idrar (ED 801b.)

SUyg. sıdık ~ sıtık: sidik

YUyg. süydük: insan ve hayvanların böbreğinde oluşan üreme organı ile atılan sıvı (İL, III, 645a.)

süñük

ET süñük: kemik (ED 838b.)

SUyg. sımık: kemik

YUyg. söñek: insan ve hayvanların bedeninin gövdesini dayanıklı bir duruşu sağlayan ve iç organlarını koruyan katı cisim (İL, III, 620a.)

tatiğ

ET tatiğ: tat, lezzetli (ED 452a.)

SUyg. dadıĝ: tatlı

YUyg. tatık: tat (NECİP, 2013, 39a.)

takıgu

ET takıĝu: evcil bir kümes hayvanı (ED 468b.)

SUyg. dahGaĝı ~ tahGaĝı: tavuk

YUyg. toxu: her çeşit türü olan burnu kısa ve eğri başında kırmızı taç olan kanadı kısa yüksek uçamayan eti ve yumurtası için bakılan ev kuşlarından biri (İL, II, 230b.)

tamar

ET tamar ~ tamır: damar (ED 508a-b.)

SUyg. damır: damar

YUyg. tomur: kanı insan bedeninde dolaştıran borumsu organ (İL, I, 285b.)

tanu-

ET tanu-: (birini) tanımak (ED 516a.)

SUyg. danı- ~ tanı-: tanımak

YUyg. tonu-: kendisinin bildiği kişi veya nesneyi belli bir izden bilmek (İL, II, 291b.)

tañ

ET tañ (?téñ): bir zamanlar yapılmış yapısı olmayan temeli olan tümsek (ED 511a.)

SUyg. deñ: otel

YUyg. deñ: yolcular indiğinde ve yolcuların at-binek hayvanlarının durup bağlanma özelliği bulunan konak, yer (İL, III, 71a.)

DLT ‘de de olan bu kelime için Kaşgarlı ‘evvel zaman içinde yapılmış, binası gitmiş temeli kalmış yüksek höyük gibi herhangi bir yapı. Bunun aslı kale vb. şeylerdir’ açıklaması yapar. (Akkoyunlu & Ercilasun, 2014, 492) Ayazlı deñ için Çince’den alıntı bir kelime olduğunu belirtir. (Ayazlı, 2017, 162a.)

tat-

ET tat-: tatmak (ED 449b.)

SUyg. dat-: tatmak

YUyg. t  ti-: biraz yiyip, içip tadının nasıl olduğuna bakmak (  L, II, 416b.)

tat

ET tat II: pas (ED 449b.)

SUyg. dat: pas

YUyg. dat: demir, bakır gibi metallerin üzerinde nemli havanın etkisiyle oksitlenmesinden   killenen bir tabaka (  L, III, 3b.)

tepre-

ET tepre-: hareket etmek, karıştırmak, sallamak (ED 443b.)

SUyg. devre-: sallanmak

YUyg. tevre-: bir yerde o yana bu ayana sallanmak (  L, II, 209a.)

tır  ak

ET tır  ak: tırnak (ED 551b.)

SUyg. dır  ak: tırnak

YUyg. tır  ak: parmak uçlarının arka tarafındaki ete ba  lı boynuzvari kısımlar (  L, II, 452b.)

tu  a  

ET tu  a  : toynak (ED 519a.)

SUyg. duyı   ~ tuyı  : toynak

YUyg. tuy  k: bazı memeli hayvanların ayaklarının ucundaki boynuz benzeri katı kısımlar (  L, II, 350a.)

t  b

ET t  b: bir ağacın k  k   (ED 434b.)

SUyg. dı  : dip, alt

YUyg. t  v: a  a   ve bitkilerin toprağa gömüldüğü kısımlar (  L, II, 411a.)

Eski Türkçede bir ağacın veya bitkinin k  k   anlamı dışında (bir yapının) temel, (bir adamın) k  k   veya soyu, (bir denizin) dip anlamları da kullanılmaktadır. (ED 434b.)

usak

ET usak: susuzluk (ED 245a.)

SUyg. osuk: susuzluk

YUyg. usluk: susuzluk (NECİP, 2013, 439b.)

üzeñü

ET üzeñü: üzengi (ED 289b.)

SUyg. ezengo: üzengi

YUyg. üzeñge: çalıştırılan hayvanlara binildiğinde basıp çıkmak için asma bağ vasıtasıyla eyer bağlanıp koyulan alet (İL, V, 876b.)

yana

ET yana: yine (ED 943a.)

SUyg. ene ~ yene: yine

YUyg. yene: yeniden, yine, tekrar (İL, VI, 577b.)

yori-

ET yori-: yürümek, gitmek (ED 957a.)

SUyg. cor- ~ yor-: yürüyerek gitmek

YUyg. yür-: adım atarak hareket etmek, gitmek” (*yürmek*, İL, VI, 660a.)

yegen

ET yegen: kız kardeşin veya ablanın oğlu (ED 912b.)

SUyg. egen ~ yeğen: yeğen

YUyg. ciyen: büyük ve küçük erkek kardeşler veya büyük ve küçük kız kardeşlerin çocukları (İL, II, 616b.)

yét-

ET yét-: ulaşmak (ED 884b.)

SUyg. et-: ulaşmak

YUyg. yet-: belirli bir yere mekana ulaşmak (İL, VI, 540a.)

yenge

ET yenge: amcasının karısı (ED 950a.)

SUyg. iŋge: yenge

YUyg. yenge: küçük erkek ve kız kardeşe nispeten büyük erkek kardeşin karısı (İL, VI, 567b.)

xatun

ET xatun: kadın (ED 602b.)

SUyg. katın: ünlü, tanınmış kadın; kadın

YUyg. xotun: cinsiyet bakımından erkeklerin zıttı olan, doğurma, emzirme kabiliyetine sahip olan insan” (İL, II, 855b.)

4.3. Eski Türkçede Şekil Bakımından Yeni Uygurcada Farklı Olan Sözcükler

açı-

ET açı-: acı olmak (ED 20b- 21a.)

SUyg. açı-: kızmak

YUyg. éçi-: organın mikroorganizmalar etkisiyle parçalanıp değişmesi; kokması, bozulması (İL, VI, 73a.)

Clauson *açı-* eylemi için başlangıçta fiziksel anlamda “acı olmak”, daha sonra da “ekşi olmak” anlamında kullanıldığını söyler. Ayrıca çok erken bir tarihte çeşitli metafor anlamları geliştirildiğini ve en yaygın olanı ise (bir hastalık için) “acı verici olmak”, dolayısıyla (bir kişinin) “acısını duymak” ve dolayısıyla “başkalarının acısını hissetmek, şefkat duymak” anlamına geldiğini söyler.

Sarı Uygurcada bir metafor anlam kullanılırken Yeni Uygurcada fiziksel anlam kullanılmıştır.

açıĝ

ET açıĝ: acı (ED 21b-22a.)

SUyg. açıĝ: acı, ekşi

YUyg. aççık: 1.acı 2. Dert, elem, derdli elemli (İL, I, 32b.)

Clauson *açıĝ* sözcüğü için fiziksel anlam olarak “acı” anlamı taşıdığını söyler. Daha sonra ekşi anlamına da geldiğini söyler. Bazı dillerde ‘kederli, acı verici’ anlamını taşıırken bazı dillerde ise ‘öfke öfkeli’ anlamı taşımaktadır. Yeni Uygurcada iki

anlam da kullanılmaya devam edilmektedir.

açıt-

ET açıt-: acı olmak veya ekşimek (ED 21a.)

SUyg. açıt-: ekşitmek

YUyg. éçit-: ekşitmek, acıtmak (İL, I, 71a.)

Eski Türkçede fiziksel anlam olarak acı olmak veya ekşimek olarak kullanılırken ‘acıya veya kedere neden olmak’ anlamına da gelmektedir.

ağıl

ET ağıl: hayvancılık için bir muhafaza (ED 83b.)

SUyg. ağıl: ağıl, avlu

YUyg. éğil: at eşek katır gibi hayvanların bakıldığı barınak (İL, I, 94a.)

Anlam açısından Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada bir değişiklik olmamıştır. Yeni Uygurcada Türkçe kelimelerin ilk hecesindeki geniş ünlülerin dar ünlüye dönüştüğü görülmektedir (Doğan, 2016, 32). ET *ağıl* = YUyg. *éğil*

ağır

ET ağır: değerli (ED 88b.)

SUyg. ağır: pahalı

YUyg. éğir: güçlkle emek verilerek yapılan, zor, güç (İL, VI, 86a.)

Clauson fiziksel anlam olarak ağır sözcüğünün metaforunun iki zıt anlamı vardır: Birinci anlamı ‘önemli, seçkin ve dolayısıyla ‘değerli, samimi’; ikinci anlamı ise ‘ağırlık verici, ağır; acı verici’ anlamlarını vermektedir.

ağırlan-

ET ağırlan-: ağır olmak; hasta veya depresyonda hissetmek (ED 94b.)

SUyg. ağırlan-: hastalanmak

YUyg. ağri-: hastalanmak (İL, I, 113b.)

Bu eylem Sarı Uygurcada ve Sarı Uygurcada anlam değişmeden kalmıştır. Yeni Uygurcada *-lan* eki almış haline rastlamadım.

ağırlığ

SUyg. andan: ondan, ondan sonra

YUyg. andin: şu zaman şu vakte değin (İL, I, 194b.)

Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada anlam bakımından bir değişiklik göstermemiştir.
azıǵlıǵ

ET azıǵlıǵ: dişli, köpek dişleri olan ED 284a.

SUyg. azıǵlıǵ: sivri azı dişine sahip

YUyg. éziǵlıǵ: dişli (NECİP, 2013, 129)

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam açısından bakıldığında farklılık görülmemektedir. Eski Türkçedeki ğ ünsüzü de Yeni Uygurcada k ünsüzüne değişir. Aynı zamanda a ünlüsü é ünlüsüne dönmektedir.

katıl-

ET katıl-: katılmak (ED 601b.)

SUyg. ǵatıl-: katılmak

YUyg. kétil-: katılmak

kelin

ET kelin: gelin ED 719a.

SUyg. kelin: gelin

YUyg. kélin: bir anne- babanın oğlunun karısı (İL, IV, 742b.)

kıl-:

ET kıl-: yapmak ED 616a.

SUyg. ǵıl-: yapmak, etmek

YUyg. ǵıl-: bir iş, faaliyet gibi becerileri gerçekleştirmek, iş yapmak onunla meşgul olmak (İL, IV, 444b.)

kız

ET kız: kız (ED 679b.)

SUyg. ǵız: kız

YUyg. ǵız: olgunluk yaşına ulaşmayan, evlenmemiş kadın (İL, IV, 401a.)

kiçig

ET kiçig: küçük (ED 696a.)

SUyg. kiçig: küçük, az

YUyg. kiçik: hacmi, ölçüsü, çevresi çok olmayan (İL, IV, 751a.)

kuruğ

ET kuruğ: kuru (ED 652b.)

SUyg. kuruğ: kuru

YUyg. kuruğ: suyu nemi biten kuruyan, ıslağın zıttı (İL, IV, 324a.)

kuzı

ET kuzı: kuzu (ED 681a.)

SUyg. kuzı ~ kuzu ~ kuzu: kuzu

YUyg. kuzı: koyunun yeni doğan yavrusu” (İL, IV, 246a.)

saç-

ET saç-: saçmak, serpmek (ED 794b.)

SUyg. saç-: saçmak, yaymak

YUyg. saç-: sıvıyı serpmek, püskürtmek (İL, II, 632b.)

sağım

ET sağım: sağım, sağım ürünü (ED 811a.)

SUyg. sağım: sağma süt

YUyg. ségim: sağım (NECİP, 2013, 349b.)

sarıg

ET sarıg: sarı (ED 848a.)

SUyg. sarıg: sarı

YUyg. sérik: saman altın gibi nesnelerin rengi (İL, III, 650b.)

satığ

ET satığ: ticaret (ED 799b.)

SUyg. satıĝ: ticaret

YUyg. sétik: satış işi, satış (İL, III, 647a.)

sıĝar

ET sıĝar: taraflardan biri (ED 840b.)

SUyg. sıĝar: yarım, ikisinden biri, diğeri

YUyg. sıĝar: yan, iki taraftan biri, tek (İL, III, 699a.)

yarım

ET yarım: yarım (ED 968b.)

SUyg. carım ~ ĵarım ~ yarım: yarım

YUyg. yerim: bütünün ikisinden biri (İL, VI, 694a.)

3.13. Eski Türkçede Şekil Bakımından Sarı Uygurcada Farklı Olan Sözcükler

altun

ET altun: altın (ED 131a.)

SUyg. a^hltın: altın

YUyg. altun: altın (İL, I, 151a.)

Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada bu sözcük anlam bakımından bir değışiklik göstermemiştir.

alkış

ET alkış: övmek (ED 137b.)

SUyg. alkıs: hayır, dua; iyilik

YUyg. alkış: teşekkür, alkış (İL, I, 169b.)

Eski Türkçede ilk başta Tanrıya övgü anlamında kullanılırken sonrasında insanlar arasında şükretmek anlamında da kullanılmıştır. Yeni Uygurcada ı'lar i'ye döner. Sarı Uygurcada ise ř'ler s'ye dönmektedir.

aĝla-

ET aĝla-: anlamak ED 186a

SUyg. aṇna-: anlamak

YUyg. aṇla-: anlamak (İL, I, 150b.)

Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada anlam bakımından bir değişiklik göstermemiştir.

Sarı Uygurcada sözcük sonunda *m, n, ŋ* ünsüzleri varsa ve bu sözcüğe getirilen +lA eki +nA olur.

art-

ET art-: artmak ED 201b.

SUyg. a^hrt-: artmak

YUyg. art-: çoğalmak, aşmak (İL, I, 61a.)

Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada anlam bir değişiklik göstermemiştir. Sarı Uygurcada gırtlaksallaşma görülür.

artuk

ET artuk: fazla, aşırı (ED 204b.)

SUyg. a^hrdık: artık

YUyg. artuḡ: belirtilen miktardan, sayıdan fazla” (İL, I, 61b.)

Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada anlam bir değişiklik göstermemiştir. Sarı Uygurcada gırtlaksallaşma görülür.

aş

ET aş: yemek ED 253b.

SUyg. as: ağırlama, ikram ziyafet, şölen

YUyg. aş: kazanda pişirilen yemek (İL, I, 104b.)

Eski Türkçede geniş anlamda yemek anlamına gelir. Clauson'ın verdiği bilgiye göre Doerfer II 481; ortaçağdan itibaren Farsça 'çorba, yulaf lapası' ile karıştırılmaya müsait olduğunu söyler. Yeni Uygurcada aş için başka bir madde başı daha vardır; “un, tuz ve su karıştırılarak bir araya getirilerek tabaklanmak için mayalanıp hazırlanan koyu çorba” (aş (II), İL, I, 105b.).

Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada anlam bir değişiklik göstermemiştir. Sarı

Uygurcada ş'ler s ye dönmüştür.

aşla-

ET aşla- (I): yemek yemek (ED 262b.)

SUyg. asta-: şölen vermek, ağırlamak

YUyg. aşla-: özellikle deriyi tabaklamak için hazırlanan yemeği koyup pişirmek (İL, I, 109b.)

Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada anlam açısından bakıldığında birbirlerine yakınlardır. Eski Türkçe ile Yeni Uygurca anlam açısından birbirlerine daha yakındırlar. Sarı Uygurcada addan eylem yapan +IA eki eğer sözcüğün sonunda t, k, k, s, ş ünsüzleriyle bitiyorsa +tA ekine dönüşür.

aç

ET aç: aç (ED 17a.)

SUyg. aş: aç, tok olmayan

YUyg. aç: kursağında yemek geçmeyen yemek yemeyen” (İL, I, 30b.)

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam açısında bakıldığında farklılık görülmemektedir. Sarı Uygurcada ç sesi bazen ş sesine dönüşür.

arpa

ET arpa: arpa ED 198b.

SUyg. harva ~ hırva: arpa

YUyg. arpa: başakgiller ailesinden bereketli yıllık saman olan yaprakları geniş ziraatta ve bira yapımında kullanılan bitki (İL, I, 60a.)

aş-

ET aş-: aşmak, geçmek (ED 255a-b.)

SUyg. as-: aşmak, geçmek

YUyg. aş-: bir yerden veya bir sahadan geçmek, aşmak (İL, I, 109b.)

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam açısında bakıldığında farklılık görülmemektedir. Sarı Uygurcada ş sesi bazen s sesine dönüşür.

at II

ET at (II): at ED 33a.

SUyg. a^ht II: at

YUyg. at: at (İL, I, 12a.)

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam açısından bakıldığında farklılık görülmemektedir. Sarı Uygurcada gırtlaksıllaşma görülmektedir.

at-

ET at-: atmak, ateş etmek (ED 36a.)

SUyg. at- ~ a^ht: atmak; ateş etmek

YUyg. at-: eldeki nesneyi sallayıp uzağa veya tasarlanan yere atmak, patlamak (İL, I, 22a.)

Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam açısından bakıldığında farklılık görülmemektedir. Sarı Uygurcada gırtlaksıllaşma görülmektedir.

bala

ET bala: çocuk (ED 332b.)

SUyg. mla: çocuk, yavru

YUyg. bala: yeni doğan, daha ana bağrından ayrılmamış, çocuk yavru (İL, V, 391a.)

bar

ET bar: var (ED 353a.)

SUyg. par- ~ var: var

YUyg. bar: mevcut, yokun zıttı (İL, I, 334b.)

bitig

ET bitig: kitap, mektup (ED 303a.)

SUyg. pıtıg: kitap mektup

YUyg. pütük: yazılan, oyulan veya basılan yazı (İL, I, 762b.)

biz

ET biz: biz (ED 388a.)

SUyg. pız ~ mıs: biz

YUyg. biz: söz söyleyen ve o nazarda bulunan birlikte olan birkaç kişi (İL, V, 574a.)

boğ

ET boğ: boy, vücut (ED 296b.)

SUyg. poz: beden

YUyg. boy: boy, vücut (İL, I, 481b.)

buda

ET buda: meyankökü (ED 299a.)

SUyg. pia ~ pıya: pelin otu

YUyg. buya: baklagiller familyasından 30-80 santimetre olan çok yıllık otsu bitki (İL I, 509b.)

buğra

ET buğra: erkek deve (ED 317b.)

SUyg. pırğa: erkek deve

YUyg. buğra: erkek deve (İL, I, 504a.)

burun

ET burun: burun, önce (ED 366b.)

SUyg. pırın: önce

YUyg. burun: önce, önceki zaman (İL, I, 499a.)

buz

ET buz: buz (ED 389a.)

SUyg. pız: buz

YUyg. muz: suyun sıfır veya sıfır derecenin altında soğuyup katılaşmasıyla meydana gelen katı cisim (İL, V, 214b.)

bürge

ET bürge: pire (ED 362b.)

SUyg. berge: pire

YUyg. bürge: koyu veya sarımsı kahverenginde küçük, zıplayan, insan ve memeli hayvanlardan beslenen böcek, parazit (İL, I, 521b.)

bu

ET bu: bu (ED 291b.)

SUyg. pu: bu

YUyg. bu: konuşana yakın, onun gözünün önünde, onun yanındaki bir nesneyi göstermek için kullanılan sözcük (İL, I, 488a.)

buka

ET buka: boğa (ED 312a.)

SUyg. bika ~ puğa ~ pığa: boğa

YUyg. buğa: ineğin hadım edilen hali, erkeği (İL, I, 504b.)

çanak

ET çanak: içi boş konik bir obje (ED 425b.)

SUyg. çınak: kase, fincan

YUyg. çanağ: altın, gümüş, bakır gibi metallerden eritilen çubuklardan yapılan kase (İL, II, 663b.)

çayan

ET çayan ~ çadan: akrep (ED 431b. ~ ED 403a.)

SUyg. ç^hıyan: akrep

YUyg. çayan: tenin rengi çoğunlukla sarı olan ağzını yanında iki kısıkcı olan dört bacaklı karnından kuyruğa doğru incelen gövdesi olan ve kuyruğunda zehir olan eklem bacaklı hayvan (İL, II, 667b.)

yé-

ET yé-: yemek yemek (ED 869b.)

SUyg. ci- ~ yi- ~ ye-: yemek

YUyg. yé-: yemek yemek (İL, VI, 734a.)

çoğ

ET çoğ: ısı, alev (ED 405a.)

SUyg. çoğ: ateş

YUyg. çoğ: yanıp dumanı biten kıpkırmızı ateş (İL, II, 687a.)

yok

ET yok: yok (ED 895b.)

SUyg. çok: yok

YUyg. yok: mevcut değil, varın tersi (İL, VI, 597b.)

yüğü-

ET yüğü-: hızlı koşmak ED 914b.

SUyg. cüğü-: koşmak

YUyg. yüğü-: koşmak (İL, VI, 679a.)

yügrük

ET yügrük: hızlı koşmak, süratli ED 914a.

SUyg. cügrük ~ cügrük: rahvan

YUyg. yügrük: koşan (İL, VI, 680a.)

çolpan

ET çolpan: venüs gezegeni (ED 418b.)

SUyg. çolvan: atların alınlarındaki yıldız; sabah yıldızı

YUyg. çolpan: güneş sistemindeki dokuz büyük gezegenden biri (İL, II, 698b.)

teğri

ET teğri: gökyüzü, tanrı (ED 523b.)

SUyg. değir: gökyüzü

YUyg. teğri: Allah (İL, II, 172a.)

Türkçe öncesi çok eski bir kelimedir. Fiziksel anlamda gökyüzü anlamına gelmektedir. Fakat çok erken dönemlerde dini imalar edinmiştir. Müslümanlığa geçtikten sonra daha çok Allah kullanılmaya başlanmıştır.

tiril-

ET tiril-: dirilmek, yaşamak (ED 547b.)

SUyg. dırlı-: dirilmek

YUyg. tiril-: yeniden can girmesi (İL, II, 458a.)

içür-

ET içür-: içirmek (ED 30a.)

SUyg. eçir-: içirmek

YUyg. içür-: içirmek (İL, VI, 192a.)

erkeç

ET erkeç: keçi (ED 223b.)

SUyg. e^hrkiç: iğdiş edilmiş koç

YUyg. erkeç: iğdiş edilmiş erkek keçi (İL, I, 252b.)

Eski Türkçede keçi gibi geniş bir anlama sahipken sonra hadım edilmiş keçiler için kullanılmıştır. Sarı Uygurcada bu kelimeye gırtlaksallaşma görülmektedir.

et

ET et: et (ED 33b.)

SUyg. e^ht: et

YUyg. et: insan ve hayvanların eti (İL, I, 227a.)

emci

ET emci: doktor (ED 156b.)

SUyg. emci ~ emçi: hekim

YUyg. emci: tedavi eden, doktor; halk hekimi (İL, I, 302b.)

yumşak

ET yumşak: yumşak (ED 938b.)

SUyg. emsaḳ ~ yumsaḳ: yumuşak

YUyg. yumşak: katı olamayan, katının zıttı, yumuşak (İL, VI, 629b.)

ini

ET ini: küçük erkek kardeş (ED 170a.)

SUyg. ene: küçük kardeş

YUyg. ini: küçük erkek kardeş (İL, VI, 388b)

keklik

ET keklik: keklik (ED 710b- 711a.)

SUyg. gegılık: keklik

YUyg. keklik: genellikle küçük kahverengi, gri, burnu ve ayakları kırmızı olan küçük bir kuş türü (İL, IV, 542a.)

köñül

ET köñül: düşünce, gönül ED 731b.

SUyg. göñıl: gönül

YUyg. köñül: kişilerin fikir, düşünce his duygularının kaynağı (İL, IV, 671a.)

Eski Türkçede oldukça değişimlere sahip soyut bir kelimedir. İlk başlarda düşünceyi ifade etse de daha sonraları yüreği ifade eder.

kuzgun

ET kuzğun: kuzgun (ED 682b.)

SUyg. Guzğun: kuzgun

YUyg. ƙuzğun: kuzgun (NECİP, 2013, 251b.)

köker-

ET köker-: gök renginde olmak (ED 713a.)

SUyg. güger-: yeşermek

YUyg. köker-: her çeşit ağacın yapraklanması, çiçek ve otların filizlenip yeşillenmesi (İL, IV, 663b.)

İlk başlarda ‘mavi renkte olmak’ taşısa da sonradan ‘yeşermek’ anlamı almıştır. (ED 713)

kömür

ET kömür: kömür (ED 723a.)

SUyg. k^hemır: kömür

YUyg. kömür: kara renkli sert mineral, temel oluşumu karbon, hidrojen, oksijen ve azottan oluşur (İL, IV, 687b.)

Sarı Uygurcada bu kelime gırtlaksallaşma görülmektedir.

kindik

ET kindik: göbek (ED 729a.)

SUyg. kındık: göbek

YUyg. kindik: üreme yoluyla olan çocukların durduğu, boru şeklinde organ (İL, IV, 774b.)

kir

ET kir: kir (ED 735a.)

SUyg. ker: kir, çamur

YUyg. kir: nesnelerin üstüne bedenine konan, yosun tutan yok olan toz duman gibi pislik, çamurlu şeyler (İL, IV, 757b.)

kir-

ET kir-: girmek (ED 735b.)

SUyg. ker-: girmek

YUyg. kir-: hareket ederek, yürüyerek belli bir nesnenin merkezine geçmek (İL, IV, 763a.)

kork-

ET kork-: korkmak (ED 651b.)

SUyg. qo^hrk-: korkmak

YUyg. qorq-: kaygılanmak, endişelenmek, endişe etmek; yüreksizlik etmek, cesaretsizlik etmek, korku hissetmek” (İL, IV, 241a.)

Sarı Uygurcada bu kelime gırtlaksallaşma görülmektedir.

kök

ET kök: mavi (ED 708b.)

SUyg. kö^hk: mavi

YUyg. kök: duru gökyüzü rengi, koyu havaya denk, mavi (İL, IV, 659a.)

Sarı Uygurcada bu kelime gırtlaksallaşma görülmektedir.

kömeç

ET kömeç: külden pişen ekmek (ED 722a.)

SUyg. kömiş: ekmek

YUyg. kömeç: küle gömüp pişirilen ekmek (İL, IV, 686a.)

köpük

ET köpük: köpük (ED 689a.)

SUyg. kevık ~ kivek: köpük

YUyg. köpük: köpük (İL, IV, 617b.)

küç

ET küç: kuvvet (ED 693a.)

SUyg. kuş: güç

YUyg. küç: insan ve hayvanların kendi zorlukların üstesinden gelmesiyle oluşan cismani enerji, kuvvet (İL, IV, 696a.)

külüş-

ET külüş-: gülüşmek (ED 720b.)

SUyg. külüs-: gülüşmek

YUyg. külüş-: gülüşmek (İL, IV, 708b.)

kümüş

ET kümüş: gümüş (ED 723b.)

SUyg. kümüs ~ kümös ~ kümis: gümüş

YUyg. kümüş: simgesi Ag olan metal elementi (İL, IV, 709a.)

nom

ET nom: kanun (ED 777a-b.)

SUyg. lom: kutsal kitap, kaide

YUyg. nom: buda dininin klasik kitabı (İL, V, 391b.)

öpke

ET öpke: akciğer (ED 9a.)

SUyg. öhkbe ~ ü^hkpi: akciğer

YUyg. öpke: insan ve yüksek seviyeli hayvanların nefes alıp verme organı (İL, V, 780b.)

Sarı Uygurcada bu kelimedede gırtlaksallaşma görülmektedir.

ün

ET ün: ses (ED 167a.)

SUyg. on: ses

YUyg. ün: bir insan söz söylediğinde, bir nesnenin başka bir nesneye değdiğinde, nesne çekildiğinde, patladığında, hareket edildiğinde oluşan ses (İL, V, 897a.)

Eski Türkçede Anlam Açısından Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcadan Farklı Olan Sözcükler

ağıt-

ET ağıt-: kaldırmak, yükseltmek (ED 80b.)

SUyg. ağıt-: kovmak, menetmek, uzaklaştırmak

YUyg. éğit-: çözmek, açmak, salıvermek (NECİP, 2013, 122b.)

Eski Türkçedeki anlam Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada anlam bakımından farklılık göstermektedir.

bas-

ET bas-: baskı yapmak, ezmek, sürpriz bir saldırı yapmak (ED 370b.)

SUyg. pas-: basmak, ezmek, yenmek (düşman için)

YUyg. bas-: yol yürümek, çiğnemek, gitmek (İL, I, 349b.)

boğuz

ET boğuz: boğaz (ED 322a.)

SUyg. bos ~ bohs: gebe, hamile

YUyg. boğaz: karnında çocuğu olan (İL, I, 465b.)

Clauson boğaz sözcüğünün bir anlamının da hamile (hayvanlar için) anlamı taşıdığını belirtir. Yeni Uygurcada boğuz kelimesi anlamı için; ağız boşluğunun kırmızı yemek borusu boğaz başlangıç yeri” (İL, I, 468a.) yani boğaz anlamı verilmektedir. Yeni Uygurcada boğaz için boğaz (organ) anlamına da yer verir. (NECİP, 2013, 46a)

boluş

ET boluş: yardım, yardımcı (ED 345a.)

SUyg. bolıs: âdet, alışkanlık, gelenek

YUyg. bolus: 1) bölge, bucak. 2) kaymakam (*bolus*, NECİP, 2013, 48a.)

Clauson *bol-* eylemi ile bağlantısı anlamsal bağlantısının zayıf olduğunu söyler. (ED 345a.) DLT’ te *boluş* ‘sözle yardım etme’ manasına gelmektedir. (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, 158)

çaklığ

ET çaklığ: uygun zaman ED 407a.

SUyg. çağlığ: uygun zaman

YUyg. çağlık: sade, küçük, önemli olmayan (İL, II, 643b.)

YUyg. çağlık: geçici (NECİP, 2013, 67b.)

çerig

ET çerig: ordu (ED 428b.)

SUyg. çerig: ordu

YUyg. çerik: asker (İL, II, 736a.)

Eski Türkçedeki *sü* ile aynı gözüксе de; *çerig sü*’ye göre daha sınırlı bir anlam içermektedir. *Çerig* ilk başlarda ‘ordu düzenine göre hazırlanmış birlikler’ anlamında kullanılmıştır. *Sü* sözcüğünün geçerliliğini yitirmesiyle birlikte ordu anlamını kazandı.

çığ

ET çığ: kamış (ED 404b.)

SUyg. çig: ot, çimen

YUyg. çig: başak ailesindeki bbereketli saman, gövdeli bitki yaprağı dar ve uzun, çiçeği dut yeşil olan (İL, II, 763b.)

Botanik olarak kamış olarak değil de ot olan çeşitli bozkır otları için kullanılmaktadır. (ED 404).

egin

ET egin: omuz (ED 109a.)

SUyg. igen: omuz

YUyg. égin: giyim, giyilen nesneler (İL, VI, 107b.)

DLT’de

egin ‘eni bir buçuk karış, boyu dört arşın olan bez. Suvarlar onu alışverişte kullanırlar.

egin ‘kürek kemiği’ (Ercilaun & Akkoyunlu, 2014, 37)

etek

ET etek: etek ED 50a.

SUyg. e^htek ~ hedek ~ hetek: ceketin ön bölümü

YUyg. étek: giysinin alt geniş kısmı (İL, VI, 62b.)

élçi

ET élçi: elçi (ED 129a.)

SUyg. ilçı: şaman

YUyg. elçi: bir yerden bir yere belli bir ihtiyaç, görev ile giden kişi, iki arada vasıta rolü oynayan adam” (İL, I, 295a.)

kat

ET kat: kat (ED 593a.)

SUyg. kıat: yan; yakın

YUyg. kat: yan, kıyı, kenar, taraf (İL, IV, 14a.)

Eski Türkçede ilk anlam olarak *kat* anlamı kullanılmaktadır. Oğuzcada ‘yanında, huzurunda’ anlamında kullanılmaktadır. (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, 140).

kışkı

ET kışkı: kış gibi (ED 672a.)

SUyg. kışkı: kışın

YUyg. kışkı: kışa uygun, kış için hazırlanan veya belirlenen kışta işlenen veya işletilen şeyler (İL, IV, 434b.)

kiçi-

ET kiçi-: kaşımak (ED 695a.)

SUyg. GıcıGıla-: gıdıklamak

YUyg. kiçiklimak → ğidiklimak: başkalarının bedenine kol veya nesnenin değmesiyle oluşan hissi getirme. (*kiçiklimak*, İL, IV, 390a.) → (*ğidiklimak*, İL, III, 918b.)

kopuz

ET kopuz: telli bir çalgı (ED 588b.)

SUyg. konus: müzik aleti

YUyg. kovuz: ağızla çalınan bir çeşit müzik aleti (İL, IV, 296b.)

közlük

ET közlük: gözlük (ED 760a.)

SUyg. közdığ: gözlü

YUyg. közlük: gözü olan, gözlü (İL, IV, 656b.)

kulun

ET kulun: bir yaşındaki tay (ED 622b.)

SUyg. kolun: bir yaşındaki tay

YUyg. kulun: atın yeni doğmuş veya bir yaşına girmemiş yavrusu (İL, IV, 351b.)

baka

ET baka: kurbağa (ED 311b.)

SUyg. pağa: kaplumbağa

YUyg. pağa: hem suda hem karada yaşayan başı yuvarlak ve geniş gözleri büyük derisi çıplak rengi yaşadığı ortama benzeyen, pençeleri olan, genelde haşeratlarla beslenen hayvan, kurbağa” (İL, I, 643b.)

pağçanağ: kaplumbağa (İL, I, 645a.)

Eski Türkçede kurbağa anlamına gelse de önüne taş, boynuz benzeri anlamlarına gelen sözcükler eklendiğinde kaplumbağa anlamında kullanılır.

salğ

ET salğ: vergi ED 826a.

SUyg. salğ: ağır, güç

YUyg. sêliğ: halktan belirli bir düzende alınan para, meblağ (İL, III, 668b.)

Genel olarak buradaki çalışmaya baktığımda Eski Türkçeden gelen sözcükler Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada genellikle her ikisi de şekil bakımından değişmiş birçok sözcüğe sahiptir. Fakat Sarı Uygurcada bu şekil açısından değişmiş sözcükler Yeni Uygurcaya göre daha fazladır.

Anlam açısından bakıldığında Yeni Uygurcadaki ve Sarı Uygurcada fazla farklı anlamlarda kelimeler bulunmamaktadır. Genellikle anlamlar ya aynı kalmış ya da yakın anlamlarda ifade edilmiştir.

Tablo 118. Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca ve Yeni Uygurca Söz Varlığını Karşılaştırılması

1.	2.	3.	4.	5.	
Sarı Uygurca	Sarı Uygurca Anlam	Yeni Uygurca	Yeni Uygurca Anlam	Eski Türkçe	
1.	a	vah vah			
2.	a	o (işaret zamiri)	a → avu	(a (IV), İL, I, 1a.) → “uzaktaki bir kişiyi işaret etmek için kullanılan sözcük” (avu, İL, I, 203a.)	o ED 1b. → ol ED 123a.-124b.
3.	ānısı	o, öteki	anısı	“ana ‘ona’ sözcüğünün şahıs eki almış hali” (anısı, İL, I, 195a.)	-krş. an ED 165b.→ ol ED 123a- 124b.
4.	aç-	açmak	açmak	“açmak” (açmak (I), İL, I, 36b.)	aç- ED 18b-19a.
5.	aça	baba	aça	“doğan kardeşler arasından büyük olan kız” (aça (I), İL, I, 31a.)	eçe ED 20a.
6.	açı-	kızmak	éçimağ	“organın mikroorganizmalar etkisiyle parçalanıp değişmesi; kokması, bozulması” (éçimağ, İL, VI, 73a.)	açı- ED 20b-21a.
7.	açığ	acı, ekşi	aççık	“acı” (aççık, İL, I, 32b.)	açığ ED 21b.
8.	açık	[< aç-ık] açık	éçik ~ oçuk	“açık” (éçik,	açuk ED 22b.

		(ii.)		İL, VI, 72b; <i>oçuk</i> , İL, V, 619a.)	
9.	açıt-	[< açı-t-] ekşitmek	éçitmak	“ <i>éçimək</i> eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (<i>éçitmak</i> , İL, VI, 71a.)	<i>açıt</i> - ED 21a.
10.	açuster-	[< aç-us-ter-] güçle zorlayarak açmak	-	-	-
11.	ağa I	ona	-bk. uniŋğa	“ona” (<i>uniŋğa</i> , NECİP, 2013, 437b.)	
12.	ağa II	<i>kız ağa</i> : kayınpeder			
13.	ağa III	zehir			
14.	ağı	zehir krş. ağa III			
15.	ağıl	ağıl, avlu	éğil	“at eşek katır gibi hayvanların bakıldığı barınak” (<i>éğil</i> , İL, VI, 94a.)	<i>ağıl</i> ED 83b.
16.	ağıllıĝ	aynı köyden; avlulu			
17.	ağımisrek	[< ak+ımisrek] beyazımsı	-bk. akçe, akşil, akuş → akuç	“beyazımsı” (<i>akçe</i> , NECİP, 2013, 7a.), (<i>akşil</i> , NECİP, 2013, 7b.), (<i>akuş</i> , İL, I, 142a.) → (<i>akuç</i> , İL, I, 142a.)	
18.	ağına-	yuvarlanmak			

19.	ağır	pahalı (tezatı: sanıs “ucuz”)	éğir	“güçlkle emek verilerek yapılan zor, güç” (<i>éğir</i> , İL, VI, 86a.)	<i>ağır</i> ED 88b.
20.	ağır-	hastalanmak	ağrimak	“hasta olmak” (<i>ağrimak</i> , İL, I, 113b.)	<i>ağrı-</i> ~ <i>ağru-</i> ED 91a.
21.	ağıral-	[< ağır + al] üzülmek			
22.	ağırık	[< ağır-ık] ağrı	ağrık	“hastalanış, yorgunluk, çaresizlik neticesinde hissedilen cismi azap” (<i>ağrık</i> , İL, I, 113a.)	<i>ağrığ</i> ED 90a.
23.	ağırıs-	[< ağır-ıs-] (karşılıklı) hastalanmak	-bk. ağritişmak	“birlikte hastalanmak” (<i>ağritişmak</i> , İL, I, 113a.)	<i>ağrış-</i> ED 92a.
24.	ağırlan-	[< ağır+lan-] hastalanmak	-bk. ağrimak	“hasta olmak” (<i>ağrimak</i> , İL, I, 113b.)	<i>ağırlan-</i> ED 94b.
25.	ağırlığ	[< ağır+lığ] değerli	éğirlik	“ <i>égir</i> sözcüğünün isim şekli” (<i>éğirlik</i> , İL, VI, 89a.)	<i>ağırlığ</i> ED 93a.
26.	ağıt- I	kovmak, menetmek, uzaklaştırmak	éğitmak	“çözmek, açmak, salıvermek” (<i>égit-</i> , NECİP, 2013, 122b.)	<i>ağıt-</i> ED 80b.
27.	ağıt- II	tutmak yakalamak	-bk. égilimek	“ele geçirmek, zapt etmek, hâkim olmak” (<i>égilimek</i> , NECİP, 2013, 122a.)	

28.	ağittır-	[< ağıt-tır-] kovmak, defetmek			
29.	ağmağna	Koşusmon Ağmağna Moşos (Budanın adı)			
30.	ağu	zehir	ağu ~ oğu	“ağaçtan oyularak yapılan harç” (<i>ağu</i> , İL, I, 114b.) → (<i>oğu</i> , İL, V, 654b.)	<i>ağu</i> (I) ED 78b.
31.	ağur-	hasta olmak			
32.	a ^h s	→ as			
33.	aķ	beyaz	aķ	“pamuk kar, süt rengi” (<i>aķ</i> , İL, I, 124b.)	<i>ak</i> ED 75a.
34.	aķ-	akmak	aķmak	“alçak tarafa sürülmek, hareket etmek” (<i>aķmak</i> , İL, I, 141b.)	<i>ak-</i> ED 77b.
35.	aķa	ihtiyar; ağabey	aka ~ ağa	<i>aka</i> için: ağabey (İL, I, 143b.); <i>ağa</i> için: ağabey; (İL, I, 111b.)	<i>āka</i> WEWT 13a.
36.	aķar-	[< ak+ar-] ağarmak	aķarmak	“ak renge girmek ak rengi almak” (<i>aķarmak</i> , İL, I, 137a.)	<i>akar-</i> OTWF 499.
37.	aķart- ~ aķard-	[< ak+ar-t-] ağartmak	aķartmak	“ <i>akarmak</i> eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (<i>aķartmak</i> , İL, I, 136b.)	

38.	aķını-şke	[< aka+ini+şke] iki kardeş			<i>āka</i> WEWT + 13a. <i>ini</i> + ED 170a. <i>ékki</i> + ED 100b.
39.	aķını-uş	[< aka+ını+uş] üç kardeş			<i>āka</i> WEWT + 13a. <i>ini</i> + ED 170a. + <i>üç</i> ED 18b.
40.	aķsaķal	[< ak+sakal] ihtiyar, kocamış	aķsaķal	“yaşayan ak saçlı, yaşlı, muteber kişi” (<i>aksakal</i> , İL, I, 138b.)	<i>ak</i> ED 75a. + <i>sakal</i> ED 808b.
41.	al-	almak	almaķ	“bir nesneyi almak, kabul kılmak” (<i>almaķ</i> , İL, I, 172b.)	<i>al-</i> ED 124b.
42.	ala	alacalı	ala	“ak-kara esasen ak ile başka renklerin karışmasıyla meydana gelen”(ala, İL, I, 151a.)	<i>ala</i> ED 126a.
43.	aldam	hızlı	ildam	“hızlı” (<i>ildam</i> , İL, VI, 335a.)	
44.	aldamna-	[< aldam+na-] hızlandırmak	ildamlimak	“hızlanmak” (<i>ildamlimak</i> , İL, VI, 335b.)	
45.	a ^h ltın ~ a ^h tın	altın	altun	“metal element işareti au olan rengi kırmızımsı sarı genleşebilen kimyasal	<i>altun</i> ED 131a.

				özelliği sabit, para ve ziynet, eşyalar yapılan değerli metal”(altun, İL, I, 159b.)	
46.	alım	borç alma	élim	“alma işi” (élim, İL, VI, 124b.)	alım ED 145b.
47.	alın-	[< al-ın-] alınmak	élinmak	“almak eyleminin dönüştü çatı biçimi” (élinmak, İL, VI, 125a.)	alın- ED 148a.
48.	alındır-	[< al-ın-dır-] aldırmak, teslim etmek	aldurmak	“almak eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (aldurmak, İL, I, 164a.)	
49.	alkaş-	[< alka-s-] karşılıklı hayır duasında bulunmak	alkışlimak	“memnuniyet ile hürmet göstermek, alkış sözleriyle tebrik etmek” (alkışlimak, İL, I, 170a.)	alkaş- ED 139a.
50.	alkış	hayır, dua; iyilik	alkış	“teşekkür, alkış” (alkış, İL, I, 169b.)	alkış ED 137b.
51.	alma	alma, ele geçirme	-bk. éliš	“alış, alma” (éliš, NECİP, 2016, 138a.)	-
52.	alt	alt	-bk. ast	“nesnelerin alt kısmı” (ast, İL, I, 95a.)	alt 130a.
53.	altı ~ hالتی ~ a ^h ldı	altı	alte	“beşten sonra yediden önce gelen sayı” (alte, İL, I,	altı ED 130b.

159a.)					
54.	altığırmo	[< altı “altı “ + ığırmo “yirmi “] on altı			<i>altı</i> ED 130b. <i>yéğirmi</i> ED 915b. <i>on</i> ED 166b.
55.	altıncı	[< altı+ncı] altıncı	altınçı	“beşinciden sonra yedinciden önce” (<i>altınçı</i> , İL, I, 161a.)	<i>altınç</i> ED 131b.
56.	altıncılığ	[< altı+ncı+lığ] altıncı	altınçılık	“altıncı yer” (<i>altınçılık</i> , HİL, I, 48b.)	
57.	altınnığ	[altın+nığ] altın sırmalı	altunlık	“altını var, altına sahip, altın çıkarılan yer”(<i>altunlık</i> , İL, I, 161a.)	<i>altunlug</i> ED 134a.
58.	altıotus	[<altı” altı “ + otus “ otuz “] yirmi altı			<i>altı</i> ED 130b. <i>ottuz</i> ED 74a.
59.	alton	[< altı on] altmış	bk. atmış	“onun altı katı olan sayı” (<i>atmış</i> , İL, I, 23b.)	<i>altmış</i> ED 130b.
60.	alton pir	altmış bir			<i>altmış</i> ED 130b. <i>bir</i> ED 353b.
61.	alton. vış	altmış üç			<i>altmış</i> ED 130b. <i>üç</i> ED 18b.
62.	aluster-	[< al-us-ter-] kapmak			
63.	am	şimdi	-bk. emdi	“şimdi” (<i>emdi</i> , İL, I, 302b.)	<i>amti</i> ED 156b.
64.	amır	sessiz, sakın			<i>amur</i> ED 162b. → <i>amul</i>

ED 160b.					
65.	amıra-	[< Moğ. amura- L 40b] sessizleşmek, sakinleşmek	krş. amraklaşmak	“sevgiyi güçlendirmek, sevmek, beğenmek, yakınlaşmak” (<i>amraklaşmak</i> , İL, I, 185b.)	<i>amra-</i> ED 163a.
66.	amırat-	[< amıra-t-] sakinleşmek			<i>amurt-</i> ED 163b.
67.	amırş1	[Moğ. amur+ş1] sakin, rahat			
68.	amır-şımır	rahat			
69.	amtan	[< Moğ. Amitan L 40b] canlı, yaratık			
70.	ana	anne	ana	“çocuklu kadın” (<i>ana</i> , İL, I, 189b.)	<i>ana</i> ED 169b.
71.	anda	orada	anda	“o yerde, şu yerde” (<i>anda</i> , İL, I, 194a)	<i>anta</i> ED 176b.
72.	andağ	[<anı+teg] böyle, öyle, şöyle	andağ → undağ	(<i>andağ</i> İL, I, 194a.) → “ona benzer, şöyle (<i>undağ</i> , İL, V, 764b.)	<i>antağ</i> ED 177a.
73.	andan	ondan, ondan sonra	andin	“şart - bağlı cümlelerde bağlayıcılık görevinde olan şu zaman şu vakte değin anlamına gelir” (<i>andin</i> , İL, I, 194b.)	<i>andan /andin</i> ED 177b.
74.	andan la	ondan sonra		-	-
75.	aniğa	[< ani+ka] yaşlı kadın,	anika	“annesi gibi kadınlara	

		babaanne		yakın olan onlara hürmet etme hürmet şekli” (<i>anıka</i> , İL, I, 195a.)	
76.	antan berı	ondan sonra	andin kéyin→ undin kéyin	(<i>andin kéyin</i> , İL, I, 194b.) → “ondan sonra” (NECİP, 2016, 549a.)	
77.	antahço	böylece, o kadar			
78.	aṇna-	[< aṇ+na-] dinlemek	aṇlimak	“sesi duyma organı vasıtasıyla kabul etmek” (<i>aṇlimak</i> , İL, I, 150b.)	<i>aṇla-</i> ED 186a.
79.	aṇnal-	[< aṇ+na-l-] anlaşılma, idrak edilmek	aṇlanmak	“ <i>aṇlimak</i> eyleminin dönüşlü çatı biçimi”(<i>aṇlanmak</i> , İL, I, 149b.)	
80.	aṇnat-	[< aṇ+na-t-] bilgilendirmek, haberdar etmek	aṇlatmak	“ <i>aṇlimak</i> eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (<i>aṇlatmak</i> , İL, I, 149a.)	
81.	ara	ara, orta	ara	“iki nokta arasında mesafe, orta” (<i>ara</i> , İL, I, 53b.)	<i>ara</i> ED 196a.
82.	araçı	[ara+çı] dünür	arıçı	“kişiler arasında oluşan kavga gürültüyü ayıran kişi” (<i>arıçı</i> (I), İL, I, 74b.)	

83.	araķı	Ar. ' arakī (Steingass 'araķ 844b) votka	araķ	"Ar. rakı alkol" (<i>araķ</i> , NECİP, 2013, 15b.)	
84.	arıg	temiz	ériğ	"temiz" (<i>ériğ</i> , İL, VI, 79a.)	<i>arığ</i> ED 213b.
85.	arıgla-	[< arı-g+la -] temizlemek	ériğdimak	"temizlemek" (<i>ériğdimak</i> , İL, VI, 79b.)	<i>arığla-</i> ED 219b.
86.	arım	adım			
87.	arımna	[arım+na-] adımlamak, yürümek	-	-	
88.	arķa	sırt, arka	arķa	"gövdenin karna nispeten arka tarafı" (<i>arķa</i> , İL, I, 67b.)	<i>arka</i> ED 215b.
89.	arķam	[< Tib. rkam] sandık		-	
90.	art	art, arka taraf	-bk. artķi		<i>art</i> ED 200b.
91.	a ^h rt-	artmak	artmak	"çoğalmak, aşmak"(<i>artma</i> <i>ķ</i> (I), İL, I, 61a.)	<i>art-</i> ED 201b.
92.	a ^h rdık	[< a ^h rt-ık] artık	artuķ	"belirtilen miktardan, sayıdan fazla"(<i>artuķ</i> , İL, I, 61b.)	<i>artuk</i> ED 204b.
93.	as ~ a ^h s	ağırlama, ikram ziyafet, şölen	aş	"kazanda pişirilen yemek"(<i>aş</i> (I), İL, I, 104b.) "un, tuz ve su karıştırılarak bir araya getirilerek tabaklanmak için mayalanıp	<i>aş</i> ED 253b.

				hazırlanan koyu çorba” (aş (II), İL, I, 105b.)	
94.	asar	bina			
95.	asır-	devirmek			
96.	asıra-	[< Moğ. asara- L 56b] yetiştirmek; besleyip büyütmek	asrimak	“korumak, esirgemek, saklamak” (asrimak, İL, I, 99a.)	
97.	asıru	[< as-ır-u] kün asıru “gün aşırı”			aşru ED 264b.
98.	asta-	[< as+ta] şölen vermek, ağırlamak	aşlimak	“özellikle deriyi tabaklamak için hazırlanan yemeği koyup pişirmek” (aşlimak, İL, I, 109b.)	aşla- (I) ED 262b.
99.	astıg	[< as+ tıg] erzağı olan, erzaklı	aşlık	“yemeği bulunan yemeği yeten” (aşlık, İL, I, 109a.)	aşlık ED 261b.
100.	astık	[< as+tık] ziyafet			aşlığ ED 261b.
101.	aş	aç, tok olmayan	aç	“kursağında yemek geçmeyen yemek yemeyen”(aç I, İL, I, 30b.)	aç ED 17a.
102.	as-	aşmak, geçmek	aşmak	“bir yandan veya bir sahadan geçmek, aşmak” (aşmak, İL, I, 109b.)	aş- ED 255a- b.

103.	aş-	açmak			
104.	at I	ad, isim	at	“insanlara, nesnelere has konulan isim” (<i>at</i> (II), İL, I, 13b.)	<i>at</i> (I) ED 32b.
105.	a ^h t II ~ hat	at (binek hayvan)	at	“kalın toynaklı süt veren iş hayvanı” (<i>at</i> (I), İL, I, 12a.)	<i>at</i> (II) ED 33 a.
106.	a ^h t-mıt	at mat		-	
107.	at- I	yardımcı fiil yiv adıp-tro “yemiş”			
108.	at- II ~ a ^h t	atmak; ateş etmek	atmak	“eldeki nesneyi sallayıp uzağa veya tasarlanan yere atmak, patlamak” (<i>atmak</i> , İL, I, 22a.)	<i>at-</i> ED 36a. UW 254a.
109.	atçı	[< at+çı] seyis	atçı	“birkaç at ile yük ve insan taşıyan, arabacılık yapan kişi” (<i>atçı</i> , İL, I, 18b.)	
110.	atey	şirin, cana yakın, küçük (gelin)			<i>atay</i> UW 258b.
111.	atın	[< at-in] atış	-bk. étiş	“atmak eyleminin isim halidir”(étiş, İL, VI, 66b.)	<i>atış</i> ED 72a.
112.	a ^h tın	altın			

113.	atır	alt (?)			
114.	atıs-	[< at-ıs-] ateş etmek	étişmak	“atmak eyleminin topluluk çatı biçimi” (<i>étişmak</i> (II), İL, VI, 67a.)	<i>atış-</i> ED 72b.
115.	attığ I	[< at+tığ] adlı, isimli	atlık	“isimli, adlı isim veya ad sahibi olan” (<i>atlık</i> (II), İL, I, 21b.)	<i>atlığ</i> (<i>adlığ</i>) ED 54b.
116.	attığ II ~ hattığ	[< at+ tığ] [< hat+tığ] atlı; süvari	atlık	“at sahibi olan, at koşturan, ata binen” (<i>atlık</i> (I), İL, I, 21a.)	<i>atlığ</i> ED 55a.
117.	ava	baba	apa	“çocuklu veya çocuğu olan kadın” (<i>apa</i> , İL, I, 5a.)	<i>aba</i> ED 5a.
118.	avaka	saygıdeğer (yaşlılara hitap) ihtiyar, dede			
119.	avan	gay oşka sen avanını başıdır! (kötü söz, küfür) krş. ava avan			
120.	avana	[< ava+ana] yaşlı akrabalar; avana dürt ‘kayınvalide, kayın peder’			
121.	avan	yaşlı akraba (?) krş. ava, avan			
122.	avka	dede, yaşlı adam krş.			

		avaka			
123.	avu	akraba (daha yaşı)			
124.	axīs ~ axs ~ ağıs	ağız	ağız	“iki dudak arasında yemek yenilen konuşulan veya ses çıkarılmak için kullanılan boşluk” (<i>ağız</i> , İL, I, 115a.)	<i>ağız</i> ED 98a.
125.	axsağ	[< axsa-k] aksak	ağsağ	“aksayıp yürüyen, bir ayağı kısa veya sakat” (<i>ağsağ</i> , İL, I, 138a.)	<i>axsak</i> ED 95a.
126.	ay	(ünlem) ay!, ah!, vah!	ey II	“sevime, heyecanlanma , dayanışma halinde olma, öfkeleniş pişmanlık gibi manaları bildiren dildeki ‘hey ‘ile aynı” (<i>ey</i> (II), İL, I, 320a.)	<i>ay</i> ED 265b.
127.	aylığ	hamile			<i>aylığ</i> ED 272b.
128.	ağat	saygı, hürmet			
129.	ayığçı	konuşan söyleyen kişi; kehanette bulunan, kahin			<i>ayığçı</i> ED 271a.
130.	ayis-	birini (üst düzeydeki) birine şikayet etmek			
131.	ayt-	söylemek,	éytmağ	“fikrini	<i>ayıt-</i> ED 268b.

		sormak		maksadını sözlü olarak bildirmek, demek “ (<i>éytmaq</i> , İL, VI, 138a.)	
132.	aytıs-	[< ayt-ıs-] sohbet etmek	éytişmaq	<i>éytmaq</i> eyleminin işteş çatılı biçimi” (<i>éytişmaq</i> , İL, VI, 138b.)	
133.	ayuster-	[< ay-us-ter-] konuşmak	-	-	-
134.	az	az	az	“sayı ve miktar bakımından çok olmayan” (<i>az</i> , İL, I, 79a.)	<i>az</i> ED 277a.
135.	azak	ayak	ayağ	“insan, hayvan veya başka canlıların gövdesini taşıyan, duran yürüyüş veya emeklemek için kullanılan kısmı” (<i>ayağ</i> , İL, I, 206b.)	<i>adak</i> ED 45a.
136.	azaktığ	[< azak+tığ] ayaklı	ayaklık	“ayağı var olan” (<i>ayaklık</i> , İL, I, 209a.)	
137.	azgır	aygır	ayğır	“aygır” (<i>ayğır</i> , NECİP, 2013, 24b.)	<i>adğır</i> ED 47b.
138.	ugur azgır	aygır sürüsü			
139.	azığ	azı diş	éziq → éziq çiş	(<i>éziq</i> , İL, VI, 80b.) → “ağız boşluğunun arkasında ve iki tarafında bulunan diş”	<i>azığ</i> ED 283a.

				(<i>ézik çış</i> , İL, VI, 80b.)	
140.	azıǵlıǵ	[< azıǵ+lıǵ] sivri azı dişine sahip	éziklik	“dişli” (<i>éziklik</i> , NECİP, 2013, 129)	<i>azıǵlıǵ</i> ED 284a.
141.	azıǵlıǵ	faydalı	-krş. assiǵ	“fayda, yarar” (assiǵ, İL, I, 99b.)	<i>asıǵlıǵ</i> ED 245b.
142.	azıǵlıǵ k ‘aro	faydalı bilgi			
143.	azırıl-	[< azır-ıl-] ayırılmak	ayrılmak	“ayrimak eyleminin edilgen çatı biçimi” (<i>ayrılmak</i> , İL, I, 213a.)	<i>adrıl-</i> ED 68b.
144.	azrak	[< az+rak] daha az	azrak	“biraz” (<i>azrak</i> , NECİP, 2013, 26a.)	<i>azrak</i> ED 289b.
145.	azur	az			<i>azar</i> “her birinden biraz az” ED 289b.
146.	æy	ay (zaman dilimi)	ay	“güneş yılının on ikisinden biri yeni ay küresini güneş etrafında bir kere ayrılıp çıkıp devamında 28, 29, 30 veya 31 gün vakit devrimi” (<i>ay</i> , İL, I, 205b.)	<i>ay</i> ED 265a.
147.	aydıñ ~ aytıñ	ay, ay ışığı	aydıñ	“ay ışığı” (<i>aydıñ</i> , İL, I, 211b.)	<i>aydıñ</i> ED 268b.
148.	bağdaş	[< bag+da-ş] bağdaş kurma	-bk. badaşkan	“iki ayağı birbiriyle değiştirip iki gruba sarılarak	<i>bağdaş</i> ED 312b.

				oluşturulan oturuş biçimi” (<i>badaşkan</i> , İL, I, 333a.)	
149.	balGa	çekic	bolka	“çivi gibi nesneleri çakmak, demir gibi materyallerin üstünü düzeltmek veya eğmek gibi işlerde kullanılan ağaçtan sapı olan silah veya eşya” (<i>bolka</i> , İL, I, 474b.)	
150.	balık	duvar			<i>balık</i> “şehir” ED 335b.
151.	baḡnas-	[baḡna-s-] yardımlaşmak			< Çin. (bang “yardım etmek “+ Tü.+na → “ yardım etmek “-ş-)
152.	baḡnasma	[baḡna-s-ma] yardımcı			
153.	barı	[< bar+ı] hepsi	béri	“hepsi” (<i>béri</i> , NECİP, 2016, 41b.)	<i>berü</i> ~? <i>bérü</i> ED 355b- 356a.
154.	basdık	[< bas-dık] baskı			
155.	basırmik	başparmak	başmaltak	“baş parmak”(<i>başm altak</i> , İL, I, 378b.)	
156.	baş ~ paş	baş, kafa	baş	“insan vücudunun boynundan yukarısı, hayvan	<i>baş</i> (I) ED 375a.

				vücudunun boynundan önceki göz, kulak, ağız burun organların bulunduğu kısım” (<i>baş</i> , İL, I, 351a.)	
157.	başak	başak	başak	“buğday, arpa gibi ekinlerin tohum tutan kısımın başı” (<i>başak I</i> , İL, I, 370b.)	<i>başak</i> “mısır koçanı” ED 378b.
158.	başçi ~ paşçi	başkan, lider	başçi	“lider, başkan” (<i>başçi</i> , İL, I, 372b.)	
159.	başğar-	[< baş+ğar] becermek, yapmak	başkürmak	“sanayi, fabrika teşkilat gibi yerleri yönetmek” (<i>başkürmak</i> , İL, I, 374a.)	<i>başğar-</i> ED 380a.
160.	batır	kahraman, bahadır, pehlivan	batur	“tehlike ve zorluklardan kaçmayan yürekli ve cesur” (<i>batur</i> , İL, I, 330b.)	<i>bağatur</i> ED 313b.
161.	becin	maymun			<i>béçin</i> ED 295b.
162.	bel- ~ pel- ~ pıl- ~ pil-	bilmek	bilmek	“bir alanda bilgi sahibi olmak” (<i>bilmek</i> , İL, I, 585b.)	<i>bil</i> ED 330b.
163.	bele-	hazırlamak			<i>béle-</i> “kundaklama” ED 332b.

164.	belen	[< bele-n] hazır			
165.	beletgen	[< bele-t-gen] hazır			
166.	ber- ~ per-	vermek	bermek	“kendinde ya da yanında olan bir nesneyi başkalarının eline tutturmak” (<i>bermek</i> , İL, I, 425b.)	<i>bér-</i> ED 354b.
167.	berge	pire	bürge	“koyu veya sarımsı kahverenginde küçük, zıplayan, insan ve memeli hayvanlardan beslenen böcek, parazit” (<i>bürge</i> , İL, I, 521b.)	<i>bürge</i> ED 362b.
168.	bīs ~ pes ~ pis	beş	beş	“dörtten sonra altıdan önce gelen sayı veya 5 olarak ifade edilen rakam” (<i>beş</i> , İL, I, 434a.)	<i>bés</i> ED 376a.
169.	bıka ~ puğa ~ pığa	boğa	buğa	“ineğin hadım edilen hali, erkeği” (<i>buğa</i> I, İL, I, 504b.)	<i>buka</i> ED 312a.
170.	birge	[< bīr+ge] birlikte	birge	“bir olup, birleşip, birlikte” (<i>birge</i> , İL, I, 566a.)	bir ED 353b. + Far. gah “zaman, yer” Steingass 1107b.
171.	bırık-	[< bīr+ık-]	birikmek	“birikmek”	<i>birik-</i> ED

		birleşmek		(NECİP, 2013, 44a.)	363a.
172.	bırıkgen	[< bır+ık-gen] birleşik	birikken	“kendi arasına katılan, birleşip giden” (<i>birikken</i> , İL, I, 571a.)	-krş. <i>biriki</i> ED 364a.
173.	bırme	birer	-bk. birer	“herhangi bir” (<i>birer</i> , İL, I, 562b.)	<i>birer</i> “her bir” ED 368a.
174.	bışt	bit	pit	“insan veya ineklerde parazit olarak yaşayan başı küçük kuyruğu büyük kanadı olmayan bir çeşit böcek” (<i>pit</i> , İL, I, 779b.)	<i>bit</i> ED 296b.
175.	bil’ig	[< bil-ig] bilgi	- bk. bilim	“kişilerin doğal dünyasını değiştirme, hakim lma yolunu gerçekleştirme sürecinde toplanılan bilgi ve tecrübenin mahsulü veya ilim fen edebiyat gibi dallara ait bilgi yığını” (<i>bilim</i> , İL, I, 586b.)	<i>bilig</i> ED 339a.
176.	bo I	[< Çin. 包bao] paket	-bk. bolak	“üstü kumaş veya kâğıtla kaplanmış eşya” (<i>bolak</i> I, İL, I, 472a.)	<i>boğ</i> ED 311a.

177.	bo II	[< Çin.寶bao] servet, varlık			
178.	bol- ~ pol-	olmak	bolmak	“meydana gelmek” (<i>bolmak I</i> , İL, I, 475a.)	<i>bol-</i> ED 331a.
179.	boptro	[< bol-up tro] olmuş			
180.	bos ~ bohs	gebe, hamile	boğaz	“karnında çocuğu olan” (<i>boğaz</i> , İL, I, 465b.)	<i>boğuz</i> ED 322a. VEWT 78b.
181.	bosa	[< bol-sa] olsa	bolsa	“ <i>bolmak I</i> eyleminin şartı” (<i>bolsa</i> , İL, I, 473b.)	
182.	bolıs	[< bol-ıs] âdet, alışkanlık, gelenek	bolus	“1) bölge, bucak. 2) kaymakam” (<i>bolus</i> , NECİP, 2013, 48a.)	<i>boluş</i> “yardım, yardımcı” ED 345a.
183.	bola-	[< bo+la-] paketlemek	bolimak	“üstünü kumaş veya kâğıt ile biçimlendirip, ip ile bağlamak” (<i>bolimak</i> , İL, I, 479b.)	
184.	bosa-	[< bos+ a-] kurtulmak, serbest kalmak	boşimak	“kurtulmak, boş olmak” (<i>boşimak</i> , İL, I, 465a.)	<i>boşu-</i> “özgürleştirme k”, ED 377b.
185.	buğingı ~ pığingı	bugünkü	büğünki	“bugünkü” (<i>büğünki</i> , İL, I, 522b.)	
186.	cadalan-	[< cada+lan-] yağmur için dua etmek	-krş. yada → yamğur	“yağmur” (<i>yada</i> , İL, VI, 419a.) → (<i>yamğur</i> , İL, I, 475a.)	<i>yatlan-</i> “büyülü törenler gerçekleştirme

				VI, 503b.)	k” ED 891a.
187.	c ^h ak-	sağmak			
188.	calıx	deri kamçı			
189.	carım ~ jarım ~ yarım	[< car-ım] yarım	yérım	“bütünün ikisinden biri” (<i>yérım</i> , İL, VI, 694a.)	<i>yarım</i> ED 968b.
190.	caşda-	parıldamak			
191.	cemırten	eñ cemırten “en sessiz, çok sessiz “			
192.	cenşıla-	inşa etmek, kurmak			
193.	çerge	[Moğ. çerge L 1045b] sıra, düzen intizam			
194.	ces	yeşil, küçük taş (Ayazlı, 2023)	çeş	“bir çeşit mineral” (<i>çeş</i> I, İL, II, 674b.)	<i>çaş</i> “turkuaz” ED 430b.
195.	cı	[< Çin. 时 shi] dakika, an; saat			
196.	ci- ~ yi- ~ ye-	yemek	yémek	“yemek yemek” (<i>yémek</i> II, İL, VI, 734a.)	<i>yé-</i> ED 869b.
197.	cigen	[< Moğ. elcige(n) L 311a] eşek	-bk. işek		
198.	cin	[< Çin. 秤 cheng] ağırlık ölçüsü, 560 gram	ciñ	“ağırlık ölçü birimi, ağırlığı genelde yarım kilograma denk gelmektedir” (<i>ciñ</i> II, İL, II, 601a.)	

199.	citan	[< Çin. 鸡蛋 jidan] yumurta			
200.	çoğ	ateş	çoğ	“yanıp dumanı biten kıpırmızı ateş” (çoğ, İL, II, 687a.)	çoğ ED 405a.
201.	çok	yok	yok	“mevcut değil, varın tersi” (yok, İL, VI, 597b.)	yok ED 895b.
202.	comak ~ çomak	tokaç, sopa	çomak	“ağaç dalının budalı kısmı” (çomak, İL, II, 699a.)	çomak ED 422b.
203.	comakda-	[< comak + da -] tokaçlamak	çomaklamak	“çomak ile vurmak” (çomaklamak, İL, II, 699b.)	
204.	cor- ~ yor-	yürüyerek gitmek	yürmek	“adım atarak hareket etmek, gitmek” (yürmek, İL, VI, 660a.)	yorı- ED 957a.
205.	cou	[< Çin. 轿 jiao] tahtırevan			
206.	coyu	[< Çin jiaoyu] terbiye			
207.	coyula-	[coyula-] terbiye etmek			
208.	cört	yurt	yurt	“ahali, halkın toplanıp yerleşerek yaşadıkları yer” (yurt, İL, VI, 613a.)	yurt ED 958a.
209.	cuan ~ coan	[< Çin.			

		砖zhuan]			
		tuğla			
210.	cüt	zayıf	cüdeñ	“güçsüz, zayıf” (<i>cüdeñ</i> , İL, II, 587a.)	
211.	cüde-	[< cüt + e-] zayıflamak	cüdimek	“zayıflamak, yorgun düşmek” (<i>cüdimek</i> , İL, II, 587a.)	
212.	cüğır-	koşmak	yügürmek	“koşmak” (<i>yügürmek</i> , İL, VI, 679a.)	<i>yügür-</i> ED 914b.
213.	cüğırık ~ cügrük	rahvan	yügrük	“koşan” (<i>yügrük</i> , İL, VI, 680a.)	<i>yügrük</i> ED 914a.
214.	çağ ~ ç ^h ağ	[< Moğ. çag L 156b] zaman	çağ	“devir, zaman, vakit” (<i>çağ II</i> , İL, II, 642b.)	<i>çağ</i> ED 403a.
215.	çağla-	[< çağ+la-] yerleşmek	çağlimak	“ziraatın dip aralığındaki otları ayırıp kökünü açmak, yumuşatmak” (<i>çağlimak II</i> , İL, II, 644a.)	
216.	çağlığ	[< çağ+lığ] uygun zaman	çağlık	“sade, küçük, önemli olmayan” (<i>çağlık</i> , İL, II, 643b.)	<i>çaklığ</i> ED 407a.
217.	çal-	biçmek, kesmek	çalmak	“bir nesneyi başka bir nesneyle birleştirmek, kurcalamak” (<i>çalmak II</i> , İL, II, 661b.)	<i>çal-</i> “(birini) devirmek, yere atmak” ED 417a.
218.	çala-	[< Moğ. cala-] otlamak			<i>cala-</i> “dikmek”

				Lessing 1215b.
219.	çala't-	[< çala-t-] otlatmak		
220.	çan ~ can	[< Far. can جان] ruh, can	can	“dini düşüncelere göre, insan ve hayvan gibi yaşayanlarda bulunan öldükten sonra ayrılan farlı tabiattaki faktör” (<i>can</i> , İL, II, 524b.)
221.	çannığ	[< çan+nığ] canlı	canlık	“ canı olan, diri” (<i>canlık</i> , İL, II, 536a.)
222.	çañ	kaftan		
223.	çapçığır	tırmık, yaba		çabçigur, L 154b.
224.	çay	ocak, ateş (?)	çay	“bitki yapraklarının olgun olanlarının işlendiği mahsuller” (<i>çay</i> , İL, II, 666a.)
225.	çaza	yapı, bina	çaza	“sınırdaki araştırma yeri, karakol” (<i>çaza</i> , İL, II, 640a.)
226.	çedıla-	ötmek (kuş için) 0	-bk. sayrimak	“ötmek (kuşlarda)” (<i>sayrimak</i> , İL, III, 446b.)
227.	çenfudun ~ çamfutun	[< Çin. 千佛洞qianfa dong] bin		

buda mağarası					
228.	çeriğ	ordu	çerik	“asker” (<i>çerik</i> , İL, II, 736a.)	<i>çerig</i> ED 428b.
229.	çiğ	çay			
230.	çin ~ ç ^h in	[< Çin. 真zhen] gerçek	çin	“hakiki, gerçek, doğru” (<i>çin</i> (I), İL, II, 789a.)	
231.	ç ^h ıyan	akrep	çayan	“tenin rengi çoğunlukla sarı olan ağzını yanında iki kısıkaçı olan dört bacaklı karnından kuyruğa doğru incelen gövdesi olan ve kuyruğunda zehir olan eklem bacaklı hayvan” (<i>çayan</i> , İL, II, 667b.)	<i>çayan</i> ED 431b. → <i>çadan</i> ED 403a.
232.	çınak	[< Çin. 盞zhan “ küçük kupa, fincan “+ Tü. ak] kase, fincan	çanak	“altın, gümüş, bakır gibi metallerden eritilen çubuklardan yapılan kase” (<i>çanak</i> , İL, II, 663b.)	<i>çanak</i> “içi boş konik bir obje” ED 425b.
233.	çinc	beden			
234.	çinğır	yumuşak, ince			
235.	çi ~ ç ^h i ~ ç ^h e	deve			
236.	çig	ot, çimen	çiğ	“başak ailesindeki tüm yıllık saman, gövdeli bitki	<i>çiğ</i> “kamış” ED 404b.

				yaprağı dar ve uzun, çiçeği dut yeşil olan” (çiğ, İL, II, 763b.)	
237.	çigenek	dirsek	ceynek	“kol kemiği ile omuz kemiğinin birleşip eğildiği kısım” (ceynek, İL, II, 564a.)	çakanak VEWT 96a.
238.	çin	[< Çin. ?] ölçek	çi	“alımda kullanılan uzunluk ölçü birimi” (çi, İL, II, 746b.)	
239.	çin-fu	[< Çin 镇扶zhen fu] başkan, lider			
240.	çinna- I	kazanmak			
241.	çinna- II	kantarda tartmak			
242.	çiti-a	türküye ait bir kullanım > titi-a?			
243.	çiz-	yazmak	sizmak	“çizgi çekmek, çizmek” (sizmak (I), İL, III, 689b.)	çız- ED 432a.
244.	ço	köprü	-bk. kövrük	“kanal, deniz ve çukurluk gibi yerlerden ulaşım ve insanların geçmesi için yapılan kurulum” (kövrük, İL, IV, 691a.)	-bk. köprüg ED 690b.

245.	çokçıla-	taştan yığın örmek			
246.	çokema	sandalye			
247.	çokı- ~ çoķe-	oturmak			
248.	çokıt- ~ çokuyt-	[< çokı-t-] oturmak			
249.	çolvan	atların alınlarındaki yıldız; sabah yıldızı	çolpan	“güneş sistemindeki dokuz büyük gezegenden biri” (<i>çolpan</i> , İL, II, 698b.)	<i>çolpan</i> “venüs gezegeni” ED 418b.
250.	comuş	kepçe	çömüç	“sıvı nesneleri koymak için yapılan alet” (<i>çömüç</i> , İL, II, 716b.)	<i>çömçe</i> ED 422a.
251.	çot	kavga, gürültü			
252.	çottıĝ	[< çot+ tıĝ] kızgın, dargın			
253.	çök	ç. perek: böbrek			
254.	çök-	çökmek	çökmek	“dizini büküp oturmak” (<i>çökmek</i> , İL, II, 712b.)	<i>çök-</i> ED 413b.
255.	çöki-	oturmak			
256.	çökis-	[< çök-is-] birlikte oturmak	çöküşmek	“ <i>çökmek</i> eyleminin işteş çatı biçimi” (<i>çöküşmek</i> , İL, II, 713b.)	
257.	ç‘uķo	kırbaç			
258.	çutpa	serpme			
259.	çutpa tut-	serpmek			

260.	çükür- ~ çukur-	yürümek, gitmek	yügürmek	“bir yöne hızlı adımlarla yürümek, gitmek” (<i>yügürmek</i> , İL, VI, 679a.)	<i>yügür-</i> ED 914b.
261.	çüvek	saç			
262.	da	[< Çin. 大da] büyük, önemli			
263.	dadığ	[< dat-ığ] tat, tatlı	tatık	“tat” (<i>tatik</i> , NECİP, 2013, 39a.)	<i>tatığ</i> ED 452a.
264.	dahGağı ~ tahGağı	tavuk	toxu	“her çeşit türü olan burnu kısa ve eğri başında kırmızı taç olan kanadı kısa yüksek uçamayan eti ve yumurtası için bakılan ev kuşlarından biri” (<i>toxu</i> , İL, II, 230b.)	<i>takığu</i> ED 468b.
265.	dahrtekı	[< dahrt-kı] bant, şerit			
266.	dahrtekış ~ tartkış	[< dahrt-kış] terazi			
267.	damır	damar	tomur	“kanı insan bedeninde dolaştıran borumsu organ” (<i>tomur</i> , İL, I, 285b.)	<i>tamar</i> ~ <i>tamır</i> ED 508a-b.
268.	damcık	damla	-krş. tamçe	“su tanesi, damla” (<i>tamçe</i> , İL, I, 86b.)	
269.	danı- ~ tanı-	tanımak	tonumak	“kendisinin bildiği kişi	<i>tanu-</i> ED 516a.

				veya nesneyi belli bir izden bilmek” (<i>tonumağ</i> , İL, II, 291b.)	
270.	danığak	[< danı-ğak] tanıdık	-bk. tonuş	“ <i>tonumağ</i> eyleminin isim hali” (tonuş, İL, II, 289a.)	<i>tanuk</i> ED 518b.
271.	dat-	tatmak	tétimağ	“biraz yiyip, içip tadının nasıl olduğuna bakmak” (<i>tétimağ</i> , İL, II, 416b.)	<i>tat-</i> ED 449b.
272.	dat	pas	dat	“demir, bakır gibi metallerin üzerinde nemli havanın etkisiyle oksitlenmesin den şekillenen bir tabaka” (<i>dat</i> , İL, III, 3b.)	<i>tat</i> II ED 449b.
273.	dat bol-	pas tutmak	dat basmağ → datlaşmağ	(<i>dat basmağ</i> , İL, III, 3b.) → “nemli havanın oksitlenmesin den dolayı demir, bakır gibi metallerin yüzeyinde bir katman meydana gelmesi” (<i>datlaşmağ</i> , İL, III, 4a.)	
274.	de- ~ di-	demek, söylemek	démek	“sözlü veya yazılı şekilde fikir bildirmek, söylemek” (<i>démek</i> (I), İL,	<i>té-</i> (<i>dé-</i>) ED 433b.

III, 158b.)					
275.	deṇ	[< Çin. 店dian] otel	deṇ	“yolcular indiğinde ve yolcuların at- binek hayvanlarının durup bağlanma özelligi bulunan konak, yer” (<i>deṇ</i> , İL, III, 71a.)	<i>taṇ</i> (? <i>téṇ</i>) ED 511a.
276.	deṇir	gökyüzü	teṇri	“Allah” (<i>teṇri</i> , İL, II, 172a.)	<i>teṇri</i> ED 523b.
277.	devre-	sallanmak	tevre-	“bir yerde o yana bu ayana sallanmak” (<i>tevrimek</i> , İL, II, 209a.)	<i>tepre-</i> ED 443b.
278.	dıp	dip, alt	tüv	“ağaç ve bitkilerin toprağa gömüldüğü kısım” (<i>tüv</i> , İL, II, 411a.)	<i>tüb</i> ED 434b.
279.	dırlı-	dirilmek	tirilmek	“yeniden can girmesi” (<i>tirilmek</i> , İL, II, 458a.)	<i>tiril-</i> ED 547b.
280.	dırṇak	tırnak	tırnak	“parmak uçlarının arka tarafındaki ete bağlı boynuzvari kısım” (<i>tırnaḳ</i> , İL, II, 452b.)	<i>tırṇak</i> ED 551b.
281.	dıṇgır-daṇgır	cangır cunḡur (yansıma)			
282.	dıṇgıre	[<dıṇgır+e-] cangır cunḡur diye ses			

		çıkarmak			
283.	dızığ ~ cızığ	kalem			
284.	dotey	[< Çin. 道台 dao tai] vali	dotey	“önceki çağlarda vali için kullanılan memuriyet mertebesi” (dotey, İL, III, 93a.)	
285.	dozgak	tok			
286.	du	[< Çin. 斗 dou] kuru şeyler için hacim ölçüsü			
287.	duğım	[< duğ-ım] doğum	-bk. tuğut	“hamile kadınların doğurma faaliyeti” (tuğut, İL, II, 339a.)	tuğ- ED 465a.
288.	dun	[< Çin. 东 dong] doğu Dun Heyza Gaotay şehri yakınındaki Uygur köyü			
289.	duyığ ~ tuyığ	toynak	tuyak	“bazı memeli hayvanların ayaklarının ucundaki boynuz benzeri katı kısım” (tuyak, İL, II, 350a.)	tuğağ “toynak” ED 519a.
290.	düy	[Çin. 堆 dui] küme, yığın			
291.	e-	olmak	-bk. bolmak	“meydana gelmek” (bolmak I, İL, I, 475a.)	er- ED 193b.

292.	eçir-	içirmek	içürmek	“içmek (I) eyleminin ettiren çatılı biçimi” (içürmek, İL, VI, 192a.)	içür- ED 30a.
293.	egen ~ yegen	yeğen	ciyen	“büyük ve küçük erkek kardeşler veya büyük ve küçük kız kardeşlerin çocukları” (ciyen, İL, II, 616b.)	yegen ED 912b.
294.	e ^h rki	eski			erki ED 223a.
295.	e ^h rkiç	iğdiş edilmiş koç	erkeç	“iğdiş edilmiş erkek keçi” (erkeç, İL, I, 252b.)	erkeç “keçi” ED 223b.
296.	e ^h rkiçik	[< e ^h rkiç+çik] iğdiş edilmiş küçük koç veya erkek keçi			
297.	e ^h rkek ~ i ^h rkek	[< e ^h rk+ek] erkek	erkek	“erkek” (erkek, İL, I, 252b.)	érkek ED 223b.
298.	e ^h t ~ et ~ yet ~ yit	et	et	“insan ve hayvanların eti” (et, İL, I, 227a.)	et ED 33b.
299.	e ^h tek ~ hedek ~ hetek	ceketin ön bölümü	étek	“giysinin alt geniş kısmı” (étek, İL, VI, 62b.)	etek ED 50a.
300.	eltır	iki haftalık kuzu derisi	eltére	“bir aylık kuzu derisi” (eltére, İL, I, 295a.)	eldiri (? eldri) “oğlak veya kuzu derisi” ED 135a.
301.	em- ~ yem	emmek	emmek	“göğüsten veya emzikten	em- ED 155b.

				süt çekip içmek” (<i>emmek</i> , İL, I, 306a.)	
302.	emcen- kamcen	yavaşça			
303.	emci ~ emçi	[< em+çi] hekim	emçi	“tedavi eden, doktor; halk hekimi” (<i>emçi</i> , İL, I, 302b.)	<i>emçi</i> ED 156b.
304.	emes	değil, yok	emes	“ <i>ermek</i> yardımcı eyleminin olumsuz partisip hali, inkâr, ret etme bildiren sözcük” (<i>emes</i> , İL, I, 299b.)	krş. <i>er-</i> ED 193b.
305.	emiğ	meme, göğüs	-bk. emçek	“kadınların süt veren organı, göğüs” (<i>emçek</i> , İL, I, 302a.)	<i>emig</i> ED 158b.
306.	emısık	emzik	emizek	“emzik” (<i>emizek</i> , NECİPOVİÇ, 2013, 113a.)	
307.	emız-	[< em-ız-] emzirmek, meme vermek	émizmek → émitmek	“ <i>emmek</i> eyleminin geçişli çatı biçimi” (<i>émizmek</i> , İL, VI, 126b.) → (<i>émitmek</i> , İL, VI, 126b.)	<i>emüz-</i> ED 165a.
308.	emsağ ~ yumsağ	[< emsa-k] [< yumsa-k] yumuşak	yumşak	“katı olamayan, katının zıttı, yumuşak” (<i>yumşak</i> , İL, VI, 629b.)	<i>yumşak</i> ED 938b.

309.	ene I ~ yene	yine	yene	“yeniden, yine, tekrar” (yene, İL, VI, 577b.)	yana ED 943a.
310.	ene II ~ ını	küçük kardeş	ini	“küçük erkek kardeş” (ini, İL, VI, 388b)	ini ED 170a.
311.	endelik	[< ende+lık] işlemeli kolye, süs			
312.	enek	inek	inek	“dişi inek, sığır” (inek, İL, VI, 364b.)	ingek ED 184a.
313.	eñ	en	eñ	“vasıfların aşırı biçimi, kullanılan derece zarfı” (eñ, İL, I, 290a.)	eñ ED 166a.
314.	epçi	[< ep+çi] kadın			evçi ED 6a.
315.	er	[< Çin. 二er] iki			
316.	erçik ~ ürçik ~ ürçük	ev eşyası; kürk			içük “kürklü deri, kürklü giysi” ED 24a.
317.	eren	[< er+en] erkek	eren	“erkek” (eren, İL, I, 248b.)	eren “erkekler” ED 232b.
318.	erepçi	çift (karı koca)	-bk. er-xotun er-ayal	“karı-koca” (er-xotun, NECİPOVİÇ, 2013, 115a.), (er-ayal, İL, I, 247a.)	
319.	erkek at	aygır			érkek ED 223b. at ED 33a.
320.	erkes	ikiz	-bk. koşkézek	“aynı anda	ékkiz ED

				birbiri ardına doğan iki canlı, ikiz” (<i>koşkézek</i> , İL, IV, 254b.)	
321.	erktiğ	[< erk+tığ] güçlü	erklik	“özgürlük, serbestlik” (<i>erklik</i> , NECİP, 2013, 115b.)	<i>erklig</i> “güç veya otoriteye sahip olmak ve özgür irade ve bağımsızlığa sahip olmak” ED 224a.
322.	ertekı ~ ertegi ~ ertigo	eski, önceki	etigi	“yarın” (<i>etigi</i> , İL, I, 232b.)	
323.	erti	erken	ete ~ erte	“belli bir vakitten geçen günden sonraki gün yani bugünden sonraki bir gün” (<i>ete</i> , İL, I, 227b.) ~ “ilk erken, sabah seheri” (NECİP, 2013, 115b.)	<i>érte</i> “sabah erken” ED 202b.
324.	eşt ~ işt ~ it	it, köpek	işt	“köpek” (<i>işt</i> , NECİP, 2013, 180b.)	<i>it</i> ED 34a.
325.	eşt-mışt	köpek möpek			
326.	et- I	ulaşmak	yetmek	“belirli bir yere mekana ulaşmak” (<i>yetmek</i> , İL, VI, 540a.)	<i>yét-</i> ED 884b.
327.	et- II	etmek, yapmak	etmek	“bir işi hareketi becermek, yapmak” (<i>etmek</i> (II), İL, I, 231b.)	<i>ét-</i> ED 36b.

328.	etin-	[< et-in-] yapılmak			
329.	ez	üzerine, üstüne			<i>üze</i> ED 280b.
330.	ezeṅgo	üzengi	üzeṅge	“çalıştırılan hayvanlara binildiğinde basıp çıkmak için asma bağ vasıtasıyla eyer bağlanıp koyulan alet” (<i>üzeṅge</i> , İL, V, 876b.)	<i>üzeṅü</i> ED 289b.
331.	ézer	eyer	éger	“insanların esasen ata oturmak için kullanılan önü ve arkası yüksek yanı ve ortası alçak alet” (<i>éger</i> , İL, VI, 103a.)	<i>eyer</i> ED 275b. → <i>eğer</i> ED 63b.
332.	ezert-	[< ezer-t-] takip etmek; rehberlik etmek			<i>edärt-</i> OTWF 771
333.	ezertbe	[< ezert-be] rehber			
334.	ezerte-	[< ezer+ le-] eyerlemek	égerlimesek	“çalıştırılan hayvanları eyer takmak” (<i>égerlimesek</i> , İL, VI, 103b.)	<i>eğerle-</i> ED 71a.
335.	façın	[< Çin. 罚金 fajin] para cezası			
336.	fāla-	Çin. (?) hamur mayalamak			
337.	Gamuş ~	kamış	ķomuş	“başak ailesindeki	<i>kamış</i> ED

	Gamış			çok yıllık samanı bol bitki”(komuş, İL, IV, 291b.)	628b- 629a.
338.	gañbi	dolma kalem	gañbi	“ucu çelikten yapılan mürekkep doldurulan kalem” (gañbi, İL, IV, 789a.)	
339.	gancan	[< Çin. 擀杖gan zhang] oklava (hamur yoğurmak için)			
340.	Gara civin	sinek	çivin	“bir çeşit böcek türü” (çivin, İL, II, 792b.)	çibun ED 397b. → sinek ED 838b.
341.	Garğa	karga	kağa	“gagası büyük ve düz, bütün vücudu kara kanadı parlak orman veya dallarda yaşayan meyve, darı gibi yiyeceklerle beslenen kuş türü” (kağa, İL, IV, 110a.)	karğa ED 653a.
342.	gaomin	[< Çin.gua mian] makarna tel şehriyesi			
343.	Gaz	kaz	ğaz	“ak veya gri tüyleri, alnında koyu sarı veya kara kahverengi tüyü olan	kaz ED 679a- b.

				boynu uzun gagası yuvarlak perde ayakları olan bir kuş çeşidi” (<i>ğaz</i> , İL, III, 866b.)	
344.	gegılık	keklik	keklik	“genellikle küçük kahverengi, gri, burnu ve ayakları kırmızı olan küçük bir kuş türü” (<i>keklik</i> , İL, IV, 542a.)	<i>keklik</i> ED 710b- 711a.
345.	gel- ~ kel-	gelmek	kelmek	“yürüyüş, uçuş veya ulaşım vasıtaları aracılığıyla söylenilen, durulan veya gösterilen tarafa doğru yakınlaşmak, varmak” (<i>kelmek</i> , İL, IV, 548a.)	<i>kel-</i> ED 715b.
346.	geptro	(< gel-ip tro) gelmiş			
347.	geyşan	pazar			
348.	gezğı dıhķbe	yama			
349.	GııcıGı	kaşıntı	ķiçik → ğidik	(<i>ķiçik</i> , İL, IV, 389b.) → “insan vücudunun belirli yerlerine bir nesnenin değmesiyle meydana gelen bir çeşit gayrı his” (<i>ğidik</i> , İL, III,	

				918a.)	
350.	GıcıGıla-	[< gıcıcı+la] gıdıklamak	kiçiklimak → ğidiklimak	(<i>kiçiklimak</i> , İL, IV, 390a.) → “başkalarının bedenine kol veya nesnenin değmesiyle oluşan hissi getirme” (<i>ğidiklimak</i> , İL, III, 918b.)	<i>kiçi</i> - ED 695a.
351.	gıgıs ~ kıkıs	keçe	kigiz	“yer yatağı gibi eşyalara koyulan koyun yününden basılarak yapılan kalın aile eşyası” (<i>kigiz</i> , İL, IV, 770b.)	<i>kidiz</i> ED 707a.
352.	gıp	sabit			
353.	gıpde-	[gıp+de-] sabitlemek			
354.	gıta	[< Çin. 高度gaodu] tepe, yükselti			
355.	Gılcık	eğri, yamuk	kiyik	“eğik, çarpık, yamuk” (<i>kiyik</i> (II), İL, IV, 465b.)	
356.	gobi	[< Moğ. gobi L 357a] step, bozkır	gobi	“bitki, her çeşit ağacın büyümediği yer, çöl” (<i>gobi</i> , İL, IV, 825b.)	<i>gobi</i> Lessing 357a.
357.	gönül	gönül	könül	“kişilerin fikir, düşünce his duygularının kaynağı” (<i>könül</i> , İL, IV,	<i>könül</i> ED 731b.

671a.)					
358.	gönüllü	[< gönül+lü] gönüllü	könüllük	“cana yakın, hoş” (<i>könüllük</i> , İL, IV, 685a.)	<i>könüllü</i> “iyi niyetli istekli, nazik, neşeli” ED 732b.
359.	görgüçü	[< gör-güç] şahit, tanık			
360.	göve- ~ kiwi-	[< göp+ e-] çoğalmak	köpeymek	“sayı veya miktar bakımından aşmak” (<i>köpeymek</i> , İL, IV, 616a.)	<i>köped-</i> ED 688b.
361.	gözde-	[< göz+de-] gözlemek	közlimek	“bir nesneye bakmak, nişan almak ve ona erişmek için hareket etmek” (<i>közlimek</i> , İL, IV, 657a.)	<i>közle-</i> ED 760b.
362.	guan I	[< Çin. 光guang] yalnız			
363.	guan II	[< Çin. 官guan] devlet memuru			
364.	gucir	zor			-bk. <i>küç</i> ED 693a.
365.	gugey	[< Çin. 姑姑gugu] babanın kız kardeşi (hala)			
366.	gunzo	iş			
367.	guras- ~ kuras-	güreşmek	küreşmek	“belirli bir hedefe, isteğe ulaşmak için hareket etmek güreş yapmak”	<i>küreş-</i> ED 747b.

				(<i>küreşmek</i> , İL, IV, 702b.)	
368.	guras bol-	zorlaşmak	küreş kılmak	“belirli bir hedefe, isteğe ulaşmak için hareket etmek” (<i>küreş kılmak</i> , İL, IV, 702a.)	
369.	gurasma	[< guras-ma] güreş	küreş	“iki karşı taraf şöyle ki toplu gruplar, karşı akımlar, toplu bakışmalar ve benzerlerinin hükümranlığın 1, üstünlüğünü göstermek” (<i>küreş</i> , İL, IV, 701b.)	
370.	guycī	[< guz+gı] güzün	küzlügi	“güzün” (<i>küzlügi</i> , NECİP, 2013, 214b.)	<i>küzki</i> ED 759b.
371.	Guzğun	kuzgun	ķuzğun	“kuzgun” (<i>ķuzğun</i> , NECİP, 2013, 251b.)	<i>kuzğun</i> ED 682b.
372.	güger-	[< gük+er-] yeşermek	kökermek	“her çeşit ağacın yapraklanması, çiçek ve otların filizlenip yeşillenmesi” (<i>kökermek</i> , İL, IV, 663b.)	<i>köker-</i> ED 713a.
373.	ğalap	usta			
374.	ğanğır	kalın, kaba	ķanğır	“dar, katı” (<i>ķanğır</i> , İL, IV, 121a.)	
375.	ğoanza	küçük lokanta	geñze	“lokanta” (<i>geñze</i> ,	

		Çin. 馆子 guan zi		NECİP, 2013, 132b.)	
376.	ğoanza şala-	sefahat sürmek			
377.	ğu	o			
378.	haçan	kötü			
379.	harva ~ hırva	arpa	arpa	“başakgiller ailesinden bereketli yıllık saman olan yaprakları geniş ziraatta ve bira yapımında kullanılan bitki” (<i>arpa</i> , İL, I, 60a.)	<i>arpa</i> ED 198b.
380.	haltıotus	yirmi altı			
381.	hasıra-	beslemek; sahip olmak → asıra-	asrimak	“korumak, esirgemek, saklamak” (<i>asrimak</i> , İL, I, 99a.)	
382.	hat-	atmak	atmak	“eldeki nesneyi sallayıp uzağa veya tasarlanan yere atmak, patlamak” (<i>atmak</i> , İL, I, 22a.)	<i>at-</i> ED 36a.
383.	heğın	öbür gün			
384.	het-	ulaşmak, yetmek			
385.	hêke	abla			<i>eke</i> ED 100b.
386.	hicıgı ~ i ^h çıkı	bağırsak	üçey	“sindirim organının bir kısımlı” (<i>üçey</i> ,	<i>içegü</i> ED 25b.

				İL, V, 869a.)	
387.	hiç- ~ iç-	içmek	içmek	“sıvıların ağza alınarak veya içe çekilerek yutmak” (<i>içmek</i> , İL, VI, 191b.)	<i>iç-</i> ED 19a.
388.	horta	orta	orta → ottura	(<i>orta</i> , İL, V, 626b.) → “belirli bir dairenin merkezi noktası, merkez” (<i>ottura</i> , İL, V, 607a.)	<i>ortu</i> ED 203b.
389.	ılığ	el	ilik	“el”(ilik (I), İL, VI, 346a.)	<i>elig</i> ED 140b.
390.	ılmek	ilme, ilmek	ilmağ ~ ilmek	ilmek için: “ilmek, çivi, kazık gibi asmak geçirip koymak” (<i>ilmağ</i> , VI, 340b.); ilmek için: “genellikle bir nesneyi iliştilirip sıklaştırmak” (ilmek, VI, 341a.)	krş. <i>il-</i> ED 125b.
391.	innik	elek	eglek	“yuvarlak kazan, altında ağ olan un eleyen alet”(eglek, İL, I, 288a.) → (<i>elgek</i> , İL, I, 296a.)	<i>elgek</i> ED 143a.
392.	is	duman	is	“yakıtlar yandığında meydana gelen, tam yanmayan,	<i>iş (ış)</i> ED 254b.

				rengi esasen kara, gri ve bunlara yakın gelecek gayet küçük tanelere karişan gaz (is, İL, VI, 230b.)	
393.	ısta-	[< ıst+ta-] tutmek, is çıkarmak	islimak	“is tutmak, is tutulup kararmak” (<i>islimak</i> , İL, VI, 260b.)	
394.	ıldağan	[< ıst+da+gan] isli, ateşte kurutulmuş	-bk. islik	“isli” (<i>islik</i> , İL, VI, 260a.)	
395.	ışkı ~ işke ~ şıkı	iki	ikki	“bir sayısından sonra gelen rakam, iki” (<i>ikki</i> , İL, VI, 304a.)	<i>ékki</i> ED 100b.
396.	ışkıotus	yirmi iki			
397.	ıştustı-	[< ıst+us-tı-] karşılaşmak, çarpışmak, devirmek, düşürmek	ittirişmek	“ <i>ittermek</i> eyleminin işteş çatılı biçimi” (<i>ittirişmek</i> , İL, VI, 160a.)	<i>itiş-</i> “birbirini itmek, kavga etmek” ED 73a.
398.	ız-	göndermek, salıvermek, bırakmak	- bk. ibermek evetmek	“göndermek, yollamak” (<i>ibermek</i> , İL, VI, 142b.), “birer iş vazife için bir yerden ikicinci bir yere birini göndermek” (<i>evetmek</i> , İL, I, 316a.)	<i>ıd-</i> ED 37b.
399.	ızergek	[< ız+er-gek] çekici, sürükleyici,			krş. <i>ıd-</i> ED 37b.

ilginç					
400.	iç ~ iş ~ hic ~ sic	iç, ara	iç	“dahili boşluk” (<i>iç</i> , İL, VI, 172b.)	<i>iç</i> ED 17a.
401.	için-	yenmek, yemeye başlamak			
402.	igen	omuz	égin	“giyim, giyilen nesneler” (<i>égin</i> , İL, VI, 107b.)	<i>egin</i> ED 109a.
403.	igeş	köpek			
404.	ilçı	şaman	elçi	“bir yerden bir yere belli bir ihtiyaç, görev ile giden kişi, iki arada vasıta rolü oynayan adam” (<i>elçi</i> , İL, I, 295a.)	<i>elçi</i> ED 129a.
405.	inçe	kız kardeş	yenge	“küçük erkek ve kız kardeşe nispeten büyük erkek kardeşin karısı” (<i>yenge</i> , İL, VI, 567b.)	<i>yenge</i> “amcasının karısı” ED 950a.
406.	isir-	sarhoş olmak	-bk. mest bolmak	“sarhoş olmak” (<i>mest bolmak</i> , İL, V, 117a.)	<i>esür-</i> ED 251a.
407.	issiğ	sıcak	issik	“bir kaynağın sıcaklığının etkisiyle sıcaklayan veya ısınan” (<i>issik</i> , İL, VI, 243b.)	<i>isig</i> ED 246a.
408.	iş	iş	iş	“insanlar hayatlarındaki	<i>iş</i> ED 254a.

				maddi ve manevi zenginliği yaratmak için alıp verdiği varlık, faaliyet, yaratılan emek, iş veya meşguliyet, hizmet (<i>iş</i> , İL, VI, 264a.)	
409.	işker	içi	içkergi	“iç taraftaki, iç tarafa doğru” (<i>içkergi</i> , İL, VI, 182a.)	<i>içgerü</i> ED 25b.
410.	işkenci	[< işke+nci] ikinci	ikkinçi	“sıra yeri iki rakamı ile belirlenen, nesnelerin sırası 2 rakamı olan” (<i>ikkinçi</i> , İL, VI, 320b.)	<i>ékkinç</i> ED 110a.
411.	işkencilık	[< işke+nci+lik] ikinci	ikkinçilik	“ <i>ikkinçi</i> sözcüğünün isim şekli” (<i>ikkinçilik</i> , İL, VI, 324a.)	
412.	işki	[< iş-ki] içki	içkü	“içilen şeylerin genel adı” (<i>içkü</i> , İL, VI, 182a.)	<i>içgü</i> ED 24b.
413.	işkiyiğırmo	[< işki “iki “+yiğırmo “yirmi “] on iki			
414.	işkon	[< işki “iki “+on “on “] yirmi			
415.	it	et	et	“insan ve hayvanların eti” (<i>et</i> , İL, I,	<i>et</i> ED 33b.

				227a.)	
416.	it- ~ et	yapmak, etmek	etmek	“bir işi hareketi becermek, yapmak” (<i>etmek</i> (II), İL, I, 231a.)	<i>ét-</i> ED 36b.
417.	izit-	göndermek yollamak			
418.	jili	[< Çin. 日历rili] takvim	yili → yıl neziri	(<i>yili</i> , İL, VI, 781b.) → “ölen kişinin ölümü bir yıl dolmasıyla onun ruhu adına verilen yemek” (<i>yıl neziri</i> , İL, VI, 774a.)	
419.	jin	[< Çin. 人ren] insan			
420.	kde-	çağırarak			
421.	keçin ~ kecin	[< Çin. 客栈kezhan] misafir			
422.	kegde	[< Far. kâghad کاغذ] kağıt	keğez	“yazı yazmak ve resim çizmek, kitap, dergi gazete gibi basılmış veya basmak için işlenilen materyal” (<i>keğez</i> , İL, IV, 210a.)	
423.	kegır-	getirmek			<i>kigür-</i> ED 712b.
424.	keptro	(< keli-p tro) gelmiş			
425.	kelin ~ k ^h eln	[< kel-in]	kélin	“bir anne-	<i>kelin</i> ED

		gelin		babanın oğlunun karısı” (<i>kélin</i> , İL, IV, 742b.)	719a.
426.	k ^h em ~ kim ~ kım	kim	kim	“hangi kişi sorusuyla aynı manaya gelen sözcük” (<i>kim</i> , İL, IV, 772b.)	<i>kém</i> ED 720b. → <i>kim</i> ED 720b.
427.	k ^h emır	kömür	kömür	“kara renkli sert mineral, temel oluşumu karbon, hidrojen, oksijen ve azottan oluşur” (<i>kömür</i> , İL, IV, 687b.)	<i>kömür</i> ED 723a.
428.	kempeş	kadınların süsü, ziyneti (göğüslerine ve sırtlarına taktıkları kemikten düğme)			
429.	kempeştığ	[< kempeş+tığ] süslü			
430.	kenak	yak			
431.	ker I	kir, çamur	kir	“nesnelerin üstüne bedenine konan, yosun tutan yok olan toz duman gibi pislik, çamurlu şeyler” (<i>kir</i> , İL, IV, 757b.)	<i>kir</i> ED 735a.
432.	ker II	fincan			
433.	ker-	girmek	kirmek	“hareket ederek,	<i>kir-</i> ED 735b.

				yürüyerek belli bir nesnenin merkezine geçmek” (<i>kirmek</i> (II), İL, IV, 763a.)	
434.	kerekter-	kirletmek			
435.	keri	yaşlı	ķeri	“çok yaşlı olan, yaşlı” (<i>ķeri</i> (I), İL, IV, 374a.)	<i>karı</i> ED 644b.
436.	k ^h esa-	aksamak, topallamak			
437.	kevık ~ kivek	köpük	köpük	“köpük” (<i>köpük</i> , İL, IV, 617b.)	<i>köpük</i> ED 689a.
438.	kez-	giymek	kiymek	“giysi ile bedeni veya belli uzuvları kapamak, sarmak” (<i>kiymek</i> , İL, IV, 777b.)	<i>keç-</i> ED 700b.
439.	kezğı~kezgi	[< kez-ğı] giyim	-bk. kiyim	“giyim, giysi” (<i>kiyim</i> , İL, IV, 778a.)	<i>keğgü</i> ED 702b.
440.	kezğılığ	[< kez-ğı+ılığ] giysili	-bk. kiyimlik	“giysili” (<i>kiyimlik</i> , İL, IV, 779a.)	
441.	kezin-	[< kez-in-] giyinmek	kiyinmek	“ <i>kiymek</i> eyleminin dönüştü çatı biçimi” (<i>kiyinmek</i> , İL, IV, 779b.)	
442.	kiçig ~ kiçık	küçük, az	kiçık	“hacmi, ölçüsü, çevresi çok olmayan” (<i>kiçık</i> , İL, IV, 751a.)	<i>kiçig</i> ED 696a.

443.	kip kiçig	küçücük	-bk. kiçikkine	“aşırı küçük” (<i>kiçikkine</i> , İL, IV, 756b.)	
444.	kim	hastalık			<i>kem</i> ED 720b.
445.	kise ~ kīse ~ k ^h ise	kişi	kişi	“düşünebilen, seçebilen, konuşabilen ve anlama kabiliyetine sahip insan” (<i>kişi</i> , İL, IV, 769a.)	<i>kişi</i> ED 752b.
446.	kisek	parça, kesinti, bölüm			
447.	kö ^h k	mavi	kök	“duru gökyüzü rengi, koyu havaya denk, mavi” (<i>kök</i> (I), İL, IV, 659a.)	<i>kök</i> ED 708b.
448.	köl ~ kül	göl	köl	“yağmur sularının toplandığı veya nehir akıntılarının toplandığı büyük tipte tabii çukur” (<i>köl</i> , İL, IV, 685a.)	<i>köl</i> ED 715a.
449.	kölehğı ~ könehğı	gölge	köleşke	“güneş ışığının engellendiği taraf, gölge” (<i>köleşke</i> , İL, IV, 685a.)	<i>kölige</i> ED 718a.
450.	köm- ~ kem- ~ k’om-	gömmek	kömmek	“açılan yeri hazırlayıp üstünü kapatmak, defnetmek” (<i>kömmek</i> , İL, IV, 687a.)	<i>köm-</i> ED 721b.

451.	kömer-	devrilmek, alt üst etmek			
452.	kömüş	ekmek	kömeç	“küle gömüp pişirilen ekmek” (<i>kömeç</i> , İL, IV, 686a.)	<i>kömeç</i> ED 722a.
453.	körküt- ~ köküt- ~ küket-	[< körk-üt-] göstermek	- bk. körsetmek	“ <i>körmek</i> eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (<i>körsetmek</i> , İL, IV, 631b.)	<i>körgit-</i> ED 743b- 744a.
454.	kör(ü)nüt-	[< kör-ün-üt-] göstermek	-bk. körsetmek	“ <i>körmek</i> eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (<i>körsetmek</i> , İL, IV, 631b.)	-krş. <i>körtgür-</i> ED 740a.
455.	kötür-	yakmak	köydürmek	“ <i>köymek</i> eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (<i>köydürmek</i> , İL, IV, 692b.)	<i>küydür-</i> ED 755a. → <i>küñdür-</i> ED 730b.
456.	otқа kötür-	ateşe vermek, yakmak			
457.	köp ~ kö ^h p ~ kep	çok	köp	“sayı veya miktar bakımından çok, çok” (<i>köp</i> , İL, IV, 610b.)	<i>köp</i> ED 686b.
458.	köz ~ küz	göz	köz	“insan ve hayvanların görme organı” (<i>köz</i> , İL, IV, 638b.)	<i>köz</i> ED 756b.
459.	közdığ	[< köz+dığ] gözlü	közlük	“gözü olan, gözlü” (<i>közlük</i> , İL, IV, 656b.)	<i>közlük</i> ED 760a.

460.	kük I	gök	kök	“yer üstünde kubbe şeklinde görüne hava tabakası, gökyüzü” (<i>kök</i> (I), İL, IV, 659a.)	<i>kök</i> ED 708b.
461.	kük II	güçlü			
462.	kü ^h k	kü ^h k ka ^h k cevahir			
463.	k ^h ükışkın	güvercin	köküşgen	“güvercin” (<i>köküşgen</i> , İL, IV, 669a.)	<i>kögürçgün</i> ED 713b.
464.	külüs-	[< kül-ıs-] gülüşmek	külüşmek	“ <i>külmek</i> eyleminin işteş çatılı biçimi” (<i>külüşmek</i> , İL, IV, 708b.)	<i>külüş-</i> ED 720b.
465.	kümüs ~ kümös ~ kümis	gümüş	kümüş	“simgesi Ag olan metal elementi” (<i>kümüş</i> , İL, IV, 709a.)	<i>kümüş</i> ED 723b.
466.	kün	güneş	kün	“güneş” (<i>kün</i> , İL, IV, 710a.)	<i>kün</i> ED 725a.
467.	küntüs ~ kuntus	[< kün+tüs] gündüz	kündüz	“gündüz” (<i>kündüz</i> , NECİP, 2013, 212b.)	<i>küntüz</i> ED 729b.
468.	kür- ~ kör-	görmek	körmek	“görme kabiliyetiyle nesnelerin görünüşlerini ve niteliklerini farketmek” (<i>körmek</i> , İL, IV, 634a.)	<i>kör-</i> ED 736a.
469.	küral-	görebilmek	körülmek	“ <i>körmek</i> eyleminin edilgen çatılı	<i>körül-</i> ED 745a.

				biçimi” (<i>körölmek</i> , İL, IV, 636b.)	
470.	kütür-	getirmek	keltürmek	“ <i>kelmek</i> eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (<i>keltürmek</i> , İL, IV, 546a.)	<i>ketür-</i> ED 706a. → <i>keltür-</i> ED 716b.
471.	küy-	yanmak	köymek	“ateş almak, yanmak” (<i>köymek</i> , İL, IV, 692b.)	<i>küñ-</i> ED 726b.
472.	küzegi ~ küzegü	damat	- krş. küyö	“damat” (<i>küyö</i> , İL, IV, 718a.)	<i>küdegü</i> ED 703a.
473.	küzel	kızıl	ķizil	“kan renginde kan renkli” (<i>ķizil</i> , İL, IV, 408b.)	<i>kızıl</i> ED 683b.
474.	küzür-	yerini değıştirmek			<i>küzer-</i> ED 762b. → <i>küzger-</i> ED 759b. OTWF 502
475.	ķačan	ne zaman	ķačan	“ne zaman” (<i>ķačan</i> , İL, IV, 34a.)	<i>ķačan</i> ED 592a.
476.	ķačanbol	hiçbir zaman	krş. ķačan bolmisun	“her ne zaman olsa, her ne zaman” (<i>ķačan</i> bolmisun, İL, IV, 34a.)	<i>ķačan</i> ED 592a. <i>bol-</i> ED 331a.
477.	ķağa	nereye	-bk. ķeyerge	“nereye” (<i>ķeyerge</i> , NECİP, 2013, 231a.)	-bk. <i>ķanķa</i> ED 634b.
478.	ķağır-	kavurmak	ķorumak	“sebze, et gibi besinlerin kazanda ısıtılan yağa	<i>ķağur-</i> ED 612a.

				koyulan, yan yana atıp çevirip karıştırarak pişirmek” (<i>korumak</i> (I), İL, IV, 245a.)	
479.	kağırğan	[< kağır-ğan] makarna kavurması	-krş. <i>koruma</i>	“yağla kavrularak hazırlanan yemek” (<i>koruma</i> , İL, IV, 245a.)	<i>kağurğan</i> ED 613a.
480.	kağıрмаğ	kavrulmuş tahıl			<i>kağıurmaç</i> ED 613a.
481.	kal- I	bulmak, yapmak; kalmak	kalmağ	“gitmemek, bir yerde durmak, kalmak” (<i>kalmağ</i> (II), İL, IV, 130a.)	<i>kal-</i> ED 615b.
482.	kal- II	düşmek, batmak; suya dalmak	kalmağ	“kaybolmak, durmak, basılmak, tamamlanmak ” (<i>kalmağ</i> (II), İL, IV, 132a.)	<i>kal-</i> ED 615b.
483.	kalu var-	sürüklemek			
484.	kala-	saklamak, örtmek	kalimağ	“yakmak, yandırmak, tutuşturmak” (<i>kalimağ</i> , İL, IV, 135a.)	<i>kala-</i> “yığmak” ED 617b.
485.	kaldır- I	[< kal-dır] kaldırmak	kaldurmak	“ <i>kalmak</i> (II) eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (<i>kaldurmağ</i> , İL, IV, 125a.)	<i>kaldır-</i> VEWT 226a.
486.	kaldır- II	bırakmak			
487.	kal	kudurmuşçası na, çılgınca	- bk. <i>ğalcirane</i>	“kudurmuşluk la,	

				kudurmuşçası na” (<i>ğalcirane</i> , İL, III, 871b.)	
488.	kalık-	[< kal+ık-] kudurmak	-bk. ğalcirlaşmak ğalcirlanmak	“kuduz hale gelmek, vahşileşmek” (<i>ğalcirlaşmak</i> , İL, III, 872a.); “kudurmak, gözü kararmak” (<i>ğalcirlanmak</i> , NECİP, 2013, 139b.)	
489.	kalmak	şapka	kalpak	“yün, ot gibi işlenilen, dönüştürülen baş giyimi” (<i>kalpak</i> , İL, IV, 123b.)	
490.	kalxanı-	düşmek			
491.	kamna-	tören yapmak			<i>kamla</i> - ED 628a.
492.	kamnat-	[< kamna-t-] şaman töreni gerçekleştirme k			
493.	kan ~ han	hükümdar	xan	“Çin ve başka doğu memleketlerin de orta asra tabi hanlık düzenindeki mutlak hâkimiyeti olan hükümdarların en büyük görev ismi ve o göreve erişen kişi” (<i>xan</i> , İL, II,	kan ED 630a. → xan ED 630a.

				822b.)	
494.	ķanna-	yaralamak	ķanimak	“kan çıkmak” (ķanimak, İL, IV, 169b.)	-krş. <i>kanat</i> - ED 635b.
495.	ķaŋ	ocak	kan	“faydalı madenleri işlemek için kazılan yer, inşaat” (<i>kan</i> , İL, IV, 510a.)	
496.	ķaŋa	nereye	ķéni	“bir kimsenin, nesnenin nerede, hangi yerde hakkında soruları bildiren sözcük” (<i>ķéni</i> , İL, IV, 383a.)	<i>kanı</i> ED 632b. → <i>kañu</i> - ED 632b.
497.	ķaŋırtın	[< Moğ. hanggır] şangırtı, tınlama			
498.	ķark	burun			
499.	ķap-	kapmak, dişlemek			<i>kap</i> - ED 580a.
500.	ķabak ~ ķ ^h apak	kapak	ķapķak	“geniş ağızlı nesnelerin kapatmak için yapılan kapak” (<i>ķapķak</i> , İL, IV, 10b.)	<i>kapğak</i> ED 584a.
501.	ķaptırķa	küçük kese, muska			
502.	ķar	kar	ķar	“hava sıcaklığı sıfırın altında, hava katmanındaki su parçacıklarını	<i>kar</i> ED 641a.

				n donmasıyla şekillenip hava boşluğundan düşen beyaz renkli kristal” (<i>kar</i> , İL, IV, 39a.)	
503.	qara-	bakmak	qarimaq	“görmek için gözünü bir tarafa, bir nesneye ya da birine baktırmak” (<i>qarimaq</i> , İL, IV, 87a.)	<i>kara-</i> ED 645b.
504.	qarar-	kararmak	qaraymaq	“kararmak” (<i>qaraymaq</i> , İL, VI, 68a.)	<i>karar-</i> ED 663a.
505.	qarahan	özel ad	qaraxan	“büyük kudretli han anlamına gelen, miladi 912- 1212 yılları arasında karahanlılar sülalesinin hanlığını gösteren isim” (<i>qaraxan</i> , İL, IV, 56a.)	
506.	qaraqtıq	[< qaraq+tıq] gözlü	qaraqliq	“seyredilen, bakılan” (<i>qaraqliq</i> , İL, IV, 61b.)	<i>karaklıq</i> ED 657a.
507.	qargşı				
508.	qağa qargşı	“nereye gidiyorsun ?”			
509.	qaralıq	[< qara+lıq] yas	qarilıq	“bir yakının veya itibarlı bir kişinin ölümü münasebetiyle	

				o kişinin vefatının kaygısını çekmek için giyilen, bağlanan” (<i>karilik</i> II, İL IV, 86a.)	
510.	karı- ~ xarı-	yaşlanmak	ķerimak	“yaşı geçmiş, yaşlılığa ulaşmış, yaşlanmak” (<i>ķerimak</i> , İL, IV, 376.)	<i>karı-</i> ED 645b.
511.	ķ ^h arın	karın	ķarin (ķarni)	“insan ve hayvanların sindirim yapan organı; mide, karın” (<i>ķarin</i> (<i>ķarni</i>), İL, IV, 91a.)	<i>karın</i> ED 661a.
512.	karıncak	koyunun karın zarından (süt için) yapılmış küçük kese			
513.	ķarıs	karış	ģeriç	“elini gerdiğinde baş parmağın ucundan serçe parmağın ucuna kadar olan açıklık” (<i>ģeriç</i> , İL, III, 915b.)	<i>karış</i> ED 663b.
514.	ķarısığ	[< karıs+tığ] karışlı			
515.	ķ ^h aro	bilgi, haber			
516.	ķarolas-	[< ķaro+las] haberleşmek			
517.	ķat	yan; yakın	ķat	“yan, kıyı, kenar, taraf” (<i>ķat</i> , İL, IV,	<i>kat</i> ED 593a.

				14a.)	
518.	kat-	katmak	katmak	“birleştirmek veya karıştırmak” (<i>katmak</i> (II), İL, IV, 28b.)	<i>kat-</i> ED 594b.
519.	katar	geri	katar	“insan veya nesneleri arka arkaya dizilmesiyle oluşan sıra, dizi” (<i>katar</i> (II), İL, IV, 15a.)	
520.	katarak	[< katar+ak] biraz geri			
521.	katıl-	[< kat-ıl-] katılmak, eklenmek	kétılmak	“ <i>katmak</i> (II) eyleminin edilgen çatılı biçimi” (<i>kétilmak</i> , İL, IV, 372b.)	<i>katıl-</i> ED 601b.
522.	katın	ünlü, tanınmış kadın; kadın	xotun	“cinsiyet bakımından erkeklerin zıttı olan, doğurma, emzirme kabiliyetine sahip olan insan” (<i>xotun</i> , İL, II, 855b.)	<i>xatun</i> ED 602b.
523.	katır	katır	xéçir ~ kéçir	(<i>xéçir</i> , İL, II, 889a.) → “eşek atın melezleştirme siyle doğan, bir çeşit süt emen hayvan” (<i>kéçir</i> , İL, IV, 373a.)	<i>katır</i> 604a.
524.	katırak	daha geri			

525.	katla-	[< kat+la-] birleştirmek, eklemek	katlimak	“kağıt, kumaş ve bunun gibi ince nazik nesnelerin bükölüp kat kat yapılması” (<i>katlimak</i> , İL, IV, 27a.)	
526.	katdığ ~ Gahdığ	katı, sert	kattık	genel olarak şekli ve hacmini koruyan dışı gücü tesiriyle kolayca ezilmeyen, kırılmayan, parçalanmaya n (<i>kattık</i> , İL IV, 18a.)	<i>katığ</i> ED 597b.
527.	kavaçık	küçük çanta (içine tütün konulup kemere bağlanan)			-krş. <i>kav</i> ED 579a.
528.	kay	çizme, ayakkabı			
529.	kayak	kaymak	-bk. kaymak	“kaynatılan sütün üzerinde meydana gelen yağdan olan ince katman” (<i>kaymak</i> (I), İL, IV, 185b.)	<i>kayak</i> ED 676a. → <i>kanak</i> ED 636a. (SarıUYg.)
530.	kayakçı	[< kayak+çı] kaymağı seven			
531.	kayan	yağmur fırtınası	kıyan	“yoğun yağan yağmur veya kar sularının toplanmasıyla oluşan güçlü çamurla karişmiş su	krş. <i>kad</i> “kar fırtınası” ED 593a.

				akışı” (<i>kiyan</i> , İL, IV, 400b.)	
532.	qaydan	nereden	qayda	“nerede, hangi yerde, hangi tarafta” (<i>qayda</i> , İL, IV, 180b.)	<i>kayda, kaydan</i> ED 675a. → <i>kañu-</i> ED 632b.
533.	qaynat-	[< qayna-t-] kaynatmak	qaynatmaq	“ <i>qaynimak</i> eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (<i>qaynatmaq</i> , İL, IV, 187a.)	<i>kaynat-</i> ED 678b.
534.	qaysi ~ qaysı	hangi, nasıl	qaysi	“birkaç kişi, nesne veya vakit gibi sözcüklerin birini açıklamak için sorulan soruları ifade etmek için kullanılır” (<i>qaysi</i> , İL, IV, 182b.)	
535.	qaz-	kazmak	qazmaq	“yeri açıp çapalamak oyup çukur açmak, kazmak” (<i>qazmaq</i> , İL, IV, 98a.)	<i>kaz-</i> ED 680b.
536.	qazdıq	[< qaz-dıq] ağacın, yumurtanın kabuğu	qovzaq	“bitkilerin dal ve köklerini kaplayan kısmı, kabuk” (<i>qovzaq</i> , İL, IV, 294b.)	
537.	qæyqa-	bakmak			
538.	qæyla-	koşmak			
539.	qæylas-	birlikte			

koşmak					
540.	kıhır- ~ kaçır-	çağırarak	kıçkarmak	“seslenmek, haber vermek” (<i>kıçkarmak</i> , İL, IV, 388b)	<i>kıkır</i> - ED 612a.
541.	kıl-	yapmak, etmek	kılmak	“bir iş, faaliyet gibi becerileri gerçekleştirmek, iş yapmak onunla meşgul olmak” (<i>kılmak</i> , İL, IV, 444b.)	<i>kıl</i> - ED 616a.
542.	kılap	güçlü, önemli			
543.	kılış				
544.	kılış sakın-	çok endişelenmek	<i>sakın</i> - ED 812b.		
545.	kıman	imkan, olanak			
546.	kımer	birisi	kimerse	“herhangi birisi” (<i>kimerse</i> , İL, IV, 773b.)	
547.	kımma	hiç kimse			
548.	kındık	göbek	kindik	“üreme yoluyla olan çocukların durduğu, boru şeklinde organ” (<i>kindik</i> , İL, IV, 774b.)	<i>kindik</i> ED 729a.
549.	kırkır-	melemek			
550.	kıs	kış	kış	“dört mevsimin dördüncüsü, sonbahardan sonra ilkbahardan önceki	<i>kış</i> ED 670a.

				mevsim yani soğuk olan zaman, miladi takvime göre tahminen 7 Kasımdan 21 Ocak'a kadar olan zaman" (<i>kış</i> , İL, IV, 434a.)	
551.	kışka	[< kış-ka] kısa	kışka	"uzunun zıttı, kısa" (<i>kışka</i> , İL, IV, 425a.)	<i>kışğa</i> ED 667a.
552.	kışkı	[< kış+kı] kışın	kışki → kışlık	(<i>kışki</i> , İL, IV, 434b.) → "kışa uygun, kış için hazırlanan veya belirlenen kışta işlenilen veya işletilen şeyler" (<i>kışlık</i> , İL, IV, 434b.)	<i>kışkı</i> ED 672a.
553.	k'ısmakta-	sıkıştırmak, sarmak, kucaklamak	kıştimak	"sahip olduğu yeri daraltmak, sıkıştırmak, sığdırmak" (<i>kıştimak</i> , İL, IV, 424a.)	-krş. <i>kıs-</i> ED 665b.
554.	kısrak	dişi at, kısrak	-bk. baytal	"atın dişisi" (<i>baytal</i> , İL, I, 409a.)	<i>kısrak</i> (ED 668b-a.)
555.	kış I	hayvanların alnındaki beyaz leke, yün; Tanrılara adama (at veya koyun.	-bk. kaşka	"at ve onun gibi çalışma hayvanlarının alnlarındaki beyaz tüyün olduğu yer, beyaz işaret" (<i>kaşka</i> , İL, IV, 107a.)	<i>kaşğa</i> " (bir hayvanın beyaz baş ve daha koyu gövde veya alnında beyazlık" ED 671b.
556.	kışka sal-	Tanrıya			

		adamak			
557.	kış II	renk			
558.	kış kal-	rengi atmak			
559.	kışın	[< kış+ın] kışın	kışın	“kışın” (<i>kışın</i> (II), NECİP, 2013, 258b.)	
560.	kıtey	Çin	xıtay	“çinli” (<i>xıtay</i> , NECİP, 2013, 166a.)	<i>xıtay</i> DLT 450.
561.	kız	kız	kız	“olgunluk yaşına ulaşmayan, evlenmemiş kadın” (<i>kız</i> , İL, IV, 401a.)	<i>kız</i> ED 679b.
562.	kız. ber-	kız evlendirmek	kız bermek	“kızı evlendirmek için vermek” (<i>kız bermek</i> , İL, IV, 401b.)	
563.	kızır-	kızarmak, kırmızı olmak	kızarmak	“kızıl veya kızıl renge yakın bir renge dönmesi” (<i>kızarmak</i> , İL, IV, 402b.)	<i>kızır-</i> ED 685a.
564.	kızığ	kıyı	-bk. kırğak	“sahil, kıyı, kenar” (<i>kırğak</i> , İL, IV, 393b.)	<i>kıdığ</i> ED 598b.
565.	kızığla-	[< kıızığ+la-] bir tarafa gitmek			<i>kıdığla-</i> ED 600b.
566.	kızıl	kızıl	kızıl	“kan renginde, kan renkli” (<i>kızıl</i> , İL, IV, 408b.)	<i>kızıl</i> ED 683b.
567.	kıp kızıl	kıpkızıl	kipkızıl	“aşırı kırmızı, koyu kırmızı”	<i>kap ~ kıp</i> ED 578a.

				(<i>kipkızıl</i> , İL, IV, 386b.)	<i>kızıl</i> ED 683b.
568.	ķokaş	kuş			
569.	ķol	ol			
570.	ķol- ~ ķul-	istemek			<i>kol-</i> ED 616b.
571.	ķola	[Moğ. gauli(n) L 355a] (sarı) bakır			
572.	ķolkıçı	[< ķol-ķıçı] dilenci	-bk. tilemçi	“kişilerden bir şe isteyerek yaşam mücadelesi veren kişi” (<i>tilemçi</i> , İL, II, 487a.)	<i>kolģuçı</i> ED 621b.
573.	ķolma	[< ķol-ma] dilenci			
574.	ķolumnıģ	[< ķolum+nıģ] taylı	ķulunluk	“atın yavrusu olan, yavrulayan” (<i>ķulunluk</i> , İL, IV, 351b.)	<i>ķulunluģ</i> ED 624a.
575.	ķolun	bir yaşındaki tay	ķulun	“atın yeni doğmuş veya bir yaşına girmemiş yavrusu” (<i>ķulun</i> , İL, IV, 351b.)	<i>ķulun</i> ED 622b.
576.	ķon- ~ ķun-	konaklamak, geceleme	ķonmak	“geceyi geçirmek, dinlenmek” (<i>ķonmak</i> , İL, IV, 294a.)	<i>kon-</i> ED 632a.
577.	ķonak ~ ķonok	gün			
578.	ķontaģ	böyle			
579.	ķonus ~ ķonııs	müzik aleti	ķovuz	“ağızla çalınan bir	<i>kopuz</i> ED

				çeşit müzik aleti” (<i>kovuz</i> (II), İL, IV, 296b.)	588b.
580.	konus tart-	enstrüman çalmak			
581.	koñxırağı	zil	koñğurağ	“salladığında içindeki tel yan taraflara değdiğinde ses çıkaran koni biçimindeki eşya” (<i>koñğurağ</i> , İL, IV, 268b.)	<i>koñrağı</i> ED 640a.
582.	koñır I	[< Moğ. koñgur] kahvererengi (don, renk)	koñur	“az miktarda yeşil ve kırmızının birleştirilmesiyle oluşan görünüşte ağacın guncasının çürüyen kısmına benzeyen kısmı” (<i>koñur</i> , İL, IV, 269b.)	<i>koñur</i> ~ <i>koñor</i> “koyu kestane” ED 639b.
583.	koñır II	arka taraf, arka, kış			
584.	koñorto	öğle			
585.	kop-	kalkmak (ayağa)	kopmak	“yattığı veya oturduğu yerden kalkmak, dik durmak” (<i>kopmak</i> , İL, IV, 227a.)	<i>kop-</i> ED 580a.
586.	kor ~ kur	kuşak, kemer	kur	“yassı olarak yapılan düz ip” (<i>kur</i> (I), İL, IV, 316a.)	<i>kur</i> ED 642a.

587.	korı-	kurtarmak	korumak	“himaye etmek, korumak” (<i>korumak</i> (III), İL, IV, 245b.)	<i>korı</i> - ED 645b.
588.	korım	kemer			
589.	ko ^h rk-	korkmak	korķmak	“kaygılanmak, endişelenmek, endişe etmek; yüreksizlik etmek, cesaretsizlik etmek, korku hissetmek” (<i>korķmak</i> , İL, IV, 241a.)	<i>kork</i> - ED 651b.
590.	korķıt-	[< korķ-ıt-] tehdit etmek	korķutmak	“ <i>korķmak</i> eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (<i>korķutmak</i> , İL, IV, 241a.)	<i>korkıt</i> - ED 655b.
591.	kosan-	kuşanmak	-krş. korşımak	“dört tarafını sarmak, kuşatmak” (<i>korşımak</i> , İL, IV, 240a.)	<i>kurşan</i> - ED 665a.
592.	kot’ı	[< Çin. 火huo?] ocak, ateş			
593.	koy	koy	koy	“süt içen hayvan yani geviş getiren hayvan sürüsü; genelde başında bir büyük boynuz bulunur, yününü, etini, sütünü ve beynini, almak için bakılır”	<i>koñ</i> ED 631a.

				(<i>koy</i> , İL, IV, 297a.)	
594.	qoy mirgi	qoyun gübresi			
595.	qoy�ı	[< koy+�ı] �oban	qoy�ı	“belli yayla ve köylerde koyun bakımı ile meşgul olunan kişi, hayvancı” (<i>qoy�ı</i> , İL, IV, 298b.)	<i>ko��ı</i> ED 634b.
596.	qoyma	iyi (?)			
597.	qoyzıla-	[< Çin. 裹遮 guo zhe + T�. la-] paketlemek	-bk. q�çilima�	“bir nesnenin içine yerleştirmek, koymak, y�kleme�, basmak, doldurmak” (<i>q�çilima�</i> , İL, IV, 36a.)	
598.	qozı	kuzey			<i>kodı</i> “aşağı” ED 596a.
599.	quan�ı	[< Çin. 关系 guan xi] münasebet, ilişki			
600.	q��a�	kucak	q��a�	“insan vücudunun iki kolunu kendi içine alan bağır kısmı; iki kolunu a�tı�ında bir kolunun ucundan diğer kolunun ucuna kadar olan aralık” (<i>q��a�</i> , İL, IV, 312b.)	<i>q��ak</i> ED 591a.
601.	q��a�ta-	[< q��ak+ta-] kucaklamak	q��a�lıma�	“kucak arasına, kucağa alıp	<i>q��akla-</i> ED 591b.

				kucağına çekmek, kucağına almak” (<i>kuçaklamak</i> , İL, IV, 313b.)	
602.	kuçaktas-	[< kuçak+tas-] kucaklaşmak	kuçaklaşmak	“ <i>kuçaklamak</i> eyleminin işteş çatılı biçimi” (<i>kuçaklaşmak</i> , İL, IV, 313b.)	
603.	kuçin	kuyu	-bk. kuduk	“su almak için kazılan derin çukur” (<i>kuduk</i> , İL, IV, 315b.)	<i>kuduğ</i> ED 598b.
604.	kujgar	erkek koç	koçkar	“hadım edilen erkek koyun” (<i>koçkar</i> , İL, IV, 229b.)	<i>koçnar</i> ED 592a.
605.	kul-	gülmek	külmek	“memnuniyet, hayret verici, sevinç gibi şeyleri gülme ile göstermek” (<i>külmek</i> , İL, IV, 708b.)	<i>kül-</i> ED 715b.
606.	kula-	çalıştırmak, iş vermek			
607.	kulağan	[< kula-ğan] çalışan			
608.	kulağ	kulak	kulağ	“işitme organı” (<i>kulağ</i> , İL, IV, 339b.)	<i>kulak</i> ED 620b. → <i>kulkak</i> ED 621a.
609.	kulaş	kulaç	ğulaç	“iki kolunu iki yana düzgün gerdiğinde bir kolunun ucundan diğer kolunun ucuna kadar olan aralık” (<i>ğulaç</i> ,	<i>kulaç</i> ED 618a.

				İL, III, 909b.)
610.	ķulařtıĝ	[< ķulař+tıĝ] ķulaçlı, ķulacı büyük olan	ĝulaçlık	“ķulaç gelen” (ĝulaçlık, İL, III, 910b.)
611.	ķuldık	[< ķul+dık] ķül rengi	-bk. ķül reņ	“ķüle benzeyen bir tür renk” (ķül reņ, İL, IV, 706b.)
612.	ķum	ķum	ķum	“tanelerin çapı 0.1 mm – 2 mm olan çimentolaşma yan mineral ve daĝ türünün ufak hali” (ķum, İL, IV, 351b.)
613.	ķumel	[< Moĝ. ķömel L 487a] yenilebilir bi bitki adı		
614.	ķunçĭn	zanaat		
615.	ķunsen	her ĝün	-bk. ķün sanap	“her ĝün” (ķün sanap, NECİP, 2013, 212b.)
616.	ķurasma	[< ķuras-ma] ĝüreřme	ķüreř	“iki karşı taraf şöyle ki toplu gruplar, karşı akımlar, toplu bakışmalar ve benzerlerinin hükümranlıĝın ı, üstünlüĝünü ĝöstermek” (ķüreř, İL, IV, 701b.)
617.	ķuruĝ	[< ķuru-ĝ] ķuru	ķuruķ	“suyu nemi biten kuruyan, ıslaĝın zıttı”

				(<i>kuruk</i> , İL, IV, 324a.)	
618.	kurut-	[< kuru-t-] fırlılamak, kurutmak	kurutmak	“ <i>kurumak</i> eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (<i>kurutmak</i> , İL, IV, 323b.)	<i>kurit</i> - ED 649b.
619.	kus I	öküz	-bk. öküz	“hadım edilmiş erkek inek” (<i>öküz</i> , İL, IV, 837b.)	<i>öküz</i> ED 120a.
620.	kus-mıs	sığır, mığır			
621.	kus II	kuş	kuş	“vücut sıcaklığı sabit, yumurtayla çoğalan, ağızında dişi olmayan tüyle kaplı, ön ayağı kanadına göre değişen arka ayağıyla yürüyen, bir omurgalı hayvan cinsi” (<i>kuş</i> , İL, IV, 336b.)	<i>kuş</i> ED 670b.
622.	kus-	kusmak	kusmak	“yiyecek ve içeceklerin karnından geri dönmesi, dönüp dışarı çıkması” (<i>kusmak</i> , İL, IV, 335b.)	<i>kus</i> - ED 666a.
623.	kusçı	[< kus+çı] çoban			
624.	kuş	güç	küç	“insan ve hayvanların kendi zorlukların üstesinden gelmesiyle	<i>küç</i> ED 693a.

				oluşan cismani enerji, kuvvet” (<i>küç</i> , İL, IV, 696a.)	
625.	kuş kola-	toplamak			
626.	kuşta-	kovmak			<i>kısta-</i> “çıkarmak” WEWT 268a.
627.	kuştat-	[< kuşta-t-] savmak, dağıtmak			
628.	kuştığ	[< kuş+tığ] güçlü	küçlük	“fiziksel gücü kuvveti başkalarına göre fazla olan” (<i>küçlük</i> , İL, IV, 699b.)	<i>küçlüg</i> ED 697a.
629.	kutır	kumdan tepe			
630.	kutul	[< Moğ. gutul L 370b] çizme			
631.	kuvar-	yükseltmek, kurmak, inşa etmek	koparmak → kopurmak	“kopmak eyleminin oldurgan çatı biçimi” (<i>koparmak</i> , İL, IV, 225b.) → (<i>kopurmak</i> , İL, IV, 227b.)	krş. <i>kop-</i> ED 580a.
632.	kuz- ~ koz	dökmek	kuymak	“su gibi sıvı, un gibi yumuşak, buğday gibi ufak tane tane nesneleri bir nesne içine, üstüne düşürmek, dökmek” (<i>kuymak</i> (II), İL, IV, 368b.)	<i>kud-</i> ED 596a.
633.	kuzı ~ kozu ~ kuzu	kuzu	koza	“koyunun yeni doğan	<i>kuzı</i> ED 681a.

				yavrusu” (<i>koza</i> , İL, IV, 246a.)	
634.	ķuzma				
635.	pete ķuzma	kurşun dökme			
636.	ķvalut-	kesmek, dilimlemek			
637.	la	[< Çin. mum			<i>la</i> WEWT 313a.
638.	laŋ	[< Çin. 量liang] ağırlık ölçüsü	leñ	“Çin ağırlık birimi, 35 gram il eşdeğer” (<i>leñ</i> , NECİP, 2013, 255a.)	
639.	lar	söz, sözcük; konuşma			
640.	larit-	[< lar+it- “etmek, yapmak “] konuşmak, sohbet etmek			
641.	larla-	konuşmak			
642.	larlas-	[< lar+las-] konuşmak, sohbet etmek			
643.	lenguz(a)	çift (karı - koca)			
644.	lenxua	[< Çin. Lian hua] çiçek, orkide			
645.	lohta	[< Moğ. nogtu L 588a] dizgin			
646.	lom	kutsal kitap, kaide	nom	“buda dininin klasik kitabı” (<i>nom</i> , İL, V, 391b.)	<i>nom</i> ED 777a- b.

647.	lonğa	vazo	lonğa	“çiçek yerleştirmek için yapılan bir çeşit kap” (<i>lonğa</i> , İL, IV, 928a.)
648.	lota	[< Çin. 老大 <i>loa da</i>] ağabey		
649.	loxalas-	[< <i>loxa+las</i>] şarkı söylemek		
650.	ma	de / da	ma	“işaret zamiri <i>mavu</i> ’nun kısaltılmış şekli” (<i>ma</i> , İL, V, 1a.)
651.	mağa	bana	mağa	“men şahıs zamirine ‘-ge’ yönelme ekinin gelmesiyle oluşmuş hali” (<i>mağa</i> , İL, V, 49a.)
652.	maķey	uzun boyunlu deve		
653.	mal	hayvan	mal	“inek, koyun gibi bakılıp büyütülen hayvan, mal” (<i>mal</i> , İL, V, 51b.)
654.	mala-	uyuşmak, hissizleşmek		
655.	malalı-	[< <i>mala-lı</i>] uyuşmak, hissizleşmek		
656.	malçi	çoban	malçi	“koyun, keçi gibi hayvanları

				yaylalarda otlatan, bakan; çoban” (<i>malçı</i> , İL, V, 56b.)	
657.	man-	giymek			
658.	manan	bulut			
659.	maṇ-	gitmek, hareket etmek, göndermek	maṇmak	“adım atıp öne doğru ilerlemek, yürümek” (<i>maṇmak</i> , İL, V, 51a.)	<i>maṇ</i> - ED 767a.
660.	maṇa	bana	maṇa	“men şahıs zamirine ‘-ge’ yönelme ekinin gelmesiyle oluşmuş hali” (<i>maṇa</i> , İL, V, 49a.)	
661.	maṇdır-	[< maṇ-dır-] göndermek, yollamak	maṇdurmak	“maṇmak eyleminin oldurgan çatılı biçimi” (<i>maṇdurmak</i> , İL, V, 49a.)	
662.	maṇğış	özel ad			
663.	maṇkıs	[< Moğ. mangus L 527a] şeytan			
664.	marcan	[< Ar. mercān مرجان] mercan	mercan	“mercan” (<i>mercan</i> , NECİP, 2013, 267b.)	
665.	marmi	lamba			
666.	men	ben	men	“birinci şahıs kişilik zamiri (kişinin kendisi)” (<i>men</i> , İL, V, 145a.)	<i>men</i> ED 766b. → <i>ben</i> ED 346a.

667.	meniņ	benim			
668.	mende-	acele etmek			
669.	mendet-	[< mende-t-] acele ettirmek			
670.	menekdıĝ	[< menek+dıĝ] paralı			
671.	merçek	gübre	-bk. mayak	“koyun, keçi, deve gibi bazı hayvanların tavuk, güvercin gibi bazı kuşların yuvarlak kuru dışkı” (<i>mayak</i> , İL, V, 74a.)	<i>mayak</i> ED 772b. → <i>bañak</i> ED 350b.
672.	merke	gübre			
673.	merke kaldır-	dışkısını yapmak			
674.	mında	burada	munda	“bu yerde” (<i>munda</i> , İL, V, 250a.)	
675.	mından	buradan → pu	mundin	“bundan” (<i>mundin</i> , NECİP, 2013, 279a.)	
676.	mındaķo	böyle			
677.	mındırık	[< mın+dırık] kapı mandalı			
678.	mıntaĝ	bunun gibi, böyle	mundaķ	(<i>mundaķ</i> , İL, V, 250a.) → “bu çeşit, buna benzer” (<i>bundaķ</i> , İL, I, 509b.)	
679.	mıñ	bin	miñ	“yüzün on katı eklendiğinde oluşan sayı” (<i>miñ</i> , İL, V,	<i>mıñ</i> ED 766b. → <i>bıñ</i> ED 346b.

308a.)					
680.	mırçık	gübre → merçek			
681.	mıs	biz	biz	“söz söyleyen ve o nazarda bulunan birlikte olan birkaç kişi” (biz, İL, V, 574a.)	biz ED 388a.
682.	mışık	kedi	müşük	“yüzü yuvarlak gövdesi uzun, kulağının dış yaprağı kısa ve küçük, gözü büyük, göz bebeği parlayan aciz, küçük dört ayağı biraz kısa olan, keskin zekâlı sıçrama yeteneği olan, fare yakalayan tüyleri yumuşak çeşitli renklere sahip süt içen hayvan” (müşük, İL, V, 265a.)	krş. müş “dişi kedi” DLT 399.
683.	miça	az			
684.	min- ~ men-	binmek	minmek	“bir nesnenin üstüne (çoğunlukla binek hayvanlara, bisiklete, motosiklete) iki ayağını iki yakasını tutarak oturmak” (minmek, İL,	min- ED 767a. → bin- ED 348a.

				V, 322a.)	
685.	mine	bana	maņa	“men şahıs zamirine ‘-ge’ yönelme ekinin gelmesiyle oluşmuş hali” (<i>maņa</i> , İL, V, 49a.)	
686.	minik	para			
687.	miniktıġ	[< minik+tıġ] paralı			
688.	mıla	çocuk, yavru	bala	“yeni doğan, daha ana bağrından ayrılmamış, çocuk yavru” (<i>bala</i> (I), İL, V, 391a.)	<i>bala</i> ED 332b.
689.	močan	ağaç ustası			
690.	moņus	boynuz	müñgüz	“inek, koyun, boğa gibi hayvanlarının başının üstünde büyüyen sert madde” (<i>müñgüz</i> , İL, V, 266b.)	<i>müñüz</i> ED 771a. → <i>büñüz</i> ED 352a.
691.	moendırıķ	[< moen+dırıķ] yaka			
692.	moņustıġ	[< moņus+ tıġ] boynuzlu	müñgüzlük	“boynuzu olan” (<i>müñgüzlük</i> , İL, V, 267b.)	
693.	mörin	[< Moğ. mören L 550a] nehir			
694.	muņe ~ muņey	beyin	miņe	“beyin” (<i>miņe</i> , NECİP, 2013,	<i>beñi</i> ED 348b.

				273b.)	
695.	na	ne, nasıl	ne	“ne” (<i>ne</i> (I), İL, V, 359a.)	<i>ne</i> ED 774a.
696.	nagu, nağı	[< na+gu] ne, niye, nasıl			<i>negü</i> ED 776b.
697.	nağıl-	[< na+ğıl] ne yapmak			
698.	nan	seyrek	-bk.şalaŋ	“yoğun, koyu olmayan, sıvı, çok olmayan” (<i>şalaŋ</i> , İL, III, 754b.)	
699.	nannığ ~ nænniğ	[< Çin. nan+ Tü. niğ] zahmetli, güç, zor			
700.	narı	oraya buraya	néri - béri	“oradan buradan” (<i>néri-béri</i> , İL, V, 406b.)	
701.	narı ayt-	cevap vermek, söylemek			
702.	naxşi	ne, niçin			
703.	ne ~ nī	ne	ne	“ne” (<i>ne</i> (I), İL, V, 359a.)	<i>ne</i> ED 774a.
704.	nene ~ nine	ne			
705.	neraķı	tarafında bulunan, oradaki			
706.	ni	ne	ni	“acayip, ne gibi, nasıl” (<i>ni</i> , NECİP, 2013, 290a.)	
707.	nicor	kaç, ne kadar			
708.	nier	bir şey			
709.	nigo	niye			<i>negü</i> ED

776a.					
710.	nima	[< ni+ma] ne, niye; bir şey	néme	“belli olay, hadise gbi şeyleri sormak için kullanılan ifade” (<i>néme</i> , İL, V, 411a.)	
711.	nimi	-dİr (bildirme eki) → nima	néme	“soru cümlesinin başına gelip soruyu pekiştirmek için kullanılan ifade” (<i>néme</i> , İL, V, 411a.)	
712.	lokta	kement			nogtu [Lessing 588a]
713.	o	(ünlem) ey!, hey!, o!, oh!			o (2) ED 1b.
714.	ocin ~ ucin	ile			
715.	oğul	oğul	oğul	“erkek cinsi olan çocuk” (<i>oğul</i> , İL, V, 655b.)	<i>oğul</i> ED 83b.
716.	oğur	hırsız	oğri	“başkalarının eşyalarını çalan adam” (<i>oğri</i> , İL, V, 653a.)	<i>oğrı</i> ED 90a.
717.	ogurçı	[< ogur+çı] hırsız			
718.	oğurla-	hırsızlık yapmak	oğrilamak	“başkalarının eşyalarını gizlice almak” (<i>oğrilamak</i> , İL, V, 654a.)	<i>oğrıla-</i> ED 94b. → <i>oğurla-</i> ED 94a.
719.	okar- ~ o ^h kar-	[< ot+kar] otlamak	-bk. otlimak	“otlamak” (<i>otlimak</i> (I), İL, V, 617a.)	<i>otğar-</i> ED 48a.

720.	okus ~ u ^h gus	iri, büyük boynuzlu mal	öküz	“hadım edilmiş erkek inek” (<i>öküz</i> , İL, IV, 837b.)	<i>öküz</i> ED 120a.
721.	olğan ~ ulğan	[< oğul+an] ~ [< uğ(u)l+an] çocuk, genç	oğlan	“erkek, erkek çocuk” (<i>oğlan</i> , İL, V, 654b.)	<i>oğlan</i> ED 85a. → <i>oğul</i> ED 83b.
722.	olur-	oturmak, yaşamak, bulunmak	krş. olturmak	“bir yere yerleşmek veya yerleştirmek” (<i>olturmak</i> , İL, V, 673b.)	<i>olor-</i> ED 150a.
723.	olurt-	[< olur-t-] yerleştirmek, iskan etmek	-bk. olturaştırma ak	“ <i>olturaştırma</i> k eyleminin oldurgan çatılı biçimi” (<i>olturaştırma</i> , İL, V, 673a.)	<i>oltur-</i> ED 133a. → <i>olur-</i> ED 150a.
724.	on I	ses	ün	“bir insan söz söylediğinde, bir nesnenin başka bir nesneye değdiğinde, nesne çekildiğinde patladığında hareket edildiğinde oluşan ses” (<i>ün</i> , İL, V, 897a.)	<i>ün</i> ED 167a.
725.	on II	on (sayı adı)	on	“dokuzdan sonra on birden önce gelen, 10 rakamıyla ifade edilen sayı” (<i>on</i> , İL, V, 681a.)	<i>on</i> ED 166b.
726.	onnıy tokıys	onda dokuzu 9/10			

727.	onogo	onu			
728.	onıncı	[< on+ıncı] onuncu	oninçi	“sırası 10 rakamı ile belirlenen, dokuzuncudan sonra on biriciden öce gelen sayı” (oninçi, İL, V, 683b.)	onunç ED 187b.
729.	õney ~ uñey	hızlı			
730.	on(k)uş	soluk borusu	õngeç	“yemek borusu, gırtlak” (õngeç, NECİP, 2013, 306a.)	õnüç ED 172a-b.
731.	op-	öpmek	öpmek	“öpmek” (öpmek, İL, V, 784b.)	öp- ED 5a.
732.	orğak	[< or-ğak] orak	orğak	“çiftçilik ekincileri yeşillik gibi biçmek için metalde yapılan ay şeklindeki saplı bıçak” (orğak, İL, V, 630b.)	orğak ED 216a.
733.	orğa	çalı çırpı			
734.	orğıla-	bağırmak, haykırmak			orıla ED 231a. → orla- ED 230a.
735.	osuk	susuzluk	usluk	“susuzluk” (usluk (II), NECİP, 2013, 439b.)	usak ED 245a.
736.	oş	avuç	oç ~ oçum	“iki avucun birleştirilmesi ve parmakların	adut ED 44b.

				biraz yukarı doğru kıvrılmasıyla oluşan boşluk” (oç, İL, V, 619a.) → (oçum, İL, V, 622a.)	
737.	oşkaçar	[< oşka+çar] yaşlı adam			
738.	ot I	ateş	ot	“ağaç, gaz, yağ gibi yanan nesnelerin belli ısı ve sıcaklığı çıkıp yanmayla oluşan yangın, ateş” (ot (II), İL, V, 602a.)	ot (I) ED 34b.
739.	ot sap-	ateş yakmak			
740.	ot sögül-	ateş yakmak			
741.	ot ten-	ateş yakmak			
742.	ot II ~ o ^{ht}	ot	ot	“genellikle gövdesi yeşillenmeyen , otobur hayvanların yediği bitkiler; ot” (ot (I), İL, V, 601b.)	ot (II) ED 34b.
743.	ota-	yapmak, yerine getirmek			
744.	otağ	memur	otağ	“hayvan yetiştiricilerin veya göçmenlerin geçici olarak durduğu yer, geçici ev” (otağ (II), İL, V, 606b.)	otağ “çadır” ED 46b.

745.	otıl-	tutmak, tutunmak			
746.	otun ~ otın	odun	otun	“ateş yakmak için hazırlanan ağaçlar” (<i>otun</i> , İL, V, 618a.)	<i>otun</i> ED 60b.
747.	otus	otuz	ottuz	“onun üç katı, yirmi dokuzdan büyük otuz birden küçük sayı” (<i>ottuz</i> , İL, V, 613b.)	<i>ottuz</i> ED 74a.
748.	oy	vadi	oy	“belli bir düzlüğe kıyasla oluşan çukur, tepenin tersi” (<i>oy</i> (I), İL, V, 685a.)	<i>oy</i> ED 265b.
749.	oyuncık	oyuncak	oyunçuk	“çocukların oynaması için yapılan eşya; oyuncak” (<i>oyunçuk</i> , İL, V, 694b.)	-krş. <i>oyun</i> ED 274a.
750.	oylğ	[< oy+lığ] bozkırlı, bozkırda yaşayan	oyluğ	“ova çukur düz olmayan yer” (<i>oyluğ</i> , NECİP, 2013, 301b.)	
751.	oyma(x)	bozkırdan (getirilmiş) odun			
752.	oyna-	[< oy(u)n+a-] oynamak, kadınlarla veya genç kızlarla cılve yapmak	oynimak	“dinlenme nitelikli faaliyetlerle meşgul olunan vakitte oyun ve gülme ile geçirmek” (<i>oynimak</i> , İL, V, 691a.)	<i>oyna-</i> ED 275a.

753.	oynas	[< oy(u)n+a-s] oyun eğlendirici olay	oynaş	“oynimak eyleminin isimleşmiş hali” (<i>oynaş</i> , İL, V, 690b.)	<i>oynaş</i> ED 274b.
754.	oynas-	[< oy(u)n+a-s-] birlikte oynamak	oynaşmak	“oynimak eyleminin işteş çatılı biçimi” (<i>oynaşmak</i> , İL, V, 690b.)	
755.	oynaşkış	oyun, eğlendirici olay, serüven			
756.	öhkbe ~ ü ^h kpi	akciğer	öpke	“insan ve yüksek seviyeli hayvanların nefes alıp verme organı” (<i>öpke</i> , İL, V, 780b.)	<i>öpke</i> ED 9a.
757.	öndürüster-	[< ön-dür-üs- ter-] sürmek, koşturmak			<i>öndür-</i> ED 181a.
758.	ör-	örmek	örmek	“tane tane nesneleri kendi aralarında değiştirme yoluyla birbirine örmek” (<i>örmek</i> , İL, V, 806a.)	<i>ör</i> (II)- ED 195b.
759.	örliğ	[< ör+liğ] yüksek			krş. <i>ör-</i> (I) ED 195a.
760.	öy ~ üy	ev	öy	“yaşamak veya çeşitli kurum kuruluş ve ona benzer yerleşmeler içi hazırlanan	<i>ev</i> ED 3b.

				imaret, bina” (<i>öy</i> , İL, V, 859a.)	
761.	özek	merkez, çekirdek	özek	“bitki gövdesinin merkezindeki kısım, hücrelerin çekirdek kısmı” (<i>özek</i> , İL, V, 821a.)	<i>özek</i> ED 285a.
762.	pag	ip, urgan	bağ	“bağlamak için yapılan nesne” (<i>bağ</i> II, İL, I, 379a.)	<i>bağ</i> ED 310b.
763.	pagartak ^h	kum tavuğu	béğirtak	“kır tavuğu” (<i>béğirtak</i> , NECİP, 2013, 37b.)	<i>bağırlak</i> ED 319a-b.)
764.	pağaça	kova			
765.	pağa	kaplumbağa	pağa ~ pağıçanağ	“hem suda hem karada yaşayan başı yuvarlak ve geniş gözleri büyük derisi çıplak rengi yaşadığı ortama benzeyen, pençeleri olan, genelde haşeratlarla beslenen hayvan, kurbağa” (<i>pağa</i> (I), İL, I, 643b.) “kaplumbağa” (<i>pağıçanağ</i> , İL, I, 645a.)	<i>baka</i> ED 311b.
766.	pağa-	kullanmak			

767.	palğa-	[< pağ+la-] bağlamak	bağlimak	“bağ, düğüm yaparak bağlamak” (<i>bağlimak</i> , İL, I, 382b.)	<i>bağla-</i> ED 314b.
768.	panda	mürit			
769.	par ~ var	var	bar	“mevcut, yokun zıttı” (<i>bar</i> (I), İL, I, 334b.)	<i>bar</i> ED 353a.
770.	par-	gitmek	barmak	“söylenilen yerden görüştü uzağa gitmek, uzaklaşmak” (<i>barmak</i> (II), İL, I, 340a.)	<i>bar-</i> ED 354a.
771.	pas-	basmak, ezmek, yenmek (düşman için)	basmak	“yol yürümek, çiğnemek, gitmek” (<i>basmak</i> (III), İL, I, 349b.)	<i>bas-</i> ED 370b.
772.	paştığ	[< paş+tığ] lider, başkan	başlık	“aile, idare, kurum gibi müesseselere liderlik eden kişi” (<i>başlık</i> (I), İL, I, 377b.)	<i>başlık</i> ED 381b.
773.	pat-	gizlenmek, saklanmak; yitirmek, kaybolmak	patmak	“suyun, yumuşak bir nesnenin içine batarak girmek, çökmek” (<i>patmak</i> , İL, I, 605a.)	<i>bat-</i> ED 298a.
774.	patır-	yitirmek, kaybetmek	paturmak	“batmak eyleminin oldurgan çatılı biçimi” (<i>paturmak</i> , İL, I, 606b.)	<i>batur-</i> ED 308a.

775.	patim	gizli, görünmez			
776.	pay I	zengin	bay	“ekonomik temeli sabit, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, çok malı olan kişi” (<i>bay</i> , İL, I, 406b.)	<i>bay</i> ED 384a.
777.	pay kise	zengin kişi			
778.	pay II	sıra	pay	“çift olarak yapılan nesneleri her biri” (<i>pay</i> (II), İL, I, 665b.)	
779.	payı-	[< pay+ı-] zenginleşmek	béyimağ	“zenginliğe sahip olmak” (<i>béyimağ</i> , İL, I, 538a.)	<i>bayu-</i> ED 384b- 385a.
780.	payla-	[< pay+la-] sıralamak			
781.	peg	bey, başkan, lider	beg	“feodalizm devrinde şehir ve köy bölge işlerinden sorumlu kişi” (<i>beg</i> , İL, I, 437a.)	<i>beg</i> ED 322b.
782.	peğlğ	[< peğ+lğ] lider, başkan			<i>beglig</i> ED 326a.
783.	peğlık	[< peğ+lık] başkanlık görevi	beglik	“liderlerin vazifesi, işi” (<i>beglik</i> , İL, I, 437a.)	<i>beglik</i> ED 326a.
784.	pel	bel	bel	“arka omurganın aşağı kısmı; gövdenin göğüs kapısıyla leğen kemik	<i>bél</i> ED 330a.

				üstündeki aralığı” (<i>bel</i> (I), İL, I, 438a.)	
785.	per	bir	bir	“en küçük sayma sayısı ve 1 rakamı ile gösterilir” (<i>bir</i> , İL, I, 547a.)	<i>bir</i> ED 353b.
786.	per berīnı	birbirini	bir-birini	“biri birini, biri ikincisini” (<i>bir-birini</i> , İL, I, 563b.)	
787.	per mıñ	bin	mıñ	“yüzün on katı olan sayı” (<i>mıñ</i> , İL, V, 308a.)	<i>bir</i> ED 353b. <i>mıñ</i> ED 766b. → <i>bıñ</i> ED 346b.
788.	per yüz	yüz	yüz	onun on katı olan 100 rakamıyla gösterilen sayı” (<i>yüz</i> (I), İL, VI, 664a.)	<i>bir</i> ED 353b. <i>yüz</i> (I) ED 983a.
789.	per yüz lıñ pır	yüz bir			<i>yüz</i> (I) ED 983a. <i>bir</i> ED 353b.
790.	per yüz per on	yüz on			<i>yüz</i> (I) ED 983a. <i>on</i> ED 166b.
791.	per yüz per onbir	yüz on bir			<i>yüz</i> (I) ED 983a. <i>on</i> ED 166b. <i>bir</i> ED 353b.
792.	yüz per ondört	yüz on dört			<i>yüz</i> (I) ED 983a. <i>on</i> ED 166b.

					<i>tört</i> ED 584a.
793.	per yüz per liñ saşıs	yüz sekiz			<i>yüz</i> (I) ED 983a. <i>sekkiz</i> ED 883b.
794.	per yüz per liñ toşus	yüz dokuz			<i>yüz</i> (I) ED 983a. tokkuz ED 474b.
795.	per yüz şkıondört	yüz yirmi dört			<i>yüz</i> (I) ED 983a. <i>yégirmi</i> ED 915b. <i>tört</i> ED 584a.
796.	per yüz şkıon saşıs	yüz yirmi sekiz			<i>yüz</i> (I) ED 983a. <i>yégirmi</i> ED 915b. <i>sekkiz</i> ED 883b.
797.	per yüz üçon şkı	yüz otuz iki			<i>yüz</i> (I) ED 983a. <i>ottuz</i> ED 74a. <i>ékki</i> ED 100b.
798.	pergerek	daha yakın			
799.	perık ~ perük ~ pırık	şapka	bök → doppa	(<i>bök</i> , İL, I, 515b.) → “kadın ve erkeklerin kumaştan desenli veya desensiz olarak dikilen yazlık baş giyimi; şapka” (<i>doppa</i> , İL, III, 91b.)	<i>börk</i> ED 362a.
800.	perıktığ	[< perık+tığ] şapkalı	-bk. doppiçan	“şapka giyen” (<i>doppiçan</i> , İL,	

III, 92b.)					
801.	peri ~ pırı	beri, buraya	béri	“konuşan kişi konuştuğu vakit veya yere yakın” (<i>béri</i> , İL, I, 525b.)	<i>berü</i> ED 355b.
802.	periotus	yirmi bir			<i>bir</i> ED 353b. <i>ottuz</i> ED 74a.
803.	peris-	[< per-is-] karşılıklı vermek	bérişmek	“bermek eyleminin işteş çatılı biçimi” (<i>bérişmek</i> , İL, I, 526a.)	<i>bériş-</i> ED 370a.
804.	pesogo	beşi			<i>béşegü</i> ED 381a.
805.	pes-peten	beşer beşer			
806.	pesıncı	[< pes+ıncı] beşinci	beşinçi	“sırası 5 rakamı ile gösterilen dördüncüden sonra altıncıdan önce gelen sırayı gösteren sayı” (<i>beşinci</i> , İL, I, 435b.)	<i>béşinç</i> ED 383a.
807.	peson ~ pison	[< pes “beş “+ on “on “] elli	-bk. ellik	“onun beş katı olan sayı” (<i>ellik</i> (II), İL, I, 297a.)	<i>ellig</i> ED 141a.
808.	peson pir	elli bir			
809.	peson şku	elli iki			
810.	pesotus	yirmi beş			
811.	peşiğırmo	on beş			
812.	peş yüz	beş yüz			
813.	pezimek	büyümek	- bk. ösmek	“büyümek”	<i>beğü-</i> ED

				(<i>ösmek</i> , NECİP, 2013, 397a.)	299b.
814.	pezık	büyük	büyük	“büyük, yüce” (<i>büyük</i> , İL, I, 523a.)	<i>bedük</i> ED 302b.
815.	pep pezık	büsbüyük			
816.	pezit-	[< pezi-t-] büyütmek			<i>bedüt-</i> ED 300b.
817.	pıgın	bugün	büğün	“söylenilen vakit sürmekte olan gün, gece-gündüz” (<i>büğün</i> , İL, I, 522a.)	
818.	pıktığ	[< pık+ tığ] güçlü			
819.	pılegı	bileme taşı	biley	“bıçak gibi eşyaları bileyerek itmesi parçalaması için yapılan bir çeşit kum taşı” (<i>biley</i> , İL, I, 583b.)	<i>bilegü</i> ED 341b.
820.	pılıt	bulut	bulut	“su damlalarının ve buz kristallerinin toplanmasıyla şekillenen nemli bir cisim” (<i>bulut</i> , İL, I, 508a.)	<i>bulut</i> ED 333a.
821.	pıltır	geçen yıl	bultur	“geçen yıl, önceki yıl” (<i>bultur</i> , İL, I, 506b.)	
822.	pınşı	güç	biñsi	“güç, kuvvet, iktidar kabiliyet,	

				kehanet” (<i>bişsi</i> , İL, I, 581a.)	
823.	pınşılığ	[< pınşı+lığ] güçlü			
824.	pır I ~ pir	bir	bir	“en küçük sayma sayısı ve 1 rakamı ile ifade edilen sayı”(bir, İL, I, 547a.)	<i>bir</i> ED 353b.
825.	pır II	birdenbire, aniden	-bk. birdin	“tesadüfen, birdenbire aniden beklenmedik şekilde” (<i>birdin</i> , İL, I, 564b.)	
826.	pıra	trompet	buğra	“inek dağ keçisi gibi hayvanların boynuzlarında n yapılan üflenerek çalınan bir çeşit eski çalgı”(burğa (II), İL, I, 494b.)	<i>borğu</i> ED 360b. → <i>borğuy</i> ED 361a.
827.	pı’raş	kova			
828.	sut pı’raş	süt kovası			<i>süt</i> ED 798b.
829.	pırğa	erkek deve	buğra	“erkek deve” (<i>buğra</i> , İL, I, 504a.)	<i>buğra</i> ED 317b.
830.	pırığırmo	on bir			
831.	pırın	önce	burun	“önce, önceki zaman” (<i>burun</i> (II), İL, I, 499a.)	<i>burun</i> ED 366b.
832.	pırınta	[< pır+ı+n+ta] önce, eskiden	burundin	“ezelden, eskiden”	

				(<i>burundin</i> , İL, I, 499a.)	
833.	pırıncı	[< pır+ıncı] birinci	birinçi	“sırası 1 rakamı ile gösterilen bir numaralı” (<i>birinçi</i> , İL, I, 571b.)	<i>birinç</i> ED 367a.
834.	pırlıncılık	[< pır+ıncı+lık] birinci	birinçilik	“kalite, özellik, yeteneklilik gibi taraflarda en üstün” (<i>birinçilik</i> , İL, I, 574a.)	
835.	pırıngı	önceki, evvelki	-bk. burunķi	“evvelki, önceki; eski” (<i>burunķi</i> , İL, I, 499a.)	
836.	pırıngo	birinci, önce			
837.	pırısı	[< pır+ı+sı] birisi	-bk. birav biran	“kimdir biri, belli bir insan, başka” (<i>birav</i> , İL, 562a.) “birisi” (<i>biran</i> , NECİP, 2013, 43b.)	<i>biregü</i> ED 364a.
838.	pış-	pişirmek	pişmak	“büyümek, gelişmek olgunlaşmak” (<i>pişmak</i> (I), İL, I, 795b.)	<i>bış-</i> ED 376b.
839.	pışma-	[< pış-ma-] pişirmemek			
840.	pıt	ayak	put	“insan, hayvan veya başka canlıların gövdesini taşıyan durma yürüme veya emeklemeye yarayan kısmı;	<i>but</i> (I) ED 297b.

				ayak” (<i>put</i> (I), İL, 739b.)	
841.	pıtıg	[< pıtı-g] kitap, mektup	pütük	“yazılan, oyulan veya basılan yazı” (<i>pütük</i> (I), İL, I, 762b.)	<i>bitig</i> ED 303a.
842.	pıtıkçı ~ pıtıkça	[< pıtık+çi] kâtip	pütükçi	“yazı işlerinden sorumlu kişi, katip” (<i>pütükçi</i> , İL, I, 762b.)	<i>bitigçi</i> ED 304a.
843.	pıtıl-	[< pıt-ıl-] bitmek, sona ermek			
844.	pıttıg	[< pıt+tıg] ayaklı	putluk	“ayağı olan” (<i>putluk</i> (I), İL, I, 743a.)	<i>butluğ</i> ED 305a.
845.	pız I ~ mıs	biz	biz	“birlikte olan birkaç kişi” (<i>biz</i> , İL, I, 574a.)	<i>biz</i> ED 388a.
846.	pız II	buz	muz	“suyun sıfır veya sıfır derecenin altında soğuyup katılaşmasıyla meydana gelen katı cisim” (<i>muz</i> , İL, V, 214b.)	<i>buz</i> ED 389a.
847.	pia ~ pıya	pelin otu	buya	“baklagiller familyasından 30-80 santimetre olan çok yıllık otsu bitki” (<i>buya</i> , İL I, 509b.)	<i>buda</i> “meyankökü” ED 299a.
848.	pız III	çuvaldız			

849.	pilet-	[< pile-t-] hazırlamak			
850.	piŋ taŋ	[< Çin. 冰糖bing tang] akide şekeri			
851.	pipiŋ	eleştiri			
852.	pipiŋna-	[< pipiŋ+na-] eleştirmek			
853.	pir	bir	bir	“en küçük sayma sayısı ve 1 rakamı ile gösterilir” (<i>bir</i> , İL, I, 547a.)	<i>bir</i> ED 353b.
854.	pir yığırma	on bir			
855.	pişek	parça			
856.	pis otıs	yirmi beş			
857.	pi ^h t-	yetmek, yetişmek	pütmek	“sona ermek, tamamlanmak, tükenmek” (<i>pütmek</i> , İL, I, 761b.)	<i>bit-</i> ED 298a. → <i>büt-</i> ED 298b.
858.	po	ateş, tüfek	po	“savaşta kullanılan bir çeşit silah türü” (<i>po</i> (I), İL, I, 721b.)	
859.	po at-	ateş etmek	po atmak	“büyük laf etmek, büyük konuşmak, abartmak” (<i>po atmak</i> , İL, I, 721b.)	
860.	pocin	ile			
861.	poçula-	intikam almak			
862.	poкус	ince ince			

863.	poz	beden	boy	“boy, vücut” (<i>boy</i> , İL, I, 481b.)	<i>boğ</i> ED 296b.
864.	pozıla-	paketlemek, desteklemek			
865.	pozın ~ pozı	beden			
866.	pu	bu	bu	“konuşana yakın, onun gözünün önünde, onun yanındaki bir nesneyi göstermek için kullanılan sözcük” (<i>bu</i> , İL, I, 488a.)	<i>bu</i> ED 291b.
867.	pucın ~ ucın	ile (sontakı)			
868.	puçak	bıçak	piçak	“çelikten yapılan bir veya iki tarafı keskin sapı olan kesme aleti” (<i>piçak</i> , İL, I, 782a.)	<i>bıçak</i> ED 293b.
869.	pude-	üflemek	pülimek → püvlimek, püdimek	“iki dudak arasında püv sesi çıkarmak” (<i>pülimek</i> , İL, I, 768b.) → (<i>püvlimek</i> , İL, I, 769a.), “üflemek” (<i>püdimek</i> , NECİP, 2013, 328b.)	
870.	pudıĝci	[< pudıĝ+ci] öğretmen			
871.	pukaçar	[< puka+çar] erkek buzağı			
872.	purğan	buda	budda burxan	“buda; eski uygur dilinde burhan	<i>burxan</i> ED 360b.

				denilirdi” (<i>budda</i> , İL, I, 491a.) “buda dini ilahi” (<i>burxan</i> (I), HİL, I, 150b.)	
873.	purķannıĝ	[purķan+nıĝ] budalı			
874.	puta-	karıştırmak, harman etmek	putimak	“her çeşit ağacın ve bazı bitkilerin gereksiz dallarının kesilmesi” (<i>putimak</i> , İL, I, 743b.)	<i>buta</i> - ED 300a. → <i>butı</i> - ED 300a.
875.	putir-	[< put-ir-] bitirmek	pütürmek	“bitirmek” (<i>pütürmek</i> , NECİP, 2013, 329b.)	<i>bütür</i> - ED 388b.
876.	putker-	[< put-ker-] bitirmek	püttürmek	“bitirmek” (<i>püttürmek</i> (I), NECİP, 2013, 329a.)	<i>bütgür</i> - ED 303b.
877.	puto	[< Çin. pu tao] kuru üzüm			
878.	rin	[< Çin. 人ren] insan			
879.	saç-	saçmak, yaymak	çaçmak	“sıvıyı serpmek, püskürtmek” (<i>çaçmak</i> , İL, II, 632b.)	<i>saç</i> - ED 794b.
880.	sadıĝci	[< sat-ıĝ-ci] satıcı, tüccar	satķuçi	“satıcı” (<i>satķuçi</i> , NECİP, 2013, 342a.)	<i>satıĝçı</i> ED 801a.
881.	saĝısĝan ~ saķısķan	saksaĝan	seĝizĝan	“gagası sivri kuyruĝu uzun derinin çoĝu siyah boynu	<i>saĝısĝan</i> ED 818a.

				ve karın kısmı beyaz olan ve şakıyan bir kuş türü” (<i>seğizğan</i> , İL, III, 662a.)	
882.	sağ-	sağmak	sağmak	“göğüsten parmaklar ile sarıp çekerek veya makine yardımıyla süt çıkarmak” (<i>sağmak</i> , İL, III, 388a.)	<i>sağ-</i> ED 804b.
883.	sağa	sana	sağa → saña	“(sağa, NECİP, 2013, 337a.) → “sana” (<i>saña</i> , NECİP, 2013, 341a.)	
884.	sağım	[< sağ-ım] sağma süt	ségim	“sağım” (<i>ségim</i> , NECİP, 2013, 349b.)	<i>sağım</i> ED 811a.
885.	sağlığ	[< sağ+lığ] sağımlı, sağmal	sağlık	“yavrulu, dişi koyun” (<i>sağlık</i> , İL, III, 387b.)	<i>sağlık</i> ED 809a.
886.	sak	koyun			
887.	sak-	beklemek			<i>sak-</i> ED 804b.
888.	sakallığ	[< sakal+lığ] aksakallı	sakallık	“sakallı, sakalı çıkan” (<i>sakallık</i> , İL, III, 391b.)	
889.	sakın-	[< sak-ın-] endişelenmek	séginmak	“iyi görünen bir eşyayı yakın bir kişiyi vatanını, yurdunu göresi gelmek, özlemek”	<i>sakın-</i> ED 812b.

				(<i>séginmak</i> , İL, III, 663a.)	
890.	saķıs	sekiz	sekkiz	“yediden sonra dokuzdan önce gelen sayma sayısı” (<i>sekkiz</i> , İL, III, 483a.)	<i>sekkiz</i> ED 883b.
891.	saķısago	sekizi			
892.	saķısıncı	[saķıs+ıncı] sekizinci	sekkizinçi	“sırası sekiz rakamıyla gösterilen yedinciden sonra dokuzuncudan önce gelen sayı” (<i>sekkizinçi</i> , İL, III, 484a.)	<i>sekkizinç</i> ED 823a.
893.	saķıson	seksen	seksen	“onun sekiz katı olan sayı” (<i>seksen</i> , İL, III, 482b.)	<i>seksön</i> ED 823a.
894.	saķıson saķıs	seksen sekiz			
895.	saķısotus	yirmi sekiz			
896.	saķısyığırmo	on sekiz			
897.	sal-	koymak	salmaķ	“bir nesnenin içine veya merkezine yerleştirmek, koymak” (<i>salmaķ</i> (II), İL, III, 413a.)	<i>sal-</i> ED 824b.
898.	salıģ	aģır, güç	sélik	“halktan belirli bir düzende alınan para, meblaģ” (<i>sélik</i> (I), İL, III, 668b.)	<i>salıģ</i> ED 826a.

899.	sanağı	[< san+a-ğı] tesbih			
900.	sana-	saymak	sanımağ	“saymak” (<i>sanımağ</i> , İL, III, 437a.)	<i>sana-</i> ED 835a.
901.	sanas-	[< san+a-s-] hesap etmek	sanaşmak	“sanımağ” eyleminin işteş çatılı biçimi” (<i>sanaşmak</i> , İL, III, 430b.)	
902.	sanci-	saplamak	sañçimağ	“sivri, keskin nesneleri kuvvetle batırmak” (<i>sañçimağ</i> , İL, III, 433b.)	krş. sañç- ED 835b.
903.	saña	sana		“sana” (<i>saña</i> , NECİP, 2013, 341a.)	
904.	sañırıl-	başını sallamak			
905.	sañkıla-	sarkmak	sañgilimağ	“sarkmak” (<i>sañgilimağ</i> , İL, III, 399b.)	-krş. <i>sark-</i> ED 847b.
906.	sañkılağan	[< sañkıla- ğan] sarkık			
907.	sap	sap (kılıcın, bıçağın sapı)	sap	“eşyaların el ile tutulan kısmı sap” (<i>sap</i> I, İL, III, 362a.)	<i>sap</i> ED 782b.
908.	sap- I	sallamak			
909.	sap- II	ertelemek			<i>sav-</i> ED 784a. → <i>savıl-</i> ED 788b.
910.	sarıg	sarı	sérık	“saman altın gibi nesnelerin rengi” (<i>sérık</i> ,	<i>sarıg</i> ED 848a.

İL, III, 650b.)					
911.	sap / sav sarıg	“sapsarı”			
912.	sarığar-	[< sarığ+ar] sararmak	sarğaymak	“sarı renk almak, rengi sararmak” (<i>sarğaymak</i> , İL, III, 380b.)	<i>sarğar-</i> ED 849a.
913.	sarımsak ~ samsak	sarımsak	samsak	“zambakgiller ailesindeki çiçeği beyaza dönük erken vakitte sebze veren gövdesi acı ve yayılan bir kokuya sahip tamamında o damak tadı olan ve ilaç yerine kullanılan bakterileri hızlandırma rolüne sahip olan çok yıllık bol mahsullü bitki (<i>samsak</i> , İL, III, 424b.)	<i>sarumsak</i> ED 853b.
914.	sat-	satmak; yitirmek, kaybetmek	satmak	“parayla değiştirmek, belli bir fiyata vermek” (<i>satmak</i> , İL, III, 369b.)	<i>sat-</i> ED 798b.
915.	satığ ~ sadığ	[< sat-ığ] ticaret	sétik	“satış işi, satış” (<i>sétik</i> , İL, III, 647a.)	<i>satığ</i> ED 799b.
916.	satığ it-	ticaret yapmak			
917.	satuster-	[< sat-ust-er] satmak			
918.	savat-	koymak, yerleştirmek			

919.	savune				
920.	savune per-	tokat atmak			
921.	sayfın	terzi	seypun	“giysi dikimi ile uğrşan kişi” (<i>seypun</i> , İL, III, 508a.)	
922.	sæj ~ saç	saç	çaç	“insanların baş kısmındaki kıllar ve o kılların her biri” (<i>çaç</i> , İL, II, 629a.)	<i>saç</i> ED 794a.
923.	sæjdıĝ ~ şajdıĝ	[< sæj+dıĝ] [< şaj+dıĝ] harf.: saçlı; kadın	çaçlık	“saçlı saç sahibi” (<i>çaçlık</i> , İL, II, 631b.)	<i>saçlık</i> ED 797a.
924.	seme-	süslemek			
925.	semen-	[< seme-n-] süslenmek			<i>samna-</i> “saç taramak” Lessing 668a.
926.	semëy	manastır	-bk. monastir	“manastır”	
927.	semıs	semiz	sémiz	“bedeni çok etli olan, etli” (<i>sémiz</i> , İL, III, 670b.)	<i>semiz</i> ED 830b.
928.	sen	sen	sen	“II. şahıs kişi zamiri” (<i>sen</i> , İL, II, 492a.)	<i>sen</i> ED 831b.
929.	sem mine	benim için sen			
930.	senla	her			
931.	senne-	anlaşmak, uyuşmak	senlimek	“sen diye hitap etmek, çağırma” (<i>senlimek</i> , İL, III, 497a.)	<i>senle-</i> ED 839b.
932.	sergın	[< Moğ. seregün ~	salkın	“sıcağa nispeten	

		serigün L 689b] serin		soğuk, soğuğa yakın, orta derecede soğuk” (<i>salkın</i> , İL, III, 410b.)	
933.	sıdık ~ sıtık	idrar	süydük	“insan ve hayvanların böbreğinde oluşan üreme organı ile atılan sıvı” (<i>süydük</i> , İL, III, 645a.)	<i>sıdık</i> ED 801b.
934.	sık	kapı	işik	“ev, hane, bina avluların girip çıktığı yere yerleştirilen açılıp kapanan kurulum” (<i>işik</i> , İL, VI, 292b.)	<i>éşik</i> ED 260a.
935.	sık-a-	sıkmak, sıkışmak	sıkmağ	“yerleşip karmak; ezmek, sıkmak” (<i>sıkmağ</i> (I), İL, III, 695a.)	<i>sık-</i> ED 804b.
936.	sıkas-	sıkışmak	sıkışmağ	“ <i>sıkmağ</i> (I) eyleminin işteş çatılı biçimi” (<i>sıkışmak</i> , İL, III, 696a.)	<i>sıkış-</i> ED 817a.
937.	sıkta-	[< sıkıt+a-] yas tutmak, ağlamak			<i>sığta-</i> ED 807a.
938.	sıkta yığla-	ağlamak, yas tutmak			
939.	sıkta-	[< sıkıt+a-s-] karşılıklı ağlamak, yas			

tutmak					
940.	sılığ		silik	“eğri büğrünün, çukur tepenin tam tersi” (<i>silik</i> , İL, III, 705b.)	<i>silik</i> ED 826b.
941.	sılığ saç	taranmış, düzgün saç	çaçliri silik tarangan kız	“saçları düzgün taranmış kız” (<i>çaçliri silik tarangan kız</i> , NECİP, 2013, 353b.)	
942.	sımık	kemik	sönek	“insan ve hayvanların bedeninin gövdesini dayanıklı bir duruşu sağlayan ve iç organlarını koruyan katı cisim” (<i>sönek</i> , İL, III, 620a.)	<i>süyük</i> ED 838b.
943.	sımır	Sümer (dağı)			
944.	sınar	yarım, ikisinden biri, diğeri	sınar	“yan, iki taraftan biri, tek” (<i>sınar</i> , İL, III, 699a.)	<i>sınar</i> ED 840b.
945.	sını	kız kardeş	sinil	“kendinden küçük kız kardeş” (<i>sinil</i> , İL, III, 701a.)	<i>sinil</i> ED 839a- b.
946.	sın-	kırılmak	sunmak	“kırmak, parçalanmak” (<i>sunmak</i> I, İL, V, 595b.)	<i>sın-</i> ED 833b.
947.	sırGıra-	vızıldamak			
948.	sırğa	halka			<i>sırğa</i> “küpe” VEWT 419a.

949.	sır-sır	VIZ VIZ			
950.	sımal	çuval, torba			
951.	sımallıĝ	[< sımal+lıĝ] çuvallı			
952.	sıñır-	yutmak			
953.	sız-	şışmek	işşimak	“şışmek” (<i>işşimak</i> , İL, VI, 281b.)	şış- ED 857a- b.
954.	sızgen	şış	işşik	“şışkinlik” (<i>işşik</i> , İL, VI, 281b.)	
955.	sike	ince	inçike	“kalın olmayan kalının zıttı” (<i>inçike</i> , İL, VI, 369b.)	<i>yinçge</i> ED 945a.
956.	sızı	paspas (keçe), halı			
957.	sler	siz	sili	“nezaket anlamında kullanılan II. kişi zamiri” (<i>sili</i> (I), İL, III, 705a.)	
958.	sok- I	kırmak	sokmak	“bir nesneyi ikinci bir nesneye vurmak” (<i>sokmak</i> (III), İL, III, 551b.)	<i>sok-</i> ED 805a.
959.	sok- II	boğazlamak, hançerlemek			
960.	sokaş	bozkır buğdayı			
961.	sokpa tarıĝ	tohum, darı			-krş. <i>tarıĝ</i> ED 537b.
962.	sol ~ söl ~ sul	sol	sol	“sağın ters, sol” (<i>sol</i> , İL,	<i>sol</i> ED 824a.

				III, 556b.)	
963.	sola-	[< Çin. 锁suo + Tü. la-] kilitlemek	solimak	“açık duran nesnelerin eşiğini veya ağzını kapatmak, kilitlemek” (<i>solimak</i> , İL, III, 561a.)	
964.	solağak	[< sola-ğak] kapalı	solak	“kilitlenen, zincirlenen” (<i>solak</i> , İL, III, 557b.)	
965.	soñ	sonra	soñ	“arka, sonrası” (<i>soñ</i> , İL, III, 555a.)	<i>soñ</i> ED 832b.
966.	soñışkın ~ s ^h oskın	yarın, ertesi gün; başka bir gün			
967.	soñkap	tokmak, çekiç			
968.	soñkar	sonra			
969.	soyiştığ	sevinçli	söyünçlük	“kişiyi neşelendiren, sevinçli” (<i>söyünçlük</i> , İL, III, 624b.)	
970.	sova-	sürtmek	sürke-	“belirli bir nesnenin yüzünü ve arkasını başka bir nesneyle temas halinde hareket etmesi” (<i>sürke-</i> , İL, III, 633b.)	sıka- ED 806
971.	söğıl ~ şöğıl	siğil	sögel	“burun, yüz, baş veya kolda ten, sarı veya kahverengi çıkıntılar meydana	<i>sögöl ~ sigil</i> ED 820

				gelen bir çeşit deri hastalığı” (sögel, İL, III, 620a.)	
972.	sökül- ~ sögul	yanmak, kızartmak, yakmak			<i>sögül(II)</i> - ED 821a.
973.	söt ~ süt ~ sut	süt	süt	“insan ve hayvanların süt bezinden çıkan beyaz sıvı” (<i>süt</i> , İL, III, 628a.)	<i>süt</i> ED 798b.
974.	söyün-	[< söy-ün-] sevinmek	söyünmek	“sevinç hissetmek, sevinmek” (<i>söyünmek</i> , İL, III, 625a.)	<i>sevin-</i> ED 790b.
975.	su	su	su	“iki hidrojen bir oksijenin birleşmesiyle oluşan basit bulunan renksiz tatsız kokusuz sıvı” (<i>su</i> , İL, III, 566a.)	<i>su</i> ED 781a. → <i>suv</i> ED 783a.
976.	suçiğ	inançlı kalp, gönül	çüçük	“celp eden, cana yakın”(çüçük (I), İL, II, 718b.)	<i>süçig</i> ED 796b.
977.	suçiğle-	[< suçig+le-] inanmak			
978.	suçiğliğ	[< suçığ+lığ] inançlı			
979.	suğar-	[< su+ğar-] sulamak, su vermek	suğarmak	“su yolu açmak tarım bitkilerini sulamak” (<i>suğarmak</i> , İL, III, 586a.)	<i>suvğar-</i> ED 786b.

980.	suit	kova			
981.	sumal	çuval			
982.	sumallığ	[< sumal+lığ] çuvallı			
983.	Sun: Sun daley	Sun denizi			
984.	sura-	[< Moğ. sura- L 738b.] soru sormak	sorimak	“durum hakkında soru ile bilgi almak, soru sormak” (<i>sorimak</i> , İL, III, 540b.)	<i>sor-</i> (II) ED 843b.
985.	suras-	[< sura-s-] soru sormak (karşılıklı)	soraşmak	“ <i>sorimak</i> eyleminin işteş çatılı biçimi” (<i>soraşmak</i> , İL, III, 537a.)	<i>sorış-</i> ED 855a.
986.	sut	→ süt			
987.	sünhatu	devenin başındaki uzun tüy			
988.	suzğı	tarak	süzge	“süzgeç” (İL, III, 637a.) “tarak” (NECİP, 2013, 371a)	<i>süzgü</i> “süzgeç” ED 862a.
989.	şabıra-	şırıldamak	-bk. şaldirlimak	“şaldır sesi çıkarmak” (<i>şaldirlimak</i> , İL, III, 756a.)	
990.	şajdığ al-	evlenmek			
991.	şağıra-	gürüldemek	-bk. şarkirimak	“şar diye ses çıkarmak” (<i>şarkirimak</i> , İL, III, 747a.)	<i>şağıla-</i> ED 867b. → <i>çağıla-</i> ED 408a.
992.	şağırat-	[< şağıra-t-] patırdamak,	-bk.	“ <i>şarkirimak</i> eyleminin	

		gürüldemek	şarkiratmak	ettirgen çatılı biçimi” (şarkiratmak, İL, III, 747a.)	
993.	şam	demir kürek			
994.	şanco	[< Çin. 间或jianhuo] süre			
995.	şannılkol	erkek adı			
996.	şarınığ	grup halinde			
997.	şat	bir yaşındaki dana			
998.	şavu	mürit			
999.	şaylı ~ şeyli	dişi			
1000.	şaylı kulum	dişi tay			
1001.	şecığ	kadın			
1002.	şeşin	zaman			
1003.	şeze	sandık			
1004.	şıkının bir	ikide bir			
1005.	şın ~ şıñ	[< Çin. 深shen] derinlik	şıñ	“tahılı ölçmek için kullanılan; on avuca tekabül eden birim” (şıñ (I), İL, III, 849b.)	
1006.	şınnığ	[< şın+nığ] derin			
1007.	şıu-şıu	vızır vızır			
1008.	şıula-	[< şıu+la-] vızırdamak			
1009.	şıvar	misk	ıpar	“misk geyiklerinin karnından,	yıpar ED 878b

				bazı hayvanların cinsel organlarında çıkan hoş koku” (<i>ipar</i> , İL VI, 146b.)	
1010.	şığan	fare	çaşkan	“türü çok, bedeni küçük kuyruğu uzun, kesici dişi gelişmiş olan kahverengi veya siyah renkte olan bir memeli hayvan” (<i>çaşkan</i> , İL, II, 641B.)	<i>sıçgan</i> ED 796a-b.
1011.	şip	ip	yip	“pamuk kumaş kenevir yün veya buna benzer maddelerden inceltilerek yapılan örme dikiş meteryali” (<i>yip</i> , İL, VI, 744a.)	<i>yıp</i> ED 870b.
1012.	şivañ	ümit			
1013.	şivañna-	[< şivañ+na-] ümitlenmek			
1014.	şivur-şavur	fısır-fısır	şivir-şivir	“ <i>şivir</i> kelimesinin tekrarlanması” (<i>şivir-şivir</i> , İL, III, 859a.)	
1015.	şivura-	[< şivur+a-] fısıldamak	şivirlimak	“alçak sesle konuşmak, fısıldamak” (<i>şivirlimak</i> , İL, III, 859a.)	

1016.	şocılığ	sandıklı			
1017.	şor-	süpürmek	süpürmek	“toz, çöp, çalı çırpmayı süpürge ile yığıp çıkarmak, temizlemek” (<i>süpürmek</i> , İL, III, 627b.)	<i>sipir</i> - ED 791b.
1018.	şorğı	süpürge	süpürge	“toz, çöp çalı çırpmayı süpürmek için yapılan alet” (<i>süpürge</i> , İL, III, 627b.)	<i>süpürgü</i> ED 792b.
1019.	şotin	ağır, yavaş			
1020.	şukte- ~ şukti-	yüklemek			
1021.	şuinnal-	sunmak			
1022.	şuye	[< Çin. 手艺shou yi] zanaat			
1023.	şü	az, küçük			
1024.	şü	ev			
1025.	ta- ~ tap-	[< tap-] bulmak	tapmak	“arzu edilen aranan bir şeyi bulmak” (<i>tapmak</i> , İL, II, 8b.)	<i>tap</i> - (II) ED 435b.
1026.	tağ	dağ	tağ	“yer üstündeki ovaya tepeye göre daha yüksek ağızlı kısım” (<i>tağ</i> , İL, II, 54a.)	<i>tağ</i> ED 463a.
1027.	tağar	kap	tağar	“erzak veya başka nesneleri doldurmak için yapılan	<i>tağar</i> ED 471b.

				pamuk, yün, kenevir ipliklerinden veya suni yapılardan yapılan nesne; büyük torba” (<i>tağar</i> , İL, II, 57b.)	
1028.	tağarlığ	[< tağar+lığ] torbalı	tağarlık	“çuvalı olan, çuvalı çoğaltan, basan, arttıran” (<i>tağarlık</i> , HİL, I, 255b.)	
1029.	t ^h ağın	yarın			
1030.	tağana- ~ tağına-	kaçmak, firar etmek			
1031.	tağı	[< tak-ı] ve, daha	téxi	“ondan başka, yine anlamına gelen sözcük” (<i>téxi</i> , İL, II, 419a.)	<i>takı</i> ED 466a.
1032.	tala	[< Moğ. tala L 771a.] bozkır, step	tala	“istep, bozkır” (<i>tala</i> , NECİP, 2013, 386a.)	
1033.	tamdırğak	kibrit			krş. <i>tamdur-</i> ED 504a.
1034.	tanıs	[< tanı-s] tanıdık, arkadaş	tonuş	“bir kişinin önceden bildiği gördüğü” (<i>tonuş</i> , İL, II, 289a.)	
1035.	tanıs-	[< tanı-s-] birbirini tanımak, tanışmak	tonuşmak	“tonumak eyleminin işteş çatılı biçimi” (<i>tonuşmak</i> , İL, II, 291a.)	<i>tanış-</i> ED 526b.
1036.	tañ I	ses	tañ	“katı	

				cisimlerin birbirine vurulduğunda ortaya çıkan ses” (<i>taṇ</i> (IV), İL, II, 70b.)	
1037.	taṇ II	şafak	taṇ	“güneşin doğmasından önceki vakit, şafak vakti” (<i>taṇ</i> (I), İL, II, 69b.)	<i>taṇ</i> ED 510b.
1038.	taṇ at-	şafak sökmek	taṇ atmak	“gecenin sonlanıp şafağın sökmesi” (taṇ atmak, İL, II, 69b.)	
1039.	taṇgar	sabah	-bk. taṇla	“sonraki gün, yarın” (<i>taṇla</i> , İL, II, 71b.)	<i>taṇla</i> ED 520a. → <i>taṇ</i> ED 510b.
1040.	taṇraḳ	daha büyük			
1041.	tapta-	[< tap+ta-] zorla almak			
1042.	tar	→ t ^h ar			
1043.	t ^h ar	dar	tar	“geniş olmayan, dar” (<i>tar</i> (I), İL, II, 17b.)	<i>tar</i> ED 528a.
1044.	tarat-	[< tara-t-] taramak	taratmak	“ <i>tarımak</i> (I) eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (<i>taratmak</i> , İL, II, 18b.)	
1045.	darağak ~ targak ~ tırvak	[< dara-ğak] [< tar (a)-gak] tarak	tarğak	“saç taramak için ağaçtan, kemikten bunun gibi nesnelerden yapılan eşya” (<i>tarğak</i> , İL, II,	<i>tarğak</i> ED 539b.

				29a.)	
1046.	tarı-	toprağı işlemek	térimağ	“ekincilerin tohumları ekmesi” (<i>térimağ</i> , İL, II, 427a.)	<i>tarı</i> - ED 532b.
1047.	tarığ	[< tarı-ğ] darı, buğday	tériğ	“başakgillerde n ip gibi bol yaprakları olan sarı taneli bitki” (<i>tériğ</i> , İL, II, 425a.)	<i>tarığ</i> ED 537a.
1048.	tarla-	büyümek			
1049.	tarlat-	[< tarla-t-] büyütme			
1050.	tarmağ	parmak			<i>tarmak</i> “pençe” ED 549b.
1051.	tart- I	çekmek, sürüklemek, uzatmak	tartmağ	“bir nesneyi kendi tarafına çekmek, hareket ettirmek” (<i>tartmağ</i> , İL, II, 24a.)	<i>tart</i> - ED 534b.
1052.	tart- II	çalmak (enstrüman)			
1053.	tartığ	[< tart-ıg] ip			<i>tartığ</i> “ağırlık” ED 535b.
1054.	tartıl-	[< tart-ıl-] çekilmek	tartilmağ	“tartmağ eyleminin edilgen çatılı biçimi” (<i>tartilmağ</i> , İL, II, 27a.)	<i>tartıl</i> - ED 536b.
1055.	tartkıla-	[< tart-kıla-] ayağını yere vurmak			
1056.	taş	taş	taş	“ayrı ayrı yada	<i>taş</i> ED 557a.

				bir bütün olarak görülebilen katı dağ parçasının genel adı” (<i>taş</i> (I), İL, II, 41b.)	
1057.	tau-	(tap-up tro > tav up tro) bulmak			
1058.	tavar	ipek; kumaş	tavar	“fabrikada yapılan çiçek renkli kumaş” (<i>tavar</i> , İL, II, 92a.)	<i>tavar</i> ED 442b.
1059.	tay-	kaymak	taymak	“kaymak” (<i>taymak</i> , İL, II, 100b.)	<i>tay-</i> ED 567a.
1060.	taygak	kaygan	téyilgak	“kaygan” (<i>téyilgak</i> , İL, II, 442a.)	<i>tayığ</i> ED 568a.
1061.	tazmak	bulmaca-bilmece	tépişmak	“bulmaca, bilmece” (<i>tépişmak</i> I, NECİP, 2013, 409a.)	<i>tapuzğuk</i> ED 448b.
1062.	te	dev			
1063.	tecañ	kuzen			
1064.	teg	gibi	teñ	“büyüklük küçüklük yükseklik alçaklık miktar hacim bakımından denk olması”(<i>teñ</i> , İL, II, 166a.)	<i>teg</i> ED 475a.
1065.	teğ-	değmek	tegmek	“birbirine veya bir nesneye doğrudan	<i>teg-</i> ED 476a.

				yakınlaşmak değmek” (<i>tegmek</i> , İL, II, 165a.)	
1066.	t ^h egermin ~ tegermen	değirmen	tügmen	“tahıldan un yapan alet, değirmen” (<i>tügmen</i> , İL, II, 401a.)	<i>tegirmen</i> ED 486b.
1067.	tegermennıǵ	[< tegermen+nıǵ] değirmenli	tügmenlik	“değirmenli” (<i>tügmenlik</i> , İL, II, 402b.)	
1068.	tek-	dikmek	tikmek	“iğneleyip dikerek yerleştirmek takmak” (<i>tikmek</i> , İL, II, 474a.)	<i>tik-</i> ED 476b.
1069.	t ^h eke ~ teke	erkek keçi, teke	téke	“keçi, yabani keçi” (<i>téke</i> , İL, II, 431b.)	<i>teke</i> ED 477b.
1070.	teke kokaş	ağzı büyük tepeliği olan ötücü küçük bir kuş			
1071.	tel ~ til	dil	til	“tatma, çığneme, konuşmaya yardımcı olan organ” (<i>til</i> , İL, II, 476b.)	<i>til</i> ED 489b.
1072.	telı	deli	telve	“deli, haylaz” (<i>telve</i> , İL, II, 183b.)	<i>telü</i> ED 491b. → <i>télve</i> ED 493a.
1073.	tele- ~ tela-	aramak	tilimek	“bir işin olmasını ummak istemek” (<i>tilimek</i> , İL, II, 492b.)	<i>tile-</i> ED 492a.
1074.	telık	[< tel-ık] çukur	-bk. töşük	“delinen yer, çukur, delik”	<i>telük</i> ED 498a.

				(<i>töşük</i> (I), İL, II, 360b.)	
1075.	t'elon	düz			
1076.	t'emdik	iz			
1077.	temir	demir	tömür	“işareti Fe olan kül veya beyazımsı gümüş renkli olan metal cinsi” (<i>tömür</i> , İL, II, 367a.)	<i>temir</i> ED 508b.
1078.	temir perme	demir dövme			
1079.	temtek	[< Moğ. temdeg L 798b.] iz, işaret			
1080.	temtektiğ	[< temtek+tığ] izli			
1081.	teñ	eşit, denk	teñ	“büyüklük küçüklük yükseklik alçaklık miktar hacim bakımından denk olması” (<i>teñ</i> , İL, II, 166a.)	<i>teñ</i> ED 511a.
1082.	teñel-	[< teñ+el-] denkleştirmek	teñlimek	“bir şeyi bir kimseyi düz hale getirmek, eşitlemek” (<i>teñlimek</i> , İL, II, 177b.)	<i>teñle-</i> ED 521b.
1083.	teñıl-	kör olmak			
1084.	tep	taban			
1085.	tep-	vurmak, tepmek	tepmek	“tepmek, atın çifte atması” (<i>tepmek</i> , İL, II, 113b.)	<i>tep-</i> ED 435b.

1086.	t ^h er	deri	tére	“dokunun yerleştiği ten, insan ve hayvanların derisi” (<i>tére</i> , İL, II, 420a.)	<i>teri</i> ED 531a.
1087.	terden ~ tertin ~ tartin	kurt			
1088.	tergele- ~ terkele-	[< ter-gele-] yola çıkmak, yola çıkmak için hazırlanmak; hayvanlara eşya yüklemek			
1089.	tergen	[< Moğ. terge(n) L 805a] araba			<i>tilgen</i> ED 499a.
1090.	tergenci	[< tergen+ci] arabacı			
1091.	terek	ağaç	térek	“kavak ağacı” (<i>térek</i> , NECİP, 2013, 409b.)	<i>terek</i> “kavak” ED 543a.
1092.	teriktığ	[< terik+tığ] ağaçlı	téreklik	“kavak ağaçlarıyla kaplı olan, kavak ağacı yetiştirilen” (<i>téreklik</i> , İL, II, 422a.)	<i>téreklik</i> ED 546a.
1093.	terve-	sallanmak, kımıldamak			
1094.	tes ~ tıs	diş	çiş	“insan ve gelişmiş hayvanların yeme, çiğneme ve nesneleri dişlemek için kullanılan	<i>tış</i> ED 557b.

				organı” (<i>çiş</i> , İL, II, 758b.)	
1095.	teste- ~ testi-	[< tes+te-] dişlemek, yakalamak, tutmak	çişlirmek	“yemekleri dişlerinin arasına alarak yemek” (<i>çişlirmek</i> , İL, II, 762b.)	<i>tişle-</i> ED 564b.
1096.	teylin-	göndermek			
1097.	tıkıret-	vurmak	taķildimaķ	“tak tak diye ses çıkarmak” (<i>taķildimaķ</i> , İL, II, 65b.)	
1098.	tile-	[< tıl+e-] aramak	tilimek	“bir işin olmasını ummak istemek” (<i>tilimek</i> , İL, II, 492b.)	<i>tile-</i> ED 492a.
1099.	tımsık	gaga	tumşuk	“kuşların ağızına tutuşturulmuş boynuz yapısındaki organ” (<i>tumşuk</i> , İL, II, 346b.)	<i>tumşuk</i> ED 509b.
1100.	tıyna-	[< tıy+na-] dinlemek	tıylimaķ ~ tıyşimaķ	“dinlemek” (<i>tıylimaķ</i> , İL, II, 476a.) ~ (<i>tıyşimaķ</i> , İL, II, 476a.)	<i>tıyla-</i> ED 522a.
1101.	tırığ	kaba, kalın			
1102.	tırlığ	iz, yara izi	tiriklik tatuk ~ tartuk ~ tirtik	“tirik sözcüğünün isimleşmiş hali” (tiriklik, İL, II, 457b.) “yara izi” (<i>tatuk</i> , İL, II, 12b.) ~ (<i>tartuk</i> (II), (NECİP,	<i>tirlik</i> ED 546b. → <i>tiriglik</i> “hayat, varoluş” ED 546a.

				2013, 392b.) ~ (<i>tirtik</i> , NECİP, 2013, 415a.)	
1103.	tırvaḵ ~ torvaḵ	toprak	tupraḵ	“toprak” (<i>tupraḵ</i> , İL, II, 299b.)	<i>toprak</i> ED 443a.
1104.	tıs	kazan	idiş	“törlü nesneler koymak için yapışkan çamurdan ağzı ve beli büyük alt kısmı daha küçük olarak yapılan mutfak eşyası” (<i>idiş</i> , İL, VI, 202a.)	<i>idiş</i> “fincan” ED 72a-b.
1105.	t’ıs-	aydınlattmak			
1106.	tısḵar	[< tıs+kar] dışarı	taşḵiri	“dışarı” (<i>taşḵiri</i> , İL, II, 49b.)	<i>taşḡaru</i> ED 563a.
1107.	tıstıḡ	dişli	çişlik	“dişli olan diş çıkaran” (<i>çişlik I</i> , İL, II, 762a.)	
1108.	tıt- ~ tüt- ~ tut-		tütimek	“yanmak, duman çıkarmak” (<i>tütimek</i> , İL, II, 380b.)	<i>tüt-</i> ED 451b.→ tüte- ED 452a.
1109.	tız-	yazmak	tizmaḵ	“ip, tel gibi nesnelere geçirilerek sıra hali oluşturma” (<i>tizmak</i> (II), İL, II, 462b.)	<i>tiz-</i> “dizmek” ED 572a.
1110.	tızma	[< tız-ma] yazı, yazma	tizma	“yanyana dizilen” (<i>tizma</i> , İL, II, 462a.)	
1111.	ti	deve			

1112.	tigen	diken	tiken	“bitkilerin dallarında oluşan iğnemsî tomurcuk” (<i>tiken</i> , İL, II, 470b.)	<i>tiken</i> ED 483b.
1113.	tiortotus	yirmi dört			
1114.	tiort yığırmo	on dört			
1115.	tise ~ tese	dişi	çişi	“dişi” (<i>çişi</i> , İL, II, 763a.)	<i>tişi</i> ED 560b.
1116.	tiz ~ tız	diz	tiz	“bacağın büküldüğü bacakla baldırın tutuştuğu kısım” (<i>tiz</i> , İL, II, 458b.)	<i>tiz</i> (I) ED 570b.
1117.	tiseme	üç yaşındaki koyun			
1118.	toğur-	[< toğ-ur-] doğurmak	-krş. tuğmak	“çocuğu vakti geldiğinde dünyaya getirmek” (<i>tuğmak</i> , İL, II, 338b.)	<i>toğur-</i> ED 472a.
1119.	toğ				
1120.	toğ pol-	karşılaşmak			
1121.	toğısogo	dokuzu			
1122.	toğıson	doksan	toğsan	“dokuzun on katı olan sayı” (<i>toğsan</i> , İL, II, 257b.)	<i>tokson</i> ED 473b.
1123.	toğta-	oturmak	toxtimak	“belirli bir işin, hareketin veya faaliyetin devam etmemesi” (<i>toxtimak</i> , İL,	

				II, 229b.)	
1124.	toktat-	[< Moğ. tokta- + Tü. t-] oturtmak	toxtatmak	“tohtimak eyleminin ettirgen biçimi” (toxtatmak, İL, II, 226b.)	
1125.	toqus ~ toqıs	dokuz	toqkuz	“sekizden sonra ondan önce gelen sayı” (toqkuz, İL, II, 257b.)	tokkuz ED 474b.
1126.	toqusıncı	[< toqus+ıncı] dokuzuncu	toqkuzinçi	“sırası 9 rakamı ile gösterilen sekizinciden sonra onuncudan önce gelen sayı” (toqkuzinçi, İL, II, 259a.)	tokuzunç ED 474b.
1127.	toqusotus	yirmi dokuz			
1128.	toqusyiğırmo	on dokuz			
1129.	t ^h ol-	dolmak	tolmaq	“kap kazan gibi nesneleri boş yeri kalmayacak şekilde doldurma” (tolmaq, İL, II, 277b.)	tol- ED 491a.
1130.	tolko	tilki	tülke	“uzun burunlu kızıl sarı tüyleri olan kurda benzeyen memeli hayvan” (tülke, İL, II, 407a.)	tilkü ED 498b.
1131.	tolma-	yemek			

hazırlamamak					
1132.	ton	dış giyim, kaftan, kürk	ton	“önü açık düz yakalı arkası uzun giyim” (<i>ton</i> (II), İL, II, 287b.)	<i>ton</i> ED 512b.
1133.	tonlığ	kürklü	tonluk	“giyimli” (<i>tonluk</i> , İL, I, 288a.)	<i>tonluk</i> ED 520b.
1134.	toñıs ~ tovıs	domuz	toñguz	“domuz” (<i>toñguz</i> , İL, II, 271b.)	<i>toñuz</i> ED 527b.
1135.	tor	açlık			
1136.	torğa bar-	açlıktan ölmek			
1137.	toşkan	tavşan	toşkan	“tavşan” (<i>toşkan</i> , İL, II, 245b.)	<i>tavişğan</i> ED 447a.
1138.	toz-	tıka basa tok olmak, doymak	toymak	“yiyip içmek, yemek yemek” (<i>toymak</i> , İL, II, 297a.)	<i>toq-</i> ED 451a.
1139.	tozğır-	[< toz-ğır-] doldurmak	toyğuzmak → toydurmak	“doyurmak” (<i>toyğuzmak</i> , NECİP, 2013, 422b.)→ (<i>toydurmak</i> , NECİP, 2013, 422a.)	
1140.	tozıla-	yüklemek			
1141.	tozma-	[< toz-ma-] doymamak			
1142.	tögerle-	kıvrıla kıvrıla gitmek			<i>teğir-</i> ED 485b.→ <i>tegre</i> ED 485b.
1143.	tökül-	dökülmek	tökülmek	“ <i>tökmek</i> eyleminin edilgen çatı biçimi”	<i>tökül-</i> ED 481a.

				(<i>tökülmek</i> , İL, II, 362b.)	
1144.	tört ~ tiort ~ türt	dört	töt	“üçten sonra beşten önce gelen sayı” (<i>töt</i> , İL, II, 353b.)	<i>tört</i> ED 534a.
1145.	tört-törtten	dörder dörder	tört-törttin	“dörder dörder” (<i>tört-törttin</i> , NECİP, 2013, 424a.)	
1146.	törtün vış	dörtte üç			
1147.	törtogo	dördü	-bk. töteylen	“dört kişi” (<i>töteylen</i> , İL, II, 355b.)	<i>törtegü</i> ED 537b.
1148.	törton ~ türton	[< tört+on] kırk	-bk. kırık	“onun dört katından oluşan sayı” (<i>kırık</i> , İL, IV, 399a.)	<i>kırk</i> ED 651a.
1149.	törton per	kırk bir			
1150.	törton şıkı	kırk iki			
1151.	tösencik	[< töse-ncik] döşek	-bk. töşek	“yatmak için yapılan yer, döşek” (<i>töşek</i> , İL, II, 360a.)	<i>töşek</i> ED 563b.
1152.	tude-	tükürmek	tükür-	“ağızdan tükürük, salya balgam vesaire dışarı atmak.”	<i>tükür-</i> VEWT 504a.
1153.	tuğ	hadise, olay			
1154.	tuğ pol-	karşılaşmak			
1155.	tuki	üç yaşında dana			
1156.	tukiçer	[< tuki+çer] üç yaşında			

küçük dana					
1157.	tumaga	kuzu adı			
1158.	tuḡ	kova	tuḡ	“sıvı nesneler doldurulan ağaç, teneke ve plastik gibi nesnelerden yapılan kap” (<i>tuḡ</i> , İL, II, 341a.)	
1159.	tuḡ:ak tuḡ	beyaz sedef (kadınların saçları için süs)			
1160.	tunna-	geri çekilmek, gerilemek, kararından dönmek			
1161.	t ^h us-	düşmek, oturmak	çüşmek	“yüksek bir yerden alçağa veya bir nesneyi yukarıdan aşağı doğru hareket etmesi” (<i>çüşmek</i> , İL, II, 722b.)	<i>tüş-</i> ED 560a.
1162.	tusur-	düşürmek	çüşürmek	“ <i>çüşmek</i> eyleminin oldurgan çatılı biçimi” (<i>çüşürmek</i> , İL, II, 726a.)	<i>tüşür-</i> ED 566a.
1163.	tut-	tutmak	tutmaḵ	“tutmak” (<i>tutmaḵ</i> , İL, II, 306a.)	<i>tut-</i> ED 451a.
1164.	tutul-	[< tut-ul-] tutulmak	tutulmaḵ	“ <i>tutmaḵ</i> eyleminin edilgen çatılı biçimi” (<i>tutulmaḵ</i> , İL, II, 312a.)	<i>tutul-</i> ED 456b.

1165.	tutun-	[< tut-un-] tutunmak	tutunmak	“tutmak eyleminin dönüştü biçimi” (<i>tutunmak</i> , İL, II, 312b.)	<i>tutun-</i> ED 458a.
1166.	tuttur-	[< tut-tur-] tutturmak	tutturmak	“tutturmak” (<i>tutturmak</i> , NECİP, 2013, 429a.)	<i>tutur-</i> ED 459b.
1167.	Tutukuş	özel ad			
1168.	tuy	[< Çin. dut] çift			
1169.	tuylığ	[< tuy+lığ] çift			
1170.	tuyto	eski, geçmiş (zaman)			
1171.	tuz	tuz	tuz	“yemek tuzunun genel adı” (<i>tuz</i> (I), İL, II, 330b.)	<i>tuz</i> ED 571a.
1172.	tuz-	karşılaşmak	-bk. uçrimak	“karşılaşmak” (<i>uçrimak</i> , İL, V, 709a.)	<i>tüş-</i> ED 560a.
1173.	tügete	sonra			
1174.	tüke-	sonlanmak, bitmek	tügimek	“sona ulaşmak, bitmek” (<i>tügimek</i> , İL, II, 406b.)	<i>tüke-</i> ED 479a.
1175.	tükes-	[< tüke-s-] bitmek, sona ermek			
1176.	tün	gece	tün	“akşamdan tan vaktine kadar olan vakit, gece” (<i>tün</i> , İL, II, 408a.)	<i>tün</i> ED 513a.

1177.	türt	→ tört			
1178.	türton	→ törton			
1179.	tüse-	rüya görmek	çüşmek	“rüya görmek” (<i>çüşmek</i> (I), İL, II, 727a.)	<i>tüşe-</i> ED 561b.
1180.	tüsencık	[< tüse-ncık] döşek	-bk. töşek	“yatmak için yapılan yer, döşek” (<i>töşek</i> , İL, II, 360a.)	<i>töşek</i> ED 563b.
1181.	tüstet-	[< tüste-t-] yerleştirmek			
1182.	tütün ~ tutun	[< tüt-ün] tütün	tütün	“maddeleri yanmasıyla havaya çıkan ufak zerreciklerden oluşan gaz, is” (<i>tütün</i> , İL, II, 380a.)	<i>tütün</i> ED 457b.
1183.	tüy- ~ tue-	batırmak	tüymek	“dövmek, ezmek” (<i>tüymek</i> , NECİP, 2013, 432b.)	
1184.	tüz	düz	tüz	“eğri olmayan, düz” (<i>tüz</i> , İL, II, 388a.)	<i>tüz</i> ED 571b.
1185.	tüzel-	[< tüz+el-] düzelmek	tüzmek	“ <i>tüzimek</i> eyleminin edilgen çatı biçimi” (<i>tüzmek</i> , İL, II, 390a.)	
1186.	ucın pılı	ile			
1187.	uçon	[< uç+on] otuz	-bk. ottuz	“onun üç katı olan sayı” (<i>ottuz</i> , İL, II, V, 613b.)	<i>üç</i> ED 18b. <i>on</i> ED 166b.

1188.	uçon per-	otuz bir			
1189.	uçuncul	[< uç+uncul] üçüncü	üçinçi	“ikinciden sonra gelen sırası 3 rakamıyla gösterilen sayı” (<i>üçinçi</i> , İL, V, 873b.)	<i>üçünç</i> ED 29a.
1190.	ugur	sürü	üyür	“sürü” (<i>üyür</i> , İL, V, 904b.)	<i>ögür</i> ED 112a.
1191.	ugus ~ ügüs	nehir			<i>ögüz</i> ED 119b.
1192.	uğlak ~ ulgak	keçi	oğlak	“keçinin yeni doğmuş yavrusu” (<i>oğlak</i> , İL, V, 654b.)	<i>oğlak</i> ED 84b-85a.
1193.	uhka-	koklamak			
1194.	uhkalı-	[< uhka-lı-] kokmak, koku çıkmak			
1195.	ulağ	[< ula-ğ] bağ	ulağ	“bağlamak yapıştırmak dikme gibi işlemlerde kullanılan, bağlanan” (<i>ulağ</i> , İL, V, 755b.)	<i>ulağ</i> (I) ED 136a.
1196.	ulağlığ	[< ulağ+lığ] at arabalı	ulağlık	“binek hayvanı olan, binek hayvana binen” (<i>ulağlık</i> , İL, V, 755b.)	
1197.	ulağ	yük hayvanı	ulağ	“yük tutup binmek için çalıştırılan at, eşek, katır, deve, öküz gibi binek hayvanlar”	<i>ulağ</i> (II) ED 136a.

				(<i>ulağ</i> , İL, V, 755a.)	
1198.	u ^h ldın	taban	ultañ	“ayakkabının yere değdiği kısım, basdığı yer” (<i>ultañ</i> , İL, V, 756b.)	<i>uldañ</i> “ayak tabanı” ED 131b.
1199.	ulus	[< Moğ. ulus L 873b] halk	ulus	“millet, halk” (<i>ulus</i> , İL, V, 759a.)	<i>ulus</i> ED 151b. → <i>uluş</i> ED 152b-153a.
1200.	ulus	pay hisse	ülüş	“paylaşılan kısım, bölüm” (<i>ülüş</i> , İL, V, 894a.)	<i>ülüş</i> ED 153a.
1201.	un-	görünmek, gözükmek, çıkmak, göstermek	ünmek	“filizlenip kök salmak bitkilerin yer üstüne çıkması” (<i>ünmek</i> , İL, V, 902b.)	<i>ün-</i> ED 169a.
1202.	undu-	unutmak	untu-	“akıldan çıkıp gitmek, unutmak” (<i>untu-</i> , İL, V, 763b.)	<i>unit-</i> ED 179b.
1203.	undun	doğu			
1204.	undur-	[< un-dur-] büyütmek, yetiştirmek, çıkmak, çıkarmak	ündürmek	“ünmek eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (<i>ündürmek</i> , İL, V, 901a.)	<i>üntür-</i> ED 181a.
1205.	unşı-	[< Moğ. unşı- L 877a] okumak			
1206.	unşıt-	[< unşı-t-] okutmak			
1207.	uñ	sağ, doğru	oñ	“vücut alından kasıklara kadar ikiye	<i>oñ</i> ED 166b.

				bölündüğünde akciğerin olduğu taraf” (oη, İL, V, 665b.)	
1208.	ur- ~ or-	koymak, yerleştirmek	urmak	“kol veya bir nesneyle darp etmek” (urmak, İL, V, 723b.)	ur- ED 194b.
1209.	uruğ ~ oruğ	soy, nesil	uruk	“bir atadan gelen kişiler; evlat kardeş” (uruk, İL, V, 726b.)	uruğ ED 214b.
1210.	uruk	kement			uruk (I) ED 215a.
1211.	us-	susamak	ussimak	“susamak” (ussimak, İL, V, 744b.)	us- (I) ED 241a.
1212.	usta-	benzemek	-bk. oxşimak	“başka bir insan veya nesnenin hareketini veya ona ait bir ize sahip olması, hareket veya ize sahip olan kişiyi hatırlatması” (ohşimak, İL, V, 624a.)	
1213.	ustas-	[< usta-s-] benzeşmek	oxşaşmak	“belirli bir iz, hareket veya vasfa sahip olan kişinin ikinci bir nesneye benzetilmesi” (ohşaşmak, İL, V, 623b.)	
1214.	uşuak ~ uhşak	ufak	uşşak	“her bir bölümü,	uvak ED 8b. → uvşak ED

	~ ohşak			parçası, tanesi aşırı küçük” (<i>uşşak</i> , İL, V, 746a.)	16a.
1215.	uşku	keçi	öçke	“keçi” (<i>öçke</i> , İL, V, 798b.)	<i>eçkü</i> ED 24b.
1216.	uttur ~ u ^h ltur	önünde, karşısında	uttur	“bir nesnenin karşısı ön tarafı, düz” (<i>uttur</i> , İL, V, 701b.)	
1217.	uz	kendi, öz	öz	“başkalarında n ayrı iş hareket yapan şahıs için kullanılan sözcük” (<i>öz</i> , İL, V, 810a.)	<i>öz</i> (I) ED 278a.
1218.	uz-	kesmek	üzmek	“güç kullanarak bir nesneyi tamamıyla ayırmak, bölmek” (<i>üzmek</i> (I), İL, V, 878a.)	<i>üz-</i> ED 279b.
1219.	uza-	uzamak	uzarmak	“uzunluğu boyu artmak, uzamak” (<i>uzarmak</i> , İL, V, 732b.)	<i>uza-</i> ED 281a.
1220.	uzak ~ ozağ	[< uza-k] uzak	uzağ	“arası uzun, uzak” (<i>uzağ</i> , İL, V, 733a.)	<i>uzak</i> ED 283a.
1221.	uzğan	[< uz-ğan] kesik	-krş. üzük	“kesilen, kesik” (<i>üzük</i> (I), İL, V, 879a.)	
1222.	uzğan-	uykudan uyanmak, uyanık kalma, uyumamak			<i>oğun-</i> ED 62a.

1223.	uzı- ~ uzu-	uyumak	uxlimak	“uyumak” (<i>uxlimak</i> , İL, V, 716b.)	<i>uğı</i> - ED 42b.
1224.	uzıt- ~ uzut-	uyutmak	-bk. uxlatmak	“ <i>uxlimak</i> eyleminin oldurgan çatılı biçimi” (<i>uxlatmak</i> , İL, V, 716a.)	<i>uğıt</i> - ED 45a.
1225.	uzuğı	uyku	uyku	“hareket süresinin beyinin dış dokusunun alt kısımlara doğru daraldığı fizyolojik durum” (<i>uyku</i> , İL, V, 774b.)	<i>uyku</i> ED 271a. → <i>uğık</i> ED 46b.
1226.	uzun	[< uza-n] uzun	uzun	“boyu önüne göre uzun, aralığı uzak” (<i>uzun</i> , İL, V, 735a.)	<i>uzun</i> ED 288b.
1227.	up. uzun	upuzun			
1228.	ü	ev	öy	“yaşamak veya çeşitli kurum kuruluş ve ona benzer yerleşmeler içi hazırlanan imaret, bina” (<i>öy</i> , İL, V, 859a.)	<i>ev</i> ED 3b.
1229.	üçon	[< üç+on] otuz	-bk. ottuz	“onun üç katı olan sayı” (<i>ottuz</i> , İL, II, V, 613b.)	üç ED 18b. on ED 166b.
1230.	üçon şike	otuz iki			
1231.	üçon vış	otuz üç			
1232.	üçığırmo	on üç			

1233.	üçüncü	[< üç+üncü] üçüncü	üçinçi	“ikinciden sonra gelen sırası 3 rakamıyla gösterilen sayı” (<i>üçinçi</i> , İL, V, 873b.)	<i>üçünç</i> ED 29a.
1234.	ün-	kırmak, parçalamak	ünmek	“filizlenmek, kök çıkmak, (tohum ve bazı bitkilerin) yeryüzüne çıkması” (<i>ünmek</i> , İL, IV, 902b.)	<i>ün-</i> “yükselmek” ED 169a-b.
1235.	ünçi	[< Çin. 真珠zhen zhu] küçük mercan	ünçe	“inci” (<i>ünçe</i> , İL, V, 899b.)	<i>inçü</i> ED 173b. → <i>yinçü</i> ED 944b.
1236.	ündür- ~ ündür-	[< ün-dür-] büyütmek, yetiştirmek, çıkarmak, kırmak	ündürmek	“ünmek eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (<i>ündürmek</i> , İL, V, 901a.)	
1237.	ürgen- ~ yörgen- ~ yürgen-	[< ögür+e-n-] öğrenmek	ögenmek	“bir iş ve hareketin yolunu, usulünü, bilgi tecrübe, yetenek gibi yollarla benimsemek, öğrenmek” (<i>ögenmek</i> , İL, V, 838b.)	<i>öğren-</i> ED 144b.
1238.	ürget- ~ yürget-	[< ögür+e-t-] öğretmek	ögetmek	“birine bir iş hareketi yapma usulünü, yolunu kaidelerini ve kurallarını anlatmak” (<i>ögetmek</i> , İL, V, 838a.)	<i>öğret-</i> ED 114a.

1239.	üş ~ uş ~ vış	üç	üç	“ikiden sonra dörtten önce gelen sayı” (<i>üç</i> , İL, V, 865a.)	<i>üç</i> ED 18b.
1240.	üş-üşten	üçer üçer			
1241.	üşotus	yirmi üç			
1242.	üz-	yırtmak, kopartmak	üzmek	“güç kullanarak bir nesneyi tamamıyla ayırmak, bölmek” (<i>üzmek</i> (I), İL, V, 878a.)	<i>üz-</i> ED 279b.
1243.	üzge	[< üz+ge] başka	özge	“kendinden başka olan kişi” (<i>özge</i> , İL, V, 823a.)	<i>özge</i> ED 285b.
1244.	vanza	[< Çin. 王子wang zi] hükümdarın oğlu, prens			
1245.	vaṇ	[< Çin. 王wang] prens	vaṇ	“han, padişah” (<i>vaṇ</i> , İL, VI, 19a.)	
1246.	var-	varmak	barmaḳ	“bulunduğu yerden gitmek, uzaklaşmak” (<i>barmaḳ</i> (II), İL, I, 340a.)	<i>bar-</i> ED 354a.
1247.	vasa	vosa < polsa: olsa	bolsa	“ <i>bolmak</i> (I) eyleminin şartı” (<i>bolsa</i> , İL, I, 473b.)	
1248.	vu	[< Çin. 五wu] beş, beşinci	vu → vu padişahlığı	“şimdiki jiangsu eyaletinin güneyi 40	

1249.	vucin	ile, aracılığıyla			
1250.	vula-	boğulur gibi olmak			
1251.	vulalı-	[< vula-lı-] nefesi kesilmek, boğulur gibi olmak			
1252.	vulın	aracılığıyla, yardımıyla			
1253.	vuş	üç			
1254.	xan	nerede, nasıl	ķéni	“bir nesnenin nerede olduğunu sormak için kullanılan sözcük” (<i>ķéni</i> , İL, IV, 383a.)	<i>kañu</i> ED 632.
1255.	xanı-	kaçmak, sıvışmak, düşmek			
1256.	xar	bozuk, pis			
1257.	xargal	[< Moğ. arğal L 52a] gübre tabakası			
1258.	xaya	avuç içi	-bk. alıķan	“elin iç kısmı” (<i>alıķan</i> , İL, I, 178b.)	<i>aya</i> (I) ED 267a.
1259.	xayza	[< Çin. 海子hai zi] göl			
1260.	xorğı-	kaynamak			
1261.	xorgıt-	[< xorğı-t-] kaynatmak			
1262.	xorve	taş sapan			

1263.	xosa	[< Çin. 伙huo (?)] hep birlikte, pek çok kez			
1264.	xu	[< Çin. 好hao] iyi			
1265.	xu tavar	değerli ipek kumaş			
1266.	xulu	çardak			
1267.	ya	işte, iyi	ya	“benzer veya ayrı cümlelerden birini tercih etmek için kullanılan bağlaç” (ya (II), İL, VI, 395a.)	ya (II) ED 869a.
1268.	yaGın-	örtünmek			
1269.	yaGıncık	[< yaGın-cık] kapak			
1270.	yağ	yağ	yağ	“hayvanların organizmasınd a veya bazı bitki tohumundan elde edilen sıvı veya katı olan organik madde” (yağ, İL, VI, 459b.)	yağ ED 895a.
1271.	yağ-	yağmak	yağmak	“üstüne düşmek, dökülmek” (yağmak, İL, VI, 467b.)	yağ- ED 896a.
1272.	yağan	fil	- Bk. pil	“kulağı büyük, burnu uzun ağzının kenarlarında dış olan	yağan ED 904a.

				seyrek tüyleri olan kalın derili karadaki en büyük memeli hayvan (<i>pil</i> , İL, I, 800a.)	
1273.	yağdır-	[< yağ-dır-] yağmur yağdırmak	yağdurmak	“yağmak eyleminin ettirgen çatı biçimi” (<i>yağdurmak</i> , İL, VI, 463b.)	
1274.	yağım	[< yağ-ım] yağış	yéğın	“atmosferden yeryüzüne katı veya sıvı halde düşen su” (<i>yéğın</i> , İL, VI, 713b.)	-krş. <i>yağış</i> ED 908a.
1275.	yağla- ~ yalğa-	yalamak	yalımak	“bir nesneyi dil vasıtasıyla ağza almak” (<i>yalımak</i> (I), İL, VI, 494a.)	<i>yalğa-</i> ED 926b.
1276.	yağmır	yağmur	yamğur	“buluttan düşen su damlacıkları” (<i>yamğur</i> , İL, VI, 503b.)	<i>yağmur</i> ED 903b- 904a.
1277.	yakta-	[< yağ+ ta-] tereyağ sürmek	yağlımak	“yağ sürmek” (<i>yağlımak</i> , İL, VI, 467a.)	yağla- ED 902b.
1278.	yalığ	bulaşık suyu			
1279.	yalın	alev, ateş	-bk. yalkun	“yanıcı ot, ışık yanıcı olan her şey” (<i>yalkun</i> , İL, VI, 487a.)	<i>yalın</i> ED 929b.
1280.	yalna-	parlamak, parıldamak	-bk. yalıldımak	“ışık saçmak, parıldamak” (<i>yalıldımak</i> , İL, VI, 493b.)	<i>yalına-</i> ED 932a.
1281.	yalvar-	yalvarmak,	yalvurmak	“alçak	<i>yalvar-</i> ED

		rica etmek		gönüllükle istemek, yalvarmak” (yalvurmak, İL, VI, 491a.)	920b.
1282.	yama-	yamamak	yamimak	“bir nesnenin yırtılan delinen kısımlarını onarma, bütünleştirme” (yamimak, İL, VI, 505a.)	yama- ED 934b.
1283.	yamak	yamalık	yamak	“bir nesnenin yırtılan veya kesilen tarafı için hazırlanan parça” (yamak, İL, VI, 495b.)	yamağ ED 935b.
1284.	yamalığ	[< yama+lığ] yamalı	yamaklık	“yama sahibi olan” (yamaklık, İL, VI, 496b.)	yamağlığ ED 936a.
1285.	yañci	öyle			
1286.	yañGıs ~ yasñkıs	yalnız	yalğuz	“ortağı olmayan, yalnız, yegane” (yalğuz, İL, VI, 485a.)	yalğus ED 930b-931a.
1287.	yañza	[< Çin. yangzi] biçim, görünüş	yañza	“bir nesnenin şekli, türü” (yañza, İL, VI, 475a.)	
1288.	yañı ~ yaña	yeni	yéñi	“tamamı kullanılmamış yakında yapılmış olan” (yéñi, İL, VI, 723a.)	yañı ED 943b.
1289.	Yanqıssak	özel ad			

1290.	yar-	yarmak	yarmağ	“yarmak” (NECİP, 2013, 460b.)	yar- ED 954b.
1291.	yara-	uymak, yakışmak	yarımağ	“uygun, uyumlu olmak, uyuşmak” (<i>yarımağ</i> , İL, VI, 442b.)	yara- ED 956a.
1292.	yarda-	yardım etmek	-bk. yardım kılmağ	“yardım etmek” (<i>yardem kılmağ</i> , İL, VI, 432a.)	
1293.	yardas-	[< yarda-s-] karşılıklı yardım etmek	yardemleşmek	“yardımlaşma k, yardım etmek” (<i>yardemleşme k</i> , İL, VI, 435b.)	
1294.	yarığ	[< yar-ık] açık	yérığ	“nesnelerin belli sebeplerden dolayı yarılan açılan yeri” (<i>yérığ</i> , İL, VI, 693a.)	yaruk (I) ED 962b.
1295.	yarlı-	[< yar-lı-] yarmak, kesmek	yérılmağ	“ <i>yarmağ</i> I eyleminin edilgen çatılı biçimi” (<i>yérılmağ</i> , İL, VI, 693b.)	yarıl- ED 967b.
1296.	yas	genç; yaş, yıl	yaş	“yaşlı olmayan, genç” (<i>yaş</i> (I), İL, VI, 452a.)	yaş ED 975b.
1297.	yas kiçig	tecrübesiz genç adam			
1298.	yas-	gizlenmek, saklanmak			yas- ED 973b.

1299.	ayasa-	[< yas+a-] filanca yaşta olmak	yaşımak	“belli bir zaman hayatı sürdürmek” (<i>yaşımak</i> , İL, VI, 458b.)	<i>yaşa-</i> ED 976b.
1300.	yasat-	[< yasa-t-] büyütmek	yaşatmak	“ <i>yaşımak</i> eyleminin ettirgen çatı biçimi” (<i>yaşatmak</i> , İL, VI, 455a.)	
1301.	yasdık	yastık	yastuk	“içine pamuk gibi yumuşak şeyler konulan yattığında baş kısmı konulan dört köşeli eşya” (<i>yastuk</i> , İL, VI, 450a.)	<i>yastuk</i> ED 974b.
1302.	yasıl	yeşil	yéşil	“yeşil” (<i>yéşil</i> , İL, VI, 709b.)	<i>yaşıl</i> ED 978a.
1303.	yap / yav yasıl	yemyeşil			
1304.	yasılimisrek	[< yasıl+ imisrek] yeşilimsi			
1305.	yastancık	[< yastan-cık] yastık			
1306.	yaş	yaş, göz yaşı	yaş	“gözlerden akan renksiz sıvı, yaş” (<i>yaş</i> III, İL, VI, 454b.)	<i>yaş</i> ED 975b- 976a.
1307.	yata-	[< Moğ. yada- L 422a] yapamamak	yadimak	“zayıflamak” (<i>yadimak</i> , İL, VI, 424a.)	<i>jāda-</i> VEWT 177a.
1308.	yavtal	[< Moğ. yada- yabudal L 420b- 521a] iş			
1309.	yavtallığ	[< yavtal+lığ] iş sahibi			

1310.	yaxşı	güzel	yaxşı	“iyi, kötünün tersi” (<i>yaxşı</i> , İL, VI, 413b.)	<i>yaxşı</i> ED 908a.
1311.	yaxşıgo	[< yaxşı+go] iyice, güzelce			
1312.	yaz- I	açmak, yaymak, sermek	yazmaq, krş. yaymaq	“yaymak, sermek” (<i>yazmaq</i> (II), NECİP, 2013, 462b.), (<i>yaymaq</i> , İL, VI, 536a.)	<i>yad-</i> ED 883b.
1313.	yaz- II	günah işlemek, yanılmak, hata etmek	-bk. xatalaşmaq	“hata yapmak, azmak, yanılmak” (<i>xatalaşmaq</i> , İL, 796a.)	<i>yaz-</i> (2) ED 983b.
1314.	yazağ	yaya	yayak	“ulaşım (aracı) olmayan, atsız, kendi ayağıyla, piyade” (<i>yayak</i> , İL, VI, 534a.)	<i>yadağ</i> ED 887a.- 888b.
1315.	yazmaq	[< yaz-mak] az yağda kızartılmış börek, pide			
1316.	yem	ilaç	em	“çiçek hastalığı ve bazı başka hastalıkların önünü almak için deri yoluyla verilen sıvı” (<i>em</i> , İL, I, 299b.)	<i>em</i> ED 155a.
1317.	yem ~ yum	pantolon	şim → iştan	(<i>şim</i> , İL, III, 853b.) → “vücudun alt kısımına	<i>üm</i> ED 155b.

				giyilen giysi; pantolon (<i>iştan</i> , İL, VI, 276a.)	
1318.	yentık	kenar			
1319.	yepepe	(ünlem) kurdun uluması			
1320.	yer	yer	yer	“güneş sistemindeki üçüncü gezegen dünya” (<i>yer</i> , İL, VI, 541b.)	<i>yér</i> ED 954a.
1321.	yer-	erimek	érimek	“ısı ve sıcaklık sonucun katı nesnelerin sıvı hale dönmesi” (<i>erimek</i> , İL, VI, 80a.)	<i>erü-</i> ED 198a.
1322.	yerlı-	patlamak			
1323.	yerlık	kabir, mezar	yerlik	“ölen adamı gömmek için hazırlanan yer” (<i>yerlik</i> (II), İL, VI, 560a.)	
1324.	yet	et → e ^{ht}			
1325.	yet-	varmak, gelmek, ulaşmak	yetmek	“belirlenen yere, mekana ulaşmak, varmak” (<i>yetmek</i> , İL, VI, 540a.)	<i>yét-</i> (II) ED 884b.
1326.	ye ^{ht} -	→ yet-			
1327.	yetir-	[< ye-tir-] yedirmek	yédürmek	“yedirmek” (<i>yédürmek</i> , NECİP, 2013, 464a.)	<i>yétür-</i> (1) ED 892b.
1328.	yetis-	[< yet-is-]	yétişmek	“yetmek	<i>yétiş-</i> ED

		yetişmek		eyleminin işteş çatılı biçimi” (<i>yėtişmek</i> , İL, VI, 689b.)	894a.
1329.	yetistir-	[< yet-is-tir-] yetiştirmek, ulaştırmak	yėtiştürmek	“ <i>yėtişmek</i> eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (<i>yėtiştürmek</i> , İL, VI, 689a.)	
1330.	ye ^h tkir- ~ e ^h tkir-	[< ye ^h t-kir-] ~ [< e ^h t-kir-] yetiştirmek	yetküzmek	“yetmek fiilinin mecburi derecesi” (<i>yetküzmek</i> , İL, VI, 539b).	
1331.	yeton	[< yeti+on] yetmiş	-bk. yetmiş	“onun yedi katı olan sayı” (<i>yetmiş</i> , İL, VI, 541a.)	<i>yétmiş</i> ED 891b.
1332.	yey	yaz	yaz	“5 Mayıs’tan 6 ağustosa kadar olan vakit; ilkbahardan önce güzden sonra gelen dört mevsimden biri” (<i>yaz</i> , İL, VI, 443b.)	<i>yay</i> ED 980a.
1333.	yeyin	[< yey+in] yazın			
1334.	yıg- ~ yık-	yığmak	yiğmak	“bir yere toplamak, birleştirmek” (<i>yiğmak</i> , İL, VI, 759a.)	<i>yığ-</i> ED 897a.
1335.	yığaş	ağaç	yağaç	“ağaç” (<i>yağaç</i> , İL, VI, 460b.)	<i>yığaç</i> ED 899a. → ığaç ED 79b.
1336.	yığaş moğaş	ağaç			

1337.	yığaşıcı	[< yığaşı+çı] marangoz	yağaççı	“ağaçtan her türlü nesneler yapan usta” (<i>yağaççı</i> , İL, VI, 462b.)	
1338.	yığın	yığın; yumak (yılan için)	yığın	“kişilerin belirli bir konu hakkında fikirleşip karara varan yığılış, meclis” (<i>yığın</i> , İL, VI, 762b.)	<i>yığın</i> ED 904a.- b.
1339.	yığırmo	yirmi	yigirme → jigirme	(<i>yigirme</i> , NECİP, 2013, 468a.) → “yirmi” (<i>jigirme</i> , NECİP, 2013, 182a.)	<i>yégirmi</i> ED 915b.
1340.	yığla- ~ yığla- ~ yılge-	[< yığ+la-] ağlamak	yığlimak	“gözyaşı akıtmak, ağlamak” (<i>yığlimak</i> , İL, VI, 758b.)	<i>yığla-</i> ED 942b. → <i>ığla-</i> ED 85b.
1341.	yığlas-	[< yığla-s] ağlaşmak	yığlaşmak	“yığlimak eyleminin işteş çatılı biçimi” (<i>yığlaşmak</i> , İL, VI, 758a.)	<i>ığlaş-</i> ED 86a.
1342.	yıl I	yıl	yıl	“dünyanın bir kere güneş etrafında dönmesiyle oluşan vakit” (<i>yıl</i> , İL, VI, 773b.)	<i>yıl</i> ED 917a.
1343.	yıl II	yel, rüzgar	yel	“havanın akış hareketi, rüzgar” (<i>yel</i> , İL, VI, 570a.)	<i>yél</i> ED 916b.
1344.	yılan	yılan	yılan	“yılan” (<i>yılan</i> , <i>yılan</i> ED	

				İL, VI, 774a.)	930a.
1345.	yıltıs I	kök	yiltiz	“ağaçların, bitkilerin kökü” (<i>yiltiz</i> , İL, VI, 775a.)	<i>yıltız</i> ED 922b.
1346.	yıltıs II	yıldız	yultuz	“gökyüzünde güneş ve aydan başka olan parlak gök cismi” (<i>yultuz</i> , İL, VI, 624b.)	<i>yultuz</i> ED 922b.
1347.	yınak	yanak	yaṇak	“kulakların önünde kıl çıkan yer” (<i>yaṇak</i> (II), İL, VI, 473b.)	<i>yaṇak</i> ED 948b.
1348.	yır	şarkı	ır → cir	“melodi, şarkı” (<i>ır</i> (II), İL, VI, 204b.) → (<i>cir</i> , İL, II, 594a.)	<i>yır</i> ED 954b. → <i>ır</i> (I) ED 192b.
1349.	yır yırlama	şarkı söyleme			
1350.	yırcı	[< yır+ci] şarkıcı	ırçi	“şarkıcı” (<i>ırçi</i> , İL, VI, 206b.)	
1351.	yırla-	[< yır+la-] söylemek	irlimaḵ	“şarkı söylemek” (<i>irlimaḵ</i> , İL VI, 212a.)	<i>ırla-</i> ED 230a.
1352.	yırlas-	[< yırla-s-] (karşılıklı) şarkı söylemek			
1353.	yiğ	hafif	yeṅgil veya yénik	“hafif” (yeṅgil, İL, VI, 568a.) ~ (yenik, İL, VI, 738b.)	<i>yég</i> ED 909b.
1354.	yiğ-e-	[< yiğ+e-] hafiflemek	-bk. yéniklimek	“hafiflemek” (<i>yéniklimek</i> , İL, VI, 741b.)	

1355.	yiğış	[< yi-ğış] yenecek şey			
1356.	yiğit	yiğit	yigit	“er, erkek” (<i>yigit</i> , İL, VI, 768a.)	<i>yigit</i> ED 911b.
1357.	yılanıñ	[< yılan+nıñ] yılanlı	yılanlık	“yılanların mekânı yılanların çok olduğu yer” (<i>yılanlık</i> , İL, VI, 775b.)	krş. <i>yılan</i> ED 930a.
1358.	yılım	yağ; tutkal	yélim	“ağaçların dal veya budaklarından çıkan bir çeşit yapıştırıcı madde” (<i>yélim</i> , İL, VI, 732b.)	<i>yelim</i> ED 929a.
1359.	yılımle- ~ yilemna-	[< yılım+le-] yağlamak; tutkallamak	yélimlimak	“yapıştırıcı sürmek” (<i>yélimlimak</i> , İL, VI, 733a.)	<i>yelimle</i> (I)- ED 929a.
1360.	yimit-	bir araya toplanmak			<i>yomit-</i> ED 935a.
1361.	yimin	[< Çin. 一般yiban] iyi, bütün			
1362.	yimsa-	kullanmak			
1363.	yıñ	yen, kol	yeñ	“giysinin kol kısımları” (<i>yeñ</i> , İL, VI, 566b.)	<i>yéñ</i> ED 940b.
1364.	yıñne	iğne	yıñne	“demir gibi metallerden yapılan bir tarafı sivri diğer tarafı ise kalın ve ip geçirilmek için deliği olan bir dikiş	<i>igne</i> ED 110a.

				aleti (<i>yiğne</i> , İL, VI, 771b.)	
1365.	yiğni-	elemek	eglimek → iğlimak	(<i>egle-</i> , Scwarz, 1992, 302a.) → “seçmek, ayırmak” (<i>iğlimak</i> , İL, V, 337a.)	<i>elge-</i>
1366.	yiğır	akşam, gece			<i>iğir</i> ED 188b.
1367.	yirgo	iyi			
1368.	yiriğ	irin	yiriğ	“reaksiyon olan yerde ölen doku veya ak kan hücrelerini şekillendiren açık yeşil renginde koyu sıvı” (<i>yiriğ</i> , İL, VI, 755b.)	iriğ ED 233a.
1369.	yit-	varmak, ulaşmak			
1370.	yiti ~ yıtı	yedi	yette	“altıdan büyük sekizden küçük tam sayı” (<i>yette</i> , İL, VI, 537a.)	<i>yétti</i> ED 886a.
1371.	yitıncı	[< yıtı+ncı] yedinci	yettinçi	“sırası 7 rakamıyla gösterilen altıncıdan sonra sekizinciden önce gelen sayı” (<i>yettinçi</i> , İL, VI, 538b.)	<i>yétinç</i> ED 892a.
1372.	yitiotus	yirmi yedi			
1373.	yityiğirmo	on yedi			
1374.	yiton dört	yetmiş dört			

1375.	yivat-	yiyp bitirmek			
1376.	yiz I ~ yez	iz	iz	“ayak ile bastığında veya nesnenin yüzünü çizdiğinde yazdığında ortaya çıkan belge, iz” (iz, İL, VI, 214a.)	iz ED 277a.
1377.	yiz II	Çin kumaşı (keten bezi)			
1378.	yiz samtsı	Çin kumaşı			
1379.	kork-yiz-	korkmak, çekinmek			
1380.	yogun ~ yogın	kalın	yoğan	“yeri geniş, büyük” (yoğan, İL, VI, 595b.)	yoğun ED 904b.
1381.	yoğurt	yoğurt	-bk. kətik	“sütün suyu çekildikten ve mayalandıktan sonra oluşan ekşi kolay içimlik” (kətik, İL VI, 372a.)	yuğrut ED 905b.
1382.	yok	yok	yok	“mevcut değil varın tersi” (yok, İL, VI, 597b.)	yok (I) ED 895b.
1383.	yoğa-	[< yok+a-] yoksullaşmak			
1384.	yol	yol	yol	“insan veya taşıtların gidilmesi için yapılan uzun yer bölümü” (yol, İL, VI, 601a.)	yol ED 917a.

1385.	yola	kandil			<i>yula</i> ED 919a.
1386.	yorım	kaftan			
1387.	yorımçi	örümcek	ömüçük	“eklembacaklı lardan bir hayvan türü” (<i>ömüçük</i> , İL, V, 855b.)	<i>örümçek</i> ED 231b.
1388.	yorlı-	dolaşmak, dönmek	yürülmek	“ <i>yürmek</i> eyleminin edilgen çatı biçimi” (<i>yürülmek</i> , İL, VI, 663a.)	
1389.	yotag	yünden ip			
1390.	yörek ~ örek	yürek	yürek	“insan veya gelişmiş hayvanların bedenine kan pompalayan organ” (<i>yürek</i> , İL, VI, 647b.)	<i>yürek</i> ED 965a.
1391.	yörli-	görünmek, ortaya çıkmak			
1392.	yörme	[< yör-me] örgü (saç)	örme	“örülen, örülmüş” (<i>örme</i> , İL, V, 806a.)	<i>örme</i> ED 231b.
1393.	yöt	at			
1394.	yu ~ yü	ev			
1395.	yu-	yıkamak	yumak	“pis şeyleri suyla temizlemek, yıkamak” (<i>yumak</i> , İL VI, 629a.)	<i>yu-</i> ED 870a-b.
1396.	yuğun	büyük			
1397.	yuğur	Uygur	uyğur	“Uygur adı ile bilinen millet	

				ve o milletten olan kişi” (<i>uyğur</i> , İL, V, 773a.)	
1398.	yulkal-	(< yul-up +kal-< ölüp+kal) ölmek			
1399.	yulug	[< yul-ug] ölü	ölük	“hayatı tükenen kişi, cansız beden, ölü” (<i>ölük</i> , İL, V, 851a.)	<i>ölüg</i> ED 142a.
1400.	yulur-	[< yul-ur-] öldürmek, çarpıp ezmek			
1401.	yum-	yummak	yummağ	“yummak” (<i>yummağ</i> , İL, VI, 633a.)	<i>yum-</i> ED 934a.
1402.	yumtar-	toplamak			
1403.	yun	yün	yun	“koyun, keçi, deve gibi hayvanların derisinden kırpılarak elde edilen malzeme” (<i>yun</i> , İL, VI, 623a.)	<i>yun</i> ED 941b.
1404.	yunak	[< yun+a+k] keçe			
1405.	yuntak	[< yunt+ak] at gübresi			<i>yundak</i> ED 47a.
1406.	yur	güney			<i>yır</i> “kuzey “ ED 954b.
1407.	yurt	ev	yurt	“halkın toplanıp yaşam sürdüğü yer” (<i>yurt</i> , İL, VI, 613a.)	<i>yurt</i> ED 958a- b.

1408.	yut ~ yot	at			yunt ED 946a-b.
1409.	yutçı	at çobanı, seyis			
1410.	yuter-	[< yu-ter-] yıkamak			
1411.	yuzuk	[< yuz-uğ] Tanrıya adama			ıduk ED 46a.
1412.	yuzuk sal-	Tanrıya adamak			
1413.	yüden-	çekmek			
1414.	yüdır- ~ yüdür	öksürmek	yötelmek	“öksürmek” (yötelmek, İL, VI, 638b.)	
1415.	yüdurık	[< yüdür-ık] öksürük	yötel	“öksürük” (yötel, İL, VI, 638b.)	yötül ED 889b.
1416.	yüğış	bulaşık sünger	yuguç	“mutfak takımlarını yıkayan paçavra”	
1417.	yül-	ölmek	ölmek	“hayatını tüketmek, ölmek” (ölmek, İL, V, 849a.)	öl- ED 125a.
1418.	yülür-	[< yül-ür-] öldürmek	öltürmek	“ölmek fiilin oldurgan çatılı biçimi” (öltürmek, İL, V, 845a.)	-krş. ölür- ED 151a.
1419.	yünyî, yunze	kolay	oñay	“zor güç olmayan, kolay” (oñay, İL, V, 667b.)	oñay ED 191b.
1420.	yür	balık			
1421.	yürık	uzak	yırağ	“yakın	ırak ED 214a-

				olmayan, uzak” (<i>yırak</i> , İL, VI, 748b.)	b.
1422.	yüs ~ yıs ~ yüz	kötü	yavuz	“merhametsiz, şefkatsiz, kaba rezil, yırtıcı” (<i>yavuz</i> , İL, VI, 532b.)	<i>yavız</i> ED 881b - 882a.
1423.	yüvat- ~ yoat-	utanmak, çekinmek	uyatmak → uyalmak	(<i>uyatmak</i> , İL, V, 772b.) → “utanmak” (<i>uyatmak</i> , İL, V, 772b.)	<i>uvutlan-</i> ED 10a.
1424.	yüvatkış	[< yüvat-kış] utanç	-bk. uyat	“utanç” (<i>uyat</i> , İL, V, 771a.)	<i>uvut</i> ED6b.
1425.	yüy	ev	öy	“yaşamak veya çeşitli kurum kuruluş ve ona benzer yerleşmeler içi hazırlanan imaret, bina” (<i>öy</i> , İL, V, 859a.)	<i>ev</i> ED 3b.
1426.	yüz I	üzeri, üzerine			<i>üz</i> ED 279b.
1427.	yüz II ~ yöz	yüz (sayı)	yüz	“onun on katında oluşan sayı” (<i>yüz</i> (I), İL, VI, 664a.)	<i>yüz</i> (I) ED 983a.
1428.	yüz sākıs	yüz sekiz			
1429.	yüz III	yüz, beniz	yüz	“insanların göz burun gibi organlarının olduğu yer” (<i>yüz</i> (II), İL, VI, 664a.)	<i>yüz</i> (II) ED 983a.
1430.	yüzdiğ	yüzlü	yüzlük	“yüzü olan” (yüzlük (<i>yüzlük</i> (I), İL, VI, 673b.)	
1431.	Zona	özel ad, kadın			

		adı
1432.	zuñce	özet
1433.	zuñcele-	[< zuñce+le-] özetlemek
1434.	zur	Çin. (?) “Zur” meyvesi, yemişi

Yukarıda verilen tablodaki madde başlarını adlar, sayılar, sıfat, zarf, edat, bağlaç ünlem, ikilemeler ve eylemler başlığı altında sınıflandırılmıştır.

4.4. Sözcük Varlığı

4.4.1. Adlar

SUyg. ānısı “o, öteki” = **YUyg.** anısı “ana ‘ona’ sözcüğünün şahıs eki almış hali” (*anısı*, İL, I, 195a.) = **ET** -krş. *an* (ED 165b. → *ol* (ED 123a- 124b.)

SUyg. aça “baba” = **YUyg.** aça “doğan kardeşler arasından büyük olan kız” (*aça* (I), İL, I, 31a.) = **ET** *eçe* (ED 20a.)

SUyg. açığ “acı, ekşi” = **YUyg.** aççık “acı” (*aççık*, İL, I, 32b.) = **ET** *açığ* (ED 21b.)

SUyg. açık (< aç-ık) “açık” = **YUyg.** éçik ~ oçuk (ii.) “açık” (*éçik*, İL, VI, 72b; *oçuk*, İL, V, 619a.) = **ET** *açuk* (ED 22b.)

SUyg. ağa II kız ağa: kayımpeder = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. ağa III zehir yoğurt praşt işke aga sal “yoğurtlu içeceğe zehir koy” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. ağı “zehir” krş. ağa III = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. ağıl “ağıl, avlu” = **YUyg.** éğil “at eşek katır gibi hayvanların bakıldığı barınak” (*éğil*, İL, VI, 94a.) = **ET** ağıl (ED 83b.)

SUyg. ağıllı “aynı köyden; avlulu” = **YUyg.** - = **ET**

SUyg. ağımsrek (< ak+ımsrek) “beyazımsı” = **YUyg.** -bk. akçe, akşil, akuş → akuş “beyazımsı” (akçe, NECİP, 2013, 7a.), (*akşil*, NECİP, 2013, 7b.), (*akuş*, İL, I, 142a.) → (*akuş*, İL, I, 142a.) = **ET**-

SUyg. ağır “pahalı” (tezatı: sanıs “ucuz”) = **YUyg.** éğir “güçlülükle emek verilerek yapılan zor, güç” (*éğir*, İL, VI, 86a.) = **ET** *ağır* (ED 88b.)

SUyg. ağırık (< ağır-ık) “ağrı” = **YUyg.** ağırık “hastalanış, yorgunluk, çaresizlik neticesinde hissedilen cismi azap” (*ağrık*, İL, I, 113a.) = **ET** *ağrığ* (ED 90a.)

SUyg. ağırlığ (< ağır+lığ) “değerli” = **YUyg.** égirlik “égir sözcüğünün isim şekli” (*égirlik*, İL, VI, 89a.) = **ET** *ağırlığ* (ED 93a.)

SUyg. ağmağna “Koşusmon Ağmağna Moņos (Budanın adı)” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. ağu “zehir” = **YUyg.** ağu ~ oğu “ağaçtan oyularak yapılan harç” (ağu, İL, I, 114b.) → (*oğu*, İL, V, 654b.) = **ET** ağu (I) (ED 78b.)

SUyg. ak “beyaz” = **YUyg.** ak “pamuk kar, süt rengi” (*ak*, İL, I, 124b.) = **ET** *ak* (ED 75a.)

SUyg. aқа “ihtiyar; ağabey” = **YUyg.** aka ~ ağa aka için: ağabey (İL, I, 143b.); ağa için: ağabey; (İL, I, 111b.) = **ET** *āka* WEWT 13a.

SUyg. akını-şke (< aka+ini+şke) “iki kardeş” = **YUyg.** - = **ET** *āka* WEWT + 13a.*ini* + (ED 170a.) *ékki* + (ED 100b.)

SUyg. akını-uş (< aka+ını+uş) “üç kardeş” = **YUyg.** - = **ET** *āka* WEWT + 13a. *ini* + (ED 170a.) + *üç* (ED 18b.)

SUyg. akşakal (< ak+sakal) “ihtiyar, kocamış” = **YUyg.** akşakal “yaşayan ak saçlı, yaşlı, muteber kişi” (*aksakal*, İL, I, 138b.) = **ET** *ak* (ED 75a.) + *sakal* (ED 808b.)

SUyg. ala “alacalı” = **YUyg.** ala “ak-kara esasen ak ile başka renklerin karışmasıyla meydana gelen”(*ala*, İL, I, 151a.) = **ET** *ala* (ED 126a.)

SUyg. aldım “hızlı” = **YUyg.** ildam “hızlı” (*ildam*, İL, VI, 335a.) = **ET**-

SUyg. ahtın ~ ahtın “altın” = **YUyg.** altun “metal element işareti au olan rengi kırmızımsı sarı genleşebilen kimyasal özelliği sabit, para ve ziynet, eşyalar yapılan değerli metal”(*altun*, İL, I, 159b.) = **ET** *altun* (ED 131a.)

SUyg. alım “borç alma” = **YUyg.** élim “alma işi” (*élim*, İL, VI, 124b.) = **ET** alım (ED 145b.)

SUyg. alkıs “hayır, dua; iyilik” = **YUyg.** alkış “teşekkür, alkış” (*alkış*, İL, I, 169b.) = **ET** alkış (ED 137b.)

SUyg. alma “alma, ele geçirme” = **YUyg.** -bk. éliš “alış, alma” (*éliš*, NECİP, 2016, 138a.) = **ET**

SUyg. alt “alt” = **YUyg.** -bk. ast “nesnelerin alt kısmı” (*ast*, İL, I, 95a.) = **ET** alt (ED 130a.)

SUyg. altınnıĝ (altın+nıĝ) “altın sırmalı” = **YUyg.** altunlık “altını var, altına sahip, altın çıkarılan yer”(*altunlık*, İL, I, 161a.) = **ET** *altunlug* (ED 134a.)

SUyg. am “şimdi” = **YUyg.** -bk. emdi “şimdi” (*emdi*, İL, I, 302b.) = **ET** *amtı* (ED 156b.)

SUyg. amır “sessiz, sakın” = **YUyg.** - = **ET** amur (ED 162b. → *amul* (ED 160b.)

SUyg. amırşı (Moğ. amur+şı) “sakın, rahat” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. amtan (< Moğ. Amitan L 40b) “canlı, yaratık” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. ana “anne” = **YUyg.** ana “çocuklu kadın” (*ana*, İL, I, 189b.) = **ET** *ana* (ED 169b.)

SUyg. anda “orada” = **YUyg.** anda “o yerde, şu yerde” (*anda*, İL, I, 194a) = **ET** *anta* (ED 176b.)

SUyg. aniķa (< ani+ka) “yaşlı kadın, babaanne” = **YUyg.** anika “annesini gibi kadınlara yakın olan onlara hürmet etme hürmet şekli” (*aniķa*, İL, I, 195a.) = **ET** -

SUyg. ara “ara, orta” = **YUyg.** ara “iki nokta arasında mesafe, orta” (*ara*, İL, I, 53b.) = **ET** ara (ED 196a.)

SUyg. araķı (ara+ķı) “dünür” = **YUyg.** ariķi “kişiler arasında oluşan kavga gürültüyü ayıran kişi” (*ariķi* (I), İL, I, 74b.) = **ET** -

SUyg. araķı Ar.’ araķī (Steingass ‘araķ 844b) “votka” = **YUyg.** araķ “Ar. rakı alkol” (*araķ*, NECİP, 2013, 15b.) = **ET** -

SUyg. arıĝ “temiz” = **YUyg.** ériĝ “temiz” (*ériĝ*, İL, VI, 79a.) = **ET** *arıĝ* (ED 213b.)

SUyg. arım “adım” = **YUyg.** - = **ET**

SUyg. arķa “sırt, arka” = **YUyg.** arķa “gövdenin karna nispeten arka tarafı” (*arķa*, İL, I, 67b.) = **ET** arka (ED 215b.)

SUyg. arķam (< Tib. rkam) “sandık” = **YUyg.** - = **ET**

SUyg. art “art, arka taraf” = **YUyg.** -bk. artķi = **ET** *art* (ED 200b.)

SUyg. as ~ ahs “ağırlama, ikram ziyafet, şölen” = **YUyg.** aş “kazanda pişirilen yemek” (aş (I), İL, I, 104b.) “un, tuz ve su karıştırılarak bir araya getirilerek tabaklanmak için mayalanıp hazırlanan koyu çorba” (aş (II), İL, I, 105b.) = **ET** aş (ED 253b.)

SUyg. asar “bina” = **YUyg.** = **ET**

SUyg. asıru (< as-ır-u) kün asıru “gün aşırı” = **YUyg.** = **ET** aşru (ED 264b.)

SUyg. astığ (< as+ tığ) “erzağı olan, erzaklı” = **YUyg.** aşlık “yemeği bulunan yemeği yeten” (aşlık, İL, I, 109a.) = **ET** aşlık (ED 261b.)

SUyg. astık (< as+tık) “ziyafet” = **YUyg.** = **ET** aşığ (ED 261b.)

SUyg. aş “aç, tok olmayan” = **YUyg.** aç “kursağında yemek geçmeyen yemek yemeyen”(aş I, İL, I, 30b.) = **ET** aç (ED 17a.)

SUyg. at I “ad, isim” = **YUyg.** at “insanlara, nesnelere has konulan isim” (at (II), İL, I, 13b.) = **ET** at (I) (ED 32b.)

SUyg. a^ht II ~ hat “at (binek hayvan)” = **YUyg.** at “kalın toynaklı süt veren iş hayvanı” (at (I), İL, I, 12a.) = **ET** at (II) (ED 33a.)

SUyg. atçı (< at+çı) “seyis” = **YUyg.** atçi “birkaç at ile yük ve insan taşıyan, arabacılık yapan kişi” (atçi, İL, I, 18b.) = **ET**-

SUyg. atey “şirin, cana yakın, küçük (gelin)” = **YUyg.** = **ET** atay UW 258b.

SUyg. atın (< at-ın) “atış” = **YUyg.** -bk. étiş “atmak eyleminin isim halidir” (étiş, İL, VI, 66b.) = **ET** atış (ED 72a.)

SUyg. atır “alt (?)” = **YUyg.** = **ET**

SUyg. attığ I (< at+tığ) “adlı, isimli” = **YUyg.** atlık “isimli, adlı isim veya ad sahibi olan” (atlık (II), İL, I, 21b.) = **ET** atlığ (adlığ) (ED 54b.)

SUyg. attığ II ~ hattığ (< at+ tığ) ~ (< hat+tığ) “atlı; süvari = **YUyg.** atlık “at sahibi olan, at koşturan, ata binen” (atlık (I), İL, I, 21a.) = **ET** atlığ (ED 55a.)

SUyg. ava “baba” = **YUyg.** vapa “çocuklu veya çocuğu olan kadın” (apa, İL, I, 5a.) = **ET** aba (ED 5a.)

SUyg. avaka “saygıdeğer (yaşlılara hitap) ihtiyar, dede” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. avan gay oşka sen avannıñ baçıdır! (kötü söz, küfür) krş. ava, avañ = **YUyg.**-

= ET-

SUyg. avana (< ava+ana) “yaşlı akrabalar; avana dürt; kayınvalide, kayın p(eder)” = **YUyg.-** = ET-

SUyg. avañ “yaşlı akraba (?)” krş. ava, avan = **YUyg.** = ET-

SUyg. avka “dede, yaşlı adam” krş. avaka = **YUyg.-** = ET-

SUyg. avu “akraba (daha yaşlı)” = **YUyg.-** = ET-

SUyg. axīs ~ axs ~ ağıs “ağız” = **YUyg.** ağız “iki dudak arasında yemek yenilen konuşulan veya ses çıkarılmak için kullanılan boşluk” (*ağız*, İL, I, 115a.) = ET ağız (ED 98a.)

SUyg. axsağ (< axsa-k) “aksak” = **YUyg.** aksak “aksayıp yürüyen, bir ayağı kısa veya sakat” (*aksak*, İL, I, 138a.) = ET *aḥsak* (ED 95a.)

SUyg. aylığ “hamile” = **YUyg.-** = ET aylığ (ED 272b.)

SUyg. ağat “saygı, hürmet” = **YUyg.-** = ET-

SUyg. ayığçı “konuşan söyleyen kişi; kehanETte bulunan, kahin” = **YUyg.** - = ET *ayğuçı* (ED 271a.)

SUyg. az “az” = **YUyg.** az “sayı ve miktar bakımından çok olmayan” (*az*, İL, I, 79a.) = ET *az* (ED 277a.)

SUyg. azak “ayak” = **YUyg.** ayağ “insan, hayvan veya başka canlıların gövdesini taşıyan, duran yürüyüş veya emeklemek için kullanılan kısmı” (*ayağ*, İL, I, 206b.) = ET *adak* (ED 45a.)

SUyg. azaktığ (< azak+tığ) “ayaklı” = **YUyg.** ayaklık “ayağı var olan” (*ayaklık*, İL, I, 209a.) = ET-

SUyg. azgır “aygır” = **YUyg.** ayğir “aygır” (*ayğir*, NECİP, 2013, 24b.) = ET *adğır* (ED 47b.)

SUyg. ugur azgır “aygır sürüsü” = **YUyg.-** = ET-

SUyg. azığ “azı diş” = **YUyg.** ézik → ézik çış (*ézik*, İL, VI, 80b.) → “ağız boşluğunun arkasında ve iki tarafında bulunan diş” (*ézik çış*, İL, VI, 80b.) = ET *azığ* (ED 283a.)

SUyg. azığlığ (< azığ+lığ) “sivri azı dişine sahip” = **YUyg.** éziklik “dişli” (*éziklik*,

NECİP, 2013, 129) = **ET** *azıġlıġ* (ED 284a.)

SUyg. *azıġlıġ* “faydalı” = **YUyg.** -krş. *assiġ* “fayda, yarar” (*assiġ*, İL, I, 99b.) = **ET** *asıġlıġ* (ED 245b.)

SUyg. *azıġlıġ* k ‘aro “faydalı bilgi” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. *azrak* (< az+rak) “daha az” = **YUyg.** *azrak* “biraz” (*azrak*, NECİP, 2013, 26a.) = **ET** *azrak* (ED 289b.)

SUyg. *azur* “az” = **YUyg.** - = **ET** *azar* “her birinden biraz az” (ED 289b.)

SUyg. *æy* “ay (zaman dilimi)” = **YUyg.** *ay* “güneş yılının on ikisinden biri yeni ay küresini güneş **ET**rafında bir kere ayrılıp çıkıp devamında 28, 29, 30 veya 31 gün vakit devrimi” (*ay*, İL, I, 205b.) = **ET** *ay* (ED 265a.)

SUyg. *aydın* ~ *aytın* “ay, ay ışıġı” = **YUyg.** *aydın* “ay ışıġı” (*aydın*, İL, I, 211b.) = **ET** *aydın* (ED 268b.)

SUyg. *baġdaş* (< bag+da-ş) “baġdaş kurma” = **YUyg.** -bk. *badaşkan* “iki ayaġı birbiriyle deġiştirip iki gruba sarılarak oluşturulan oturuş biçimi” (*badaşkan*, İL, I, 333a.) = **ET** *baġdaş* (ED 312b.)

SUyg. *balGa* “çekic” = **YUyg.** *bolka* “çivi gibi nesneleri çakmak, demir gibi materyallerin üstünü düzeltmek veya eġmek gibi işlerde kullanılan ağaçtan sapı olan silah veya eşya” (*bolka*, İL, I, 474b.) = **ET** -

SUyg. *balık* “duvar” = **YUyg.** - = **ET** *balık* “şehir” (ED 335b.)

SUyg. *bañnasma* (*bañna-s-ma*) “yardımcı” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. *basdık* (< bas-dık) “baskı” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. *basırmik* “başparmak” = **YUyg.** *başmaltak* “baş parmak” (*başmaltak*, İL, I, 378b.) = **ET** -

SUyg. *baş* ~ *paş* “baş, kafa” = **YUyg.** *baş* “insan vücudunun boynundan yukarısı, hayvan vücudunun boynundan önceki göz, kulak, ağız burun organların bulunduğu kısım” (*baş*, İL, I, 351a.) = **ET** *baş* (I) (ED 375a.)

SUyg. *başak* “başak” = **YUyg.** *başak* “buğday, arpa gibi ekinlerin tohum tutan kısmın başı” (*başak* I, İL, I, 370b.) = **ET** *başak* “mısır koçanı” (ED 378b.)

SUyg. *başçi* ~ *paşçi* “başkan, lider” = **YUyg.** *başçi* “lider, başkan” (*başçi*, İL, I,

372b.) = **ET-**

SUyg. batır “kahraman, bahadır, pehlivan” = **YUyg.** batur “tehlike ve zorluklardan kaçmayan yürekli ve cesur” (*batur*, İL, I, 330b.) = **ET** *bağatur* (ED 313b.)

SUyg. becin “maymun” = **YUyg.-** = **ET** *béçin* (ED 295b.)

SUyg. belen (< bele-n) “hazır” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. belETgen (< bele-t-gen) “hazır” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. berge “pire” = **YUyg.** bürge “koyu veya sarımsı kahverenginde küçük, zıplayan, insan ve memeli hayvanlardan beslenen böcek, parazit” (*bürge*, İL, I, 521b.) = **ET** *bürge* (ED 362b.)

SUyg. bika ~ puğa ~ pığa “boğa” = **YUyg.** buğa “ineğin hadım edilen hali, erkeği” (*buğa* I, İL, I, 504b.) = **ET** *buka* (ED 312a.)

SUyg. birge (< bır+ge) “birlikte” = **YUyg.** birge “bir olup, birleşip, birlikte” (*birge*, İL, I, 566a.) = **ET** *bir* (ED 353b. + Far. gah “zaman, yer“ Steingass 1107b.)

SUyg. bırıngen (< bır+ık-gen) “birleşik” = **YUyg.** birikken “kendi arasına katılan, birleşip giden” (*birikken*, İL, I, 571a.) = **ET** -krş. biriki (ED 364a.)

SUyg. bırme “birer” = **YUyg.** -bk. birer “herhangi bir” (*birer*, İL, I, 562b.) = **ET** *birer* “her bir” (ED 368a.)

SUyg. bışt “bit” = **YUyg.** pit “insan veya ineklerde parazit olarak yaşayan başı küçük kuyruğu büyük kanadı olmayan bir çeşit böcek” (*pit*, İL, I, 779b.) = **ET** *bit* (ED 296b.)

SUyg. bil’ig (< bil-ig) “bilgi” = **YUyg.** - bk. bilim “kişilerin doğal dünyasını değiştirme, hakim olma yolunu gerçekleştirme sürecinde toplanılan bilgi ve tecrübenin mahsulü veya ilim fen (edebiyat gibi dallara ait bilgi yığını” (*bilim*, İL, I, 586b.) = **ET** *bilig* (ED 339a.)

SUyg. bo I (< Çin. 包 bao) “pakET” = **YUyg.** -bk. bolak “üstü kumaş veya kâğıtla kaplanmış eşya” (*bolak* I, İL, I, 472a.) = **ET** boğ (ED 311a.)

SUyg. bo II (< Çin. 寶 bao) “servET, varlık” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. boptro (< bol-up tro) olmuş = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. bos ~ bohs “gebe, hamile” = **YUyg.** boğaz “karnında çocuğu olan” (*boğaz*,

İL, I, 465b.) = **ET** *boğuz* (ED 322a.)

SUyg. bolıs (< bol-ıs) “âd**ET**, alışkanlık, gelenek” = **YUyg.** bolus “1) bölge, bucak. 2) kaymakam” (*bolus*, NECİP, 2013, 48a.) = **ET** *boluş* “yardım, yardımcı” (ED 345a.)

SUyg. buğingı ~ pığingı “bugünkü” = **YUyg.** bugünkü “bugünkü” (*büğünki*, İL, I, 522b.) = **ET**-

SUyg. calıx “deri kamçı” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. carım ~ jarım ~ yarım (< car-ım) “yarım” = **YUyg.** yerim “bütünün ikisinden biri” (*yérim*, İL, VI, 694a.) = **ET** *yarım* (ED 968b.)

SUyg. eñ cemırten “en sessiz, çok sessiz” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. çerğe (Moğ. çerğe L 1045b) “sıra, düzen intizam” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. ces “yeşil, küçük taş” = **YUyg.** çeş “bir çeşit mineral” (*çeş* I, İL, II, 674b.) = **ET** *çaş* “turkuaz” (ED 430b.)

SUyg. cı (< Çin. 时 shi) “dakika, an; saat” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. cigen (< Moğ. elciğ(e)n L 311a) “eşek” = **YUyg.** -bk. işek ~ éşek “eşek” (*işek*, NECİP, 2013, 179b.) → (*éşek*, NECİP, 127a.) = **ET**-

SUyg. cin (< Çin. 秤 cheng) “ağırlık ölçüsü, 560 gram” = **YUyg.** ciñ “ağırlık ölçü birimi, ağırlığı genelde yarım kilograma denk gelmektedir” (*ciñ* II, İL, II, 601a.) = **ET**-

SUyg. citan (< Çin. 鸡蛋 jidan) “yumurta” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. coğ “ateş” = **YUyg.** çoğ “yanıp dumanı biten kıpkırmızı ateş” (*çoğ*, İL, II, 687a.) = **ET** *çoğ* (ED 405a.)

SUyg. çok “yok” = **YUyg.** yok “mevcut değil, varın tersi” (*yok*, İL, VI, 597b.) = **ET** *yok* (ED 895b.)

SUyg. comak ~ çomak “tokaç, sopa” = **YUyg.** çomak “ağaç dalının budalı kısmı” (*çomak*, İL, II, 699a.) = **ET** *çomak* (ED 422b.)

SUyg. cou (< Çin. 轿 jiao) “tahtirevan” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. coyu (< Çin jiaoyu) “terbiye” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. cört “yurt” = **YUyg.** yurt “ahali, halkın toplanıp yerleşerek yaşadıkları yer” (yurt, İL, VI, 613a.) = **ET yurt** (ED 958a.)

SUyg. cuan ~ coan (< Çin. 砖 zhuan) “tuğla” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. cüt “zayıf” = **YUyg.** cüdeñ “güçsüz, zayıf” (cüdeñ, İL, II, 587a.) = **ET-**

SUyg. cüğırık ~ cügrük “rahvan” = **YUyg.** yüğrük “koşan” (yüğrük, İL, VI, 680a.) = **ET yüğrük** (ED 914a.)

SUyg. çağ ~ çağ (< Moğ. çag L 156b) “zaman” = **YUyg.** çağ “devir, zaman, vakit” (çağ II, İL, II, 642b.) = **ET çağ** (ED 403a.)

SUyg. çağlığ (< çağ+lığ) “uygun zaman” = **YUyg.** çağlık “sade, küçük, önemli olmayan” (çağlık, İL, II, 643b.) = **ET çağlık** (ED 407a.)

SUyg. çan ~ can (< Far. can 𐎠𐎼𐎶) “ruh, can” = **YUyg.** can “dini düşüncelere göre, insan ve hayvan gibi yaşayanlarda bulunan öldükten sonra ayrılan farlı tabiattaki faktör” (can, İL, II, 524b.) = **ET-**

SUyg. çannığ (< çan+nığ) “canlı” = **YUyg.** canlık “canlı olan, diri” (canlık, İL, II, 536a.) = **ET-**

SUyg. çañ “kaftan” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. çapçığır “tırmık, yaba” = **YUyg.-** = **ET çabçigur**, L 154b.

SUyg. çay “ocak, ateş (?)” = **YUyg.** çay “bitki yapraklarının olgun olanlarının işlendiği mahsuller” (çay, İL, II, 666a.) = **ET çay** “çay” WEWT 95a.

SUyg. çaza “yapı, bina” = **YUyg.** çaza “sınırdaki araştırma yeri, karakol” (çaza, İL, II, 640a.) = **ET-**

SUyg. çenfudun ~ çamfutun (< Çin. 千佛洞 qianfadong) “bin buda mağarası” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. çerığ “ordu” = **YUyg.** çérik “asker” (çérik, İL, II, 736a.) = **ET çerig** (ED 428b.)

SUyg. çığ “çay” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. çın ~ çhın (< Çin. 真 zhen) “gerçek” = **YUyg.** çin “hakiki, gerçek, doğru”

(*çin* (I), İL, II, 789a.) = **ET-**

SUyg. *çhıyan* “akrep” = **YUyg.** *çayan* “tenin rengi çoğunlukla sarı olan ağzını yanında iki kısıpacı olan dört bacaklı karnından kuyruğa doğru incelen gövdesi olan ve kuyruğunda zehir olan eklem bacaklı hayvan” (*çayan*, İL, II, 667b.) = **ET** *çayan* (ED 431b.) → *çadan* (ED 403a.)

SUyg. *çınak* (< Çin. 盞 zhan “küçük kupa, fincan” + Tü. ak) kase, fincan” = **YUyg.** *çanak* “altın, gümüş, bakır gibi mETallerden eritilen çubuklardan yapılan kase” (*çanak*, İL, II, 663b.) = **ET** *çanak* “içi boş konik bir obje” (ED 425b.)

SUyg. *çinc* “beden” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. *çingır* “yumuşak, ince” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. *çi* ~ *çhi* ~ *çhe* “deve” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. *çig* “ot, çimen” = **YUyg.** *çiğ* “başak ailesindeki tüm yıllık saman, gövdeli bitki yaprağı dar ve uzun, çiçeğı dut yeşil olan” (*çiğ*, İL, II, 763b.) = **ET** *çığ* “kamış” (ED 404b.)

SUyg. *çigenek* “dirsek” = **YUyg.** *ceynek* “kol kemiğı ile omuz kemiğinin birleşip eğildiğı kısım” (*ceynek*, İL, II, 564a.) = **ET** *çakanak* VEW 96a.

SUyg. *çin* (< Çin. ?) “ölçek” = **YUyg.** *çi* “alımda kullanılan uzunluk ölçü birimi” (*çi*, İL, II, 746b.) = **ET-**

SUyg. *çin-fu* (< Çin 镇扶 zhen fu) “başkan, lider” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. *çiti-a* “türküye ait bir kullanım > titi-a?” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. *ço* “köprü” = **YUyg.** -bk. *kövrük* “kanal, deniz ve çukurluk gibi yerlerden ulaşım ve insanların geçmesi için yapılan kurulum” (*kövrük*, İL, IV, 691a.) = **ET** -bk. *köprüg* (ED 690b.)

SUyg. *çokema* “sandalye” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. *çolvan* “atların alınlarındaki yıldız; sabah yıldızı” = **YUyg.** *çolpan* “güneş sistemindeki dokuz büyük gezegenden biri” (*çolpan*, İL, II, 698b.) = **ET** *çolpan* “venüs gezegeni” (ED 418b.)

SUyg. *comuş* “kepçe” = **YUyg.** *çömüç* “sıvı nesneleri koymak için yapılan alet” (*çömüç*, İL, II, 716b.) = **ET** *çömçe* (ED 422a.)

SUyg. çot “kavga, gürültü” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. çottığ (< çot+ tığ) “kızgın, dargın” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. çok perek: “böbrek” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. ç‘uço “kırbaç” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. çutpa “serpme” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. çüvek “saç” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. da (< Çin. 大 da) “büyük, önemli” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. dadığ (< dat-ığ) “tat, tatlı” = **YUyg.** tatık “tat” (tatık, NECİP, 2013, 39a.) = **ET** *tatığ* (ED 452a.)

SUyg. dahGağı ~ tahGağı “tavuk” = **YUyg.** tohu “her çeşit türü olan burnu kısa ve eğri başında kırmızı taç olan kanadı kısa yüksek uçamayan eti ve yumurtası için bakılan ev kuşlarından biri” (*tohu*, İL, II, 230b.) = **ET** *takığu* (ED 468b.)

SUyg. dahrtkı (< dahrt-kı) “bant, şerit” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. dahrtkış ~ tartkış (< dahrt-kış) “terazi” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. damır “damar” = **YUyg.** tomur “kanı insan bedeninde dolaştıran borumsu organ” (*tomur*, İL, I, 285b.) = **ET** *tamar* ~ *tamır* (ED 508a-b.)

SUyg. damcık “damla” = **YUyg.** -krş. tamçe “su tanesi, damla” (*tamçe*, İL, I, 86b.) = **ET**-

SUyg. danığak (< danı-ğak) “tanıdık” = **YUyg.** -bk. tonuş “tonumak eyleminin isim hali” (*tonuş*, İL, II, 289a.) = **ET** *tanuk* (ED 518b.)

SUyg. dat “pas” = **YUyg.** dat “demir, bakır gibi mETallerin üzerinde nemli havanın ETkisiyle oksitlenmesinden şekillenen bir tabaka” (*dat*, İL, III, 3b.) = **ET** *tat* II (ED 449b.)

SUyg. deñ (< Çin. 店 dian) “otel” = **YUyg.** deñ “yolcular indiğinde ve yolcuların atbinek hayvanlarının durup bağlanma özelliği bulunan konak, yer” (*deñ*, İL, III, 71a.) = **ET** *tañ* (?tén) (ED 511a.)

SUyg. deñir “gökyüzü” = **YUyg.** teñri “Allah” (*teñri*, İL, II, 172a.) = **ET** *teñri* (ED 523b.)

SUyg. dıp “dip, alt” = **YUyg.** tüv “ağaç ve bitkilerin toprağa gömüldüğü kısım” (*tüv*, İL, II, 411a.) = **ET** túb (ED 434b.)

SUyg. dırnağ “tırnak” = **YUyg.** tırnak “parmak uçlarının arka tarafındaki ETe bağlı boynuzvari kısım” (tırnak, İL, II, 452b.) = **ET** *tırnak* (ED 551b.)

SUyg. dızığ ~ cızığ “kalem” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. dotey (< Çin. 道台 *dao tai*) “vali” = **YUyg.** dotey “önceki çağlarda vali için kullanılan memuriyet mertebesi” (*dotey*, İL, III, 93a.) = **ET**-

SUyg. dozğak “tok” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. du (< Çin. 斗 *dou*) “kuru şeyler için hacim ölçüsü” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. duğım (< duğ-ım) “doğum” = **YUyg.** -bk. tuğut “hamile kadınların doğurma faaliyeti” (*tuğut*, İL, II, 339a.) = **ET** *tuğ-* (ED 465a.)

SUyg. dun (< Çin. 东 *dong*) “doğu Dun Heyza Gaotay şehri yakınındaki Uygur köyü” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. duyığ ~ tuyığ “toynak” = **YUyg.** tuyak “bazı memeli hayvanların ayaklarının ucundaki boynuz benzeri katı kısım” (*tuyak*, İL, II, 350a.) = **ET** *tuyaq* “toynak” (ED 519a.)

SUyg. düy (Çin. 堆 *dui*) “küme, yığın” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. egen ~ yeğen “yeğen” = **YUyg.** ciyen “büyük ve küçük erkek kardeşler veya büyük ve küçük kız kardeşlerin çocukları” (*ciyen*, İL, II, 616b.) = **ET** *yegen* (ED 912b.)

SUyg. e^{hr}rki “eski” = **YUyg.** = **ET** *erki* (ED 223a.)

SUyg. e^{hr}rkiç “iğdiş edilmiş koç” = **YUyg.** erkek “iğdiş edilmiş erkek keçi” (*erkeç*, İL, I, 252b.) = **ET** *erkeç* “keçi” (ED 223b.)

SUyg. e^{hr}rkiçik (< e^{hr}rkiç+çik) “iğdiş edilmiş küçük koç veya erkek keçi” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. e^{hr}rkek ~ i^{hr}rkek (< e^{hr}rk+ek) erkek = **YUyg.** erkek “erkek” (*erkek*, İL, I, 252b.) = **ET** *érkek* (ED 223b.)

SUyg. e^{ht} ~ et ~ yet ~ yit “et” = **YUyg.** et “insan ve hayvanların eti” (**ET**, İL, I,

227a.) = **ET ET** (ED 33b.)

SUyg. e^htek ~ hedek ~ hetek “ceketin ön bölümü” = **YUyg.** étek “giysinin alt geniş kısmı” (*étek*, İL, VI, 62b.) = **ET** etek (ED 50a.)

SUyg. eltır “iki haftalık kuzu derisi” = **YUyg.** eltére “bir aylık kuzu derisi” (*eltére*, İL, I, 295a.) = **ET** eldiri (? eldiri) “oğlak veya kuzu derisi” (ED 135a.)

SUyg. emci ~ emçi (< em+çi) “hekim” = **YUyg.** emci “tedavi eden, doktor; halk hekimi” (*emçi*, İL, I, 302b.) = **ET** emçi (ED 156b.)

SUyg. emes “değil, yok” = **YUyg.** emes “ermek yardımcı eyleminin olumsuz partisip hali, inkâr, ret etme bildiren sözcük” (*emes*, İL, I, 299b.) = **ET** -krş. er- (ED 193b.)

SUyg. emiğ “meme, göğüs” = **YUyg.** -bk. emcek “kadınların süt veren organı, göğüs” (*emçek*, İL, I, 302a.) = **ET** emig (ED 158b.)

SUyg. emısık “emzik” = **YUyg.** emizek “emzik” (*emizek*, NECİP, 2013, 113a.) = **ET**-

SUyg. emsak ~ yumsak (< emsa-k) ~ (< yumsa-k) “yumuşak” = **YUyg.** yumuşak “katı olamayan, katının zıttı, yumuşak” (*yumşak*, İL, VI, 629b.) = **ET** yumşak (ED 938b.)

SUyg. ene I ~ yene “yine” = **YUyg.** yene “yeniden, yine, tekrar” (*yene*, İL, VI, 577b.) = **ET** yana (ED 943a.)

SUyg. ene II ~ ını “küçük kardeş” = **YUyg.** ini “küçük erkek kardeş” (*ini*, İL, VI, 388b.) = **ET** ini (ED 170a.)

SUyg. endelik (< ende+lık) “işlemeli kolye, süs” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. enek “inek” = **YUyg.** inek “dişi inek, sığır” (*inek*, İL, VI, 364b.) = **ET** ingek (ED 184a.)

SUyg. eñ “en” = **YUyg.** eñ “vasıfların aşırı biçimi, kullanılan derece zarfı” (*eñ*, İL, I, 290a.) = **ET** eñ (ED 166a.)

SUyg. epçi (< ep+çi) “kadın” = **YUyg.** - = **ET** evçi (ED 6a.)

SUyg. er (< Çin. 二er) “iki” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. erçik ~ ürçik ~ ürçük “ev eşyası; kürk” = **YUyg.** - = **ET** içük “kürkü deri,

kürklü giysi” (ED 24a.

SUyg. eren (< er+en) “erkek” = **YUyg.** eren “erkek” (*eren*, İL, I, 248b.) = **ET** *eren* “erkekler” (ED 232b.)

SUyg. erepçī “çift (karı koca)” = **YUyg.** -bk. er-xotun ~ er-ayal “karı-koca” (*er-xotun*, NECİP, 2013, 115a.), (*er-ayal*, İL, I, 247a.) = **ET**-

SUyg. erkek at “aygır” = **YUyg.** - = **ET** *érkek* (ED 223b.) *at* (ED 33a.)

SUyg. erkes “ikiz” = **YUyg.** -bk. koşkézek “aynı anda birbiri ardına doğan iki canlı, ikiz” (*koşkézek*, İL, IV, 254b.) = **ET** *ékkiz* (ED

SUyg. erktiğ (< erk+tığ) “güçlü” = **YUyg.** erklik “özgürlük, serbestlik” (*erklik*, NECİP, 2013, 115b.) = **ET** *erklig* “güç veya otoriteye sahip olmak ve özgür irade ve bağımsızlığa sahip olmak” (ED 224a.)

SUyg. ertekı ~ ertegi ~ ertigo “eski, önceki” = **YUyg.** etigi “yarın” (*etigi*, İL, I, 232b.) = **ET**-

SUyg. erti “erken” = **YUyg.** ete ~ erte “belli bir vakitten geçen günden sonraki gün yani bugünden sonraki bir gün” (*ete*, İL, I, 227b.) ~ “ilk erken, sabah seheri” (*erte*, NECİP, 2013, 115b.) = **ET** *érte* “sabah erken” (ED 202b.)

SUyg. eşt ~ işt ~ it “it, köpek” = **YUyg.** *işt* “köpek” (*işt*, NECİP, 2013, 180b.) = **ET** *it* (ED 34a.)

SUyg. ETin- (< et-in-) “yapılmak” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. ezenço “üzengi” = **YUyg.** üzençe “çalıştırılan hayvanlara binildiğinde basıp çıkmak için asma bağ vasıtasıyla eyer bağlanıp koyulan alet” (*üzençe*, İL, V, 876b.) = **ET** *üzençü* (ED 289b.)

SUyg. ézer “eyer” = **YUyg.** éger “insanların esasen ata oturmak için kullanılan önü ve arkası yüksek yanı ve ortası alçak alet” (*éger*, İL, VI, 103a.) = **ET** *eyer* (ED 275b. → *eder* (ED 63b.)

SUyg. ezertbe (< ezert-be) “rehber” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. façın (< Çin. 罰金 fajin) “para cezası” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. Gamuş ~ Gamiş “kamuş” = **YUyg.** komuş “başak ailesindeki çok yıllık samanı bol bitki” (*komuş*, İL, IV, 291b.) = **ET** *kamuş* (ED 628b- 629a.)

SUyg. gañbi “dolma kalem” = **YUyg.** gañbi “ucu çelikten yapılan mürekkep doldurulan kalem” (gañbi, İL, IV, 789a.) = **ET-**

SUyg. gancan (< Çin. 擀杖 gan zhang) “oklava (hamur yoğurmak için)” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. Gara civin “sinek” = **YUyg.** çivin “bir çeşit böcek türü” (*çivin*, İL, II, 792b.) = **ET** *çibun* (ED 397b. → *sinjek* (ED 838b.)

SUyg. Garğa “karga” = **YUyg.** kağa “gagası büyük ve düz, bütün vücudu kara kanadı parlak orman veya dallarda yaşayan meyve, darı gibi yiyeceklerle beslenen kuş türü” (kağa, İL, IV, 110a.) = **ET** *karğa* (ED 653a.)

SUyg. gaomin (< Çin. gua mian) “makarna tel şehriyesi” = **YUyg.-** = **ET**

SUyg. Gaz “kaz” = **YUyg.** ğaz “ak veya gri tüyleri, alnında koyu sarı veya kara kahverengi tüyü olan boynu uzun gagası yuvarlak perde ayakları olan bir kuş çeşidi” (*ğaz*, İL, III, 866b.) = **ET** *kaz* (ED 679a-b.)

SUyg. gegılık “keklik” = **YUyg.** keklik “genellikle küçük kahverengi, gri, burnu ve ayakları kırmızı olan küçük bir kuş türü” (*keklik*, İL, IV, 542a.) = **ET** *keklik* (ED 710b- 711a.)

SUyg. geyşan “pazar” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. gezği dıhkbe “yama” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. GıcıGı “kaşıntı” = **YUyg.** kıçık → ğidik “insan vücudunun belirli yerlerine bir nesnenin değmesiyle meydana gelen bir çeşit gayrı his” (*kiçik*, İL, IV, 389b.) → (*ğidik*, İL, III, 918a.) = **ET-**

SUyg. gıgıs ~ kıkıs “keçe” = **YUyg.** kigiz “yer yatağı gibi eşyalara koyulan koyun yününden basılarak yapılan kalın aile eşyası” (*kigiz*, İL, IV, 770b.) = **ET** *kidiz* (ED 707a.)

SUyg. gıp “sabit” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. gıta (< Çin. 高度 gaodu) “tepe, yükselti” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. Gılçık “eğri, yamuk” = **YUyg.** kıyık “eğik, çarpık, yamuk” (*kıyık* (II), İL, IV, 465b.) = **ET-**

SUyg. gobi (< Moğ. gobi L 357a) “step, bozkır” = **YUyg.** gobi “bitki, her çeşit

ağacın büyümediği yer, çöl” (*gobi*, İL, IV, 825b.) = **ET** *gobi* L 357a.

SUyg. gönül “gönül” = **YUyg.** köñül “kişilerin fikir, düşünce his duygularının kaynağı” (*köñül*, İL, IV, 671a.) = **ET** *köñül* (ED 731b.)

SUyg. gönüllü (<gönül+lığ) “gönüllü” = **YUyg.** köñüllük “cana yakın, hoş” (*köñüllük*, İL, IV, 685a.) = **ET** *köñüllüğ* “iyi niyetli istekli, nazik, neşeli” (ED 732b.)

SUyg. görgüçi (< gör-gıçı) “şahit, tanık” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. guan I (< Çin. 光 *guang*) yalnız” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. guan II (< Çin. 官 *guan*) “devlet memuru” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. gucır “zor” = **YUyg.** - = **ET** -bk. *küç* (ED 693a.

SUyg. gugey (< Çin. 姑姑 *gugu*) “babanın kız kardeşi (hala)” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. gunzo “iş” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. gurasma (< guras-ma) “güreş” = **YUyg.** küreş “iki karşı taraf şöyle ki toplu gruplar, karşı akımlar, toplu bakışmalar ve benzerlerinin hükümlerliğini, üstünlüğünü göstermek” (*küreş*, İL, IV, 701b.) = **ET** -

SUyg. guycī (< guz+gı) “güzün” = **YUyg.** küzlügi “güzün” (*küzlügi*, NECİP, 2013, 214b.) = **ET** *küzki* (ED 759b.)

SUyg. Guzğun “kuzgun” = **YUyg.** kuzğun “kuzgun” (*kuzğun*, NECİP, 2013, 251b.) = **ET** *kuzğun* (ED 682b.)

SUyg. ğalap “usta” = **ET** -

SUyg. ğaŋğır “kalın, kaba” = **YUyg.** kaŋğır “dar, katı” (*kaŋğır*, İL, IV, 121a.) = **ET** -

SUyg. ğoanza “küçük lokanta” (Çin. 馆子 *guan zi*) = **YUyg.** geŋze “lokanta” (*geŋze*, NECİP, 2013, 132b.) = **ET** -

SUyg. haçan “kötü” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. harva ~ hırva “arpa” = **YUyg.** arpa “başakgiller ailesinden bereketli yıllık saman olan yaprakları geniş ziraatta ve bira yapımında kullanılan bitki” (*arpa*, İL, I, 60a.) = **ET** *arpa* (ED 198b.

SUyg. het- “ulaşmak, yetmek” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. heke “abla” = **YUyg.** - = **ET** *eke* (ED 100b.)

SUyg. hicigı ~ ihçikı “bağırsak” = **YUyg.** üçey “sindirim organının bir kısmı” (*üçey*, İL, V, 869a.) = **ET** *içegü* (ED 25b.)

SUyg. horta “orta” = **YUyg.** orta → ottura “belirli bir dairenin merkezi noktası, merkez” (orta, İL, V, 626b.) → (*ottura*, İL, V, 607a.) = **ET** *ortu* (ED 203b.)

SUyg. ılığ “el” = **YUyg.** ilik “el”(*ilik* (I), İL, VI, 346a.) = **ET** *elig* (ED 140b.)

SUyg. ılmek “ilme, ilmek” = **YUyg.** ilmağ ~ ilmek

ilmek için: “ilmek, çivi, kazık gibi asmak geçirip koymak” (*ilmağ*, VI, 340b.); ilmek için: “genellikle bir nesneyi iliştilirip sıklaştırmak” (*ilmek*, VI, 341a.) = **ET** -krş. *il-* (ED 125b.)

SUyg. ınnik “elek” = **YUyg.** eğlek “yuvarlak kazan, altında ağ olan un eleyen alet”(eglek, İL, I, 288a.) → (*elgek*, İL, I, 296a.) = **ET** *elgek* (ED 143a.)

SUyg. ıs “duman” = **YUyg.** is “yakıtlar yandığında meydana gelen, tam yanmayan, rengi esasen kara, gri ve bunlara yakın gelecek gayet küçük tanelere karışan gaz (*is*, İL, VI, 230b.) = **ET** *iş* (ış) (ED 254b.)

SUyg. ısdagān (< ısd+gan) “isli, ateşte kurutulmuş” = **YUyg.** -bk. islik “isli” (*islik*, İL, VI, 260a.) = **ET**-

SUyg. ızergek (< ızerg-gek) “çekici, sürükleyici, ilginç” = **YUyg.** - = **ET** -krş. *ıd-* (ED 37b.)

SUyg. iç ~ iş ~ hic ~ sic “iç, ara” = **YUyg.** iç “dahili boşluk” (*iç*, İL, VI, 172b.) = **ET** *iç* (ED 17a.)

SUyg. igen “omuz” = **YUyg.** égin “giyim, giyilen nesneler” (*égin*, İL, VI, 107b.) = **ET** *egin* (ED 109a.)

SUyg. igeş “köpek” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. ilçı “şaman” = **YUyg.** elçi “bir yerden bir yere belli bir ihtiyaç, görev ile giden kişi, iki arada vasıta rolü oynayan adam” (*elçi*, İL, I, 295a.) = **ET** *élçi* (ED 129a.)

SUyg. inçe “kız kardeş” = **YUyg.** yenge “küçük erkek ve kız kardeşe nispeten ebüyük erkek kardeşin karısı” (*yenge*, İL, VI, 567b.) = **ET** *yenge* “amcasının karısı” (ED 950a.)

SUyg. issiğ “sıcak” = **YUyg.** issik “bir kaynağın sıcaklığının etkisiyle sıcaklayan

veya ısınan” (*issik*, İL, VI, 243b.) = **ET** *isig* (ED 246a.)

SUyg. iş “iş” = **YUyg.** iş “insanlar hayatlarındaki maddi ve manevi zenginliği yaratmak için alıp verdiği varlık, faaliyet, yaratılan emek, iş veya meşguliyet, hizmet (*iş*, İL, VI, 264a.) = **ET** *iş* (ED 254a.)

SUyg. işker “içi” = **YUyg.** içker “iç taraftaki, iç tarafa doğru” (içker, İL, VI, 182a.) = **ET** içgerü (ED 25b.)

SUyg. işki (< iş-ki) “içki” = **YUyg.** içkü “içilen şeylerin genel adı” (*içkü*, İL, VI, 182a.) = **ET** içgü (ED 24b.)

SUyg. it “et” = **YUyg.** et “insan ve hayvanların eti” (et, İL, I, 227a.) = **ET** et (ED 33b.)

SUyg. jili (< Çin. 日历 rili) “takvim” = **YUyg.** yili → yıl neziri “ölen kişinin ölümü bir yıl dolmasıyla onun ruhu adına verilen yemek” (*yili*, İL, VI, 781b.) → (*yil neziri*, İL, VI, 774a.) = **ET**-

SUyg. jin (< Çin. 人 ren) “insan” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. keçin ~ keçin (< Çin. 客棧 kezhan) “misafir” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. keğde (< Far. kâghad (کاغذ “kağıt” = **YUyg.** keğez “yazı yazmak ve resim çizmek, kitap, dergi gazete gibi basılmış veya basmak için işlenilen materyal” (*keğez*, İL, IV, 210a.) = **ET**-

SUyg. keptro ~ geptro (< keli-p tro) “gelmiş” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. kelin ~ k^heln (< kel-in) “gelin” = **YUyg.** kelin “bir anne- babanın oğlunun karısı” (*kélin*, İL, IV, 742b.) = **ET** *kelin* (ED 719a.)

SUyg. k^hem ~ kim ~ kım “kim” = **YUyg.** kim “hangi kişi sorusuyla aynı manaya gelen sözcük” (*kim*, İL, IV, 772b.) = **ET** *kém* (ED 720b.) → *kim* (ED 720b.)

SUyg. k^hemır “kömür” = **YUyg.** kömür “kara renkli sert mineral, temel oluşumu karbon, hidrojen, oksijen ve azottan oluşur” (*kömür*, İL, IV, 687b.) = **ET** *kömür* (ED 723a.)

SUyg. kempeş “kadınların süsü, ziyneti (göğüslerine ve sırtlarına taktıkları kemikten düğme)” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. kempeştığ (< kempeş+tığ) “süslü” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. kenak “yak” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. ker I “kir, çamur” = **YUyg.** kir “nesnelerin üstüne b(edenine konan, yosun tutan yok olan toz duman gibi pislik, çamurlu şeyler” (kir, İL, IV, 757b.) = **ET** *kir* (ED 735a.)

SUyg. ker II “fincan” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. keri “yaşlı” = **YUyg.** kéri “çok yaşlı olan, yaşlı” (*kéri* (I), İL, IV, 374a.) = **ET** *karı* (ED 644b.)

SUyg. kevık ~ kivek “köpük” = **YUyg.** köpük “köpük” (*köpük*, İL, IV, 617b.) = **ET** *köpük* (ED 689a.)

SUyg. kezği ~ kezgi (< kez-ği) “giyim” = **YUyg.** -bk. kiyim “giyim, giysi” (*kiyim*, İL, IV, 778a.) = **ET** *kedgü* (ED 702b.)

SUyg. kezğılığ (< kez-ği+lığ) “giysili” = **YUyg.** -bk. kiyimlik “giysili” (*kiyimlik*, İL, IV, 779a.) = **ET-**

SUyg. kiçig ~ kiçık “küçük, az” = **YUyg.** kiçık “hacmi, ölçüsü, çevresi çok olmayan” (*kiçik*, İL, IV, 751a.) = **ET** *kiçig* (ED 696a.)

SUyg. kip kiçig “küçücük” = **YUyg.** -bk. kiçikkine “aşırı küçük” (*kiçikkine*, İL, IV, 756b.) = **ET-**

SUyg. kim “hastalık” = **YUyg.-** = **ET** *kem* (ED 720b.)

SUyg. kise ~ k^hise ~ kīse “kişi” = **YUyg.** kişi “düşünebilen, seçebilen, konuşabilen ve anlama kabiliyeti” (*kişi*, İL, IV, 769a.) = **ET** *kişi* (ED 752b.)

SUyg. kisek “parça, kesinti, bölüm” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. kö^hk “mavi” = **YUyg.** kök “duru gökyüzü rengi, koyu havaya denk, mavi” (*kök* (I), İL, IV, 659a.) = **ET** *kök* (ED 708b.)

SUyg. köl ~ kül “göl” = **YUyg.** köl “yağmur sularının toplandığı veya nehir akıntılarının toplandığı büyük tipte tabii çukur” (*köl*, İL, IV, 685a.) = **ET** *köl* (ED 715a.)

SUyg. kölehgi ~ könehgi “gölge” = **YUyg.** köleñke “güneş ışığının engellendiği taraf, gölge” (*köleñke*, İL, IV, 685a.) = **ET** *kölige* (ED 718a.)

SUyg. kömüş “ekmek” = **YUyg.** kömeç “küle gömüp pişirilen ekmek” (kömeç, İL, IV, 686a.) = **ET** kömeç (ED 722a.)

SUyg. köp ~ kö^hp ~ kep “çok” = **YUyg.** köp “sayı veya miktar bakımından çok, çok” (*köp*, İL, IV, 610b.) = **ET** *köp* (ED 686b.)

SUyg. köz ~ küz “göz” = **YUyg.** köz “insan ve hayvanların görme organı” (*köz*, İL, IV, 638b.) = **ET** *köz* (ED 756b.)

SUyg. közdığ (< köz+dığ) “gözlü” = **YUyg.** közlük “gözü olan, gözlü” (közlük, İL, IV, 656b.) = **ET** közlük (ED 760a.)

SUyg. kök I “gök” = **YUyg.** kök “yer üstünde kubbe şeklinde görüne hava tabakası, gökyüzü” (kök (I), İL, IV, 659a.) = **ET** *kök* (ED 708b.)

SUyg. kök II “güçlü” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. kö^hk kahk “cevahir” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. kö^hkışkın “güvercin” = **YUyg.** *köküşgen* “güvercin” (*köküşgen*, İL, IV, 669a.) = **ET** köğürçgün (ED 713b.)

SUyg. kümös ~ kümös ~ kümis “gümüş” = **YUyg.** kümüş “simgesi Ag olan metal elementi” (*kümüş*, İL, IV, 709a.) = **ET** *kümüş* (ED 723b.)

SUyg. kün “güneş” = **YUyg.** kün “güneş” (kün, İL, IV, 710a.) = **ET** kün (ED 725a.)

SUyg. küntüs ~ kuntus (< kün+tüs) “gündüz” = **YUyg.** kündüz “gündüz” (kündüz, NECİP, 2013, 212b.) = **ET** *küntüz* (ED 729b.)

SUyg. küzegi ~ küzegü “damat” = **YUyg.** - krş. küyö “damat” (*küyö*, İL, IV, 718a.) = **ET** *küdegü* (ED 703a.)

SUyg. küzel “kızıl” = **YUyg.** kızıl “kan renginde kan renkli” (*kızıl*, İL, IV, 408b.) = **ET** *kızıl* (ED 683b.)

SUyg. kaçan “ne zaman” = **YUyg.** kaçan “ne zaman” (kaçan, İL, IV, 34a.) = **ET** *kaçan* (ED 592a.)

SUyg. kaçanbol “hiçbir zaman” = **YUyg.** krş. kaçan bolmisun “her ne zaman olsa, her ne zaman” (*kaçan bolmisun*, İL, IV, 34a.) = **ET** *kaçan* (ED 592a.) *bol-* (ED 331a.)

SUyg. kağa “nereye” = **YUyg.** -bk. keyerge “nereye” (keyerge, NECİP, 2013, 231a.)

= **ET** -bk. kança (ED 634b.)

SUyg. kağırğan (< kağır-ğan) “makarna kavurması” = **YUyg.** -krş. korusma “yağla kavrulmuş hazırlanan yemek” (*koruma*, İL, IV, 245a.) = **ET** *kağurgan* (ED 613a.)

SUyg. kağırmak “kavurulmuş tahıl” = **YUyg.** - = **ET** kağurmaç (ED 613a.)

SUyg. kal- I “bulmak, yapmak; kalmak” = **YUyg.** kalmak “gitmemek, bir yerde durmak, kalmak” (*kalmak* (II), İL, IV, 130a.) = **ET** *kal-* (ED 615b.)

SUyg. kal “kudurmuşçasına, çılgınca” = **YUyg.** - bk. ğalcirane “kudurmuşlukla, kudurmuşçasına” (*ğalcirane*, İL, III, 871b.) = **ET**-

SUyg. kalmak “şapka” = **YUyg.** kalpak “yün, ot gibi işlenilen, dönüştürülen baş giyimi” (*kalpak*, İL, IV, 123b.) = **ET**-

SUyg. kan ~ han “hükümdar” = **YUyg.** *han* “Çin ve başka doğu memleketlerinde orta asra tabi hanlık düzenindeki mutlak hâkimiyeti olan hükümdarların en büyük görev ismi ve o göreve erişen kişi” (*han*, İL, II, 822b.) = **ET** *kan* (ED 630a.) → *xan* (ED 630a.)

SUyg. kañ “ocak” = **YUyg.** kan “faydalı madenleri işlemek için kazılan yer, inşaat” (*kan*, İL, IV, 510a.) = **ET**-

SUyg. *kaña* “nereye” = **YUyg.** *kéni* “bir kimsenin, nesnenin nerede, hangi yerde hakkında soruları bildiren sözcük” (*kéni*, İL, IV, 383a.) = **ET** *kanı* (ED 632b.) → *kañu-* (ED 632b.)

SUyg. kañgirtin (< Moğ. hanggir) “şangırtı, tınlama” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. *karķ* “burun” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. kabak ~ k^hapak “kapak” = **YUyg.** *kapķak* “geniş ağızlı nesnelerin kapatmak için yapılan kapak” (*kapķak*, İL, IV, 10b.) = **ET** *kapğak* (ED 584a.)

SUyg. *ķaptırķa* “küçük kese, muska” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. *ķar* “kar” = **YUyg.** *ķar* “hava sıcaklığı sıfırın altında, hava katmanındaki su parçacıklarının donmasıyla şekillenip hava boşluğundan düşen beyaz renkli kristal” (*ķar*, İL, IV, 39a.) = **ET** *kar* (ED 641a.)

SUyg. *ķarahan* “özel ad” = **YUyg.** *ķarahān* “büyük kudrETli han anlamına gelen, miladi 912- 1212 yılları arasında karahanlılar sülalesinin hanlığını gösteren isim” (*ķarahān*, İL, IV, 56a.) = **ET**-

SUyg. karaktığ (< karak+tığ) “gözlü” = **YUyg.** karaklık “seyredilen, bakılan” (*karaklık*, İL, IV, 61b.) = **ET** *karaklığ* (ED 657a.)

SUyg. kağa kargşı “nereye gidiyorsun ?” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. karalık (< kara+lık) “yas” = **YUyg.** karılık “bir yakının veya itibarlı bir kişinin ölümü münasebetiyle o kişinin vefatının kaygısını çekmek için giyilen, bağlanan” (*karılık* II, İL IV, 86a.) = **ET**-

SUyg. k^harın “karın” = **YUyg.** karin (karni) “insan ve hayvanların sindirim yapan organı; mide, karın” (*karin* (karni), İL, IV, 91a.) = **ET** *karın* (ED 661a.)

SUyg. karıncak “koyunun karın zarından (süt için) yapılmış küçük kese” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. karıs “karış” = **YUyg.** ğeriç “elini gerdiğinde baş parmağın ucundan serçe parmağın ucuna kadar olan açıklık” (*ğeriç*, İL, III, 915b.) = **ET** *karış* (ED 663b.)

SUyg. karıstığ (< karıs+tığ) “karışlı” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. k^haro “bilgi, haber” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. kat “yan; yakın” = **YUyg.** kat “yan, kıyı, kenar, taraf” (kat, İL, IV, 14a.) = **ET** *kat* (ED 593a.)

SUyg. katar “geri” = **YUyg.** katar “insan veya nesneleri arka arkaya dizilmesiyle oluşan sıra, dizi” (*katar* (II), İL, IV, 15a.) = **ET**-

SUyg. katarak (< katar+ak) “biraz geri” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. katın “ünlü, tanınmış kadın; kadın” = **YUyg.** hotun “cinsiyet bakımından erkeklerin zıttı olan, doğurma, emzirme kabiliyetine sahip olan insan” (*hotun*, İL, II, 855b.) = **ET** *xatun* (ED 602b.)

SUyg. katır “katır” = **YUyg.** həcir ~ kəcir = (*həcir*, İL, II, 889a.) → “eşek atın melezleştirmesiyle doğan, bir çeşit süt emen hayvan” (*kəcir*, İL, IV, 373a.) = **ET** *katır* (ED 604a.)

SUyg. katırak “daha geri” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. katdığ ~ Gahdığ “katı, sert” = **YUyg.** kattık “genel olarak şekli ve hacmini koruyan dışı gücü tesiriyle kolayca ezilmeyen, kırılmayan, parçalanmayan” (*kattık*, İL IV, 18a.) = **ET** *katığ* (ED 597b.)

SUyg. kavaçık “küçük çanta (içine tütün konulup kemere bağlanan)” = **YUyg.-** = **ET** -krş. *kav* (ED 579a.)

SUyg. kay “çizme, ayakkabı” = **YUyg.-** = **ET**

SUyg. kayak “kaymak” = **YUyg.** -bk. kaymak “kaynatılan sütün üzerinde meydana gelen yağdan olan ince katman” (*kaymak* (I), İL, IV, 185b.) = **ET** *kayak* (ED 676a. → *kanak* (ED 636a.))

SUyg. kayakçı (< kayak+çı) “kaymağı seven” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. kayan “yağmur fırtınası” = **YUyg.** kıyan “yoğun yağın yağmur veya kar sularının toplanmasıyla oluşan güçlü çamurla karışmış su akışı” (*kıyan*, İL, IV, 400b.) = **ET** -krş. *kaḏ* “kar fırtınası” (ED 593a.)

SUyg. kaydan “nereden” = **YUyg.** *kayda* “nerede, hangi yerde, hangi tarafta” (*kayda*, İL, IV, 180b.) = **ET** *kayda*, *kaydan* (ED 675a. → *kañu-* (ED 632b.))

SUyg. kaysi ~ kaysı “hangi, nasıl” = **YUyg.** kaysi “birkaç kişi, nesne veya vakit gibi sözcüklerin birini açıklamak için sorulan soruları ifade **ET**mek için kullanılır” (*kaysi*, İL, IV, 182b.) = **ET-**

SUyg. kazdık (< kaz-dık) “ağacın, yumurtanın kabuğu” = **YUyg.** *kovzak* “bitkilerin dal ve köklerini kaplayan kısmı, kabuk” (*kovzak*, İL, IV, 294b.) = **ET-**

SUyg. kılap “güçlü, önemli” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. kıman “imkan, olanak” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. kımer “birisi” = **YUyg.** kimerse “herhangi birisi” (*kimerse*, İL, IV, 773b.) = **ET-**

SUyg. kımma “hiç kimse” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. kindik “göbek” = **YUyg.** kindik “üreme yoluyla olan çocukların durduğu, boru şeklinde organ” (*kindik*, İL, IV, 774b.) = **ET** *kindik* (ED 729a.)

SUyg. kıs “kış” = **YUyg.** kış “dört mevsimin dördüncüsü, sonbahardan sonra ilkbahardan önceki mevsim yani soğuk olan zaman, miladi takvime göre tahminen 7 Kasımdan 21 Ocak’a kadar olan zaman” (*kış*, İL, IV, 434a.) = **ET** *kış* (ED 670a.)

SUyg. kıska (< kıs-ka) “kısa” = **YUyg.** kıska “uzunun zıttı, kısa” (*kıska*, İL, IV, 425a.) = **ET** *kısğa* (ED 667a.)

SUyg. kışkış (< kış+kış) “kışın” = **YUyg.** kışkış → kışlık = (*kışkış*, İL, IV, 434b.) → “kışa uygun, kış için hazırlanan veya belirlenen kışta işlenilen veya işletilen şeyler” (*kışlık*, İL, IV, 434b.) = **ET** kışkış (ED 672a.)

SUyg. kısarak “dişi at, kısarak” = **YUyg.** -bk. baytal “atın dişisi” (baytal, İL, I, 409a.) = **ET** kısarak (ED 668b-a.)

SUyg. kış I “hayvanların alnındaki beyaz leke, yün; Tanrılara adama (at veya koyun)” = **YUyg.** -bk. kaşka “at ve onun gibi çalışma hayvanlarının alnlarındaki beyaz tüyün olduğu yer, beyaz işaret” (kaşka, İL, IV, 107a.) = **ET** kaşga “ (bir hayvanın beyaz baş ve daha koyu gövde veya alnında beyazlık” (ED 671b.)

SUyg. kış II “renk” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. kışın = (< kış+ın) “kışın” = **YUyg.** kışın “kışın” (kışın (II), NECİP, 2013, 258b.) = **ET** -

SUyg. kıtey “Çin” = **YUyg.** xitay “çinli” (xitay, NECİP, 2013, 166a.) = **ET** xitay DLT 450.

SUyg. kız “kız” = **YUyg.** kız “olgunluk yaşına ulaşmayan, evlenmemiş kadın” (kız, İL, IV, 401a.) = **ET** kız (ED 679b.)

SUyg. kıızığ “kıyı” = **YUyg.** -bk. kırğak “sahil, kıyı, kenar” (kırğak, İL, IV, 393b.) = **ET** kıdığ (ED 598b.)

SUyg. kızıl “kızıl” = **YUyg.** kızıl “kan renginde, kan renkli” (kızıl, İL, IV, 408b.) = **ET** kızıl (ED 683b.)

SUyg. kıp kızıl “kıpkızıl” = **YUyg.** kıpkızıl “aşırı kırmızı, koyu kırmızı” (kıpkızıl, İL, IV, 386b.) = **ET** kap ~ kıp (ED 578a.) kızıl (ED 683b.)

SUyg. kokaş “kuş” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. kol “ol” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. kola = (Moğ. gauli(n) L 355a) “(sarı) bakır” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. kolkıçı = (< kol-kıçı) “dilenci” = **YUyg.** -bk. tilemçi “kişilerden bir şe isteyerek yaşam mücadelesi veren kişi” (tilemçi, İL, II, 487a.) = **ET** kolğuçı (ED 621b.)

SUyg. kolma = (< kol-ma) “dilenci” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. kolumnıĝ = (< kolum+nıĝ) “taylı” = **YUyg.** kulunluk “atın yavrusu olan, yavrulayan” (kulunluk, İL, IV, 351b.) = **ET** kulunluĝ (ED 624a.)

SUyg. kolun “bir yaşındaki tay” = **YUyg.** kulun “atın yeni doğmuş veya bir yaşına girmemiş yavrusu” (kulun, İL, IV, 351b.) = **ET** kulun (ED 622b.)

SUyg. konak ~ konok “gün” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. kontaĝ “böyle” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. konus ~ konıs “müzik aleti” = **YUyg.** kovuz “ağızla çalınan bir çeşit müzik aleti” (kovuz (II), İL, IV, 296b.) = **ET** kopuz (ED 588b.)

SUyg. koñxıraĝı “zil” = **YUyg.** koñğurak “salladığında içindeki tel yan taraflara değdiğinde ses çıkaran koni biçimindeki eşya” (koñğurak, İL, IV, 268b.) = **ET** koñraĝu (ED 640a.)

SUyg. koñır I (< Moğ. koñgur) “kahverengi (don, renk)” = **YUyg.** koñur “az miktarda yeşil ve kırmızının birleştirilmesiyle oluşan görünüşte ağacın guncasının çürüyen kısmına benzeyen kısmı” (koñur, İL, IV, 269b.) = **ET** koñur ~ koñor “koyu kestane” (ED 639b.)

SUyg. koñır II “arka taraf, arka, kık” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. koñorto “öğle” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. kor ~ kur “kuşak, kemer” = **YUyg.** kur “yassı olarak yapılan düz ip” (kur (I), İL, IV, 316a.) = **ET** kur (ED 642a.)

SUyg. korım “kemer” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. kot’ı (< Çin. 火huo?) “ocak, ateş” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. koy “koy” = **YUyg.** koy “süt içen hayvan yani geviş getiren hayvan sürüsü; genelde başında bir büyük boynuz bulunur, yününü, etini, sütünü ve beynini, almak için bakılır” (koy, İL, IV, 297a.) = **ET** koñ (ED 631a.)

SUyg. koy mirgi “koyun gübresi” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. koyçı (< koy+çı) “çoban” = **YUyg.** koyçi “belli yayla ve köylerde koyun bakımı ile meşgul olunan kişi, hayvancı” (koyçi, İL, IV, 298b.) = **ET** koñçı (ED 634b.)

SUyg. koyma “iyi (?)” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. kozı “kuzey” = **YUyg.** = **ET** kodı “aşağı” (ED 596a.)

SUyg. kuanşi = (< Çin. 关系 guan xi) “münasebet, ilişki” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. kuçak “kucak” = **YUyg.** kuçak “insan vücudunun iki kolunu kendi içine alan bağır kısmı; iki kolunu açtığında bir kolunun ucundan diğer kolunun ucuna kadar olan aralık” (*kuçak*, İL, IV, 312b.) = **ET** *kuçak* (ED 591a.)

SUyg. kuçin “kuyu” = **YUyg.** -bk. kuğuk “su almak için kazılan derin çukur” (*kuğuk*, İL, IV, 315b.) = **ET** *kuğuğ* (ED 598b.)

SUyg. kujgar “erkek koç” = **YUyg.** koçkar “hadım edilen erkek koyun” (*koçkar*, İL, IV, 229b.) = **ET** *koçnar* (ED 592a.)

SUyg. kulağan (< kula-ğan) “çalışan” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. kulak “kulak” = **YUyg.** kulak “işitme organı” (*kulak*, İL, IV, 339b.) = **ET** *kulak* (ED 620b. → *kulkak* (ED 621a.)

SUyg. kulaş “kulaç” = **YUyg.** ğulaç “iki kolunu iki yana düzgün gerdiğinde bir kolunun ucundan diğer kolunun ucuna kadar olan aralık” (*ğulaç*, İL, III, 909b.) = **ET** *kulaç* (ED 618a.)

SUyg. kulaştığ (< kulaş+tığ) “kulaçlı, kulacı büyük olan” = **YUyg.** ğulaçlık “kulaç gelen” (*ğulaçlık*, İL, III, 910b.) = **ET**-

SUyg. kuldık (< kul+dık) “kül rengi” = **YUyg.** -bk. kül reñ “küle benzeyen bir tür renk” (*kül reñ*, İL, IV, 706b.) = **ET**-

SUyg. kum “kum” = **YUyg.** kum “tanelerin çapı 0.1 mm – 2 mm olan çimentolaşmayan mineral ve dağ türünün ufak hali” (*kum*, İL, IV, 351b.) = **ET** *kum* (ED 625b.

SUyg. kumel (< Moğ. kömel L 487a) “yenilebilir bir bitki adı” = **YUyg.** = **ET**

SUyg. kuñçin zanaat = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. kunsen “her gün” = **YUyg.** -bk. kün sanap “her gün” (*kün sanap*, NECİP, 2013, 212b.)

= **ET**-

SUyg. kurasma (< kuras-ma) “güreşme” = **YUyg.** küreş “iki karşı taraf şöyle ki toplu gruplar, karşı akımlar, toplu bakışmalar ve benzerlerinin hükümranlığını,

üstünlüğünü göstermek” (*küreş*, İL, IV, 701b.) = **ET**

SUyg. kuruğ (< kuru-ğ) “kuru” = **YUyg.** kuruk “suyu nemi biten kuruyan, ıslağın zıttı” (*kuruk*, İL, IV, 324a.) = **ET** kuruğ (ED 652b.)

SUyg. kus I “öküz” = **YUyg.** -bk. öküz “hadım edilmiş erkek inek” (*öküz*, İL, IV, 837b.) = **ET** *öküz* (ED 120a.)

SUyg. kus mıs “sığır mığır” = **YUyg.** - = **ET**

SUyg. kus II “kuş” = **YUyg.** kuş “vücut sıcaklığı sabit, yumurtayla çoğalan, ağzında dişi olmayan tüyle kaplı, ön ayağı kanadına göre değişen arka ayağıyla yürüyen, bir omurgalı hayvan cinsi” (*kuş*, İL, IV, 336b.) = **ET** *kuş* (ED 670b.)

SUyg. kusçı (< kus+çı) “çoban” = **YUyg.** - = **ET**

SUyg. kuş “güç” = **YUyg.** küç “insan ve hayvanların kendi zorlukların üstesinden gelmesiyle oluşan cismani enerji, kuvvet” (*küç*, İL, IV, 696a.) = **ET** *küç* (ED 693a.)

SUyg. kuştığ (< kuş+tığ) “güçlü” = **YUyg.** küçlük “fiziksel gücü kuvveti başkalarına göre fazla olan” (*küçlük*, İL, IV, 699b.) = **ET** *küçlük* (ED 697a.)

SUyg. kutır “kumdan tepe” = **YUyg.** - = **ET**

SUyg. kutul (< Moğ. gutul L 370b) “çizme” = **YUyg.** - = **ET**

SUyg. kuzı ~ **SUyg.** kozu ~ kuzu “kuzu” = **YUyg.** koza “koyunun yeni doğan yavrusu” (*koza*, İL, IV, 246a.) = **ET** *kuzı* (ED 681a.)

SUyg. pete kuzma “kurşun dökme” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. la (< Çin.) “mum” = **YUyg.** - = **ET** la WEWT 313a.

SUyg. lañ (< Çin. 量 liang) “ağırlık ölçüsü” = **YUyg.** leñ “Çin ağırlık birimi, 35 gram il eşdeğer” (*leñ*, NECİP, 2013, 255a.) = **ET**-

SUyg. lar “söz, sözcük; konuşma” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. lenguz(a) “çift (karı -koca)” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. lenxua (< Çin. Lian hua) “çiçek, orkide” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. lohta (< Moğ. nogtu L 588a) “dizgin” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. lom “kutsal kitap, kaide” = **YUyg.** nom “buda dininin klasik kitabı” (nom, İL, V, 391b.) = **ET** nom (ED 777a-b.)

SUyg. loṇka “vazo” = **YUyg.** loṇka “çiçek yerleştirmek için yapılan bir çeşit kap” (loṇka, İL, IV, 928a.) = **ET**

SUyg. lota (< Çin. 老大 loa da) “ağabey” = **YUyg.** = **ET**

SUyg. ma “de / da” = **YUyg.** ma “işarET zamiri mavu’nun kısaltılmış şekli” (ma, İL, V, 1a.) = **ET** ma (ED 765a.)

SUyg. maḡa ~ maḡa ~ mine “bana” = **YUyg.** maḡa “men şahıs zamirine ‘-ge’ yönelme ekinin gelmesiyle oluşmuş hali” (maḡa, İL, V, 49a.) = **ET**-

SUyg. maḡey “uzun boyunlu deve” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. mal “hayvan” = **YUyg.** mal “inek, koyun gibi bakılıp büyütülen hayvan, mal” (mal, İL, V, 51b.) = **ET** mal WEWT 323b-324a.

SUyg. malči “çoban” = **YUyg.** malči “koyun, keçi gibi hayvanları yaylalarda otlatan, bakan; çoban” (malči, İL, V, 56b.) = **ET**-

SUyg. manan “bulut” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. maḡış “özel ad” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. maḡkıs (< Moğ. manggus L 527a) “şeytan” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. marcan (< Ar. mercān مرجان) “mercan” = **YUyg.** mercan “mercan” (mercan, NECİP, 2013, 267b.) = **ET**-

SUyg. marmi “lamba” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. men “ben” = **YUyg.** men “birinci şahıs kişilik zamiri (kişinin kendisi)” (men, İL, V, 145a.) = **ET** men (ED 766b.) → ben (ED 346a.)

SUyg. meniḡ “benim” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. menekdiḡ (< menek+dıḡ) “paralı” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. merçek “gübre” = **YUyg.** -bk. mayak “koyun, keçi, deve gibi bazı hayvanların tavuk, güvercin gibi bazı kuşların yuvarlak kuru dışkı” (mayak, İL, V, 74a.) = **ET** mayak (ED 772b. → baḡak (ED 350b.)

SUyg. merke “gübre” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. mında “burada” = **YUyg.** munda “bu yerde” (munda, İL, V, 250a.) = **ET**-

SUyg. mindan “buradan” → pu = **YUyg.** mundin “bundan” (mundin, NECİP, 2013,

279a.) = **ET-**

SUyg. mindaķo “böyle” = **YUyg.- =ET-**

SUyg. mindırık (< mın+dırık) “kapı mandalı” = **YUyg.- =ET-**

SUyg. mındağ “bunun gibi, böyle” = **YUyg.** mundağ “bu çeşit, buna benzer”
(*mundağ*, İL, V, 250a.) → (*bundağ*, İL, I, 509b.) = **ET-**

SUyg. mıñ “bin” = **YUyg.** miñ “yüzün on katı eklendiğinde oluşan sayı” (*miñ*, İL, V, 308a.) = **ET** *mıñ* (ED 766b. → *bıñ* (ED 346b.)

SUyg. mırçık gübre → “mercek” = **YUyg.- =ET-**

SUyg. mıs “biz” = **YUyg.** biz “söz söyleyen ve o nazarda bulunan birlikte olan birkaç kişi” (biz, İL, V, 574a.) = **ET** *biz* (ED 388a.)

SUyg. mışık “kedi” = **YUyg.** müşük “yüzü yuvarlak gövdesi uzun, kulağının dış yaprağı kısa ve küçük, gözü büyük, göz bebeği parlayan aciz, küçük dört ayağı biraz kısa olan, keskin zekâlı sıçrama yeteneği olan, fare yakalayan tüyleri yumuşak çeşitli renklere sahip süt içen hayvan” (*müşük*, İL, V, 265a.) = **ET** -krş. müş “dişi k(edi)” DLT 399.

SUyg. miça “az” = **YUyg.- = ET-**

SUyg. minik “para” = **YUyg.- = ET-**

SUyg. miniktığ (< minik+tığ) “paralı” = **YUyg.- = ET-**

SUyg. mla “çocuk, yavru” = **YUyg.** bala “yeni doğan, daha ana bağrından ayrılmamış, çocuk yavru” (*bala* (I), İL, V, 391a.) = **ET** *bala* (ED 332b.)

SUyg. mocan “ağaç ustası” = **YUyg.- = ET-**

SUyg. moñus “boynuz” = **YUyg.** müngüz “inek, koyun, boğa gibi hayvanlarının başının üstünde büyüyen sert madde” (müngüz, İL, V, 266b.) = **ET** münüz (ED 771a. → būñüz (ED 352a.

SUyg. moendırık (< moen+dırık) “yaka” = **YUyg.- = ET-**

SUyg. moñustığ (< moñus+ tığ) “boynuzlu” = **YUyg.** müngüzlük “boynuzu olan” (*müngüzlük*, İL, V, 267b.) = **ET-**

SUyg. mörin (< Moğ. mören L 550a) “nehir” = **YUyg = ET-**

SUyg. muñe ~ muñey “beyin” = **YUyg.** miñe “beyin” (miñe, NECİP, 2013, 273b.)

= **ET** beñi (ED 348b.)

SUyg. na “ne, nasıl” = **YUyg.** ne “ne” (ne (I), İL, V, 359a.) = **ET** ne (ED 774a.)

SUyg. nagu, nağı = (< na+gu) “ne, niye, nasıl” = **YUyg.** = **ET** negü (ED 776b.)

SUyg. nan “seyrek” = **YUyg.** -bk. *şalañ* “yoğun, koyu olmayan, sıvı, çok olmayan” (*şalañ*, İL, III, 754b.) = **ET**-

SUyg. nannıǵ ~ nænnıǵ (< Çin. nan+ Tü. nıǵ) “zahmetli, güç, zor” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. narı “oraya buraya” = **YUyg.** néri – béri “oradan buradan” (*néri-béri*, İL, V, 406b.) = **ET**-

SUyg. naxşı “ne, niçin” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. ne ~ nī “ne” = **YUyg.** ne “ne” (ne (I), İL, V, 359a.) = **ET** ne (ED 774a.)

SUyg. nene ~ nine “ne” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. neraķı “tarafında bulunan, oradaki” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. ni “ne” = **YUyg.** ni “acayip, ne gibi, nasıl” (ni, NECİP, 2013, 290a.) = **ET**-

SUyg. nicor “kaç, ne kadar” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. nier “bir şey” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. nigo “niye” = **YUyg.** = **ET** negü (ED 776a.)

SUyg. nima (< ni+ma) “ne, niye; bir şey” = **YUyg.** néme “belli olay, hadise gibi şeyleri sormak için kullanılan ifade” (*néme*, İL, V, 411a.) = **ET**-

SUyg. nimi “-dır (bildirme eki) → nima” = **YUyg.** néme “soru cümlesinin başına gelip soruyu pekiştirmek için kullanılan ifade” (*néme*, İL, V, 411a.) = **ET**

SUyg. lokta “kement” = **YUyg.** = **ET** nogtu (Lessing 588a)

SUyg. oǵul “oğul” = **YUyg.** oǵul “erkek cinsi olan çocuk” (*oǵul*, İL, V, 655b.) = **ET** *oǵul* (ED 83b.)

SUyg. oǵur “hırsız” = **YUyg.** oǵrı “başkalarının eşyalarını çalan adam” (*oǵrı*, İL, V, 653a.) = **ET** oǵrı (ED 90a.)

SUyg. ogurçı (< ogur+çı) “hırsız” = **YUyg.** = **ET**

SUyg. okus ~ uhgus “iri, büyük boynuzlu mal” = **YUyg.** öküüz “hadım edilmiş erkek inek” (*öküüz*, İL, IV, 837b.) = **ET** öküüz (ED 120a.)

SUyg. olğan ~ ulğan = (< oğul+an) ~ (< uğ(u)l+an) “çocuk, genç” = **YUyg.** oğlan “erkek, erkek çocuk” (*oğlan*, İL, V, 654b.) = **ET** *oğlan* (ED 85a). → *oğul* (ED 83b.)

SUyg. on I “ses” = **YUyg.** ün “bir insan söz söylediğinde, bir nesnenin başka bir nesneye değdiğinde, nesne çekildiğinde patladığında hareket edildiğinde oluşan ses” (*ün*, İL, V, 897a.) = **ET** *ün* (ED 167a.)

SUyg. onogo “onu” = **YUyg.** - = **ET**

SUyg. onıncı (< on+ıncı) “onuncu” = **YUyg.** oninçi “sırası 10 rakamı ile belirlenen, dokuzuncudan sonra on birinciden öce gelen sayı” (*oninçi*, İL, V, 683b.) = **ET** *onunç* (ED 187b.)

SUyg. öney ~ uney “hızlı” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. oñ(k)uş “soluk borusu” = **YUyg.** öngeç “yemek borusu, gırtlak” (*öngeç*, NECİP, 2013, 306a.) = **ET** *öñüç* (ED 172a-b.)

SUyg. orğak (< or-ğak) “orak” = **YUyg.** orğak “çiftçilik ekincileri yeşillik gibi biçmek için metalde yapılan ay şeklindeki saplı bıçak” (*orğak*, İL, V, 630b.) = **ET** *orğak* (ED 216a.)

SUyg. orğa “çalı çırpı” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. osuğ “susuzluk” = **YUyg.** usluğ “susuzluk” (usluğ (II), NECİP, 2013, 439b.) = **ET** *usak* (ED 245a.)

SUyg. oş “avuç” = **YUyg.** oç ~ oçum “İki avucun birleştirilmesi ve parmakların biraz yukarı doğru kıvrılmasıyla oluşan boşluk” (oç, İL, V, 619a.) → (*oçum*, İL, V, 622a.) = **ET** *adut* (ED 44b.)

SUyg. oşkaçar (< oşka+çar) “yaşlı adam” = **YUyg.** - = **ET**

SUyg. ot I “ateş” = **YUyg.** ot “ağaç, gaz, yağ gibi yanan nesnelerin belli ısı ve sıcaklığı çıkıp yanmayla oluşan yangın, ateş” (*ot* (II), İL, V, 602a.) = **ET** *ot* (I) (ED 34b.)

SUyg. ot II ~ o^{ht} “ot” = **YUyg.** ot “genellikle gövdesi yeşillenmeyen, otobur hayvanların yediği bitkiler; ot” (*ot* (I), İL, V, 601b.) = **ET** *ot* (II) (ED 34b.)

SUyg. otağ “memur” = **YUyg.** otak “hayvan yetiştiricilerin veya göçmenlerin geçici olarak durduğu yer, geçici ev” (*otak* (II), İL, V, 606b.) = **ET** *otağ* “çadır” (ED 46b.)

SUyg. otun ~ otın “odun” = **YUyg.** otun “ateş yakmak için hazırlanan ağaçlar”

(*otun*, İL, V, 618a.) = **ET** *otuñ* (ED 60b.)

SUyg. otus “otuz” = **YUyg.** ottuz “onun üç katı, yirmi dokuzdan büyük otuz birden küçük sayı” (*ottuz*, İL, V, 613b.) = **ET** *ottuz* (ED 74a.)

SUyg. oy “vadi” = **YUyg.** oy “belli bir düzlüğe kıyasla oluşan çukur, tepenin tersi” (*oy* (I), İL, V, 685a.) = **ET** *oy* (ED 265b.)

SUyg. oyuncak “oyuncak” = **YUyg.** oyunçuk “çocukların oynaması için yapılan eşya; oyuncak” (*oyunçuk*, İL, V, 694b.) = **ET** -krş. *oyun* (ED 274a.)

SUyg. oyliğ (< oy+lığ) “bozkırlı, bozkırda yaşayan” = **YUyg.** *oyluk* “ova çukur düz olmayan yer” (*oyluk*, NECİP, 2013, 301b.) = **ET**-

SUyg. oyma(x) “bozkırdan (getirilmiş) odun” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. oynas (< oy(u)n+a-s) “oyun eğlendirici olay” = **YUyg.** oynaş “oynamak eyleminin isimleşmiş hali” (*oynaş*, İL, V, 690b.) = **ET** *oynaş* (ED 274b.)

SUyg. oynakış “oyun, eğlendirici olay, serüven” = **YUyg.**- = **ET**

SUyg. ö^hkbe ~ ü^hkpi “akciğer” = **YUyg.** öpke “insan ve yüksek seviyeli hayvanların nefes alıp verme organı” (*öpke*, İL, V, 780b.) = **ET** *öpke* (ED 9a.)

SUyg. örliğ (< ör+liğ) “yüksek” = **YUyg.**- = **ET** -krş. *ör-* (I) (ED 195a.)

SUyg. öy ~ üy ~ şü ~ ü ~ yu ~ yü ~ yüy “ev” = **YUyg.** öy “yaşamak veya çeşitli kurum kuruluş ve ona benzer yerleşmeler içi hazırlanan imaret, bina” (*öy*, İL, V, 859a.) = **ET** *ev* (ED 3b.)

SUyg. özek “merkez, çekirdek” = **YUyg.** özek “bitki gövdesinin merkezindeki kısım, hücrelerin çekirdek kısmı” (*özek*, İL, V, 821a.) = **ET** *özek* (ED 285a.)

SUyg. pag “ip, urgan” = **YUyg.** bağ “bağlamak için yapılan nesne” (*bağ* II, İL, I, 379a.) = **ET** *bağ* (ED 310b.)

SUyg. pagartak^h “kum tavuğu” = **YUyg.** *béğirtak* “kır tavuğu” (*béğirtak*, NECİP, 2013, 37b.) = **ET** *bağırlak* (ED 319a-b.)

SUyg. pağaç “kova” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. pağa “kaplumbağa” = **YUyg.** *pağa* ~ *pağiçanak* “hem suda hem karada yaşayan başı yuvarlak ve geniş gözleri büyük derisi çıplak rengi yaşadığı ortama benzeyen, pençeleri olan, genelde haşaratlarla beslenen hayvan, kurbağa” (*pağa* (I),

İL, I, 643b.) “kaplumbağa” (*paķiçanak*, İL, I, 645a.) = **ET** *baka* (ED 311b.)

SUyg. panda “mürit” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. par ~ var “var” = **YUyg.** bar “mevcut, yokun zıttı” (*bar* (I), İL, I, 334b.) = **ET** *bar* (ED 353a.)

SUyg. paştıĝ (< paş+tıĝ) “lider, başkan” = **YUyg.** başlıķ “aile, idare, kurum gibi müesseselere liderlik eden kişi” (*başlıķ* (I), İL, I, 377b.) = **ET** *başlık* (ED 381b.)

SUyg. patim “gizli, görünmez” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. pay I “zengin” = **YUyg.** bay “ekonomik temeli sabit, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, çok malı olan kişi” (*bay*, İL, I, 406b.) = **ET** *bay* (ED 384a.)

SUyg. pay II “sıra” = **YUyg.** pay “çift olarak yapılan nesneleri her biri” (*pay* (II), İL, I, 665b.) = **ET**-

SUyg. peg “bey, başkan, lider” = **YUyg.** beg “feodalizm devrinde şehir ve köy bölge işlerinden sorumlu kişi” (*beg*, İL, I, 437a.) = **ET** *beg* (ED 322b.)

SUyg. peĝlıĝ (< peĝ+lıĝ) “lider, başkan” = **YUyg.** = **ET** *beglik* (ED 326a.)

SUyg. peĝlık (< peĝ+lı) “başkanlık görevi” = **YUyg.** beglik “liderlerin vazifesi, işi” (*beglik*, İL, I, 437a.) = **ET** *beglik* (ED 326a.)

SUyg. pel “bel” = **YUyg.** bel “arka omurganın aşağı kısmı; gövdenin göğüs kapısıyla leĝen kemik üstündeki aralıĝı” (*bel* (I), İL, I, 438a.) = **ET** *bél* (ED 330a.)

SUyg. per berını “birbirini” = **YUyg.** bir-birini “biri birini, biri ikincisini” (*bir-birini*, İL, I, 563b.) = **ET**-

SUyg. pergerek “daha yakın” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. perık ~ perük ~ pırık “şapka” = **YUyg.** bök → *doppa* = (*bök*, İL, I, 515b.) → “kadın ve erkeklerin kumaştan desenli veya desensiz olarak dikilen yazlık baş giyimi; şapka” (*doppa*, İL, III, 91b.) = **ET** *börk* (ED 362a.)

SUyg. perıktıĝ (< perık+tıĝ) “şapkalı” = **YUyg.** -bk. *doppiçan* “şapka giyen” (*doppiçan*, İL, III, 92b.) = **ET**-

SUyg. pezık büyük = **YUyg.** büyük “büyük, yüce” (*büyük*, İL, I, 523a.) = **ET** *bedük* (ED 302b.)

SUyg. pep pezık “büsbüyük” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. pıgın “bugün” = **YUyg.** bugün “söylenilen vakit sürmekte olan gün, gece-gündüz” (*bügün*, İL, I, 522a.) = **ET-**

SUyg. pıktığ (< pık+ tığ) “güçlü” = **YUyg** = **ET-**

SUyg. pılegı “bileme taşı” = **YUyg.** biley “bıçak gibi eşyaları bileyerek itmesi parçalaması için yapılan bir çeşit kum taşı” (*biley*, İL, I, 583b.) = **ET** *bilegü* (ED 341b.)

SUyg. pılıt “bulut” = **YUyg.** bulut “su damlalarının ve buz kristallerinin toplanmasıyla şekillenen nemli bir cisim” (*bulut*, İL, I, 508a.) = **ET** *bulut* (ED 333a.

SUyg. pıltır “geçen yıl” = **YUyg.** bultur “geçen yıl, önceki yıl” (*bultur*, İL, I, 506b.) = **ET-**

SUyg. pınşı “güç” = **YUyg.** bınsı “güç, kuvvet, iktidar kabiliyet, kehanet” (*bınsı*, İL, I, 581a.) = **ET-**

SUyg. pınşılığ (< pınşı+lığ) “güçlü” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. pır II “birdenbire, aniden” = **YUyg.** -bk. birdin “tesadüfen, birdenbire aniden beklenm(edik şekilde)” (*birdin*, İL, I, 564b.) = **ET-**

SUyg. pıra “trompet” = **YUyg.** burğa “inek dağ keçisi gibi hayvanların boynuzlarından yapılan üflenerek çalınan bir çeşit eski çalgı” (*burğa* (II), İL, I, 494b.) = **ET** *borğu* (ED 360b.)→ *borğuy* (ED 361a.)

SUyg. pı’raş “kova” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. sut pı’raş “süt kovası” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. pırğa “erkek deve” = **YUyg.** buğra “erkek deve” (*buğra*, İL, I, 504a.) = **ET** *buğra* (ED 317b.)

SUyg. pırısı (< pır+ı+sı) birisi = **YUyg.** -bk. birav, biran “kimdir biri, belli bir insan, başka” (*birav*, İL, 562a.) “birisi” (*biran*, NECİP, 2013, 43b.) = **ET** *biregü* (ED 364a.)

SUyg. pıt “ayak” = **YUyg.** put “insan, hayvan veya başka canlıların gövdesini taşıyan durma yürüme veya emeklemeye yarayan kısmı; ayak” (*put* (I), İL, 739b.) = **ET** *but* (I) (ED 297b.)

SUyg. pıtığ (< pıtı-g) “kitap, mektup” = **YUyg.** pütük “yazılan, oyulan veya basılan yazı” (*pütük* (I), İL, I, 762b.) = **ET** *bitig* (ED 303a.)

SUyg. pıtıkçi ~ pıtıkça (< pıtık+çi) “kâtip” = **YUyg.** pütükçi “yazı işlerinden sorumlu kişi, katip” (*pütükçi*, İL, I, 762b.) = **ET** *bitigçi* (ED 304a.)

SUyg. pıttığ (< pıt+tığ) “ayaklı” = **YUyg.** putluk “ayağı olan” (*putluk* (I), İL, I, 743a.) = **ET** *buthuğ* (ED 305a.)

SUyg. pız II “buz” = **YUyg.** muz “suyun sıfır veya sıfır derecenin altında soğuyup katılaşmasıyla meydana gelen katı cisim” (muz, İL, V, 214b.) = **ET** *buz* (ED 389a.)

SUyg. pia ~ pıya “pelin otu” = **YUyg.** buya “baklagiller familyasından 30-80 santimetre olan çok yıllık otsu bitki” (*buya*, İL I, 509b.) = **ET** *buda* “meyankökü” (ED 299a.)

SUyg. pız III “çuvaldız” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. pile- (< pile-t-) “hazırlamak” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. piñ tañ (< Çin. 冰糖 bing tang) “akide şekeri” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. pipiñ “eleştiri” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. pisek “parça” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. po “ateş, tüfek” = **YUyg.** po “savaşta kullanılan bir çeşit silah türü” (*po* (I), İL, I, 721b.) = **ET**-

SUyg. pokus “ince ince” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. poz “beden” = **YUyg.** boy “boy, vücut” (*boy*, İL, I, 481b.) = **ET** *boğ* (ED 296b.)

SUyg. pozın ~ pozi “beden” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. pu “bu” = **YUyg.** bu “konuşana yakın, onun gözünün önünde, onun yanındaki bir nesneyi göstermek için kullanılan sözcük” (*bu*, İL, I, 488a.) = **ET** *bu* (ED 291b.)

SUyg. puçak “bıçak” = **YUyg.** piçak “çelikten yapılan bir veya iki tarafı keskin sapı olan kesme aleti” (*piçak*, İL, I, 782a.) = **ET** *bıçak* (ED 293b.)

SUyg. pudığci (< pudığ+ci) “öğretmen” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. pukaçar (< puka+çar) “erkek buzağı” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. purқан “buda” = **YUyg.** budda, burhan “buda; eski uygur dilinde burhan denilirdi” (*budda*, İL, I, 491a.) “buda dini ilahi” (*burhan* (I), HİL, I, 150b.) = **ET** *burxan* (ED 360b.)

SUyg. purkannıĝ (purkan+nıĝ) “budalı” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. puto (< Çin. pu tao) “kuru üzüm” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. rin (< Çin. 人 ren) “insan” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. sadıĝci (< sat-ıĝ-ci) “satıcı, tüccar” = **YUyg.** satkuçi “satıcı” (*satkuçi*, NECİP, 2013, 342a.) = **ET satıĝcı** (ED 801a.)

SUyg. saĝısĝan ~ saķısķan “saksāĝan” = **YUyg.** seĝizĝan “gagası sivri kuyruĝu uzun derinin çoĝu siyah boynu ve karın kısmı beyaz olan ve şakıyan bir kuş türü” (*seĝizĝan*, İL, III, 662a.) = **ET saĝısĝan** (ED 818a.)

SUyg. saĝım (< saĝ-ım) “saĝma süt” = **YUyg.** séĝim “saĝım” (*séĝim*, NECİP, 2013, 349b.) = **ET saĝım** (ED 811a.)

SUyg. saĝlıĝ (< saĝ+lıĝ) “saĝımlı, saĝmal” = **YUyg.** saĝlık “yavrulu, dişi koyun” (*saĝlık*, İL, III, 387b.) = **ET saĝlık** (ED 809a.)

SUyg. saķ “koyun” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. saķallıĝ (< saķal+lıĝ) “aksakallı” = **YUyg.** saķallık “sakallı, sakalı çıkan” (*saķallık*, İL, III, 391b.) = **ET-**

SUyg. salıĝ “aĝır, güç” = **YUyg.** sélik “halktan belirli bir düzende alınan para, meblaĝ” (*sélik* (I), İL, III, 668b.) = **ET salıĝ** (ED 826a.)

SUyg. sanaĝı (< san+a-ĝı) “tesbih” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. saņķılaĝan (< saņķıla-ĝan) “sarkık” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. sap “sap (kılıcın, bıçaĝın sapı)” = **YUyg.** sap “eşyaların el ile tutulan kısmı sap” (*sap* I, İL, III, 362a.) = **ET sap** (ED 782b.)

SUyg. sarıĝ “sarı” = **YUyg.** sérik “saman altın gibi nesnelerin rengi” (*sérik*, İL, III, 650b.) = **ET sarıĝ** (ED 848a.)

SUyg. sap / sav sarıĝ “sapsarı” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. sarımsak ~ samsak “sarımsak” = **YUyg.** samsak “zambakgiller ailesindeki çiçeĝi beyaza dönük erken vakitte sebze veren gövdesi acı ve yayılan bir kokuya sahip tamamında o damak tadı olan ve ilaç yerine kullanılan bakterileri hızlandırma rolüne sahip olan çok yıllık bol mahsullü bitki” (*samsak*, İL, III, 424b.) = **ET**

sarumsak (ED 853b.)

SUyg. satığ ~ sadığ (< sat-ığ) “ticaret” = **YUyg.** *sétik* “satış işi, satış” (*sétik*, İL, III, 647a.) = **ET** *satığ* (ED 799b.)

SUyg. savune “tokat” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. sayfin “terzi” = **YUyg.** seypun “giysi dikimi ile uğraşan kişi” (*seypun*, İL, III, 508a.) = **ET-**

SUyg. sæj ~ saç “saç” = **YUyg.** çaç “insanların baş kısmındaki kıllar ve o kılların her biri” (*çaç*, İL, II, 629a.) = **ET** *saç* (ED 794a.)

SUyg. sæjdığ ~ şajdığ (< sæj+dığ) (< şaj+dığ) harf.: “saçlı; kadın” = **YUyg.** çaçlık “saçlı saça sahip” (*çaçlık*, İL, II, 631b.) = **ET** *saçlığ* (ED 797a.)

SUyg. semëy “manastır” = **YUyg.** -bk. monastir “manastır” = **ET-**

SUyg. semıs “semiz” = **YUyg.** sémez “bedeni çok etli olan, etli” (*sémiz*, İL, III, 670b.) = **ET** *semiz* (ED 830b.)

SUyg. sem mine “benim için sen” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. senla “her” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. sergin = (< Moğ. seregün ~ serigün L 689b) “serin” = **YUyg.** salkın “sıcağa nispETen soğuk, soğuğa yakın, orta derec(EDe soğuk” (*salkın*, İL, III, 410b.) = **ET-**

SUyg. sıdık ~ sıtık “idrar” = **YUyg.** süydük “insan ve hayvanların böbreğinde oluşan üreme organı ile atılan sıvı” (*süydük*, İL, III, 645a.) = **ET** *sıdık* (ED 801b.)

SUyg. sık “kapı” = **YUyg.** işik “ev, hane, bina avluların girip çıktığı yere yerleştirilen açılıp kapanan kurulum” (*işik*, İL, VI, 292b.) = **ET** eşik (ED 260a.)

SUyg. sılığ düzgün = **YUyg.** silik “eğri büğrünün, çukur tepenin tam tersi” (*silik*, İL, III, 705b.) = **ET** *silik* (ED 826b.)

SUyg. sımık “kemik” = **YUyg.** sönek “insan ve hayvanların bedeninin gövdesini dayanıklı bir duruşu sağlayan ve iç organlarını koruyan katı cisim” (*sönek*, İL, III, 620a.) = **ET** *sünük* (ED 838b.)

SUyg. sımır “Sümer (dağı)” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. sınar “yarım, ikisinden biri, diğeri” = **YUyg.** şınar “yan, iki taraftan biri, tek” (*şınar*, İL, III, 699a.) = **ET** *sınar* (ED 840b.)

SUyg. sını “kız kardeş” = **YUyg.** sinil “kendinden küçük kız kardeş” (*sinil*, İL, III, 701a.) = **ET** *sinil* (ED 839a-b.)

SUyg. sırka “halka” = **YUyg.** = **ET** *sırğa* “küpe” VEW 419a.

SUyg. sır-sır “vız vız” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. simal “çuval, torba” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. simallı (< simal+lı) “çuvallı” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. sızgen “şiş” = **YUyg.** işşik “şişkinlik” (*işşik*, İL, VI, 281b.) = **ET**-

SUyg. sike “ince” = **YUyg.** inçike “kalın olmayan kalının zıttı” (*inçike*, İL, VI, 369b.) = **ET** *yinçe* (ED 945a.)

SUyg. siz “paspas (keçe), halı” = **Uyg.** = **ET**-

SUyg. sokaş “bozkır buğdayı” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. soğa tarıg “tohum, darı” = **YUyg.** = **ET** -krş. *tarığ* (ED 537b.)

SUyg. sol ~ söl ~ sul “sol” = **YUyg.** sol “sağın ters, sol” (*sol*, İL, III, 556b.) = **ET** *sol* (ED 824a.)

SUyg. solağak (< sola-ğak) “kapalı” = **YUyg.** solak “kilitlenen, zincirlenen” (*solak*, İL, III, 557b.) = **ET**-

SUyg. soñışkın ~ shoskın “yarın, ertesi gün; başka bir gün” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. soñkap “tokmak, çekiç” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. soyıştığ “sevinçli” = **YUyg.** söyünçlük “kişiyi neşelendiren, sevinçli” (*söyünçlük*, İL, III, 624b.) = **ET**-

SUyg. söğıl ~ şöğıl “siğil” = **YUyg.** sögel “burun, yüz, baş veya kolda ten, sarı veya kahverengi çıkıntılar meydana gelen bir çeşit deri hastalığı” (*sögel*, İL, III, 620a.) = **ET** *sögöl* ~ *sigil* (ED 820)

SUyg. söt ~ süt ~ sut “süt” = **YUyg.** süt “insan ve hayvanların süt bezinden çıkan beyaz sıvı” (*süt*, İL, III, 628a.) = **ET** *süt* (ED 798b.)

SUyg. su “su” = **YUyg.** su “iki hidrojen bir oksijenin birleşmesiyle oluşan basit bulunan renksiz tatsız kokusuz sıvı” (*su*, İL, III, 566a.) = **ET** *su* (ED 781a.) → *suv* (ED 783a.)

SUyg. suçığ “inançlı kalp, gönül” = **YUyg.** çüçük “celp eden, cana yakın” (*çüçük* (I), İL, II, 718b.) = **ET** *süçig* (ED 796b.)

SUyg. suçığlığ (< suçığ+lığ) “inançlı” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. suit “kova” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. sumal “çuval” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. sumallığ (< sumal+lığ) “çuvalı” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. Sun: Sun daley “Sun denizi” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. sünhatu “devenin başındaki uzun tüy” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. suzğı “tarak” = **YUyg.** süzge “süzgeç” (İL, III, 637a.) “tarak” (NECİP, 2013, 371a) = **ET** *süzgü* “süzgeç” (ED 862a.)

SUyg. şam “demir kürek” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. şanco (< Çin. 间或 jianhuo) “süre” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. şannılkol “erkek adı” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. şaınığ “grup halinde” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. şat “bir yaşındaki dana” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. şavu “mürit” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. şaylı ~ şeyli “dişi” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. şaylı kulum “dişi tay” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. şecığ “kadın” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. şeşin “zaman” = **YUyg.**=**ET**-

SUyg. şeze “sandık” = **YUyg.**=**ET**-

SUyg. şın ~ şıı (< Çin. 深shen) “derinlik” = **YUyg.** şıı “tahılı ölçmek için kullanılan; on avuca tekabül eden birim” (*şıı* (I), İL, III, 849b.) = **ET**-

SUyg. şınnığ (< şın+nığ) “derin” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. şıvar “misk” = **YUyg.** ipar “misk geyiklerinin karnından, bazı hayvanların cinsel organlarında çıkan hoş koku” (*ipar*, İL VI, 146b.) = **ET** *yıpar* (ED 878b.)

SUyg. şığan “fare” **YUyg.** çaşkan “türü çok, bedeni küçük kuyruğu uzun, kesici dişi

gelişmiş olan kahverengi veya siyah renkte olan bir memeli hayvan” (*çaşkan*, İL, II, 641b.) = **ET** *sıçgan* (ED 796a-b.)

SUyg. şip “ip” = **YUyg.** yip “pamuk kumaş kenevir yün veya buna benzer maddelerden inceltilerek yapılan örme dikiş materyali” (yip, İL, VI, 744a.) = **ET** *yıp* (ED 870b.)

SUyg. şivan “ümit” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. şocılığ “sandıklı” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. şorğı “süpürge” = **YUyg.** *süpürge* “toz, çöp çalı çırpıyı süpürmek için yapılan alet” (*süpürge*, İL, III, 627b.) = **ET** *süpürgü* (ED 792b.)

SUyg. şotin “ağır, yavaş” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. şuye (< Çin. 手艺 shou yi) “zanaat” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. şü “az, küçük” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. tağ “dağ” = **YUyg.** tağ “yer üstündeki ovaya tepeye göre daha yüksek ağızlı kısım” (*tağ*, İL, II, 54a.) = **ET** *tağ* (ED 463a.)

SUyg. tağar “kap” = **YUyg.** tağar “erzak veya başka nesneleri doldurmak için yapılan pamuk, yün, kenevir ipliklerinden veya suni yapılardan yapılan nesne; büyük torba” (*tağar*, İL, II, 57b.) = **ET** *tağar* (ED 471b.)

SUyg. tağarlığ (< tağar+lığ) “torbalı” = **YUyg.** *tağarlık* “çuvalı olan, çuvalı çoğaltan, basan, arttıran” (*tağarlık*, HİL, I, 255b.) = **ET**-

SUyg. t^hağın yarın = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. tala (< Moğ. tala L 771a.) “bozkır, step” = **YUyg.** tala “istep, bozkır” (*tala*, NECİP, 2013, 386a.) = **ET**-

SUyg. tamdırğak “kibrit” = **YUyg.** = **ET** -krş. *tamdur*- (ED 504a.)

SUyg. tanıs (< tanı-s) “tanıdık, arkadaş” = **YUyg.** tonuş “bir kişinin önceden bildiği gördüğü” (*tonuş*, İL, II, 289a.) = **ET**-

SUyg. tañ I “ses” = **YUyg.** tañ “katı cisimlerin birbirine vurulduğunda ortaya çıkan ses” (*tañ* (IV), İL, II, 70b.) = **ET**-

SUyg. tañ II “şafak” = **YUyg.** tañ “güneşin doğmasından önceki vakit, şafak vakti” (*tañ* (I), İL, II, 69b.) = **ET** *tañ* (ED 510b.)

SUyg. taŋgar “sabah” = **YUyg.** -bk. taŋla “sonraki gün, yarın” (*taŋla*, İL, II, 71b.) = **ET** *taŋla* (ED 520a.) → *taŋ* (ED 510b.)

SUyg. taŋrak “daha büyük” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. thar ~ tar “dar” = **YUyg.** tar “geniş olmayan, dar” (*tar* (I), İL, II, 17b.) = **ET** *tar* (ED 528a.)

SUyg. darağak ~ targak ~ tırvak (< dara-ğak) ~ (< tar (a)-gak) “tarak” = **YUyg.** tarğak “saç taramak için ağaçtan, kemikten bunun gibi nesnelerden yapılan eşya” (tarğak, İL, II, 29a.) = **ET** tarğak (ED 539b.)

SUyg. tarığ (< tarı-ğ) “darı, buğday” = **YUyg.** tériğ “başakgillerden ip gibi bol yaprakları olan sarı taneli bitki” (*tériğ*, İL, II, 425a.) = **ET** tarığ (ED 537a.)

SUyg. tarmak “parmak” = **YUyg.** - = **ET** *tarmak* “pençe” (ED 549b.)

SUyg. tartığ (< tart-ıg) “ip” = **YUyg.** - = **ET** *tartığ* “ağırlık” (ED 535b.)

SUyg. tas “taş” = **YUyg.** taş “ayrı ayrı yada bir bütün olarak görülebilen katı dağ parçasının genel adı” (*taş* (I), İL, II, 41b.) = **ET** *taş* (ED 557a.)

SUyg. tavar “ipek; kumaş” = **YUyg.** tavar “fabrikada yapılan çiçek renkli kumaş” (*tavar*, İL, II, 92a.) = **ET** tavar (ED 442b.)

SUyg. tayğak “kaygan” = **YUyg.** téyilğak “kaygan” (*téyilğak*, İL, II, 442a.) = **ET** *tayığ* (ED 568a.)

SUyg. tazmak “bulmaca-bilmece” = **YUyg.** -bk. tépişmak “bulmaca, bilmece” (*tépişmak* I, NECİP, 2013, 409a.) = **ET** *tapuzğuk* (ED 448b.)

SUyg. te “dev” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. tecan “kuzen” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. thegermin ~ tegermen “değirmen” = **YUyg.** tügmen “tahıldan un yapan alet, değirmen” (*tügmen*, İL, II, 401a.) = **ET** *tegirmen* (ED 486b.)

SUyg. tegermenniğ = (< tegermen+nığ) “değirmenli” = **YUyg.** tügmenlik “değirmenli” (tügmenlik, İL, II, 402b.) = **ET** -

SUyg. theke ~ teke “erkek keçi, teke” = **YUyg.** téke “keçi, yabani keçi” (*téke*, İL, II, 431b.) = **ET** *teke* (ED 477b.)

SUyg. teke łożaş “ağzı büyük tepeliği olan ötücü küçük bir kuş” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. tel ~ til “dil” = **YUyg.** til “tatma, çiğneme, konuşmaya yardımcı olan organ” (til, İL, II, 476b.) = **ET** *til* (ED 489b.)

SUyg. telı “deli” = **YUyg.** telve “deli, haylaz” (telve, İL, II, 183b.) = **ET** *telü* (ED 491b.)

) → *télve* (ED 493a.)

SUyg. telik (< tel-ık) “çukur” = **YUyg.** -bk. töşük “delinen yer, çukur, delik” (*töşük* (I), İL, II, 360b.) = **ET** *telük* (ED 498a.)

SUyg. t’elon “düz” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. t’emdik “iz” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. temir “demir” = **YUyg.** tömür “işareti Fe olan kül veya beyazımsı gümüş renkli olan metal cinsi” (*tömür*, İL, II, 367a.) = **ET** *temir* (ED 508b.)

SUyg. temir perme “demir dövme” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. temtek = (< Moğ. temdeg L 798b.) “iz, işaret” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. temtektiğ (< temtek+tığ) “izli” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. teñ “eşit, denk” = **YUyg.** teñ “büyüklük küçüklük yükseklik alçaklık miktar hacim bakımından denk olması” (*teñ*, İL, II, 166a.) = **ET** *teñ* (ED 511a.)

SUyg. tep “taban” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. ther “deri” = **YUyg.** tére “dokunun yerleştiği ten, insan ve hayvanların derisi” (*tére*, İL, II, 420a.) = **ET** *teri* (ED 531a.)

SUyg. terden ~ tertan ~ tartın “kurt” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. tergen (< Moğ. terge(n) L 805a) “araba” = **YUyg.** - = **ET** *tilgen* (ED 499a.)

SUyg. tergenci (< tergen+ci) “arabacı” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. terek “ağaç” = **YUyg.** térek “kavak ağacı” (*térek*, NECİP, 2013, 409b.) = **ET** *terek* “kavak” (ED 543a.)

SUyg. teriktiğ (< terik+tığ) “ağaçlı” = **YUyg.** téreklik “kavak ağaçlarıyla kaplı olan, kavak ağacı yETiştirilen” (*téreklik*, İL, II, 422a.) = **ET** *téreklik* (ED 546a.)

SUyg. tes ~ tıs “diş” = **YUyg.** çış “insan ve gelişmiş hayvanların yeme, çiğneme ve nesneleri dişlemek için kullanılan organı” (*çış*, İL, II, 758b.) = **ET** *tış* (ED 557b.)

SUyg. tımsık “gaga” = **YUyg.** tumşuk “kuşların ağzına tutuşturulan boynuz yapısındaki organ” (*tumşuk*, İL, II, 346b.) = **ET** *tumşuk* (ED 509b.)

SUyg. tırığ “kaba, kalın” = **YUyg.** - = **ET**

SUyg. tırlığ “iz, yara izi” = **YUyg.** tiriklik ~ tatuk ~ tartuk ~ tirtik “tirik sözcüğünün isimleşmiş hali” (*tiriklik*, İL, II, 457b.) ~ “yara izi” (*tatuk*, İL, II, 12b.) ~ (tartuk (II), (NECİP, 2013, 392b.) ~ (*tirtik*, NECİP, 2013, 415a.) = **ET** *tirlik* (ED 546b. → *tiriglik* “hayat, varoluş” (ED 546a.)

SUyg. tırvağ ~ torvağ “toprak” = **YUyg.** tuprak “toprak” (*tuprak*, İL, II, 299b.) = **ET** *toprak* (ED 443a.)

SUyg. tıs “kazan” = **YUyg.** idiş “türlü nesneler koymak için yapışkan çamurdan ağzı ve beli büyük alt kısmı daha küçük olarak yapılan mutfak eşyası” (*idiş*, İL, VI, 202a.) = **ET** *idiş* “fincan” (ED 72a-b.)

SUyg. tışkar (< tıs+kar) “dışarı” = **YUyg.** taşkiri “dışarı” (*taşkiri*, İL, II, 49b.) = **ET** *taşgaru* (ED 563a.)

SUyg. tıstığ “dişli” = **YUyg.** çişlik “dişi olan diş çıkaran” (*çişlik* I, İL, II, 762a.) = **ET**-

SUyg. tızma (< tız-ma) “yazı, yazma” = **YUyg.** tizma “yan yana dizilen” (*tizma*, İL, II, 462a.) = **ET**-

SUyg. ti “deve” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. tigen “diken” = **YUyg.** tiken “bitkilerin dallarında oluşan iğnemsi tomurcuk” (*tiken*, İL, II, 470b.) = **ET** *tiken* (ED 483b.)

SUyg. tise ~ tese “dişi” = **YUyg.** çişi “dişi” (*çişi*, İL, II, 763a.) = **ET** *tişi* (ED 560b.)

SUyg. tiz ~ tız “diz” = **YUyg.** tiz “bacağın büküldüğü bacakla baldırın tutuştuğu kısım” (*tiz*, İL, II, 458b.) = **ET** *tiz* (I) (ED 570b.)

SUyg. tiseme “üç yaşındaki koyun” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. tolko “tilki” = **YUyg.** tülke “uzun burunlu kızıl sarı tüyleri olan kurda benzeyen memeli hayvan” (*tülke*, İL, II, 407a.) = **ET** *tilkü* (ED 498b.)

SUyg. ton “dış giyim, kaftan, kürk” = **YUyg.** ton “önü açık düz yakalı arkası uzun giyim” (*ton* (II), İL, II, 287b.) = **ET** *ton* (ED 512b.)

SUyg. tonlġ “kürklü” = **YUyg.** tonluk “giyimli” (*tonluk*, İL, I, 288a.) = **ET** *tonluk* (ED 520b.)

SUyg. toņis ~ tovis “domuz” = **YUyg.** toņguz “domuz” (*toņguz*, İL, II, 271b.) = **ET** *toņuz* (ED 527b.)

SUyg. tor “açlık” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. toşkan “tavşan” = **YUyg.** toşkan “tavşan” (*toşkan*, İL, II, 245b.) = **ET** *tavişğan* (ED 447a.)

SUyg. töseñcik (< töse-ñcik) “döşek” = **YUyg.** -bk. *töşek* “yatmak için yapılan yer, döşek” (*töşek*, İL, II, 360a.) = **ET** *töşek* (ED 563b.)

SUyg. tuğ “hadise, olay” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. tuki “üç yaşında dana” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. tukiçer (< tuki+çer) “üç yaşında küçük dana” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. tumaga “kuzu adı” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. tuñ “kova” = **YUyg.** tuñ “sıvı nesneler doldurulan ağaç, teneke ve plastik gibi nesnelerden yapılan kap” (*tuñ*, İL, II, 341a.) = **ET** -

SUyg. tuñ:ak tuñ “beyaz sedef (kadınların saçı için süs)” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. Tutuqaş “özel ad” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. tuy (< Çin. dut) “çift” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. tuylġ (< tuy+lġ) “çift” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. tuyto “eski, geçmiş (zaman)” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. tuz “tuz” = **YUyg.** tuz “yemek tuzunun genel adı” (*tuz* (I), İL, II, 330b.) = **ET** *tuz* (ED 571a.)

SUyg. tün “gece” = **YUyg.** tün “akşamdan tan vaktine kadar olan vakit, gece” (*tün*, İL, II, 408a.) = **ET** *tün* (ED 513a.)

SUyg. tüseñcık (< tüse-ñcık) “döşek” = **YUyg.** -bk. *töşek* “yatmak için yapılan yer, döşek” (*töşek*, İL, II, 360a.) = **ET** *töşek* (ED 563b.)

SUyg. tütün ~ tutun (< tüt-ün) “tütün” = **YUyg.** tütün “maddeleri yanmasıyla havaya çıkan ufak zerreciklerden oluşan gaz, is” (*tütün*, İL, II, 380a.) = **ET** *tütün* (ED

457b.)

SUyg. tüz “düz” = **YUyg.** tüz “eğri olmayan, düz” (*tüz*, İL, II, 388a.) = **ET** *tüz* (ED 571b.)

SUyg. ugur “sürü” = **YUyg.** üyür “sürü” (*üyür*, İL, V, 904b.) = **ET** *ögür* (ED 112a.)

SUyg. ugus ~ ügüs “nehir” = **YUyg.** = **ET** *ögüz* (ED 119b.)

SUyg. uğlak ~ ulğak “keçi” = **YUyg.** oğlak “keçinin yeni doğmuş yavrusu” (*oğlak*, İL, V, 654b.) = **ET** *oğlak* (ED 84b- 85a.)

SUyg. ulağ (< ula-ğ) “bağ” = **YUyg.** ulak “bağlamak yapıştırmak dikme gibi işlemlerde kullanılan, bağlanan” (*ulak*, İL, V, 755b.) = **ET** *ulağ* (I) (ED 136a.)

SUyg. ulağlığ (< ulağ+lığ) “at arabalı” = **YUyg.** *ulağlık* “binek hayvanı olan, binek hayvana binen” (*ulağlık*, İL, V, 755b.) = **ET**-

SUyg. ulak “yük hayvanı” = **YUyg.** ulağ “yük tutup binmek için çalıştırılan at, eşek, katır, deve, öküz gibi binek hayvanlar” (*ulağ*, İL, V, 755a.) = **ET** *ulağ* (II) (ED 136a.)

SUyg. uhldm “taban” = **YUyg.** ultağ “ayakkabının yere değdiği kısım, basdığı yer” (*ultağ*, İL, V, 756b.) = **ET** *uldağ* “ayak tabanı” (ED 131b.)

SUyg. ulus = (< Moğ. ulus L 873b) “halk” = **YUyg.** ulus “millet, halk” (ulus, İL, V, 759a.) = **ET** ulus (ED 151b. → uluş (ED 152b-153a.)

SUyg. ulus “pay hisse” = **YUyg.** ülüş “paylaşılan kısım, bölüm” (*ülüş*, İL, V, 894a.) = **ET** *ülüş* (ED 153a.)

SUyg. undun “doğu” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. uñ “sağ, doğru” = **YUyg.** oñ “vücut alından kasıklara kadar ikiye bölündüğünde akciğerin olduğu taraf” (*oñ*, İL, V, 665b.) = **ET** *oñ* (ED 166b.)

SUyg. uruğ “soy, nesil” = **YUyg.** uruk “bir atadan gelen kişiler; evlat kardeş” (*uruk*, İL, V, 726b.) = **ET** *uruğ* (ED 214b.)

SUyg. uruk “kement” = **YUyg.** = **ET** *uruk* (I) (ED 215a.)

SUyg. uşuak ~ uhşak ~ ohşak “ufak” = **YUyg.** *uşşak* “her bir bölümü, parçası, tanesi aşırı küçük” (*uşşak*, İL, V, 746a.) = **ET** *uvak* (ED 8b.) → *uvşak* (ED 16a.)

SUyg. uşku “keçi” = **YUyg.** *öçke* “keçi” (*öçke*, İL, V, 798b.) = **ET** *eçkü* (ED 24b.)

SUyg. uttur ~ uhltur “önünde, karşısında” = **YUyg.** uttur “bir nesnenin karşısı ön tarafı, düz” (uttur, İL, V, 701b.) = **ET-**

SUyg. uzak ~ ozağ (< uza-k) uzak = **YUyg.** uzağ “arası uzun, uzak” (uzağ, İL, V, 733a.) = **ET** uzak (ED 283a.)

SUyg. uzğan = (< uz-ğan) “kesik” = **YUyg.** -krş. üzük “kesilen, kesik” (üzük (I), İL, V, 879a.) = **ET-**

SUyg. uzuğı “uyku” = **YUyg.** uyku “hareket süresinin beyinin dış dokusunun alt kısımlara doğru daraldığı fizyolojik durum” (uyku, İL, V, 774b.) = **ET** uyku (ED 271a. → *uğık* (ED 46b.)

SUyg. uzun (< uza-n) “uzun” = **YUyg.** uzun “boyu önüne göre uzun, aralığı uzak” (uzun, İL, V, 735a.) = **ET** uzun (ED 288b.)

SUyg. up uzun “upuzun” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. ünçi (< Çin. 眞珠zhen zhu) “küçük mercan” = **YUyg.** ünçe “inci” (ünçe, İL, V, 899b.) = **ET** inçü (ED 173b.) → *yinçü* (ED 944b.)

SUyg. vanza (< Çin. 王子wang zi) “hükümdarın oğlu, prens” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. vañ = (< Çin. 王wang) “prens” = **YUyg.** vañ “han, padişah” (vañ, İL, VI, 19a.) = **ET-**

SUyg. vu (< Çin. 五wu) “beş, beşinci” = **YUyg.** vu → vu padişahlığı “şimdiki jiangsu eyaletinin güneyi” (İL, VI, 40b.) = **ET-**

SUyg. xan “nerede, nasıl” = **YUyg.** keni “bir nesnenin nerede olduğunu sormak için kullanılan sözcük” (keni, İL, IV, 383a.) = **ET** kañu (ED 632.)

SUyg. xar “bozuk, pis” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. xargal (< Moğ. arğal L 52a) “gübre tabakası” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. xaya “avuç içi” = **YUyg.** -bk. aliğan “elin iç kısmı” (aliğan, İL, I, 178b.) = **ET** aya (I) (ED 267a.)

SUyg. xayza (< Çin. 海子hai zi) “göl” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. xorve “taş sapan” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. xosa (< Çin. 伙huo (?)) “hep birlikte, pek çok kez” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. xu (< Çin. 好hao) “iyi” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. xu tavar “değerli ipek kumaş” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. xulu “çardak” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. yaGıncık (< yaGın-cık) “kapak” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. yağ “yağ” = **YUyg.** yağ “hayvanların organizmasında veya bazı bitki tohumundan elde edilen sıvı veya katı olan organik madde” (yağ, İL, VI, 459b.) = **ET** yağ (ED 895a.)

SUyg. yağan “fil” = **YUyg.** - bk. pil “kulağı büyük, burnu uzun ağzının kenarlarında diş olan seyrek tüyleri olan kalın derili karadaki en büyük memeli hayvan (pil, İL, I, 800a.) = **ET** yağan (ED 904a.)

SUyg. yağım (< yağ-ım) “yağış” = **YUyg.** yégin “atmosferden yeryüzüne katı veya sıvı halde düşen su” (yégin, İL, VI, 713b.) = **ET** -krş. yağış (ED 908a.)

SUyg. yağmır “yağmur” = **YUyg.** yamğur “buluttan düşen su damlacıkları” (yamğur, İL, VI, 503b.) = **ET** yağmur (ED 903b- 904a.)

SUyg. yalığ “bulaşık suyu” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. yalın “alev, ateş” = **YUyg.** -bk. **YUyg.** yalkun “yanıcı ot, ışık yanıcı olan her şey” (yalkun, İL, VI, 487a.) = **ET** yalın (ED 929b.)

SUyg. yamak “yamalık” = **YUyg.** yamağ “bir nesnenin yırtılan veya kesilen tarafı için hazırlanan parça” (yamağ, İL, VI, 495b.) = **ET** yamağ (ED 935b.)

SUyg. yamalığ (< yama+lığ) “yamalı” = **YUyg.** yamağlık “yama sahibi olan” (yamağlık, İL, VI, 496b.) = **ET** yamağlığ (ED 936a.)

SUyg. yaŋGıs ~ yasŋkıs “yalnız” = **YUyg.** yalğuz “ortağı olmayan, yalnız, yegane” (yalğuz, İL, VI, 485a.) = **ET** yalğus (ED 930b-931a.)

SUyg. yaŋza (< Çin. yangzi) “biçim, görünüş” = **YUyg.** yaŋza “bir nesnenin şekli, türü” (yaŋza, İL, VI, 475a.) = **ET**-

SUyg. yaŋı ~ yaŋa “yeni” = **YUyg.** yéŋi “tamamı kullanılmamış yakında yapılmış olan” (yéŋi, İL, VI, 723a.) = **ET** yaŋı (ED 943b.)

SUyg. Yankıssağ “özel ad” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. yarığ (< yar-ık) “açık” = **YUyg.** yérik “nesnelerin belli sebeplerden dolayı

yarılan açılan yeri” (*yérik*, İL, VI, 693a.) = **ET** *yaruk* (I) (ED 962b.)

SUyg. yas “genç; yaş, yıl” = **YUyg.** yaş “yaşlı olmayan, genç” (*yaş* (I), İL, VI, 452a.) = **ET** *yaş* (ED 975b.)

SUyg. yas kiçig “tecrübesiz genç adam” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. yasdık “yastık” = **YUyg.** yastuk “içine pamuk gibi yumuşak şeyler konulan yattığında baş kısma konulan dört köşeli eşya” (*yastuk*, İL, VI, 450a.) = **ET** *yastuk* (ED 974b.)

SUyg. yasıl “yeşil” = **YUyg.** yéşil “yeşil” (*yéşil*, İL, VI, 709b.) = **ET** *yaşıl* (ED 978a.)

SUyg. yap / yav yasıl “yemyeşil” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. yasılimisrek (< yasıl+ imisrek) “yeşilimsi” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. yastancık (< yastan-cık) “yastık” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. yaş “yaş, göz yaşı” = **YUyg.** yaş “gözlerden akan renksiz sıvı, yaş” (*yaş* III, İL, VI, 454b.) = **ET** *yaş* (ED 975b-976a.)

SUyg. yavtal (< Moğ. yada- yabudal L 420b- 521a) “iş” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. yavtallığ (< yavtal+lığ) “iş sahibi” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. yaxşı “güzel” = **YUyg.** yahşi “iyi, kötünün tersi” (*yahşi*, İL, VI, 413b.) = **ET** *yaxşı* (ED 908a.)

SUyg. yaxşıgo (< yaxşı+go) “iyice, güzelce” = **YUyg.** = **ET**

SUyg. yazağ “yaya” = **YUyg.** yayağ “ulaşım (aracı) olmayan, atsız, kendi ayağıyla, piyade” (*yayağ*, İL, VI, 534a.) = **ET** *yadağ* (ED 887a.- 888b.)

SUyg. yazmak (< yaz-mak) az “yağda kızartılmış börek, pide” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. yem “ilaç” = **YUyg.** em “çiçek hastalığı ve bazı başka hastalıkların önünü almak için deri yoluyla verilen sıvı” (*em*, İL, I, 299b.) = **ET** *em* (ED 155a.)

SUyg. yem ~ yum “pantolon” = **YUyg.** şim → iştan (*şim*, İL, III, 853b.) → “vücudun alt kısmına giyilen giysi; pantolon (*iştan*, İL, VI, 276a.) = **ET** *üm* (ED 155b.)

SUyg. yentik “kenar” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. yer “yer” = **YUyg.** yer “güneş sistemindeki üçüncü gezegen dünya” (yer, İL, VI, 541b.) = **ET** *yér* (ED 954a.)

SUyg. yerlik “kabir, mezar” = **YUyg.** yerlik “ölen adamı gömmek için hazırlanan yer” (yerlik (II), İL, VI, 560a.) = **ET**

SUyg. yey “yaz” = **YUyg.** yaz “5 Mayıs’tan 6 ağustosa kadar olan vakit; ilkbahardan önce güzden sonra gelen dört mevsimden biri” (yaz, İL, VI, 443b.) = **ET** *yay* (ED 980a.)

SUyg. yeyin (= < yey+in) “yazın” = **YUyg.** = **ET**

SUyg. yığaş “ağaç” = **YUyg.** yağaç “ağaç” (yağaç, İL, VI, 460b.) = **ET** *yığaç* (ED 899a.) → *ığaç* (ED 79b.)

SUyg. yığaşçı (< yığaş+çı) “marangoz” = **YUyg.** yağaççı “ağaçtan her türlü nesneler yapan usta” (yağaççı, İL, VI, 462b.) = **ET**-

SUyg. yığın “yığın; yumak (yılan için)” = **YUyg.** yiğın “kişilerin belirli bir konu hakkında fikirleşip karara varan yığılış, meclis” (yiğın, İL, VI, 762b.) = **ET** *yığın* (ED 904a.- b.)

SUyg. yıl I “yıl” = **YUyg.** yıl “dünyanın bir kere güneş etrafında dönmesiyle oluşan vakit” (yıl, İL, VI, 773b.) = **ET** *yıl* (ED 917a.)

SUyg. yıl II “yel, rüzgar” = **YUyg.** yel “havanın akış hareketi, rüzgar” (yel, İL, VI, 570a.) = **ET** *yél* (ED 916b.)

SUyg. yılan “yılan” = **YUyg.** yılan “yılan” (yılan, İL, VI, 774a.) = **ET** *yılan* (ED 930a.)

SUyg. yiltıs I “kök” = **YUyg.** yiltiz “ağaçların, bitkilerin kökü” (yiltiz, İL, VI, 775a.) = **ET** *yiltız* (ED 922b.)

SUyg. yiltıs II “yıldız” = **YUyg.** yultuz “gökyüzünde güneş ve aydan başka olan parlak gök cismi” (yultuz, İL, VI, 624b.) = **ET** *yultuz* (ED 922b.)

SUyg. yınak “yanak” = **YUyg.** yañak “kulakların önünde kıl çıkan yer” (yañak (II), İL, VI, 473b.) = **ET** *yañak* (ED 948b.)

SUyg. yır “şarkı” = **YUyg.** ir → cir “melodi, şarkı” (ir (II), İL, VI, 204b.) → (cir, İL, II, 594a.) = **ET** *yır* (ED 954b.) → *ır* (I) (ED 192b.)

SUyg. yır yırlama “şarkı söyleme” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. yırıcı (< yır+ci) “şarkıcı” = **YUyg.** irçi “şarkıcı” (*irçi*, İL, VI, 206b.) = **ET-**

SUyg. yiğ “hafif” = **YUyg.** yeñgil veya yénik “hafif” (*yeñgil*, İL, VI, 568a.) ~ (*yenik*, İL, VI, 738b.) = **ET** *yég* (ED 909b.)

SUyg. yiğış (< yi-ğış) “yenecek şey” = **YUyg.-** = **ET**

SUyg. yiğit “yiğit” = **YUyg.** yigit “er, erkek” (*yigit*, İL, VI, 768a.) = **ET** *yigit* (ED 911b.)

SUyg. yilannığ (< yılan+nığ) “yılanlı” = **YUyg.** yılanlık “yılanların mekânı yılanların çok olduğu yer” (*yılanlık*, İL, VI, 775b.) = **ET** -krş. *yılan* (ED 930a.)

SUyg. yılım “yağ; tutkal” = **YUyg.** *yélim* “ağaçların dal veya budaklarından çıkan bir çeşit yapıştırıcı madde” (*yélim*, İL, VI, 732b.) = **ET** *yelim* (ED 929a.)

SUyg. yimin (< Çin. 一般yiban) “iyi, bütün” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. yiñ “yen, kol” = **YUyg.** *yeñ* “giysinin kol kısmı” (*yeñ*, İL, VI, 566b.) = **ET** *yéñ* (ED 940b.)

SUyg. yiñne “iğne” = **YUyg.** *yiñne* “demir gibi metallerden yapılan bir tarafı sivri diğer tarafı ise kalın ve ip geçirilmek için deliği olan bir dikiş aleti” (*yiñne*, İL, VI, 771b.) = **ET** *igne* (ED 110a.)

SUyg. yiñır “akşam, gece” = **YUyg.-** = **ET** *iñir* (ED 188b.)

SUyg. yirgo “iyi” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. yiriñ “irin” = **YUyg.** yiriñ “reaksiyon olan yerde ölen doku veya ak kan hücrelerini şekillendiren açık yeşil renginde koyu sıvı” (*yiriñ*, İL, VI, 755b.) = **ET** *iriñ* (ED 233a.)

SUyg. yiz I ~ yez = “iz” = **YUyg.** iz “ayak ile bastığında veya nesnenin yüzünü çizdiğinde yazdığında ortaya çıkan belge, iz” (*iz*, İL, VI, 214a.) = **ET** *iz* (ED 277a.)

SUyg. yiz II “Çin kumaşı (keten bezi)” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. yiz samtsı “Çin kumaşı” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. yogun ~ yogın “kalın” = **YUyg.** yoğan “yeri geniş, büyük” (*yoğan*, İL, VI, 595b.) = **ET** *yoğun* (ED 904b.)

SUyg. yoğurt “yoğurt” = **YUyg.** -bk. *kétik* “sütün suyu çekildikten ve mayalandıktan sonra oluşan ekşi kolay içimlik” (*kétik*, İL VI, 372a.) = **ET** *yuğrut*

(ED 905b.)

SUyg. yok “yok” = **YUyg.** yok “mevcut değil varın tersi” (yok, İL, VI, 597b.) = **ET** yok (I) (ED 895b)

4.4.2. Sayılar

SUyg. altı ~ haltı ~ ahldı “altı” = **YUyg.** alte “beşten sonra yediden önce gelen sayı” (*alte*, İL, I, 159a.) = **ET** altı (ED 130b.

SUyg. altığırmo (< altı “altı” + ığırmo “yirmi”) “on altı” = **YUyg.** - = **ET** altı (ED 130b., yégirmi (ED 915b.), on (ED 166b.)

SUyg. altıncı (< altı+ncı) “altıncı” = **YUyg.** altınçi “beşinciden sonra yedinciden önce” (*altınçi*, İL, I, 161a.) = **ET** altınç (ED 131b.)

SUyg. altıncılığ (< altı+ncı+lığ) “altıncı” = **YUyg.** altınçılık “altıncı yer” (altınçılık, HİL, I, 48b.) = **ET**-

SUyg. altıotus (<altı” altı “ + otus “ otuz”) “yirmi altı” = **YUyg.**- = **ET** altı (ED 130b.), ottuz (ED 74a.

SUyg. alton (< altı on) “altmış” = **YUyg.** -bk. atmış “onun altı katı olan sayı” (*atmış*, İL, I, 23b.) = **ET** altmış (ED 130b.)

SUyg. alton pir “altmış bir” = **YUyg.**- = **ET** altmış (ED 130b.), bir (ED 353b.)

SUyg. alton vış “altmış üç” = **YUyg.**- = **ET** altmış (ED 130b.), üç (ED 18b.)

SUyg. bīs ~ pes ~ pis “beş” = **YUyg.** beş “dörtten sonra altıdan önce gelen sayı veya 5 olarak ifade edilen rakam” (beş, İL, I, 434a.) = **ET** *béş* (ED 376a.)

SUyg. yiti ~ yıtı “yedi” = **YUyg.** yette “altıdan büyük sekizden küçük tam sayı” (yette, İL, VI, 537a.) = **ET** *yétti* (ED 886a.)

SUyg. yitinci (< yiti+ncı) “yedinci” = **YUyg.** yettinçi “sırası 7 rakamıyla gösterilen altıncıdan sonra sekizinciden önce gelen sayı” (*yettinçi*, İL, VI, 538b.) = **ET** *yétinç* (ED 892a.)

SUyg. yitiotus “yirmi yedi” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. yitiyığırmo “on yedi” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. yiton dört “yetmiş dört” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. yığırmo “yirmi” = **YUyg.** yigirme → jigirme (yigirme, NECİP, 2013, 468a.)
→ “yirmi” (jigirme, NECİP, 2013, 182a.) = **ET** *yégirmi* (ED 915b.)

SUyg. yeton (< yeti+on) “yetmiş” = **YUyg.** -bk. yetmiş “onun yedi katı olan sayı”
(*yetmiş*, İL, VI, 541a.) = **ET** *yétmiş* (ED 891b.)

SUyg. üçon (< üç+on) “otuz” = **YUyg.** -bk. ottuz “onun üç katı olan sayı” (ottuz,
İL, II, V, 613b.) = **ET** üç (ED 18b., on (ED 166b.)

SUyg. üçon şike “otuz iki” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. üçon vış “otuz üç” = **YUyg.** = **ET** -

SUyg. üçığırmo “on üç” = **YUyg.** = **ET**

SUyg. üçüncü (< üç+üncü) “üçüncü” = **YUyg.** üçinçi “ikinciden sonra gelen sırası 3
rakamıyla gösterilen sayı” (*üçinçi*, İL, V, 873b.) = **ET** *üçünç* (ED 29a.)

SUyg. üş ~ uş ~ vış ~ vuş “üç” = **YUyg.** üç “ikiden sonra dördten önce gelen sayı”
(*üş*, İL, V, 865a.) = **ET** üç (ED 18b.)

SUyg. üş-üşten “üçer üçer” = **YUyg.** = **ET** -

SUyg. üşotus “yirmi üç” = **YUyg.** = **ET** -

SUyg. uçon per- “otuz bir” = **YUyg.** = **ET**

SUyg. uçuncul (< uç+uncul) “üçüncü” = **YUyg.** üçinçi “ikinciden sonra gelen sırası
3 rakamıyla gösterilen sayı” (*üçinçi*, İL, V, 873b.) = **ET** *üçünç* (ED 29a.)

SUyg. tört ~ tiort ~ türt “dört” = **YUyg.** tört “üçten sonra beşten önce gelen sayı”
(*tört*, İL, II, 353b.) = **ET** *tört* (ED 534a.)

SUyg. tört-törtten “dörder dörder” = **YUyg.** tört-törttin “dörder dörder” (*tört-*
törttin, NECİP, 2013, 424a.) = **ET** -

SUyg. törtin vış “dörtte üç” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. törtogo “dördü” = **YUyg.** -bk. töteylen “dört kişi” (töteylen, İL, II, 355b.) =
ET törtögü (ED 537b.)

SUyg. törton ~ türton (< tört+on) “kırk” = **YUyg.** -bk. *kiriğ* “onun dört katından
oluşan sayı” (*kiriğ*, İL, IV, 399a.) = **ET** *kırk* (ED 651a.)

SUyg. törton per “kırk bir” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. törton şıkı “kırk iki” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. tiortotus “yirmi dört” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. tiort yiğırmo “on dört” = **YUyg**=**ET**-

SUyg. toķısogo “dokuzu” = **YUyg** = **ET**-

SUyg. toķıson “doksan” = **YUyg.** toķsan “dokuzun on katı olan sayı” (*toķsan*, İL, II, 257b.) = **ET** *tokson* (ED 473b.)

SUyg. toķıs ~ toķıs “dokuz” = **YUyg.** toķķuz “sekizden sonra ondan önce gelen sayı” (*toķķuz*, İL, II, 257b.) = **ET** *tokkuz* (ED 474b.)

SUyg. toķısıncı (< toķıs+ıncı) “dokuzuncu” = **YUyg.** toķķuzinçi “sırası 9 rakamı ile gösterilen sekinciden sonra onuncudan önce gelen sayı” (*toķķuzinçi*, İL, II, 259a.) = **ET** *tokuzunç* (ED 474b.)

SUyg. toķısotus “yirmi dokuz” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. toķısyiğırmo “on dokuz” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. uçon (< uç+on) “otuz” = **YUyg.** -bk. ottuz “onun üç katı olan sayı” (*ottuz*, İL, II, V, 613b.) = **ET** *üç* (ED 18b.) *on* (ED 166b.)

SUyg. saķıs “sekiz” = **YUyg.** sekkiz “yediden sonra dokuzdan önce gelen sayma sayısı” (sekkiz, İL, III, 483a.) = **ET** sekkiz (ED 883b.)

SUyg. saķısago “sekizi” = **YUyg** = **ET**-

SUyg. saķısıncı = (saķıs+ıncı) “sekizinci” = **YUyg.** sekkizinçi “sırası sekiz rakamıyla gösterilen yedinciden sonra dokuzuncudan sonra gelen sayı” (*sekkizinçi*, İL, III, 484a.) = **ET** *sekizinç* (ED 823a.)

SUyg. saķıson “seksen” = **YUyg.** seksen “onun sekiz katı olan sayı” (seksen, İL, III, 482b.) = **ET** *seksön* (ED 823a.)

SUyg. saķıson saķıs “seksen sekiz” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. saķısotus “yirmi sekiz” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. saķısyiğırmo “on sekiz” = **YUyg**=**ET**-

SUyg. pırığırmo “on bir” = **YUyg.** = **ET**

SUyg. pırıncı (< pır+ıncı) “birinci” = **YUyg.** birinçi “sırası 1 rakamı ile gösterilen

bir numaralı” (birinçi, İL, I, 571b.) = **ET** *birinç* (ED 367a.)

SUyg. pıncılık (< pır+ıncı+lık) “birinci” = **YUyg.** birinçilik “kalite, özellik, yETeneklilik gibi taraflarda en üstün” (*birinçilik*, İL, I, 574a.) = **ET-**

SUyg. pesogo “beşi” = **YUyg.-** = **ET** béşegü (ED 381a.)

SUyg. pes-peten “beşer beşer” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. pesıncı = (< pes+ıncı) “beşinci” = **YUyg.** beşinçi “sırası 5 rakamı ile gösterilen dördüncüden sonra altıncıdan önce gelen sırayı gösteren sayı” (beşinci, İL, I, 435b.) = **ET** béşinç (ED 383a.)

SUyg. peson ~ pison (< pes “beş” + on “on”) “elli” = **YUyg.** -bk. ellik “onun beş katı olan sayı” (*ellik* (II), İL, I, 297a.) = **ET** *ellig* (ED 141a.)

SUyg. peson pir “elli bir” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. peson şku “elli iki” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. pesotus “yirmi beş” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. peşiğirmo “on beş” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. peş yüz “beş yüz” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. periotus “yirmi bir” = **YUyg.-** = **ET** bir (ED 353b.), ottuz (ED 74a.)

SUyg. per ~ pır I ~ pir “bir” = **YUyg.** bir “en küçük sayma sayısı ve 1 rakamı ile gösterilir” (bir, İL, I, 547a.) = **ET** *bir* (ED 353b.)

SUyg. per mın “bin” = **YUyg.** min “yüzün on katı olan sayı” (min, İL, V, 308a.) = **ET** bir (ED 353b.) mın (ED 766b.) → bın (ED 346b.)

SUyg. per yüz “yüz” = **YUyg.** yüz = onun on katı olan 100 rakamıyla gösterilen sayı” (yüz (I), İL, VI, 664a.) = **ET** bir (ED 353b.) yüz (I) (ED 983a.)

SUyg. per yüz lın pır “yüz bir” = **ET** yüz (I) (ED 983a.), bir (ED 353b.)

SUyg. per yüz per on “yüz on” = **YUyg.-** = **ET** yüz (I) (ED 983a.), on (ED 166b.)

SUyg. per yüz per onbir “yüz on bir” = **YUyg.-** = **ET** yüz (I) (ED 983a.), (on (ED 166b.), bir (ED 353b.)

SUyg. yüz per ondört “yüz on dört” = **YUyg.-** = **ET** yüz (I) (ED 983a.), on (ED 166b.)

tört (ED 584a.)

SUyg. per yüz per liñ saķıs “yüz sekiz” = **YUyg.- =ET** yüz (I) (ED 983a.), sekkiz (ED 883b.)

SUyg. per yüz per liñ toķus “yüz dokuz” = **YUyg.- =ET** yüz (I) (ED 983a.), tokkuz (ED 474b.)

SUyg. per yüz şķıondört “yüz yirmi dört” = **YUyg.- =ET**

SUyg. per yüz şķıon saķıs “yüz yirmi sekiz” = **YUyg.- =ET** yüz (I) (ED 983a.) yégirmi (ED 915b.), sekkiz (ED 883b.)

SUyg. per yüz üçon şķı “yüz otuz iki” = **YUyg.- =ET** yüz (I) (ED 983a.) ottuz (ED 74a.) ékki (ED 100b.)

SUyg. on II “on (sayı adı)” = **YUyg.** on “dokuzdan sonra on birden önce gelen, 10 rakamıyla ifade edilen sayı” (*on*, İL, V, 681a.) = **ET** *on* (ED 166b.)

SUyg. onniñ toķıñs “onda dokuzu 9/10” = **YUyg.- = ET-**

SUyg. otus “otuz” = **YUyg.** ottuz “onun üç katı, yirmi dokuzdan büyük otuz birden küçük sayı” (*ottuz*, İL, V, 613b.) = **ET** *ottuz* (ED 74a.)

SUyg. işkenci (< işke+nci) ikinci = **YUyg.** ikkinçi “sıra yeri iki rakamı ile belirlenen, nesnelerin sırası 2 rakamı olan” (*ikkinçi*, İL, VI, 320b.) = **ET** *ékkinç* (ED 110a.)

SUyg. işkencilik (< işke+nci+lik) “ikinci” = **YUyg.** ikkinçilik “ikkinçi sözcüğünün isim şekli” (*ikkinçilik*, İL, VI, 324a.) = **ET-**

SUyg. işkiyiğirmo (< işki “iki” + yiğirmo “yirmi”) on iki = **YUyg.- = ET-**

SUyg. işkon (< işki “iki” + on “on”) “yirmi” = **YUyg.- = ET**

SUyg. mıñ “bin” = **YUyg.** miñ “yüzün on katı eklendiğinde oluşan sayı” (*miñ*, İL, V, 308a.) = **ET** *mıñ* (ED 766b. → *bıñ* (ED 346b.))

SUyg. haltıotus “yirmi altı” = **YUyg.- =ET-**

SUyg. ışkı ~ işke ~ şıkı ~ ĩşke “iki” = **YUyg.** ikki “bir sayısından sonra gelen rakam, iki” (*ikki*, İL, VI, 304a.) = **ET** *ékki* (ED 100b.)

SUyg. ışkıotus “yirmi iki” = **YUyg.- = ET-**

SUyg. er (< Çin. 二er) “iki” = **YUyg.- = ET-**

4.4.3. Zamirler

SUyg. a “o (işaret zamiri)” = **YUyg.** a → avu “uzaktaki bir kişiyi işaret etmek için kullanılan sözcük” (*a* (IV), İL, I, 1a.) → (*avu*, İL, I, 203a.) = **ET** o (ED 1b.) → *ol* (ED 123a.-124b.)

SUyg. ağa I “ona” = **YUyg.** -bk. uniŋğa “ona” (*uniŋğa*, NECİP, 2013, 437b.) = **ET-**

SUyg. uz “kendi, öz” = **YUyg.** öz “başkalarından ayrı iş hareket yapan şahıs için kullanılan sözcük” (öz, İL, V, 810a.) = **ET** öz (I) (ED 278a.)

SUyg. sler “siz” = **YUyg.** sili “nezaket anlamında kullanılan II. kişi zamiri” (*sili* (I), İL, III, 705a.) = **ET-**

SUyg. sen “sen” = **YUyg.** sen “II. şahıs kişi zamiri” (*sen*, İL, II, 492a.) = **ET** *sen* (ED 831b.)

SUyg. sağa ~ saña “sana” = **YUyg.** sağa → saña “sana” (*sağa*, NECİP, 2013, 337a.) → (*saña*, NECİP, 2013, 341a.) = **ET-**

SUyg. men “ben” = **YUyg.** men “birinci şahıs kişilik zamiri (kişinin kendisi)” (*men*, İL, V, 145a.) = **ET** *men* (ED 766b.) → *ben* (ED 346a.)

SUyg. pız I ~ mıs “biz” = **YUyg.** biz “birlikte olan birkaç kişi” (*biz*, İL, I, 574a.) = **ET** *biz* (ED 388a.)

SUyg. sen “sen” = **YUyg.** sen “II. şahıs kişi zamiri” (*sen*, İL, II, 492a.) = **ET** *sen* (ED 831b.)

SUyg. sler “siz” = **YUyg.** sili “nezaket anlamında kullanılan II. kişi zamiri” (*sili* (I), İL, III, 705a.) = **ET-**

SUyg. ğu “o” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. onogo “onu” = **YUyg.** - = **ET**

4.4.4. Sıfatlar

SUyg. sılığ saç “taranmış, düzgün saç” = **YUyg.** çaçliri siliğ tarangan kız “saçları düzgün taranmış kız” (*çaçliri siliğ tarangan kız*, NECİP, 2013, 353b.) = **ET-**

SUyg. pay kise “zengin kişi” = **YUyg.** = **ET-**

4.4.5. Zarflar

SUyg. koŋorto “ögle” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. heğın “öbür gün” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. pıgın “bugün” = **YUyg.** bugün “söylenilen vakit sürmekte olan gün, gece-gündüz” (*büğün*, İL, I, 522a.) = **ET-**

SUyg. pırın “önce” = **YUyg.** burun “önce, önceki zaman” (burun (II), İL, I, 499a.) = **ET** *burun* (ED 366b.)

SUyg. pırınta (< pır+ı+n+ta) “önce, eskiden” = **YUyg.** burundin “ezelden, eskiden” (*burundin*, İL, I, 499a.) = **ET-**

SUyg. pırıngı “önceki, evvelki” = **YUyg.** -bk. *burunķi* “evvelki, önceki; eski” (*burunķi*, İL, I, 499a.) = **ET-**

SUyg. pırıngo “birinci, önce” = **YUyg.-** =

SUyg. yaxşıgo (< yaxşı+go) “iyice, güzelce” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. mındağ “bunun gibi, böyle” = **YUyg.** mundağ “bu çeşit, buna benzer” (*mundağ*, İL, V, 250a.) → (*bundağ*, İL, I, 509b.) = **ET-**

SUyg. antahko “böylece, o kadar” = **YUyg.-** = **ET-**

4.4.6. Edat

SUyg. soŋ “sonra” = **YUyg.** soŋ “arka, sonrası” (*soŋ*, İL, III, 555a.) = **ET** *soŋ* (ED 832b.)

SUyg. soŋkar = sonra = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. pocin “ile” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. pucın ~ cin “ile (sontakı)” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. ocin ~ ucin = ile = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. vucin “ile, aracılığıyla” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. vulın “aracılığıyla, yardımıyla” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. ucin pılı “ile” = **YUyg.-** = **ET**

SUyg. teg “gibi” = **YUyg.** teŋ “büyüklük küçüklük yükseklik alçaklık miktar hacim bakımından denk olması”(teŋ, İL, II, 166a.) = **ET** *teg* (ED 475a.)

4.4.7. Bağlaçlar

SUyg. andağ (<anı+teg) “böyle, öyle, şöyle” = **YUyg.** andak → undak (*andak* İL, I, 194a.) → “ona benzer, şöyle (*undak*, İL, V, 764b.) = **ET** antağ (ED 177a.)

SUyg. andan “ondan, ondan sonra” = **YUyg.** andin “şart - bağlı cümlelerde bağlayıcılık görevinde olan şu zaman şu vakte değin anlamına gelir” (*andin*, İL, I, 194b.) = **ET** andan /andin (ED 177b.)

SUyg. ahrdik (< ahrt-ık) “artık” = **YUyg.** artuk “belirtilen miktardan, sayıdan fazla” (*artuk*, İL, I, 61b.) = **ET** artuk (ED 204b.)

SUyg. barı (< bar+ı) “hepsi” = **YUyg.** béri “hepsi” (*béri*, NECİP, 2016, 41b.) = **ET** berü ~? bérü (ED 355b- 356a.)

SUyg. ya “işte, iyi” = **YUyg.** ya “benzer veya ayrı cümlelerden birini tercih etmek için kullanılan bağlaç” (ya (II), İL, VI, 395a.) = **ET** ya (II) (ED 869a.)

SUyg. yañci “öyle” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. üzge (< üz+ge) “başka” = **YUyg.** özge “kendinden başka olan kişi” (*özge*, İL, V, 823a.) = **ET** özge (ED 285b.)

SUyg. takı (< tak-ı) “ve, daha” = **YUyg.** téhi “ondan başka, yine anlamına gelen sözcük” (*téhi*, İL, II, 419a.) = **ET** takı (ED 466a.)

SUyg. senla “her” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. ez “üzerine, üstüne” = **YUyg.** = **ET** üze (ED 280b.)

SUyg. ma “de / da” = **YUyg.** ma “işaret zamiri mavu’nun kısaltılmış şekli” (*ma*, İL, V, 1a.) = **ET** ma (ED 765a.)

SUyg. peri ~ pırı “beri, buraya” = **YUyg.** béri “konuşan kişi konuştuğu vakit veya yere yakın” (*béri*, İL, I, 525b.) = **ET** berü (ED 355b.)

SUyg. senla “her” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. mindaço “böyle” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. kantağ “böyle” = **YUyg.** = **ET**-

4.4.8. Ünlem

SUyg. ay “(ünlem) ay!, ah!, vah!” = **YUyg.** ey II “sevime, heyecanlanma, dayanışma

halinde olma, öfkeleniş pişmanlık gibi manaları bildiren dildeki ‘hey ‘ile aynı” (ey (II), İL, I, 320a.) = ET ay (ED 265b.)

SUyg. a “vah vah”

SUyg. yepepe “(ünlem) kurdun uluması” = YUyg.- = ET-

SUyg. o “(ünlem) ey!, hey!, o!, oh!” = YUyg.- = ET o (2) (ED 1b.)

4.4.9. İkilemeler

SUyg. amır-şımır “rahat” = YUyg.- = ET-

SUyg. aht mıt “at mat” = YUyg.- = ET-

SUyg. dıngır-dağır “cangır cungur (yansıma)” = YUyg.- = ET-

SUyg. emcen-şamcen “yavaşça” = YUyg.- = ET-

SUyg. yığış moğış “ağaç” = YUyg.- = ET

SUyg. şıu-şıu “vızır vızır” = YUyg.- = ET-

SUyg. şivur-şavur “fısır-fısır” = YUyg. şivir-şivir “şivir kelimesinin tekrarlanması” (şivir-şivir, İL, III, 859a.) = ET-

SUyg. eşt mışt “köpek möpek” = YUyg.- = ET-

SUyg. emcen-şamcen “yavaşça” = YUyg.- = ET-

SUyg. dıngır-dağır “cangır cungur (yansıma)” = YUyg.- = ET-

SUyg. kus mıs “sığır mığır” = YUyg.- = ET

4.4.10. Eylemler

SUyg. aç-“açmak” = YUyg. açmak “açmak” (*açmak* (I), İL, I, 36b.)= ET aç- (ED 18b-19a.)

SUyg. aç1-“kızmak”=YUyg. éçimak “organın mikroorganizmalar etkisiyle parçalanıp değişmesi; kokması, bozulması” (*éçimak*, İL, VI, 73a.)=ET aç1- ED 20b- 21a.

SUyg. açıt- (< aç1-t-) “ekşitmek” = YUyg.éçitmak=éçimak eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (*éçitmak*, İL, VI, 71a.) = ET açıt- (ED 21a.)

SUyg. açuster- (< aç-us-ter-) “güçle zorlayarak açmak” = YUyg.-= ET-

SUyg. ağına-“yuvarlanmak” = YUyg.- = ET-

SUyg. ağır-“hastalanmak” = **YUyg.** ağrimak “hasta olmak” (*ağrimak*, İL, I, 113b.) = **ET** *ağri-* ~ *ağru-* (ED 91a.)

SUyg. ağırıl- (< ağır + al-) “üzülmek” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. ağırıs- (< ağır-ıs-) “(karşılıklı) hastalanmak” = **YUyg.** -bk. ağritişmak “birlikte hastalanmak” (*ağritişmak*, İL, I, 113a.) = **ET** *ağrış-* (ED 92a.)

SUyg. ağırılan- (< ağır+lan-) “hastalanmak” = **YUyg.**-bk. ağrimak “hasta olmak” (*ağrimak*, İL, I, 113b.) = **ET** *ağırlan-* (ED 94b.)

SUyg. ağıt- I “kovmak, menetmek, uzaklaştırmak” = **YUyg.** eğitmak “çözmek, açmak, salıvermek” (*égit-*, NECİP, 2013, 122b.) = **ET** *ağıt-* (ED 80b.)

SUyg. ağıt- II “tutmak yakalamak” **YUyg.** -bk. eğilimek “ele geçirmek, zapt etmek, hâkim olmak” (*égilimek*, NECİP, 2013, 122a.) = **ET** -

SUyg. ağıttır- (< ağıt-tır-) “kovmak, defetmek” = **YUyg.**- = **ET** -

SUyg. ağır- “hasta olmak” = **YUyg.** = **ET** -

SUyg. ak- “akmak” = **YUyg.** akmak = “alçak tarafa sürülmek, hareket etmek” (*akmak*, İL, I, 141b.) = **ET** *ak-* (ED 77b.)

SUyg. akar- (< ak+ar-) “ağarmak” = **YUyg.** akarmak “ak renge girmek ak rengi almak” (*akarmak*, İL, I, 137a.) = **ET** *takar-* (OTWF 499.)

SUyg. akart- ~ akard- (< ak+ar-t-) “ağartmak” = **YUyg.** akartmak “*akarmak* eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (*akartmak*, İL, I, 136b.) = **ET** -

SUyg. al-“almak” = **YUyg.** almak “bir nesneyi almak, kabul kılmak” (*almak*, İL, I, 172b.) = **ET** *al-* (ED 124b.)

SUyg. aldamna- (< aldam+na-) “hızlandırmak” = **YUyg.** ildamlımak “hızlanmak” (*ildamlımak*, İL, VI, 335b.) **ET** -

SUyg. alın- (< al-ın-) “alınmak” = **YUyg.** élinmak “almak eyleminin dönüşlü çatı biçimi” (*élinmak*, İL, VI, 125a.) = **ET** *alın-* (ED 148a.)

SUyg. alındır- (< al-ın-dır-) “aldırmak, teslim etmek” = **YUyg.** aldurmak “almak eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (*aldurmak*, İL, I, 164a.) = **ET** -

SUyg. alkas- (< alka-s-) “karşılıklı hayır duasında bulunmak” = **YUyg.** alkişlimak “memnuniyet ile hürmet göstermek, alkış sözleriyle tebrik etmek” (*alkişlimak*, İL, I,

170a.) =ET *alkaş-* (ED 139a.)

SUyg. aluster- (< al-us-ter-) “kapmak”= **YUyg.**- = **ET-**

SUyg. amıra- (< Moğ. amura- L 40b) “sessizleşmek, sakinleşmek” = **YUyg.** -krş. amraklaşmak “sevgiyi güçlendirmek, sevmek, beğenmek, yakınlaşmak” (*amraklaşmak*, İL, I, 185b.) = **ET amra-** (ED 163a.)

SUyg. amırat- (< amıra-t-) “sakinleşmek” = **YUyg.**- = **ET amurt-** (ED 163b.)

SUyg. aḡna- (< aḡ+na-) “dinlemek” = **YUyg.** aḡlimak “sesi duyma organı vasıtasıyla kabul etmek” (*aḡlimak*, İL, I, 150b.)= **ET aḡla-** (ED 186a.)

SUyg. aḡnal- (< aḡ+na-l-) “anlaşılmak, idrak edilmek” = **YUyg.** aḡlanmak “*anlimak* eyleminin dönüşlü çatı biçimi”(*aḡlanmak*, İL, I, 149b.)= **ET-**

SUyg. aḡnat- (< aḡ+na-t-) “bilgilendirmek, haberdar etmek” = **YUyg.** aḡlatmak “*aḡlimak* eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (*aḡlatmak*, İL, I, 149a.)= **ET-**

SUyg. arıḡla- (< arı-g+la -) “temizlemek” = **YUyg.** ériḡdimak “temizlemek” (*ériḡdimak*, İL, VI, 79b.)= **ET arıḡla-** (ED 219b.)

SUyg. arımna- (< arım+na-) adımlamak, yürümek = **YUyg.**- = **ET-**

SUyg. a^hrt- “artmak” = **YUyg.** artmak “çoğalmak, aşmak” (*artmak* (I), İL, I, 61a.) = **ET art-** (ED 201b.)

SUyg. asır- “devirmek” = **YUyg.**- = **ET-**

SUyg. asıra- (< Moğ. asara- L 56b) “yetiştirmek; besleyip büyütmek” = **YUyg.** asrimak “korumak, esirgemek, saklamak” (*asrimak*, İL, I, 99a.) = **ET-**

SUyg. asta- (< as+ta) “şölen vermek, ağırlamak” = **YUyg.** aḡlimak “özellikle deriyi tabaklamak için hazırlanan yemeği koyup pişirmek” (*aḡlimak*, İL, I, 109b.) = **ET aḡla-** (I) (ED 262b.)

SUyg. as- “aşmak, geçmek” **YUyg.** aşmak “bir yandan veya bir sahadan geçmek, aşmak” (*aşmak*, İL, I, 109b.) = **ET aḡ-** (ED 255a-b.)

SUyg. aḡ- “açmak” = **YUyg.**- = **ET-**

SUyg. at- I “yardımcı fiil yiv adıp-tro ‘yemiş’”= **YUyg.**- = **ET-**

SUyg. at- II ~ a^ht- “atmak; ateş etmek” = **YUyg.** atmak “eldeki nesneyi sallayıp uzağa veya tasarlanan yere atmak, patlamak” (*atmak*, İL, I, 22a.) = **ET at-** (ED 36a.)

SUyg. atıs- (< at-ıs-) “ateş etmek” = **YUyg.** étişmak “atmak eyleminin topluluk çatı biçimi” (*étişmak* (II), İL, VI, 67a.) = **ETatış-** (ED 72b.)

SUyg. ayıs-“birini (üst düzeydeki) birine şikayet etmek” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. ayt- “söylemek, sormak” = **YUyg.** éytmak “fikrini maksadını sözlü olarak bildirmek, demek” (*éytmak*, İL, VI, 138a.) = **ETayıt-** (ED 268b.)

SUyg. ayıs- (< ayt-ıs-) “sohbet etmek” = **YUyg.** éytişmak “*éytmak* eyleminin işteş çatılı biçimi” (*éytişmak*, İL, VI, 138b.) = **ET-**

SUyg.ayuster- (< ay-us-ter-) “konuşmak” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. azırıl- (< azır-ıl-) “ayırılmak” = **YUyg.** ayrılmak “*ayrimak* eyleminin edilgen çatı biçimi” (*ayrılmak*, İL, I, 213a.) = **ET adırıl-** (ED 68b.)

SUyg. bañnas- (bañna-s-) “yardımlaşmak” = **YUyg.-** = **ET** < Çin. (bang “yardım etmek “+ Tü.+na → “yardım etmek “-ş-)

SUyg. başğar- (< baş+ğar) “becermek, yapmak” = **YUyg.** başkurmak “sanayi, fabrika teşkilat gibi yerleri yönetmek” (*başkurmak*, İL, I, 374a.) = **ET başğar-** (ED 380a.)

SUyg. bel- ~ pel- ~ pıl- ~ pil- “bilmek” = **YUyg.** bilmek “bir alanda bilgi sahibi olmak” (*bilmek*, İL, I, 585b.) = **ET bi-l** (ED 330b.)

SUyg. bele-“hazırlamak” = **YUyg.-** = **ET béle-** “kundaklama” (ED 332b.)

SUyg. ber- ~ per- “vermek” = **YUyg.** bermek “kendinde ya da yanında olan bir nesneyi başkalarının eline tutturmak” (*bermek*, İL, I, 425b.) = **ET bér-** (ED 354b.)

SUyg. bırık- (< bır+ık-) “birleşmek” = **YUyg.** birikmek “birikmek” (NECİP, 2013, 44a.) = **ET birik-** (ED 363a.)

SUyg. bol- ~ pol- “olmak” = **YUyg.** bolmak “meydana gelmek” (*bolmak* I, İL, I, 475a.) = **ET bol-** (ED 331a.)

SUyg. bola- (< bo+la-) paketlemek = **YUyg.** bolimak “üstünü kumaş veya kâğıt ile biçimlendirip, ip ile bağlamak” (*bolimak*, İL, I, 479b.) = **ET-**

SUyg.bosa-=[< bos+ a-] kurtulmak, serbest kalmak=**YUyg.**=boşimak=“kurtulmak, boş olmak” (*boşimak*, İL, I, 465a.)=**ETboşu-** “özgürleştirmek”, ED 377b.

SUyg. c^hak-“sağmak” **YUyg.**= **ET-**

SUyg. cadalan- (< cada+lan-) “yağmur için dua etmek” = **YUyg.** -krş. yada → yamğur “yağmur” (*yada*, İL, VI, 419a.) → (*yamğur*, İL, VI, 503b.) = **ET** *yatlan-* “büyülü törenler gerçekleştirmek” (ED 891a.)

SUyg. caşda- “parıldamak” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. çedıla- “ötmek (kuş için)” = **YUyg.** -bk. sayrimak = **ET**-

SUyg. cenşıla- “inşa etmek, kurmak” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. ci- ~ yi- ~ ye- “yemek” = **YUyg.** yemek “yemek yemek” (*yemek* II, İL, VI, 734a.) = **ET** *yé-* (ED 869b.)

SUyg. comakda- (< comak + da -) “tokaçlamak” = **YUyg.** çomaklamak “çomak ile vurmak” (*çomaklamak*, İL, II, 699b.) = **ET**-

SUyg. cor- ~ yor- “yürüyerek gitmek” = **YUyg.** = yürümek = “adım atarak hareket etmek, gitmek” (*yürmek*, İL, VI, 660a.) = **ET** *yor-* ED 957a.

SUyg. coyula- (< coyu+la-) “terbiye etmek” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. cüde- (< cüt + e-) “zayıflamak” = **YUyg.** cüdimek “zayıflamak, yorgun düşmek” (*cüdimek*, İL, II, 587a.) = **ET**-

SUyg. cüğır- “koşmak” = **YUyg.** yügürmek “koşmak” (*yügürmek*, İL, VI, 679a.) = **ET** *yügür-* (ED 914b.)

SUyg. çağla- (< çağ+la-) “yerleşmek” = **YUyg.** çağlamak “ziraatın dip aralığındaki otları ayırıp kökünü açmak, yumuşatmak” (*çağlamak* II, İL, II, 644a.) = **ET**-

SUyg. çal- “biçmek, kesmek” = **YUyg.** çalmak “bir nesneyi başka bir nesneye birleştirmek, kurcalamak” (*çalmak* II, İL, II, 661b.) = **ET** *çal-* “(birini) devirmek, yere atmak” (ED 417a.)

SUyg. çala- (< Moğ. cala-) “otlamak” = **YUyg.** = **ET** *cala-* “dikmek” (Lessing 1215b.)

SUyg. çala’t- (< çala-t-) “otlatmak” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. çınna- I “kazanmak” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. çınna- II “kantarda tartmak” = **YUyg.** = **ET**-

SUyg. çiz- “yazmak” = **YUyg.** sizmak “çizgi çekmek, çizmek” (*sizmak* (I), İL, III, 689b.) = **ET** *çız-* (ED 432a.)

SUyg. çokçıla-“taştan yığın örmek” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. çokıt- ~ çokuyt- (< çokı-t-) “oturmak” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. çök- “çökmek” = **YUyg.** çökmek “dizini büküp oturmak” (*çökmek*, İL, II, 712b.) = **ET** *çök*- (ED 413b.)

SUyg. çöki- ~ çokı- ~ çoqe- “oturmak” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. çökis- (< çök-is-) “birlikte oturmak” = **YUyg.** çöküşmek “*çökmek* eyleminin işteş çatı biçimi” (*çöküşmek*, İL, II, 713b.) = **ET**-

SUyg. çutpa tut- “serpmek” **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. çükür- ~ çukur- “yürümek, gitmek” = **YUyg.** yügürmek “bir yöne hızlı adımlarla yürümek, gitmek” (*yügürmek*, İL, VI, 679a.) = **ET** *yügür*- (ED 914b.)

SUyg. danı- ~ tanı- “tanımak” = **YUyg.** tonumak “kendisinin bildiği kişi veya nesneyi belli bir izden bilmek” (*tonumak*, İL, II, 291b.) = **ET** *tanu*- (ED 516a.)

SUyg. dat- “tatmak” = **YUyg.** tétimək “biraz yiyip, içip tadının nasıl olduğuna bakmak” (*tétimək*, İL, II, 416b.)= **ET** *tat*- ED 449b.

SUyg. dat bol- “pas tutmak” = **YUyg.** dat basmak → datlaşmak=(*dat basmak*, İL, III, 3b.) → “nemli havanın oksitlenmesinden dolayı demir, bakır gibi metallerin yüzeyinde bir katman meydana gelmesi” (*datlaşmak*, İL, III, 4a.) = **ET**-

SUyg. de- ~ di- “demek, söylemek” **YUyg.** demek “sözlü veya yazılı şekilde fikir bildirmek, söylemek” (*demek* (I), İL, III, 158b.) = **ET** *té*- (*dé*-) (ED 433b.)

SUyg. devre- “sallanmak” = **YUyg.** tevre- “bir yerde o yana bu ayana sallanmak” (*tevrimek*, İL, II, 209a.) = **ET** *tepre*- ED 443b.

SUyg. dıngıre- (<dıngır+e-) “cangır cingur diye ses çıkarmak” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. dırlı- “dirilmek”= **YUyg.** tirilmek “yeniden can girmesi” (*tirilmek*, İL, II, 458a.) = **ET** *tiril*- (ED 547b.)

SUyg. e- “olmak” = **YUyg.** -bk. bolmak “meydana gelmek” (*bolmak* I, İL, I, 475a.) = **ET** *er*- (ED 193b.)

SUyg. eçir- “içirmek” = **YUyg.** içürmek “*içmek* (I) eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (*içürmek*, İL, VI, 192a.) = **ET** *içür*- (ED 30a.)

SUyg. em- ~ yem “emmek” = **YUyg.** emmek “göğüsten veya emzikten süt çekip

içmek” (*emmek*, İL, I, 306a.) = **ET** *em-* (ED 155b.)

SUyg. emız- (< em-ız-) “emzirmek, meme vermek” = **YUyg.** émizmek → émitmek “emmek eyleminin geçişli çatı biçimi” (*émizmek*, İL, VI, 126b.) → (*émitmek*, İL, VI, 126b.) = **ET** *emüz-* (ED 165a.)

SUyg. et- I “ulaşmak” = **YUyg.** yetmek “belirli bir yere mekana ulaşmak” (*yetmek*, İL, VI, 540a.) = **ET** *yét-* (ED 884b.)

SUyg. et- II “yapmak, etmek” = **YUyg.** etmek “bir işi hareketi becermek, yapmak” (*etmek* (II), İL, I, 231b.) = **ET** *ét-* (ED 36b.)

SUyg. etin- (< et-in-) “yapılmak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. ezert- (< ezer-t-) “takip etmek; rehberlik etmek” = **YUyg.** - = **ET** *edärt-* OTWF 771

SUyg. ezerte- (< ezer+ le-) “eyerlemek” = **YUyg.** égerlirmek “çalıştırılan hayvanları eyer takmak” (*égerlirmek*, İL, VI, 103b.) = **ET** *eğerle-* (ED 71a.)

SUyg. fâla- “Çin. (?) hamur mayalamak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. gel- ~ kel- “gelmek” = **YUyg.** kelmek “yürüyüş, uçuş veya ulaşım vasıtaları aracılığıyla söylenilen, durulan veya gösterilen tarafa doğru yaklaşmak, varmak” (*kelmek*, İL, IV, 548a.) = **ET** *kel-* (ED 715b.)

SUyg. GıcıGıla- (< gıcıcı+la) “gıdıklamak” = **YUyg.** kıçıklımak → ğidiklimak (*kıçıklımak*, İL, IV, 390a.) → “başkalarının bedenine kol veya nesnenin değmesiyle oluşan hissi getirme” (*ğidiklimak*, İL, III, 918b.) = **ET** *kiçi-* (ED 695a.)

SUyg. gıpde- (gıp+de-) “sabitlemek” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. göve- ~ kiwi- (< göp+ e-) “çoğalmak” = **YUyg.** köpeymek “sayı veya miktar bakımından aşmak” (*köpeymek*, İL, IV, 616a.) = **ET** *köpeğ-* (ED 688b.)

SUyg. gözde- (< göz+de-) “gözlemek” = **YUyg.** közlirmek “bir nesneye bakmak, nişan almak ve ona erişmek için hareket etmek” (*közlirmek*, İL, IV, 657a.) = **ET** *közle-* (ED 760b.)

SUyg. guras- ~ kuras- “güreşmek” = **YUyg.** küreşmek “belirli bir hedefe, isteğe ulaşmak için hareket etmek güreş yapmak” (*küreşmek*, İL, IV, 702b.) = **ET** *küreş-* (ED 747b.)

SUyg. guras bol- “zorlaşmak” = **YUyg.** küreş kılmak “belirli bir hedefe, isteğe

ulaşmak için hareket etmek” (*küreş kılmak*, İL, IV, 702a.) = **ET-**

SUyg. güger- (< gük+er-) yeşermek = **YUyg.** kökermek “her çeşit ağacın yapraklanması, çiçek ve otların filizlenip yeşillenmesi” (*kökermek*, İL, IV, 663b.) = **ET köker-** (ED 713a.)

SUyg. goanza şala- “sefahat sürmek” = **YUyg.** -=**ET-**

SUyg. hasıra- “beslemek; sahip olmak” → asıra- = **YUyg.** asrimak “korumak, esirgemek, saklamak” (*asrimak*, İL, I, 99a.) = **ET-**

SUyg. hat- “atmak” = **YUyg.** atmak “eldeki nesneyi sallayıp uzağa veya tasarlanan yere atmak, patlamak” (*atmak*, İL, I, 22a.) = **ET at-** (ED 36a.)

SUyg. hiç- ~ iç- “içmek” = **YUyg.** içmek “sıvıların ağza alınarak veya içe çekilerek yutmak” (*içmek*, İL, VI, 191b.) = **ETiç-** (ED 19a.)

SUyg. ısta- (< ıst+ta-) tütme, is çıkarmak = **YUyg.** islimak “is tutmak, is tutulup kararmak” (*islimak*, İL, VI, 260b.) = **ET-**

SUyg. ıştustı- (< ışt-us-tı-) “karşılaşmak, çarpışmak, devirmek, düşürmek” = **YUyg.** -bk. ittirişmek “*ittirmek* eyleminin işteş çatılı biçimi” (*ittirişmek*, İL, VI, 160a.) = **ET -krş. itiş-** “birbirini itmek, kavga etmek” (ED 73a.)

SUyg. ız- “göndermek, salıvermek, bırakmak” = **YUyg.** -bk. ibermek, evetmek “göndermek, yollamak” (*ibermek*, İL, VI, 142b.), “birer iş vazife için bir yerden ikinci bir yere birini göndermek” (*evetmek*, İL, I, 316a.) = **ET ıd-** (ED 37b.)

SUyg. için- “yenmek, yemeye başlamak” = **YUyg.** -= **ET-**

SUyg. isir- “sarhoş olmak” = **YUyg.** -bk. mest bolmak “sarhoş olmak” (*mest bolmak*, İL, V, 117a.) = **ET esür-** (ED 251a.)

SUyg. it- ~ et- “yapmak, etmek” = **YUyg.** etmek “bir işi hareketi becermek, yapmak” (*etmek* (II), İL, I, 231a.) = **ET ét-** (ED 36b.)

SUyg. izit- “göndermek yollamak” = **YUyg.** -= **ET-**

SUyg. karolas- (karo+las) “haberleşmek” = **YUyg.** -= **ET-**

SUyg. kde- “çağırma” = **YUyg.** -= **ET-**

SUyg. kegir- “getirmek” = **YUyg.** -= **ET kigür-** (ED 712b.)

SUyg. ker- “girmek” = **YUyg.** kirmek “hareket ederek, yürüyerek belli bir nesnenin

merkezine geçmek” (*kirmek* (II), İL, IV, 763a.) = **ET** *kir-* (ED 735b.)

SUyg. kerekter- “kirlletmek” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. k^hesa- “aksamak, topallamak” = **YUyg.** - = **ET**

SUyg. kez- “giymek” = **YUyg.** kiymek “giysi ile bedeni veya belli uzuvları kapamak, sarmak” (*kiymek*, İL, IV, 777b.) = **ET** *keḡ-* (ED 700b.)

SUyg. kezin- (< kez-in-) “giyinmek” = **YUyg.** kiyinmek “*kiymek* eyleminin dönüşlü çatı biçimi” (*kiyinmek*, İL, IV, 779b.) = **ET-**

SUyg. köm- ~ kem- ~ k’om- “gömmek” = **YUyg.** kömmek “açılan yeri hazırlayıp üstünü kapatmak, defnetmek” (*kömmek*, İL, IV, 687a.) = **ET** *köm-* (ED 721b.)

SUyg. kömer- “devrilmek, alt üst etmek” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. körküt- ~ köküt- ~ küket- (< körk-üt-) “göstermek” = **YUyg.** - bk. körsetmek “*körmek* eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (*körsetmek*, İL, IV, 631b.) = **ET** *körgit-* (ED 743b- 744a.)

Clauson, Eski Türkçe *körkit-* “göstermek” sözcüğünü *kör-kit-* biçiminde çözümlemektedir ve *-git-* ettirgen çatı ekinin bu örnek dışında başka bir sözcükte görülmediğini dile getirmektedir. Söz konusu etimoloji için bk. ED 743b-744a. Ayrıca *kö^h-it-* etimolojisi için bk. (Roos, 2000, 134.)

SUyg. kör(ü)nüt- (< kör-ün-üt-) “göstermek” = **YUyg.** -bk. körsetmek “*körmek* eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (*körsetmek*, İL, IV, 631b.) = **ET** = -krş. *körtgür-* (ED 740a.)

SUyg. kötür- “yakmak” = **YUyg.** köydürmek “*köymek* eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (*köydürmek*, İL, IV, 692b.) = **ET** *küydür-* ED 755a. → *küñdür-* (ED 730b.)

SUyg. otka kötür- “ateşe vermek, yakmak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. külüs- (< kül-ıs-) “gülüşmek” = **YUyg.** külüşmek “*külmek* eyleminin işteş çatılı biçimi” (*külüşmek*, İL, IV, 708b.) = **ET** *külüş-* (ED 720b.)

SUyg. kür- ~ kör- “görmek” = **YUyg.** körmek “görme kabiliyetiyle nesnelerin görünüşlerini ve niteliklerini farketmek” (*körmek*, İL, IV, 634a.) = **ET** *kör-* (ED 736a.)

SUyg. küral- “görebilmek” = **YUyg.** körülmek “*körmek* eyleminin edilgen çatılı biçimi” (*körülmek*, İL, IV, 636b.) = **ET** *körül-* (ED 745a.)

SUyg. kütür- “getirmek” **YUyg.** keltürmek = “*kelmek* eyleminin ettirgen çatılı biçimi”

(*keltürmek*, İL, IV, 546a.) = **ET** *ketür*- ED 706a. → *keltür*- ED 716b.

SUyg. *küy*- “yanmak” = **YUyg.** *köymek* “ateş almak, yanmak” (*köymek*, İL, IV, 692b.) = **ET** *küñ*- (ED 726b.)

SUyg. *küzür*- “yerini değiştirmek” = **YUyg.** - = **ET** *küzer*- ED 762b. → *küzger*- ED 759b.

SUyg. *kağır*- “kavurmak” = **YUyg.** *korumak* “sebze, et gibi besinlerin kazanda ısıtılan yağa koyulan, yan yana atıp çevirip karıştırarak pişirmek” (*korumak* (I), İL, IV, 245a.) = **ET** *kağur*- (ED 612a.)

SUyg. *kal*- II “düşmek, batmak; suya dalmak” = **YUyg.** *kalmağ* “kaybolmak, durmak, basılmak, tamamlanmak” (*kalmağ* (II), İL, IV, 132a.) = **ET** *kal*- (ED 615b.)

SUyg. *kalı* var- “sürüklemek” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. *kala*- “saklamak, örtmek” = **YUyg.** *kalimağ* “yakmak, yandırmak, tutuşturmak” (*kalimağ*, İL, IV, 135a.) = **ET** *kala*- “yığmak” (ED 617b.)

SUyg. *kaldır*- I (< *kal*-dır) “kaldırmak” = **YUyg.** *kaldurmak* “*kalmak* (II) eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (*kaldurmak*, İL, IV, 125a.) = **ET** *kaldır*- (VEWT 226a.)

SUyg. *kaldır*- II “bırakmak” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. *kalık*- (< *kal*+*ık*-) “kudurmak” = **YUyg.**-bk. *ğalcirleşmek* ; *ğalcirleşmek* “kuduz hale gelmek, vahşileşmek” (*ğalcirleşmek*, İL, III, 872a.); “kudurmak, gözü kararmak” (*ğalcirleşmek*, NECİP, 2013, 139b.) = **ET**-

SUyg. *kalxanı*- “düşmek” **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. *kamna*- “tören yapmak” = **YUyg.**- = **ET** *kamla*- (ED 628a.)

SUyg. *kamnat*- (< *kamna*-t-) “şaman töreni gerçekleştirmek” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. *kan*- “yaralamak” = **YUyg.** *kanimağ* “kan çıkmak” (*kanimağ*, İL, IV, 169b.) = **ET** -krş. *kanat*- (ED 635b.)

SUyg. *kap*- “kapmak, dişlemek” = **YUyg.**- = **ET** *kap*- (ED 580a.)

SUyg. *kara*- “bakmak” = **YUyg.** *karimağ* “görmek için gözünü bir tarafa, bir nesneye ya da birine baktırmak” (*karimağ*, İL, IV, 87a.) = **ET** *kara*- (ED 645b.)

SUyg. *karar*- “kararmak” = **YUyg.** *karaymak* “kararmak” (*karaymak*, İL, VI, 68a.) = **ET** *karar*- (ED 663a.)

SUyg. *karı-* ~ *xarı-* “yaşlanmak” = **YUyg.** *ķerimak* “yaşı geçmiş, yaşlılığa ulaşmış, yaşlanmak” (*ķerimak*, İL, IV, 376.) = **ET** *karı-* (ED 645b.)

SUyg. *kat-* “katmak” = **YUyg.** *ķatmak* “birleştirmek veya karıştırmak” (*ķatmak* (II), İL, IV, 28b.) = **ET** *kat-* (ED 594b.)

SUyg. *katıl-* (< *kat-ıl-*) katılmak, eklenmek = **YUyg.** *ķetilmak* “katmak (II) eyleminin edilgen çatılı biçimi” (*ķetilmak*, İL, IV, 372b.) = **ET** *katıl-* (ED 601b.)

SUyg. *katla-* (< *kat+la-*) “birleştirmek, eklemek” = **YUyg.** *ķatlimak* “kağıt, kumaş ve bunun gibi ince nazik nesnelerib bükülüp kat kat yapılması” (*ķatlimak*, İL, IV, 27a.) = **ET-**

SUyg. *ķaynat-* (< *ķayna-t-*) “kaynatmak” = **YUyg.** *ķaynatmak* “*ķaynimak* eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (*ķaynatmak*, İL, IV, 187a.) = **ET** *ķaynat-* (ED 678b.)

SUyg. *ķaz-* “kazmak” = **YUyg.** *ķazmak* “yeri açıp çapalamak oyup çukur açmak, kazmak” (*ķazmak*, İL, IV, 98a.) = **ET** *ķaz-* (ED 680b.)

SUyg. *ķæyķa-* “bakmak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. *ķæyla-* “koşmak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. *ķæylas-* “birlikte koşmak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. *ķihır-* ~ *ķaķır-* “çağırma” = **YUyg.** *ķiķķarmak* “seslenmek, haber vermek” (*ķiķķarmak*, İL, IV, 388b) = **ET** *ķikır-* (ED 612a.)

SUyg. *ķıl-* “yapmak, etmek” = **YUyg.** *ķilmak* “bir iş, faaliyet gibi becerileri gerçekleştirmek, iş yapmak onunla meşgul olmak” (*ķilmak*, İL, IV, 444b.) = **ET** *ķıl-* (ED 616a.)

SUyg. *ķılış sakın-* “çok endişelenmek” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. *ķırķır-* “melemek” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. *ķ’ısmakta-* “sıkıştırmak, sarmak, kucaklamak” = **YUyg.** *ķistimak* “sahip olduğu yeri daraltmak, sıkıştırmak, sığdırmak” (*ķistimak*, İL, IV, 424a.) = **ET** -*krş. kıs-* (ED 665b.)

SUyg. *ķışķa sal-* “Tanrıya adamak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. *ķış ķal-* “rengi atmak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. *ķız ber-* “kız evlendirmek” = **YUyg.** *ķız bermek* “kızı evlendirmek için

vermek” (*kız bermek*, İL, IV, 401b.) = **ET**-

SUyg. kızar- “kızarmak, kırmızı olmak” = **YUyg.** kızarmak “kızıl veya kızıl renge yakın bir renge dönmesi” (*kızarmak*, İL, IV, 402b.) = **ET kızar-** (ED 685a.)

SUyg. kızığla- (< kızığ+la-) “bir tarafa gitmek” = **YUyg.** - = **ET kızığla-** (ED 600b.)

SUyg. kol- ~ kül- “istemek” = **YUyg.** - = **ET kol-** (ED 616b.)

SUyg. kon- ~ kun- “konaklamak, geceleme” = **YUyg.** konmak “geceyi geçirmek, dinlenmek” (*konmak*, İL, IV, 294a.) = **ET kon-** (ED 632a.)

SUyg. konus tart- “enstrüman çalmak” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. kop- “kalkmak (ayağa)” = **YUyg.** kopmak “yattığı veya oturduğu yerden kalkmak, dik durmak” (*kopmak*, İL, IV, 227a.) = **ET kop-** (ED 580a.)

SUyg. kori- “kurtarmak” = **YUyg.** korumak “himaye etmek, korumak” (*korumak* (III), İL, IV, 245b.) = **ET kori-** (ED 645b.)

SUyg. ko^hrk- “korkmak” = **YUyg.** korkmak “kaygılanmak, endişelenmek, endişe etmek; yüreksizlik etmek, cesaretsizlik etmek, korku hissetmek” (*korkmak*, İL, IV, 241a.) = **ET kork-** (ED 651b.)

SUyg. korkıt- (< kork-ıt-) “tehdit etmek” = **YUyg.** korkutmak “*korkmak* eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (*korkutmak*, İL, IV, 241a.) = **ET korkıt-** (ED 655b.)

SUyg. kosan- “kuşanmak” = **YUyg.** -krş. korşımak “dört tarafını sarmak, kuşatmak” (*korşımak*, İL, IV, 240a.) = **ET kurşan-** (ED 665a.)

SUyg. koyzıla- (< Çin. 裹遮 guo zhe + Tü. la-) “paketlemek” = **YUyg.** -bk. kaçılımak “bir nesnenin içine yerleştirmek, koymak, yüklemek, basmak, doldurmak” (*kaçılımak*, İL, IV, 36a.) = **ET**-

SUyg. kuçakta- (< kuçak+ta-) “kucaklamak” = **YUyg.** kuçaklımak “kucak arasına, kucağa alıp kucağına çekmek, kucağına almak” (*kuçaklımak*, İL, IV, 313b.) = **ET kuçakla-** (ED 591b.)

SUyg. kuçaktas- (< kuçak+tas-) “kucaklaşmak” = **YUyg.** kuçaklışmak “*kuçaklımak* eyleminin işteş çatılı biçimi” (*kuçaklışmak*, İL, IV, 313b.) = **ET**-

SUyg. kul-=gülme = **YUyg.** külmek “memnuniyet, hayret verici, sevinç gibi şeyleri gülme ile göstermek” (*külmek*, İL, IV, 708b.) = **ET kül-** (ED 715b.)

SUyg. kula- “çalıştırmak, iş vermek” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. kurut- (< kuru-t-) “fırlılamak, kurutmak” = **YUyg.** kurutmak “*kurumak* eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (*kurutmak*, İL, IV, 323b.) = **ET** *kurıt*- (ED 649b.)

SUyg. kus- “kusmak” = **YUyg.** kusmak “yiyecek ve içeceklerin karnından geri dönmesi, dönüp dışarı çıkması” (*kusmak*, İL, IV, 335b.) = **ET** *kus*- (ED 666a.)

SUyg. kuş kola- “toplamak” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. kuşta- “kovmak” = **YUyg.** - = **ET** *kısta*- “çıkarmak” (WEWT 268a.)

SUyg. kuştat- (< kuşta-t-) “savmak, dağıtmak” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. kuvar- “yükseltmek, kurmak, inşa etmek” = **YUyg.** koparmak → kopurmak “*kopmak* eyleminin oldurgan çatı biçimi” (*koparmak*, İL, IV, 225b.) → (*kopurmak*, İL, IV, 227b.) = **ET** krş. *kop*- (ED 580a.)

SUyg. kuz- ~ koz- “dökmek” = **YUyg.** kuymak “su gibi sıvı, un gibi yumuşak, buğday gibi ufak tane tane nesneleri bir nesne içine, üstüne düşürmek, dökmek” (*kuymak* (II), İL, IV, 368b.) = **ET** *kud*- (ED 596a.)

SUyg. kvalut- “kesmek, dilimlemek” = **YUyg.** - = **ET** -

Malov, (1957, 181) *kvalut*- sözcüğünün kökünün *kval*- “kesmek” olabileceğini soru işareti ile dile getirir.

SUyg. larit- (< lar+it- “etmek, yapmak”) “konuşmak, sohbet etmek” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. larla- “konuşmak” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. larlas- (< lar+las-) “konuşmak, sohbet etmek” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. loxalas- (< loxa+las) “şarkı söylemek” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. mala- “uyuşmak, hissizleşmek” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. malalı- (< mala-lı) “uyuşmak, hissizleşmek” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. man- “giymek” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. mañ- “götmek, hareket etmek, göndermek” = **YUyg.** mañmak “adım atıp öne doğru ilerlemek, yürümek” (*mañmak*, İL, V, 51a.) = **ET** *mañ*- (ED 767a.)

SUyg. mañdır- (< mañ-dır-) “göndermek, yollamak” = **YUyg.** mañdurmak “*mañmak* eyleminin oldurgan çatılı biçimi” (*mañdurmak*, İL, V, 49a.) = **ET** -

SUyg. mende- “acele etmek” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. mendet- (< mende-t-) “acele ettirmek” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. merke kaldır- “dışkısını yapmak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. min- ~ men- “binmek” = **YUyg.** minmek “bir nesnenin üstüne (çoğunlukla binek hayvanlara, bisiklete, motorsiklete) iki ayağını iki yakasını tutarak oturmak” (*minmek*, İL, V, 322a.) = **ET min-** (ED 767a.) → *bin-* (ED 348a.)

SUyg. narı ayt- “cevap vermek, söylemek” = **YUyg.** - = **ET -**

SUyg. nağıl- (na+ğıl) “ne yapmak” = **YUyg.** - = **ET -**

SUyg. oğurla- “hırsızlık yapmak” = **YUyg.** oğrilamak “başkalarının eşyalarını gizlice almak” (*oğrilamak*, İL, V, 654a.) = **ET oğrıla-** ED 94b. → *oğurla-* (ED 94a.)

SUyg. okar- ~ o^hkar- (< ot+kar) “otlamak” = **YUyg.** -bk. otlimak “otlamak” (*otlimak* (I), İL, V, 617a.) = **ET otğar-** (ED 48a.)

SUyg. olur- “oturmak, yaşamak, bulunmak” = **YUyg.** -krş. olturmak “bir yere yerleşmek veya yerleştirmek” (*olturmak*, İL, V, 673b.) = **ET olor-** (ED 150a.)

SUyg. olurt- (< olur-t-) “yerleştirmek, iskan etmek” = **YUyg.** -bk. olturağlaştırmak “*olturağlaşmak* eyleminin oldurgan çatılı biçimi” (*olturağlaştırmak*, İL, V, 673a.) = **ET olurt-** (ED 133a.) → *olur-* (ED 150a.)

SUyg. op- “öpmek” = **YUyg.** öpmek “öpmek” (*öpmek*, İL, V, 784b.) = **ET öp-** (ED 5a.)

SUyg. orğıla- “bağlamak, haykırmak” = **YUyg.** - = **ET orıla** (ED 231a.) → *orla-* (ED 230a.)

SUyg. ot sap- “ateş yakmak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. ot sögul- “ateş yakmak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. ot ten- “ateş yakmak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. ota- “yapmak, yerine getirmek” = **YUyg.** - **ET-**

SUyg. otıl- “tutmak, tutunmak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. oyna- (< oy(u)n+a-) “oynamak, kadınlarla veya genç kızlarla cilve yapmak = **YUyg.** oynimak “dinlenme nitelikli faaliyetlerle meşgul olunan vakitte oyun ve gülme ile geçirmek” (*oynimak*, İL, V, 691a.) = **ET oyna-** (ED 275a.)

SUyg. oynas- (< oy(u)n+a-s-) “birlikte oynamak” = **YUyg.** oynaşmak “oynimak

eyleminin işteş çatılı biçimi” (*oynaşmak*, İL, V, 690b.) = **ET** -.

SUyg. ör- “örmek” = **YUyg.** örmek “tane tane nesneleri kendi aralarında değiştirme yoluyla birbirine örmek” (*örmek*, İL, V, 806a.) = **ET** *ör* (II)- (ED 195b.)

SUyg. öndürüster- (< ön-dür-üs-ter-) “sürmek, koşturmak” = **YUyg.** - = **ET** -krş. - krş. *öndür*- (ED 181a.)

SUyg. pakta- “kullanmak” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. palğa- (< pağ+la-) “bağlamak” = **YUyg.** bağlimak “bağ, düğüm yaparak bağlamak” (*bağlimak*, İL, I, 382b.) = **ET** *bağla*- (ED 314b.)

SUyg. par- “gitmek” = **YUyg.** barmak “söylenilen yerden görüşten uzağa gitmek, uzaklaşmak” (*barmak* (II), İL, I, 340a.) = **ET** *bar*- (ED 354a.)

SUyg. pas- “basmak, ezmek, yenmek (düşman için) = **YUyg.** basmak “yol yürümek, çiğnemek, gitmek” (*basmak* (III), İL, I, 349b.) = **ET** *bas*- (ED 370b.)

SUyg. pat- “gizlenmek, saklanmak; yitirmek, kaybolmak” = **YUyg.** patmak “suyun, yumuşak bir nesnenin içine batarak girmek, çökmek” (*patmak*, İL, I, 605a.) = **ET** *bat*- (ED 298a.)

SUyg. patır- “yitirmek, kaybetmek” = **YUyg.** paturmak “batmak eyleminin oldurgan çatılı biçimi” (*paturmak*, İL, I, 606b.) = **ET** *batur*- (ED 308a.)

SUyg. payı- (< pay+ı-) “zenginleşmek” = **YUyg.** béyimak “zenginliğe sahip olmak” (*béyimak*, İL, I, 538a.) = **ET** *bayu*- (ED 384b- 385a.)

SUyg. payla- (< pay+la-) “sıralamak” = **YUyg.** - = **ET** -.

SUyg. peris- (< per-is-) “karşılıklı vermek” = **YUyg.** bərişmek “*bermek* eyleminin işteş çatılı biçimi” (*bərişmek*, İL, I, 526a.) = **ET** *bəriş*- (ED 370a.)

SUyg. pezimek “büyülemek” = **YUyg.** - bk. ösmek “büyülemek” (*ösmek*, NECİP, 2013, 397a.) = **ET** *bedü*- (ED 299b.)

SUyg. pezit- (< pezi-t-) “büyütmek” = **YUyg.** - = **ET** *bedüt*- (ED 300b.)

SUyg. pış- “pişirmek” = **YUyg.** pişmak “büyülemek, gelişmek olgunlaşmak” (*pişmak* (I), İL, I, 795b.) = **ET** *bış*- (ED 376b.)

SUyg. pışma- (< pış-ma-) “pişirmemek” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. pıtıl- (< pıt-ıl-) “bitmek, sona ermek” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. pilet- (< pile-t-) “hazırlamak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg pipiṇna- (< pipiṇ+na-) “eleştirmek” = **YUyg.** - = **ET -**

SUyg. pi^ht- “yetmek, yetişmek” = **YUyg.** pütmek “sona ermek, tamamlanmak, tükenmek” (*pütmek*, İL, I, 761b.) = **ET bit-** (ED 298a.) → *büt-* (ED 298b.)

SUyg. po at- “ateş etmek” = **YUyg.** po atmak “büyük laf etmek, büyük konuşmak, abartmak” (*po atmak*, İL, I, 721b.) = **ET-**

SUyg. poçula- “intikam almak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. pozıla- “paketlemek, desteklemek” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. pude- “üflemek” = **YUyg.** pülemek → püvlimek, püdimek “iki dudak arasında püv sesi çıkarmak” (*pülemek*, İL, I, 768b.) → (*püvlimek*, İL, I, 769a.), “üflemek” (*püdimek*, NECİP, 2013, 328b.) = **ET-**

SUyg. puta- “karıştırmak, harman etmek” = **YUyg.** putimak “her çeşit ağacın ve bazı bitkilerin gereksiz dallarının kesilmesi” (*putimak*, İL, I, 743b.) = **ET buta-** (ED 300a.) → *butı-* (ED 300a.)

SUyg. putir- (< put-ir-) “bitirmek” = **YUyg.** pütürmek “bitirmek” (*pütürmek*, NECİP, 2013, 329b.) = **ET bütür-** (ED 388b.)

SUyg. putker- (< put-ker-) “bitirmek” = **YUyg.** püttürmek “bitirmek” (*püttürmek* (I), NECİP, 2013, 329a.) = **ET bütgür-** (ED 303b.)

SUyg. saç- “saçmak, yaymak” = **YUyg.** çaçmak “sıvıyı serpmek, püskürtmek” (*çaçmak*, İL, II, 632b.) = **ET saç-** (ED 794b.)

SUyg. sağ- “sağmak” = **YUyg.** sağmak “göğüsten parmaklar ile sarıp çekerek veya makine yardımıyla süt çıkarmak” (*sağmak*, İL, III, 388a.) = **ET sağ-** (ED 804b.)

SUyg. sak- “beklemek” = **YUyg.** - = **ET sak-** (ED 804b.)

SUyg. sakın- (< sak-ın-) “endişelenmek” = **YUyg.** séginmak “iyi görünen bir eşyayı yakın bir kişiyi vatanını, yurdunu göresi gelmek, özlemek” (*séginmak*, İL, III, 663a.) = **ET sakın-** (ED 812b.)

SUyg. sal- “koymak” = **YUyg.** salmak “bir nesnenin içine veya merkezine yerleştirmek, koymak” (*salmak* (II), İL, III, 413a.) = **ET sal-** (ED 824b.)

SUyg. sana- “saymak” = **YUyg.** sanimak “saymak” (*sanimak*, İL, III, 437a.) = **ET**

sana- (ED 835a.)

SUyg. *sanas-* (< *san+a-s-*) “hesap etmek” = **YUyg.** *sanaşmak* “sanimak” eyleminin işteş çatılı biçimi” (*sanaşmak*, İL, III, 430b.) = **ET-**

SUyg. *sanci-* “saplamak” = **YUyg.** *sañçimak* “sivri, keskin nesneleri kuvvetle batırmak” (*sañçimak*, İL, III, 433b.) = **ET-krş.** *sañç-* (ED 835b.)

SUyg. *sañırıl-* “başını sallamak” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. *sañkıl-* “sarkmak” = **YUyg.** *sañgilimak* “sarkmak” (*sañgilimak*, İL, III, 399b.) = **ET-krş.** *sark-* (ED 847b.)

SUyg. *sap-* I “sallamak” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. *sap-* II “ertelemek” = **YUyg.-** = **ET** *sav-* (ED 784a.) → *savıl-* (ED 788b.)

SUyg. *sarığar-* (< *sarığ+ar*) “sararmak” = **YUyg.** *sarğaymak* “sarı renk almak, rengi sararmak” (*sarğaymak*, İL, III, 380b.) = **ET** *sarğar-* (ED 849a.)

SUyg. *satuster-* (< *sat-ust-er*) “satmak” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. *savat-* “koymak, yerleştirmek” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. *sat-* “satmak; yitirmek, kaybetmek” = **YUyg.** *satmak* “parayla değiştirmek, belli bir fiyata vermek” (*satmak*, İL, III, 369b.) = **ET** *sat-* (ED 798b.)

SUyg. *satığ it-* “ticaret yapmak” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. *savune per-* “tokat atmak” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. *seme-* “süslemek” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. *semen-* (< *seme-n-*) “süslenmek” = **YUyg.** = **ET** *samna-* “saç taramak” (Lessing 668a.)

SUyg. *senne-* “anlaşmak, uyuşmak” = **YUyg.** *senlirmek* “sen diye hitap etmek, çağırmak” (*senlirmek*, İL, III, 497a.) = **ET** *senle-* (ED 839b.)

SUyg. *sıka-* “sıkmak, sıkışmak” = **YUyg.** *sıkmağ* “yerleşip kapmak; ezmek, sıkmak” (*sıkmağ* (I), İL, III, 695a.) = **ET** *sık-* (ED 804b.)

SUyg. *sıkas-* “sıkışmak” = **YUyg.** *sikişmak* “sıkmağ (I) eyleminin işteş çatılı biçimi” (*sikişmak*, İL, III, 696a.) = **ET** *sıkış-* (ED 817a.)

SUyg. *sıkta-* (< *sıkıt+a-*) “yas tutmak, ağlamak” = **YUyg.-** = **ET** *sığta-* (ED 807a.)

SUyg. sıkta yığla- “ağlamak, yas tutmak” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. sıktaş- (< sıkıt+a-s-) “karşılıklı ağlamak, yas tutmak” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. sın- “kırılmak” = **YUyg.** sunmak “kırmak, parçalanmak” (*sunmak* I, İL, V, 595b.) = **ET** *sın*- (ED 833b.)

SUyg. sırGıra- “vızıldamak” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. sınır- “yutmak” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. siz- “şişmek” = **YUyg.** işşimak “şişmek” (*işşimak*, İL, VI, 281b.) = **ET** *şış*- (ED 857a-b.)

SUyg. soğ- I “kırmak” = **YUyg.** soğmak “bir nesneyi ikinci bir nesneye vurmak” (*soğmak* (III), İL, III, 551b.) = **ET** *sok*- (ED 805a.)

SUyg. soğ- II “boğazlamak, hançerlemek” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. sola- (< Çin. 锁suo + Tü. la-) “kilitlemek” = **YUyg.** solimak “açık duran nesnelerin eşiğini veya ağzını kapatmak, kilitlemek” (*solimak*, İL, III, 561a.) = **ET**-

SUyg. sova- “sürtmek” = **YUyg.** sürke- “belirli bir nesnenin yüzünü ve arkasını başka bir nesneyle temas halinde hareket etmesi” (*sürke*-, İL, III, 633b.) = **ET** *sıka*- (ED 806)

SUyg. sököl- ~ sögül- “yanmak, kızartmak, yakmak” = **YUyg.** - = **ET** *sögül* (II)- (ED 821a.)

SUyg. söyün- (< söy-ün-) “sevinmek” = **YUyg.** söyünmek “sevinç hissetmek, sevinmek” (*söyünmek*, İL, III, 625a.) = **ET** *sevin*- (ED 790b.)

SUyg. suçığla- (< suçig+le-) “inanmak” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. suğar- (< su+ğar-) “sulamak, su vermek” = **YUyg.** suğarmak “su yolu açmak tarım bitkilerini sulamak” (*suğarmak*, İL, III, 586a.) = **ET** *suvğar*- (ED 786b.)

SUyg. sura- (< Moğ. sura- L 738b.) “soru sormak” = **YUyg.** sorimak “durum hakkında soru ile bilgi almak, soru sormak” (*sorimak*, İL, III, 540b.) = **ET** *sor*- (II) (ED 843b.)

SUyg. suras- (< sura-s-) “soru sormak (karşılıklı)” = **YUyg.** soraşmak “*sorimak* eyleminin işteş çatılı biçimi” (*soraşmak*, İL, III, 537a.) = **ET** *sorış*- (ED 855a.)

SUyg. şabıra- “şırıldamak” = **YUyg.** -bk. şaldirlimak “şaldir sesi çıkarmak”

(*şaldırlımak*, İL, III, 756a.) = **ET-**

SUyg. şajdığ al- “evlenmek” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. şağıra- “gürüldemek” = **YUyg.** -bk. şarkırimak “şar diye ses çıkarmak” (*şarkirimak*, İL, III, 747a.) = **ET** *şağıla-* (ED 867b.) → *çağıla-* (ED 408a.)

SUyg. şağırat- (< şağıra-t-) “patırdamak, gürüldemek” **YUyg.**-bk. şarkiratmak “*şarkirimak* eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (*şarkiratmak*, İL, III, 747a.) = **ET-**

SUyg. şıula- (< şıu+la-) “vızırdamak” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. şıvaḡna- (< şıvaḡ+na-) “ümitlenmek” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. şivura- (< şivur+a-) fısıldamak = **YUyg.** şivirlimak “alçak sesle konuşmak, fısıldamak” (*şivirlimak*, İL, III, 859a.) = **ET-**

SUyg. şor- “süpürmek” = **YUyg.** süpürmek “toz, çöp, çalı çırpıyı süpürge ile yığıp çıkarmak, temizlemek” (*süpürmek*, İL, III, 627b.) = **ET** *sipir-* (ED 791b.)

SUyg. şukte- ~ şukti- “yüklemek” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. şıınnal- “sunmak” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. ta- ~ tap- (< tap-) “bulmak” = **YUyg.** tapmak “arzu edilen aranan bir şeyi bulmak” (*tapmak*, İL, II, 8b.) = **ET** *tap-* (II) (ED 435b.)

SUyg. taḡana- ~ taḡına- “kaçmak, firar etmek” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. tanıḡ- (< tanı-s-) “birbirini tanımak, tanışmak” = **YUyg.** tonuşmak “*tonumak* eyleminin işteş çatılı biçimi” (*tonuşmak*, İL, II, 291a.) = **ET** *tanış-* (ED 526b.)

SUyg. taḡ at- “şafak sökmek” = **YUyg.** taḡ atmak “gecenin sonlanıp şafağın sökmesi” (*taḡ atmak*, İL, II, 69b.) = **ET-**

SUyg. tapta- (< tap+ta-) “zorla almak” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. tarat- (< tara-t-) “taramak” = **YUyg.** taratmak “*tarimak* (I) eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (*taratmak*, İL, II, 18b.) = **ET-**

SUyg. tarı- “toprağı işlemek” = **YUyg.** térimak “ekincilerin tohumları ekmesi” (*térimak*, İL, II, 427a.) = **ET** *tarı-* (ED 532b.)

SUyg. tarla- “büyümek” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. tarlat- (< tarla-t-) “büyütmek” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. tart- I “çekmek, sürüklemek, uzatmak” = **YUyg.** tartmak “bir nesneyi kendi tarafına çekmek, hareket ettirmek” (*tartmak*, İL, II, 24a.) = **ET** *tart-* (ED 534b.)

SUyg. tart- II “çalmak (enstrüman)” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. tartıl- (< tart-ıl-) “çekilmek” = **YUyg.** tartılmak “tartmak eyleminin edilgen çatılı biçimi” (*tartılmak*, İL, II, 27a.) = **ET** *tartıl-* (ED 536b.)

SUyg. tartkıla- (< tart-kıla-) “ayağını yere vurmak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. tay-“kaymak” = **YUyg.** taymak “kaymak” (*taymak*, İL, II, 100b.) = **ET** *tay-* (ED 567a.)

SUyg. tau- “(tap-up tro > tav up tro) bulmak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. teğ- “değmek” = **YUyg.** tegmek “birbirine veya bir nesneye doğrudan yakınlaşmak değmek” (*tegmek*, İL, II, 165a.) = **ET** *teg-* (ED 476a.)

SUyg. tek- “dikmek” = **YUyg.** tikmek “iğneleyip dikerek yerleştirmek takmak” (*tikmek*, İL, II, 474a.) = **ET** *tik-* (ED 476b.)

SUyg. teñel- (< teñ+el-) “denkleştirmek” = **YUyg.** teñlimesek “bir şeyi bir kimseyi düz hale getirmek, eşitlemek” (*teñlimesek*, İL, II, 177b.) = **ET** *teñle-* (ED 521b.)

SUyg. teñıl- “kör olmak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. tep- “vurmak, tepmek” = **YUyg.** tepmek “tepmek, atın çifte atması” (*tepmek*, İL, II, 113b.) = **ET** *tep-* (ED 435b.)

SUyg. tergele- ~ terkele- (< ter-gele-) “yola çıkmak, yola çıkmak için hazırlanmak; hayvanlara eşya yüklemek” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. terve- “sallanmak, kımıldamak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. teste- ~ testi- (< tes+te-) “dişlemek, yakalamak, tutmak” = **YUyg.** çışlimesek “yemekleri dişlerinin arasına alarak yemek” (*çışlimesek*, İL, II, 762b.) = **ET** *tişle-* (ED 564b.)

SUyg. teylin- “göndermek” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. tıķıret-“vurmak” = **YUyg.** taķıldımak “tak tak diyeses çıkarmak” (*taķıldımak*, İL, II, 65b.) = **ET-**

SUyg. tile- (< tıl+e-) “aramak” = **YUyg.** tilimesek “bir işin olmasını ummak istemek” (*tilimesek*, İL, II, 492b.) = **ET** *tile-* (ED 492a.)

SUyg. tele- ~ tela- “aramak” = **YUyg.** tilimek “bir işin olmasını ummak istemek” (*tilimek*, İL, II, 492b.) = **ET** *tile-* (ED 492a.)

SUyg. tıyna- (< tıy+na-) “dinlemek” = **YUyg.** tınlımağ ~ tıñşımağ = **ET** *tıñla-* (ED 522a.)

SUyg. t’ıs- “aydınlatmak” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. tıt- ~ tüt- ~ tut- = **YUyg.** tütimek “yanmak, duman çıkarmak” (*tüttimek*, İL, II, 380b.) = **ET** *tüt-* (ED 451b.) → *tüte-* (ED 452a.)

SUyg. tız- “yazmak” = **YUyg.** tizmağ “ip, tel gibi nesnelere geçirilerek sıra hali oluşturma” (*tizmak* (II), İL, II, 462b.) = **ET** *tiz-* “dizmek” (ED 572a.)

SUyg. toğur- (< toğ-ur-) “doğurmak” = **YUyg.** -krş. tuğmağ = “çocuğu vakti geldiğinde dünyaya getirmek” (*tuğmağ*, İL, II, 338b.) = **ET** *toğur-* (ED 472a.)

SUyg. tok pol- “karşılaşmak” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. tokta- “oturmak” = **YUyg.** tohtımağ = “belirli bir işin, hareketin veya faaliyetin devam etmemesi” (*tohtımağ*, İL, II, 229b.) = **ET-**

SUyg. toktat- (< Moğ. tokta-+ Tü. t-] “oturtmak” = **YUyg.** tohtatmağ “tohtımağ eyleminin ettirgen biçimi” (*tohtatmağ*, İL, II, 226b.) = **ET-**

SUyg. t^hol- “dolmak” = **YUyg.** tolmağ “kap kazan gibi nesneleri boş yeri kalmayacak şekilde doldurma” (*tolmağ*, İL, II, 277b.) = **ET** *tol-* (ED 491a.)

SUyg. tolma- “yemek hazırlamamak” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. torğa bar- “açlıktan ölmek” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. toz- “tıka basa tok olmak, doymak” = **YUyg.** toymağ “yiyip içmek, yemek yemek” (*toymağ*, İL, II, 297a.) = **ET** *toğ-* (ED 451a.)

SUyg. tozğır- (< toz-ğır-) “doldurmak” = **YUyg.** toyğuzmağ → toydurmağ = “doyurmak” (*toyğuzmağ*, NECİP, 2013, 422b.) → (*toydurmağ*, NECİP, 2013, 422a.) = **ET-**

SUyg. tozıla- “yüklemek” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. tozma- (< toz-ma-) “doymamak” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. tögerle- “kıvrıla kıvrıla gitmek” = **YUyg.** = **ET** *teğir-* (ED 485b.) → *teğre* (ED 485b.)

SUyg. tökül- “dökülmek” = **YUyg.** tökülmek “*tökmek* eyleminin edilgen çatı biçimi” (*tökülmek*, İL, II, 362b.) = **ET** *tökül*- (ED 481a.)

SUyg. tude- “tükürmek” = **YUyg.** tükür- “ağızdan tükürük, salya balgam vesaire dışarı atmak.”= **ET** *tükir*- (VEWT 504a.)

SUyg. tuğ pol- “karşılaşmak” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. tunna-“geri çekilmek, gerilemek, kararından dönmek” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. t^hus- “düşmek, oturmak” = **YUyg.** çüşmek “yüksek bir yerden alçağa veya bir nesneyi yukarıdan aşağı doğru hareket etmesi” (*çüşmek*, İL, II, 722b.) = **ET** *tüş*- (ED 560a.)

SUyg. tusur- “düşürmek” = **YUyg.** çüşürmek “*çüşmek* eyleminin oldurgan çatılı biçimi” (*çüşürmek*, İL, II, 726a.) = **ET** *tüşür*- (ED 566a.)

SUyg. tut- “tutmak” = **YUyg.** tutmak “tutmak” (*tutmak*, İL, II, 306a.) = **ET** *tut*- (ED 451a.)

SUyg. tutul- (< tut-ul-) “tutulmak” = **YUyg.** tutulmak “*tutmak* eyleminin edilgen çatılı biçimi” (*tutulmak*, İL, II, 312a.) = **ET** *tutul*- (ED 456b.)

SUyg. tutun- (< tut-un-) “tutunmak” = **YUyg.** tutunmak “*tutmak* eyleminin dönüşlü biçimi” (*tutunmak*, İL, II, 312b.) = **ET** *tutun*- (ED 458a.)

SUyg. tuttur- (< tut-tur-) “tutturmak” = **YUyg.** tutturmak “tutturmak” (*tutturmak*, NECİP, 2013, 429a.) = **ET** *tuttur*- (ED 459b.)

SUyg. tuz- “karşılaşmak” = **YUyg.** -bk. uçrimak “karşılaşmak” (*uçrimak*, İL, V, 709a.) = **ET** *tuş*- (ED 560a.)

SUyg. tüke- “sonlanmak, bitmek” = **YUyg.** tügimek “sona ulaşmak, bitmek” (*tügimek*, İL, II, 406b.) = **ET** *tüke*- (ED 479a.)

SUyg. tükes- (< tüke-s-) “bitmek, sona ermek” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. tüse- “rüya görmek” = **YUyg.** çüşimek “rüya görmek” (*çüşimek* (I), İL, II, 727a.) = **ET** *tüşe*- (ED 561b.)

SUyg. tüstet- (< tüste-t-) “yerleştirmek” = **YUyg.**- = **ET**-

SUyg. tüy- ~ tue- “batırmak” = **YUyg.** tüymek “dövmek, ezmek” (*tüymek*, NECİP, 2013, 432b.) = **ET**-

SUyg. tüz-el- (< tüz+el-) “düzelmek” = **YUyg.** tüzelmek “*tüzimek* eyleminin edilgen çatı biçimi” (*tüzelmek*, İL, II, 390a.) = **ET-**

SUyg. uhka- “koklamak” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. uhkalı- (< uhka-lı-) “kokmak, koku çıkmak” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. un-“görünmek, gözükmek, çıkmak, göstermek” = **YUyg.** ünnek “filizlenip kök salmak bitkilerin yer üstüne çıkması” (*ünmek*, İL, V, 902b.) = **ET ün-** (ED 169a.)

SUyg. undu- “unutmak” = **YUyg.** untu- “akıldan çıkıp gitmek, unutmak” (untu-, İL, V, 763b.) = **ET unit-** (ED 179b.)

SUyg. undur- (< un-dur-) “büyütmek, yetiştirmek, çıkmak, çıkarmak” = **YUyg.** ündürmek “ünmek eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (*ündürmek*, İL, V, 901a.) = **ET üntür-** (ED 181a.)

SUyg. unşı- (< Moğ. unşı- L 877a) “okumak” = **YUyg.** = **ET-**

SUyg. unşıt- (< unşı-t-) “okutmak” = **YUyg.-** = **ET-**

SUyg. ur- ~ or- “koymak, yerleştirmek” = **YUyg.** urmağ “kol veya bir nesneyle darp etmek” (*urmağ*, İL, V, 723b.) = **ET ur-** (ED 194b.)

SUyg. us- ~ üs- “susamak” = **YUyg.** ussimağ “susamak” (*ussimağ*, İL, V, 744b.) = **ET us-** (I) (ED 241a.)

SUyg. usta- “benzemek” = **YUyg.** -bk. oğşımağ “başka bir insan veya nesnenin hareketini veya ona ait bir ize sahip olması, hareket veya ize sahip olan kişiyi hatırlatması” (*oğşımağ*, İL, V, 624a.) = **ET-**

SUyg. ustas- (< usta-s-) “benzeşmek” = **YUyg.** oğşaşmağ “belirli bir iz, hareket veya vasfa sahip olan kişinin ikinci bir nesneye benzetilmesi” (*oğşaşmağ*, İL, V, 623b.) = **ET-**

SUyg. uz-“kesmek” = **YUyg.** üzmeğ “güç kullanarak bir nesneyi tamamıyla ayırmak, bölmek” (*üzmeğ* (I), İL, V, 878a.)= **ET üz-** (ED 279b.)

SUyg. uza- “uzamak” = **YUyg.** uzarmağ “uzunluğu boyu artmak, uzamak” (*uzarmağ*, İL, V, 732b.) = **ET uza-** (ED 281a.)

SUyg. uzğan- “uykudan uyanmak, uyanık kalma, uyumamak” = **YUyg.-** = **ET odun-** (ED 62a.)

SUyg. uzı- ~ uzu- “uyumak” = **YUyg.** uhlımak “uyumak” (*uhlımak*, İL, V, 716b.) = **ET** *udı-* (ED 42b.)

SUyg. uzıt- ~ uzut-“uyutmak” = **YUyg.** -bk. uhlıtmak “uhlımak eyleminin oldurgan çatılı biçimi” (*uhlıtmak*, İL, V, 716a.) = **ET** *udıt-* (ED 45a.)

SUyg. ün- “kırmak, parçalamak” = **YUyg.** ünnek “filizlenmek, kök çıkmak, (tohum ve bazı bitkilerin) yeryüzüne çıkması” (*ünmek*, İL, IV, 902b.) = **ET** *ün-*“yükselmek” (ED 169a-b.)

SUyg. ündür- ~ ündır- (< ün-dür-) “büyütmek, yetiştirmek, çıkmak, çıkarmak; kırmak” = **YUyg.** ündürmek “ünmek eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (*ündürmek*, İL, V, 901a.) = **ET**-

SUyg. ürgen- ~ yörger- ~ yürger- (< ögür+e-n-) “öğrenmek” = **YUyg.** ögenmek “bir iş ve hareketin yolunu, usulünü, bilgi tecrübe, yetenek gibi yollarla benimsemek, öğrenmek” (*ögenmek*, İL, V, 838b.) = **ET** *öğren-* (ED 144b.)

SUyg. ürget- ~ yürget- (< ögür+e-t-) “öğretmek” = **YUyg.** ögetmek “birine bir iş hareketi yapma usulünü, yolunu kaidelerini ve kurallarını anlatmak” (*ögetmek*, İL V, 838a.) = **ET** *öğret-* (ED 114a.)

SUyg. üz-“yırtmak, kopartmak” = **YUyg.** üzmek “güç kullanarak bir nesneyi tamamıyla ayırmak, bölmek” (*üzmek* (I), İL, V, 878a.) = **ET** *üz-* (ED 279b.)

SUyg. var- “varmak” = **YUyg.** barmak “bulundğu yerden gitmek, uzaklaşmak” (*barmak* (II), İL, I, 340a.) = **ET** *bar-* (ED 354a.)

SUyg. vasa ~ bosa vosa < polsa: “olsa” = **YUyg.** bolsa “*bolmak* (I) eyleminin şartı” (*bolsa*, İL, I, 473b.) = **ET**-

SUyg. vula- “boğulur gibi olmak” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. vulalı- (< vula-lı-) “nefesi kesilmek, boğulur gibi olmak” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. xanı- “kaçmak, sıvışmak, düşmek” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. xorğı- “kaynamak” = **YUyg.** = **ET**

SUyg. xorgıt- (< xorğı-t-) “kaynatmak” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. yaGın- “örtünmek” = **YUyg.** - = **ET**-

SUyg. yağ- “yağmak” = **YUyg.** yağmak “üstüne düşmek, dökülmek” (*yağmak*, İL,

VI, 467b.) = **ET** yağ- (ED 896a.)

SUyg. yağdır- (< yağ-dır-) “yağmur yağdırmak” = **YUyg.** yağdurmak = “yağmak eyleminin ettirgen çatı biçimi” (*yağdurmak*, İL, VI, 463b.) = **ET**-

SUyg. yağla- ~ yalğa- “yalamak” = **YUyg.** yalimak “bir nesneyi dil vasıtasıyla ağza almak” (*yalimak* (I), İL, VI, 494a.) = **ET** yalğa- (ED 926b.)

SUyg. yakta- (< yağ+ ta-) “tereyağ sürmek” = **YUyg.** yağlimak “yağ sürmek” (*yağlimak*, İL, VI, 467a.) = **ET** yağla- (ED 902b.)

SUyg. yalna- “parlamak, parıldamak” = **YUyg.** -bk. yalildimak=“ışık saçmak, parıldamak” (*yalildimak*, İL, VI, 493b.) = **ET** yalina- (ED 932a.)

SUyg. yalvar- “yalvarmak, rica etmek” = **YUyg.** yalvurmak “alçak gönüllükle istemek, yalvarmak” (*yalvurmak*, İL, VI, 491a.) = **ET** yalvar- (ED 920b.)

SUyg. yama- “yamamak” = **YUyg.** yamimak “bir nesnenin yırtılan delinen kısımlarını onarma, bütünleştirme” (*yamimak*, İL, VI, 505a.) = **ET** yama- (ED 934b.)

SUyg. yar- “yarmak” = **YUyg.** yarmak “yarmak” (NECİP, 2013, 460b.) = **ET** yar- ED 954b.

SUyg. yara- =uymak, yakışmak=**YUyg.**=yarimak=“uygun, uyumlu olmak, uyuşmak” (*yarimak*, İL, VI, 442b.)=**ET** yara- (ED 956a.)

SUyg. yarda- “yardım etmek” = **YUyg.** -bk. yadem kılmak “yardım etmek” (*yadem kılmak*, İL, VI, 432a.) = **ET**-

SUyg. yardas- (< yarda-s-) “karşılıklı yardım etmek” = **YUyg.** yademleşmek “yardımlaşmak, yardım etmek” (*yademleşmek*, İL, VI, 435b.) = **ET**-

SUyg. yarlı- (< yar-lı-) “yarmak, kesmek” = **YUyg.** yérilmak “yarmak I eyleminin edilgen çatılı biçimi” (*yérilmak*, İL, VI, 693b.) = **ET** yarıl- (ED 967b.)

SUyg. yas- “gizlenmek, saklanmak” = **YUyg.** - = **ET** yas- (ED 973b.)

SUyg. yasa- (< yas+a-) “filanca yaşta olmak” = **YUyg.** yaşımak “belli bir zaman hayatı sürdürmek” (*yaşımak*, İL, VI, 458b.) = **ET** yasa- (ED 976b.)

SUyg. yasat- (< yasa-t-) “büyütmek” = **YUyg.** yaşıtmak “*yaşımak* eyleminin ettirgen çatı biçimi” (*yaşıtmak*, İL, VI, 455a.) = **ET**-

SUyg. yata-=[< Moğ. yada- L 422a] yapamamak = **YUyg.** yadimak “zayıflamak”

(*yadimak*, İL, VI, 424a.) = **ET** *jāda-* (VEWT 177a.)

SUyg. yaz- I “açmak, yaymak, sermek” = **YUyg.** yazmak, -krş. yaymak “yaymak, sermek” (*yazmak* (II), NECİP, 2013, 462b.), (*yaymak*, İL, VI, 536a.) = **ET** *yad-* (ED 883b.)

SUyg. yaz- II “günah işlemek, yanılmak, hata etmek” = **YUyg.** -bk. *hatalaşmak* “hata yapmak, azmak, yanılmak” (*hatalaşmak*, İL, 796a.) = **ET** *yaz-* (2) (ED 983b.)

SUyg. yer- = “erimek” = **YUyg.** erimek “ısı ve sıcaklık sonucun katı nesnelerin sıvı hale dönmesi” (*erimek*, İL, VI, 80a.) = **ET** *erü-* (ED 198a.)

SUyg. yerli- “patlamak” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. yet- ~ *ye^ht-* “varmak, gelmek, ulaşmak” = **YUyg.** yetmek “belirlenen yere, mekana ulaşmak, varmak” (*yetmek*, İL, VI, 540a.) = **ET** *yét-* (II) (ED 884b.)

SUyg. yetir- (< *ye-tir-*) “yedirmek” = **YUyg.** *yédürmek* “yedirmek” (*yédürmek*, NECİP, 2013, 464a.) = **ET** *yétür-* (1) (ED 892b.)

SUyg. yetis- (< *yet-is-*) “yetişmek” = **YUyg.** yetişmek “*yetmek* eyleminin işteş çatılı biçimi” (*yetişmek*, İL, VI, 689b.) = **ET** *yétiş-* (ED 894a.)

SUyg. yetistir- (< *yet-is-tir-*) “yetiştirmek, ulaştırmak” = **YUyg.** *yétiştürmek* “*yétişmek* eyleminin ettirgen çatılı biçimi” (*yétiştürmek*, İL, VI, 689a.) = **ET** -

SUyg. *ye^htkir-* ~ *e^htkir-* = [< *ye^ht-kir-*] ~ [< *e^ht-kir-*] “yetiştirmek” = **YUyg.** *yetküzmek* “*yetmek* fiilinin mecburi derecesi” (*yetküzmek*, İL, VI, 539b.) = **ET** -

SUyg. yığ- ~ *yik-* “yığmak” = **YUyg.** *yığmak* “bir yere toplamak, birleştirmek” (*yığmak*, İL, VI, 759a.) = **ET** *yığ-* (ED 897a.)

SUyg. *yığla-* ~ *yığla-* ~ *yilge-* (< *yığ+la-*) “ağlamak” = **YUyg.** *yığlimak* “gözyaşı akıtmak, ağlamak” (*yığlimak*, İL, VI, 758b.) = **ET** *yığla-* (ED 942b.) → *ığla-* (ED 85b.)

SUyg. *yığlas-* (< *yığla-s*) “ağlaşmak” = **YUyg.** *yığlaşmak* “*yığlimak* eyleminin işteş çatılı biçimi” (*yığlaşmak*, İL, VI, 758a.) = **ET** *ığlaş-* (ED 86a.)

SUyg. *yırla-* (< *yır+la-*) “söylemek” = **YUyg.** *ırlimak* “şarkı söylemek” (*ırlimak*, İL VI, 212a.) = **ET** *ırla-* (ED 230a.)

SUyg. *yırlas-* (< *yırla-s-*) “(karşılıklı) şarkı söylemek” = **YUyg.** - = **ET** -

SUyg. yiğē- (< yiğ+e-) “hafiflemek” = **YUyg.** -bk. yéniklimek “hafiflemek” (*yéniklimek*, İL, VI, 741b.) = **ET-**

SUyg. yilimle- ~ yilemna- (< yilım+le-) “yağlamak; tutkallamak” = **YUyg.** yélimlimak “yapıştırıcı sürmek” (*yélimlimak*, İL, VI, 733a.) = **ET yelimle (I)-** (ED 929a.)

SUyg. yimıt- “bir araya toplanmak” = **YUyg.** - = **ET yomit-** (ED 935a.)

SUyg. yimsa- “kullanmak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. yiğni- “elemek” = **YUyg.** eglimek → iğlimak (*egle-*, Scwarz, 1992, 302a.) → “seçmek, ayırmak” (*iğlimak*, İL, V, 337a.) = **ET elge-**

SUyg. yit- “varmak, ulaşmak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. yivat- “yiyip bitirmek” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. kork yoat- “korkmak, çekinmek” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. yoğa- (< yok+a-) “yoksullaşmak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. yorlı- “dolaşmak, dönmek” = **YUyg.** yürülmek “*yürmek* eyleminin edilgen çatı biçimi” (*yürülmek*, İL, VI, 663a.) = **ET-**

SUyg. yörli- “görünmek, ortaya çıkmak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. yu- “yıkamak” = **YUyg.** yumak “pis şeyleri suyla temizlemek, yıkamak” (*yumak*, İL, VI, 629a.) = **ET yu-** (ED 870a-b.)

SUyg. yulkal- (< yul-up +kal-< ölüp+kal) “ölmek” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. yulur- (< yul-ur-) “öldürmek, çarpıp ezmek” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. yum- “yummak” = **YUyg.** yummak “yummak” (*yummak*, İL, VI, 633a.) = **ET yum-** (ED 934a.)

SUyg. yumtar- “toplamak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. yuter- (< yu-ter-) “yıkamak” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. yuzuk sal- “Tanrıya adamak” = **YUyg.** - = **ET -**

SUyg. yüden- “çekmek” = **YUyg.** - = **ET-**

SUyg. yüdır- ~ yüdür- “öksürmek” = **YUyg.** yötelmek “öksürmek” (*yötelmek*, İL, VI, 638b.) = **ET-**

SUyg. yül- “ölmek” = **YUyg.** ölmek “hayatını tüketmek, ölmek” (*ölmek*, İL, V, 849a.) = **ET** *öl-* (ED 125a.)

SUyg. yülür- (< yül-ür-) öldürmek = **YUyg.** öltürmek “ölmek fiilin oldurgan çatılı biçimi” (*öltürmek*, İL, V, 845a.) = **ET** -krş. *ölür-* (ED 151a.)

SUyg. yüvat- ~ yoat- “utanmak, çekinmek” = **YUyg.** uyatmak → uyalmağ=(*uyatmak*, İL, V, 772b.) → “utanmak” (*uyatmak*, İL, V, 772b.) = **ET** *uvutlan-* (ED 10a.)

SUyg. zuñcele- (< zuñce+le-) “özetlemek” = **YUyg.** - = **ET** -

5. SONUÇ

Eski Türkçe Bağlamında Sarı Uygurca Yeni Uygurcanın Gramer ve Söz Varlığı Açısında Karşılaştırılması adlı çalışmamızda edindiğimiz verileri düzenli bir şekilde ortaya koymaya çalıştık.

Yaptığımız araştırmalardan edindiğimiz verilerin incelenmesiyle Sarı Uygurcanın gramer ve söz varlığının Eski Türkçe ve Yeni Uygurcanın gramer ve söz varlığının ses, şekil ve anlam bakımından benzerlik ve farklılıkları göstermeye çalıştık.

Ses Bilgisi kısmında;

Ünlü uyumu Türk dillerini karakteristik bir özelliğidir. Yeni Uygurcada ve Sarı Uygurcada genellikle artlık- önlük uyumu görülmektedir. Sarı Uygurcada genellikle düzlük yuvarlaklık uyumu görülmez. Yeni Uygurcada düzlük yuvarlaklık uyumu bazı tek şekilli bazı eklerden dolayı uyum bozulmaktadır. Sarı Uygurcada kelime köklerine gelen ekler bu uyumu bozmaktadır. Örneğin Yeni Uygurcada *putini* “ayağını” sözcüğüne gelen belirtme durumu eki bu uyumu bozmaktadır. Sarı Uygurca da bu durum görülmektedir. Örneğin *yolnu* “yolu” sözcüğüne gelen belirtme durumu eki uyumu bozmaktadır.

Sarı Uygurcada ses değişimleri oldukça fazla görülmektedir. Sarı Uygurcanın bir yazı dili olmadığından bir sözcüğün bir sözcüğün birden fazla şekli bulunması da bu duruma katkı sağlamaktadır.

SUyg. *kümüs* ~ *kümös* ~ *kümis* “gümüş” = YUyg. *küümüş* “gümüş” = ET *kümüş* “gümüş”(ED 732b.)

SUyg. *kuzı* ~ *kozu* ~ *kuzu* “kuzu” = YUyg. *koza* “kuzu” = ET *kuzı* “kuzu” (ED 681a.)

SUyg. *bel-* ~ *pel-* ~ *pıl-* ~ *pil-* “bilmek” = YUyg. *bil-* “bilmek” = ET *bil-* “bilmek” (ED 330b.)

Ünlü ile başlayan sözcüklerde y türemesi Türk dillerinde sık rastlanan bir durumdur. Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada söz başında y türemesi her ikisinde de görülen bir ses olayıdır.

ET *ırak* “uzak” (ED 283a) = SUyg. *yürık* “uzak” = YUyg. *yırağ* “uzak”

ET *igne* “iğne” (ED 110a) = SUyg. *yiğne* “iğne” = YUyg. *yiğne* “iğne”

ET *irin* “irin” (ED 233a) = SUyg. *yirin* “irin” = YUyg. *yirin* “irin”

İç seste ünlü düşmesi Eski Türkçe, Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada görülebilen bir olaydır. Örneğin; SUyg. *andağ* = YUyg. *andak* = ET *antağ* (ED 177a.) < * anı teg

Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada *lğ ~ ğl* metatezi ortak görülen bir olaydır.

SUyg. *olğan ~ oğlan ~ ulğan* “genç, delikanlı” = ET *oğlan* “oğlan” (ED 83b.)

YUyg. *çulğa-* = ET *çuğla-* “sarmak, paketlemek” (ED 407b).

/b/ → YUyg. → /v/

ET *tüb* “bir ağacın veya bitkinin kökü” (ED 434b) = SUyg. *dıp* “dip alt” = YUyg. *tüv* “ağaç ve bitkilerin toprağa gömüldüğü kısım”

/ŋ/ → YUyg. → /k/

ET *koçnar* “koç” (ED 592a) = SUyg. *kujğar* “erkek koç” = YUyg. *koçkar* “hadım edilen erkek koyun”

/p/ → SUyg. → /n/

ET *kopuz* “telli bir çalgı” (ED 588b) = SUyg. *konus* “müzik aleti” = YUyg. *kovuz* “ağızla çalınan bir tür müzik aleti”

/n/ → SUyg. → /ŋ/

ET *yenge* “amcasının karısı” (ED 950a) = SUyg. *iñge* “yenge” = YUyg. *yenge* “yenge”

/ŋ/ → SUyg. → /v/

ET *toñuz* “domuz” (ED 527b) = SUyg. *toñıs ~ tovis* “domuz” = YUyg. *toñuz* “domuz”

/y/ → YUyg. → /z/

ET *yay* “yaz, ilkbahar” (ED 980a) = SUyg. *yey* “yaz” = YUyg. *yaz* “yaz”

Şekil Bilgisi kısmında;

Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcadaki basit ve türemiş sözcüklere yer verilmektedir.

Yapım eklerine baktığımızda Eski Türkçede kullanılan eklerin çoğu Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada kullanılmaktadır. Fakat Eski Türkçede var olan yapım ekleri Yeni Uygurcada daha fazla görülmektedir.

Eski Türkçe ile Yeni Uygurcada yokluk bildiren *-sIz* eki Sarı Uygurcada görülmemektedir. Bunun nedeni Sarı Uygurcanın Moğolcadan etkilenmesi olabilir.

Eski Türkçeden bu yana Türk dilinde kullanılan en yaygın çokluk eki *+lAr*'dır. Sarı Uygurcada çokluk ekinin *+lAr*, *+nAr*, *+tAr*, *+dAr*, *+lir* olmak üzere birden fazla varyasyonu bulunmaktadır. Bu varyasyonlar sözcük sonundaki sese göre değişmektedir.

Sarı Uygurcada ünlülerden ve *ğ*, *r*, *l* ünsüzlerinden sonra *+lAr* çoğul eki gelir. Sarı Uygurcada *t*, *k*, *s*, *ş* ünsüzlerinden sonra *+tAr* çoğul eki gelir. Sarı Uygurcada *m* ve *n* ünsüzlerinden sonra ise *+nAr* çoğul eki gelir. Sarı Uygurcada *z* ünsüzünden sonra ise *+dAr* çoğul eki gelir.

Eski Türkçede yalın duruma gelen *+(X)g* belirtme durumu eki Sarı Uygurca ve Yeni Uygurcada görülmemektedir. Eski Türkçede zamirlere ve bazı özel adlara gelen *+nI* belirtme durumu eki Yeni Uygurcada tek şekilli olarak *(+nI)* olarak görülmektedir. Sadece *men* ve *sen* zamirlerinde belirtme durumu eki *+i* olarak görülür. Sarı Uygurcada da ek son sese göre farklı varyasyonlara *(+ni, +ni, +ti, +ti, +di, +di +n)* sahiptir.

İyelik eklerinin kullanımında Sarı Uygurcada I. tekil ve I. çoğul ekleri ünsüzle biten kelimelerden sonra kullanılmayabilir. Sonra I. ve II. tekil ve II. çoğul kişilerde iyelik eki olarak *+ŋ* kullanılmaktadır. Bu iyelik eklerinin kaçınıcı kişiye ait olduğu ancak kişi zamirleri ile ayırt edilebilmektedir.

Sayı sistemine bakıldığında Sarı Uygurcada ve Yeni Uygurcada temel sayılar Eski Türkçe ile aynıdır. Sarı Uygurcanın yazı dili olmadığından bir sözcüğün birden fazla varyantları görülebilmektedir. Örneğin ET *bir* “bir” (ED 353b.) = SUyg. *per* ~ *pır* “bir” = YUyg. *bir* “bir”.

Sarı Uygurcanın 11'den 29'a sayı sistemi Eski Türkçe ile benzerlik göstermektedir. ET *bir y(e)girmi* “on bir” = SUyg. *pir yığırma* “on bir” = YUyg. *on bir* “on bir”

Eski Türkçeyle Yeni Uygurca arasında daha çok ortak edat vardır.

Sarı Uygurcaya özgü durumlardan birisi de kişi eklerinin kullanamamasıdır. Eylem öncesinde getirilen *men*, *sen*, *gol*, *mis(ter)*, *siler*, *golar* gibi kişi zamirlerinden eylemin kaçınıcı kişiye ait olduğu anlaşılmaktadır.

Söz Varlığı Kısımında

Sarı Uygurcada Eski Türkçeden gelen bazı sözcükler mevcuttur. Yazı dili olmadığından bir kelimenin birden fazla varyasyonu bulunmaktadır. Yeni Uygurcada da Eski Türkçeden gelen kelimeler vardır. Bazı ses olaylarından dolayı şekil olarak farklılık göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman, H., & Nur P. (2011). *Hazirki Zaman Uyğur Tiliniñ İzahlık Luğiti* I-II. Şıncañ Helk Neşriyatı.
- Akar, A. (2012). *Türk Dili Tarihi*. Ötüken Yayınları.
- Aliyeva, E. (2022). Yeni Uyğur Türkçesinin Dil Özellikleri ve Azerbaycan Türkçesiyle Ortaklar, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 9 (2), 484-499. <https://doi.org/10.46868/atdd.239>
- Arçın, S. M., (2016). *Tarihi Türk Lehçelerinde ve Çağdaş Sibiry Türk Lehçelerinde Zamirleri*. (Yayın No. 453068) [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Ardoğan, A. (2009). *Uygur Halk Masalları* (Yayın No. 235404) [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Ayazlı, Ö. (2015) Sarı Uygurcadaki Moğolca Ödünçlemeler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (41), 103-11. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/mongolian-loanwords-in-yellow-uyghur.pdf>
- Ayazlı, Ö. (2016) Sarı Uygurca Etimolojik Denemeler, *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 4 (2), 290- 313. [10.18298/ijlet.609](https://doi.org/10.18298/ijlet.609)
- Ayazlı, Ö. (2017). *Sarı Uygurcanın Grameri ve Eski Türkçe ile Karşılaştırmalı Söz Varlığı*. Kesit Yayınları.
- Ayazlı, Ö. (2017). S.Y Malov ve E.R. Tenişev'in Sarı Uygurca Sözlükleri Üzerine Etimolojik Denemeler: E Maddesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi / Electronic Journal of Social Sciences*, 16 (63), 1320- 1338. <https://doi.org/10.17755/esosder.285543>
- Ayazlı, Ö. (2017). Sarı Uygurca Üzerine Etimolojik Denemeler: I-İ Maddeleri / Etymological Attempts on Yellow Uyghur: I-İ Items. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 8 (21), 148- 171. <https://doi.org/10.17823/gusb.2539>
- Ayazlı, Ö. (2017). The Suffix /+GA/ in Turkic Languages. *International Journal of Languages Education and Teaching*, 5 (3), 714-726. <http://dx.doi.org/10.18298/ijlet.1817>
- Ayazlı, Ö. (2019) Sarı Uygurca Üzerine Etimolojik Denemeler: U-Ü Maddeleri / Etymological Attempts on Yellow Uyghur: U-Ü Items. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi / Journal of Turkish Languages and Literature*, 59 (1), 1-26. <https://doi.org/10.26650/TUDED2019-0007>
- Ayazlı, Ö. (2019). Sarı Uygurca Üzerine Etimolojik Denemeler: O-Ö Maddeleri. *Turkish Studies Language and Literature*, 14 (2), 323- 344. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.22792>

- Ayazlı, Ö. (Aralık, 2019). Eski Türk Yazıtlarında Geçen Yer-Yön Adlarının Sarı Uygurcadaki Durumu. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 1 (2), 211-232. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijous/issue/51310/656611>
- Ayazlı, Ö. (2019). Eski Uygurca Hukuk Belgelerindeki Bazı Moğol Alıntılar Üzerine, *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan Kitabı*, 633-40, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Ayazlı, Ö. (2023). *Sarı Uygurcanın Etimolojik Sözlüğü Eski Türkçe, Orta Türkçe, Moğolca, Çince ve Çağdaş Türk Dillerindeki Denklikleriyle (B, C, Ç, D, F, G Maddeleri)*. Paradigma Akademi.
- Aydın, M. (2023, Haziran 2-3). Sarı Uygurların Çin Kaynaklarındaki Farklı Adları Üzerine. VII. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri, 530-541. <http://www.weltdertuerken.org/sempozyumlar/vii-uluslararasi-turklerin-dunyasi-sosyal-bilimler-sempozyumu>
- Bacanlı, E. (2012). Geçmişten Günümüze Türkçenin Sayıları ve Sayı Sistemi. *Bilim ve Teknik Dergisi*, 76-78.
- Banguoğlu T. (1974). *Türkçenin Grameri*. Baha Matbaası. İstanbul.
- Bayraktar, N. (2000) *Orta Türkçede Fıilimsiler* (Yayın No. 98519) [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Bozkurt, F. (1999). *Türklerin Dili*. Kültür Bakanlığı Yayınları Kültür Eserleri Dizisi.
- Ceng, Zon-Cen (Şubat, 1996) Ana Çizgileriyle Sarı Uygurca I. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (Erkin Emet çev.), 1, 245-256.
- Clauson, G. (1959, April). The Turkish Numerals. *Journal of The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 1(2), 19-31.
- Clauson, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- Coşkun, V. (1998). Yeni Uygur Türkçesinde Ses Uyumu ve Ses Olayları. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (6), 796-807. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdded/issue/12716/154818>
- Çağatay, S. (1961). Sarı Uygurların Dili. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 9, 37-42. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/38170/440922>
- Çandarlıoğlu, G. (2013). *Sarı Uygurlar ve Kansu Bölgesi Kabileleri*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Çandarlıoğlu, G. (2019). *Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Çelikbay, A. (2010). Yeni Uygur Türkçesindeki Ses Hadiselerine Art Zamanlı Bir Bakış, *Sosyal Bilimler Dergisi*. 8(15) 107-129. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/manassosyal/issue/49951/640198>
- Çengel, H. K. (2017). *Kırgız Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dankoff, R. & Kelly, J. (1982, 1984, 1985) *Türk Şiveleri Lügatı (Compendium of the Turkic Dialects)- Dīvān Lugāt at Turk / İnceleme- Tenkidli Metin - İngilizce Tercüme – Dizinler*, Harvard Üni. Basımevi.

- Davut, R. & Canbuz, K. (1988). Yuğur (Sarı Uygur)lar Üzerine Notlar, (çev. Alimcan İnayet). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (5), 466-478. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdded/issue/12717/154862>
- Du, Y. (2002). Batı Yugur (Sarı Uygur) Türkleri ve Kùltürleri. *Türkler*. Cilt 20, s. 323-328.
- Doğın, L. (2016). *Uygur Türkçesi Grameri*, Paradigma Akademi.
- Ekrem, E. (Eylùl, 2007). Sarı Uygurların Kökeni. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 156-80. http://mtad.humanity.ankara.edu.tr/IV-3_Eylul2007/240_47_MTAD4-3_EEkrem.pdf
- Emet, E. (1992). *Uygur Halk Destanları (Giriş-Metin-Çeviri-Sözlük)*, (Yayın No. 20809) [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Engesæth, T., Yakup M. & Dwyer A. (2009). *Greetings from the Teklimakan: A Handbook of Modern Uyghur*. University of Kansas Scholarworks.
- Ercilasun A. B. & Akkoyunlu Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânı Lugatı't Türk*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdağı, B. (1998). Uygurlar ve Yeni Uygurca. *Çağdaş Türk Dili*, 10 (119), 25-33.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation (I-II)*, Wiesbaden.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*, Leiden.
- Erdoğan, İ. (2007). *Çin de Halen Kullanılmakta Olan Türk Lehçeleri*. ICANAS 38 (pp.131-141). Ankara.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım.
- Ersoy, F., vd. (2012). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Fiil Çekim Kılavuzu*. TDK Yayınları.
- Ersoy, Habibe Yazıcı (2021). "Yeni Uygurca" (ed. Ahmet Bican Ercilasun.) *Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ Yayınları, s.373- 448.
- Gabain, A. Von. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (çev. Mehmet Akalın). TDK Yayınları, TTK Basımevi.
- Gulcalı, Z. (Güz, 2017). Sarı Uygurcadaki Ses Değişmeleri Üzerine. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (44), 121-158. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdded/issue/38231/440234>
- Guo, M. (2009). *Sarı Uygur Türkçesinde Zaman*, (Yayın No. 249252) [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez merkezi.
- Guo, M. (Eylùl, 2011). Dil Hayatıyeti Bağlamında Sarı Uygur Türkçesinin Durumu. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 8 (3), 114-120. <http://mtad.humanity.ankara.edu.tr/makale.php?id=513>
- Guo, M. (Mart, 2017). Ana Türkçe Birincil Uzun Ünlülerin Sarı Uygur Türkçesindeki Durumu ve İkincil Ünlü Uzunlukları. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 142-156. <http://mtad.humanity.ankara.edu.tr/166-1412017-843.php>
- Guo, M. (2017) *Sarı Uygur Türkçesinin Ağızları*, (Yayın No. 476536) [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Hacıeminoğlu, N. (1991). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Ankara: Kùltür

Bakanlığı Yayınları.

- Haji Moh Naseem, M. (2016). *Çağatay, Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerinde Fiil İşletimi (Kişi-Olumsuzluk-Zaman-Soru)*. (Yayın No. 446833) [Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniveristesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Hahn, R. F. (1998). Yellow Uyghur and Salar. *The Turkic Languages*, (ed. Lars Johanson, Éva Á. Csató). London and New York: 397-402. <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9780203066102.ch24>
- Hazar, M. “Türkiye Türkçesi Sözlüğünde Çatı Eklerinin Kullanımına Art Ve Eş Zamanlı Toplu Bir Bakış”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 34, 2013, ss. 149-78. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/16975/177397>
- Heyet, C. (2008). *Türk Dilinin ve Lehçelerinin Tarihi Seyri*. (Çev. Mürsel Öztürk). Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- İlkül, F. (2008). *Yeni Uygur Türkçesinin Yapım Morfolojisi*. (Yayın No. 234504) [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Johanson, L. (1998). The Structure of Turkic from. *The Turkic Languages*. <https://doi.org/10.4324/9781003243809>
- Jinwen, Z. (Ocak, 2007). Sarı Uygur- Şira Uygur: Türk- Moğol İlişkisi. (Çev. İnci İnce Erdoğan). *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (5-7 Mayıs 2003): 57-64. <https://docplayer.biz.tr/255900-Sari-uygur-sira-uygur-turk-mogol-iliskisi.html>
- Kafesoğlu, İ. (1992). Uygurlar. *Türk Dünyası El Kitabı* (1. Cilt) Coğrafya – Tarih. Türk Kültürünü Araştırması Enstitüsü. 145-150.
- Karamanlıoğlu, A. F (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karayatev, O. (2014). Sarı Uygurlar İle Yenisey Kırgızları Arasında Etnogenetik Bağlar. *İdil Dergisi*, 3 (12), 109-118. DOI: 10.7816/idil-03-12-07
- Karluk, A. (2006). Sarı Uygurların Dil Kullanımı Üzerine Sosyolojik İnceleme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, (4), 67-93. <https://dergipark.org.tr/en/pub/turkiyat/issue/16658/330736>
- Karluk, A. C. (2014). İpek Yolundan Başlangıç Güzergahında Tehlikedeki Türk Toplum ve Kültürleri: Sarı Uygurlar. *Uluslararası “İpek Yolunda Türk Dünyası Ortak Kültür Mirası” Bilgi Şöleni*: 3-6 Ekim 2013. Ankara: 56-75. <https://www.researchgate.net/publication/349812032>
- Karluk, A. C. (2017). One of the Endangered Languages: Yellow Uyghur. *Bilig*, (82), 133-152. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/48713/619809>
- Kaşgarlı, S. M. (1992). *Modern Uygur Türkçesi Grameri*, Orkun Yayınevi.
- Kaymaz, Z. (2005). Sarı Uygurca Araştırmalarına Genel Bir Bakış. *Fikret Türkmen Armağanı*, 451-455.
- Komisyon, (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Komisyon, (1990,1991, 1992, 1994, 1995, 1998). *Uygur Tilinin İzahlık Lugiti (I-VI)*, Şincañ Xelk Neşriyatı.

- Komisyon, (2019). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I: -Fiil- Basit Çekim*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kononov, A. N. (1968). İsimlerin ve Sıfatların Küçültme Şekilleri ve Söz Yapımı. *Türk Dili Araştırma Yıllığı-Belleten*, 16, 81-88. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/38320/443661>
- Korkmaz, Z. (1959). Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 17 (3-4), 275-358.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Atatürk Dil Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lessing Ferdinand D. (1960). *Mongolian-English Dictionary*, University of California Press, Beykeley and Los Angeles.
- Li, Y.S. (2022). *Türk Dilinde Son Takılar*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Malov, S. Y. (1957). *Yazık jyoltih uygurov: Slovar'i grammatika*. Alma-Ata.
- Malov, S. Y. (1967). *Yazık jyoltih uygurov: Teksti i Perevodı*, Moskva.
- Malov, S. Y. (2005) Sarı Uygurlarda Şamanlığın Kalıntıları. (Çev. Muvaffak Duranlı). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, 5 (2), 391-99. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetdid/issue/34467/380892>
- Nadzhip E.N. (1971). *Modern Uighur*. Nauka Publishing House. Moscow.
- Necip, E.N. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (çev. İklil Kurban), TDK Yayınları.
- Nugteren, H. (2003). Shira Yughur. Janhunen, J. (ed.) *The Mongolic Languages. Routledge Language Series Family*, 265-285. <https://doi.org/10.4324/9780203987919>
- Nugteren, H. (2010). On the origin of the narrative converb in Eastern and Western Yugur. In Edited by Lars Johanson & Martine Robbeet (ed.). *Transeurasian verbal morphology in a comparative perspective: genealogy, contact, chance*. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden. 129-139.
- Nugteren, H. & Roos, M. (1996). Common Vocabulary of the Western and Eastern Yugur Languages: The Turkic and Mongolic Loanwords. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 49, 25-91. https://www.academia.edu/41572389/Nugteren_and_Roos_Common_Vocabulary_of_the_Western_and_Eastern_Yugur_Languages._The_Turkic_and_Mongolic_Loanwords
- Nugteren, H. & Roos, M. (1998). Common Vocabulary of the Western and Eastern Yugur Languages: The Tibetan Loanwords. *Studia Etymologica Cracoviensia*, 3, 45-92. https://www.academia.edu/25957966/Nugteren_and_Roos_Common_Vocabulary_of_the_Western_and_Eastern_Yugur_Languages_-_The_Tibetan_Loanwords

- Nugteren, H. & Roos, M. (2003). Common Vocabulary of the Western and Eastern Yugur Languages: *The Ethnonyms*. *Rocznik Orientalistyczny*, (56), 133-143. https://www.academia.edu/59328057/Nugteren_and_Roos_2003_Common_Vocabulary_of_the_Western_and_Eastern_Yugur_Languages_Ethnonyms
- Nugteren H. & Roos M. (2006). Prolegomena to the classification of Western Yugur. In Marcel Erdal and Irina Nevskaya (eds.), *Exploring the Eastern Frontiers of Turkic*, 99-130. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Nugteren H. & Roos M. (2010). Ayaq Yasagey! Calques Based on Chinese Homophones. (ed. Matthias Kappler, Mark Kirchner and Peter Zieme) *Trans-Turkic Studies I-eslschrift in Honour of Marcel Erdal*, 455-462. https://www.academia.edu/14000503/Nugteren_and_Roos_Ayaq_Yasagey_Calques_Based_on_Chinese_Homophones
- Nugteren H. & Roos M. (2012). Turkic names of fowl and waterfowl in Western Yugur and Salar. *Botanica und Zoologica in der türkischen Welt, Festschrift für I. HAUENSCHILD*, Hrsg. M. ERDAL, et al. Harrassowitz, Wiesbaden: 117-131. https://www.academia.edu/27704539/Nugteren_and_Roos_2012_Turkic_names_of_fowl_and_waterfowl_in_Western_Yugur_and_Salar
- Karatayev, O.b(2014). Sarı Ugurlar (Yuygu) ile Yenisey Kırgızları Arasındaki Etnogenetik Bağlar, *İdil Dergisi*, 3 (12), 109-118. doi: 10.7816/idil-03-12-07
- Ölmez, M. (Nisan, 1996). Sarı Uygurlar ve Sarı Uygurca. *Çağdaş Türk Dili*, 8 (98), 31-37. https://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/mehmet_olmez_sari_uygurlar.pdf
- Ölmez, M. (2012). Sarı Uygurcanın Yeri ve Zhong Jinwen'in Sarı Uygurca İncelemeleri. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 22 (1), 143-164. https://www.academia.edu/30984236/Position_of_Sar%C3%AFg_Yogur_Yellow_Uighur_Language_and_Zhong_Jinwens_Studies_on_Sar%C3%AFg_Yoghur_Sar%C4%B1_Uygurcan%C4%B1n_Yeri_ve_Zhong_Jinwen_in_Sar%C4%B1_Uygurca_%C4%B0ncelemeleri
- Ölmez, M. (2013). “Çin’deki Türk Dilleri ve Bugünü”. M. Erdal vd. (ed.) *Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları 4. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*: 23-26 Mayıs 2012- Ankara: Bildiriler (397-422). Hacettepe Üniv. *Türkiyat Araştırmaları Enst. Yay.* https://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/mehmet_olmez_cindeki_turk_dilleri_ve_bugunu.pdf
- Ölmez, M. (2015). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan’daki Eski Türk Yazıtları Metin-Çeviri-Sözlük*, Bilgesu Yay.
- Ölmez, M. (2017). *Köktürkçe ve Eski Uygurca Dersleri*. Kesit Yayınları.
- Ölmez, Z., Ölmez, M., Yiğitoğlu, Ö., Teres, E., Civelek, Ö., Yıldırım F., Ahmet, Z. (14 Şubat 2011). Çin’deki Türk Dilleri 108K413 Numaralı TÜBİTAK Projesi. 1-791. <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/610679/cindeki-turk-dilleri>
- Özkan, N. (2007). *Türk Dilinin Yurtları*. Akçağ Yayınları.
- Öztürk, R. (1992). *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil* (Yayın No. 19858) [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.

- Öztürk, R. (2020). *Yeni Uyğur Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları.
- Özyetgin, A. M (2006). *Tarihten Bugüne Türk Dili Alanı*. Chinese Academy of Social Science (Konferans), TURFAN, China.
- Räsänen, M. (1957). Materialien zur Morphologie der Türkischen Sprachen. *Studia Orientalia Edidit Societas Orientalis Fennica*. (ed. Jussi Aro). Helsinki: 1-254.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*, Helsinki.
- Roos, M. (1997). Recent developments in Western Yugur. *Studia Uralo-Altaica*, 39, 255–267. <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/stualtaica/article/view/13594>
- Roos, M. (1998). Preaspiration in Western Yugur monosyllable. *The Mainz Meeting Proceedings of the Seventh International Conference on Turkish Linguistics*, (Edited by Lars Johanson in cooperation with Eva Agnes Csato, Vanessa Locke, Astrid Menz and Dorothea Winterling), Harrassowitz Verlag, Turcologica (Band 32), 28-41, Wiesbaden.
- Roos, M., Nugteren, H. & Jinwén, Z. (1999). One Some Proverbs of the Western and Eastern Yugur Languages. *Turkic Languages*. (ed. Lars Johanson), 3 (2), 189-214. Harrassowitz Verlag
- Roos, M. E. (2000). *The Western Yugur (Yellow Uyğur) Language, Grammar, Text, Vocabulary*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Rijks University. Leiden.
- Röhrborn, K. (1977). *Uigurisches Wörterbuch Sprachmaterial der Vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*, (1), Wiesbaden.
- Sadık, A. (2015). *Uyğur Helk Çöçekliri (1)*. Cuğu Helk Çöçekliri Toplimi Şimcañ Tomliri-2. Şiñcañ Helk Neşriyatı.
- Sadık, A. (2015). *Uyğur Helk Çöçekliri (2)*. Cuğu Helk Çöçekliri Toplimi Şimcañ Tomliri-3. Şiñcañ Helk Neşriyatı.
- Sarıtaş, E. (2012, 3-4 Mayıs). Sarı Uyğur Toplumunda Dil Kültür İlişkisi Hakkında Bir İnceleme. [Bildiri Sunumu]. Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Serebrennikov B.A, Gadjeva N.Z. (2020). *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri*, (çev. Tefik Hacıyev & Mustafa Öner), TDK Yayınları.
- Schwarz, Henry G. (1984). *The Minorities of Northern China A Survey*, Western Washington.
- Shaw, R. B. (2014). *Kâşgar ve Yarkend Ağzı Sözlüğü*. (Çev. Fikret Yıldırım). TDK Yayınları.
- Shimin G. & Clark L. (1992-93). Sarıg Yugur Materials. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 46 (2/3), 189-224. <https://www.jstor.org/stable/23658447>
- Şen, S. (2011). “Kutadgu Bilig’de Geçen Çomak ‘Müslüman’ Sözcüğü Üzerine”. *Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri* (26-27 Ekim 2009). 479-483. https://isamveri.org/pdfdrq/D201177/2011/2011_SENS.pdf
- Tekin, T. (1960). “Amca” ve “Teyze” Kelimeleri Hakkında. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 8, 283-294.

- Tekin, T. (1982) On The Structure of Altaic Echoic Verbs in {-Kıra}, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.* Tomus XXXVI (1-3), 503- 513.
- Tekin, T. (1989). Türk Dili Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi. *Erdem*, 5(13), 141-168.
- Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Simurg Yayınları.
- Tekin, T. (1998) *Orhon Yazıtları Kül Tigin Bilge Kağan Tunyukuk*. Simurg Yayınları.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırma Dizisi: 9.
- Tekin, T. & Ölmez, M. (2014). *Türk Dilleri -Giriş-*. BilgeSu Yayıncılık.
- Tekin, F. (Kış, 2016). Eski Türkçedeki Sıfat-Fiil Eklerinin Günümüz Özbek ve Uygur Türkçelerindeki Görünümleri. *Journal of Turkish Language and Literature*, 2 (1), 523-534.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/littera/issue/19389/205856>
- Tekin, Ş. (1992). Eski Türkçe. *Türk Dünyası El Kitabı (2. Cilt) Dil- Kültür- Sanat*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. 69-120.
- Tenişev, E.R. (1976). *Stroy Sarıg Yugurskoga Yazıka*, Moskva.
- Tenişev, E.R. & Todayeva, B.H. (1966). *Yazık Jyoltıh Uygurow*, Moskva.
- Tömür, H. (2003). *Modern Uyghur Grammar (Morphology)*. (çev. Anne Lee), İstanbul.
- Tuna, A. (2012). Doğu Türkistan'da Asimilasyon ve Ayrımcılık. İHH İnsani Yardım Vakfı.
- Tüzgen, A. M. (1989). *Türkçe-Uygurçe Luget*, Milletler Neşriyatı.
- Uygur Helk Eğiz Edebiyatı Kamusi Tehrir Heyeti (2008). *Uygur Helk Çöçekliri (18)*. Şıncan Helk Neşriyatı.
- Yakup, A. (2020). Sarı Uygurlar ve Dilleri. (çev. İsa Sarı). *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 10 (16), 165-172.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdd/issue/52339/546065>
- Yıldız, Ş. (2021). Türkçede Ne...Ne (De)... Bağlacının Gelişimi. (Yayın No. 654986) [Yüksek Lisans Tezi Hacettepe Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yiğitbaşı, H. (1999). Bugünkü Uygur Türkçesinde Birleşik Fiiller. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 47, 365-380.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/45111/563801>
- Zhong, Y. X. (May, 2019). *Rescuing a Language from Extinction: Documentation and Practical Steps for the Revitalisation of (Western) Yugur*. A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy of The Australian National University.